

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000200733

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Δ. ΤΣΑΓΓΑΛΑ

108034

(181) Νε 235

**ΤΟ ΑΝΑΚΑΛΗΜΑ ΝΕΚΡΩΝ ΚΑΙ ΖΩΝΤΑΝΩΝ
ΣΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΥΔΡΟΜΑΝΤΙΚΑ ΚΑΙ ΚΑΤΟΠΤΡΟΜΑΝΤΙΚΑ ΕΘΙΜΑ**

**ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ
ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΑΝΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΜΑΓΕΙΑΣ**

*"Αν μείνης γυμνή μπροστά στον καθρέφτη τὰ μεσάνυχτα
βλέπεις,
βλέπεις τὸν ἄνθρωπο νὰ περνᾷ στὸ βάθος τοῦ καθρέφτη
τὸν ἄνθρωπο μέσα στὴ μοίρα σου ποὺ κυβερνᾷ τὸ
κορμί σου,
μέσα στὴ μοναξιά καὶ στὴ σιωπὴ τὸν ἄνθρωπο
τῆς μοναξιᾶς καὶ τῆς σιωπῆς...*

Γ. Σεφέρης

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΓΙΑΝΝΕΝΑ 1977

10000

ΤΟ ΑΝΑΚΛΗΜΑ ΜΕΚΡΩΝ ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΙΩΝ
ΕΙΣ ΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΥΔΡΟΜΑΤΗΚΑ ΚΑΙ ΚΑΤΟΠΤΡΟΜΑΤΗΚΑ ΕΘΙΜΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΕΡΓΟΝ
ΣΥΝΤΑΞΑΣ ΤΟΝ ΚΑΤΑΛΟΓΟΝ

Το έργο αποτελείται από δύο μέρη, το πρώτο των οποίων περιλαμβάνει τα υδροματηκά και το δεύτερο τα κατοπτροματηκά. Η συλλογή αυτή περιλαμβάνει τα έργα των μεγάλων Ελλήνων φιλοσόφων, οι οποίοι έχουν ασχοληθεί με τα θέματα της ψυχολογίας, της ηθικής και της κοινωνίας. Τα έργα αυτά έχουν μεταφραστεί και σχολιαστεί από τους καλύτερους Έλληνες φιλοσόφους της νεοελληνικής εποχής.

ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

"Η Έγκρισις διδακτορικής διατριβής υπό της φιλοσοφικής σχολής του Πανεπιστημίου Ίαπωνικών δέν υποδηλοῦσ ἀποδοχὴν τῶν γυμνῶν τοῦ συγγραφέως".

(N. 5943/32 ἔρρ. 202 § 2)

ΕΤΟΣ Α΄ 1937

...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

...
 ...
 ...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...

Στους γονείς μου Δημήτρη κι Εύδαλία
καί στη γυναίκα μου Λίτσα.

...
 ...
 ...
 ...
 ...

...
 ...

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Έκπληρώνοντας παλιά έπιθυμία μου, αλλά και υπόσχεση που έλα δώσει πριν από χρόνια στους αύστριακούς καθηγητές μου (οί όποιοι είχαν έντυπωσιαστή από τό ύλικό νεοελληνικών ύδρομαντικών και κατοπτρομαντικών έθίμων που έθεσα υπόψη τους σ' ένα σεμινάριο) παρουσιάζω σήμερα μέ χαρά τά άποτελέσματα μιας περιεκτικότερης και συνθετικότερης έργασίας μου πάνω στα έθιμα αυτά.

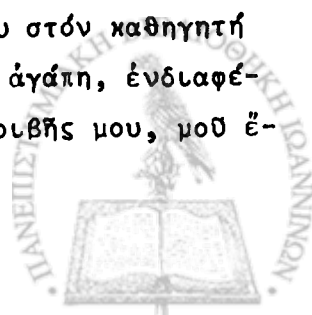
Κοντά στη χαρά και την ήθική ίκανοποίηση αισθάνομαι έπιτακτική την ψυχική ανάγκη να εύχαριστήσω όλους εκείνους (καθηγητές και φοιτητές, πληροφορητές, συναδέλφους, φίλους και γνωστούς), όσοι μέ διευκόλυναν μέ τόν ένα ή τόν άλλο τρόπο στην έρευνά μου.

Εύχαριστώ θερμά τό σεβαστό καθηγητή μου κ. Δημ. Πετρόπουλο, που πρώτος μέ μύησε στη λαογραφία και μέ πρότεινε ως βοηθό του στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Μέ άπέραντη εύγνωμοσύνη στρέφω τή σκέψη μου στη μορφή του άείμνηστου Γ. Α. Μέγα, ένας από τους πρωτεργάτες της θεμελιώσεως της λαογραφίας στην Ελλάδα, ό όποιος τό 1971, όταν τιμήθηκε μέ τό βραβείο Herder, μέ πρότεινε ως υπότροφο της Αύστριακής Ακαδημίας των Έπιστημών, άνούγοντάς μου έτσι τό δρόμο για μετεκπαίδευση στο Ίνστιτούτο λαογραφίας του Πανεπιστημίου της Βιέννης, τό όποιο όφείλω επίσης να εύχαριστήσω, ιδίως τους καθηγητές μου κυρίους Richard Wolfram και Károly Gaál, για ό,τι έμαθα εκεί.

Θά ήθελα ακόμα να έκφράσω την εύγνωμοσύνη μου στο Ίδρυμα F.V.S. του Αμβούργου, στην Αύστριακή Ακαδημία των Έπιστημών και στην αύστριακή πολιτεία, που μέ βοήθησαν να παρατείνω την παραμονή μου στην αύστριακή Πρωτεύουσα μέ τή χορήγηση σχετικών ύποτροφιών.

Πολλά χρωστά σε όρισμένες βιβλιοθήκες και κυρίως στη National Bibliothek της Βιέννης και τή Βιβλιοθήκη του Ίνστιτούτου Goethe της Θεσσαλονίκης. Θά ήταν μεγάλη παράλειψη, αν δέν ανέφερα έδώ επίσης μέ εύγνωμοσύνη τό Κέντρο Έρευνας της Έλληνικής λαογραφίας (ΚΕΛ) - εύχαριστώ θερμά τό διευθυντή του ύφηγητή κ. Στέφ. Ημελλο και όλους τους έκει συντάκτες για την πάντα πρόθυμη έξυπνέτηση - , καθώς και τά λαογραφικά Αρχεία των Πανεπιστημίων Αθηνών και Ιωαννίνων, γιατί μου επέτρεψαν να χρησιμοποιήσω τό έκει λαογραφικό ύλικό.

Ίδιαίτερα όμως θέλω να έκφράσω τις όλόθερμες εύχαριστίες μου στον καθηγητή της λαογραφίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων κ. Μιχ. Μερακλή, που μέ άγάπη, ένδιαφέρον και άμέριστη ήθική συμπαράσταση ανέλαβε την έποπτεία της διατριβής μου, μου έ-

δωσε χρήσιμες συμβουλές και έκανε πολύτιμες και ουσιαστικές υποδείξεις στα χειρόγραφα της μελέτης μου, που του έστειλα τμηματικά από τη Βιέννη.

Τέλος εύχαριστώ τους καθηγητές της φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου 'Ιωαννίνων που μου έκαναν την τιμή να δεχτούν τη μελέτη μου ως διδακτορική διατριβή και την ένεκριναν όμοθυμα.

Επίσης, θέλω να ευχαριστήσω τους φίλους μου, που με ενθάρρυναν και με βοήθησαν να ολοκληρώσω αυτή τη μελέτη. Μεταξύ αυτών, ιδιαίτερα, θέλω να αναφέρω τον κ. Κωνσταντίνου, που με ενθάρρυνε να γράψω αυτή τη μελέτη, και τον κ. Κωνσταντίνου, που με βοήθησε να ολοκληρώσω αυτή τη μελέτη. Επίσης, θέλω να ευχαριστήσω τον κ. Κωνσταντίνου, που με ενθάρρυνε να γράψω αυτή τη μελέτη, και τον κ. Κωνσταντίνου, που με βοήθησε να ολοκληρώσω αυτή τη μελέτη.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Βραχυγραφίες - Βιβλιογραφία	1
Είσαγωγή.....	14
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: Ἡ κατάταξη τῆς ὕλης καὶ οἱ παραλλαγές	28
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Ἡ πραγμάτευση	
I. Εἶδη μαντείας συνδυαζόμενα μὲ τὸ ἀνακάλημα νεκρῶν (νεκροαγωγή) καὶ ζωντανῶν .	
1. Ὑδρομαντεία. Εἶδη τῆς:	
α. Πηγαδομαντεία	76
β. Λεκανομαντεία καὶ γ. Σκυφομαντεία	80
δ. Φιαλομαντεία ἢ γαστρομαντεία	87
2. Κατοπτρομαντεία.....	91
3. Σύνδυασμός ὑδρομαντείας-κατοπτρομαντείας (Κατοπτροὔδρομαντεία καὶ ὑδροκατοπτρομαντεία)	96
II. Ἡ ἐξέλιξη τοῦ συνδυασμοῦ ὑδρομαντείας καὶ "νεκροαγωγῆς"	112
III. Τελετουργικά στοιχεία:	
1. Χρόνος τῆς μαντικῆς-μαγικῆς τελετουργίας	120
2. Μέσα ἀναγκασμοῦ τῶν ἀνακαλουμένων	139
3. Ἀποτρόπαια ἢ φυλακτῆρια	162
4. Ἡ κάλυψη τῶν μαντευομένων καὶ τῶν ὀργάνων τῆς μαντείας	183
5. Ὅροι ἢ προὔποθέσεις καὶ ἐνισχυτικὲς τελετουργικὲς πράξεις γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ ἀνακαλήματος	205
IV. Οἱ ἀνακαλούμενοι καὶ οἱ ἄλλες ὀπτασίες.....	248
V. Ἡ κοινωνικὴ θέση τῆς ὑδρομαντείας, τῆς κατοπτρομαντείας καὶ τοῦ συνδυασμοῦ τους μὲ τὸ ἀνακάλημα νεκρῶν καὶ ζωντανῶν	264
ΕΠΙΜΕΤΡΟ Α΄.	
Οἱ καλλίτερες μαρτυρίες γιὰ τὸ συνδυασμὸ ὑδρομ. καὶ κατοπτρομαντείας μὲ τὴν "νεκροαγωγή" καὶ τὴν νεκρομαντεία. Οἱ σχέσεις του μὲ τὴν ἀρχαία "νεκρομαντεία"	279
ΕΠΙΜΕΤΡΟ Β΄.	
Ἡ σχέση τῆς ἐθιμικῆς μὲ τὴν γραπτὴ μαντικὴ παράδοση	295
Zusammenfassung	315

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ*

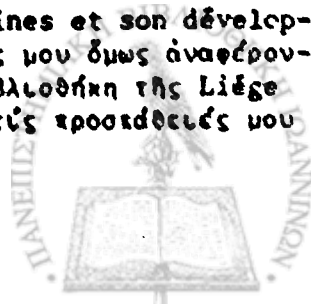
- AA. ANECDOTA ATHENIENSIA, t.1. Έκδ. Armand Delatte, Liège et Paris 1927. (Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège.36).
- Abbot, Mac. Folkl. G.F. ABBOT, Macedonian Folklore, Chicago 1969.
- Abt, Apologie. Adam ABT, Die Apologie des Apuleius von Madaura und die antike Zauberei. Beiträge zur Erläuterung der Schrift "De magia". RGVV. 4, Giessen 1908.
- Agrippa, Occulta phil. Henricus Cornelius AGRIPPA von Nettesheim, De occulta philosophia libri tres, (χωρίς τόπο έκδόσεως), 1533.
- Αϊκατερινίδου, 'Αμύλητο νερό. Γεωργ. Ν. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΙΔΟΥ, Χρήσις καὶ σημασία τοῦ "ἀμύλητου νεροῦ" εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ, ΕΛΛ. 15/16 (1962-1963), σ. 42-61.
- Anhorn, Magiologia. Bartholomaeus ANHORN, Magiologia, Basel 1674.
- AfA. Archiv für Anthropologie.
- Aram, Magie. Kurt ARAM, Magie und Mystik in Vergangenheit, Berlin 1929.
- ARW. Archiv für Religionswissenschaft.
- Bälz, Mag. Spiegel. E. BÄLZ, Die sogenannten magischen Spiegel und ihr Gebrauch, AfA. N.F., 2, 1 (1904), σ. 42-46.
- Bartsch, Sagen. Karl BARTSCH, Sagen, Märchen und Gebräuche aus Meklenburg, 2. Wien 1880.
- Belovič, Südslawen. Jasna BELOVIČ, Die Sitten der Südslawen, Dresden 1927.
- Biedermann, Mag. Künste. Hans BIEDERMANN, Handlexikon der magischen Künste, Graz 1973.
- Bieler, Spiegel. L. BIELER, Spiegel, HDA. IX (1938/1941), στ. 547-577.
- Bodin, Daemonomania. Johannes BODIN, De daemonomania magorum, Strassburg 1591.
- Boehm, Hydromantie. Fritz BOEHM, Hydromantie, HDA. IV (1931/1932), στ. 548-574.
- , Hydromanteia. — — , Hydromanteia, RE. IX, 1 (1914), στ. 79-86.
- , Katoptromantie. — — , Katoptromantie, HDA IV (1931/1932), στ. 1099-1107.
- , Lekanomantie. — — , Lekanomantie, HDA. V (1932/1933), στ. 1205-1208.

* Ορισμένες άλλες μελέτες στις όποιες παρατίμω μόνο μιὰ φορά δέν συμπεριλαμβάνονται έδω.

- Bohner, Fetisch. Heinrich BOHNER, Im Lande des Fetischs, Basel 1890.
- Bolton, Modern Oracle. H.Carrington BOLTON, A Modern Oracle and its Prototypes. A study in Catoptromancy. Journal of american Folk-Lore, VI(1893), σ.25-37.
- Bouché-Leclercq, Divination. A.BOUCHÉ-LECLERCQ, Histoire de la divination dans l'antiquité, t.1, Paris 1879.
- BZ. Byzantinische Zeitschrift.
- CCAG. Catalogus Codicum Astrologorum Graecorum, I-X, Bruxellis 1898-1924.
- Cardanus, De subtilitate. Hieronymus CARDANUS, De subtilitate libri XXI, Basileae 1664.
- , De rerum varietate. — — , De rerum varietate libri XVII, Basileae 1557.
- Clemen, Reste der prim. Religion. Carl CLEMEN, Die Reste der primitiven Religion im ältesten Christentum, Giessen 1916.
- Cunen, Lécanomancie. François CUNEN, La lécanomancie grecque. Διατριβή*. Université de Liège, 1950-1951.
- Danzel, Mag. Mensch. Theod.-Wilh. DANZEL, Der magische Mensch. Zürich 1928.
- Delatte, Catoptromancie. A. DELATTE, La Catoptromancie grecque et ses dérivés, Paris 1932.
- , Cod. Gennadianus. — , Un nouveau témoin de la littérature solomonique, le codex Gennadianus 45 d' Athènes. Bulletin de la Classe des Lettres et des Sciences Morales et Politiques de l'Académie Royale de Belgique, 5e Série, XLV(1959), σ. 280-321.
- DMP. The Demotical Magical Papyrus of London and Leiden, edited by F.Ll.Griffith and Herbert Thompson, London 1(1904), 2(1905), 3(1909).
- Diels, Sibyll. Blätter. Herman DIELS, Sibyllinische Blätter, Berlin 1890.

* Τό 1957 ἐκδόθηκε μέ τίτλο: La lécanomancie grecque, ses origines et son développement, Liège, Bibliothèque universitaire, 1957. Οἱ παραπομπές μου ὡς ἀναφέρονται στή δακτυλογραφημένη διατριβή, καί μοῦ στάλθηκε ἀπό τή βιβλιοθήκη τῆς Liège μέσω τῆς βιβλιοθ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, διότι παρ' αὐτῆς προσκλήσεις μου δέν κατόρθωσα δυστυχῶς νά βρῶ ἀντίτυπο τοῦ βιβλίου.

- Dodds, Irrational. E.R. DODDS, The Greeks and the Irrational, Berkeley - Los Angeles 1951.
- Duhn, Rot und Tot. Friedrich von DUHN, Rot und Tot, ARW. 9(1906), σ.1 κέ.
- Eckstein, Speiseopfer. F. ECKSTEIN, Speiseopfer, HDA. IX(1938/1941), σ.496-547.
- , Verhüllen. — , Verhüllen, HDA. VIII(1936/1937), σ.1591-1609.
- Eitrem, Opferritus. S. EITREM, Opferritus und Vorpfer der Griechen und Römer. (Skrifter utgit av Videnskapsselskapet i Kristiania 1914.2,1).
- , Orakel. — , Orakel und Mysterien am Ausgang der Antike, Albae Vigiliae, N.F., Heft V, Zürich 1947.
- , Papyri Osloenses. — , Papyri Osloenses, I. Magical papyri, Oslo 1925.
- EAA. 'Επετηρίς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (1939-1974).
- Endres, Magie. Franz Carl ENDRES, Magie und Gegenwart ewig lebendige Kräfte, Stuttgart 1929.
- Fielding, Mirror, Bernard FIELDING, The Occult Lore of the Mirror, The Occult Review, 1919, σ.76-84,
- Franz, Benediktionen. Adolf FRANZ, Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter. I. Freiburg 1909.
- Ganschinetz, Κατοκτρομαντεία. Richard GANSCHINIETZ, Κατοκτρομαντεία, RE. XI, 1(1921), σ.27-29.
- Ganszyniec, Λεκανομαντεία. GANSZYNIETZ, Λεκανομαντεία, RE, XII, 2(1925), σ.1879-1889.
- Geiger, Totenbeschwörung. Paul GEIGER, Totenbeschwörung, HDA, VIII(1936/37), σ.1054-1055.
- Granz, Grünland. D. GRANZ, Historie von Grünland, Frankfurt - Leipzig 1799.
- Greg. Turonensis, Historia. S. GREGORIUS, Episcopus Turonensis, Historiae Francorum Libri X, Basileae 1568.
- Grimm, Mythologie. Jacob GRIMM, Deutsche Mythologie, 3, Berlin 1878.

- Güntert, Kalypso. Hermann GÜNTERT, Kalypso, Halle/S. 1919.
- Haberland, Spiegel. Karl HABERLAND, Der Spiegel im Glauben und Brauch der Völker. Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft, 13(1882), σ. 324-347.
- Halliday, Greek divin. W.R. HALLIDAY, Greek divination. A study of its Methods and principles, Chicago MCMLXVII.
- Hampp, Beschwörung. Irmgart HAMPP, Beschwörung, Segen, Gebet, Stuttgart 1961.
- HDA. Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens.
- Hansen, Hexenverfolgung. Joseph HANSEN, Quellen und Untersuchungen zur Geschichte des Hexenwahns und der Hexenverfolgung im Mittelalter, Bonn 1901.
- Hartlaub, Zauber des Spiegels. G.F. HARTLAUB, Zauber des Spiegels. Geschichte und Bedeutung des Spiegels in der Kunst, München 1951.
- Hartlieb, Verbot. Kunst. Johann HARTLIEB, Johann Hartliebs Buch aller verbotenen Kunst, untersucht und herausg. von Dora Ulm. Halle a.S. 1914.
- Heinz-Mohr, Lex. der Symbole. Gerd HEINZ-MOHR, Lexikon der Symbole, Düsseldorf - Köln 1971.
- Hopfner, OZ. Th. HOPFNER, Griechisch-ägyptischer Offenbarungszauber. Seine Methoden. (Studien zur Palaeographie und Papyruskunde, 21.23), Leipzig I(1921), II(1924).
- , Lekanomantie. — , Mittel- und Neugriechische Lekano-Lychno-Katoptro- und Onychomantien, Studies presented to F.Ll. Griffith par Egypt Exploration Society, London 1932, σ. 218-232.
- , Kindermedien. — , Die Kindermedien in den griechisch-ägyptischen Zauberpapyri, Recueil d'études dédiées à la mémoire de Nikodim Pavlovič

Kondakov, Annales de l'Institut Kondakov,
Prag 1926, σ. 65-74.

- Hopfner, Nekromantie. Th. HOPFNER, Nekromantie, RE. XVI, 2(1935), στ. 2218-2233.
- , Orient.griech.P.Aeg. — , Orientalisch- Religionsgeschichtliches aus den griechischen Zauberpapyri Aegyptens, Archiv orientální, III(Praha 1931), 1, σ. 119-155, 2, σ. 327-358.
- , Dem.Zauberpapyrus. — , Der religionsgeschichtliche Gehalt des demotischen Zauberpapyrus, Archiv Orientální, VII(1935), σ. 89-120.
- Hunger, Lex.der gr.Mythol. Herbert HUNGER, Lexikon der griechischen und römischen Mythologie, Wien ⁵1959.
- Hunger, Becherwahrsagung. Johannes HUNGER, Becherwahrsagung bei den Babyloniern. Nach zwei Keilschrifttexten aus des Hammurabi-Zeit. (Leipziger semitische Studien, 1,1). Leipzig 1903.
- Hünnerkopf, Brunnen. R.HÜNNERKOPF, Brunnen, HDA.I (1927), στ. 1672-1685.
- Hunt, Mag.Pap. Arthur S.HUNT, The Warren magical Papyrus, Studies presented to F. Ll.Griffith, London 1932, σ.233-240.
- Janet, Névroses. Pierre JANET, Névroses et idées fixes, 1, Paris 1898.
- Jeremias, Schleier. Alfred JEREMIAS, Der Schleier von Sumer bis heute, Leipzig 1931.
- John, Sitte, Brauch. Alois JOHN, Sitte, Brauch und Volksglaube im deutschen Westböhmen, (Beiträge zur deutsch-böhmischen Volkskunde, 6), Prag 1905.
- ΚΕΛ. 'Αθηνοσ.ύλικό τοσ Κέντροσ 'Ερεύνης τής 'Ελληνικής Λαογραφίας τής 'Ακαδημίας 'Αθηνών.
- Keller, Aberglaube. Ernst Urban KELLER, Das Grab des Aberglaubens, Frankfurt - Leipzig 1777.
- Κεφαλληνιάδης, 'Εκκλησιές τής Νάξου. Ν.Α.ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΔΗΣ, Οί έκκλησιές τής Νάξου καί οί θρολοι των, Α', 'Αθήνα 1971.

- Kiesewetter, Faust. Carl KIESEWETTER, Faust in der Geschichte und Tradition, Leipzig 1893.
- , Occultismus. — — , Geschichte des neueren Occultismus, II, Leipzig 1895.
- Klein, Kreuzweg. A. KLEIN, Kreuzweg, HDA. V(1932/1933), στ.516-529.
- Κουκουλέ, ΒΒΠ. Φαίδωνος ΚΟΥΚΟΥΛΕ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, Α΄- ΣΤ΄, Ἀθήναι 1948-1955.
- Kropp, Kopt. Zaubertexte. Angelicus M. KROPP, Ausgewählte koptische Zaubertexte, Bruxelles, I-II(1931), III(1930).
- Kühnau, Schles. Sagen. Richard KÜHNAU, Schlesische Sagen. III. Zauber-, Wunder- und Schatzsagen, (Schlesiens volkstümliche Überlieferungen), Leipzig - Berlin 1913.
- Kyd, Sagen. F.D. KYD, Sagen aus der Innerschweiz, Schweizerisches Archiv für Volkskunde, 21(1917), σ. 210-225.
- Κυριακίδου, Λαογραφία. Στέλλα Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Ἑλληνικὴ Λαογραφία. Ἀθήναι 2^η 1965.
- Lanczkowski, Ostung. G. LENCZKOWSKI, Ostung. I. Religionsgeschichtlich, LThK. VII (1962), στ. 1293-1294.
- ΛΑΠΑ. Ἀδημοσύετο λαογραφικὸ ὕλικὸ τοῦ λαογραφικοῦ Ἀρχειοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
- ΛΑΠΘ. Ἀδημοσύετο λαογραφικὸ ὕλικὸ τοῦ λαογραφικοῦ Ἀρχειοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.
- ΛΑΠΙ. Ἀδημοσύετο λαογραφικὸ ὕλικὸ τοῦ λαογραφικοῦ Ἀρχειοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων.
- Lefébure, Vase divinatoire. Eugène LEFÉBURE, Le vase divinatoire, Sphinx, VI (1902), σ. 61-85.
- , Miroir d'encre. — — , Le miroir d'encre dans la magie Arabe, Revue Africaine, XLIX (1095), σ. 205- 227.

- Lehmann, Aberglaube. Alfred LEHMANN, Aberglaube und Zauberei, Stuttgart² 1908.
- Lenormant, Magie. Fr. LENORMANT, Die Magie und Wahrsagekunst der Chaldäer, Jena 1878.
- LThK. Lexikon für Theologie und Kirche.
- Liebrecht, Zur Volkskunde. Felix LIEBRECHT, Zur Volkskunde, Heilbronn 1879.
- ΛΣ. Ν.Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Λαογραφικά Σύμμεικτα. Α - Γ', 'Αθήναι 1920, 1921, 1931.
- Löwenstimm, Aberglaube. Aug. LÖWENSTIMM, Aberglaube und Strafrecht, Berlin 1897.
- Longinus, Trinum magicum. Caesar LONGINUS, Trinum magicum, (Tractatus Magicus), Francofurti 1616.
- Matz, Διονυσ. τελετή. Friedrich MATZ, Διονυσιακή τελετή, Archäologische Untersuchungen zum Dionysoskult in hellenistischer und römischer Zeit. Wiesbaden: Steiner in Komm. 1964 (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften und der Literatur. Geistes- und Sozialwissenschaftliche Klasse 1963 Nr.15.).
- Maury, Magie. L.- F.- Alfred MAURY, La magie et l'astrologie dans l'antiquité et au moyen age, Paris 1860.
- Γ. Μέγα, 'Ελλ. έορταί. Γεωργίου Α. ΜΕΓΑ, 'Ελληνικά έορταί και έθιμα της λαϊκής λατρείας, 'Αθήναι² 1963.
- , ΖΕΛ. — — — , Ζητήματα 'Ελληνικής Λαογραφίας. ΕΛΛ. Α' - Γ' (1939, 1941-42 και 1942-43).
- Mengis, Gelb. Carl MENGIS, Gelb, HDA. III(1930/1931), στ. 570 - 583.
- , Rot. — — — , Rot, HDA.VII (1935/1936), στ. 792 - 834.

- Mengis, Schwarz. Carl MENGIS, Schwarz, HDA. VII(1935/1936), στ. 1431-1455.
- , Weiss. — — , Weiss, HDA. IX(1938/1941), στ.337-358.
- Meringer, Spiegel im Aberggl. Rudolf MERINGER, Der Spiegel im Aberglauben, (Wörter und Sachen,8), Heidelberg 1923, σ.17-21.
- Meyer, Bad.Volksleben. E.Hugo MEYER, Badisches Volksleben im 19.Jahrhundert, Strassburg 1900.
- Negelein, Bild, Spiegel. Julius von NEGELEIN, Bild, Spiegel und Schatten im Volksglauben, ARW. 5(1902), σ. 1-37.
- Ninck, Bedeutung des Wassers. Martin NINCK, Die Bedeutung des Wassers im Kult und Leben der Alten, Philologus, Supplementband XIV, Heft 2(1921), σ.1-180.
- Olbricht, Stein. Karl OLBRICHT, Stein, HDA. VIII(1936/1937), στ. 380-390.
- Otto, Manen, Walter F. OTTO, Die Manen, oder von den Urformen des Totenglaubens, Berlin 1923.
- Panzer, Bayer.Sagen. Friedrich PANZER, Bayerische Sagen und Bräuche. 2. Beiträge zur deutschen Mythologie, Göttingen 1956.
- Πακαδοκούλου, Έξελλ.Χριστιανισμοῦ. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Έξελληνισις τοῦ Χριστιανισμοῦ, ΗΜΕ (1925), σ.213-229.
- , Νεοελλ.μαντεία. — , Νεοελληνική μαντεία, ΗΜΕ (1923), σ. 142-159.
- Παπανικολάου, Λαογρ. Δ. Μακεδ. Φώτη Δ. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ, Λαογραφικά δυτικῆς Μακεδονίας, Α', Θεσσαλονίκη 1962.
- PG. Patrologia Graeca.
- PGM. PAPYRI GRAECAE MAGICAE, (Die griechischen Zauberpapyri) hrsg. von Karl PREISENDANZ I-III, Stuttgart 1973.
- PL. Patrologia Latina.

Paracelsus, α) De signatura r.n. } Aureolus Philippus Theophrastus PARACELSUS, Ope-
β) Explicatio t.a. } rum volumen secundum, Genevae 1658.
γ) Phil. occulta. } Liber: De signatura rerum naturalium. Liber nonus.
" : Explicatio totius astronomiae.
" : De philosophia occulta.

Parthey, Griech. Zauberpapyri. G. PARTHEY, Zwei griechische Zauberpapyri des Berliner Museums, (Abhandlungen der philosophisch-historischen Klasse der königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 1865, σ. 109-167.

Πετροπούλου, Ἡ γύμνωσις στὶς μαγ. ἐν. Δημ. Α. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ἡ γύμνωσις στὶς μαγικὰς ἐνέργειες, Ἀρχεῖον ἑρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ, ΓΓ', Ἀθῆναι 1946-1947, σ. 97-128.

Peucen, Commentarius. Casparus PEUCER, Commentarius de praecipuis divinationum generibus, Wittebergae 1553.

Πολύτου, Μαγ. τελεταί. Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Μαγικὰ τελεταί πρὸς πρόσκλησιν μαντικῶν ὀνειρῶν περὶ γάμου, Λαογραφία 3 (1911), σ. 3-50.

— , Νεοελλ. μυθολογία. — , Μελέτη ἐπὶ τοῦ βίου τῶν Νεωτέρων Ἑλλήνων, Α'. Νεοελληνικὴ Μυθολογία, Ἀθῆναι 1871.

— , Παλαιογρ. σταχ. — , Παλαιογραφικὴ σταχυολογία ἐκ τῶν μαγικῶν βιβλίων, ΒΖ. 1 (1892), σ. 555-571.

— , Παραδόσεις. — , Μελέτη περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παραδόσεις, Α'- Β', Ἀθῆναι 1904.

— , Τά κατὰ τὴν τελευτήν. — , Τά κατὰ τὴν τελευτήν, ΛΣ. Γ', σ. 323-359.

— , Νομοκάνων. — , Ἐν κεφάλαιον νομοκάνωνος περὶ γοητειῶν, μαντειῶν καὶ δεισιδαιμονιῶν, Λαογραφία 3 (1911), σ. 381-389.

RE. PAULY's Real-Encyclopaedie der classischen Altertumswissenschaft.

- RGVV. Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten.
- Remigius, Daemonolatreia. Nic. REMIGIUS, Daemonolatreiae libri tres, Lugduni 1595.
- Ρήγα, Σκιάθου λ. πολιτισμός. Γεωργίου Α. ΡΗΓΑ, Σκιάθου λαϊκός πολιτισμός. Δ' ("Ελληνικά" παράρτημα 20), Θεσσαλονίκη 1970.
- Riess, Volksthümlisches. E. RIESS, Volksthümlisches bei Artemidoros, RM. N.F. 49(1894), σ. 177-193.
- Riezler, Hexenprozesse. Sigmund RIEZLER, Geschichte der Hexenprozesse in Bayern, Stuttgart 1896.
- RM. Rheinisches Museum für Philologie.
- Robinson, Psychol. d. Naturvölker. J. ROBINSON, Die Psychologie der Naturvölker. (Ethnographische Parallelen), Leipzig χ.χρ. (γύρω στο 1930).
- Rohde, Psyche. Erwin ROHDE, Psyche. Seelencult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen, Freiburg i.B. - Leipzig 1894.
- Röheim, Spiegelzauber. Dr. Géza RÖHEIM, Spiegelzauber, Leipzig - Wien 1919.
- Rose, Griech. Mythologie. H. J. ROSE, Griechische Mythologie, München ³1969.
- Σαμαρά, Λαογρ. Κλειστού. 'Ηλέα Κ. ΣΑΜΑΡΑ, Λαογραφία Κλειστού Εύρυτανίας, 'Αθήναι 1964.
- B. Schmidt, Der böse Blick. Bernhard SCHMIDT, Der böse Blick und ähnlicher Zauber im neugriechischen Volksglauben, Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, Geschichte und deutsche Literatur und für Pädagogik. 1. Abteilung, XXXI(1913), σ. 574-613.
- , Volksleben d. Neugriechen. — , Das Volksleben der Neugriechen und das hellenische Alterthum, I. Leipzig 1871.
- W. Schmidt, Bedeutung des Namens. Wilhelm SCHMIDT, Die Bedeutung des Namens im Kult und Aberglauben, Darmstadt 1912.

- Schneider, Religion d. Naturvölker. Wilhelm SCHNEIDER, Die Religion der afrikanischen Naturvölker (Darstellungen aus dem Gebiete der nichtchristlichen Religionsgeschichte, 5/6), Münster i. W. 1891.
- Schönwerth, Sitten und Sagen. Fr. SCHÖNWERTH, Aus der Oberpfalz. Sitten und Sagen, 3, Augsburg 1859.
- Schultze, Bedeutung d. Magie. Otto SCHULTZE, Die Bedeutung der Magie im Leben der Chinesen. (Verhandlungen des II. Internationalen Kongresses für Allgemeine Religionsgeschichte in Basel, 30. August bis 2. September 1904), Basel 1905.
- Seligmann, Der böse Blick. S. SELIGMANN, Der böse Blick und Verwandtes, 1, 2, Berlin 1910.
- , Mag. Schutzmittel. — , Die magischen Heil- und Schutzmittel aus der unbelebten Natur, Stuttgart 1927.
- Silberer, Char. lek. Schauens. Herbert SILBERER, Zum Charakteristik des lekanomantischen Schauens, Zentralblatt für Psychoanalyse, III(1912), σ. 73-98.
- , Lekan. Versuche. — — — , Lekanomantische Versuche, δ. π., II (1911), σ. 383-451, 518-531, 566-588.
- , Mantik und Psychoanal. — — — , Mantik und Psychoanalyse, δ. π., σ. 78-83.
- Stöber, Volksaberglauben. August STÖBER, Zur Geschichte des Volksaberglaubens im Anfange des 16. Jahrhunderts, Basel 1856.
- Stoll, Suggestion. Otto STOLL, Suggestion und Hypnotismus in der Völkerpsychologie, Leipzig ² 1904.
- Tiemann, Rund. Karl-Albrecht TIEMANN, Rund, HDA. VII(1935/1936), σ. 852-854.
- Turner, Samoa. George TURNER, Samoa, London 1884.
- Ungnad, Deutung der Zukunft. Arthur UNGNAD, Die Deutung der Zukunft bei den Babyloniern und Assyriern, (Der alte Orient, X, Abh. 3), Leipzig 1909.

- S.W....,"Erlöste Seelen". S.W.:"Erlöste Seelen".Tagebuchaufzeichnung einer süd-
deutschen Prinzessin über Jahrelange Erscheinungen
Verstorbener, hrsg.von Pfarrer S.W. um 1938 mit ei -
nem Vorwort versehen von Bruno Gravinski.
- Weinhold, Quellen. K. WEINHOLD, Die Verehrung der Quellen in Deutschland
(Philosophische und historische Abhandlungen der könig-
lichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Aus
dem Jahre 1898. Abh.I), σ. 1-69.
- Wessely,Griech.Zauberp. Carl WESSELY, Griechische Zauberpapyrus von Paris und
London, Denkschriften der Philosophisch-
historischen Classe der kaiserlichen
Akademie der Wissenschaften in Wien,36
(1888), σ.27-151.
- ,Neue griech.ZP. — — , Neue grichische Zauberpapyri, δ.κ.,
42(1893), σ.1-96.
- Wier,De praest.daemonum. Jean WIER, De praestigiis daemonum et incantationibus
ac veneficiis libri sex, Lib.2.,Basileae 1568.
- Wolfram,Brauchtumsforschung. Richard WOLFRAM, Prinzipien und Probleme der Brauch-
tumsforschung, Wien 1972.
- ,Sonnwendbräuche. — — , Die Sonnwendbräuche in der Gottschee,
Jahrbuch für Ostdeutsche Volkskunde,
13(1970),σ.104-135.
- Wolters,Amulett. Paul WOLTERS, Faden und Knoten als Amulett, ARW.
8(1905), Beiheft, σ. 1-22.
- Wunderlich, Rote Farbe. Eva WUNDERLICH, Die Bedeutung der roten Farbe im Kultus
der Griechen und Römer, RGVV.XX(1925),Heft I.,σ.1-116.
- Wünsch,Zauberspiegel. Richard WÜNSCH,Ein Odenwälder Zauberspiegel, Hessische
Blätter für Volkskunde,3(1904),σ. 154-160.
- Wuttke,Volksaberglaube. Adolf WUTTKE, Der deutsche Volksaberglaube der Gegen-
wart, Berlin ³1900.

Zachariae, Witwenverbrennung. Theodor ZACHARIAE, Zur indischen Witwenverbrennung, Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, 15(1905), σ. 74-90.

Zoepfl, Ostung. F. ZOEPFL, Ostung. II. Im Christentum. LThK. VII(1962), σ. 1294-1295.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σέ πολλά μέρη τῆς Ἑλλάδας στίς 24 Ἰουνίου, γιορτή τοῦ Ἁλ-Γιάννη, ἀλλά καί σέ ὀρισμένες ἄλλες τακτές ἡμερομηνίες συγκεντρώνονται ἄντρες καί γυναῖκες ἢ μόνο γυναῖκες σέ πηγᾶδια, συνήθως στίς 12 τό μεσημέρι, σκεπάζουν τό κεφάλι τους ἢ καί τό πηγᾶδι μ' ἕνα κόκκινο πανύ καί κρατοῦν καθρέφτη¹ παράλληλα πρός τήν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ ἢ ἀντανακλοῦν μ' αὐτόν τίς ἡλιακές ἀκτίνες στό νερό. Ὑστερα, φιθυρίζοντας λόγια μαγικά ἢ κροσευχές ἢ διαβάζοντας σολομωνική ἢ ἱερά βιβλία, καλοῦν ὀνομαστικά συνήθως συγγενεῖς νεκροῦς καί πιστεύουν ὅτι τοῦς βλέπουν, στό νερό ἢ στόν καθρέφτη, νά περνοῦν καί νά χάνωνται μέσα σέ φέρετρο, ὅπως στήν κηδεῖα τους. Σέ πολλά μέρη καλοῦν ἀκόμη καί ζωντανούς, συνήθως ἀγνοοῦμενους, ξενιτεμένους κλπ. Στήν Καλαμάτα (Πελ.10β)*καί στά Φιλιατρά(Πελ.17β) τῆς Πελοποννήσου π.χ., καθῶς καί σέ πολλά ἄλλα μέρη, καλοῦσαν καλιότερα οἱ κοπέλες μέ ἀνάλογο τρόπο τό μελλοντικό σύζυγο, ἐνῶ ἄλλοῦ καλοῦν κατά τόν ἕδωλο τρόπο καί τοῦς νεκροῦς καί τό μελλοντικό σύζυγο. Ἐναφέρω ἐδῶ μερικά παραδείγματα:

Στό Ἀρχοντικό Γιαννιτσῶν τοῦ ν.Πέλλης συγκεντρώνονται στίς 24 Ἰουνίου ἄντρες καί γυναῖκες σ' ἕνα ὀρισμένο πηγᾶδι ἔξω ἀπό τό χωριό, σκεπάζουν μέ ἕνα κόκκινο πανύ τό κεφάλι τους καί τό πηγᾶδι, ἀντανακλοῦν τίς ἡλιακές ἀκτίνες μ' ἕναν καθρέφτη στό νερό κι ἐκεῖ μέσα ἀνακαλοῦν - καί πιστεύουν ὅτι βλέπουν - κἀκοιο νεκρό ἢ τό μελλοντικό σύζυγο (Μακ.8) . Τό ἔθιμο κατά τίς πληροφορίες διατηρεῖται ἀκόμη.

Τοῦς νεκροῦς ἢ τό μελλοντικό σύζυγο καλοῦσαν μέ ἀνάλογο τρόπο καί στό Νεοχώρι Σερρών (Μακ.4) μέχρι πρύν ἀπό 6-7 χρῶνια, καθῶς καί στά θρακικά χωριά τῆς Ἀδριανούπολης Χαρμάν-Κουγίου, Σουφλί, Μαντικλί, Φέρραι (Θρ.6). Στό Ἄδεντρο Θεσσαλονίκης οἱ κοπέλες καλοῦν μέ τόν ἕδωλο τρόπο μόνο τό μελλοντικό σύζυγο (Μακ.5). Τό ἕδωλο γίνεται καί στήν περλοχή Ἄρτας(Ἠε.4) καί ἀνάλογα ὑδροκατοπτρομαντικά ἔθιμα σχετικά μέ τό ἀνακάλημα νεκρῶν ἢ ζωντανῶν τελοῦνται ἀκόμα καί τώρα σέ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδας, ὅπως π.χ. στό χωριό Μανύκλια-Καρυστίας Εὐβοίας (Εὐβ.10), στό Κεφαλόρι Κορινθίας (Πελ.65), στήν Ἀμπελεῖα Φαρσάλων (Θεσσ.28), στό Πουρνάρι Δομοκοῦ (Στ.21), στήν Παλαιοβράχα Φθιώτιδος (Στ.16), στίς Λεθκες Πάρου (Κυκλ.15) καί ἄλλοῦ. Πρέπει ὅμως νά παρατηρηθῇ ὅτι τό ἀνακάλημα τῶν νεκρῶν ἀποσκοπεῖ μόνο στή θέα τους καί δέν ἔχει μαντικό χαρακτήρα σέ καμιᾶ ἀε' τίς παραλλαγές τοῦ καταγράφηκαν. Οἱ συγγενεῖς τῶν νεκρῶν τοῦς ἀνακαλοῦν ἀπό νοσταλγία, γιά νά τοῦς ἴδουν. Τό ἀνακάλημα τοῦ μελλοντικοῦ συζύγου ὅμως ἔχει καθαρά μαντικό σκοπό.

* Οἱ παρακομπές σέ παρένθεση ἄφορουν παραλλαγές, καί τό κλήρη στοιχεῖα τοῦς δίνονται πλεῖ κᾶτω στόν πύνακο παραλλαγῶν, σ.39 κέ.

Σέ πολλά μέρη τό ἀνακάλυμμα τῶν νεκρῶν ἢ ζωντανῶν ἀντί σέ κηγάδι γινόταν ἢ γίνεται σ' ἓνα βαρέλι ἢ λεκάνη μέ νερό (θεσσ.33.-θρ.2β.-Πελ.15.) ἢ σ' ἓναν καθρέφτη (ΜΑσΝ.3α.Πρβλ. καί 3β.-Κρ.7β. Πρβλ.καί 7α).Παραθέτω ἐπίσης μερικά παραδείγματα:

Στό Πουρνάρι Δομοκοῦ βλέπουν τό μελλοντικό σύζυγο ἢ τοὺς νεκρούς σέ κηγάδι ἢ σ' ἓνα ἀνοιχτό δοχεῖο μέ νερό (λεκάνη,καζάνι κλπ.), ἀφοῦ κουκουλωθοῦν μέ ἄσπρο πανύ, ρίξουν τίς ἀκτίνες τοῦ ἡλίου στό νερό μ' ἓναν καθρέφτη καί ποῦν:

"- 'Αι-Γιάννη μου, θέλω νά ἰδῶ τόν τάδε"(πεθαμένο),
ἢ:"- 'Αι-Γιάννη μου, θέλω νά ἰδῶ κολόν θά πάρω"(Στ.21).

Στή Δαφνοσκηλιά Καρδύτσας γίνεται τό ἔθιο, μέ τή διαφορά ὅτι κουκουλώνονται μέ κόκκινο πανύ, δέν λένε τά παραπάνω λόγια καί στό κηγάδι δέν χρησιμοποιοῦν καθρέφτη. Κατά τίς πληροφορίες τό ἔθιο γίνεται καί μ' ἓνα βαρέλι, "γιατί τά κηγάδια τοῦ χωριοῦ εἶναι λίγα, 3-4 κερύπου"(θεσσ.33). Σύμφωνα μέ πληροφορίες ἀπό τό Μεγαλόβρυσο 'Αγιῶς τῆς Λάρισσας "Στ'ς εἰκοστρεῖς (ένν.'Ιουνίου) τοῦ βράδ' παίρνουμε ἀκού κέντι βρύτσι νερό ἀσύντ'χου (ἀμίλητο). Τοῦ βάζουμε τοῦ νερό μέσα σ' ἓνα καζάν'. 'Ακού κἀτ' ἀπ' τοῦ νερό στοῦν πάτου βάζουμε ἄμμου. Τοῦ νερό τ' ἀφήνουμε 'κεῖ οὐλ' τ' νύχτα κί ξιστιρώννιτε. Μετά, τ'ς εἰκοστέσιρλις τοῦ θερ'σθή, στ'ς δώδικα τοῦ μισ'-μέρ' παίρ'ς ἓνα γκαθρέφτ' κί κοιτάῦς' στοῦ νερό κί βάλς' ἀπάν' στοῦ κηγάλ' ἓνα κόκκινου πανύ κί λιές:

"Αγιο Γιάννη κί καλιέ μου,
κεῖ στήν ἔρημου πού πᾶς
κί τίς τύχλις συναντᾶς,
νά μί φέρ'ς να δῶ τοῦ τυχιρό μ'.

Κί βλέπ'ς στοῦ νερό αὐτόν πού θά παντριυτῆς". Κατά τίς πληροφορίες χρησιμοποιοῦν καζάνια, γιατί στό χωριό δέν ὑπάρχουν κηγάδια (θεσσ.54).

Στήν Κέρκυρα ἔβλεπαν τό μελλοντικό σύζυγο σέ μιᾶ λεκάνη μέ νερό, ἀφοῦ φιθύριζαν τά ἐξῆς λόγια:

"Αγιε Γιάννη Λαμπαδάρη
πού'χεις τοῦ Χριστοῦ τή χάρη
πού'χεις τό χρυσό βαγγέλιο
καί τῆς ἐκκλησιᾶς θεμέλιο,
δεῦξε μου, φανέρωσέ μου
κολόν θά πάρω κλπ.(Πελ.15).

Στήν Ἐρμισσό Μυτιλήνης "τήν παραμονή τῆς πρωτοχρονιάς τά κορίτσια, πού θέλουν νά ἰδοῦν κοῖτον σύζυγον θά πάρουν, παίρνουν ἓνα καθρέφτη καί κλείνονται μόναι τῶν μέ-

σα σ' ένα δωμάτιο. Έκεί αρκετή ώρα θυμιάζουν συνεχώς τόν καθρέφτην. Κατόπιν αρχίζουν και περνούν μεροστά από τόν καθρέφτη έντελως γυμναί και βλέπουν νά περνά πολύς κόσμος. Όποιος έκ τῶν ἀνδρῶν στραφῆ και τήν χαιρετήση, θά εἶναι ὁ μέλλον σύζυγος. "Ἡ τά μεσάνυχτα τῆς Πρωτοχρονιᾶς στέκουν ἐμπρός εἰς τόν καθρέφτην και ὅκον βλέπουν μέσα, θά εἶναι ὁ ὑποψήφιος"(ΜΑΘΗ.3α). Κάτι ἀνάλογο γίνεται στό χωριό Κριτσά τοῦ ν.Λασιθίου(Ἐπαρχ.Μεραμβέλλου) τῆς Ἁν.Κρήτης. "Ἀφεικέρας στρώνουν τό τραπέζι τους μέ φαγητά και γλυκίσματα, ὅπως ὅταν περιμένουν ἐπισκέπτες, ἀέναντι ἀπό τό μεγάλο καθρέφτη. Ὑστερα κοιμούνται. Τά μεσάνυχτα αὐτός πού θέλει νά δῆ, σηκώνεται, ντύνεται, ρίχνει πάνω του ἕνα κόκκινο ροῦχο και κοιτάζει μέσα στόν καθρέφτη. Θά δῆ τό μέλλοντα γαμπρό (ἂν εἶναι κόρη) νά κάθεται στό τραπέζι και τόν γυροῖζει. Ἄν πάλι ἡ τύχη τῆς τῆς γράφει νά πεθάνη, θά δῆ μέσ στόν καθρέφτη τό ἀποτρόπαιο θέαμα στολισμένης νεκρικῆς κάσας"(Κο.7β).

Ἄνάλογα ὑδρομαντικά και κατοκτρομαντικά ἔθιμα ὄχι μόνο γνώρισαν πολύ μεγάλη διάδοση στήν Ἑλλάδα, ἀλλά εἶναι ἡ ἦσαν γνωστά και σέ γειτονικούς ἢ και σέ πολύ μακρινούς λαούς. Παραθέτω ἐδῶ μερικά παραδείγματα:

Τό 1950 στό χωριό Szem-Karlouci τῆς Γιουγκοσλαβίας ἡ γριά χωρική Papijan Rozina (σύμφωνα μέ ἀνακοίνωση τῆς ἀνεψιᾶς τῆς Vera Derdič (28 ἐτ.), συμφοιτήτριάς μου τό 1971-72 στό Πανεπιστήμιο τῆς Βιέννης) ἐκτελείρησε νά ἀνακαλέση τό χαμένο γιό τῆς σέ καθρέστη, γιά νά βεβαιωθῆ, ἂν ζοῦσε².

Στήν περιοχή Schlesien τῆς Ἀνατ.Γερμανίας συνήθιζαν νά στέκονται μεροστά στόν καθρέφτη τήν παραμονή τοῦ νέου ἔτους στίς 12 τά μεσάνυχτα μέ δύο φῶτα και νά φωνάζουν δυνατά τό ὄνομα τοῦ νεκροῦ πού ἤθελαν νά ἀνακαλέσουν. Ἀκολουθοῦσε ἡ ἐμφάνιση τοῦ τελευταίου στόν καθρέφτη³.

Στήν Ἰσπανία οἱ μάγισσες βλεχναν μέσα σέ καθρέφτη διάφορα ἐρώματα ζωντανά ἢ νεκρά κατά τήν ἐκτελεσμιά τοῦ ἐνδιαφερομένου⁴.

Στήν πόλη Basel τῆς Ἑλβετίας μιὰ ἀκατέυνας⁵ ἤθελε (σύμφωνα μέ μιὰ μαρτυρική κατάθεση), νά δείξη σέ μιὰ γυναίκα τόν πεθαμένο ἀντρα τῆς μέσα σ' ἕνα ποτήρι μέ νερό⁶.

Στό Luzern τῆς κεντρικῆς Ἑλβετίας κάποιος Matthan Kandi ἔδειξε τό ἔτος 1749 σ' ἕνα κουβά μέ νερό τά πτώματα 24 ἐνυγμένων, γιά τούς ὁποίους κανείς δέν ἤξερε πού εἶχαν ἐνυγῆ και πού τούς εἶχαν παρασύρει τά κύματα. Τά πτώματα εἶδθηκαν νά κούτωνα στόν πυθμένα τῆς θάλασσας σέ ἕνα ὁρισμένο μέρος τοῦ Axendberg⁷.

Στίς Ἰνδίες οἱ ἱερεῖς εἶδευαν στή χήρα μέσα σέ καθρέστη τήν ψυχή τοῦ σύζυγου, πού τήν καλοῦσε τάχα νά δεχτῆ τή θυσία, γιά νά πῆη νά μοιραστῆ μαζί του τήν ὑπερκόσμια εὐτυχία⁸.

Στό Κογκό οί Βολοκί γέμιζαν μέ νερό μιά μαγική λεκάνη καί κατόπιν πρόσφεραν στίς φυχές ένα είδος κρασιού από φούνικα. Ακολουθούσε ή εμφάνιση τών φυχών στό νερό τής λεκάνης⁹.

Στό Württemberg τής Γερμανίας ό μάγος έγραφε σ'ένα χαρτί τό όνομα του ένδιαφερόμενου, ό όποτος πήγαινε μαζί μέ τό χαρτί σ'ένα άλλο δωμάτιο, όκου μέσα σέ καθρέφτη έβλεπε τάχα είδωλα νεκρών, που έδιναν άπάντηση στίς έρωτήσεις του¹⁰.

Στή Βαυαρία πιστευόταν πως στόν καθρέφτη του νερού έλωδών δεξαμενών εμφανίζονται σά σκιές τά είδωλα εκείνων που πρόκειται μετά από λίγο νά πεθάνουν¹¹.

Στήν Αφρική τά μέλη τής φυλής Ga μπορούν νά ίδουν σ'ένα δοχείο μέ νερό τήν φυχή ενός προγόνου, που ξαναγύρισε στόν κόσμο καί μετεμφυχώθηκε σ'ένα νεογέννητο¹².

Μέ ύδρομαντικές καί κατοπτρομαντικές τελετουργίες άνάλογες μέ τίς έλληνικές καλεΐται νά εμφανιστή σέ διάφορα μέρη του κόσμου καί ό μελλοντικός σύζυγος, ό άγνωστος κλέφτης κλπ. ή εμφανίζεται άπόσκλητος ό διάβολος. Παραθέτω έδώ μερικά παραδείγματα:

Στή Ρουμανία οί κοπέλες άνάβουν πασχαλιάτικα κεριά σέ μιά πηγή, βάζουν στό κεφάλι τους ένα κάλυμμα καί βλέπουν στό νερό τό μελλοντικό σύζυγο¹³. Στήν περιοχή Beszterce τής ΰδιας χώρας άντλούν τή νύχτα τής Πρωτοχρονιάς στήν όχθη του ποταμού έναν κουβά γεμάτο νερό κι όταν οί καμπάνες χτυπούν μεσάνυχτα πηγαίνουν προσευχόμενες στό ποτάμι καί βλέπουν στό νερό τό μελλοντικό σύζυγο¹⁴.

Στήν περιοχή κατά μήκος του ποταμού Nyárád τής Ούγγαρίας πηγαίνουν στά πηγάδια τήν παραμονή τής Πρωτοχρονιάς στίς 12 τά μεσάνυχτα, άνάβουν ένα κερύ καί κρατούν έναν καθρέφτη μέσα στό πηγάδι κατά τρόπον, ώστε μέ κατάλληλη τοποθέτηση κεριού καί καθρέφτη τό νερό του πηγαιδιού νά άντανακλά τό είδωλο κάποιου νέου που πρόκειται νά παντρευτή τήν ένδιαφερόμενη τήν έρχόμενη χρονιά¹⁵. Στό νερό βλέπουν τή νύχτα τών Χριστουγέννων τό μελλοντικό σύζυγο καί τά κορίτσια τών Σλοβένων στήν περιοχή Obelkain τής Γιουγκοσλαβίας¹⁶.

Στήν περιοχή Finistère τής Γαλλίας, όταν οί νέοι έχουν δυσκολίες στήν έκλογή μις γυναίκας, πηγαίνουν στήν πηγή τής Αγίας Brigitta, σκύβουν τρεις φορές πάνω σ'αυτή κατά τήν άμφιλύκη καί βλέπουν στό νερό ποιά θά παντρευταΰν, ένω στή Barenton βλέπουν τό είδωλο τής άγαπημένης ή τής μελλοντικής συζύγου στό νερό, όταν είναι πανσέληνος¹⁷.

Στήν περιοχή Berry τής Γαλλίας ή κοπέλα σκύβει πάνω σ'αυτή καί βλέπει στό νερό είδωλα στό είδωλό της καί τό είδωλο του μελλοντικού συζύγου¹⁸.

Στό βρετανικό νησί Guernsey ή κοπέλα βλέπει στην πηγή του 'Αγίου Γεωργίου τό μελλοντικό σύζυγο¹⁹. Στό ίδιο νησί, αν ή κοπέλα έννιά μέρες στη συνέχεια πηγαίνει κάθε πρωί νηστική και άμίλητη σέ μία πηγή, τήν ένατη μέρα μπορεί νά ίδη στό νερό τό μελλοντικό σύζυγο. "Αν όμως τής είναι γραφτό νά πεθάνη άνύπαντρη, παρουσιάζεται στό νερό τής πηγής μία νεπροκεφαλή νά τρίξη τά δόντια²⁰.

Στήν 'Αγγλία τά μεσάνυχτα του 'Αγίου 'Ιωάννου τοποθετεί ή κοπέλα ένα φαρδύ ξύλινο δοχείο μέ νερό από πηγή στην αύλή κι έκεϊ βλέπει τόν άντρα που θά πάρη²¹. Στό Lincolnshire τής 'Αγγλίας τά κορίτσια κερπατούν τήν παραμονή του 'Αγίου Μάρκου ανάποδα προς τό πηγάδι του Maitep στό νότιο Kelsey, κι άφου κάνουν τρεις γύρους γύρω άπ' αυτό, βλέπουν στό νερό τά χαρακτηριστικά του μελλοντικού συζύγου²². Στή Σουαβία τής Βαυαρίας οί κοπέλες γεμίζουν τήν ήμέρα του 'Αγίου Θωμά έναν κουβά μέ νερό και τά μεσάνυχτα, κοιτάζοντας μέσα στό νερό, παρακαλούν τόν άγιο νά τους φανερώση έκεϊ τό μελλοντικό σύζυγο²³. Σύμφωνα μέ μιάν άλλη λαϊκή πίστη στη Σουαβία, όποια κοιτάξη τή νύχτα του 'Αγίου 'Αυδρέα στον καθρέφτη, βλέπει τόν άντρα τής τύχης της, αλλά συγχρόνως και τό διάβολο²⁴. Στή γερμανική περλοχή των Σαξονικών Erzgebirge οί κοπέλες βλέπουν στό νερό όρισμένων πηγαδιών τήν ήμέρα του 'Αγίου 'Αυδρέα τόν άγαπημένο τους²⁵. Τό ίδιο συμβαίνει στό Toggenburg τής 'Ελβετίας, ένω στό Simenthal τής ίδιας χώρας ή κοπέλα πρέπει τήν ίδια μέρα νά πιη νερό κύν από τά μεσάνυχτα από 7 πηγάδια και στό τελευταίο, αν δέν έχη περάσει στό όρόμο της πάνω από νερό (αύλακι, ρυάκι κλπ.), βλέπει τό μελλοντικό σύζυγο²⁶. Στήν περλοχή Erzgebirge και στη Βαυαρία οί κοπέλες βλέπουν τόν άντρα που θά πάρουν στό νερό του πηγαδιού κατά τό δωδεκαήμερο, στις τρεις 'Αγιες Νύχτες, τά μεσάνυχτα²⁷. Στό Seidenberg/Lauban τής Σιλεσίας στη Γερμανία ή κοπέλα σκαρφαλώνει τή νύχτα του 'Αγίου 'Αυδρέα σ' ένα δέντρο που είναι κοντά σέ ποτάμι ή λίμνη και βλέπει τό μελλοντικό σύζυγο²⁸. Στή Βοημία ή νέα βάζει στό κεφάλι της τή νύχτα των Χριστουγέννων ή του 'Αγίου 'Ιωάννου ή του 'Αγίου Θωμά ένα στεφάνι πλεγμένο από 9 λογίων λουλούδια. Κάτω άπ' τό φως των άστεριών πηγαίνει σέ μία πηγή ή πηγάδι, που κοντά του υπάρχει δέντρο. Στό νερό βλέπει τό είδωλο του άγαπημένου της²⁹. Στήν περλοχή του Ρήνου, όταν γίνεται έκκληση σελήνης, οί κοπέλες τοποθετούν έξω έναν κουβά μέ νερό. "Όποια δέν βλέπει τίποτε στό νερό, θά μείνη γεροντοκόρη. "Όποια κρδκεται νά παντρευτή, θά ίδη τή μορφή του συζύγου της, τόν όποιο θά παντρευτή μετά από τόσα χρόνια, όσες είναι οί ρυτίδες του μετώπου του³⁰. Στήν περλοχή "Εσσης της Δ. Γερμανίας και στό Oldenburg τής Κάτω Σαξονίας τά μεσάνυχτα της παραμονής του νέου έτους στέκεται ή κοπέλα μπροστά στον καθρέφτη μέ δύο περιά στό χέρια και φωνάζει δυνατά

τρεις φορές τό ὄνομά της. Στόν καθρέφτη βλέπει κατόπιν τόν ἄντρα κού θά κάρη³¹. Τό ἔδωλο σχεδόν συνηθίζεται καί στήν περιλοχὴ Dithmarschen τῆς Σαξονίας, ὅπου τὰ κορύτσια μέ 2 κεριά στέκονται μπροστά στόν καθρέφτη τὰ μεσάνυχτα τῶν Χριστουγέννων καί βλέπουν μέσα τό μελλοντικό σύζυγο³². Τό ἔδωλο γίνεται καί στήν Ἀνατ. Πρωσία, ἀλλά τή νύχτα τῆς παραμονῆς τοῦ νέου ἔτους³³. Στήν Κάτω Γερμανία ἡ κοπέλα στέκεται τήν ἡμέρα τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα γυμνή μπροστά σ' ἕναν καθρέφτη καί βλέπει μέσα τό εἶδωλο τοῦ ἀγαπημένου της³⁴. Στό Deēs, πόλη τῆς Οὐγγαρίας, ξεγυμνώνεται τή νύχτα τῆς παραμονῆς τοῦ νέου ἔτους ἢ τήν ἡμέρα τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα σ' ἕνα σκοτεινό δωμάτιο καί κοιτάζει σ' ἕναν κουβά μέ νερό κού ἔχει τοποθετήσει στή μέση τοῦ δωματίου. Ἐκεῖ βλέπει τό μελλοντικό της σύζυγο³⁵. Στήν Οὐγγαρία (Felnpemet) τοποθετεῖ ἡ κοπέλα στήν αὐλή τό πρῶτό τοῦ νέου ἔτους ἕναν καθρέφτη, ντύνεται μέ καθαρά λευκά ροῦχα καί βλέπει μέσα τό μελλοντικό σύζυγο. Ἄν ὁμως τῆς μέλλεται νά πεθάνῃ ἀνύπαντρη, βλέπει τό Χάρο³⁶. Στήν Αὐστρία παίρνουν τή νύχτα τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ ἕναν καθρέφτη κι ἕνα φῶς καί βγαίνουν ἔξω. Ὄταν χτυπήσῃ ἡ ὥρα 12, κοιτάζουν μέσα στόν καθρέφτη καί βλέπουν τί κἀνεῖ τή στιγμή ἐκεῖνη τό ἀγαπημένο τους πρόσωπο³⁷. Στήν κροατικὴ πόλη Rijeka (Ἰταλικό Fiume) τῆς Γιουγκοσλαβίας, ὅταν κλησιάζουν τὰ μεσάνυχτα τῶν Χριστουγέννων, ἡ κοπέλα γυμνώνεται ἐντελῶς κι ὅταν ἀκούσῃ τό πρῶτο χτύπημα τῆς καμπάνας τρέχει μ' ἕνα ἀναμμένο κερὶ στό χέρι μπροστά στόν καθρέφτη, γιὰ νά ἰδῇ μέσα τό μελλοντικό σύζυγο. Ἄν ὁμως ἰδῇ φέρετρο, μένει ἀνύπαντρη γιὰ πάντα³⁸.

Παρόμοια μαντικά ἔθιμα βρίσκουμε καί στήν Ἀμερική. Στήν Ἀλαμπάμα π.χ. κοιτάζουν στό νερό τοῦ κηγαδιοῦ μέσα ἀπό ἕνα μαυρισμένο γυαλί, γιὰ νά ἰδοῦν ποιόν ἢ ποιά θά παντρευτοῦν³⁹, ἐνῶ σέ μέρη τῶν Ἡνωμ. Πολιτειῶν τὰ κορύτσια πηγαίνουν τὰ μεσάνυχτα τῆς παραμονῆς τοῦ νέου ἔτους σέ μιὰ πηγὴ καί στέκονται κοντά μ' ἕναν καθρέφτη στό χέρι. Μέσα στόν καθρέφτη πιστεύουν ὅτι θά ἰδοῦν τό μελλοντικό σύζυγο⁴⁰. Στήν Ἰνδιάννα ἡ κοπέλα χτενίζει τήν παραμονή τοῦ νέου ἔτους τὰ μαλλιά της ἀνάμεσα σέ δύο καθρέφτες. Στόν πῦσω ἀπ' αὐτή καθρέφτη πιστεύει ὅτι θά ἰδῇ τό πρόσωπο τοῦ μελλοντικοῦ συζύγου⁴¹. Σέ παραλλαγές τέτοιων κατοκτρομαντικῶν ἐθίμων ἀναφέρεται, ὅπως εἶδαμε, συχνά καί ἡ ἐμφάνιση τοῦ διαβόλου στόν καθρέφτη. Στήν κροατικὴ Rijeka ἢ Fiume, κού ἀναφέραμε, πιστεύεται ὅτι ὁκοῖος κοιτάζει ἀποβραδύς ἢ τή νύχτα στόν καθρέφτη βλέπει τό διάβολο⁴². Τό ἔδωλο πιστεύεται καί στή Βοημία, στό Zala-Grācs⁴³ τῆς Οὐγγαρίας, καί κἀτι ἀνάλογο στό Τυρόλο⁴⁴, καθώς καί σέ ἄλλες εὐρωπαϊκὲς χῶρες⁴⁵.

Καί τό ἀνακάλυμμα τοῦ ἀγνωστοῦ κλέφτη μέ ὑδρομαντικὲς καί κατοκτρομαντικὲς ἱεροπελεσιές, γνωστό στήν Ἑλλάδα, παρουσιάζεται στά ἔθιμα καί ἄλλων λαῶν. Στή Δ. Ἀ-

φρικτή π.χ. οί Gangas άνακαλοϋν τό εϊδωλο του κλέφτη σ'έναν καθρέφτη, κού εϊναι στε-
ρεωμένος στην κοιλιά άνθρωπόμορφων άγαματιδών (Fetisch)κού εχουν κατά την εκ-
κίστη υπερφυσικές δυνάμεις⁴⁶. Στην Ταϊτή (Πολυνησία) ό ιερέας μπορεί νά δείξη την
φυχή του άγνωστου κλέφτη μέσα στο νερό μις λακούβας, κού εχει σκάψει ό ιδιος στο
δωμάτιό του. Την φυχή φέρνει τάχα σ'αυτόν ή θεότητα⁴⁷.

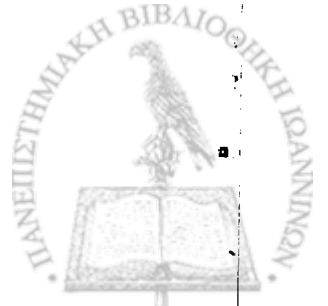
Στη Deslawn (Δστ.Βοημία) πιστευόταν, ότι μπορεί κανείς μέσα σ'ένα μέ είδικό τρόπο
κατασκευασμένο καθρέφτη νά ίδη κάθε κλοπή και κάθε έχθρική πρόθεση. Πρέπει όμως
νά φωνάξη μέ τό μικρό όνομα πρώτα τόν πεθαμένο, κού στόν τάφο του ήταν τοκοθετημέ-
νος ό καθρέφτης, π.χ. "Ίωσήφ, σέ παρακαλώ, δείξε μου αυτόν κού έκλεφε τούτο ή έ-
κελνο"⁴⁸. Κατόπιν φαίνεται στόν καθρέφτη ή μορφή του κλέφτη. Έναν τέτοιο καθρέφτη
πίστευαν ότι είχε κάποιος, κού ήταν άλλοτε δήμιος στη Βιέννη, και σ'αυτόν πήγαλνε
ό κόσμος, για ν'άνακαλύψη τούς κλέφτες⁴⁹.

Στό Copywall της Σκωτίας ό μάγος του Άγίου Κολόμβου, μις περίφημη προσωπικότητα
του τόπου στο πρώτο μισό του περασμένου αϊώνα, άνακάλυπτε τούς κλέφτες βλέποντας
τό πρόσωπό τους σ'έναν κουβά μέ νερό⁵⁰. Ο περίφημος εκεί Willox ρύχνοντας τή μα-
γική του πέτρα σέ μις λέκάνη μέ νερό μπορούσε νά ίδη τό πρόσωπο του κλέφτη⁵¹. Στη
Βοημία (Schönewarth, Egerland) οί "θαυματοουργοί γιατρού" ή "σοφοί άντρες" (Wunder-
doktoren, Weise Männer), όπως τούς έλεγαν, κοίταζαν σ'έναν είδικό καθρέφτη. (ή στο
κρύσταλλο ή στην πέτρα), μουρμούριζαν έξορκισμούς κι έβλεπαν τό πρόσωπο του κλέ-
φτη⁵². Στό Schleswig-Holstein της Γερμανίας ό μάγος (Hexenmeister) τοκοθετούσε ένα
κόσκινο πάνω από τό νερό κι έβλεπε μέσα τόν κλέφτη⁵³.

Άκόμα και την άφιξη του θεου έβλεπαν στόν καθρέφτη οί έξορκιστές πνευμάτων στο
θιβέτ⁵⁴.

Τό γεγονός της ύπαρξης⁵⁵ σέ τόσο άπομακρυσμένα μεταξύ τους μέρη όμοιων ύδρομαντι-
κών και κατοκτρομαντικών έθίκων σχετικών μέ τό άνακάλημα νεκρών και ζωντανών ή ά-
γνωσμένων όφείλονται στην "πολυγενεσία", χωρίς νά αποκλείεται βέβαια και ή άλληλο-
επίδραση σχετικά μέ τά έθιμα αυτά σέ γειτονικές χώρες.

Η μελέτη μου εξετάζει τά μαντικά αυτά έθιμα, όπως παρουσιάζονται στόν έλληνι-
κό χώρο. Όσοι άσχολήθηκαν ως τώρα είτε μέ την ύδρομαντεία (ή είδικότερα μέ τή λε-
κανομαντεία) είτε μέ την κατοκτρομαντεία στην Ελλάδα, π.χ. ό Th.Hopfner⁵⁶, ό A.
Delatte⁵⁷, ό Fr.Cuneh⁵⁸, ή και γενικότερα μέ τή μαντεία, όπως ό W.R.Halliday⁵⁹,
παρέθεσαν ή μετέφρασαν και σχολίασαν ως φιλόλογοι και θρησκευολόγοι περισσότερο
παρό ως λαογράφοι, άφ'ένός μέν τς λίγες πληροφορίες συγγραφέων κυρίως των ρωμαϊ-

κῶν καὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων (τοῦ Παυσανία, τοῦ Τζέτζη, τοῦ Ν.Χωνιάτη κ.ἄ.), ἀφ' ἑτέρου δέ τίς λίγες συνταγές μαντείας ποῦ μᾶς σώθηκαν σέ μαγικούς παύρους καὶ στίς "σολομωνικές", λαϊκά δηλαδή χειρόγραφα βιβλία, μέ συνταγές μαντείας καὶ μαγείας, ποῦ πρέπει νά πῆγασαν κάλι ἀπό τοὺς μαγικούς παύρους⁶⁰ καὶ φτάνουν ὡς τίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰ. μ.Χ.. Ἐρευνοῦν δηλαδή οἱ συγγραφεῖς αὐτοῦ μόνο τῆ γρακτῆ παράδοση σχετικά μέ τὴν ὑδρομαντεία (ἢ λεκανομαντεία) καὶ κατοπτρομαντεία καὶ κάλι ὄχι εἰδικά τό συνδυασμό τοῦ ἀνακαλήματος τῶν νεκρῶν καὶ ζωντανῶν μέ τὰ μαντικά αὐτά εἶδη. Ἀσχολοῦνται μέ τίς συνταγές μαντείας ποῦ γράφηκαν ἀπό ὀρισμένους "μάγους" γιὰ τό λαό καὶ διαβάστηκαν ἀπό λίγους μόνο - ὡς ποιοῦ βαθμό ἐφαρμόστηκαν δέν γνωρίζουμε - , γιὰτί τὰ χειρόγραφα αὐτά βιβλία κυκλοφοροῦσαν μυστικά καὶ ὄχι σέ μεγάλο ἀριθμό μετά τὴν ἐπικράτηση τοῦ Χριστιανισμοῦ, γιὰτί θεωροῦνταν διαβολικά ἀπό τοὺς Χριστιανούς καὶ διώκονταν, ἐπίσημα τουλάχιστον, ὅπως καὶ ὅλα τὰ εἶδη μαγείας καὶ μαντείας, ἀπό τὴν ἐκκλησία. Τί γίνεται ὅμως στὸν ἐλληνικό λαό, τόσο κατὰ τοὺς ἔδλους αὐτοὺς αἰῶνες τῆς γρακτῆς παράδοσης ποῦ ἐρευνοῦν, ὅσο καὶ κατὰ τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνες, ὡς τίς μέρες μας, ποιά ἀπό τὰ μαντικά αὐτά εἶδη ἐπιζοῦν καὶ σήμερα ἢ τουλάχιστον ἀσκοῦνταν ἀκόμα πρὶν ἀπό λίγα χρόνια, μέ ποιά μορφή, ποιά ἢ σχέση τους μέ τίς μαντικές συνταγές τῶν "σολομωνικῶν" καὶ τῶν μαγικῶν παύρων, σέ ποιοῦ βαθμό δηλαδή ἢ γρακτῆ αὐτῆ παράδοση ἐκπρέασε τὴν ἐθνική - ἢ καὶ τό ἀντίθετο - στή δημιουργία ἢ διαφοροποίηση σχετικῶν μαντικῶν ἐθίμων⁶¹, ποιά ἢ διάδοση αὐτῶν στὸν ἐλληνικό χῶρο, ποιά ἢ λειτουργία τους, ἢ σημασία τους καὶ ἢ ἐρμηνεῖα τους, ποιοῦ οἱ φορεῖς αὐτῶν καὶ ἄλλα παρόμοια προβλήματα δέν ἀπασχόλησαν τοὺς συγγραφεῖς αὐτοὺς. Ὁ συνδυασμός τῆς ὑδρομαντείας καὶ κατοπτρομαντείας μέ τὴ "νεκυομαντεία" ἢ τὴ "νεκυοαγωγή" ἀναφέρεται ἀπλῶς ἀπό μερικούς, ποῦ τὸν γνωρίζουν, ὅμως, μόνο ἀπό ἐλάχιστες γρακτές μαρτυρίες βυζαντινῶν ἢ Ρωμαίων συγγραφέων κι ἀπό δυο-τρεις συνταγές μαγικῶν παύρων, οἱ ὅποτες ταυτίζουν τὴν ὑδρομαντεία ἢ λεκανομαντεία μέ τὴ νεκρομαντεία⁶². Γιὰ τό συνδυασμό ὅμως αὐτό στή νεοελληνική ἐθνική παράδοση (μαντείας καὶ μαγείας) δέν ἔχει γραφῆ τίποτε. Τὰ κενά αὐτά ἔρχεται νά καλύψῃ ἢ μελέτη αὐτῆ, ποῦ ἐρευνᾷ τό συνδυασμό ὑδρομαντείας καὶ κατοπτρομαντείας μέ τὴ "νεκυοαγωγή", καθὼς καὶ τίς ἐξελιγμένες μορφές του, ὅπως παρουσιάζεται στὴν ἐποχή μας στὰ ἔθιμα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ.

Ἀρκετές παραλλαγές τῶν ἐθίμων αὐτῶν κατέγραψα ὁ ἕδιος ἐπί τόπου ἢ συναντώντας πληροφορητές - φορεῖς αὐτῶν ὁποῦδήποτε. Ἄλλες κάλι παραλλαγές βρῆκα καταγραμμένες στὸ Κέντρο Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας (ΚΕΛ) τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, στὸ Λαογρ. Ἀρχεῖο τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (ΛΑΠΑ), καθὼς καὶ στὰ ἀντίστοιχα τῶν Πανε-

κλιστημίων Θεσσαλονίκης(ΛΑΠΘ) και Ίωαννίνων(ΛΑΠΙ). Όρισμένες παραλλαγές βρήκα δημοσιευμένες σε τοπικές συλλογές έθιμων, σε έφημερίδες και τοπικά περιοδικά, ενώ άλλες μου έστειλαν φίλοι μου, συνάδελφοι κλπ. από διάφορα μέρη.

Έπειδή συνήθως και τά έθιμα, όπως συμβαίνει π.χ. με τά παραμύθια ή τά τραγούδια, άποτελούνται από έπί μέρους μοτίβα άρχικά ή μεταγενέστερα, ούσιώδη ή έκουσιώδη, λειτουργικά ή "τυφλά" κλπ., ώστε να προκύπτουν διάφορες παραλλαγές και συμφορμύ, αναλύω τίσ παραλλαγές τών έξεταζόμενων έθιμων στα μοτίβα τους, καταρτίζω πίνακα μοτίβων όλων τών παραλλαγών και έρμηνεύω κάθε μοτίβο από λαογραφική κυρίως, αλλά και ιστορική, θρησκευολογική, κοινωνιολογική και ψυχολογική⁶³ άποψη, όπου είναι δυνατό, συγκρίνοντάς το και με τή γραπτή παράδοση (μαγικούς καπύρους και σολομωνικές στα έπί μέρους κεφάλαια και σε ιδιαίτερο κεφάλαιο (κυρίως έδω) άπλερωμένο στή σύγκριση τής έθιμικής μαντικής παράδοσης με τή γραπτή.

Γιά τή μελέτη τής διάδοσης του μαντικού συνδυασμού και τών έξελιγμένων μορφών του (δηλαδή του άνακαλήματος με τή βοήθεια τής ύδρομαντείας και κατοπτρομαντείας όχι μόνο νεκρών ή άγνωσμένων, αλλά και ζωντανών) κατατάσσω και γεωγραφικά τίσ παραλλαγές, αναλυμένες σε μοτίβα με κωδικούς άριθμούς, όχι βέβαια για τήν άνεύρεση τής άρχικής κοιτίδας - είναι μάλλον άυτονόητο, ύστερα μάλιστα κι από τήν παράθεση τίσων παραλλήλων από διάφορες χώρες του κόσμου, ότι ή μεγάλη έκταση τών έθιμων αυτών όφείλεται κυρίως στήν "πολυγενεσία" - αλλά για να δώσω είκόνα τής γεωγραφικής έξάπλωσης "συχνότητας" τών έθιμων αυτών στήν Ελλάδα. Ή έξαντλητική καταγραφή όμως όλων τών παραλλαγών άπ'όλη τή χώρα ήταν άδύνατη. Γι'αυτό, αν δέν αναφέρονται παραλλαγές άπ'όρισμένα μέρη, δέν σημαίνει ότι εκεί είναι όπωσδήποτε άγνωστα τά μαντικά έθιμα που έξετάζουμε.

Σ η μ ε λ ώ σ ε ι ς

1. Σέ μερικές περιπτώσεις δέν χρησιμοποιουόν καθρέφτη οὔτε καλύπτονται μέ κόκκινο ἢ ἄλλο πανί.
2. Σύμφωνα μέ τήν ἀνακοίνωση, αὐτό ἔγινε ὡς ἑξῆς: Ἡ γριά Rozina μαζί μέ τή νύφη της, γυναίκα τοῦ ἀγνοουμένου, καί τήν πεντάχρονη τότε Vera Derdié ἀναφε τή νύχτα σ' ἓνα σκοτεινό δωμάτιο ἓνα κερί. Πάνω σ' ἓνα τραπέζι, κού ἦταν στή μέση τοῦ δωματίου, τοκοθέτησε ἓνα κιάτο μέ στάχτη καί μέσα σ' αὐτό τή βέρα τῆς νύφης της. Δίπλα στό κιάτο ἔστησε ἓνα μεγάλο καθρέφτη καί ἀπέναντι σ' αὐτόν μιὰ φωτογραφία τοῦ ἀγνοουμένου μέ τήν πίσω πλευρά πρός τό τζάμι κι ἀνάμεσα στό κιάτο καί στόν καθρέφτη στερέωσε τό ἀναμμένο κερί. Ὑστερα ἄρχισε νά μιλάη μέ τόν χαμένο: "ἔης; Ποῦ εἶσαι; Πότε θά ἔρθης; κλπ.". Ἡ μικρή Vera εἶδε τότε μιὰ μορφή στόν καθρέφτη χωρίς νά εἶναι βέβαιη ἀν ἐπρόκειτο γιά τή μορφή τοῦ ἀγνοουμένου, γιὰτί δέν τόν εἶχε δεῖ ποτέ. Οἱ ἄλλες δύο ὁμως ἰσχυρίζονταν ὅτι ἐμφανίστηκε ἡ ψυχή του στόν καθρέφτη, πράγμα κού σήμαινε ὅτι δέν ζοῦσε. Κατά τήν ἕδω πληροφορία ὁ ἀγνοούμενος δέν ἔδωσε ὡς σήμερα (1972) σημεῖα ζωῆς.
3. Wuttke, Volksaberglaube, § 773, σ.484.
4. Röhlein, Spiegelzauber, σ.22. Παραπέμκει στόν Schorfer, Die Novellen des Cervantens. 1907. II. 237.
5. Πρβλ. Keller, Grab, 2, σ.172 κέ. Ἀναφέρειν περίπτωση ἀκατεώνων νεκρομάντεων, κού πρόβαλλαν τεχνητούς ἤσκλους σέ διπλανό δωμάτιο παρουσιάζοντάς τους ὡς ὄντες νεκρούς, κού ἤθελαν νά ἰδοῦν οἱ κελάτες πληρώνοντας.
6. Geiger, Totenbeschwörung, HDA. VIII. 1055.
7. Kyd, Sagen, σ.219.
8. Zachariae, Witwenverbrennung, σ.75. Παραπέμκει: Sammlung der besten und neuesten Reisebeschreibungen. Band 16. Berlin 1776, σ.233.
9. Ὅμως μόνο οἱ ἑξορκιστές ψυχῶν (Schamanen) ἐπιτρέπονταν νά βλέπουν τίς ἐμφανιζόμενες ψυχές. Βλ. Röhlein, Spiegelzauber, σ.38. Παρακ. στόν J.H. Weeks, Among Congo Cannibals, (1913), 286.
10. Wuttke, Volksaberglaube, § 354, σ.245.
11. Haberland, Spiegel, σ.346. Παραπέμκει: Bavaría, Bd 2. S.321.

12. Schneider, Die Religion der afrik.Naturvölker,σ.259. Όμοια περίπτωση αναφέρει ο Heinrich Bohner στο βιβλίο του "Im Lande des Fetichs",Basel 1890,σ.146.
13. Róheim, Spiegelzauber,σ.128. Παραπέμπει: A.Gorovei: Traditions Populaires des Roumains. Revue des Traditions Populaires. 1913.438.
14. Róheim,δ.κ.,σ.128. Παρακ. στο: A.Filimon: Beszterczevidéki Olah habonák.(Rumänischer Aberglauben in der Beszterczeer Gegend). Ethn.1912.344,345.
15. Róheim, Spiegelzauber,σ.128-129. Παραπέμπει στο K.Gal: Nyárádmelléki nepszokások.(Volksbräuche an den Ufern des Nyárád.). Ethn.1896.188.
16. Róheim, δ.κ.,σ.126-127. Παραπέμπει: Urbas:Aberglaube der Slowenen. Zeitschrift für österreichische Volkskunde,1898.146.(Παλιότερα ή περιοχή άνηκε στην Αύστρια).
17. Róheim,δ.κ.,σ.126. Παραπέμπει: P.Sebillot, Le Folk-Lore de France. 1905.II. 252.
18. Róheim,δ.κ.,σ.127. Παρακ. P.Sebillot,δ.κ.
19. Róheim,δ.κ.,σ.124.
20. Róheim,δ.κ.,σ.124-125. Παραπέμπει: E.Macculloch: Guernsey Folk-Lore 1903.190 A. le Braz: La légende de la Mort chez les Bretons Armoricaains.1902.I.71.
21. Róheim,δ.κ.,σ.127. Παραπέμπει: S.O.Addy: Household Tales with other Traditional Remains. 1895.79.
22. Halliday. Greek divination,σ.153. Παραπέμπει: Cutch and Peacock, Country Folklore,v.Lincolnshire p.5). Κατά τον Halliday, δ.κ.,σ.153, ή ιεροτελεστία είναι ανάλογη μ' εκείνη, κατά την οποία ή μέλλουσα νύφη βλέπει τό πρόσωπο του μελλοντικού συζύγου της στον καθρέφτη την παραμονή του Άγίου Άνδρέα.
23. Róheim,δ.κ.,σ.124. Παραπέμπει: Birlinger,Volkstümliches aus Schwaben.1861.I.34 Bertsch: Weltanschauung, Volkssage und Volksbrauch,1910,137.
24. Róheim,δ.κ.,σ.130. Παραπέμπει: E.Meier: Deutsche Sagen,Sitten und Gebräuche aus Schwaben,1852.252. Βλ. καί Wuttke,Volksaberglaube,σ.246.
25. Róheim,σ.124. Παραπέμπει: E.John: Aberglaube,Sitte und Brauch im sächs. Erzgebirge.1909.144.

26. Rõheim, σ.124. Παραπέμκει: Hoffmann-Krayer: Feste und Bräuche des Schweizervolkes. 1913.96.
27. Wuttke, δ.κ., σ.246.
28. Rõheim, δ.κ., σ.127. Παραπέμκει: Drechsler: Sitte, Brauch und Volksglaube in Schlesien. 1903.I.10.
29. Wuttke, δ.κ., σ.246.
30. Rõheim, δ.κ., σ.247-248. Παραπέμκει: F.Lining: Volksüberlieferungen aus der Rheinprovinz. Zeitschrift für deutsche Mythologie. III.60.
31. Wuttke, δ.κ., σ.246. Κατά τόν Rõheim, δ.κ., σ.131, σημ.4, τὰ δύο κερτά συμβολίζουν ἕως τό γαμπρό καί τή νύφη. Παραπέμκει: Vgl. B.Kahle: Kerze und Seele. Hessische Blätter für Volkskunde. IV.1907.9.
32. Rõheim, δ.κ., σ.131. Παραπέμκει: Carstens: Volksglauben und Volksmeinungen aus Schleswig-Holstein. Zeitschrift des Vereins für Volkskunde. 1913.290.
33. Wuttke, δ.κ. § 355, σ.246.
34. O.Lauffer, Niederdeutsche Volkskunde, 1917, σ.115.
35. Rõheim, δ.κ., σ.141. Παραπέμκει: G.Versényi: Badonák (Aberglauben) Nyelvör. XII. 45.
36. Rõheim, δ.κ., σ.141. Παραπέμκει: L.Székely: Magyar Népköltési gyütemény (Sammlung ungarischen Volksdichtungen) Eger. F.F.1914.28.
37. Wuttke, δ.κ., § 355, σ.246. Ἐπίσης βλέπε ἀνάλογες περιπτώσεις στίς §§ 355, 356, 357, σ.246-247.
38. Rõheim, δ.κ., σ.141. Παραπέμκει: L.Czink: Fiume néprajza (Ethnographie von Fiume). Ethn. 1892.175, 176.
39. Rõheim, δ.κ., σ.129. Παραπέμκει: K.Knortz: Amerikanischer Aberglaube der Gegenwart. 1913.150.
40. Rõheim, δ.κ., σ.129. Παραπέμκει: K.Knortz: Folkloristische Streifzüge. 1899.47.
41. Rõheim, δ.κ., σ.129. Παρακ.: K.Knortz: δ.κ., σ.46.
42. Rõheim, δ.κ., σ.170.

43. Rõheim,δ.κ.,σ.170. Παραπέμπει αντίστοιχως: α)John: Sitte etc. in Westböhmen. 1905.250 καί β)A.Fejer: Babonāk(Aberglauben) Nyelvör. XXII.474.
44. Rõheim,δ.κ.,σ.170-171: Παραπέμπει: I.Zingerle:Sitten,Bräuche und Meinungen des Tiroler Volkes.1857.19,20.
45. Rõheim,δ.κ.,σ.171 κέ.
46. Rõheim,δ.κ.,σ.37-38. Παραπέμπει: A.Bastian: Der Papua. 1885.69. Rechuel-Loe-sche: Die Loango-Expedition.1907.II.365,366. R.H.Nassau: Fetichism in West-Afrika.1904.134.
47. Rõheim,δ.κ.,σ.35. Παραπέμπει: Ellis,Polynesien Researches,1830,II,24.
48. Γιά ν'άποκτήση ὁ καθρέφτης τή μαντική δύναμη ἔπρεπε νά τοποθετηθῆ καί νά μεύνη ἐκί ἕνα μήνα πάνω στόν τάφο κάποιου πού κέθανε τελευταία μέ τό τζάμι πρὸς τό χῶμα. Πρὸβλ. καί παρακάτω σημ.13 τοῦ κεφ.:Συνδυασμός ὑδροπαντελάς-κατοκτρομαν-τελάς,σ. 105.
49. John, Sitte, Brauch. σ.276.277.
50. Halliday,Greek div. σ.153.
51. Halliday,δ.κ.,σ.153. Παραπέμπει: Stewart, The popular Superstitions and festi-ve Amusements of the Highlanders of Scotland, p.222.
52. John,δ.κ.,σ.276, καί τοῦ βόλου Volksglauben im Egerlande.Zeitschr.f.österr.Volksk. VI,σ.118.
53. Rõheim,δ.κ.,σ.44. Παρακ.: Müllenhoff: Sagen,Märchen etc. von Schleswig-Holstein. 1845.200 καί Bertsch: Weltanschauung,Volkssage und Volksbrauch.1910,137.
54. Rõheim, δ.κ.,σ.40.
55. "Αν καί σήμερα διατηροῦνται καί σέ πολύ βαθμό τά μαντικά αὐτά ἔθιμα στίς χῶρες πού ἀναφέραμε δέν μπορούμε νά ξέρουμε. Οἱ πληροφορίες πού ἔχουμε εἶναι καλές καί, ὅσο μπορῶ νά ξέρω, δέν ἔχει γραφῆ τίποτε τό νεώτερο γι'αὐτά. Εἰ κολλά μέ-ρη πρέπει νά ἔχουν σταματήσει.
56. Βλ. βιβλιογραφία.
57. Βλ. βιβλιογραφία.

58. Βλ. βιβλιογραφία. Ὁ συγγραφέας περιορίζεται μόνο σέ γρακτές κηγές καί ἄγνοεῖ τελεῖως τὰ νεοελληνικά ἔθιμα τῆς λεκανομαντείας συνδυασμένης μέ τό ἀνακάλημα νεκρῶν, ἄγνοουμένων κλπ. Ἀναφέρει μόνο τόν "κληθόνα", ὡς μοναδικό παράδειγμα νεοελλ. ὑδρομαντείας - ἄλλου ὅμως εἴδους, στηριζομένου στόν κληρο (κληρομαντεία) - καί αὐτή τήν πληροφορία τήν παίρνει ἀπό τόν A. Delatte, *Catoptromancie*, σ. 192, πού μέ τή σειρά του τήν πήρε ἀπό τόν Κ. Παλαμά, ("Τραγούδια τῆς πατρίδος μου", Ἀθήναι 1886, σ. 68). Βλ. Cunen, *Lēcanomancie*, σ. 348-349.
59. Βλ. βιβλιογραφία.
60. Βλ. καί Πολίτου, *Παλαιογρ. σταχ.*, σ. 555-556.
61. Κατά τό Ν. Πολίτη, *Παλαιογρ. σταχ.*, σ. 555 "Ἡ ἐκθήρεια τῶν μαγικῶν παύρων καί τῶν συγγενῶν αὐτοῖς βιβλίων εἶναι ἀνεκίδεκτος ἀμφισβητήσεως κατά τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, παρατείνεται δέ καί μέχρι τῶν χρόνων ἡμῶν, διότι ἐν αὐτοῖς οὐνάμεθα ν' ἀναζητήσωμεν τήν ἀρχήν καί νά εὕρωμεν τήν ἐξηγήσειν προλήψεων καί δοξασιῶν, διατηρουμένων ἀνεκλιγνώστως παρά τε τῷ καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῷ καί παρ' ἄλλοις λαοῖς..".
62. Πρβλ. Cunen, *Lēcanomancie*, σ. 180 κέ. Κεφ. *La lēcanomancie et la Nēcromancie*, ὅπου ὁ συγγρ. ἀπό τή μιά μεριά ἀσχολεῖται μέ ἐλάχιστες λεκανονεκρομαντικές συνταγές τοῦ μεγάλου Παρισινοῦ μαγικοῦ Παύρου (*Bibl. Nat. Suppl. gr.* 574), γνωστοῦ καί ὡς *Anastasi Nr. 1073*, τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ. μέ ἀντίστοιχους τίτλους α) "Ἀγωγή Πύτους βασιλέως ἐπί παντός σκύφου" καί β) "Πύτους Ἀγωγή" (βλ. Ρ. Σ. Η. τ. 1, σ. 134. *Par.* IV, 1928-2144), καί ἀπό τήν ἄλλη ἀναφέρει καί μερικές μαρτυρίες συγγραφέων πού ταυτίζουν τή λεκανομαντεία μέ τή νεκρομαντεία. Ἐπίσης πρβλ. καί Ganszyniec, *Λεκανομαντεία*, *RE.* XII, 2. 1884 κέ.
63. Ἡ ψυχολογική ἐρμηνεία τοῦ φαινομένου τῶν ὀκτασιῶν (ἐμφάνιση νεκρῶν κλπ. στό νερό ἢ στόν καθρέφτη) μᾶς ἀπασχολεῖ σέ ἰδιαίτερη, ἤδη συνταγμένη ἐργασία μας.

Μ Ε Ρ Ο Σ Π Ρ Ω Τ Ο

Η ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΡΑΛΛΑΓΕΣ

Η ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

A. ΟΙ ΜΑΝΤΕΥΟΜΕΝΟΙ

1. γυναίκες:

- α. ανήλικες
- β. ηλικιωμένες άνύπαντρες
- γ. παντρεμένες
- δ. γριές

2. άντρες:

- α. ανήλικοι
- β. ηλικιωμένοι άνύπαντροι
- γ. παντρεμένοι
- δ. γέροι

B. ΕΙΔΗ ΜΑΝΤΕΙΑΣ ΣΥΝΔΥΑΖΟΜΕΝΑ ΜΕ ΤΟ ΑΝΑΚΑΛΗΜΑ

1. ΥΔΡΟΜΑΝΤΕΙΑ

- Είδη:
- α. Πηγαδομαντεία: I. σέ πηγάδι
II. σέ δεξαμενή
  - β. Λεκανομαντεία: I. σέ βαρέλι
II. σέ καζάνι
III. σέ λεκάνη ή άλλο μεγάλο δοχείο
  - γ. Σκυφομαντεία (σέ ποτήρι)
  - δ. Φιαλομαντεία ή γαστρομαντεία.

2. ΚΑΤΟΠΤΡΟΜΑΝΤΕΙΑ:

- α. άπλή
- β. διπλή (μέ δύο καθρέφτες)

3. ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΥΔΡΟΜΑΝΤΕΙΑΣ-ΚΑΤΟΠΤΡΟΜΑΝΤΕΙΑΣ

α. Κατοκτρούδρομαντεία

Είδη:

- I. Κατοκτροκηγομαντεία (σέ κηγή)

II. Κατοκτροπηγαδομαντεία:

- a. σέ πηγάδι
- b. σέ δεξαμενή (στέρνα)

III. Κατοκτρολεκανομαντεία:

- a. σέ βαρέλι
- b. σέ καζάνι
- c. σέ λεκάνη ή άλλο μεγάλο σκευος

IV. Κατοκτροσκυφομαντεία (σέ ποτήρι)

β. Ύδροκατοκτρομαντεία:

Εξδη: I. Πηγοκατοκτρομαντεία:

- a. σέ πηγή
- b. σέ ποτάμι

II. Πηγαδοκατοκτρομαντεία:

- a. σέ πηγάδι
- b. σέ δεξαμενή (στέρνα)

III. Λεκανοκατοκτρομαντεία:

- a. σέ βαρέλι
- b. σέ καζάνι

IV. Σκυφοκατοκτρομαντεία

Γ. ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1. ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΤΕΛΕΣΗΣ ΤΗΣ ΜΑΝΤΕΙΑΣ

a. στό χρονικό διάστημα γύρω άπό τό θερινό ήλιοστάσιο σέ διάφορες γιορτές ή (κατ'έκταση) καί άρκετά άργότερα.

I. στή γιορτή τής γέννησης του 'Αι-Γιάννη Πρόδρομου

- a. άνήμερα σίς 24 'Ιουνίου
- b. τήν παραμονή τής γιορτής (23 'Ιουνίου)
- c. τήν έπόμενη τής γιορτής (25 'Ιουνίου)

II. στή γιορτή Πέτρου καί Παύλου (29 'Ιουνίου)

III. στή γιορτή των 'Αγίων 'Αποστόλων (30 'Ιουνίου)

IV. στή γιορτή τής 'Αγίας Κυριακής (8 'Ιουλίου)

V. στή γιορτή τής 'Αγίας Μαρίας (17 'Ιουλίου)

VI. στή γιορτή του Προφήτη 'Ηλία (20 'Ιουλίου)

VII. στή γιορτή του 'Αγίου Παντελεήμονα (27 'Ιουλίου)

- VIII. στή γιορτή της Μεταμόρφωσης του Σωτήρα (6 Αύγουστου)
- β. σέ όρισμένες άλλες ήμερομηνίες έορτασμού του 'Αλ-Γιάννη
- I. στή γιορτή της άποκεφάλισης του 'Αλ-Γιάννη Πρόδρομου (29 Αύγουστου)
- II. στή γιορτή του 'Αλ-Γιάννη του θεολόγου (8 του Μάη)
- γ. γύρω από τό Πάσχα
- I. 'Από τή Μ.Πέμπτη ή από τό Πάσχα ως τήν 'Ανάληψη
- a. όποιαδήποτε μέρα
- b. όποιαδήποτε Πέμπτη
- c. μόνο τήν Μ.Πέμπτη
- d. τή Μ.Παρασκευή
- II. Τή νύχτα της 'Ανάστασης
- III. τή μέρα της 'Ανάληψης (40 μέρες μετά τό Πάσχα)
- IV. λίγες μέρες πριν άπ'τή Μ.Βδομάδα
- V. τήν Πεντηκοστή (50 μέρες μετά τό Πάσχα)
- VI. του 'Αγίου Πνεύματος
- δ. τήν Πρωτοχρονιά
- I. τήν Παραμονή
- II. τά μεσάνυχτα της Πρωτοχρονιάς
- ε. των 'Αγίων θεοδώρων (κινητή γιορτή)
- στ. τήν Πρωτομαγιά
- ζ. σέ κάθε μνημόσυνο
- η. μετά από κηδεία
- θ. σέ κάθε "δελκόςκολο" (=δυό συνεχόμενες γιορτές)
- ι. σέ όποιαδήποτε ήμερομηνία.
2. ΠΡΑ ΤΕΛΕΣΗΣ ΤΗΣ ΜΑΝΤΕΙΑΣ
- α. Τά μεσάνυχτα
- β. στό χρονικό διάστημα γύρω από τήν άνατολή του ήλιου:
- I. πριν άπ'τήν άνατολή
- II. κατά τήν άνατολή
- III. μετά τήν άνατολή
- γ. από τό πρωί ως τό μεσημέρι (γενικά ή μια όρισμένη ώρα)
- δ. στό χρονικό διάστημα γύρω άπ'τό μεσημέρι:
- I. άκριβώς στις 12 ή ώρα
- II. άκριβώς στις 1 ή ώρα ή γύρω στις 1.

III. στίς 1-2 ἡ ὥρα

IV. τό μεσημέρι γενικά (χωρίς ὀρισμένη ὥρα)

- ε. ἀπό τίς 10 τό πρωί ὡς τίς 4 τό ἀπόγευμα
- στ. τό ἀπόγευμα "ὅταν τσακίζη ὁ ἥλιος"
- ζ. λίγο πρὶν ἀπὸ τῆ δύση τοῦ ἡλίου
- η. ὁποιαδήποτε ὥρα τῆς ἡμέρας
- θ. ὁποιαδήποτε ὥρα τῆς νύχτας.

3. ΜΕΣΑ ΑΝΑΓΚΑΣΜΟΥ ΤΩΝ ΑΝΑΚΑΛΟΥΜΕΝΩΝ.

- α. Χρήση μαγικῶν ἐπωδῶν ἢ ἐξορκισμῶν.
- β. Ἀνάγνωση βιβλίων μαγικοῦ περιεχομένου.
- γ. Ἀνάγνωση ἱερῶν βιβλίων χριστιανικοῦ περιεχομένου.
- δ. Προσευχές ἢ παρακλήσεις σέ ἁγίους ἢ στό θεό, γιά νά ἐμφανίσῃ τόν ἀνακαλούμενο.
- ε. Ἐξορκισμός τοῦ ἀνακαλούμενου στό ὄνομα ἀγίου ἢ ἀγίων.
- στ. Ἐκτύπηση ἢ προσταγή σέ δαιμονικά ὄντα τοῦ πηγαδιοῦ (νεράιδα, στοιχειό, μάγισσα κ.τ.δ.) νά ἐμφανίσῃ τόν ἀνακαλούμενο.
- ζ. Παράκληση ἢ προσταγή σέ ὄργανα τῆς μαντείας (καθρέφτη, κανύ τῆς κάλυψης κ.τ.δ.) νά φέρουν τόν ἀνακαλούμενο.
- η. Ὄρισμός τῆς ταυτότητας τοῦ ἀνακαλούμενου μέ διάφορες ἀναφορές (στή μοῦρα, τύχη κλπ.) καί μέ διάφορες φράσεις δηλωτικές τῆς συγγένειας μαντευομένου καί ἀνακαλούμενου, καθώς καί ἡ προσταγή πρὸς τόν τελευταῖο (σέ γ' πρόσωπο) νά παρουσιαστῇ.
- θ. "Ὄνομάτισμα" ἢ "μελέτημα" τοῦ ἀνακαλούμενου.
- ι. Παράκληση ἢ προσταγή στόν ἕδιο τόν ἀνακαλούμενο νά παρουσιαστῇ.

4. ΑΠΟΤΡΟΠΑΙΑ ἢ ΦΥΛΑΚΤΗΡΙΑ

- α. Μαυρομάνικο μαχαίρι
- β. Κάλυψη (σέ μιά ἀπὸ τίς σημασίες τῆς)
- γ. Ἱερά βιβλία πού οἱ μαντευόμενοι:
  - I. κρατοῦν
  - II. διαβάζουν
- δ. Ὄρισμένες προσευχές τῆς γρακτικῆς παράδοσης
- ε. θυμία(σ)μα
- στ. Σταύρωμα
- ζ. Κερί ἀναμμένα σέ μιά ἀπὸ τίς σημασίες τους.

5. Η ΚΑΛΥΨΗ ΤΩΝ ΜΑΝΤΕΥΟΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΝ ΤΗΣ ΜΑΝΤΕΙΑΣ

α. Μέσα κάλυψης

I. Τά είδη:

- a. πανί όποιοδήποτε
- b. κεφαλομάντιλο
- c. πέπλο νύφης κόκκινο ("καμάρι")
- d. κουβέρτα (σεντόνι, κιλίμι)
- e. ρούχο
- f. τραπεζομάντιλο
- g. είδικό ύφασμα (ράσο κ.τ.δ.)

II. Τά χρώματα:

- a. κόκκινο
- b. μαύρο
- c. άσπρο
- d. όποιοδήποτε

β. Άντικείμενα κάλυψης

I. Ό μαντευόμενος:

- a. όλόκληρος ή τό κεφάλι μαζί μέ μέρος του σώματος
- b. μόνο τό κεφάλι
- c. τό πρόσωπο
- d. τό στήθος

II. Όργανα της μαντείας:

- a. τό πηγάδι ή ή δεξαμενή
- b. τό δοχείο μέ τό νερό
- c. ό καθρέφτης.

6. ΟΡΟΙ, ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΝΙΣΧΥΤΙΚΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΤΥΧΙΑ ΤΟΥ ΑΝΑΚΑΛΗΜΑΤΟΣ

- a. Διαρκής συγκέντρωση της προσοχής στό χώρο των όπτασιών
- β. Μοναξιά ή άπομόνωση του μαντευόμενου, δηλ. να μην είναι πανεές άλλος κοντά στον ή στους μαντευόμενους την ώρα της μαντικής πράξης.
- γ. Κάλυψη ως ένισχυτικό της άπομόνωσης και συγκέντρωσης της προσοχής των μαντευόμενων
- δ. Σιωπή

I. κατά τη διάρκεια της μαντικής τελετουργίας

II. κατά τη μετάβαση στον τόκο της μαντείας

III. κατά την έκλιση από τον τόπο της μαντείας

- ε. Ήρεμία και γαλήνη στην ατμόσφαιρα
- στ. Μακρά άναμονή μέχρι να εμφανιστούν οι άνακαλούμενοι
- ζ. Συμφωνία όλων των μαντευομένων για τό ποιός θά άνακληθθ
- η. Χρήση μικροϋ παιδιου ως medium
- θ. Τό πηγάδι πρέπει:
- I. να είναι πέτρινο
  - II. να είναι της έκκλησίας ή μοναστηριου
  - III. να είναι σε σταυροδρόμι
  - IV. να είναι βαθύ
  - V. να μην είναι βαθύ
  - VI. να έχη νερό γήινο
  - VII. να είναι καλό
  - VIII. να είναι άπόμερο
  - IX. να είχε κάποια σχέση με τον άνακαλούμενο: ο άνακαλούμενος να είχε πάρει ή πλεϊ νερό από τό πηγάδι
  - X. να είναι άνατολικό.
- ι. Οι ήλιακές άκτίνες να πέφτουν στο πηγάδι ή στο νερό της λεκάνης ή της φιάλης
- I. από μόνες τους
  - II. με τή βοήθεια ενός καθρέφτη.
- ια. Άντανάκλαση σεληνιακών άκτίνων με καθρέφτη στο νερό.
- ιβ. Τό νερό για τή λεκανομαντεία (σκυφομαντεία ή φιαλομαντεία) να είναι "άμιλλητο".
- ιγ. Τό δοχετο της λεκανομαντείας πρέπει:
- I. να μην είναι έντελως γεμάτο με νερό
  - II. να είναι έντελως γεμάτο.
- ιδ. Ό καθρέφτης πρέπει να είναι:
- I. τετράγωνος
  - II. στρογγυλός
  - III. μεγάλος.
- ιε. Όρισμένα όργανα της μαντείας πρέπει να είναι καινούρια, άφδρεγα ή άμεταχειρίστα:
- I. τό μαντήλι της κάλυψης να είναι καινούργιο και άφδρεγο

II. ό καθρέφτης νά είναι άμεταχείριστος.

ιστ. Άπαιτείται όρισμένος χρόνος, δηλ. όρισμένη:

- I. ήμερομηνία
- II. ήμέρα (σπάνια)
- III. ώρα

ιζ. Νά είναι πανσέληνος

ιη. Νά είναι ό ούρανός καθαρός

ιθ. Έκθεση στ' άστρα (σέ μέρος ψηλό ή στό ύψαιδρο) όργάνων της μαντείας:

I. τοϋ καθρέφτη

II. τοϋ πανιοϋ της κάλυψης

III. τοϋ νεροϋ της λεκανομαντείας ή φιαλομαντείας

IV. τοϋ νεροϋ τοϋ κλήδονα που χύνεται στό πηγάδι.

κ. Τέλεση της μαντικής πράξης σέ τόπο ψηλό (ταρτάσα, στέγη)

κα. Χρήση όργάνων ή άντικειμένων κυρίως άλλων είδών μαντείας:

I. Χρήση άντικειμένων τοϋ κλήδονα:

a. Κράτημα νεροϋ τοϋ κλήδονα στό στόμα

b. Ρίξιμο νεροϋ τοϋ κλήδονα στό πηγάδι ή στή λεκάνη (ή - σπάνια -
χρήση μόνον αύτοϋ τοϋ νεροϋ)

c. Χρήση τοϋ κόκκινου πανιοϋ τοϋ κλήδονα για την κάλυψη.

d. Χρήση άντικειμένων ή φρούτων που κληρώνονται άπό τό δοχείο:

(1') Κρέμασμα αύτών στό στήθος τοϋ μαντευομένου

(2') Ρίξιμο αύτών στό νερό τοϋ πηγαδιοϋ ή της λεκάνης.

e. Χρήση δοχείου τοϋ κλήδονα για τή λεκανομαντεία

II. Χρήση άλλων άντικειμένων:

a. Ρίξιμο άμίλητου νεροϋ (όχι τοϋ κλήδονα) στή λεκάνη ή στό πηγάδι.

b. Τοποθέτηση βέρας στό νερό της λεκάνης ή τοϋ ποτηριοϋ

c. Τοποθέτηση καθρέφτη στό νερό της λεκάνης

d. Τοποθέτηση κλαδιών λυγαριάς στό νερό της λεκάνης

e. Τοποθέτηση άμμου στόν πυθμένα της λεκάνης

f. Τοποθέτηση πετσότας άφόρητης κοντά στή λεκάνη

g. Τοποθέτηση σακουλιοϋ κοντά στή λεκάνη

κβ. "Έπειδύματα", δηλαδή προσφορές στους άνακαλουμένους:

I. Παράθεση τραπέζιοϋ μέ φαγητά μεροστά στόν καθρέφτη

II. Κράτημα φωμοιοϋ στό χέρι σέ πηγδομαντεία

III. Λιβάνισμα (μέ τήν πρώτη του σημασία).

κγ. "Μελέτημα" ὀργάνων τῆς μαντείας (δηλαδή φιθύρισμα προσευχῶν, ἔξορκισμῶν κ.τ.δ. πάνω σ'αυτά)

I. μελέτημα τοῦ καθρέφτη

II. μελέτημα τοῦ παντοῦ τῆς κάλυψης

κδ. "Σταύρωμα" ὀργάνων τῆς μαντείας

I. τοῦ καθρέφτη

II. τοῦ κηγαδίου

κε. Γύμνωση τοῦ μαντευομένου

κστ. Χορός γύρω ἀπ'τό κηγάδι.

7. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΕΙΔΙΚΑ ΤΟ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟ ΥΔΡΟΜΑΝΤΕΙΑΣ-ΚΑΤΟΠΤΡΟΜΑΝΤΕΙΑΣ

α. ΧΩΡΟΣ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ ΤΩΝ ΟΠΤΑΣΙΩΝ

I. στό νερό:

a. σέ ὁποιοδήποτε μέρος τοῦ νεροῦ

b. στό εἶδωλο τοῦ καθρέφτη μέσα στό νερό

c. στό φωτιζόμενο ἀπό τῆς ἀντανακλώμενες μέ τόν καθρέφτη ἀκτίνες μέρος τοῦ νεροῦ.

d: στή σκιά τοῦ καθρέφτη μέσα στό νερό.

II. στόν καθρέφτη

III. ἄλλοτε στό νερό κί ἄλλοτε στόν καθρέφτη (ἀναλόγως)

β. ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΚΑΘΡΕΦΤΗ

I. Μέ τήν ὄψη πρὸς τό νερό:

a. Κρατιέται στά χέρια.

b. Κρατιέται στερεωμένος στό μέτωπο.

II. Κρατιέται πλάγια γιά τήν ἀντανάκλαση τῶν ἡλιακῶν (πολύ σπάνια σεληνιακῶν) ἀκτίνων στό νερό.

III. Κρατιέται μέ τήν πίσω πλευρά πρὸς τό νερό.

IV. Τοποθετεῖται μέσα στό νερό τῆς λεκάνης.

V. Τοποθετεῖται δέπλα στό κοτήρι τῆς σκυφομαντείας.

Δ. ΟΙ ΟΠΤΑΣΙΕΣ.

1. ΟΙ ΑΝΑΚΑΛΟΥΜΕΝΟΙ ΚΑΙ ΟΙ "ΑΥΤΟΚΛΗΤΟΙ"

α. ΙΔΙΟΤΗΤΑ

I. νεκροῦ

- II. άγνωσμένοι (αίχμηλάτωι κλπ.)
  - III. ξενιτεμένοι
  - IV. τραυματίες
  - V. άρρωστοι
  - VI. ό μελλοντικός γαμπρός ή ή μελλ.νύφη
  - VII. ό άγνωστος κλέφτης
  - VIII. ό προφήτης 'Ηλίας
  - IX. ό διάβολος (ή δαίμονες)
  - X. άγγελοι
  - XI. φαντάσματα
- } (αυτόκλητοι)

β. ΤΡΟΠΟΣ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ

I. 'Ο νεκρός εμφανίζεται:

- a. μέσα σέ φέρετρο (όπως στήν κηδεά του)
  - (1') μόνος
  - (2') ανάμεσα σ' άλλους νεκρούς
- b. όπως τόν ελχε ίδεϊ γιά τελευταία φορά ό μαντευόμενος (άν δέν ελχε ίδεϊ τήν κηδεά του)
- c. εμφανίζεται μόνο τό πρόσωπό του σά σκιά (άλλά ζωντανή)
- d. εμφανίζεται όλόκληρος ό νεκρός σά σκιά
- e. όπως σέ φωτογραφία (άν ό μαντευόμενος γνώριζε μόνο από φωτογραφία τό νεκρό)
- f. 'Η παρουσία του δηλώνεται μέ άναταραχή του νερού, κάποτε χωρίς νά εμφανίζεται ό ζός.

II. 'Ο άγνωσμένος εμφανίζεται:

- a. άν εχη κεθάνει, μέσα σέ φέρετρο
- b. άν ζή:
  - (1') σάν ζωντανός
  - (2') δέν εμφανίζεται καθόλου
  - (3') όπως ελναι στήν πραγματικότητα τή στιγμή του άνακαλήματος

III. ό ξενιτεμένος:

- a. εμφανίζεται καί εξαφανίζεται σάν σκιά
- b. εμφανίζεται όπως καί όπου βρίσκειται τή στιγμή του άνακαλήματος

IV. ὁ τραυματίας: ὅπως εἶναι στήν πραγματικότητα τή στιγμή τοῦ ἀνακαλήματος.

V. ὁ ἄρρωστος (στίς δύο παραλλαγές ὅπου ἀνακαλεῖται καί κάποιος ἄρρωστος δέν δύνονται πληροφορίες γιά τόν τρόπο τῆς ἐμφάνισης).

VI. ὁ μελλοντικός γαμπρός (ἢ ἡ μελλοντική νύφη)

a. κερνάει ἀπλῶς σάν σκιά

(1') μεταξύ ἄλλων μορφῶν

(2') μόνος (ἢ μόνη)

b. στέκεται

(b') στέκεται καί χαιρετάει τήν ἐνδιαφερόμενη

c. γυρίζει πίσω καί κοιτάζει ἢ κοιτάζει τήν ἐνδιαφερόμενη

d. χαμογελάει στήν ἐνδιαφερόμενη (σημάδι ὅτι θά τήν παντρευτῆ)

e. γελάει (σημάδι ὅτι τήν κοροῦδεύει)

f. φιλάει τήν ἐνδιαφερόμενη (στό νερό). Ἐμφάνιση καί τῆς μαντευόμενης

(ὄχι τοῦ φυσικοῦ της εἰδώλου)

g. ἐμφανίζεται μέ λευκές ἢ μαῦρες ταινίες στό κεφάλι (σημάδι ὅτι εἶναι ἀνύπαντρος ἢ χῆρος ἀντιστοίχως)

h. φανερώνει καί τό ἐπάγγελμά του ὡς ἐξῆς:

(1') ἀσχολεῖται μέ ἐργασία τοῦ ἐπαγγέλματός του

(2') κρατάει ἐργαλεῖα τοῦ ἐπαγγέλματός του ἢ στέκεται δέπλα τους

(3') φοράει ἐνδύματα τοῦ ἐπαγγέλματός του

i. ἐμφανίζεται ὅπως εἶναι τή στιγμή τοῦ ἀνακαλήματος

j. προηγεῖται ἀναταραχή τοῦ νεροῦ καί ἀκολουθεῖ ἡ ἐμφάνιση

VII. ὁ ἄγνωστος κλέφτης ἐμφανίζεται:

a. σάν σκιά

b. στή σκηνή τῆς κλοπῆς

c. κρατώντας τό κλεμμένο ἀντικείμενο.

VIII. Ὁ προφήτης Ἠλίας: Παρουσιάζεται στό νερό καί δέπλα ἡ ἐκκλησία του.

IX. Ὁ διάβολος ἢ οἱ δαιμονικές μορφές

a. Ἐμφανίζεται σάν σκιά (ἀπρόσκλητος) μεταξύ ἄλλων μορφῶν καί ἐξαφανίζεται.

b. Ἐμφανίζεται μόνος του (σπάνια ὕστερα ἀπό "ὄνομάτισμα").

c. Ἐμφανίζονται πολλοί δαίμονες ἀπρόσκλητοι καί κερνοῦν στό νερό ἀπό τή μιᾶ ἄκρη στήν ἄλλη.

d. Ἡ ἐμφάνισή τους προκαλεῖ ἀναταραχή τοῦ νεροῦ.

X. οἱ ἄγγελοι:

Ἐμφανίζονται ἀπρόσκλητοι. Περνοῦν καὶ χάνονται στὸ νερό.

XI. Τὰ φαντάσματα: (Δέν δύνονται κληροφορεῖς γιὰ τὸν τρόπο ἐμφανισέως τους)

2. ΟΠΤΑΣΙΕΣ ΔΗΛΩΤΙΚΕΣ ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΟΥ ΜΑΝΤ. ἢ ΣΥΓΓΕΝΟΥΣ ἢ ΤΟΥ ΜΕΛΛ. ΣΥΖΥΓΟΥ.

α. Κηδεῖα ἢ φέρετρο γενικά

β. Κηδεῖα ἢ φέρετρο μέ τὸ μαντευόμενο μέσα

γ. Ἄλλα σημάδια τοῦ προσιωνίζου θάνατο.

3. ἈΛΛΕΣ ΟΠΤΑΣΙΕΣ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΜΕ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΑΡΑΛΛΑΓΩΝ

Αρ.	Πηγή-Περιεχόμενο	Τ ό κ ο ς	Έ τ ο ς
	Η Π Ε Ι Ρ Ο Σ (Ήκ.)		
1.	ΚΕΛ. 1473 σ.251. Συλλ.Σωτ.Σιωμάχα Α 1β. - Β 3αIIα. - Γ 1αIα. 2δIV.4β.5αIα,IIα,βIb. 6γ,ιστI,καIb. 7αIα. - Δ.3.	Γιάννενα	1940
2.	Ίδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.36. Πληρ.Νύτσα Μερ- νασκύη,έτ.40. Α 1β. - Β 3αIIα. - Γ 1αIα. 2δI.4β.5αIα,IIα,βIb. (τό κρατούν πάνω άπ'τό κεφάλι). 6γ,ιστI+III. 7αIα,βIb. - Δ 1αVI,βVIα(1').3.	Βουρκιανή Κόνιτσας ν.Ίωαννίνων	1973
3.	ΛΑΠΙ. Συλλ. Μ.Ίωαννύδου,φ.φ. Α 1β. - Β 3αIIα. - Γ 1αIα. 2δI. 4β. 5αIα,IIα, βIb,IIc. 6γ, ιστI+III, ιθIV, καIb(σταυρωτά). 7αIb,βIα. - Δ 1αVI.	Βησσόνη-Παγω- νίου ν.Ίωαν- νίνων	1973
4.	Ίδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.27. Πληρ.Ζωή Γεωργού- ση,έτ.55. Α 1β. - Β 3αIIα. - Γ 1αIα. 2δI. 4β. 5αId,IIδ, βIα. 6 γ. ιστI+III.7αIα, βIα. - Δ 1αVI.	Άρτα	1973
5.	ΛΑΠΙ. Συλλ. Φωτεινή Τσόγκα,φ.φ. Α 1β. - Β 3αIIα. - Γ 1ε. 6ιστI. 7αIα. βIα. - Δ 1αVI. 2α.	Έκαρχία θι- λιατών θε - σπρωτίας	1973
6.	Ίδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.93. Πληρ.Ί.Ελ.Τσούκη, έτ.50. Α 1β. - Β 3αIIα. - Γ 1αIα. 2δIV. 4β. 5αIb,IIα, βIb 6γ,ιII,ιστI. 7αIα. βII. - Δ 1αVI.2β.3.	Γιάννενα	1974
7.	Ίδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.115. Πληρ.θεοδ.Ζαχά- ρου,έτ.50. Α 1β. - Β 3αIIα. - Γ 1αIα. 2δI. 4β. 5αIb.IIα.βIb, IIc. 6γ,ιει,ιστI+III. 7αIb,βIb. - Δ 1αVI,βVIh(1') (2')(3').2α,β.	Πέτα-Άρτας	1975

8. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.118. Πληρ.Παρ.Τζιάκου, έτ.47. θεσπρωτικό 1975
Πρέβεζας
Α1β. - Β3αΙΙακα΄ ΙΙΙε. - Γ1αΙα.2δΙV.4β.5αΙβ,βΙβ.
6γ,λστ Ι+(ΙΙΙ).7αΙβ,βΙα. - Δ1αVΙ.βVΙα(1').

Μ Α Κ Ε Δ Ο Ν Ι Α (Μακ.)

1. Γερασ.Καφάλη,Λαογραφικά έν Μακεδονίας,Λαογρ.ΣΤ' (1917),σ.476. Μακεδονία 1917
(γενικά)
Α1β. - Β1δ. - Γ1αΙα.2θ.διστΙ. - Δ1αVΙ.
2. ΚΕΛ 1473 σ.375. Συλλ.Μαρία Πύσσα. Μακεδονία 1940
(γενικά)
Α1β. - Β2α. - Γ1δΙ.2α.6α,στ,λστΙ+ΙΙΙ. - Δ1αVΙ, ΙX,ΧΙ.βVΙδ(κα΄ κρατώντας άναμμένη λαμπάδα).βΙXα, βΧΙ.
3. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.7. Πληρ.Γεώργ.Χατζηδημητρίου,έντ.30. Σέρρες 1973
Α1β. - Β1αΙ. - Γ1αΙV.2βΙ.4β.5αΙδ,βΙα.6γ.λστΙ+(ΙΙΙ). Δ1αVΙ.
4. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.56. Πληρ.Στ.Κουτσογιάννη, Νεοχώρι 1973
Σερρών
Α1α,β,γ,δ. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.2δΙV.4β.5αΙδ,ΙΙα.βΙβ, ΙΙα.6γ,θΙΙ,λστΙ+(ΙΙΙ).7αΙαηβ;βΙα. - Δ1αΙ,βΙε.
5. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.47. Πληρ.Παν.Άγγελάρη, Άδεντρο 1973
Θεσσαλονίκης
έντ.50.
Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.2δΙV.4β.5αΙα,ΙΙδ,βΙΙα.6 γ. λστΙ+(ΙΙΙ).7αΙαηβ;βΙα. - Δ1αVΙ.
6. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.39. Πληρ.Χριστίνα Κόση, Κοζάνη 1973
έντ.32.
Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.2(;).4β.5αΙα,ΙΙα,βΙα.6γ, λστΙ.7αΙα.β(;). - Δ1αVΙ.
7. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.61. Πληρ.Έλ.Μήτσιου, Λιτόχωρο 1973
Περίας
έντ.18.
Α1α+β. - Β1αΙ. - Γ4β.5αΙα,ΙΙα.βΙβ. - Δ1αVΙ.

8. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 65. Πληρ. Μαρία Δη- 'Αρχοντικό 1974
 τσίδου, έτ. 70. Γλιαννιτσών
 Α1, 2. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα. 2η. 4β. 5αΙα, ΙΙα, βΙβ, ΙΙα.
 6γ. θΙ. ιΙΙ. 7αΙβ, βΙα. Δ1αΙκαΨΙ.
9. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 84, Πληρ. Βασ. Κιρτσίδου, Δράμα 1974
 έτ. 22.
 Α1β. - Β2α. - Γ1ε. 2α. - Γ1ε. 2α. 6β, ιστΙ+ΙΙΙ. - Δ1αVI.
10. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 94. Πληρ. 'Ελ. Πακαβα- Λιμενάρια θάσου 1974
 σιλείου, έτ. 25, φ. φ. ν. Καβάλας
 Α1α, β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα. 2(;). 4β. 5αΙβ, ΙΙα, βΙβ.
 6γ. ιΙΙ. ιστΙ. 7αΙαης; , βΙΙ. - Δ1αVI, βVIη(3').
11. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 95. Πληρ. Βαγγ. Πακα- Λιμενάρια θάσου 1974
 βασιλείου, έτ. 35. ν. Καβάλας
 Α1α, β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα. 26Ι. 4β. 5αΙα, ΙΙα, βΙβ,
 ΙΙα. 6γ, ιΙ+ΙΙ, ιστΙ+ΙΙΙ, 7αΙc, βΙΙ. - Δ1αVI, βVIα
 (1'), b.
12. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 87. Πληρ. 'Αρτίστη Κυ- Ποτσάια 1974
 ριάκου. Χαλκιδεκής
 Α1α, β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα. 26ΙV. 4β. 5αΙα, ΙΙα, βΙβ.
 6γ, θΙΙΙ, ιδΙΙΙ, ιστΙ+(ΙΙΙ), 7αΙαηβ; , βΙα. - Δ1αVI
 (ή συγγενικό κρδσωκο τοϋ γαμπροϋ).
13. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 92. Πληρ. Στέλλα Ού- Κασσάνδρα (Βόλτα) 1974
 κονόμου, έτ. 40. Χαλκιδεκής
 Α1α, β. - Β3αΙΙα - Γ1αΙα. 26Ι. 4β. 5αΙd, ΙΙα, βΙα.
 6γ, δΙ, θΙΙΙ, ιστΙ+ΙΙΙ, 7αΙαηβ; , βΙα. Δ1αVI, βVIη(3').
14. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 81. Πληρ. Ν. Γεωργάκα, 'Αγία Παρασκευή 1974
 έτ. 28. φ. Νομ. Κασσάνδρας-Χαλ-
 κιδεκής
 Α1α, β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα. 26ΙV. 4β. 5αΙd, ΙΙα, βΙα,
 ΙΙα. 6γ, θVIΙΙ, ιστΙ+(ΙΙΙ). 7αΙβ, βΙα. Δ1αVI, βVIη.
 2γ.
15. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 70. Πληρ. Εύαγγ. Κούμηση Σερρών 1974
 Μκουντουρίδου.
 Α(1, 2;). - Β1αΙ. - Γ1βΙ; , 26ΙV. 4β. 5αΙα, ΙΙ(;), βΙβ.
 6γ, ιστΙ+(ΙΙΙ). - Δ1αΙ.

16. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.111. Πληρ.'Ελ.Νεστορίδου, Συνοικ.Μπότσαρη 1975
έτ.54. Θεσσαλονίκης
Α(;)- Β3αΙΙb. - Γ1αΙa,2βΙΙΙ.4β.5αΙa,ΙΙa,βΙb.6γ,ιΙΙ.
ιστΙ+ΙΙΙ.7αΙaηc;,βΙΙ. - Δ1αVI.3.
17. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.129. Πληρ.'Ελισσ.Πάνου- Συνοικ.Ντεκό 1975
Γληγόρη,έτ.29. Θεσσαλονίκης
Α1β. - Β3αΙΙa. - Γ1αΙa.2δΙ.4β.5αΙb(διαφανές),ΙΙa,
βΙb+c.6γ,ιΙΙ,ιστΙ+ΙΙΙ.7αΙc,βΙΙ. - Δ1αVI,βVIIb(1').2α.
18. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.103.Πληρ.Κυρ.'Αδαμίδου- Νέα Μεσημβρία 1975
Δέλλου. Θεσσαλονίκης
Α1β,2β - Β3αΙΙa. - Γ1αΙa,2δ1.3η.4β.5αΙd,ΙΙa,βΙa.
6β,γ,θVIII,ιστΙ+ΙΙΙ.7αΙaηb;β1a.Δ1αVI,2α.
19. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.131, Ματούλα ... ,έτ.30. 'Αγιος Νικόλαος 1975
Χαλκιδικής
Α1β. - Β3αΙΙa. - Γ1αΙa,2δ1.4β.5αΙa,ΙΙa.βΙΙa.6ιΙΙ,
ιστΙ+ΙΙΙ,7αΙc,βΙΙ. - Δ1αVI.2α(θάνατος μελλ.γαμπροῦ).
20. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.132. Πληρ.Εανθ.Κακουκρα- Χρυσοχώραφα 1975
νίδου,έτ.36. Σερρών
Α(;), - Β3αΙΙa. - Γ1γV.4β.5αΙa,βΙa.6γ.ιστΙ.7αΙa;,
- Δ1αI.
21. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.108.Πληρ.Χρυσ.Σιώπη,έτ. 'Αμπελοι-Σερρών 1975
80.
Α1α,β,γ.2α,β,γ. - Β3αΙΙa. - Γ1αΙa,2η.3θ.4β.5αΙd,ΙΙa,
βΙa,ΙΙc.6γ,θI,ιδΙΙΙ,ιστ I.7αΙa; ,βΙa. -Δ1αI,βΙd.
22. ΛΑΠΘ 564 σ.28-29. Συλλ.Μ.Ρύτη. Πληρ.Μ.Καυδής,έτ.62 'Ηρόκλεια(Τζου- 1975
καί Μ.Μαλεκάνη,έτ.51. μαγιά)Σερρών
Α1β,γ. - Β1αI. - Γ1αΙa.2δ1.3η.4β.5αΙa,ΙΙa,βΙb.6γ,
θVIII,ιστΙ+ΙΙΙ. - Δ1αI,βΙe.
23. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.124. Πληρ.Μ.Λαζαρίδου, Κοίμηση-Σερρών 1975
έτ.76.
Α1β,γ.2β,γ. - Β3αΙΙa. - Γ1αΙa.2δI-II.3θ+ι.4β.5αΙa,
ΙΙa,βΙb,ΙΙa+c.6γ,ιστΙ+ΙΙΙ.7αΙb,βΙa. - Δ1αΓ.βΙa(1')
(ή d σπάνια).
24. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.106. Πληρ.Χρ.Μεσεριδίου, 'Αγία Τριάδα 1975
έτ.70. Σερρών
Α1α,β,γ.2α,β,γ. - Β1αI. - Γ6θΙΙ. Δ3.

25. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.105. Πληρ.'Αν.Μκύτσα,έτ.90. Δοξάτο-Δράμας 1975
Α1αβ. - Β3βIIα. - Γ1αIα.26IVήI.4β.5αIγ(άραλουφάντο),
IIα,βIα+IIα.6γ,λστI+III.7αII,βIα. - Δ1αVI,βVIh(3').
26. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.122. Πληρ.Στέλλα Καμάρα, Καλόκαστρο 1975
έτ.65. Δράμας
Α1β,γ.2β,γ. - Β3αIIα. - Γ1αIα,26I.4β.5αIα,IIα,βIb.
6γ,δI,θI,λστI+III.κα Iα(δχι τοϋ κλήδονα),7αIb,βIα. -
Δ1αVI,βVIh(3').2α.

Θ Ρ Α Κ Η. (Θρ.)

1. Ν.Γ.Πολύτου,Μαγικαί τελεταί προς πρόκλησιν μαντικῶν 'Ανδριανούπολη 1872
όνείρων περὶ γάμου,Λαογρ.Γ'(1911),σ.31,σημ.1.
Α1β. - Β3βIIα. - Γ1αIα.2(;).4β,γII.5αIα,IIα,βIb.6γ,
λστI.7αII,βIαήIII;. - Δ1αVI,βVIα(2').
2. ΚΕΛ 1473 σ.272-273.Συλλ.Ζωή Τσακέση. Κωσταντινούπο- 1940
α). Α1β. - Β3αIIα. - Γ1αIα.26IV.6λII,λστI+(III). λη
7αIαήc;βII. - Δ1αVI.
β). Α1β. - Β1βIII. - Γ1αIα.2(;).6λII.λστI. - Δ1αVI.
γ). Α1β. - Β2α. - Γ1αIα.2α.4ζ.6λστI+III. - Δ1αVI.
3. ΚΕΛ 1473 σ.173. Συλλ.Μαρζα Ξανθούλη. Κωσταντινούπο- 1940
Α1,2. - Β1αI. - Γ1ι.3β(διαβάζει μυστηριώδεις λέ- λη
ξεις).5αIα,IIα,βIb=(κάλυψη τοϋ παιδιου-medium από
τό μαντ.).6γ,η. - Δ1αVI,VII,βVIα(2'),VIIα.
4. 'Ελπ.Σαραντή-Σταμούλη,Προλήψεις θράκης,Λαογρ.ΙΓ'(1950), θράκη 1950
σ.226
α)(=§156): Α1α,β, - Β3βIIα. - Γ1αIα.26IV.4β.5αIγ
(τουλκάνι)βIα.6γ,λI,λστI+(III).7αII.βIήIII;. -
- Δ1αVI,βVIα(2').
β)(=§157): Α1α,β. - Β3αIIα. - Γ1αIα.26IV.6λστI+(III).
7αIα,β(;). - Δ1αVI,βVIc.
5. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.17.Πληρ.Φανή Κοκκίνου,έτ. Κωσταντινούπο- 1973
85. λη
Α1α,β. - Β3αIIα. - Γ1αIα.26I.4β.5αIα,IIα,βIb.6γ,
λστI+III.7αIα,β(;). - Δ1αI+VI,βVI(b'),h(3').3.

6. 'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.20. Πληρ.Εύαγγ.Τριαντα-
φυλλίδου. 1973
Α1β,γ.2β,γ. - Β3αΙ1α. - Γ1α(1α);6ιστ1.7α1β,β1α. -
Δ1α1+VI. Κουγιού,Χαρμάν-
Μαντικλιό καί
'Ανδριανούπολη
7. Β.Βαφειάδου, "Ήθη καί Έθιμα Σωζοπόλεως,Λαογρ.ΚΘ"
(1974),σ.159. 1974
Α1α,β. - Β1α1. - Γ1α1α.2δIV.4β.5α1ε,11α,
β1β+11α.6ε,ιστ1+(111).- Δ1αVI,βVIα(1'). Σωζόπολη 'Ανατ.
Θράκης
8. 'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.69. Πληρ.Μ.Μκιδικούδη,
έτ.22,φ.φ. 1974
Α1α+β. - Β1α1. - Γ1γV.2δIV.3η.6θ1,ιστ1+(111).
Δ1α1. Κουφόβουνο Δε-
δυμοτεΐχου
9. 'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.96.Πληρ.Σμαρ.Εύαγγέ-
λου,φ.φ. 1974
Α1α,β,γ,δ. - Β1β111. - Γ1η.2ζ.4ζ.6δ1,στ,ι1.
Δ(1α1),β1f. 'Ελιά-Δελκαίων
'Εβρου
10. 'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.102. Πληρ.Γ.Χριστανά-
κης, έτ.75 καί Καύτη Σμηλανάκη,έτ.21. 1975
Α1β,γ,δ.2β,γ,δ.-Β3α11α.-Γ1γV.2ε(10.30'μετά τή θεία
λειτουργία). 3θ+ι.4β.5α1δ,11c,β1α+11α.6γ,δ1,ιστ1
+111.7α1β,β1α.- Δ1α1,β1α(1'). 'Αετοκορυφή
Σατιβν Ροδόκης
11. 'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.107. Πληρ.'Ιωάννα Πα-
ρασχούδη,έτ.45. 1975
Α1γ - Β3β11α. - Γ1γVI.2β1(ή μετά τή θεία λειτουρ-
γία)6α,ε,στ,θ1,ιστ1+(111).7α11,β1α. - Δ1α1,β1α(2'λ) Σιτοχώρι Δε-
δυμοτεΐχου
12. 'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.110. Πληρ.Εύλ.Γκιλη. 1975
Α1α,β. - Β3α11α. - Γ1α1α.2β111.4β.5α1g,11α,β1β.6γ,
ι11,ιδ111.ιστ1+(111),κα1c,7α1c,β11. - Δ1αVI.2α. Πύργος Κωσταν-
τινουπόλεως
13. 'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.117. Πληρ."Αννα Παπαδό-
κη,έτ.44. 1975
Α1α,β,γ - Β3α11α. - Γ1γV.2δ1.3η.4β.5α1δ,11c,β1α+
+11α+c.6γ,δ1,θ1+IV,ιστ1+111.7α1β.β1α. - Δ1α1,β1
(ντυμένος όπως στην κηδεία του, αλλά όχι σε φέρε-
τρο). Λύρα-Σουφλίου
'Εβρου

Θ Ε Σ Σ Α Λ Ι Α (θεσσ.)

1. 'Εφημ. "Νέος Κόσμος" Βόλου της 24ης 'Ιουνίου 1935, άρθρο: Περιοχή Βόλου 1935
 'Ο 'Αη-Γιάννης, οί φωτιές καί ό κλήδωνας".
 Α1α,β. - Β1αΙ. - Γ1αΙα.2δΙV.4β.5αΙα,ΙΙα,βΙb.6γ,ιστΙ+
 +(ΙΙΙ). - Δ1αVΙ,βVΙα(2').2α.
2. ΚΕΛ 1473 σ.111. Συλλ.Κ.Γ.Λαλόκουλος. Ζάρο Τρι- 1940
 κάλων
 Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙc.2βΙΙ.4β.5αΙα,ΙΙα,βΙb.6γ,θΙΙ,
 ιΙΙ,ιστΙ+ΙΙΙ.7αΙα,βΙΙ. - Α1αVΙ.
3. ΚΕΛ 1473 σ.181. Συλλ.Μαρία Πάνου. Φάλαρα Τρι- 1940
 νάβου
 Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙc.6ιστΙ.7αΙα,β(;). - Δ1αVΙ.
4. ΚΕΛ 1473 σ.12 'Ασπασία 'Αναστασίου Λάρισα 1940
 Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.4β.5αΙα,ΙΙα,βΙb.6γ,ιστΙ.
 7αΙα,β(;). - Δ1αVΙ.
5. ΚΕΛ 1473 σ.147. Συλλ. 'Ελ.Μιχαλακάκου Σούρπη-'Αλ- 1940
 μυροῦ ν.Μα-
 γνησίας
 Α1.2 - Β3αΙΙα. - Γ1γΙΙΙ(γιά άνακ.νεκρῶν)καί ΙαΙα
 (γιά άνακ.τοῦ μελλ.συσύγου),2η.6θVΙΙΙ,ιστΙ.7αΙα,
 β(;). - Δ1αΙ+VΙ.2α.
6. ΚΕΛ 1473 σ.148. Συλλ. 'Ελ.Μιχαλακάκου Σούρπη-'Αλ- 1940
 μυροῦ
 Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1δΙΙ.6δΙΙΙ,ιστΙ.7αΙα,β(;).
 Δ1αVΙ.
7. ΚΕΛ 1473 σ.74. Συλλ.Χρ.Διουμήδης. Χωριά Πηλείου 1940
 α) Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.2δΙV.4β.5αΙα,ΙΙb,βΙα.
 6γ,ιΙΙ,ιστΙ+(ΙΙΙ),7αΙc,βΙΙ. - Δ1αVΙ.
 β) Α1α,β. - Β2α. - Γ1αΙα,2α.6β,ιστΙ+ΙΙΙ. - Δ1αVΙ.
8. ΚΕΛ 1473 σ.117. Συλλ. 'Αγγ.Λαμπρίδου. Θεσσαλία 1940
 Α1β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα,2δΙV.4β.5αΙα,ΙΙα,βΙb.
 6γ,ιστΙ+(ΙΙΙ).7αΙα,β(;). - Δ1αVΙ.
9. ΚΕΛ 1979 σ.12. Συλλ.Γ.Φάκας. Βερδικούσα 1952
 'Ελασσόνας
 Α1α,β.2α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα,6ιΙΙ,ιστΙ.7αΙαήc,;
 βΙΙ. - Δ1αVΙ.
10. ΛΑΠΘ 23 σ.21-23. Συλλ.Κ.Δ.Τσαγγαλάς.Πληρ.Δ.Β.Τσαγγα- Παλαμῶς 1962
 γαλάς καί Εὐθ.σὺρ.Δ.Τσαγγαλά. Καρδίτσας
 Α1α,β,γ,δ.2α,β,γ,δ. - Β3αΙΙα - Γ1γΙc.2(;).3θ.6δΙ,
 ζ,θΙ+ΙΙ.ιδΙΙΙ,ιστΙ,ιη.7αΙb,βΙα. - Δ1αΙ(καί άνακά-
 λημα ΙΧ μιά φορά),βΙα(1')καί βΙΧb.

11. Χρ. 'Αθ. Κολοτσιου-Δημοφίλου, Λαογραφία Καραγκούνηδων Δ. Θεσσαλίας, Τρίκαλα 1962, σ. 43. Α1α, β. - Β1αΙή1βΙΙ. - Γ1αΙα. 26Ι. 4β. 5αΙα, ΙΙα, βΙΙαήβ. 6γΙ, λσΙ+ΙΙΙ, ιθΙΙ. - Δ1αΙΙΙ+VΙ.	Περιοχή Τρικάλων καί Καρδίτσας	1962
12. ΛΑΠΑ 49 σ. 102. Συλλ. Ν. Καραμπέκος. Α(;). - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα. 6λσΙ. 7αΙα, β(;). - Δ1αΙ.	Άγιοι Άνάργυροι-Καρδίτσας	1966
13. ΛΑΠΑ 316 σ. 69. Συλλ. 'Αθ. Γ. Δέτσαρη. Πληρ. 'Ιφ. Πέτσα, έτ. 38. Α1β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα, 2(;). 4β. 5αΙα, ΙΙα, βΙβ. 6γ, ιΙ, λσΙ. 7αΙα. β(;). - Δ1αVΙ.	Καρδίτσα	1967
14. ΛΑΠΑ 315 α38. Συλλ. Κ. Π. Χριστοπούλου. Πληρ. Γιανν. Θεοδωρή. Α1α, β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα. 4β. 5αΙβ, ΙΙα, βΙβ. 6γ, ιΙ, λσΙ. 7αΙα, βΙΙ. - Δ1αVΙ.	Λιοντάρι-Καρδίτσας	1968
15. ΛΑΠΑ 482 σ. 16. Συλλ. Μ. 'Αρύτη, σκουδ. Μ. Π. 'Ακαδ. Α1. 2: - Β3αΙΙα. - Γ1γΙΙΙ. 6λΙΙ, λσΙ. 7αΙαήγ; , βΙΙ. Δ1αΙ, βΙα(1').	Άλμυρός-Μαγνησίας	1968
16. ΛΑΠΙ, σειρά 5η, συλλ. Μ. Χικάρου, φ. φ. Πληρ. Μ. Νικολάου, έτ. 87. Α1α, β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα. 26Ι. 3θ. 4β. 5αΙα, ΙΙα, βΙβ. 6γ, ιΙ, λσΙ+ΙΙΙ. 7αΙα. βΙΙ. - Δ1αΙήVΙ, βVΙα(2').	Περιβόλι-Τρικάλων	1968- -1969
17. ΛΑΠΑ 1053 σ. 81. Συλλ. Ι. Βρετός, φ. φ. Πλ. Εύανθ. Κουτσιάλινη, έτ. 60. Α1α, β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα. 26ΙV. 4β. 5αΙβ, ΙΙα, βΙβ. 6γ, λσΙ+(ΙΙΙ). 7αΙα, βΙα. - Δ3(άνδρώπινα χέρια κλπ.).	Ζαγορά-Πηλίου	1970
18. ΛΑΠΑ 1041 σ. 65. Συλλ. Εύαγγ. Μακροδήμου. Α1α, β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα, 28Ι. 4β. 5αΙβ, ΙΙα, βΙβ. 6γ, λσΙ+(ΙΙΙ). 7αΙα, β(;). - Δ1αVΙ. 2γ.	Άγιά Λάρισσας	1970
19. ΛΑΠΑ 1249 σ. 38-39. Συλλ. Καλλιόπη Μόλλα. Πληρ. 'Αθ. Παμπάλα. Α1α, β. - Β3α(ήβ)ΙΙΙβ. - Γ1αΙα. 26ΙV. 4β. 5αΙα, ΙΙα, βΙβ. 6γ, ιβ, λσΙ+(ΙΙΙ), ιθΙΙ, καΙΙβ+c+d. 7αΙήΙΙ; , βΙV. Δ1αVΙ.	Άγιά Λάρισσας	1971
20. 'Ιόλωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤο. 1. Πληρ. Δ. Β. Τσαγγαλός, Ε. Δ. Τσαγγαλός, Εύανθ. Παπαβάρλου-θαλάσσα.	Παλαμός-Καρδίτσας	1972

- Α1α,β,γ.2α,β,γ. - Β3αIIα. - Γ1γIb.3θ.66I,ε,ζ,θI,
ιστI+II,ιη.7αIb,βIα. - Δ1αI,βIα(1')ή(2').
21. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.51. Πληρ.'Ασμη.'Αναγνώ-
στου,'Ελ.Τρύκα,'Αγγ.'Αρχοντάκη,μαθήτριες. Κανάλια- 1973
Μαγνησίας
- Α1α,β. - Β3αIIα. - Γ1αIα.2δI.4β.5αIα,IIα,βIb.6γ,
ιII,ιστI+III.7αIc,βII. - Δ1αVI.
22. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.13.Πληρ.Αίκ.Χασιώτου-
Κωστάκου,έτ.79. 'Αγιοι θεό- 1973
δωροι Μαγνησί-
ας
- Α1.2. - Β3αIIα. - Γ1γIII.2δIV.6ιII,ιστI.7αIα,βII.
- Δ1αI,βIα(1').
23. ΚΕΑ 3366 τ.2ος σ.381. Συλλ.Κ.Πολυμέρου. Τσαγγαράδα 1973
Μαγνησίας
- Α1α+β. - Β3αIIα. - Γ1αIα.2δIV.4β.5αIb,IIb(σκοθ-
ρο),βIIα.6ιII,ιστI+(III).7αIα,βII. - Δ1αVI.
24. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.58. Πληρ.'Ακ.Μωρός,έτ.92. Ζαγορά-Βόλου 1973
- Α1α,β. - Β3αIIα. - Γ1αIα.2δI.4β.5αIα,IIα,βIb.6γ,ιII,
ιστI+III.7αIc,βII. Δ1αVI.
25. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.57. Πληρ.'Αθηνά Πακαδή-
μου,έτ.91. Προύρι-Πη- 1973
λίου
- Α1α,β.2α,β. - Β3αIIα. - Γ1αIα.2δIV.4β.5αIα,IIα,βIα
6γ,ιII,ιστI+(II).7αIc,βII. - Δ1αVI.
26. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.64.Πληρ.'Αργ.Βράβα,έτ.
65,άργ. Κρήνη(Δρόσκο- 1973
λη) Φαρσάλων
- α). Α1β,γ. - Β1αI. - Γ1αIα.4β.5αIα,IIα,βIb.6γ,ιστI.
- Δ1αI+VI.
- β). Α1β+γ. - Β2α. - Γ1στ,2βII.6α,ιστI+III. - Δ1αI+
+VI,3.
27. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.63α.Πληρ.'Ιωάννα Στέκα,
έτ.80. Νεράιδα Φαρ- 1973
σάλων
- Α1.2 - Β3αIIα. - Γ1γIII,2γ(μετά τό τέλος της θείας
λειτουργίας),3α+θ(φωναχτά).4β.5αIα,IIδ,βIb.6γ,θVII,
ιII,ιστI+(III).κδII.7αIc,βII. - Δ1αI,βIα(1').
28. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.63β.σ.1.2. Πληρ.'Αναστ.
Γούναρη,έτ.40. 'Αμκελιά 1973
Φαρσάλων
- Α1α,β,γ. - Β3αIIα. - Γ1γIc+III.2δIV+η.3θ.4β.5αId,
IIb,βIb+IIα+c.6γ,ε,θII,ιστI+(III),7αIα,βIα. - Δ1αI,
βIα(1')ή(2').

29. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.63γ. Θ.Παπασταθόπουλος, 1973
 έτ.60. Θαυμακός
 Φαρσάλων
 Α1.2. - Β3αΙΙαη3αΙΙΙc(μεγάλο δοχετο). - Γ1αΙα.2δΙV.
 3θ.4β.5αΙα,ΙΙα,βΙΙc.6θΙ,ιΙ,λοσιΙ+(ΙΙΙ). - Δ1αΙ.
30. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.9β. Πληρ.Μάρθα Πέτσα,έτ. 1973
 60. Καλλιφώνι
 Καρδίτσας
 Α1α,β,γ,(δ;). - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.2στ.3θ.4β.5αΙc,ΙΙα,
 βΙΙc.6λοσιΙ+(ΙΙΙ).7αΙα,βΙα. - Δ1αΙ.
31. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.55. Πληρ.Γιαννούλα Παπα- 1973
 λοπούλου,έτ.55. Σοφάδες
 Καρδίτσας
 Α1α,β. - Β3αΙΙα.η(καλιότερα:Β1αΙ). - Γ1αΙα.2δΙ.4β.
 5αΙα,ΙΙα,βΙΙc.(καλιότερα:βΙβ+ΙΙα).6γ(καλιότερα),
 λοσιΙ+ΙΙΙ.7αΙβ,βΙα. - Δ1αVΙ,βVΙη(2').
32. 'Ιδιωτ.συλλογή,άρ.ΚΑΤσ.59.Πληρ.Δημ.Λύδας,δάσκαλος. 1973
 Α1α,β. - Β1αΙ(καύ σέ ρέμα). - Γ1αΙα.2δΙV.4β.5αΙα,
 ΙΙα,βΙηΙΙ;.6(γ;).λοσιΙ+(ΙΙΙ). - Δ1αVΙ. 'Ελληνόκυργος
 Καρδίτσας
33. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.2α. Πληρ.Μαρία Τσέτσα, 1973
 έτ.22. Δαφνοσηλιά
 Καρδίτσας
 Α1.2. - Β1αΙηΒ3αΙΙΙα. - Γ1αΙα.2δΙV.4β.5αΙα,ΙΙα,βΙβ+
 +ΙΙβ+c.6γ,λοσιΙ+(ΙΙΙ).7αΙαηβ;,βΙα. - Δ1αΙ+VΙ,βΙα(1').
34. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.9α. Πληρ.Βασιλ.Κουβαρά, 1973
 έτ.84. Ροϋσο-Καρδί-
 τσας
 Α1α,β,γ,(δ;) - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.2στ.3θ.4β.5αΙg,ΙΙα,
 βΙΙc.6λοσιΙ+(ΙΙΙ).7αΙα,βΙα. - Δ1αΙ.
35. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.54. Πληρ.Χρυσ.Μουλατσό- 1973
 κου-Βούζα,έτ.50. Μητρόπολη(Πα-
 λιόκαστρο)
 Καρδίτσας
 Α(;). - Β3αΙΙα. - Γ(1;).2δΙV+στ.4β.5αΙβ,ΙΙα,βΙβ.
 6γ,θΙ,λοσι(Ι;)+(ΙΙΙ).7αΙα,βΙηΙΙ;. - Δ1αΙ.
36. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.50. Πληρ.Σοφία σύζ.Βασ. 1973
 'Ανθόμου,έτ.60. Ξυνοέρι-Καρ-
 δίτσας
 Α1α,β,γ,δ.2α. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.2γ(ώρα 10.30'-
 11.00'περίπου).4στ.6λοσιΙ+ΙΙΙ.7αΙβ,βΙα. - Δ1αΙ,βΙδ.
37. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.27α. Πληρ.Πολ.'Ανθόμου, 1973
 έτ.57. Ξυνοέρι(Ζου-
 λευκάρι) Καρ-
 δίτσας
 Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.2βΙΙ.6λοσιΙ+ΙΙΙ.7αΙβ,βΙα.
 - Δ1αVΙ.

38. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 45. Πληρ. Βάγια 'Αυθύμου, έτ. 55. Ευνονέρι (Ζου- 1973
λευκάρι) Καρ-
Α1γ. - Β3αIIᾱ. - Γ1αIα. 2ε. 6ιδI, ιστI+(III). 7αIb, βIα. δύτσας
Δ1αI, βIb.
39. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 46. Πληρ. Θεοδ. "Ανθιμος, έτ. 67. Ευνονέρι (Ζου-
λευκάρι) Καρ-
Α1. 2. - Β3αIIα. - Γ1αIα. 2βII. 3η̄θ. 6ιδιI+III. 7αIb, βIα. δύτσας
- Δ1αI, βIα(1').
40. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. 9. Πληρ. 'Αλεξ. Τσιώρα, έτ. 60. Συκεών (Μισαλά- 1973
ρι) Καρδύτσας
Α1. 2. - Β3αIIα(η̄b). - Γ1γIα(συνήθως όμως γIII). 2δIV.
3θ. 4β. 5αIα, IIα, βIα+IIα+c. 6γ, ιστ(I)+(III). 7αIα, βIη̄II;
- Δ1αI+II, βIη̄b(1').
41. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 10 καὶ 10α. Πληρ. Δ. Μπράχος Κρύα Βρύση 1973
καὶ Παν. Σφήκα, έτ. 58. Καρδύτσας
Α1. - Β3αIIα. - Γ1αIα. 2βII(η̄ σιτύς 10.00'-11.00'). 3θ.
4β. 5αIαη̄d, IIα, βIb+IIα+c. 6γ, θIX, ιδIII, ιστI+III. 7αIαη̄
b; βIα. - Δ1αI.
42. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 11. Πληρ. Εύθ. Βούζα, έτ. 85. Γεωργικόν (Τσα- 1973
ούσι) Καρδύτσας
Α1. (2;). - Β3αIIα. - Γ1αIα, 2στ. 3δ. 4β. 5αIα, IIα, βIb.
6γ, ιδIII, ιστI+(III). 7αIαη̄b, βIαη̄II;. - Δ1αI, βIα(1').
43. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 11α. Πληρ. Στ. Παλαμιώτου. Καρδύτσα (συν- 1973
οικ. Καμινάδες)
Α1. - Β3αIIα. - Γ1(;), 2βII. (3ι). 4β. 5αIα, IIα, βIα. 6γ,
θIX, ιστIII. 7αIα. βIα. - Δ1αII, βIIα. b(2').
44. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 100. Πληρ. Φ. Παπαδοπούλου, Καρδύτσα 1974
έτ. 54.
Α1α, β(σπάνια 2). - Β3βIIαη̄3βIIαη̄b. - Γ1αIα, 2δI. 3θ.
4β. 5αIα, IIα, βIb. 6γ, δI, ιI, ιστI+III. 7αII. βIα. - Δ1αI+
+VI, βIα(1').
45. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 101. Πληρ. Κασσ. Ζαχαρη, έτ. 32. Καρδύτσα 1974
32.
Α1α, β. 2α, β. - Β3αIIαη̄3αIII. - Γ1αIα. 2δI. 3ζ. 4β.
5αId, IIα, βIα. 6β, γ, δI, ιστI+III. 7αIα, βIα. - Δ1αVI,
βVIα(2').
46. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 90 καὶ 91. Πλ. 'Αθ. Χατζη Κοσκινᾶ-Καρ- 1974
καὶ Σ. 'Αποστολάκη. δύτσας

- A1.2, - B3aIIa. - Γ1γIIIή1ε.2γ(προτοῦ τελειώση ἡ θεία λειτουργία). 3θ.4β.5aIa,IIa,βIb.6γ,θI,ιστI+(III).7aIañ b;,βIa. - Δ1aI,βIa(1').
47. 'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.83. Πληρ.Σοφία 'Αποστολάκη, Μεταμόρφωση 1974
 έτ.42. (Κορτίκι)
 A1.2. - B3aIIa. - Γ1γIa.2η.3υ.(4β).(5aIa,IIa,βIb+IIa+ Καρδύτσας
 +c.)6(γ),ιστ(I),λη.7aIa,βIa. - Δ1aI,βId.
48. 'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.74. Πληρ.Τασία Σίδα,έτ.40 Μαυρομάτι 1974
 A1β,γ. - B3aIIa. - Γ1aIa.2δIV.3ηñ3θ.4β.5aId,IIa.6γ, Καρδύτσας
 δI,θIV+VI,ιστI+(III).7aIa,βIa. - Δ1aI+II+IV+VI,βIa(1'),
 IIb(3').IV.VIh(2').(Μιά φορά καί B3aIIIa λόγω έλλείψε-
 ως κηγαδίου).
49. 'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.88. Πληρ.Κ.Καρασύμου,έτ.38. Πυργετός Αδρι- 1974
 A1a,β. - B3aIIa(ή,λόγω έλλείψεως κηγαδίου:3aIIb). - σας
 Γ1aIa.2δII.3δ.4β.5aIa,IIa,βIb.6γ,υδIII,ιστI+III.υθIII.
 7aIa,βIa. - Δ1aVI.
50. 'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.73. Πληρ.'Αθ.Ζυγογιάννης, Κάστρο('Αλί- 1974
 έτ.19,φοιτ.Πολυτεχν. φακα)Αδριασας
51. 'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.93. Πληρ.Βασ.'Αδρύμη,έτ.24. 'Αφέτες 1974
 A1a,β. - B1aI. - Γ1aIa.2δIV.4β.5aId(χρσίμ),IIa,βIb.6γ, (Νιδού)Πηλίου
 θI,ιστI+(III). - Δ1aVI.2aήβ.
52. 'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.67. Πληρ.Ούρ.Τσιαμίδου,έτ. Ρυζόμυλος-Be- 1974
 33. λεστίνου Μα-
 A1a,β(άλλά καί 1γ,δ.2.γιδ τό άνακ.νεκρών).- B3aIIa καί γνησίας
 άργότερα 3aIIIa. - Γ1βI.2δI.4β.5aIa,IIa,βIb+IIa.6γ,υII,
 ιστI+III.7aIa,βII. - Δ1aI+VI.
53. 'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.112. Πληρ.'Αφρ.Τσιόστα,έτ.69. 'Αγιος Γεώρ- 1975
 A1a,β. - B3aIIIb. - Γ1aIa.2δI.4β.5aIa,IIa,βIb.6γ,δI, γιος Νηλείας
 υII,υβ,ιστI+(III),καIb+e.7aIa,βII. - Δ1aVI.2a. υ.Μαγνησίας
54. 'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.128. Πληρ.Μ.Γκαρανέ,έτ.65. Μεγαλόβουσο- 1975
 A1a,β. - B3aIIb. - Γ1aIa.2δI.3δ.4β.5aIa,IIa,βIb.6γ, 'Αγιος Αδρι-
 υβ,ιστI+III,υθIII,καIe.7aIa,βIa. - Δ1aVI.2a. σας

55. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.127. Πληρ.Κική Τρουβάτσου, Τίρναβος Λά- 1975
 έτ.50. ρισας
 Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.26ΙήΙΙ.4β.5αΙβ,ΙΙα,βΙβ.6γ,θΙ,
 ιΙ,ιστΙ+ΙΙΙ.7αΙβ,βΙα. - Δ1αVI,βVIh(1').3.
56. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.120. Πληρ.Μ.Βουλοάγκα,έτ.48. Τρύκαλα 1975
 Α1α,β,γ, - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.26Ι.3ηήθ.4β.5αΙα,ΙΙα,βΙβ.
 6γ,θΙ,ιΙ,ιστΙ+ΙΙΙ.7αΙβ,βΙα. - Δ1αΙήVI.βΙd καύ βVIh(2').
 2α.

Σ Τ Ε Ρ Ε Α Ε Λ Λ Α Δ Α (ΣΤ.)

1. 'Εφημ."Ακρόπολις" τής 25ης 'Ιουνίου 1933."Άρθρο:'Η 'Αθήνα 1933
 ήμέρα του κλήδονα.
 α) Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.2(;).4β.5αΙα,ΙΙα,βΙβ.6γ,ιΙΙ,
 ιστΙ.7αΙα,βΙΙ. - Δ1αVI.
 β) Α1α,β. - Β2α. - Γ1αΙα.2α.6β,ιστΙ+ΙΙΙ. - Δ1αVI.
2. 'Εφ."Νέος Κόσμος" τής 26ης 'Ιουνίου 1934."Άρθρο:'Ο κλή- 'Αθήνα 1934
 δονας που λέγει στα κορίτσια τή μούρα τους.
 Α1α+β. - Β2α. - Γ1αΙα.2(;).36.4ζ.6β,ιστΙ,κε. - Δ1αVI.
3. 'Εφ."Ακρόπολις" τής 22 'Ιουνίου 1936."Άρθρο:'Ο χθεσ- 'Αθήνα(Φά- 1936
 νός "κλήδονας" στο Φάληρο) ληρο)
 Α1α,β. - Β3αΙΙα καύ Β3βΙΙα. - Γ1α(Ια;).2αήδΙ.4β.5αΙγ
 (διάφανο),ΙΙα,βΙc.6γ,ιστ(Ι;)+ΙΙΙ.7αΙΙΙ,βΙα. - Δ1αVI.
4. ΚΕΛ 1473 σ.53. Συλλ.Μ.Θεοχάρη. 'Αθήνα 1940
 Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ6ιΙΙ. - Δ1αVI.
5. ΞΕΛ 1473 σ.143. Συλλ.Μαρία Μινέττα. 'Αθήνα 1940
 Α1α,β. - Β2α. - Γ1αΙβ.2α.3η.4ιστ(του καθρέφτη).6ιστΙ+
 +ΙΙΙ,κδΙ. - Δ1αVI.
6. ΚΕΛ 1473 σ.194. Γ.Πακαδημητρίου. 'Αθήνα 1940
 α) Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.26ΙV.4β.5αΙα,ΙΙα.βΙβ.6γ,ιΙΙ,
 ιστΙ+(ΙΙΙ).7αΙα,βΙΙ. - Δ1αVI+ΙX,βVIh.2β.3.
 β) Α1α,β. - Β2α. - Γ1αΙβ.2α.6ιστΙ+ΙΙΙ,κε. - Δ1αVI.
7. ΚΕΛ 1473 σ.255. Συλλ.Γ.Γαββύδης. 'Αθήνα 1940
 α) Α1α,β. - Β1γ(μέ στοιχεζα τεφρομαντείας). - Γ1θ.2α.46.
 6ιβ.ιστΙΙΙ. - Δ1αVI.
 β) Α1α,β. - Β3αΙV. - Γ1θ.2αήδΙ.6ιΙΙ.ιστΙΙΙ.7αΙα.βΙΙ. -
 Δ1αVI.

γ) Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ2δΙ.4β.5αΙα,ΙΙα,βΙβ.6γ,ιΙΙ,λστΙΙΙ.
7αΙα.βΙΙ. - Δ1αVI.

8. ΚΕΑ 1473 σ.223. Συλλ.Μ.Σαββατιανού. Κηφισιά 1940
Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.2(;).4β.5αΙα,ΙΙα.βΙβ.6γ,λστΙ.
7αΙα.βΙα. - Δ1αVI.

9. ΚΕΑ 1473 σ.91. Συλλ.Εύστ.Κόσκιλα. Λαμία 1940
Α(;). - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.2δΙ.6λστΙ+ΙΙΙ.7αΙα,βΙα. -
Δ1αΙ,βΙα(1').

10. ΚΕΑ 1473 σ.143. Συλλ.Μ.Μινέττα. 'Αθήνα 1943
α) Α1α,β,γ. - Β1αΙ. - Γ1αΙα.2δΙ.4β.5αΙα,ΙΙα,βΙc.6β,γ,ε,
λστΙ+ΙΙΙ. - Δ1αΙηVI. η:
β) Α1α,β,γ. - Β1βΙΙΙ. - Γ1αΙα.2δΙ.4β.5αΙα,ΙΙα,βΙc.6β,γ,
ε,λστΙ+ΙΙΙ,κ, - Δ1αΙηVI. η:
γ) Α1α,β,γ. - Β2α.Τά ύπόλοιπα όπως παραπάνω στο β).

11. ΛΑΠΑ 53 σ.35. Συλλ.Αίκ.Πανόγου,φ.φ. 'Αμφύκλεια 1966
Α(;). - Β3αΙα. - Γ1γΙΙΙ.2(;).3θ.4β.5αΙα,ΙΙα,βΙβ. -
6γ,λστΙ.7αΙα,βΙα. - Δ1αΙ. Λοκρύδας

12. ΛΑΠΑ 189 σ.23,§ 3. 'Ελ.Βύδου,φ.φ. Σιθρόνιο 1967-
Α1α,β. - Β1αΙ. - Γ1γΙΙΙ.2δΙ.3θ.4β.5αΙd,ΙΙα,βΙα.6γ, Λοκρύδας -1968
λστΙ+ΙΙΙ. - Δ1αΙ,βΙα(2').

13. ΛΑΠΑ 1029 σ.23. Συλλ.Εύαγγ.Γκραύκου,φ.φ. Πληρ.θ. Λιβαδειά
Γκανθ,έτ.92,άγρδμ. Βοιωτίας
Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.2(;).6θVIII,ιΙ,λστΙ.7αΙα.
βΙηΙΙΙ;. - Δ1αVI.

14. ΛΑΠΑ 1030 σ.63. Δαβλία 1970
Α(;). - Β3αΙΙα. - Γ1γΙΙΙ.2δΙ.6ιΙΙ,λστΙ+ΙΙΙ.7αΙα, Βοιωτίας
βΙΙ. - Δ1αΙ.βΙα(1')(περνάει 3 φορές).

15. 'Ιδλωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.35. Πληρ.Εύαγγ.Κρόκου- Στερχειάδα 1973
Μκομπόλου,έτ.47. Λαμίας
Α1β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.2δΙ.4β.5αΙα,ΙΙα,βΙβ.6β(κρυ-
φδ),ιΙΙ.λστΙ+ΙΙΙ.7αΙα,βΙΙ. - Δ1αVI.2α.3.

16. 'Ιδλωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.35α,Πλ. 'Ελ.Ρέκορτερ,έτ.47. Παλατιοβράχα 1973
Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.2δΙ.3θ.4β.5αΙd,ΙΙα,βΙα+ Φθιώτιδας
+ΙΙα+c.6γ,θΙ,ιΙ,λστΙ+ΙΙΙ.7αΙb,βΙα. - Δ1αVI,βVIη(2').
2α(ή κυπαρίσσια).

17. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.40. Πληρ.'Αυδρέας Μκοζώ- Ναύπακτος 1973
 νας,έτ.43.
 Α1α,β. - Β3αΙ1α. - Γ1αΙα.2(η;).4β.5αΙα,Ι1α,βΙb.6γ,
 λστΙ.7αΙα,βΙα. - Δ1αVI.
18. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.48. Πληρ.'Αγ.Ζούκα,έτ.22. Μεσολόγγι 1973
 Α1α,β,γ.2α,β,γ. - Β3αΙ1α. - Γ1γΙ1Ι.2γ(μετά τή θεία
 λειτουργία,κατά τίς 10.00').3η+θ.4β.5αΙg(διάφανο),
 Ι1α.βΙ1c.6λστΙ+(Ι1Ι).7αΙb,βΙα. - Δ1αΙ,βΙα(1').
19. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.86. Πληρ.Φρ.Τσιροκούλου, Λιτόσελο-Μα- 1974
 έτ.35. κρακώμης Λα-
 Α1α,β.(σπάνια 2α,β). - Β3αΙ1α. - Γ1αΙα(ή σίς 7 'Ι- μίας
 ουλ.τοϋ 'Αγ.'Ιω.μέ τδ καλιδ ήμ.).2δΙ-Ι1.4β.5αΙα,
 Ι1α,βΙb.6γ,λΙ,λστΙ+Ι1Ι.7αΙc,βΙ1. - Δ1αΙ(σπάνια VI).
20. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.97. Πληρ.'Αγγ.Κατσαρέλη, 'Αθήνα 1974
 έτ.40.
 Α1α,β. - Β3αΙ1α. - Γ1αΙα.2(;).3η.4β.5αΙb,Ι1α,βΙb.
 6γ,λστΙ,κστ. - Δ1αVI.
21. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.126. Πληρ.'Ελ.Δήμου,έτ. Πουρνάρι 1975
 18 καί Βάια Δήμου,έτ.20,μαθήτρες γυμν. Δομοκοϋ
 α) Α1α,β,γ,δ;.2α,β,γ,δ; - Β3αΙ1α. - Γ1αΙα.2γ(ώρα 11.00' Φθιώτιδας
 κερύκου).36.4β.5αΙαΙ1c,βΙb.6γ,δΙ,λΙ1,λστΙ+Ι1Ι.7αΙc,
 βΙ1. - Δ1αΙήVI.βΙ(μέσα στόν τάφο του).ή:
 β) Α1α,β,γ,δ.2α,β,γ,δ. - Β3αΙ1bήc.Κατά τά άλλα όπως
 παρακάνω α).

Ε Υ Β Ο Ι Α (Εϋβ.)

1. ΚΕΛ 1473 σ.255. Συλλ.'Αγγ.Σουχλέρη. Κουβέλα 1940
 Α1α,β. - Β1αΙ. - Γ1αΙα.2δΙ.4β.5αΙα,Ι1α,βΙb. - 6γ,
 λστΙ+Ι1Ι. - Δ1αVI(καί μιά φορά V).
2. Γ.Α.Μέγα,ΖΕΛ,τ.2. σ.57-58. 'Αγία Άουνα 1941-
 Α(;). - Β3αΙ1α. - Γ3θ.6λΙ1,7αΙα,βΙ1. - Δ1αΙήΙ1Ι. -1942
 βΙα(1').
3. ΛΑΠΑ 59 σ.29. Συλλ. Μ.Κ.'Ελευθερίου. 'Αχλάδι 1965-
 Α1α,β: - Β1αΙ. - Γ1αΙα.2δΙV.6λστΙ+(Ι1Ι). - Δ1αVI. -1966

4. Τάσου Παπακοστόλου, Λαογραφικά της Εύβοιας, ανάτ. από τό 'Αρχ.Εύβοϊκῶν μελετῶν, τ. ΙΓ' (1966), σ. 49.50. Εύβοια 1966
Α1α,β. - Β1αΙ. - Γ1αΙα.2(;).3α(τραγούδι στῆ).4β.5αΙα, ΙΙα,βΙα+ΙΙα.6ιστΙ. - Δ1αVI.
5. ΛΑΠΑ 384 σ.22-23. Συλλ. Αίκ. Στυλιανίδου. Μεριάνα 1968
Α(;). - Β3αΙΙα. - Γ1γIII.2δΙ.4β.5αΙα, ΙΙα,βΙηII; Καρυστίας
6(γ),ιII,ιστI+III.7αIc,βII. - Δ1αI,βIa(1').
6. ΛΑΠΑ 387 σ.71. Συλλ. Δημ. Κεχροῦς Μουδρόιο 1968
Α1α,β. - Β3βIb. - Γ1γIII.2δΙ.6ιστI+III.7αII.βIa. - Κύμης
Δ1αI.
7. 'Ιδωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ.3. Πληρ. Χαίλω Καπέλλου, Κάρυστος 1973
έτ.65.
Α1.2. - Β1αΙ. - Γ1αΙα.2δIV.6ιστI+III. - Δ1αI.
8. 'Ιδωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ.15. Πληρ. Κατίνα Βαλιδρά, Πολυδέντρι, 1973
έτ.45. Κάραβος καί
Πλατάνα Κύ-
μης
Α1.2. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα καί γIII.2(;).3θ.4β.5αΙα, ΙΙα,βIa.6γ,ιII,ιστI. - Δ1αI.
9. 'Ιδωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ.19. Πληρ. Κ. Μανῆς, έτ.60. 'Αμάρυνθος 1973
Α1β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.2δI.3θ.4β.5αΙα, ΙΙα,βIa.6γ, ΙστI+III,ιθIV,καIb(τρεις φορές). - Δ1αI+III,βIa(1').
10. 'Ιδωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ.71 καί 72. Πληρ. 'Αθ. Πετρά- Μανύλια 1974
κης, έτ.20,φ.φ. καί Γαρυφ. Πετράκη-Λάμπρου, έτ.25. Καρυστίας
Α1α.2α(καλιότερα:Α1α,β,γ,δ). - Β3αΙΙα. - Γ1γIII.2δI- III.3α+θ.(καλιότερα:4β.5αId,IIc,βIa).6γ,δI,θI+IV, ιII,ιδIII.ιστI+(III).7αIc,βII. - Δ1αI,βIa(1').
11. 'Ιδωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ.119. Πληρ. Αίκατ. Λάμπρου, Ζωοδόχος 1975
έτ.65. Πηγή
Α1.2. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.2δI.3θ.(4β.5αΙα, ΙΙα,βIb:δχι ύποχρεωτικῶ).6(γ),ιII.ιδIII.ιστI+III.7αIc,βII. Δ1αI+III.βIa(1')(δν εἶχε κερθάνει κρόσφατα' άλλως βIδ,σδν ζωντανός).

Β. Σ Π Ο Ρ Α Δ Ε Σ (Β Σ κ .)

1. ΚΕΑ 1473 σ.56. Συλλ. Δημ. Θεοχάρης. ΕΚΥΡΟΣ 1940
Α1α,β. - Β3αIIα. - Γ1αIα.2(;).4β.5αIα,IIα,βIα.6γ,ιδI,
ιστI.7αIb.β(;). - Δ2.3.
2. ΛΑΠΙ σειρά 1.Α-Κ. Ματ. Αίκατερόνη, φ.φ. ΣΚΙΑΘΟΣ 1964-
Α1α,β. - Β3αIIα. - Γ1αIα.2δI.4β.5αIα,IIα,βIb. 6γ, -1965
θV+VIII.7αIc,βII. - Δ1αVI.2α.
3. Γ.Ρήγα, Σκιάθου λαϊκός πολιτισμός, τ.4. "Έλληνικά", ΣΚΙΑΘΟΣ 1970
παράρτημα 20.Θεσ/νύκη 1970.
- α) (σ.425): Α1α,β,γ,δ. - Β3αIIα. - Γ1αIα.2δI.3δ.4β+στ
(τρεις φορές).5αIα,IIα,βIb+IIα.6γ,ιI,ιστI+III,ιθI.
7αIα,βIα. - Δ1αII+III+VI,βIIα(ξακλωμένος).b(κερνάει),
IIIb,VIc.
- β) (σ.426): Α1α,β. - Β2α. - Γ1αIα.2γ^ηδI.6ιστI+III,κε.
-Δ1αVI,βVIc.
4. 'Ιδωτ. συλλογή μου, άρ.ΚΔΤσ.53. Πλ.Ι.Βελησσαρίου, έτ. ΑΛΟΝΝΗΣΟΣ 1973
40.
Α1. - Β3αIIα. - Γ1αIα.2δI.4β.5αIα,IIb,βIIα.6ιII,
ιστI+III.7αIα,βII. - Δ1αI.
5. 'Ιδωτ. συλλογή μου, άρ.ΚΔΤσ.75, σ.1-4. Πληρ. 'Αγγελ. Σκόπελος του 1974
Παριλάρη, έτ.21, φ.φ. υ. ΣΚΟΠΕΛΟΣ
Α1α,β. - Β3αIIακαί συνήθως 3αIIIc. - Γ1αIb(ή 7 'I-
ουλ.μέ τό καλιό ήμ.).2α.3δ.4β.5αIα,IIα,βIα+IIb.6γ,
ια,ιβ,ιειII,ιστI+III,ιζ,ιθI+II+III,καIIα.7αIα,βII.
-Δ1αIήIIIήVI.
6. 'Ιδωτ. συλλογή μου, άρ.ΚΔΤσ.104. Πληρ. Μ. Πακαδημητρό- Γλώσσα 1975
ου, έτ.30. ΣΚΟΠΕΛΟΥ
Α1α,β. - Β3βIIα. - Γ1αIα.2δI.4β.5αIα,IIα,βIb+c.+
IIc.6γ,ιστI+III.7αII,βIα. - Δ3(έκάγγελμα μελλ.συ-
ζύγου).
7. 'Ιδωτ. συλλογή μου, άρ.ΚΔΤσ.109. Πληρ. 'Αφρ. Καράμπε- ΣΚΙΑΘΟΣ 1975
λα, έτ.56 καί Δάφνη Κατσόγιαννη, έτ.82.
Α1α,βή2α,β. - Β3αIIαή 3αIIIc. - Γ1αIα.2δI.3η.4β.
5αIα,IIα,βIb.6γ,ιII,ιστI+III. 7αIb ή d,βII ή Iα.
-Δ1αVI.2α.

Π Ε Λ Ο Π Ο Ν Η Σ Ο Σ (Πελ.)

1. ΚΕΛ 2268 σ.808. Συλλ.Χ.Κορύλλος. Α1α,β. - Β1βII. - Γ1αIαηII.26IV.4β.5αIα,IIα,βIb. 6γ,ιI,ιαI+III,κe. - Δ1αVI.ΙΧ.Χ,βΙΧc+d.βΧ.2α.	'Αχαΐα- 'Ηλεία	1926
2. ΚΕΛ 1478 σ.84. Συλλ.Μ.Τοτόκωνα. Α1α,β. - Β3αIIαηβIαI. - Γ1αIα.6ιστI.7αIα,β(;). Δ1αVI.βVIεηf.2α.	Μανιάκι Μεσσηνίας	1938
3. ΚΕΛ 1372 σ.176. Συλλ.Μ.Αλουδάκη. Α1α,β. - Β1αI. - Γ1αIα.3ε+(η).6δI,ε,ιστI. -Δ1αVI.	Σπάρτη	1939
4. ΚΕΛ 1358 σ.78. Συλλ.Μ.Αλουδάκη. Α1α,β. - Β1αI. - Γ1αIα.26IV.4β.5αIα,IIα.βIb.6γ, ιστI+(III). - Δ1αVI.	Κυδωνιές 'Αχαΐας	1939
5. ΚΕΛ Π 59 Β σ.42. Συλλ.Γ.Ταρσούλη. Πλ.Σ.Περιβολάκη. Α1α,β. - Β3αIIα. - Γ1αIIηIII.26III.3η.4β.5αIα,IIα, βIb+IIc,6γ,ιI,ιστI+III.7αIα,βIα. - Δ1αVI.3.	Κορώνη Πυλ- τίας ν.Μεσση- νίας	1939
6. ΚΕΛ 1378 σ.109. Συλλ.Γ.Ταρσούλη Α1α,β,γ. - Β3αIIα. - Γ1αIα.26IV.4β.5αIα,IIα,βIb. 6γ,ιI+II,ιστI+III.7αIα,βIb+II. - Δ1αVI.2α.3.	Μεθώνη Πυ- τίας ν.Μεσ- σηνίας	1939
7. ΚΕΛ 1473 σ.311. Συλλ. Άννα Χαριτωνίδου. Α1α,β. - Β3αIIα. - Γ1αIα.26I.4β.5αIα,IIα,βIα.6γ, ιστI+III.7αIα,βIα. - Δ1αVI.	Κόρινθος και Μεγαλόπολη	1940
8. ΚΕΛ 1473 σ.219. Συλλ.Πανώρια Ρέλια. Α1α,β. - Β1βIII. - Γ1αIα.2θ.4β+ζ.(σέ σχήμα σταυ- ροθ).5αIα,IIα,βIb.6β,γ,ιβ,ιστI. - Δ1αVI.	Γκούρα Κορινθίας	1940
9. ΚΕΛ 1473 σ.129. Συλλ. 'Ηλέκτρα Αελέκου. Α1α,β. - Β3αIIα. - Γ1αIα.26I.4β.5αIα,IIα,βIα.6γ, ιστI+III.7αIb,βIα. - Δ1αVI.2α.	Χιλιουόδι Κορίνθου	1940
10. ΚΕΛ 1473 σ.276. Συλλ. 'Ελ.Τσιμογιάννη. α) Α1α,β.- Β1δ. - Γ1αII+III.3δ.4β.5αIα,IIα,βIc.6γ,ιI, ιστI. - Δ1αVI. β) (σ.279): Α1α+β. - Β3αIIα. - Γ3γ.4β+γII.5αIα,IIα,βIb. 6γ,ιII.7αIα,βII. - Δ1αVI.	Καλαμάτα	1940

11. ΚΕΛ 1473 σ.245. Συλλ.Θ. Σεβδαλής. Βυτίνα 1940
 Α1α,β. - Β3αIIα^ηβ. - Γ1αIb.3η.4β.5αIα,II(;),βIα.
 6γ,ιστI.7αIb,βIα. - Δ1αVI. 'Αρκαδίας
12. ΚΕΛ 1473 σ.40. Συλλ."Αννα Γουνοπούλου "Αργος 1940
 Α1α,β. - Β1βIII. - Γ4β.5αIα,IIα,βIα.6ιθIII.
 -Δ1αVI.
13. ΚΕΛ 1473 σ.92. Συλλ.Εύστ.Κόσκικλα Πύργος 1940
 Α1α,β. - Β2α. - Γ1γII.2θ(μετά τή θεία λειτ.τῆς 'Α-
 ναστάσεως).4ζ(κερύ τῆς 'Αναστάσεως).6β,ιστI.
 -Δ1αVI. 'Ηλείας
14. ΚΕΛ 1473 σ.102. Συλλ.'Εξακουστή Κουλοπούλου. Πύργος 1940
 α) Α1α,β. - Β1αI. - Γ1αIα+III.4β.5αIα,II(;).βIb.
 6ιστI. - Δ1αV^ηVI. 'Ηλείας
 β) Α1α,β. - Β2α. - Γ1αIα+III.6ιστI,κε. - Δ1αVI.
 γ) Α1α,β. - Β3αIIα. - Γ1αIα+III.6ιστI.7αIα,β(;).
 -Δ1αVI.
15. ΚΕΛ 1473 σ.153. Συλλ.'Ελ.Μπικμίκκου. 'Αμαλιάδα 1940
 Α1.(2;). - Β3αIIα. - Γ1αIα+II+III+V.26I.4β.5αIα,
 IIα,βIb+IIc.6γ,ιστI+III,ιθI+II,κγI+II.7αIα,βIα.
 -Δ3.
16. ΚΕΛ 1473 σ.133. Συλλ.'Ελ.Λυμπεροπούλου 'Αετός- 1940
 Α1α,β. - Β2α.- Γ1αIb.2α.4ζ.6β,ιστI+III,κε. Μεσσηνίας
 -Δ1αVI.
17. ΚΕΛ 1473 σ.237. Συλλ.Χαράλ.Σαμπάνης. Φιλιατρά- 1940
 α) Α1α,β.2α,β. - Β2α. - Γ1αIα+III.26IV.3ε,6β,ιστI+III, Μεσσηνίας
 κε. - Δ1αVI.2α.
 β) Α1α,β.2α,β. - Β3αIIα. - Γ1(ὄπως παραπάνω).26IV.4β.
 5αIε,IIα.βIb.6γ,ιστI+III.7αIα,βIα. - Δ1αVI.2α.3.
18. ΚΕΛ 1473 σ.183. Συλλ.'Ασ.Πακαβολινέσκου. Περίχωρα 1940
 Α1α,β. - Β1βIII. - Γ1αIα+VI.3α.4β+ζ.5αIα,IIb,βIb. Πάτρας
 6β,ιστI,καIIf+g,κε. - Δ1αVI.
19. ΚΕΛ 1508 σ.64. Συλλ.Μ.Τσάκωνα. Μανιάκι 1944
 Α1α,β. - Β3αIIα. - Γ1αIα.26IV.4β.5αIα,II(;),βIb. Μεσσηνίας
 6γ,ιII,ιστI+(III).7αIε,βII. - Δ1αVI,βVIε+η(1').

20. ΚΕΑ 1473 σ.177. Συλλ.-Δ. Παναγιωτακόπουλος. Καλαμάρις- 1944
 Α1α,β. - Β3α11α. - Γ1ε.7α1α,β1α. - Δ1αVI. Μεσσηνίας
21. Έλ.Καρύδη, Άρκαδικά σύμμεικτα.Μαντικά καί δεισι- Τρίπολη 1962
 δαίμονες συνήθειαι.Λαογρ.Κ'(1962),σ.579-580.
 Α1α,β. - Β1αI ή 1βI. - Γ1α1α.4β.5α1β,11α,β1β.6γ,
 λσ1I. - Δ1αVI,βVIη(2')+ (3').
22. ΛΑΠΘ 36 σ.17. Συλλ.Μαρία Σφυρή. Καλαβρυτο- 1962
 Α1α,β. - Β3α11α. - Γ1α1α.2δI.4β.5α1α,11α,β1β.6γ, χέρια
 ιII,λσ1I+III.7α1α,βII. - Δ1αVI.2β. ν. Άγείας
23. Γ.Α.Μέγα, Έλληνικά έορταί καί έθιμα της λαϊκής Μεθώνη 1963
 λατρείας, Άθήναι 1963,σ.218.
 Α1α,β,γ. - Β3α11α. - Γ1α1α.2δIV.4β.5α1α,11α.β1β.
 6γ,ιII,λσ1I+III.7α1α,β1β+βII. - Δ1αVI.3.
24. ΛΑΠΘ 333 σ.5. Συλλ.Εύαγγ.Πλάγου. Μεθώνη 1966
 Α1α,β.2α,β. - Β3α11α. - Γ1(;) .2δIV.4β.5α1α(καί
 κρισάρα,δηλ.σύτα),11α,β1β(μέ κόκκ.κανύ)+c(μέ τή
 σύτα).6γ,ιII,λσ1(III).κα1δ(1').7α1α,βII. - Δ1αVI.
25. ΛΑΠΑ 129 σ.25. Συλλ.Μαρία Γκουλούση. Άντιπέλαγος 1966
 Α1α,β. - Β3β11α. - Γ1α1α,2δI.4β.5α1α,11α,β1β.6γ, Μεσσηνίας
 λσ1I+(III).7αII,β1α. - Δ1αVI.2α.3.
26. ΛΑΠΑ 130 σ.34. Συλλ.Γεωργία Ύυχάρη. Φουλέκη 1966
 Α1α,β. - Β3α11α. - Γ1α1α.2δII.4β.5α1β,11α,β1ηII; Μεσσηνίας
 6λσ1I+III.7α1α,β(;). - Δ1αVI.
27. ΛΑΠΑ 142 σ.33. Συλλ.Εύγενία Μισερού. Χαματερό 1966-67
 Α(;). - Β3α11α. - Γ1α1α.3θ.6λσ1I.7αII,β1α. - Δ1αI. Πύλας ν.
 Μεσσηνίας
28. ΛΑΠΑ 134 σ.159. Συλλ.Σαραντοπούλου,φ.φ. Πύλος Μεσ- 1966-67
 α) Α1α,β. - Β3α11α. - Γ1α1α.6ιII,λσ1I.7α1α,βII. σπησίας
 -Δ1αVI.
 β) Α1α,β. - Β2α. - Γ1α1α.4β.5α1α,11α,β1δ.6λσ1I.
 -Δ1αVI.
29. ΛΑΠ. 143 σ.59. Συλλ.Σταυρούλα Μουγλιακόπου,φ.φ. Γκουτάρη 1966-
 Α1α,β. - Β1αI. - Γ1α1α.2δIV.4β.5α1α,11α,β(;). Γουδέου -1967
 6λσ1I+(III). - Δ1αVI. Ασπινίας

30. ΛΑΠΑ 135 σ.99 ποιτ.έργ. Μαυριά 1966-67
Α1α,β. - Β3βΙΙα. - Γ1αΙα.26Ι.4β.5αΙα,ΙΙα,βΙβ.
Μεγαλοπόλεως
6γ,ιστΙ+ΙΙΙ.7αΙΙ,βΙα. - Δ1αVI. 'Αρκαδίας
31. ΛΑΠΑ 574 σ.85. Συλλ.Εύσταθία Κωνσταντοπούλου,φ.φ. Γρύλλος 1967
Πληρ.Βασ.Κωνσταντοπούλου,έτ.97,άγρ. 'Ολυμπίας
Α1α,β. - Ε3αΙΙα. - Γ1αΙα.26Ι.36.4β.5αΙα,ΙΙα,βΙβ.
'Ηλείας
6γ,ιστΙ+ΙΙΙ.7αΙα,βΙα. - Δ1αVI.
32. ΛΑΠΙ. Λαογρ.έργ.Νικολέττας Μακρή,φ.φ. σ.τόμου 266. Γαργαλιάνου 1967-68
Α1α,β. - Β1αΙ. - Γ1αΙα.2στ.4α,β.5αΙβ,ΙΙα,βΙβ.6γ,
Μεσσηνίας
ιστΙ. - Δ1αVI.3.
33. ΛΑΠΑ 208 σ.32. Συλλ.Κ.Μ.Κανελλόπουλος. 'Αριστοδήμειο 1967-68
Α1.2. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα+ΙΙΙ.3ε.4β.5αΙα,ΙΙα,βΙα+
Μεσσηνίας
ΙΙα.6γ,ιστΙ.7αΙα,βΙα. - Δ1αΙ,βΙα(1').
34. ΛΑΠΑ 240 σ.82. Συλλ.Σοφία Παπανικολάου,φ.φ. Πασ(σ)άς 1968
Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.26IV.6ιΙΙ,ιστΙ+(ΙΙΙ).
'Αργολίδας
7αΙα,βΙΙ. - Δ1αVI.2α.
35. ΛΑΠΑ 583 σ.27. Συλλ.Γ.Δεληγιάννη. "Αργος 1968
Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.26Ι.4β.5αΙα,ΙΙα,βΙα.
'Αργος
6γ.ιΙΙ,ιδΙΙΙ,ιστΙ+ΙΙΙ.7αΙα,βΙΙ. - Δ1αVI.
36. ΛΑΠΑ 197 σ.67. Συλλ.Καλλιόπη Χριστοφιλοπούλου,φ.φ. Δάφνη 1968
Πληρ.Χρυσ.Μάντη,έτ.42. Μεσσηνίας
Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.3ε.4β.5αΙα,ΙΙα.βΙηΙΙ;
6ιστΙ+ΙΙΙ.7αΙα.β(;). - Δ1αVI.
7. ΛΑΠΑ 217 σ.172. Συλλ.Λούλα Γιαννακοπούλου,φ.φ. Ψάρι Μεγα- 1968
Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.4β.5αΙα,ΙΙα,βΙα.6γ,ιστΙ. λοπόλεως
7α(Ια;),β(;). - Δ1αVI. 'Αρκαδίας
8. ΛΑΠΑ 221 σ.42. Συλλ. Εκόλφω Κατούφα,φ.φ. Περιγιάλι 1968
Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.6ιΙΙ,ιστΙ.7αΙα,βΙΙ. Κορινθίας
Δ1αVI.
9. ΛΑΠΑ 576 σ.244-245. Συλλ.Αίκ.Γ.Γεωργίου,φ.φ. Κρέστενα 1968-69
Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.26IV.4β.5αΙδ,ΙΙα,βΙβ+
'Ολυμπίας
ΙΙα.6γ,ιδΙΙ+ΙΙΙ,ιστΙ+(ΙΙΙ),καΙβ,7αΙδ.βΙα.
'Ηλείας
Δ1αVI.
10. ΛΑΠΑ 604 σ.183. Συλλ.Ι.Φ.Κουνέλλη,φ.φ. "Αγιος Νικό- 1968-69
λαος Λακωνίας

- Α1α,β. - Β3αΙ1α. - Γ1αΙα.26Ι.4β.5αΙβ,Ι1α,βΙβ.
6γ,θVΙΙΙ,ιΙΙ,ιστΙ+ΙΙΙ.7αΙc,βΙΙ. - Δ1αVΙ.
41. ΛΑΠΑ 609 σ.165. Συλλ.Π.Α.Κωνσταντινέας,φ.φ.
Α1α,β. - Β3αΙ. - Γ1αΙα.2(η;).4β.5αΙβ,Ι1ε,βΙβ.
6γ,ιΙΙ,ιστΙ.7αΙc,βΙΙ. - Δ1αVΙ. Πικρά Μεν- 1968-69
τύρεα Κα-
λαμάρας
42. ΛΑΠΑ 614 σ.89-90. Συλλ. Έλ.Α.Πολύτη,φ.φ.
α) Α1α,β. - Β2α. - Γ1γΙδ.2(όταν κερνάη ό έκλιτάφιλος),
3η,6β.ιστΙ+ΙΙΙ.κε. - Δ1αVΙ. Κυπαρισσία 1968-69
Τριφυλίας
Μεσσηνίας
- β) (σ.90): Α1α,β. - Β3βΙ1α. - Γ1αΙΙΙ.2(η;).3η.4β.
5αΙα,Ι1α,βΙα.6γ,ιΙ,ιστΙ.7αΙΙ,βΙα. - Δ1αVΙ.2β.
43. ΛΑΠΑ 581 σ.95, § 5. Συλλ.Βασ.Παπασωτηρακοπούλου.
Πληρ.Πολυξένη Κατσαράνη,έτ.77,άγραμμ.
Α1α,β. - Β1αΙ. - Γ1αΙα.26ΙV.4β.5αΙδ,Ι1α,βΙα.6γ,
6ΙΙ,θVΙΙΙ. - Δ1αVΙ. Κάτω Λουσοί 1969
Καλαβρύτων
ν. Άχαΐας
44. ΛΑΠΑ 591 σ.327.
Α1α,β. - Β3αΙ1α. - Γ1αΙα.6ιστΙ.7αΙα,β(;).
-Δ1αVΙ. Ύψος(Στρε- 1969
μύττα)Γορτω-
νίας Άρκαδίας
45. ΛΑΠΑ 592 σ.109. Συλλ. Έλάς Χάλιας,φ.φ.
Α1α,β. - Β3αΙ1α. - Γ1αΙα.4β.5αΙα,Ι1α,βΙβ.6γ,ιΙΙ,
ιστΙ.7αΙc,βΙΙ. - Δ1αVΙ. Νέα Χώρα 1969
Κυκουριάς
Άρκαδίας
46. ΛΑΠΑ 600 σ.82. Συλλ.Βασ.Παπαχατζής,φ.φ.
Α1α,β. - Β1αΙ. - Γ1αΙα.6ιστΙ. - Δ1αVΙ. Έλάτη Γορ- 1969
τυνίας ν.
Άρκαδίας
47. ΛΑΠΑ 1007 σ.77.Συλλ.Δημήτριος Κοπητικός,φ.φ.
Α1α,β.2α,β. - Β3αΙ1α. - Γ1αΙα.6ιΙΙ,ιστΙ,καΙα.
7αΙc.βΙΙ. - Δ1αVΙ. Τρίαντα Νο- 1970
νταβασίας
Λακωνίας
48. ΛΑΠΑ 1010 σ.88.Συλλ.Αίμ.Ι.Μαρτέλλου,φ.φ.
Α1α,β. - Β3αΙ1α. - Γ1αΙβ.2(η;).3στ.4β.5αΙβ.
ΙΙ(;).βΙβ.6γ,ιΙΙ,ιστΙ.7αΙc,βΙΙ. - Δ1αVΙ. Ζευγολατιό 1970
Κορινθίας
49. ΛΑΠΑ 1274 σ.80. Συλλ.Αίμ.Π.Οίκονόμου.
Α1α,β. - Β3αΙ1α. - Γ1αΙα.26Ι.4β.5αΙα.Ι1α,βΙβ.
6γ,ιΙΙ,ιστΙ+ΙΙΙ.7αΙα,βΙΙ. - Δ1αVΙ. Άγιος Βασί- 1971
λειος Κοριν-
θίας
50. Έιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.12. Πληρ.Σκ.Κατσούλης,
έτ.55(φασός).
Α1.2. - Β3αΙ1α. - Γ1ζ.26Ι.(4β.5αΙα,Ι1α,βΙβ.δχι πάν-
τοτε).6(γ),ιΙΙ,ιστΙΙΙ.7αΙα,βΙΙ. - Δ1αΙ. Έριμόνη 1973
Άργολίδας

51. Ἰδωτ. συλλογή μου, ἀρ. ΚΔΤσ. 16. Πληρ. Διον. Σακέρα ἢ ἢ Σαπεροπούλου, ἐτ. 71. Γαργαλιάνου 1973
Μεσσηνίας
Α1α, β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα+ΙΙ. 2δΙ. 4β. 5αΙβ, ΙΙα, βΙβ. 6γ, ΙΙΙ, ΙστΙ+ΙΙΙ. 7αΙα, βΙΙ. - Δ1αΙἡΙΙΙἡΝΙ, βΙα(1').
52. Ἰδωτ. συλλογή μου, ἀρ. ΚΔΤσ. 18. Παπαφλέσσας 1973
Πυλίας ν.
Μεσσηνίας
Α1α, β. 2α, β. - Β3αΙΙα. - Π1αΙα. 2δΙ. 4β. 5αΙβ, ΙΙ(;), βΙβ. 6γ, ΙΙΙ, ΙστΙ+ΙΙΙ. 7αΙα(στό βυθό), βΙΙ. - Δ1αVI.
53. Ἰδωτ. συλλογή μου, ἀρ. ΚΔΤσ. 22. Πληρ. Ἐλένη Μαρκουλάκη, ἐτ. 47. Ἅγια Τριάδα 1973
Ναυκλίου
Α1α, β, γ. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα. 2δΙ. 6ιΙΙ, ΙστΙ+ΙΙΙ, ΙθΙ (τυλιγμένο μέ κόκκ. πανύ). 7αΙα, βΙΙ. - Δ1αΙ+ΙV+VI.
54. ΛΑΠΘ 534 σ. 9. Συλλ. Κανάρης Π. Κανελλόπουλος. Ἄριστοδήμειο 1973
(Χασάναγα)
Μεσσήνης
Α1. (2;). - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα+ΙΙΙ. 3ε. 4β. 5αΙα, ΙΙα, βΙβ+ΙΙα. 6γ, ΙστΙ. 7αΙα, βΙα. - Δ1αΙ+ΙΙΙ+(VI), βΙα(1').
55. Ἰδωτ. συλλογή μου, ἀρ. ΚΔΤσ. 26. Πληρ. Πολ. Μπούχλου, ἐτ. 55. Καλαμάτα 1973
Α1α, β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα. 2δΙ. 4β. 5αΙβ, ΙΙα, βΙβ+c. 6γ, ΙδΙΙΙ, ΙστΙ+ΙΙΙ. 7αΙα, βΙα. - Δ1αVI.
56. Ἰδωτ. συλλογή μου, ἀρ. ΚΔΤσ. 33. Πληρ. Ν. Θ. Παρασκευοπούλου, ἐτ. 40. Ἄμαλιάδα 1973
Α1α, β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα. 2γ. 4β. 5αΙα, ΙΙδ, βΙβ. 6γ, ΙστΙ+(ΙΙΙ). 7αΙβ, βΙα. - Δ1αVI.
57. Ἰδωτ. συλλογή μου, ἀρ. ΚΔΤσ. 37. Πληρ. Μανώλης Χρῆστος τοῦ Δημ., ἐτ. 40 Ἅγιος Δημήτριος Ἄργολίδας 1973
Α1α, β. 2α, β. - Β3αΙΙβ. - Γ1αΙα. 2δΙ. 4β. 5αΙα, ΙΙα, βΙβ. 6β, γ, ΙΙΙ, ΙστΙ+ΙΙΙ. 7αΙα, βΙΙ. - Δ1αVI. 2α.
58. Ἰδωτ. συλλογή μου, ἀρ. ΚΔΤσ. 38. Πληρ. Μαρία Μαργαρίτη, ἐτ. 85. Κατσαρός 1973
Καλαμάτας
Α1α, β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα. 2δΙ. 4β. 5αΙγ(ράσο μεγάλο), ΙΙ(;), βΙα. 6β, γ, δΙ, ΙΙΙ, ΙστΙ+ΙΙΙ. 7αΙc, βΙΙ. - Δ1αVI. 2α.
59. Ἰδωτ. συλλογή μου, ἀρ. ΚΔΤσ. 76. Πληρ. Κων/να Γαλάνη φ.φ. Καλό Νερό 1974
Κυκαρισσίας
Μεσσηνίας
Α1α, β. - Β3βΙΙα(πηγάδι ἀπό ὄκου δέν ἔκαιρναν συχνά νερό). - Γ1αΙα, 2δΙV. 3δ. 4β. 5αΙα, ΙΙα, βΙα. 6γ, ΙΙ, ΙστΙ+ΙΙΙ. 7αΙΙ, βΙα. - Δ1αVI.

60. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 77. Πληρ. Βασ. Τσίχλη, έτ. 26. **Μάνεσι** 1974
Μεσσηνίας
Α1α, β. - Β3αΙ1α. - Γ1αΙα+ΙΙΙ. 26Ι. 3η, θ. 4β. 5αΙα, Ι1α, βΙβ. 6γ, 6Ι, θVII, ιΙΙ, ιστΙ+ΙΙΙ. 7αΙα, βΙΙ. - Δ1αVI κ. δ. 3.
61. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 79. Πληρ. 'Αθ. 'Αναγνωστοπούλου, έτ. 45, άγρ. **Γερακάρι** 1974
'Αμαλιάδας
Α1α, β. - Β3αΙ1α. - Γ1αΙα. 26Ι. 3η. 4β. 5αΙδ, Ι1α, βΙα. 6γ, ιΙΙ, ιστΙ+ΙΙΙ. 7αΙα, βΙΙ. - Δ1αVI.
62. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 80. Πλ. Γιαννούλα Δημοπούλου, έτ. 70, άγρ. **Παλιοχώρι** 1974
Γαστούνης
ν. 'Ηλείας
Α1α, β. - Β3αΙ1α. --Γ1αΙα+ΙΙ. 26Ι, 3η, 4β, δ, στ. 5αΙα, Ι1α, βΙα. - 6γ, ιστΙ+ΙΙΙ, ιθΙ, κδΙΙ. 7αΙΙ, βΙα. - Δ1αVI.
63. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 82. Πληρ. Διονυσία σύζ. 'Ιω. Κονιδάρη, έτ. 36. **Πελότιο** 1974
Εύρογυ
'Ηλείας
Α1α, β. - Β3αΙ1α. - Γ1αΙα. 26Ι. 4β. 5αΙβ, Ι1α, βΙβ. 6γ, ιστΙ+ΙΙΙ. 7αΙβ, βΙα. - Δ1αΙ+VI.
64. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 85. Πληρ. Αίμ. Μέγα, έτ. 42. **Κρέστενα** 1974
'Ολυμπίας
ν. 'Ηλείας
Α1α, β. - Β3αΙ1αβ. - Γ1αΙα+VI. 26Ι. 36. 4β. 5αΙα, Ι1α, βΙβ. 6γ, 6Ι, ιΙΙ, ιστΙ+ΙΙΙ. 7αΙc, βΙΙ. - Δ1αVI.
65. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 89. Πληρ. Ε. Κυριάκης. **Κεφαλόρι** 1974
Κορινθίας
Α1. 2. - Β3αΙ1α. - Γ1αΙα. 26Ι. 3η, θ. 4β. 5αΙδ, Ι1α, βΙα. 6γ, 6Ι, ιστΙ+ΙΙΙ. 7αΙα, βΙα. - Δ1αΙ+VI.
66. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 68. Πληρ. 'Ελ. Λιακόπου. **Μελιτήνη** 1974
Λακωνίας
Α1α, β. - Β3αΙ1α. - Γ1βΙ. 26Ι. 4β. 5αΙβ, Ι1α, βΙβ. 6γ, θVIII. ιΙΙ, ιστΙ+ΙΙΙ, 7αΙc, βΙΙ. - Δ1αVI.
67. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 114. Πληρ. Δήμ. Ρήγα, έτ. 55. **Ζαχάρω** 1975
'Ολυμπίας
Α1α, β. - Β3αΙ1α. - Γ1αVII. 26IV. 4β. (δ;). 5αΙα, Ι1α, βΙβ. 6α, γ, στ, θΙ, (ιΙΙ), ιστΙ+(ΙΙΙ). 7αΙα, ρΙαη(ΙΙ). Δ1αVI.
68. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 123. Πληρ. 'Αντ. Κριτσόκης, έτ. 63. **Βλαχόκωλο** 1975
Μεσσηνίας
Α1α, β. 2α, β. - Β3αΙ1α. - Γ1αΙα. 26Ι. 4β. 5αΙα, Ι1α, βΙβ. 6γ, ιστΙ+ΙΙΙ. 7αΙβ, βΙα. - Δ1αVI.

69. 'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.125. Πληρ.Χαραλ.Καραταρά- Κυπαρισσία 1975
κη,έτ.21,φ.φ. Μεσσηνίας
- α) Α1α,β. - Β3ΒΙΙb(καλύτερα:3ΒΙΙα.). - Γ1αΙα.26Ι.36,
θ.4β.5αΙα,ΙΙα,8Ια.6α,γ,δΙ,στ,ιΙ,ιβ,ιγΙ,ιστΙ+ΙΙΙ,ιθ
ΙΙ+ΙΙΙ.7αΙΙ,βΙα. - Δ1αΙηVI.βΙf.
- β) Α1α,β. - Β2α. - Γ1αΙα,26Ι.3η.6β,ιδΙΙΙ,ιστΙ+ΙΙΙ,κε.
Δ1αVI,βVI(b').
70. 'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.130. Πληρ.Πην.Ζόγκου,έτ. Πύργος- 1975
64. 'Ηλείας
- α) Α1.2(ίδιαύτερα 1α+β). - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα+ΙΙΙ+V+VII.
26Ι.36.4β,στ.5αΙαηb,ΙΙα,βΙb.6γ,δΙ,ιΙ,ιδΙΙΙ,ιστΙ+
ΙΙΙ,ιη,7αΙb,βΙα. - Δ1αVI.2α.3.
- β) Α1α,β η 2α,β. - Β2α. - Γ1(δπως παραπάνω).26Ι.4στ.ζ.
6ιστΙ+ΙΙΙ,κε. - Δ1αVI.3.

ΝΗΣΙΑ ΙΟΝΙΟΥ ΠΕΛΑΓΟΥΣ ('Ιόνι).

1. Karl Haberland,Spiegel,σ.331(βλ.βιβλιογρ.). Κεφαλλονιά 1882
Α1α,β. - Β2α. - Γ1αΙαηΙΙηΙΙΙ.2α.4β.5αIf(του βραδ.
φαγητου).8Ιb.6β,γ,ιστΙ+ΙΙΙ. - Δ1αVI.
2. Νοεμης Α.Ζωηροϋ-Πασσα,λαογραφικά σύμμεικτα εκ Κερ- Κέρκυρα 1934-
κύρας καί άλλων τόπων,λαογρ.ΙΑ'(1934-1937),σ.121 -1937
καί Γ.Μέγα,'Ελλ.έορτα,σ.217(βλ.βιβλιογρ.).
Α1α,β. - Β2α. - Γ1αΙb.2α.3δ.6β,ιστΙ+ΙΙΙ. - Δ1αVI
(κρόβλεψη μόνο του όνόματος του μελλ.συζύγου).
3. ΚΕΛ 1473 σ.383. Συλλ.Μαρούα Πέσσα. Κέρκυρα 1940
Α1α,β. - Β1βΙΙΙ. - Γ2α.3α.4ζ,6ιστΙΙΙ,καΙIf+g.
Δ1αVI.
4. ΚΕΛ 1473 σ.251. Συλλ.Σωτ.Σιωμάχα. Κεφαλλονιά 1940
Α1α,β. - Β2β. - Γ1αΙα.4ζ.6β,ιστΙ,κε. - Δ1αVI.3.
5. ΛΑΠΑ 769 σ.86-87. Συλλ.Γεωργία Α.Κόκλα. χ.Ζάκυνθος 1968-69
Α1α,β. - Β16. - Γ1αΙαηVηVI.26IV.5αΙα,ΙΙα,βΙΙb
(μόνο κατά την έκθεση της φιάλης στ'άστρα).6α,δΙ,
ιΙΙ,ιβ,ιστΙ+ΙΙΙ,ιθΙΙΙ,κε. - Δ1αVI.
6. ΛΑΠΑ 771 σ.308. Συλλ.Διον.Παπαντωνίου. υ.Ζάκυνθος 1969
α) Α1α,β. - Β16. --Γ16IV.4β.5αΙα,ΙΙα,βΙα.ΙΙb.6β,γ,ιβ,
ιστ(ΙΙΙ),κε. - Δ1αVI.

- β) Α1α,β. - Β1αΙ. - Γ26ΙV.4β.5αΙα,ΙΙα,βΙα.6β,γ,ιστ(ΙΙΙ)
κε. - Δ3.
7. ΛΑΠΑ 772 σ.110. Συλλ. 'Ηλίας 'Αλυσανδράτος. Σκιυέα-Πάλλης 1969
Α1α,β.2α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.26Ι.36.6ιΙΙ,ιστΙ+ΙΙΙ.
7αΙc,βΙα. - Δ1αVI.
ν.Κεφαλληνίας
καί 'Ιθάκης
8. ΛΑΠΑ 896 σ.32. Συλλ.Γερ.Βαρθολομαΐος. Πληρ.Ναυσικᾶ Στρογγυλή 1969
Σκεβούλη,έτ.75.
Κέρκυρας
Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.26Ι.6ιΙΙ.ιστΙ+ΙΙΙ.7αΙc,
βΙΙ. - Δ1αVI.
9. ΛΑΠΑ 1260 σ.53. Συλλ.Σκυρ.-Γερᾶσ.Φανταράτος,φ.φ. Μουκολαΐτα 1970
Α1α,β. - Β3βΙΙb. - Γ1αΙα.36.6ιΙ,ιστΙ.7αΙΙ,βΙα.
Δ1αVI.
Πάλλης ν.Κε-
φαλληνίας
10. ΛΑΠΑ 1261 σ.92-95, § 4. Συλλ.Κ.Ε.Βουτσινᾶ,φ.φ. Σκιυέα Πάλλης 1971
Α1β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙΙ.26ΙV.6ιΙΙ,ιστΙ+ΙΙΙ.7αΙα,
βΙΙ. - Δ1αVI.βVIι.
ν.Κεφαλληνίας
11. ΛΑΠΑ 1255 σ.154-155. Συλλ.Μαρία Ροκανᾶ,φ.φ. 'Αγιος Δημή- 1971
Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.26ΙV.4β,5αΙα,ΙΙb,βΙb.
τριος Ζακύν-
6α,γ,ιστ,ιστΙ+(ΙΙΙ).7αΙα,βΙα. - Δ1αVI.
θου.
12. 'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.23. Πληρ.Αϊκ.Παρόσχη, Κερί Ζακύνθου 1973
έτ.47.
Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.26ΙV.36.4α,β,γΙ,5αΙα,ΙΙα,
βΙb.6γ,ιΙΙ,ιστΙ+(ΙΙΙ).7αΙα,βΙΙ. - Δ1αVI.
13. 'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.14. Πληρ.Γ.Σκοπελιᾶς,έτ.65. Λευκίμη 1973
Α1.2. - Β3αΙΙα. - Γ1γΙV.4β.5αΙα,ΙΙα,βΙb.6γ,ιΙΙ.
Κέρκυρας
7αΙc,βΙΙ. - Δ1αΙ.
14. 'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.30. Πληρ.Μ.Πρωτοφάλη, Κορακιάνα 1973
έτ.62.
Κέρκυρας
Α1α,β. - Β3βΙΙα. - Γ1αΙα.26Ι.36.4β.5αΙα,ΙΙα,βΙb.
6γ,ιστΙ+ΙΙΙ.7αΙΙ,βΙΙΙ. - Δ1αVI.
15. 'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.49. Πληρ.Ιταματούλα Κερ- 1973
δύκη,έτ.37.
Κέρκυρας
Α1α,β. - Β3αΙΙαηb. - Γ1αΙα.26ΙV.36.4β.5αΙb,ΙΙc,βΙb.
6γ,6Ι,ιΙΙ,ιστΙ+(ΙΙΙ).7αΙc,βΙΙ. - Δ1αVI,βVIα(1').
16. 'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.82. Πληρ.Εύαγγ.Σκευράτου, Αϊθέρια 1973
έτ.50.
Κεφαλληνίας
Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.26ΙV.4β.5αΙα,ΙΙα,βΙα.6γ,ιΙΙ,
ιστΙ+(ΙΙΙ).7αΙc,βΙΙ. - Δ1αVI.

17. 'Ιδιωτ. συλλ. μου, άρ. ΚΑΤσ. 133 καί 134. Πληρ. Πολυξ. Φύλιππα, έτ. 85 καί 'Ασκ. Κράλλη, έτ. 70
Α1α, β. - Β1αΙ. - Γ1αΙα, ΙΙ, ΙΙΙ, V, VΙΙΙ, 2δΙV, 3δ, 4β, στ, 5αΙb, ΙΙα ή b, βΙb. 6α, β, γ, δ Ι, ιστΙ, ΙΙΙ. - Δ1αVΙ [βVΙα(2')] , 2α.   Λευκάδα   1977
(πόλη)
18. 'Ιδιωτ. συλλ. μου, άρ. ΚΑΤσ. 135. Πληρ. Είρ. Κατωπόδη, 55
Α1α, β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα, V, VΙΙ, 2δΙV, 3δ, 4β, 5αΙα, ΙΙd, βΙb, ΙΙc. 6α, γ, ιστΙ, ΙΙΙ, κγΙ, κδΙ. 7αΙb, βΙα. - Δ1αVΙ. 3.   Λευκάδα   1977
(πόλη)
19. 'Ιδιωτ. συλλ. μου, άρ. ΚΑΤσ. 136 καί 137. Πληρ. Πολ. Φύλιππα, 85, 'Ασκ. Κράλλη, 70.
Α1α, β. - Β2α. - Γ1αΙα, ΙΙ, ΙΙΙ, V, VΙΙ, 2δΙ+ΙV, 3δ, 4α, β, στ. (κοιά τή 2η πληρ. 5αΙα, ΙΙb, βΙb+ΙΙc), 6γ, ε, ιστΙ, ΙΙΙ. Δ1αVΙ. 2α, γ. 3.   Λευκάδα   1977
(πόλη)
20. 'Ιδιωτ. συλλ. μου, άρ. ΚΑΤσ. 138. Πληρ. Γ. Έκ. Ζαβερδινού, έτ. 23.
Α1α, β. - Β2α. - Γ1αΙΙ, ΙΙΙ. 2δΙV. 3δ; 4β. 5αΙb, ΙΙα, βΙb. 6γ. ιστΙ+ΙΙΙ. 7αΙb ή c; - Δ1αVΙ.   Σπανοχώρι   1977
Λευκάδας

Κ Υ Κ Λ Α Δ Ε Σ (Κυκλ.)

1. Α. Α. Παπαδοπούλου, Νεοελληνική μαντεία, ΗΜΕ(1923).   Σύρος   1923
α) (σ. 144): Α1α, β. - Β2α. -- Γ1αΙb. 2α. 3δ. 4ζ. 6β, ιστΙ+ΙΙΙ, κε. - Δ1αVΙ, βVΙα(2').
β) (σ. 145): Α1α, β. - Β3αΙΙα. - Π1αΙα. 2δΙV. 3δ. 4β. 5αΙα, ΙΙα, βΙb+ΙΙc. 6β, ιστΙ+(ΙΙΙ). 7αΙα, βΙα. - Δ1αVΙ, βVΙη(3')
2. Γ. Κορρέ, 'Η έορτή του κληδόνου είς τήν Νάξον. Περ. "Κυκλάδες" φ. 1, σ. 11.   Νάξος   1931
Α1α, β. - Β1αΙΙ. - Γ1αΙα. 2δΙV. 4β. 5αΙb, ΙΙα, βΙb. 6γ, ιστΙ+(ΙΙΙ). - Δ1αVΙ, βVΙα(1')+d. 2β.
3. Α. Delatte, Catoptromancie, σ. 168.   Άνδρος   1932
Α1α, β. - Ε3βΙα. - Γ7αΙΙ. βΙα. - Δ1αVΙ.
4. ΚΕΛ 1473 σ. 317, Συλλ. Μόσχα Ψάλτου.   Άνδρος   1940
Α1α, β. - Β2α. - Γ1αΙb. 6ιστΙ. - Δ1αVΙ.
5. ΚΕΛ 1473 σ. 65. Συλλ. Ι. Γ. Κολλάρος.   Τήνος   1940
α) Α1α, β. - Β1αΙ. - Γ1αΙα. 2δΙV. 4β. 5αΙα, ΙΙα, βΙα+ΙΙα. 6γ, δΙ+ΙΙ, ιστΙ+(ΙΙΙ). - Δ1αVΙ.
β) Α1α, β. - Β2α. - Γ1αΙb. 2α ή 1αΙα. 2δΙV. 6β, ιστΙ+ΙΙΙ. Δ1αVΙ.

6. ΚΕΛ 1475 σ.267. Συλλ.Βασ.Βλ.Σφυρόερας. Νάξος 1940
α) Α1α,β. - Β2α. - Γ1α1α.2α.4ζ(λάμπα).6β,λστI+III,κε.
Δ1αVI.
β) Α1α,β.2α,β. - Β3αIIα. - Γ1α1α.2δIV.4β.5α1α,IIα,
β1α.6γ,στ,ιI,λστI+(III).7α1α,β1α. - Δ1αVI,βVIj.
7. Δ.Β.Οίκονομίδη, 'Απειραθύτικα λαογρ.σύμμελκτα,τ.Α', 'Αθήνα 1940,σ.25,4. 'Απειράθος Νάξου 1940
Α1α,β. - Β3αIIα. - Γ1α1α.2δI.3δ.4β.5α1α,IIα,βIb+
IIc.6γ,ιI,λστI+III.7α1α,βIb. - Δ1αVI,βVIh(3').
8. ΛΑΠΑ 159 ή ΚΕΛ 2339 φ.173-174. Συλλ.Κ.Βήχος,δάσκα- Τριλοβασάλος 1960
λος. Ηήλου
Α1α,β. - Β3αIIb. - Γ1α1α.2δIV.4β.5α1α,IIα,β1α+IIα.
6α,γ,στ,ιI,λστI+(III),κα1α+c.7α1α.βIb. - Δ1αVI.
9. ΛΑΠΑ 7 σ.12. Συλλ.Μαρουσώ Κωβαίου. 'Αμοργός 1965-66
Α1α,β. - Β1αI. - Γ1α1α.2δI.4β.5α1α,IIα,βIb.6γ,
λστI+III. - Δ1αVI+IX(σατανάς),βIXα.2β.
10. ΛΑΠΑ 366 σ.85. Συλλ.Σοφία Δ.Μυτιληναίου. 'Απειράθος 1967-68
Νάξου
α) Α1α,β. - Β3αIIα. - Γ1α1α.2δI.6λστI+III.7αIb,β(;).
Δ1αVI,βVIα(1')+d.
β) Α1α,β. - Β2α. - Γ1α1α.2α.6β,στ,λστI+III,κε.
Δ1αVI,βVIδ.
11. Α.Φλωρόκη,Τήνος. 'Αθήνα 1971,σ.273-274. Τήνος 1971
α) Α1α,β. - Β3αIIα. - Γ1α1α.2δI.4β.5α1α,IIα,βIb.6γ,
ιII,λστI+III.7α1α,βII. - Δ1αVI.2α.
β) Α1α+β. - Β2α. - Γ1α1αήδII.2α.(4ζ).6β,λστI+III.
Δ1αVI.
γ) Α1α,β. - Β1γ.(κοτήρι μέσα σέ κιάτο) - Γ1δI.2α.
4β.ζ.5αI(προσόψι),β1α.6γ,ιγI,ιει,λστI+III,καIb.
Δ1αVI.
12. 'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.6. Πληρ.'Ελ.'Αρτέμη-Κο- Σύρος 1973
λοβέα,έτ.42.
α) Α1α,β. - Β1αI. - Γ1βI.2α.4β.5α1α,IIc,βIb.6γ,λστI+
III. - Δ1αVI.
β) (άρ.ΚΔΤσ.42): Α1α+β. - Β2α. - Γ1βI.2α.6λστI+III.
Δ1αVI.
13. 'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.21. Πληρ.Μιχ.Νουμικός, Κολοφώνα 1973
'Αμοργός
έτ.65.

Α1α,β,γ,δ. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.2δΙ.4β.5αΙβ,ΙΙα,βΙβ.
6γ,θVΙΙΙ,ιΙΙ,ιστΙ+ΙΙΙ.7αΙα,βΙΙ. - Δ1αΙηVΙ.

14.	'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.25. Πληρ.Αίκ.Κουζούπη, Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙc.2δΙ.4β.5αΙα,ΙΙα,βΙα.6γ, δΙ,ιστΙ+ΙΙΙ,ιη,καΙα+β.7αΙα,β(;). - Δ1αVΙ.	Σέριφος	1973
15.	'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.31. Πληρ.Κούλα 'Αβρα- μύδου,έτ.62. Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.2δΙ.4β.5αΙα,ΙΙα,βΙβ.6γ, ιΙΙ.ιστΙ+ΙΙΙ.7αΙc,βΙΙ. - Δ1αVΙ.	Λεύκες-Πάρου	1973
16.	'Ιδωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΔΤσ.8. Πληρ.'Ελ.Παούρη,έτ.65. Α1α,β. - Β1αΙ. - Γ1αΙα.2δΙ.4β.5αΙβ,ΙΙα,βΙβ.6γ,ιστΙ+ ΙΙΙ. - Δ3.	Κέα(Τζιά)	1973
17.	ΛΑΠΑ 2195 σ.259. Συλλ.Αίκ.Φ.Φωτύνια,φ.φ. Πληρ.Μαρία Πανταλέων. Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.2δΙ.4β.5αΙα,ΙΙα,βΙΙα.6ιΙΙ, ιστΙ+ΙΙΙ.7αΙα,βΙΙ. - Δ1αVΙ.	'Ερμούπολη Σύρου	1973-74

Κ Ρ Η Τ Η (Κρ.)

1.	Ν.Γ.Πολύτου,Μαγικά τελεταί,σ.31(βλ.βιβλιογρ.). α) Α1α,β. - Β3αΙΙα. - ΠαΙα.2(μετά τόν κλήδονα).6ιΙΙ, ιστΙ.7αΙα,βΙΙ. - Δ1αVΙ.2. β) Α1α,β. - Β2α. - Γ1αΙβ.2ζ(μετά τόν έσπερινό).6β, ιστΙ+(ΙΙΙ). - Δ1αVΙ.	Κρήτη	1911
2.	ΚΕΛ 1473 σ.23. Συλλ.Στυλ.Σαμαριτάκης. α) Α1α,β.2α,β. - Β2α. - Γ1αΙα.2β.6ιστΙ+(ΙΙΙ). - Δ1αVΙ. β) Α(δπως παραπάνω). - Β3αΙΙβ. - Γ1αΙα.2δΙV.6ιΙΙ, ιστΙ+(ΙΙΙ).7αΙα,βΙΙ. - Δ1αΙηVΙ.	Σφακιά ν.Χανών	1940
3.	ΚΕΛ 1473 σ.169. Συλλ."Αννα Νικολαΐδου. Α1α,β. - Β3βΙΙα. - Γ1αΙα.2δΙV.6ιστΙ+(ΙΙΙ),καΙα. 7αΙΙ.βΙα. - Δ1αVΙ.	Βουκολιές ν.Χανών	1940
4.	ΚΕΛ 1473 σ.165. Συλλ.Σοφία Νικολοπούλου. Α1α,β.2α,β. - Β1γ.(πάνω σέ τραπέζι στρωμένο μέ κόκκινο πανύ).6α,ιβ. - Δ1αVΙ.	Σητεία	1940
5.	ΚΕΛ 1473 σ.189. Συλλ. Γ.Πακαδάκης. Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.2δΙ.4β.5αΙc,ΙΙα,βΙβ.6γ, δΙΙ,ιΙ,ιστΙ+ΙΙΙ,καΙβ(σταυρωτά).7αΙβ.βΙα. - Δ1αVΙ.	Μυρσίνη Σητείας	1940

6. ΚΕΛ 1473 σ.321. Συλλ. Γ. Κουλεντάκης.
Α1α,β. - Β3αΙ1α. - Γ1αΙα.2(μετά τόν κλήδονα).
6υστΙ+(ΙΙΙ).7αΙΙ,βΙα. - Δ1αΙήΙΙήVI.
7. ΛΑΠΘ 294 σ.6-7. Συλλ. Μαν. Κλώντζας, φ.φ.
α) (σ.6): Α1α,β. - Β3αΙ1α. - Γ1αΙα.2δΙV.3η,θ(νοερά).
6υΙΙ,υστΙ+(ΙΙΙ),καΙβ.7αΙβ,βΙα. - Δ1αΙΙΙήVI.2α.
β) (σ.7): Α1α,β.2α,β. - Β2α. - Γ1αΙβ.2α.4β.5αΙε,Ι1α,
βΙα.6γ,υστΙ+ΙΙΙ,κβΙ. - Δ1αVI.2α.
8. ΛΑΠΑ 58, σ.22-23. Συλλ. Πολύμνεια Σκαμνάκη, φ.φ.
Α1α,β. - Β3αΙ1α. - Γ1αΙα.2(μετά τόν κλήδονα).4β.
6γ,δΙ,υΙΙ,υστΙ+ΙΙΙ.7αΙc.βΙΙ. - Δ1αVI.
9. ΛΑΠΑ 96 σ.80. Συλλ. Κ.Γ. Χορδάκη, φ.φ.
Α1α,β. - Β3αΙ1αήb. - Γ1αΙα.2δΙV.6υΙΙ,υστΙ+(ΙΙΙ),
καΙβ(σταυρωτά).7αΙα,βΙΙ. - Δ1αVI.
10. ΛΑΠΑ 98 σ.56. Συλλ. Σταύρος Θουκαράκης, φ.φ.
Α1α,β. - Β1αΙ. - Γ1αΙα.4β.5αΙα,Ι1α,βΙα.6γ,υστΙ,
καΙβ. - Δ1αVI.
11. ΛΑΠΑ 99 σ.58. Συλλ. Μ.Ε. Τομαδάκη, φ.φ.
Α1α,β. - Β2α. - Γ1αΙα.2δΙ.4β.5αΙβ,Ι1α,βΙβ.6β,γ,
υστΙ+ΙΙΙ. - Δ1αVI.
12. ΛΑΠΑ 102 σ.80. Συλλ. Είρ. Σμυρνάκη, φ.φ.
Α1α,β. - Β2α. - Γ1αΙα.2α.6β,υστΙ+ΙΙΙ,κε. - Δ1αVI.
13. ΛΑΠΑ 267 σ.36. Συλλ. Μαρία Βενεράκη.
α) Α1α,β. - Β2α. - Γ1αΙβ.2α.4ζ.6β,υστΙ+ΙΙΙ,κε.
Δ1αVI.
β) (σ.37): Α1α,β. - Β3αΙ1α. - Γ1αΙα.2δΙV.3στ.4β.5αΙβ,
Ι1α,βΙβ.6γ,δΙΙ,υΙΙ,υστΙ+ΙΙΙ,καΙβ.7αΙα,βΙΙ. - Δ1αVI.
14. ΛΑΠΑ 271 σ.101, § 6. Συλλ. Άγγ.Ε. Σαρρή, φ.φ.
Α1α,β. - Β3αΙ1α. - Γ1αΙα.2δΙV.6υστΙ+(ΙΙΙ),καΙβ
(σταυρωτά).7αΙα.βΙα. - Δ1αVI.
15. ΛΑΠΑ 272 σ.19-20, § 7. Συλλ. Αίκ. Σαραντάκη, Πληρ.
Σ. Μαρή, έτ.75, άγρ.
Α1α,β. - Β3αΙ1α. - Γ1αΙα.2δΙ.3στ.4β.5αΙβ,Ι1α,βΙβ.
6γ,υΙΙ,υστΙ+ΙΙΙ,υη,καΙβ(τρεις σταλιές).7αΙα,βΙΙ.
Δ1αVI,βVIb.
- Μεσ(σ)αρά 1940
- Κριτσά Με- 1965
ραμβέλλου
ν. Λασιθίου
- Τρία Άλώνια 1965-66
Κισάμου
Χανίων
- Άγιος Άντώ- 1966-67
νιος Μεραμβέ-
λου
- Άβρακόντες 1966-67
Λασιθίου
- Παχετα Άμμος 1966-67
Άιεράκετρας
Λασιθίου
- Άβδου-Πεδι- 1966-67
άδας Άκρακλείου
- Πόρτιρα 1967
Μονοφασιού
Άκρακλείου
- Νεάπολη Μεραμ- 1967
βέλλου-Λασιθίου
- Νεάπολη 1967

16. ΛΑΠΑ 273. Συλλ. Πελαγία Χανιωτάκη, φ.φ. α) (σ.57): Α1α,β. - Β2α. - Γ1αΙβ.2α.6β, λστΙ+ΙΙΙ, κε. Δ1αVI(κάποτε ΙΧ). β) (σ.58): Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.6λστΙ, καΙβ.7αΙδ, βΙα. - Δ1αVI, βVIη(1').2α.	Μύλατος Με- ραμβέλλου Λασιθίου	1967
17. ΛΑΠΑ 251 σ.119. Συλλ. Χρυσάνθη Φαλαγγάρη. Α1α,β. - Β3αΙΙαηβ. - Γ1αΙα.2δIV.3η,θ.6λII, λστΙ+ (ΙΙΙ).7αΙα.βII. - Δ1αVI.	Σάσαλος κισάμου Χανίων	1967-68
18. ΛΑΠΑ 258 σ.38. Συλλ. Άλίκη Κ. Κυπράκη. Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.6λII, λστΙ.7αΙα, βII. Δ1αVI.	Πιτσύδια Μεσαράς Ήρακλείου	1967-68
19. ΛΑΠΑ 268, σ.86-87. Συλλ. Άν.Κ. Σταυρουλάκη. Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.2δIV.4β.5αΙα, ΙΙα, βΙβ. 6γ, λστΙ+(ΙΙΙ), καΙβ.7αII.β(;). - Δ1αVI.2.	Μάρθα-Πεδιά- δας Ήρακλείου	1967
20. ΛΑΠΑ 254 σ.41-42. Συλλ. Στυλ. Στεφανάκης. Α1.2. - Β3βΙΙα. - Γ1αΙα.2α.6λστΙ+ΙΙΙ.7αII.β(;). Δ1αI.	Λευκόγεια Ρεθύμνης	1968
21. ΛΑΠΑ 255 σ.22. Συλλ. Φωτεινή Χατζημανάλη, φ.φ. Πληρ. Γ. Τριζιανάκης, έτ.42. Εύαγγ. Καλομοίρη, έτ.45. Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.3στ.4β.5αΙα, ΙΙα, βΙβ.6γ, λστΙ.7αΙα, β(;). - Δ1αVI.	Φαβριάνα Μονοφατσίου ν. Ήρακλείου	1968
22. ΛΑΠΑ 484 σ.28. Συλλ. Εύαγγ. Φραγκουλάκη, σκουδ. Μ.Π. Ακ. Α1α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙα.2δI.4β.5αΙα, ΙΙα, βΙα.6γ, λστΙ+ΙΙΙ, καΙβ(σέ σχήμα σταυρού).7αΙδ, βΙα. - Δ1αVI.	Λιθόναι Σητείας ν. Λασιθίου	1968
23. ΛΑΠΑ 871 σ.22. Συλλ. Ι. Περιβολάκης, σκουδ. Μ.Π. Ακ. Α1α,β.2α,β. - Β1αI. - Γ1αΙα.2ζ.3δ.4στ.6λστΙ+ΙΙΙ, καΙα. - Δ1αVI.	Περιφ. Καμα- ρών Σελ- νου, ν. Χανίων	1969
24. ΛΑΠΙ τ.Δ' σ.715 § 3α. Συλλ. Ίωσήφ Κοσόγλου. Πληρ. Έλ. Κοσόγλου, έτ.45. Α1α,β.2α,β. - Β3αΙΙα. - Γ1αΙαης;2δIV.3θ.6λστΙ+(ΙΙΙ), λθIV, καΙβ.7αΙα, βΙα. - Δ1αVI.	Κρότος Ήρακλείου	1969
25. ΛΑΠΙ, τ.Δ' (1968-69), σ.τόμου 1411, σ. έργ.27. Συλλ. Γ. Λουλουδάκη, φ.φ. Α1α,β. - Β1αI. - Γ1αΙα.2δIV.4β.5αΙα, ΙΙα, βΙβ.6γ, λI, λστΙ+(ΙΙΙ). - Δ1αVI.	Πάνορμος Μυλοποτάμου Ρεθύμνης	1969

26. ΛΑΠΑ 1061 σ.114. Συλλ. 'Αλ. Επερδουλάνη, φ.φ. Α1α,β. - Β3αΙ1α. - Γ1αΙα. σ. Ι.7αΙα,βΙα. Δ1αVI.	Σερβιανά 1970 Κισόμου Χανίων
27. ΛΑΠΑ 1068 σ.57-58. Συλλ. Παρ. Χαχαριδάκη, φ.φ. Α1α,β. - Β3αΙ1α. - Γ1αΙα. 26IV. 4β. 5αΙβ, Ι1α. βΙβ. 6γ, ιII, ιστI+(III). 7αΙc, βII. - Δ1αVI.	Μέλαμπα 'Α- 1970 γίου Βασιλεζ- ου 'Ηρακλείου
28. ΛΑΠΑ 1069 σ.267. Συλλ. 'Εμμ. Πολυζωάκης. Α1α,β. - Β3αΙ1α. - Γ1αΙαηc(η μετά 3 μέρες). 3στ. 4β. 5αΙα, Ι1α, β(;). 6ιII, ιστI, καΙβ+ (2'). 7αΙα, βII. Δ1αVI.	'Αγιές Παρα- 1970 σκιές Πεδιά- δας ν. 'Ηρα- κλείου
29. ΛΑΠΑ 1070 σ.51. Συλλ. 'Αρτ. Σπανακάκη, φ.φ. Α1α,β. - Β3βΙ1α. - Γ1αΙα. 2(μετά τόν κλήδονα). 6ιστI, καΙβ. 7αII, β(;). - Δ1αVI.	'Ανω Βιάννος 1970 'Ηρακλείου
30. ΛΑΠΑ 1071 σ.96-97. Συλλ. 'Εμμ. Χριστοδουλάνη, φ.φ. Α1α,β. - Β3βΙ1α. - Γ1αΙα. 26I. 3α. 6β, θVII, ιστI+III. 7αII, βΙα. - Δ1αVI, βVIj.	Καμαράκι 1970 Μαλεβιζίου 'Ηρακλείου
31. ΛΑΠΑ 1073 σ.33. Συλλ. Στεφ. Μπατσολάνη, φ.φ. Α1α,β. - Β3βΙ1α. - Γ1αΙα. 26IV. 6ιστI+(III), καΙβ. 7αII. β(;). - Δ1αVI.	Ζήρος 1970 Σητείας
32. 'Ιδωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 32. Πληρ. 'Ελ. Ξεκαλάκη, έτ. 60. Α1α,β. - Β3αΙ1α. - Γ1αΙα. 4β. 5αΙα, Ι1α, βΙβ+Ι1c. 6γ, ιστI, καΙβ(ράντισμα του πηγαδιου). 7αΙα, βΙα. Δ1αVI.	'Αμάριο 1973 Ρεθύμνου
33. 'Ιδωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 34. Πληρ. Μαθιός Παρα- σκευάκης, έτ. 60. Α1α,β. - Β3αΙ1α. - Γ1αΙβ. 26I. 4β. 5αΙα, Ι1α, βΙα. 6γ, ιII, ιστI+III. 7αΙc. βII. - Δ1αVI.	Χανιά 1973
34. 'Ιδωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 63. Πληρ. Α. Δεληγιάννης, έτ. 45. Α1α,β. 2α,β. - Β3αΙ1α. - Γ1αΙα. 26IV. 3στ. 4β. 5αΙd, Ι1c, βΙα. 6γ, ιII, ιστI+III, καΙβ. - Δ1αVI.	Μεσοχωριό 1973 'Ηρακλείου
35. 'Ιδωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 66. Πλ. Μ. 'Αγαπώνη-Δημ- τσίδου, έτ. 30. Α1α,β. - Β3αΙ1α. - Γ1βII. 26IV(ώρα 11.00'-13.00'). 3θ. 4β. 5αΙd, Ι1α, βΙα. 6γ, ιII, ιστI+(III), καΙβ. 7αΙc, βII. - Δ1αI+VI.	'Αγιος Γε- 1974 ώργιος Λασιθίου

36. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 78. Πληρ. Εύρ. Ζηδωνάκη, Φ.φ. 'Αγιές Παρα- 1974
σκιές Πεδιά-
δας 'Ηρακλείου
- α) Α1α,β. - Β3αIIα. - Γ1αIα. 26I. 4β. 5αIb, II(;), βIb.
6γ, ιI, λστI+III. 7αIb. βIα. - Δ1αVI. 2α.
- β) Α1α,β. - Β2α. - Γ1αIb. 2α. 6ιδIII, λστI+III, κε.
. Δ1αVI.
37. ΛΑΠΑ 2185 σ. 203-204. Συλλ. 'Ελ. Μ. 'Ηλιάκη. Νικηθιανό Με- 1974
ραμβέλλου
Λασιθίου
- Α1α,β. - Β3αIIα. - Γ1αIα. 3στ. 6ιII, λστI, καIb. 7αIc,
βII. - Δ1αVI.
38. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 116. Πληρ. 'Αθ. Καμκουράκη, Μοΐρες 1975
έτ. 58. Καινουργίου
'Ηρακλείου
- Α1α,β. - Β3αIIα. - Γ1αIα. 26I. 36. 4β. 5αIb, IIα, βIb. 6γ,
ιI, λστI+III, καIb(σταυρωτά 3 φορές). 7αIb, βIα. -
Δ1αVI. 8VIh(2').
39. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 121. Πληρ. Εύτ. 'Ακοστο- Χάρακας 1975
λάκη, έτ. 55. Μονοφατσίου
'Ηρακλείου
- Α1α,β. (2: παλιότερα). - Β3αIIα. - Γ1αIα, 26IV(μετά
τόν κλήδονα), 3στ+θ. 4β. 5αIα, IIα, βIb. 6γ, ιI, λστI, ιθIV,
καIα+ιb(σταυρωτά)+c. 7αIb, βIb. - Δ1αIIIήVI.
40. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 121α, Πληρ. 'Ελ. Μαραγκου- Γεράνι 1975
δάκη-Μαυρογιώργου, έτ. 38. Ρεθύμνου
- Α1. 2. - Β1αIήII(σπανιότερα). - Γ1αIα. 26I. 4β. 5αIα,
IIα, βIb. 6γ, θI, λστI+III. - Δ1αIήVI.

Θ Ρ Α Κ Ι Κ Α Ν Η Σ Ι Α (ΘΡΝ).

1. ΚΕΛ 1473 σ. 29. Συλλ. Εύρ. Γεωργιάδου. Αθήνως 1940
- Α1α,β. - Β3αI. - Γ1αIα. 2βI. 4β. 5αIα, IIα, βIb+IIc. 6γ,
λστI+(III). 7αIb, βIα. - Δ1αVI.
2. ΛΑΠΑ 342 σ. 170. Συλλ. Κ. Ε. Σχολιάδου, φ.φ. Πληρ. 'Αν- Πλάκα Αθήνως 1968
δριάνα Βλάχου.
- Α1α,β. - Β3αIIα. - Γ1αIα. 4β. 5αId, IIα, βIα. 6γ, ιII,
λστI. 7αIc, βII. - Δ1αVI.

Μ Ι Κ Ρ Α Σ Ι Α Τ Ι Κ Α Ν Η Σ Ι Α (ΜΑΣΝ).

1. ΚΕΛ 1446B σ. 325. Συλλ. Δ. Λουκάτος. Τελώνια 1940
Λέσβου
- Α1. 2. - Β1αI. - Γ1αIα. 26IV. 6λστI+(III). - Δ2γ.
2. ΚΕΛ 1473 σ. 3. Συλλ. Χ. 'Ακριβοῦ. Λέσβος 1940
- Α1α,β. - Β3βIIα. - Γ1αII. 46(5φορές). 5αIα, IIα, βIb.

- 6γ, λστI, κβII. 7αII, βIα. - ΔIαVI, βVIb+g. 2α.
3. ΚΕΛ 1473. Συλλ. 'Ελ. Κούκου. Έρεσός 1940
Μυτιλήνης
α) (σ.95) ΑIα, β. - Β2α. - ΓIδIηII. 4ε. 6β, λστI+III, κβIII, κε. - ΔIαVI, βVI (b') +c.
β) (σ.96) ΑIα, β. - Β3αIIα. - Γ4β. 5αIα, IIα, βIα. 6γ. ΔIαVI (σχηματίζεται μόνο τό όνομα).
4. ΛΑΠΑ 28 σ.55. Συλλ. Ε. Ραφαήλ. Πληρ. Εύάγγ. Πακαδέλλης Μυτιλήνη 1965-66
έτ. 54.
ΑI. 2. - ΒIαII. - ΓIι. 2η. 4β. 5αIα, IIb, βIα+IIα. 6γ. ΔIνVIII, βVIII.
5. ΛΑΠΑ 340 σ.35. Συλλ. Καλλιόπη Χρ. Καστρίτη. Πληρ. Άγιου Θεόδωροι Σάμου 1967-68
Καλλιόπη Κ. Σεβαστάκη.
ΑIα, β. - Β3αIIα. - ΓIαIα. 2δIV. 6ιII, λστI+III. 7αIα, βII. - ΔIαVI. 3.
6. ΛΑΠΑ 341 σ. 100-104. Συλλ. 'Ελευθ. Χαραλαμπίκη, φ.φ. Χώρα Σάμου 1967-68
α) (σ.100): ΑIα, β. - Β2α. - ΓIαIα. 2α. 4ζ. 6β, λστI+III, κε. - ΔIαVI, βVIα(1').
β) (σ.103-104): ΑIα, β. - Β3βIIα. - ΓIαIα. 2δI. 4β. 5αIα. IIα, βIα. 6γ, λστI+III. 7αII, β(;). - ΔIαVI, βVIα(1').
7. ΛΑΠΑ 1096 σ.108-109. Συλλ. Αίκ. 'Αρχοντίδου, φ.φ. Πολιχνίτος 1970
Λέσβου
ΑIα, β. - Β3αIIα. - ΓIαIα. 2δIV. 4β. 5αIα, IIα, βIα. 6ιII, λστI+(III). 7αIα, βII. - ΔIαVI.
8. ΛΑΠI. Συλλ. Πανδώρα Ταλέλλη, 'Εθιμα, παροιμίες καί προλήψεις του χωριού Μιστεγνών Λέσβου, σ.21-22. Μιστεγνά 1973
Λέσβου
ΑIα, β. - Β3αIIα. - ΓIαIα. 2γ. 4β. 5αIα, IIα, βIα. 6γ, (ιII), λστI, ιη, καIα+b. (7αIα, βII.). - ΔIαVI.
9. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 2. Πληρ. Βασ. Κακιδίου, Παναγιούδα 1973
Μυτιλήνης
έτ. 67.
ΑIα, β. - ΒIαI. - ΓIαIα. 2δI. 4β. 5αIγ(τουλουκάνι), IIc, βIα+IIα. 6γ, ιI, λστI+(III), καIα. - ΔIαI+VI. 3.
10. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 60. Πληρ. 'Ελ. Μήτσιου, Νόλυβος 1973
Λέσβου
έτ. 18, σκουδ. Π. 'Ακ. Μυτιλήνης.
ΑIα, β. - ΒIαI. - Γ4β. 5αIα, IIα, βIb. 6γ. - ΔIαVI.
11. 'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 29. Πληρ. Ρηνιά Γαβριήλ, Πολιχνίτος 1973
Μυτιλήνης
έτ. 70.
ΑIα, β. - Β3αIIα. - ΓIαIα. 2δI. 4β. 5αIb, IIα, βIb. 6γ,

ΘΧ, ΙΙΙ, ΙστΙ+ΙΙΙ. 7αΙα, βΙΙ. - ΔΙαVI (κρόβλεψη του
έπαγγέλματός του μόνο).

12.	'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 4. Πληρ. 'Οδύσσεια Πακα- βασιλείου, έτ. 65.	Καρουκίες Σάμου	1973
	ΑΙα, β. - ΒΙαΙ. - ΓΙαΙα. 26ΙV. 36. 4β. 5αΙb, ΙΙα, βΙb. 6α, 6Ι, στ, ΙστΙ+(ΙΙΙ). - ΔΙαVI. 3.		
13.	'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 4α. Πληρ. Είρ. Λεκάτου, φ. φ. ΑΙα, β. - Β3αΙΙα. - ΓΙαΙα. 2α. 6ΙστΙ+ΙΙΙ. 7αΙα, β(;). ΔΙαVI. 3.	Μαραθόκαμπος Σάμου	1973
14.	'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 113. Πληρ. Χριστίνα Γιαγκλή, έτ. 31. ΑΙα, β(σκάνια 2.). - Β3αΙΙα. - ΓΙαΙα. 26Ι. 3(η+θ). 4β. 5αΙα, ΙΙα, βΙb. 6γ, ΙστΙ+ΙΙΙ, καΙα+b. 7αΙb, βΙα. - ΔΙαVI. 2α. 3.	Μυτιλήνη	1975

Α Λ Λ Α Ν Η Σ Ι Α (Νησ.)

1.	ΚΕΛ 1473 σ. 291. Συλλ. Σαράντος Τσουλουχόπουλος. ΑΙ. 2. - ΒΙαΙ. - ΓΙε. 2η. 3αήβ(σολομωνική). ΔΙαVII. βVIIα+c.	Σκέτσες	1940
2.	'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 24. Πληρ. Είρ. Τριφύλλη- Μπόμπολου. ΑΙα, β. - Β3βΙΙα. - ΓΙαΙα. 26Ι. 6ΙστΙ+ΙΙΙ. 7αΙΙ. 8Ια. ΔΙαVI.	Τριφυλλιάνικα Κυθήρων	1973

Δ Υ Τ Ι Κ Η Μ. Α Σ Ι Α (ΔΜΑσ.)

1.	ΚΕΛ 1473 σ. 210. Συλλ. Μαρία Παραρθ. α) ΑΙα, β. - Β3αΙΙα. - ΓΙαΙα. 4β. 5αΙd, ΙΙα, βΙα. 6γ, ΙστΙ: 7αΙα, β(;). - ΔΙαVI. β) ΑΙα, β. - Β2α. - ΓΙαΙb. 2α. 6β, ΙστΙ+ΙΙΙ, κε. - ΔΙαVI.	Βρύουλλα	1940
2.	'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 5. Πληρ. Αίκ. Φωκᾶ, έτ. 76. ΑΙα, β. - ΒΙαΙ. - ΓΙαΙα. 2(μετά τον κλήδονα). 4β. 5αΙα, ΙΙα, βΙb. 6γ, ΙστΙ. - ΔΙαVI, βVIα(1'). 3.	Βρύουλλα	1973
3.	'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 43. Πληρ. Κηρύκος Βασι- λειάδης. ΑΙ. 2. - Β2α. - ΓΙε. 2η. 6η. - ΔΙαVI, βVIb.	Σμύρνη	1973
4.	'Ιδιωτ. συλλογή μου, άρ. ΚΔΤσ. 52. Πληρ. 'Ελ. Δεληγιάννη, έτ. 65.	'Αιβαλί	1973

- Α1. - Β3αIIα. - Γ1αIα.26I(μετά τόν κλήδονα).5αIγ
(τουλουκάνυ), IIB, βIα.6γ, ιII, ιστI, καIα.7αIα, βII.
ΔIαVI(όποιον έχουν στό νοῦ τους).
5. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.98. Πληρ.Σοφία Λάμπρου, Καράμκουρο 1974
έτ.74. Σιμόνης
- ΑIα,β,(γ). - Β3αIIα. - Γ1αIα.26I.68I, ιστI+III.
7αIα.βIα. - ΔIαVI.
6. 'Ιδιωτ.συλλογή μου,άρ.ΚΑΤσ.99. Πληρ.'Αρχοντού Του- "Ακουζ(κοντά 1974
κέρη,έτ.70. στό Τσανάκαλι)
- ΑIα,β. - Β3βIIα. - Γ2βI.4β.5αIβ, IIA, βIb.6γ, ιδIII,
ιστIII.7αII.βIα. - ΔIαVI.

Π Ο Ν Τ Ο Σ (Πόντ.)

1. ΑΑΠΑ 359 σ.82-83. Συλλ.'Αννα Γ.'Αντωνιάδου. Πληρ. Πλάτωνα 1967-68
Παν.Γρηγοριάδου. Τραπεζούνας
- ΑIα,β. - Β3βIV. - Γ1δI.2α.4β,ζ.5αIα, IIB, βIb.6γ,
ιστI+III, καIIB.7αII.βV. - ΔIαVI.

ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ (ΕΔιαστ.)

1. ΚΕΑ 1473 σ.61. Συλλ.Π.Κολακλίδης. 'Οδησός 1940
ΑIα,β. - Β2β. - Γ4ζ. - ΔIα(VI;).2α.
2. ΚΕΑ 1473 σ.376. Συλλ.Μ.Πέσσα, Γερβία 1940
ΑIα,β. - Β2β. - Γ1(κάθε πανσέληνο).2α.4ζ.6β, ιστIII,
κς. - ΔIαVI.2α.
3. ΚΕΑ 1473 σ.29. Συλλ.Είρηνη Γαργιιάδου. Αίγυπτος 1940
ΑIα,β. - Β2α. - Γ1αIb.2α.4ζ.6ιστI+III, κς. - ΔIαVI.

Χωρίς δήλωση τόκου (Χτ.)

1. ΚΕΑ 1473 σ.216. Συλλ.Μαρία Πέπη. 1940
ΑIα,β. - Β2α. - Γ1αIα.26IV.3η.4βήζ.5αIb, IIA, βIb.
6β,γ, ιστI+(III). - ΔIαVI.

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΛΛΑΓΩΝ

(ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ)

Ἡπειρος	8
Μακεδονία	26
Θράκη	16
Θεσσαλία	58
Στερεά Ἑλλάδα	28
Εὐβοία	11
Β. Σποράδες	8
Πελοπόννησος	78
Νησιά Ἰονίου Πελάγους	21
Κυκλάδες	24
Κρήτη	46
Θρακικά νησιά	2
Μικρασιατικά νησιά	16
Ἄλλα νησιά	2
Δυτ. Μικρά Ἀσία	7
Πόντος	1
Ἑλληνισμός τῆς διασπορᾶς	3
Χωρὶς δήλωση τόπου	1

Σύνολο 356

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ

I. ΕΙΔΗ ΜΑΝΤΕΙΑΣ ΣΥΝΔΥΑΖΟΜΕΝΑ ΜΕ ΤΟ ΑΝΑΚΑΛΗΜΑ ΝΕΚΡΩΝ (ΝΕΚΥΟΑΓΩΓΗ) ΚΑΙ ΖΩΝΤΑΝΩΝ

1. Υ Δ Ρ Ο Μ Α Ν Τ Ε Ι Α

α. ΠΗΓΑΔΟΜΑΝΤΕΙΑ

I. Σέ πηγάδι:

Ἐνακάλημα νεκρῶν:

Μακ. 15.22.-θρ.8.-θεσσ.26α. 33.-στ. 10α. 12.-εὐβ. 7.-ΜΑσΝ. 9.

Ἐνακάλημα μελλοντικοῦ συζύγου:

Μακ. 3.7.-θρ. 3.7.-θεσσ. 1.11.26α. 31. 32.33.51.-στ. 10α.-εὐβ. 1.3.4.

Πελ. 2.3.4. 14α. 21.29. 32.43.46.-Κυκλ. 5α.9.12α.-Κρ. 10.23.25.

ΜΑσΝ. 9.10.12.-ΔΜΑσ.2.

Ἐνακάλημα ἀρρώστων: εὐβ. 1 (κρόβλεψη τοῦ θανάτου συγγενοῦς ἀρρώστου)-Πελ. 14.

" ξενιτεμένων: θεσσ. 11.

" ἀγνωστοῦ κλέφτη: θρ. 3.-Νησ. 1.

Ἐμφάνιση τοῦ σατανᾶ: Κυκλ. 9.

" κάποιας εἰκόνας: Μακ. 24.

" φέρετρου, κηδεῖας κλπ. καί κρόβλεψη θανάτου τοῦ μαντευομένου:
θεσσ. 1. 51.-Κυκλ. 9.-ΜΑσΝ. 1. (συνδυασμός πηγαδομαντείας-σκιλομαντείας).

" διαφόρων σημείων ἀποκαλυπτικῶν τοῦ μέλλοντος τοῦ μαντευομένου:
θεσσ. 51.-Πελ. 21.32.-Ἰόν. 6β.-Κυκλ. 16.-ΔΜΑσ. 2.

II. Σέ δεξαμενή:

Ἐνακάλημα νεκρῶν:-

Ἐνακάλημα μελλοντικοῦ συζύγου: Κυκλ. 2.

" τοῦ Προφήτη Ἠλία: ΜΑσΝ. 4.

Ἐμφάνιση σημείων (φέρετρου, κηδεῖας κλπ.) καί δηλώνουν τὸ θάνατο τοῦ μαντευομένου - Κυκλ. 2.

Ὁ λόγος τοῦ ἀνακαλήματος τῶν νεκρῶν σέ πηγάδια εἶναι ὅτι οἱ πηγές καί τὰ πηγάδια θεωρήθηκαν ὡς περᾶσματα στόν κῆτε κόσμο, στόν Ἄδη¹, μιά ζωντανή καί στήν ἐποχή μας λαϊκή πίστη καί ἀντικατοπτρίζεται καί στά παραμύθια καί μύθους² τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Πηγές καί λίμνες θεωροῦνταν συχνά στήν ἀρχαιότητα ὡς τόποι συνύψεως καί τῶν βασίλειο τοῦ Πλούτωνα. Ὁ Ἔβλος ὁ Ἄδης ἄλλωστε προσονομαζοῦντο Νημφεῖος Ἐρῦδος

καί θεωροῦνταν κύριος ὄλων τῶν ὑδάτων³. Σέ πηγές⁴, ποτάμια, λίμνες μπορούσε κανείς νά ἔρθῃ σέ ἐπικουωνία, κατὰ τή λαϊκή πίστη, μέ τούς νεκρούς καί σέ τέτοιες θέσεις, πού λέγονταν γι' αὐτό Χαρώνεια ἢ Πλουτώνια, ἰδρύθησαν τά νεκρομαντεῖα ἢ ψυχομαντεῖα⁵. Ἀνούγματα στή γῆ ἢ σπηλιές ἀπ' ὅπου ἀνέβλυζαν θερμές πηγές ἀνῆκαν καί αὐτά στά Πλουτώνια⁶ κι ἦσαν ἔδρα νεκρομαντικῶν χρησμῶν ἢ τόπος ὅπου ἀσκοῦνταν μεμονωμένα ἀνακαλήματα νεκρῶν⁷. Χαρακτηριστικά παραδείγματα εἶναι τό νεκρομαντεῖο στήν Ἐφύρη τῆς Θεσπρωτίας (σήμερα στό νομό Πρέβεζας) κοντά στόν ποταμό Ἀχέροντα⁸, ὁ ὅποτος θεωροῦνταν μιά ἀπό τίς σκουδαλιότερες εἰσόδους στόν κάτω κόσμον, καί τό "νεκυομαντεῖον" τῆς λίμνης Ἀόρνου κοντά στήν Κύμη τῆς κάτω Ἰταλίας, ὅπου μετά ἀπό προσευχή καί προσφορές τῶν ἱερέων παρουσιάζονταν οἱ ψυχές κατὰ τήν ἐπιθυμία τῶν ἐνδιαφερομένων⁹.

Ἡ λαϊκή αὐτή πίστη σχετικά μέ τίς πηγές εἶναι ὁ λόγος, γιά τόν ὅποτον σέ ὀδηγίες ἑλληνοαιγυπτιακῶν μαγικῶν παπύρων συνιστᾶται ἡ χρήση νεροῦ "πηγαίου" γιά ἀνακάλημα, μέ λεκανομαντεῖα, τῶν νεκρῶν¹⁰. Οἱ "νεκυδαίμονες" ἐμφανίζονται μόνο σέ νερό πηγῆς, πού βγαίνει ἀπό τά σκοτεινά βάθη, τόν τόπον τῆς διαμονῆς τῶν νεκρῶν¹¹.

Κάποτε ἀντί γιά πηγάδι χρησιμοποιεῖται γιά τό ἀνακάλημα μιά δεξαμενή (βλ. πύνακα, Ia II.) ἢ μιά λακκούβα μέ νερό (θεσσ. 40: ἐπειδή δέν ὑπῆρχε κοντά πηγάδι). Τοῦτο φαίνεται ἀναγκαῖο σέ μέρη, ὅπου δέν ὑπάρχουν πηγάδια. Παρατηρεῖται ὅμως, ὅπως θά δοῦμε στή συνέχεια, καί σέ ἄλλα μέρη, ὅπου τό ἀνακάλημα ἀσκεῖται καί σέ πηγάδια καί σέ στέρνες, ἀνάλογα μέ τό τί ὑπάρχει πῶς πρόχειρο¹². Γενικά ὅμως προτιμοῦν τά πηγάδια (πρβλ. Κρ. 40) ἐνῶ πολύ σπάνια μπορεῖ νά συμβῆ τό ἀντίθετο¹³.

Σ η μ ε ι ώ σ ε ι ς

1. Πρβλ. γιά παράδειγμα: θρ. 11 καί Εϋβ. 10: "τίς 40 μέρες ἀπό τό Πάσχα μέχρι τήν 'Ανάληψη πιστεύουν ὅτι ὁ θεός ἀφήνει τίς ψυχές ἐλεύθερες νά γυρίζουν στά μέρη ὅπου ἔζησαν. Τήν ἡμέρα τῆς 'Ανάληψης πιστεύουν ὅτι γυρίζουν πάλι στόν τόκο ὅπου ἦταν καί ὅτι ὁ ὁδός κού περνοῦν γιά νά πᾶνε εἶναι τά πηγάδια". Καί σέ ἄλλες εὐρωπ. χώρες, ὅπως π.χ. στή Γερμανία, οἱ πηγές θεωροῦνται ἀπό τή λαϊκή ἀντίληψη πύλες τοῦ κάτω κόσμου: μέσα ἀπό τίς πηγές περνοῦν καί ἔξαφανίζονται στά νερά ψυχές νεκρῶν καί φαντάσματα (βλ. Weinhhold, Quellen, σ. 23). 'Εκίσης Hüpperkopf, Brunnen, HDA. I. 1679.
2. Βλ. Weinhhold, Quellen, σ. 23-24 καί Ninck, Die Bedeutung des Wassers, σ. 73, σημ. 4. Σέ παραμῦθι μέ τίτλο "ὁ μαγικός καθρέφτης" τῆς ἀδημοσ. συλλογῆς μου (ὀιηγ. ὁ Δ.Β. Τσαγγαλᾶς) κατεβαίνει ὁ ἦρωας τοῦ παραμυθιοῦ, γιά νά πῆ νερό, σέ πηγάδι, ἐγκαταλείπεται ἀπ' τ' ἀδέρφια του καί καβαλικεύοντας τό μαύρο κριάρι τοῦ πηγαδιοῦ ὀδηγεῖται στόν κάτω κόσμο. 'Εδῶ ὀμως δέν ταυτίζεται πλήρως ὁ κάτω κόσμος μέ τόν 'Αδη, ἀλλά μέ τό κάτω μέρος (τήν ἄλλη πλευρά) τῆς γῆς, ὅπου οἱ ἀνθρώποι ζοῦν, ὀπως στόν ἐπάνω κόσμο.
3. Ninck, Bedeutung des Wassers, σ. 73. 'Εκίσης σ. 4,1 καί 5,1
4. 'Ακόμα καί τά ὀνειρομαντεῖα ἦσαν κοντά σέ πηγές. (Ninck, Bedeutung des Wassers, σ. 81. 82. 83.), ὀπως τό ὀνειρομαντεῖο τοῦ 'Αμφιάρου, θεοῦ τῶν ἐγκάτων, κού ἔβγαλνε μέσα ἀπό τήν πηγή (Παυσανίου, 'Ελλάδος Περιήγησις. 1, 34, 4: ἔστι δέ 'Ὀρωκίους πηγή πλησίον τοῦ ναοῦ, ἦν 'Αμφιάρου καλοῦσιν... Ταῦτη γάρ ἀνελεθεῖν τόν 'Αμφιάρου λέγουσιν ἦδη θεόν ")., τό ὀνειρομ. τοῦ ρωμ. θεοῦ θαύνου κοντά στήν πηγή τῆς 'Αλβουέας (πρβλ. Βεργύλ. Αην. VII, 81 κέ.) κλπ.
5. Γενικά τά ψυχομαντεῖα ἦσαν σέ μέρη ὀπου πιστευόταν ὅτι ὑπῆρχαν εἰσοδοί στόν κάτω κόσμο κού λέγονταν Χαρώνεια καί Πλουτώνια, σέ σχισμές τῆς γῆς, σπηλιές κλπ. ὀπως στό Ταύναρο, στήν 'Ερμιόνη καί τήν Τροικίη, στόν Αἰγιαλό (Σικυώνια), στή Φεγαλία τῆς 'Αρκαδίας (Παυσαν. 3, 17, 9), τό ὀνομαστό ψυχομαντεῖο τῆς 'Ηράκλειας τοῦ Πόντου, στήν 'Αχάρρακα τῆς Καρίας, στή Μαγνησία κοντά στόν ποταμό Χαϊάνδρο καί στήν πόλη Θυμβρία (πρβλ. Στράβ. ΙΔ', C. 636, 11: "...θυμβρία, παρ' ἣν ἀερνόν ἔστι σπήλαιον ἱερόν Χαρώνιον λεγόμενον, ὀλεθρίους ἔχον ἀποφορᾶς"), τό Πλουτώνιον στήν 'Ιερὰπολη τῆς Θουρίας μέ ἕνα "καταβάσιον ᾄδου", στήν Κορώνεια τῆς Βοιωτίας, στίς Συρακοῦσες κοντά στήν πηγή Κυδωνία, στήν Κύζικο κλπ. Βλ. Rohde Psy-

che, σ. 198, σημ. 1 καὶ Hopfner, OZ, II. §. 333, σ. 150, καθὼς καὶ τοῦ ὕδρου, Nekromantie, RE.XVI,2. 2232,9 κέ.

6. Maury, Magie, σ. 233.

7. Βλ. καὶ Bouché - Leclercq, Divination, σ. 333.

8. Τὰ ἐρείπια τοῦ Νεκρομαντείου σώζονται καὶ σήμερα. Ὁ Ἡρόδοτος, (5, 92) τὸ ἀναφέρει στὴ διήγηση γιὰ τὸν Περικλῆ που ἔστειλε στὸ νεκρομαντεῖο νὰ ρωτήσουν τὴ νεκρὴ γυναῖκα τοῦ Μέλισσα σχετικά μ' ἓνα κρυμμένο θησαυρὸ.

9. Πρβλ. Μαξίμου Τυρζίου, Φιλοσοφούμενα, VIII.IIb (Teubner 1910), σ. 88: "Ἦν δέ που τῆς Ἰταλίας κατὰ τὴν μεγάλην Ἑλλάδα περὶ λίμνην Ἄορνον οὕτω καλουμένην μαντεῖον ἄντρον, καὶ θεραπευτῆρες τοῦ ἄντρου ἄνδρες ψυχαγωγοί, οὕτως ὀνομαζόμενοι ἐκ τοῦ ἔργου. Ἐνταῦθα ὁ δεόμενος ἀφικόμενος, εὐξαίμενος, ἐντεμών σφάγια, χεάμενος χάσας, ἀνεκαλεῖτο ψυχὴν οὗτου δή τῶν πατέρων ἢ φίλων καὶ αὐτῆ ἀπήντα εἰδῶλον, ἀμυδρόν μὲν ἰδεῖν καὶ ἀμφισβητήσιμον, φθεγκτικόν δέ καὶ μαντικόν καὶ συγγενόμενον ὑπὲρ ὧν ἐδεῖτο, ἀπηλλάττετο" Βλ. καὶ Mengis, Nekromantie, HDA. VI, 997.

10. Πρβλ. τὴ συνταγὴ λεκανομαντείας τοῦ ἑλληνοαιγυπτιακοῦ μαγ. παπύρου τοῦ Παρισιοῦ (Bibl. Nat. Suppl. gr. 574 τοῦ 4ου μ.χ. αἰ.), οὗκου δύνονται ὁδηγίες γιὰ τὸ ἀνακάλυμμα θεῶν καὶ νεκρῶν: "Ἐπειδὴν ποτε βούλη σκέψασθαι περὶ πραγμάτων, λαβὼν ἄγγος χαλκοῦν, ἢ λεκάνην ἢ φιάλην, οἷαν ἂν βούλη, βάλε ὕδωρ - ἐάν μὲν τοὺς ἐκουρανίους θεοὺς κλήτῃ, γήινον, ἐάν δέ τοὺς ἐπιγείους, θαλάσσιον, ἐάν δέ Ὅσιριν ἢ τὸν Σάρακιν, ποτάμιον, ἐάν δέ νέκυας, κηγαῖον" βλ. P G M. τ. 1. σ. 78, Pap. IV, 224 - 228.

11. Hopfner, OZ. II. § 243, σ. 121 καὶ I. § 240, σ. 118.

12. Βλ. Κεφ. Συνδυασμὸς ὕδρομαντείας - κατοπτρομαντείας, 3α II(a+b). σ. 97.

13. Ἔτσι σύμφωνα μὲ μιά πληροφορία προτιμήθηκε γιὰ τὸ ἀνακάλυμμα τοῦ μελλοντικοῦ συζύγου ἢ δεξαμενῆ, γιατί εἶχε κίτρινό καθαρό νερό. "Ἄλλοι ὅμως", κατὰ τὴν ἑδία πληροφορία, "τὸ ἔκαναν σὲ κηγάδι" (Ἰόν. 15).

β. ΛΕΚΑΝΟΜΑΝΤΕΙΑ ΚΑΙ γ. ΣΚΥΦΟΜΑΝΤΕΙΑ

β. Λεκανομαντεία

I. Σέ βαρέλι:

Ἀνακάλυψη μελλοντικοῦ συζύγου: Πελ. 21.

Ἐμφάνιση σημείων (φέρετρον κλπ.) τοῦ προοιωνίζουσαν θάνατον τοῦ μαντευομένου.:
Πελ. 21.

II. Σέ καζάνι:

Ἀνακάλυψη μελλοντικοῦ συζύγου: Θεσσ. 11.-Πελ. 11

" Ἐπιτεμένων : Θεσσ. 11.

Ἐμφάνιση αὐτόκλητων δαιμόνων καὶ ἀγγέλων: Πελ. 1.

III. Σέ λεκάνη ἢ ἄλλο μεγάλο δοχετό:

Ἀνακάλυψη νεκρῶν: Θρ. 9.-Ἐτ. 10 β.

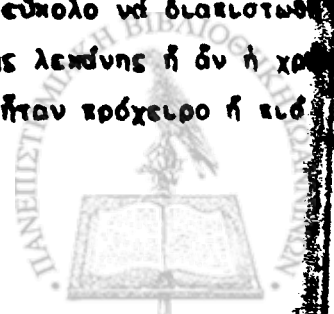
" μελλοντικοῦ συζύγου: Θρ. 2 β.-Ἐτ. 10 β.-Πελ. 8.12.18.-Ἰόν. 3.

γ. Σκυφομαντεία (σέ ποτήρι):

Ἀνακάλυψη μελλοντικοῦ συζύγου: Μακ. 1.-Ἐτ. 7 α.-Κυκλ. 11 γ.-Κρ. 4.

Παρατηρήσαμε ὅτι πολλές φορές δόγνεται χρήση κηγάδιου, ἀλλὰ μὴς δεξαμενῆς (στέρνας). Σέ πολλές ὁμως παραλλαγές χρησιμοποιεῖται ἕνα βαρέλι ἢ ἕνα καζάνι μέ νερό, ὅπως φαίνεται στόν παραπάνω πίνακα. Ὑπάρχουν μάλιστα καὶ περιπτώσεις παράλληλης χρήσεως στό ἕδωλο χωρίδι. Παραδείγματα: Πελ. 11 (σέ κηγάδι ἢ στέρνα), Πελ. 64 (σέ κηγάδι ἢ σέ μεγάλο νεκρόζιτο), Πελ. 21 (σέ κηγάδι ἢ βαρέλι), Θεσσ. 33 (σέ κηγάδι ἢ βαρέλι), Θεσσ. 11 (σέ κηγάδι ἢ καζάνι).

Τό βαρέλι ἢ καζάνι ἀντικαθιστᾷ καὶ συμβολίζει τό κηγάδι. Φαίνεται ὁμως ὅτι αὐτά ὑποχώρησαν μέ τόν καιρό στό μικρότερο δοχετό, συνήθως μὲ ὀκτωβήχοτε λεκάνη ἢ κάποτε κί ἕνα ποτήρι ("σκυφομαντεία"), χωρίς πάντως νά εἶναι εὐκολο νά διαπιστωθεῖ ἂν ἡ χρήση τοῦ βαρελλοῦ ἢ καζανιοῦ προηγήθηκε ἀπὸ τή χρήση τῆς λεκάνης ἢ ἂν ἡ χρήση τοῦ ἑνός ἢ τοῦ ἄλλου μέσου ἐξαρτιόταν κάθε φορά ἀπὸ τό τί ἦταν πρόχειρο ἢ εἶδη

βολικό (πρβλ. "Ηκ. 8)¹. Όπωςδήποτε τό μεγάλο δοχείο, καί ιδίως τό βαρέλι, μπορεί νά θεωρηθῆ καί ἐξαιτίας τοῦ σχήματός του ὡς τό πρῶτο πιθανό ὑποκατάστατο τοῦ πηγάδιου. Ἔτσι σύμφωνα μέ πληροφορίες "ἀργότερα πού ἔκλεισαν τά πηγάδια, ἄρχισαν νά χρησιμοποιοῦν καί τά βαρέλια" (θεσσ. 52) ἢ "καί πηγάδι νά μήν ὑπάρχη, μπορεί νά γίνῃ σέ βαρέλι μέ νερό ἢ σέ μεγάλο καζάνι μέ νερό" (θεσσ. 44) ἢ "δέν εἶχαμε πηγάδια καί τοῦ φτιάναμε στοῦ καζάν'... Κοιτάζαν οἱ κουπέλις πούδ μεγαλύτιρου καζάν' θά ἦταν νά πᾶν νά παρ'ν νά τοῦ γυμίσ'νι νερό" (θεσσ. 53). Στήν ἀρχή λοιπόν τό δοχείο πού ἀντικαθιστοῦσε τό πηγάδι ἔπρεπε νά εἶναι μεγάλο, πράγμα πού ἰσχύει καί γιά τίς δεξαμενές. (Πελ. 64). Σιγά-σιγά ὁμως φαίνεται πῶς ἔπαψε νά παύσῃ ρόλο τό μέγεθος καί τό σχῆμα τοῦ δοχείου.

Πρέπει νά τονισθῆ ὅτι πρόκειται ἐδῶ γιά εἶδος λεκανομαντείας πού δέν προέρχεται ἀπό τήν Ἀνατολή, γιά μιᾶ ἐξελιγμένη μορφή τῆς ἑλληνικῆς πηγαδομαντείας², μέ τό τυπικό τῆς ὁποίας συμφωνεῖ.

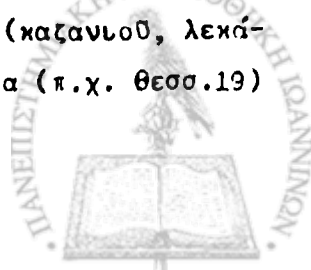
Όπωςδήποτε ἡ ὑδρομαντεία ὡς πηγαδομαντεία ἢ πηγομαντεία³, εἶδος καί ἐξελιγμένη μορφή τῆς ὁποίας εἶναι ἡ λεκανομαντεία⁴, ἦταν, ὅπως ἤδη ἔχουμε δεῖ, γνωστή στήν ἀρχαία Ἑλλάδα. Τήν ἄσκησε μάλιστα καί ὁ Πυθαγόρας⁵. Καί δέν πρόκειται γιά δάνειο ἀπό τήν Ἀνατολή, ἀλλά γιά ἀνεξάρτητη ἐμφάνιση τοῦ ἔιδου φαινομένου (πολυγενεσία) στήν Ἑλλάδα παρά τή μαρτυρία τοῦ Οὐάρωνα, πού τή θέλει Περσική⁶. Ἡ μαρτυρία αὐτή θεωρεῖται ὡς μή πειστική καί ἀπό ἄλλους ἐρευνητές⁷.

Ἄς σημειωθῆ ὅτι τό τυπικό τῆς ἐθιμικῆς νεοελληνικῆς λεκανομαντείας παρουσιάζει σχεδόν ἀπόλυτη ὁμοιότητα μέ τό τυπικό τῆς νεοελληνικῆς πηγαδομαντείας, πράγμα πού δέ συμβαίνει μέ τή βυζαντινή λεκανομαντεία⁸, ἡ ὁποία ἔχει ὁπωςδήποτε ἀνατολίτικες ἐπιδράσεις, ἂν ὄχι καί ἀνατολίτικη προέλευση⁹.

Γιά τή βυζαντινή λεκανομαντεία ὁ Ψελλός παρατηρεῖ ὅτι προτιμήθηκε ὡς μαντικό μέσο ἡ λεκάνη, γιάτί ἱκανοποιεῖ μέ τήν φυσική της μορφή τή ροπή τῶν δαιμόνων πρὸς τίς κελότητες¹⁰. Τήν προέλευσή της θεωρεῖ ἄσσυριακή¹¹.

Ἦς πρὸς τοῦς ἀνακαλούμενους ἡ νεοελληνική λεκανομαντεία παρουσιάζει ὁμοιότητες, ὅπως θά δοῦμε λεπτομερέστερα σέ οἰκεῖο κεφάλαιο, μέ τή λεκανομαντεία τῶν μαντικῶν συνταγῶν τῶν κοπτικῶν αἰγυπτιακῶν κειμένων καί τῶν ἑλληνοαιγυπτιακῶν μαγικῶν παπύρων γενικότερα, μέ τήν ὁποία ἀνακαλοῦνται στό νερό τῆς λεκάνης συνήθως θεοῦ, ἀλλά καί νεκροῦ ἢ ζωντανοῦ ἀνθρώπου¹².

Σέ μερικές παραλλαγές νεοελληνικῆς λεκανομαντείας γίνεται χρήση καί ἄλλων ἀντικειμένων, ὅπως ἀναμμένων κεριῶν, πετσέτας συνήθως ἀφόρεγης, σαπουνιοῦ, (π.χ. Πελ. β. - Ἰόν. 3)¹³, βέρας, κλαδιῶν λυγαριῶς (θεσσ. 19) κλπ. ἢ ὑπεισέρχονται καί ἄλλες μαγικές πράξεις, ὅπως ἡ γύμνωση (π.χ. Πελ. 1.18), ἡ ἔκθεση τοῦ δοχείου (καζανιοῦ, λεκάνης κλπ.) μέ τό νερό, πού συχνά εἶναι ἀμίλητο (π.χ. Πελ.8), στά ἄστρα (π.χ. θεσσ.19)

κλπ., ενώ ή κάλυψη τοῦ μαντευομένου μέ κόκκινο (π.χ. Πελ. 8) ή μαύρο (Πελ. 18) κανύ εἶναι συνηθισμένο μοτίβο, ὅπως καί στήν κηγαδομαντεία. Γιά τή σημασία ὄλων αὐτῶν θά γύνη λόγος σέ ἐπόμενα κεφάλαια¹⁴.

Ἡ μαντική πράξη τελεῖται εἴτε ἔξω (π.χ. Πελ. 1: Ἡ κοπέλα κάθεται στόν ἥλιο ὀλόγυμνη μπροστά στή λεκάνη μ' ἓνα κόκκινο κανύ στό κεφάλι. Ἐπίσης Πελ. 67α) εἴτε σέ σκοτεινό δωμάτιο, καί φωτίζεται συνηθῶς μέ κεριά (θεσσ. 19). Σέ μερικές παραλλαγές κατὰ τήν ἐμφάνιση τῶν ἀνακαλουμένων (γαμπροῦ, νεκρῶν ἢ δαιμονων-οἱ τελευταῖοι παρουσιάζονται αὐτόκλητοι-) τό νερό πιστεύεται πῶς ταράζεται μόνο του ἢ ἀνακατεύεται σάν νά βράζη (Πρβλ. Πελ. 1.67α), - τό ἕδλο συμβαίνει καί στήν κατοπτροκηγαδομαντεία (Στ. 4.6α) - πράγμα καί θυμίζει ἀνάλογες μαρτυρίες γιά τή βυζαντινή λεκανομαντεία¹⁵.

Πρέπει ἀκόμα νά παρατηρηθῇ ὅτι καί ἡ σκυφομαντεία ἔχει ὑποστή ἐπιδράσεις ἀπό ἄλλα εἶδη μαντείας σέ ὀρισμένες παραλλαγές της. Ἔτσι π.χ. στήν Ἀθήνα σύμφωνα μέ μιὰ πληροφορία τοῦ 1940 "ὅταν εἶναι διπλόσκολο (δύο ἑορταί ἐν συνεχείᾳ) κοσκινίζουν τήν νύκτα μέσα εἰς ἓνα πιάτο στάχτη καί θέτουν ἐπάνω ἓνα ποτήρι μέ ἀμίλητο νερό. Τό μεσονύκτιον λέγουν μιάν προσευχήν καί σκυμμένοι ἐπάνω ἀπό τό ποτήριον περιμένουν, ἕως ὅτου ἔδουν ἐκεῖνον τόν ὄκολον πρόκειται νά ὑκάντρευτοῦν" (Στ. 7α). Τό κοσκίνισμα τῆς στάχτης πρέπει νά εἶναι ὑπόλειμμα "τεφρομαντείας", καί συνδυάστηκε μέ τή "σκυφομαντεία", (ποτηρομαντεία, θά λέγαμε), γιά ἐνίσχυση τῆς μαντικῆς τελετουργίας.

Σ η μ ε ι ώ σ ε ι ς

Κατά τήν πληροφορία τό ἀνακάλυμμα γίνεται στό πηγάδια καί στό λεκάνη. Στή λεκάνη τό κάνουν ὅσες κοπέλες δέν θέλουν νά τίς δῆ ὁ κόσμος.

Κατά τόν Th. Hopfner, OZ. II. § 228, σ. 114, ἡ μαγική λεκανομαντεία (έννοεῖ τή συνδυασμένη μέ τό ἀνακάλυμμα θεῶν κλπ.) προῆλθε ἀπό τήν ἐκύσημη ὑδρομαντεία καί σημαίνει μιὰ ἐκύταση, "denn, ὅπως γράφει, während bei der offiziell-kultischen Wasseroffenbarung die Götter ihren Willen nur durch Zeichen an oder in dem Wasser andeuten, wusste die Magie die persönliche Erscheinung der Götter und höheren Wesen selbst im Wasser zu erzwingen. Denn auch hier bildet der unabwendbare Zwang das unterscheidende Kriterium zwischen der offiziell-kultischen und der privat (geheim)-magischen Divination". Γιά προέλευση τῆς λεκανομαντείας ἀπό τήν πηγαδομαντεία-ἰδρωτική καί μαγική, ὅπως καί ἡ λεκανομαντεία-δέν κάνει λόγο ὁ Hopfner, γιατί ἔχει ὑπόψη του μόνο τή γραπτή παράδοση.

Πρβλ. καί Bodin, Daemonomania, σ. 219: Παγομάντεια. Ex fontibus Βλ. καί Boehm, Hydromantie, HDA. IV. 553 καί 568, σημ. 32.

Καί στό βυζαντινὴ ἐποχὴ ἡ λεκανομαντεία ὑπαγόταν στήν ὑδρομαντεία. Βλ. Κουκουλέ, ΒΒΠ. τ. Α', II. σ. 175. Πρβλ. καί Agrippa, Occulta phil. I, Cap. LVII. p. LXXIII: Hydromantiae species, Lecanomantia nuncupata. Βλ. καί Boehm, Hydromanteia, RE. IX, 1. 85-86 καθώς καί Ganszyniec, Λεκανομαντεία, RE. XII, 2. 1879, 21 κέ.

Βλ. Αὐγουστίνου Civ. Dei, VII, Cap. XXXV.: Quod genus divinationis (έννοεῖ τήν ὑδρομαντεία) idem Varro a Persis dicit allatum, quo et ipsum Numam, et postea Pythagoram philosophum usum fuisse commemorat... Πρβλ. καί Leonardi Coquaei Commentaria in lib. VII. S. August. de civit. Dei, Cap. XXXV, στήλη 456 C, (Parisiis 1651) ὅπου σχολιάζεται ἡ πληροφορία τοῦ Αὐγουστίνου.

Βλ. τήν προηγούμενη σημείωση.

"Ἡ πληροφορία τοῦ Οὐάρωνα, γράφει ὁ Wünsch (Zauberspiegel, σ. 158) εἶναι λόγο κατασκευάσμα, πού πρέπει νά βροῦμε τίς πραγματικές του αἰτίες... Ὁ Οὐάρωνας εἶχε ἀναφέρει, ὅπως φαίνεται, τήν ὑδρομαντεία, γιά νά μπορέση νά δώσῃ μιὰ ὀρθολογιστική ἐρμηνεία στό μῦθο, κατά τόν ὁποῖον ὁ Νουμάς (Πομπύλιος) εἶχε πάρει τίς προφητείες του ἀπό τή νύμφη τῶν πηγῶν Ἐγηρία ἠξερε ἄλλωστε ὅτι παρόμοια μαγεῖα (μαντεία) ἀσκοῦνταν ἀπό τοὺς Πέρσες μάγους καί πῶς οὔτε στόν Πυθαγόρα ἦταν ἀγνωστή. Ἐκελεῖ θεωροῦσε βέβαιη τήν καλαιδέητα τῆς περσικῆς μαγεύας καί τήν ἐξάρ-

τηση του Πυθαγόρα από τη σοφία ξένων λαών, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η γνώση της ύδρομαντείας μεταδόθηκε στο Σάμιο σοφό από την Περσία. Σήμερα σκεπτόμαστε διαφορετικά για τη σχέση αυτή. Ξέρουμε ότι ο Πυθαγόρας ήταν σ'αυτά τα πράγματα έμπειρος όχι από ξένες, αλλά από ντόπιες λαϊκές δοξασίες. Και ότι στην Ελλάδα υπήρχε μιά τέτοια έρευνα του μέλλοντος (έννοει την ύδρομ.), μαθαίνουμε από τον περιηγητή Πausanias (VII, 21, 12)". Στη συνέχεια περιγράφει τη γνωστή ύδροκατοπτρομαντεία της Πάτρας, όπως μας τη διέσωσε ο Pausanias, παρατηρεί το χθόνιο χαρακτήρα της μαντείας αυτής και των παλαιότερων έλλ. μαντείων και συμπεραίνει (σ. 159) ότι δεν αποκλείεται τουλάχιστον η δυνατότητα να προήλθε από τους Έλληνες και τους Ρωμαίους η βασική ιδέα ότι η γη κι ο καθρέφτης έχουν προφητικές ικανότητες. Έπίσης ο Halliday, (Greek div. σ. 146) δεν παραδέχεται την περσική προέλευση της ύδρομαντείας. Την έρμηνεύει με την πολυγενεσία, τη συνδέει με τις μαγικές ιδιότητες των "άγιων κηγαδιών" και την ανάγει στη μακρινή αρχαιότητα. "Αλλά η περσική προέλευση του τρόπου μαντείας (ένν. της ύδρομ. και λεκανομ.), γράφει, δεν θεωρείται σοβαρή και υπάρχει τόσο μικρή αίτια να υποθέτουμε ότι ήλθε στα κλασικά έδάφη από την Περσία, όσο υπάρχει να πιστεύουμε ότι η μαντεία ήταν έφευρεση των Αράβων... Η αρχή της ιεροτελεστίας φαίνεται να συνδέεται με τις μαγικές ιδιότητες των άγιων κηγαδιών, των όποιων η αποτελεσματικότητα πρέπει να χρονολογείται πίσω σε μιά πολύ απομακρυσμένη αρχαιότητα και η πρακτική της βρίσκεται ανεξάρτητα σε πολλά μέρη του κόσμου". Άλλοι όμως έρευνητές, όπως ο Hopfner, (Leukanomantie; σ. 231-232), πιστεύουν στην προέλευση της λεκανομαντείας από τη Βαβυλώνα μέσω των Περσών στηριζόμενοι στην πληροφορία του Varro, που έκανέλαβαν ανεξέλεγκτη μεταγενέστεροισυγγραφείς (Πρβλ. Leonardí Coquaei Commentaria in lib. VII. S. Aug. de civit. Dei, δ.κ. Έπίσης πρβλ. Agrippa, Occulta phil. I. LVII.p. LXXIII), ενώ διατυπώθηκε και η γνώμη πως υπήρχαν στην Ελλάδα και Ρώμη ύδρομαντικά έθιμα πολύ περισσότερο διαδομένα απ'ότι μπορούμε να διαπιστώσουμε με βάση τις λίγες μαρτυρίες κι έτσι υπήρχαν δεκάδες οί προϋποθέσεις για μιά κιά κέρα διάδοση της συστηματικής ύδρομαντείας που εισήχθηκε από την Ανατολή. (Βλ. Boehm, Hydromantie, RF. IX, 1. 85, 30 κέ.

3. Για τη βυζαντινή λεκανομαντεία, όπως την παρουσιάζουν όρισμένες μαρτυρίες βυζαντινών συγγραφέων σε γενικές γραμμές και οι λίγες λεκανομαντικές συνταγές σολομωνικών, βλ. Cunson, Leukanomantie, seconde partie: La leukanomantie à Byzance, σ. 235 κέ. Έπίσης βλ. και Koukoulé, ΒΒΠ. τ. Α', II, σ. 175 κέ. Πρέπει να σημειωθεί ακόμη ότι οι μέθοδοι που περιγράφονται από όρισμένους συγγραφείς ως μέθοδοι ύδρομαντείας χαρακτηρίζονται από άλλους ως μέθοδοι λεκανομαντείας ή γαστρομαντείας (Boehm,

Hydromantie, HDA. IV. 558) καὶ ὅτι ὑδρομαντεία χαρακτηρίζονταν ἡ μαντική τελετουργία καὶ σέ περίπτωση πού χρησιμοποιοῦνταν ἄλλο ὑγρὸ, ὅπως π.χ. λάδι, ἀντὶ γιὰ νερό. Boehm, Hydromantie, RE. IX, 1. 85, 65 κέ. Ὅπως φαίνεται, ὡς λεκανομαντεία χαρακτηρίζονταν τὸ εἶδος τῆς ὑδρομαντείας πού δέν ἀσκοῦνταν μὲ ἀπλό τρόπο κυρίως σέ χώρους μαντείων καὶ "ἀγίων ὑδάτων", ἀλλὰ μὲ δοχεῖα γεμάτα νερό καὶ μ' ἓνα τελετουργικὸ μαγικὸ καὶ λεπτομερές. Ἐδῶ δέν καίζει ρόλο ἡ μαντικὴ ἰδιότητα τοῦ νεροῦ, ἀλλὰ τὸ ἀνακάλυμμα δαιμόνων μὲ τῆ βοήθεια τῶν medium. Στὴν ἀπλή ὑδρομαντεία ἦταν τὸ θρησκευτικὸ στοιχεῖο σέ πρῶτο πλάνο, ἐνῶ στὴ λεκανομαντεία τὸ μυστικιστικὸ (Boehm, Lekanomantie, HDA. V. 1205-1206).

9. Γι' αὐτὸ βλ. κυρίως τὸ κεφ. Ἡ σχέση τῆς ἐθιμικῆς μὲ τῆ γρακτὴ μαντικὴ παράδοση. σ. 295 κέ. καὶ ἰδιαίτερα σ. 302-303.

10. βλ. Μ. Ψελλοῦ, Τίνα περὶ δαιμόνων δοξάζουσιν Ἕλληνες, PG. 122. 881 A:.. ὑπὸ λεκάνης ὑποκειμένης καὶ μαντικοῦ κεκληρωμένης ὕδατος, τὸ πρὸς τὰ κοῖλα τῶν δαιμόνων ἐπιρρέπες τῶ οἰκείῳ χαρακτηρίζουσης σχήματι.

11. Ψελλοῦ, ὁ.π. :... οὕτω δὴ καὶ λεκανομαντεία τοῖς περιττοῖς τὴν σοφίαν Ἀσσυρίους κατῳκονόμηται... Ἡ γνώμη αὐτὴ τοῦ Ψελλοῦ, πού δέν πρέπει νὰ εἶναι ἀσχετὴ μὲ τὸ θαυμασμό του πρὸς τοὺς σοφοὺς Ἀσσυρίους, ἐπηρέασε καὶ ἄλλους μεταγενέστερους συγγραφεῖς. Πρβλ. Wier, De praest. daemonum, Cap. XII: Λεκανομαντεία, σ. 174. Γιὰ τὸ τυκικὸ τῆς βαβυλωνιακῆς λεκανομαντείας, ἡ ὁποία ἀσκοῦνταν ἐπίσημα ἀπὸ ἱερεῖς τῆς βαβυλ. θρησκείας, βλ. Ganszyniec, Λεκανομαντεία, RE. XII, 2. 1879 καὶ 1880.

2. Kropp, Kopt. Zaubertexte, III. § 269, σ. 153. Ἐπίσης πρβλ. DMP. Col. I-III. Γιὰ ἀνακάλυμμα φυχῶν μὲ λεκανομαντεία κατὰ τὶς συνταγὰς αἴγυπτ. μαγ. παύρων βλ. καὶ εἰσόδια τοῦ Hopfner, Dem. Zauberrarytus, σ. 115. 116. 117.

3. Τὸ σακούλι καὶ ἡ πετσέτα εἶναι ἴσως στοιχεῖα ὄνειρομαντείας πού παρελσεφέρησαν καὶ στὴ λεκανομαντεία. Στὴν Κυπαρισσία Μεσσηνίας π.χ. τὴν παραμονὴ τοῦ Ἀι-Γιάννη (23 Ἰουνίου) ἡ μητέρα τῆς κοπέλας τῆς Βάζει στό κρεβάτι ἀμίλητη μιά ἀχρησιμοποίητη πετσέτα καὶ μιά πλάκα σακούλι ἄθικτο (=ἀχρησιμοποίητο). Ὅταν πέφτη ἡ κόρη νὰ κοιμηθῆ, λέει:

Ἄγλε μου Γιάννη, ὁποῖος εἶναι τῆς τύχης μου
νά μου δώσῃ τὸ νερό καὶ τὸ σακούλι νὰ πλυθῶ.

Ὅποσον δὴ στὸν ὕπνο τῆς τότε-λένε-εἶναι τῆς τύχης τῆς. (Πελ. 69).

Κυρίως στὸ κεφ.: Ὅροι ἢ προϋποθέσεις καὶ ἐνισχυτικὲς τελετουργικὲς πράξεις γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ ἀνακαλήματος.

- 15 Πρβ. Μ. Ψελλου, δ.π. ΡG. 122. 881B.: ἐκειδάν ἐμπέση τῷ ὕδατι, πρῶτον μὲν ἤχόν τιν ἀσημον τοῖς περιεστηκόσι κατὰ τὴν ὑποδοχὴν ἐμποιεῖ... Βλ. καὶ Boehm, Hydromantie HDA. IV. 557. Ἐς σημειωθῆ ἀκόμα ὅτι σὲ παραλλαγή πηγαδομαντείας γιὰ ἀνακάλυψη τοῦ προφήτη Ἡλία ὁ μαντευόμενος ἀναταράζει μόνος του τὰ νερά μ' ἓνα κουβαδάκι (ΜΑΘΝ. 4).

δ. ΦΙΑΛΟΜΑΝΤΕΙΑ ἢ ΓΑΣΤΡΟΜΑΝΤΕΙΑ

Ἀνακάλυμμα μελλοντικοῦ συζύγου: Πελ. 10α.-Ἰόν. 5. 6α.

Πρό εξέλιγμένη μορφή τῶν εἰδῶν τῆς μαντείας ποῦ ἐξετάζονται, ἰδιαίτερα τῆς λεκανομαντείας καί σκυφομαντείας εἶναι ἡ φιαλομαντεία¹ ἢ "γαστρομαντεία"², γνωστή καί στή βυζαντινὴ ἐποχὴ³, ὅχι ὅμως καί στήν ἀρχαιότητα⁴. Τῆ λεκάνη μπορούσε εὐκολὰ νὰ ἀντικαταστήσῃ ἓνα ποτήρι⁵, ὅπως ἀναφέραμε, (κάποτε μέ ταυτόχρονη χρήση καθρέφτη), ὡς τό πιό μικρό δοχεῖο (σέ ἀντικατάσταση τοῦ κηγαδίου), καί κατ'ἐπέκταση, χωρὶς νὰ λαμβάνεται ὑπόψη τό σχῆμα, μιά φιάλη μέ νερό.

Ἀπό τῆ στιγμή ποῦ ἡ ἀδιαφανῆς λεκάνη ἀντικαταστάθηκε ἀπό τό γυάλινο ποτήρι, δέν ἦταν ἀνάγκη νὰ κοιτάξῃ ὁ μαντευόμενος πάνω ἀπ'τό ποτήρι, γιά νὰ ἴδῃ τίς ὀπτασί-
ες στό νερό. Μπορούσε νὰ τίς ἴδῃ καί μέσα ἀπό τό γυάλινο τοίχωμα⁶, ὁπότε τό ἀνοιχτό στόμιο τοῦ ποτηριοῦ δέν ἦταν ἀπαραίτητο. Αὐτό λοιπόν συντέλεσε στή χρήση φιάλης μέ στενὸ ἀνοιγμα. Ἰδιαίτερα στά βυζαντινά χρόνια τοῦτο ἐξυπηρετοῦσε περισσότερο τό ἀνακάλυμμα πνευμάτων, τὰ ὅποια κλείνονταν καί σφραγίζονταν κατὰ τῆ διάρκεια τῆς μαντείας στή "γαστέρα", δηλαδή στή φιάλη, μέ μιά πεντάφα γραφισμένη σέ χαρτί ἢ μέ κερύ κῆν φώτων κλπ⁷. Στίς παραλλαγές πάντως τῶν ἐξεταζόμενων ἐδώ μαντικῶν ἐθῶμων ἢ φιαλομαντεία κατέχει μικρὸ μέρος, ἀφοῦ σ'αὐτὴ δέν ἀνακαλοῦνται πνεύματα, οὔτε ἐφαρμόζονται οἱ φιαλομαντικὲς συνταγές τῶν σολομωνικῶν (σφρέγισμα κλπ.), ἀλλὰ τό τυπικὸ τῆς ἐθιμικῆς λεκανομαντείας καί κηγαδομαντείας, μέ μικρὲς ἀποκλίσεις.

Ὅπως ὁποτε ἡ μαντεία σέ ποτήρι μέ νερό, γνωστὴ ὡς "σκυφομαντεία" ἢ "κυαθομαντεία" ἢ "κυλικομαντεία"⁸,-τό ποτήρι δέν ἔδωσε στή νεώτερη ὀνοματολογία τό ὄνομα τοῦ τοῦ αὐτοῦ τῆς μαντείας-, εἶναι ὁ συνδετικὸς κρίκος μεταξὺ λεκανομαντείας καί φιαλομαντείας⁹. Ἄν ὁ μαντευόμενος κοιτάξῃ στό νερό τοῦ ποτηριοῦ μέσα ἀπὸ τὰ τοιχώματά του, ἡ "σκυφομαντεία" τεύνει πρὸς τῆ γαστρομαντεία, ὅπως σέ λεκανομαντικὲς συνταγές, ποῦ τό ποτήρι βρίσκεται σέ κάποια ἀπόσταση ἀπὸ τό medium¹⁰. Ἀντίθετα στή "σκυφομαντεία" τῶν νεώτερων χρόνων ὁ μαντευόμενος χρησιμοποιεῖ τό ποτήρι ὅπως ἀκριβῶς τῆ λεκάνη, καί ἐπομένως ἡ μαντικὴ πράξη κλίνει πρὸς τῆ λεκανομαντεία.

Ἐνα μεταβατικὸ στάδιο στήν ἐξέλιξη τῆς λεκανομαντείας σέ γαστρομαντεία (λεκάνη → ποτήρι → φιάλη) φαίνεται καί σέ συνταγές λεκανομαντείας, ὅπου ἡ λεκάνη ἔχει ἄλλο συμβολικὴ σημασία, ἐνῶ τό πνεῦμα ἀνακαλοῦνται σέ ποτήρι μέ νερό τοῦ ποτηριοῦ μέσῃ στή λεκάνη, πάνω σέ ἀναποδογυρισμένη χύτρα¹¹.

Τό τυπικὸ τῆς φιαλομαντείας, ὅπως εἶπε καὶ ὁ χρόνος, τελείει τὴν ἐπι-

ναι σχεδόν ίδια με τὰ αντίστοιχα τῆς λεκανομαντείας. Ἀνακαλούμενος εἶναι κατὰ κανόνα ὁ μελλοντικός σύζυγος.

Κάποτε παρατηροῦνται συμφορμὸς με ἄλλα εἴδη μαντείας. Σέ μιὰ παραλλαγή ἀπὸ τῆ Μακεδονία π.χ. ἡ μαντευόμενη τρώει ἀρμυροκουλούρα, κοιμᾶται καί, ὅταν τῆ νύχτα ξυπνήσῃ ἀπὸ τῆ δίψα τῆς, κοιτάζει στό κανάτι κλπ. (Μακ. 1), γιὰ νὰ ἴδῃ τὸ μελλ. σύζυγο. Ἐδῶ πρόκειται γιὰ συνδυασμὸ φιαλομαντείας ἢ σκυφομαντείας (ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ σχῆμα τοῦ δοχείου καί τὸν τρόπο τοῦ κοιτάγματος) με τὴν ὄνειρομαντεία με ἐπικρατέστερη τὴν πρώτη. Στὸ Σκαλοχώρι Βοΐου καταγράφηκε ἀνάλογος συμφορμὸς, με ἐπικρατέστερη πάντως τὴν ὄνειρομαντεία¹².

Σ η μ ε λ ώ σ ε ι ς

1. Μερικές φορές λεκανομαντεία καὶ φιαλομαντεία ταυτίζονται στους βυζαντινούς. Πρβλ. Ψελλοῦ, Scripta minora, τοῦ ὑπερτίμου καὶ πρώτου τῶν φιλοσόφων τοῦ Ψελλοῦ κατὰ τοῦ Σαββαΐτα, σ. 227, στ. 201-203 (ἔκδ. E. Kurtz, Μιλάνο 1936). Τό κείμεν. βλ. στή σ. 3 παρακάτω. Πρβλ. καὶ PGM. τ. 1. σ. 178. Pap. IV: 'Αφροδίτης φιλ<α>λομαντεῖον', ὅπου στήν ἀρχή (IV, 3210) συνιστάται ἡ χρήση φιάλης καὶ παρακάτω (IV, 3248 κέ) ἡ χρήση ποτηριοῦ γιὰ τό ἀνακάλημα τῆς 'Αφροδίτης.
2. Γιὰ τή σύγχυση τῶν ἐννοιῶν γαστρομαντείας-ἐγγαστριμυθίας βλ. Cunen, Lécanoman-
cie, σ. 355. 356 καὶ σ. 1 τῆς σελ. 357.
3. 'Ο Μαλάλας καὶ τό "Πασχάλιον Χρονικόν" ἀναφέρουν τόν μαντικό "σκύφον", ἐνῶ ὁ Μι-
χαήλ Ψελλός ἀναφέρει ὡς ὄργανο τῶν λεκανομάντεων τήν "φιάλην μαντικὴν" ταυτίζου-
σας ἔτσι τή λεκανομαντεία μέ τή φιαλομαντεία. Βλ. I. Μαλάλα, Χρονογραφία, 35,
71. (PG. 97 105 A, § 71: σκύφους), Chronicon paschale. p. 38, D. (Dindorf. ἔκδ.
Βόννης 1832, σ. 69,21) καὶ M. Ψελλοῦ, ὁ.κ. στίχ. 201-203:

λεκανόμαντι, πάντα σοι διερρύθη·
καταφρονῶ σου τῶν ἀθέσμων ὀργῶν,
τῆς μαντικῆς σου φιάλης κατακτώ.

4. Βλ. καὶ Cunen, Lécanoman-
cie, σ. 347, σ. 1.
5. Γιὰ λεκανομαντεία σέ ποτήρι στή βυζαντινὴ ἐποχὴ πρβλ. 'Ιερωνύμου καὶ Σωφρονίου,
Βίος τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν 'Ιλαρίωνος (Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως, 'Ανάλεκτα 'Ι-
εροσολυμιτικῆς σταχυολογίας, 5, 96, 19) καὶ Φ. Κουκουλέ, Μεσαιωνικοὶ καὶ Νεοελ-
ληνικοὶ κατάδεσμοι, Λαογρ. τ.θ', σ. 54.
6. Πρβλ. καὶ Cunen, Lécanoman-
cie, σ. 289. 291. 292. 'Επίσης γιὰ τήν ἀντικατάσταση
τῆς λεκάνης στίς μαντικές συνταγές ἀπὸ ἓνα "πιβακτόριο" μιά "ἄμκουλα" ἢ ἓνα πο-
τήρι, ἐνῶ τό τυπικὸ (τελετουργία) παραμένει τό ἴδιο, βλ. Cunen, ὁ.κ. σ. 301.302.
Πρβλ. AA. σ. 51, 13-15: "... καὶ κίασε χαρτίν ἄσπρον καὶ γράψε μίαν πεντάλφαν καὶ
σκέπασε τό ὑαλύν ἐπὶ τό στόμα". 'Επίσης ὁ.κ. σ. 53,27 καὶ σ. 429, 29-30: "καὶ ἄν
εἴκη· μέσα ἐστίν, ἔχε κερῖον εὐθύς καὶ στούκωσε τό στόμα τοῦ ὑαλίου". Καὶ στήν
ἴδια συνταγὴ σ. 430, 2-4: "καὶ <εἶς> τήν γαστέρα κάμε χαρτίν καὶ γράψε μίαν πεν-
τάλφαν καὶ βάλε 'ς τό στόμα τοῦ ὑαλίου ἀπάνω 'ς τό χεῖλι" (pentalph). Πρβλ.
ἐπίσης ὁ.κ. σ. 49, 1-4.

8. Βλ. καὶ Boehm, Hydromantie, HDA. IV. 558. Κατὰ τὸν Boehm μόνον ἡ "λεκανομαντεία" εἶναι ἀρχαία ἀπὸ τῶν ὀνομασίᾶς αὐτῆς, ἐνῶ οἱ ἄλλες εἶναι "νεώτεροι αὐθαίρετοι σχηματισμοὶ λέξεων".
9. Ἡ σκυφομαντεία ὀνομάζεται μάλιστα ἀπὸ τὸν Vossius "γαστρομαντεία". Βλ. Cunen, Lécanomançie, σ. 353 καὶ 354.
10. Πρβλ. τὸ σκαρίφημα τοῦ Cod. Bononiensis 3632, F. 344^r. (AA. σ. 495). Ἐπίσης βλ. καὶ σ. 595.
11. Πρβλ. AA. σ. 594,25 - σ. 596,14: "Μέθοδος προγνωστικῆ ἐνεργητικῆ διὰ λεκάνης καὶ χύτρας καὶ ὑελίου ὕδατος καὶ ἐλαίου". Μέσα σὲ κύκλον τοποθετεῖται λεκάνη ἄδεια. Μέσα στὴ λεκάνη μιά χύτρα ἀναποδογυρισμένη ἀγάνωτη καὶ πάνω στὴ χύτρα κοτήρι μὲ νερό, ὅπου τὸ medium βλέπει τῶν ὀπτασίᾶς. Ἡ λεκάνη ἔχει θέση στη-ροῦματος μαγικοῦ. Βλ. καὶ Cunen, Lécanomançie, σ. 286. Ἀνάλογη παραλλαγή (τοποθέτηση κοτηριοῦ μὲ νερό σ' ἓνα ἔδειο πιάτο κλπ.) καταγράφηκε στὴν Τήνα (βλ. Κυκλ. 11 γ.).
12. Βλ. Αἰκατερινύδου, Ἀμύλητο νερό, σ. 49.

2. ΚΑΤΟΠΤΡΟΜΑΝΤΕΙΑ

α: άκλή:

Ἐνακάλημα νεκρῶν: Θεσσ.26β.-Στ.10γ.

Ἐνακάλημα μελλοντικοῦ συζύγου: Μακ.2 (ἐμφανίζονται ἀπρόσκλητα καὶ φαντάσματα ἢ ὁ σατανάς).9.-θρ.2γ.-Θεσσ.7β.26β.-Στ.1β.2.5.6β.10γ.-Β Ξκ.3β.

Πελ.13.14β.16.17α.28β.42α.69β.70β.-Ἰόν.1.-Κυκλ.1α.4.5β.6α.10β.11β.12β.-Κρ.1β.

2α.7β.11.12.13α.16α.36β.-ΜΑσΝ.3α.6α.-ΔΜΑσ.1β.-Ε.Διασκ.3.-Χτ.1.

Πρόβλεψη μόνο τοῦ ὄντοματος τοῦ μελλοντικοῦ γαμπροῦ: Ἰόν.2

Ἐνακάλημα ἀγνωστοῦ κλέφτη: ΔΜΑσ.3.

Ἐμφάνιση σημείων (φέρετρον, κηδείας κλπ.), καὶ προεισωνύζουν τὸ θάνατον τοῦ μαντευομένου:

Κρ.7β.12

Ἐμφάνιση σημείων ἀποκαλυκτικῶν τοῦ μέλλοντος:

Θεσσ.26β.

β: διπλή:

Ἐνακάλημα μελλοντικοῦ συζύγου:

Ε Διασκ.1.2.

Γιὰ τὸ Ἐνακάλημα μελλοντικοῦ συζύγου γίνεται συνήθως χρῆσις ἀκλῆς κατοπτρομαντείας (μέ ἕναν καθρέφτη), ἢ καὶ διπλῆς (μέ δύο) σέ ὀρισμένες παραλλαγές, γιὰ ἐνίσχυση τῆς μαντικῆς τελετουργίας. Στὴ δεύτερη περίπτωση ὁ ἕνας καθρέφτης ἀντικατέστησε τὴν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ¹, ἐνῶ ὁ δεύτερος καίζει τὸν ἕδον ρόλον, ὅπως ὁ καθρέφτης στὸ συνδυασμὸ πηγαδομαντείας (ἢ λεκανομαντείας) καὶ κατοπτρομαντείας, γιὰ τὸν ὅποσον θὰ γίνῃ λόγος στὸ ἐπόμενον κεφάλαιον.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησιν τῆς κατοπτρομαντείας στὴν Ἑλλάδα πρέκει νὰ παρατηρηθῆ ὅτι, ἂν ἡ περιγραφόμενη ἀπὸ τὸν Ἀριστοφάνη σκηνή² ἀφορᾷ κατοπτρομαντεία, τότε μιὰ μορφή τῆς μαντείας αὐτῆς ἦταν γνωστὴ στὴν Ἑλλάδα ἤδη τὸν 5ο αἰ.π.χ.³. Ὁπωρῆκοτε ὅμως μέ τὴ μορφή τῆς ὑδροκατοπτρομαντείας εἶναι γνωστὴ τουλάχιστον τὸν 2ο αἰ.μ.χ., ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Πausanias⁴. Τὸν 5ο αἰ.μ.χ. ὁ Πρόκλος σέ σχολιὸν τοῦ βιβλίου Πολιτεία τοῦ Πλάτωνα⁵ μιλάει γιὰ μαγικὰς τέχνας μέ τὴς ὅποιας προκαλοῦνται ἰκτασίαι σέ καθρέφτες. Ὁ χαρακτηρισμὸς ὅμως μαντικῆς πράξεως μέ τὸ ὄνομα "κατοπτρο-

μαντεία" παρουσιάζεται για πρώτη φορά στο 160 α.μ.χ., (τουλάχιστον από τότε έχουμε διασωμένη μαρτυρία), εποχή ακμής της λογοτεχνίας με θέμα τη μαντική, και ίσως για πρώτη φορά στον 'Ιερώνυμο Καρδάνο⁶.

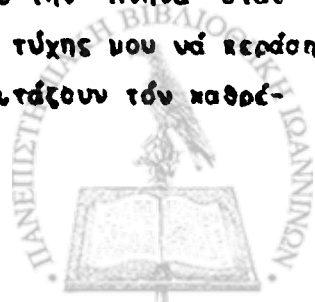
Στη νεοελληνική κατοκτρομαντεία ανακαλούνται κυρίως ό(ή) μελλ. σύζυγος, σκάνια νεκρού ή ο άγνωστος κλέφτης. Κάποτε όμως έμφανίζονται αυτόκλητα και φαντάσματα, ο σατανάς (Πρβλ.Μακ.2) ή ένα φέρετρο, κλπ. (βλ. κύνακα). 'Η ανακάλυψη κλέφτη με την κατοκτρομαντεία και ή εμφάνιση του διαβόλου μας συνδέουν με τη μεσαιωνική κατοκτρομαντεία, ενώ "στην αρχαία κατοκτρομαντεία", κατά την παρατήρηση του Βοehm, "πρόκειται για μιá πραγματική χρησμοδοσία, για γνωστοποίηση δηλαδή του μέλλοντος"⁷.

Τό τυπικό της νεοελληνικής έθιμικής κατοκτρομαντείας μοιάζει με της πηγαδομαντείας με μικρές διαφορές (γύμνωση, κεριά), και ακόμα περισσότερο με της λεκανομαντείας και φιαλομαντείας. Κι εδώ έχουμε τη γύμνωση, τη χρήση κεριών ή λαμπάδων, την έκκληση του 'Αι-Γιάννη, του θεού ή των άγίων Πέτρου και Παύλου. 'Η κάλυψη όμως, πολύ συνηθισμένη στην πηγαδομαντεία και σχεδόν έξίσου συχνή στη λεκανομαντεία, ύποχωρεί στην κατοκτρομαντεία, όπου παρουσιάζεται σκάνια (Στ.10γ.-'Ιόν.1.-Κρ.7β.11.). 'Αντίθετα έχουμε εδώ τη γύμνωση. Αυτό πρέπει να οφείλεται στο γεγονός ότι ή πηγαδομαντεία και ή λεκανομαντεία άσκοπουν έξω, όπου ή γύμνωση δέν εύνοείται, ή κατοκτρομαντεία μέσα στο σπίτι, όπου ή κάλυψη, τουλάχιστον ως ενισχυτική της αυτοσυγκεντρώσεως, δέν είναι άπαραίτητη.

'Όσοο στην κατοκτρομαντεία παρουσιάζονται κάποτε και μοτίβα μαγικών πράξεων άγνωστα στα άλλα είδη της έθιμικής μαντείας, όπως π.χ. τό θυμιάσμα του καθρέφτη (ΜλσΝ.3α), που μας οδηγεί στο τυπικό της ύδροκατοκτρομαντείας στην Πάτρα⁸ και στα καπνύσματα ("έπιθύματα") των μαγικών καπύρων και των σολομωνικών⁹, ή παράθεση φαγητών (Κρ.7β.), που θυμίζει ανάλογες οδηγίες σολομωνικών¹⁰ κλπ.

'Όπως στη "σκυφομαντεία" και τη φιαλομαντεία, παρατηρούνται συχνά κι εδώ συνδυασμοί της κατοκτρομαντείας με άλλα είδη μαντείας και ιδίως με την όνειρομαντεία. Παραθέτω δύο παραδείγματα, όπου ή κατοκτρομαντεία υπερισχύει άέναντι στην όνειρομαντεία, με την όποία ώστόσο συμφύεται:

Στα Σφακιά Κρήτης την παραμονή του 'Αγίου 'Ιωάννου (23 'Ιουνίου) "τοκοθετούν κάτωθεν του προσκεφαλαίου των ένα καθρέφτην. Την πρωίαν, κρίν άνοίξουν τους όφθαλμούς, λαμβάνουν τον καθρέφτην διά της χειρός, τον φέρουν έμπροσθεν του προσώπου και ρίπτουν τό πρώτου βλέμμα έκ'αύτου, πιστεύοντες ότι έντός αυτού θ'άντεκρίσουν τον μέλλοντα σύζυγον..."(Κρ.2α). Και σε μιάν άλλη παραλλαγή από την 'Αθήνα "σταυρώνουν τρεις φορές τον καθρέφτη και λέγουν:-'Όποιος είναι της τύχης μου να περάση άπόφε να τον δω. 'Αφού κοιμηθούγ, ξυπνοθν τά μεσάνυχτα και κοιτάζουν τον καθρέφτην "(Στ.5).

Υπάρχουν και περιπτώσεις τέτοιου συμφορμού, όπου υπερσχύει η όνειρομαντεία. Ο καθρέφτης τοποθετείται κάτω από το προσκέφαλο της μαντευόμενης, ή όποια όμως βλέπει στο όνειρο το μελλοντικό σύζυγό της¹¹. Σε τέτοιες περιπτώσεις, κατά την παρατήρηση του Ν. Πολύτη, "ούδέν άλλο της κατοκτρομαντείας ίχνος υπελεύθη, πλην του όργάνου της μαντικής"¹².

Η διπλή κατοκτρομαντεία δεν είναι συνηθισμένη. Είναι γνωστή στους Έλληνες της διασκορπής (Σερβίας και Όδησσο) και στην Κεφαλληνία. Παραδείγματα: Κατά μία πληροφορία, "όταν είναι πανσέληνος στις 12 ή ώρα την νύχτα ή κόρη έντελως γυμνή μένει μόνης της, άφου κάρη καθρέφτη τόν όκοζον νά τοποθετη κατά τοιοϋτον τρόπον, ώστε νά παύρη φως από τό φεγγάρι και ν' άντανακλα έπάνω της. Έχει κι έναν άλλον καθρέφτη που καθρεφτίζεται όλόκληρη, κρατούσα δύο άσπρες λαμπάδες και παρατηρεί είς τόν καθρέφτην. Έκει βλέπει διάφορες όπτασίες και συμπεραίνει ποζον θα παντρευτη. Λέγουν πως κάποια είδε ένα αξιωματικό και κηδεύα και μέσα στο χρόνο υπανδρεύθη, αλλά είς τά σύνορα σκοτώθηκε από κεραυνό ο σύζυγός της" (ΕΔιασκ.2). Ο καθρέφτης, μέ τόν όκοζον ή μαντευόμενη άντανακλα τό φως του φεγγαριου πάνω της, καίζει δευτερεύοντα ρόλο. Η αναλογία του έξάλλου μέ τόν καθρέφτη που χρησιμοποιείται για την άντανάκλαση των ήλιακων ακτύνων στο νερό του πηγαδιου ή της λεκάνης είναι φανερή¹³. Η άντανάκλαση των σεληνιακων ακτύνων πρέπει νά έχη έδω μαντική λειτουργία, την έπίδρασή τους δηλαδή στη μαντευόμενη για την άπόκτηση μαντικής ικανότητας. Γιατί άλλως τό φώτισμα της μαντευόμενης συντελεσ στη σαφέστερη έμφάνιση του ζιδιου του είδώλου της στον άλλον καθρέφτη, πράγμα που δεν έξυπηρετεί τό σκοπό της μαντικής πράξης. Τό μοτίβο της άντανάκλασης του σεληνιακου φωτός πάνω στη μαντευόμενη έχει έπομένως μόνο φαινομενική όμοιότητα μέ την άντανάκλαση ήλιακου φωτός, ή λειτουργία του είναι άλλη και κεντρίζεται μέ τό ρόλο που καίζει ή σελήνη και είδικά ή πανσέληνος στις μαντικές και τυλικές πράξεις¹⁴. Άξιοπαρατήρητο είναι έπίσης έδω τό μοτίβο της γύμνωσης, στενά έμένο μέ τις κατοκτρομαντικές πράξεις, ώστε νά τό συναντάμε και κατά την υπαύθρια λείσή τους.

Σε μίαν άλλη παραλλαγή διπλής κατοκτρομαντείας από την Όδησό "έχρησιμοποζούν το κάτοπτρα, τό έν πρό του άλλου τοποθετηθέντα είς τρόπον, ώστε νά σχηματίζεται ένός του έτέρου εκ των δύο βαθεία στοά. Μεταξύ των εκειντο δύο κηρία άνημμένα. Της ρδς φωτιζομένης ή τελούσα την πράξιν έβλεπεν εκει μίαν μορφήν. Εζπον ότι συνέβη οτάζων νά άντικρύση και φέρετρον και ότι άκόμη απέθανόν τινες εκ συγκοπής πρό του ζματος αύτου" (ΕΔιασκ.1). Παραπλήσια παραλλαγή καταγράφηκε και στην Κεφαλληνία (Ίόν.4). Το πρωτεύοντα ρόλο καίζει τό κάτοπτρο, όπου ή μαντευόμενη βλέπει τις όπτασίες, ένω άλλο έχει την ζδια σχεδόν χρήση και σημασία μέ τόν καθρέφτη που κρατείται μέ την προς τό νερό, ένω ή μαντευόμενη βλέπει στο είδωλό του.

Παρόμοιες παραλλαγές μέ δύο καθρέφτες είναι γνωστές και σε άλλους λαούς¹⁵. Σε εκούς μάλλιστα τό ρόλο του δεύτερου καθρέφτη καίζει τό φεγγάρι ή ο ήλιος¹⁶.

Σ η μ ε λ ώ σ ε ι ς

1. Ἡ συγγένεια ἄλλωστε ὑδρομαντείας καί κατοπτρομαντείας εἶναι πολύ στενή. Βλ. καί Boehm, Hydromantie, RE.IX.86. καί τοῦ Ἰδίου, Hydromantie, HDA.IV.556. Τό ρόλο τοῦ σικκοῦ καθρέφτη τῆς ἐπιφάνειας τοῦ νεροῦ πῆρε ἀργότερα ὁ τεχνητός καθρέφτης. Πρβλ. Ganschinietz, Κατοπτρομαντεία, RE.XI,1.28,22 κέ. Κατά τόν Wünsch, Zauberspiegel, σ.158 ἡ πρώτη βαθμίδα τῆς κατοπτρομαντείας ἦταν ἡ μαντεία μέ τόν καθρέφτη τοῦ νεροῦ. "Wir erkennen, γράφει ὁ Wünsch ὁ.π., dass ihm (ένν. στόν Πυθαγόρα-6ος π.Χ. αἰ.-) eine Vorstufe des eigentlichen Spiegelzaubers bekannt war, das Weissagen aus dem einfachsten Spiegel, den uns die Natur gibt, dem des Wassers, sei das nun die Oberfläche des fließenden Baches, oder der in einem Becken aufgegangener Flüssigkeit".
2. Ἀριστοφάνους, Ἀχαρνῆς, 1128 κέ.:
Κατάχει σύ, καί, τοῦλαιον. Ἐν τῷ χαλκίῳ
ἐνορῶ γέροντα δειλίας φευξόμενον.
3. Πρβλ. καί Hartlaub, Zauber des Spiegels, σ.121.
4. Πausanίου, Ἑλλάδος Περιήγησις, 7,21,12. Γιά μαρτυρίες Ἑλλήνων, Ρωμαίων καί ἄλλων συγγραφέων γιά κατοπτρομαντεία βλ. Boehm, Katoptromantie, HDA.IV.1099-1103. Βιβλιογραφία γιά τό ἴδιο θέμα βλ. Ganschinietz, Κατοπτρομαντεία, RE. XI,1.27.
5. 431. Ἔκδ. Kroll (Lipsiae, MDCCCXCIX). I. σ.290,14 κέ.: "...ὄσα μάντων τέχνηαι πρὸς τε τὰ εἰδῶλα ὄρην ἐπαγγέλλονται καί τῆς σικκῆς." Καί παρακάτω σ.290,19-21: "...καί γυναικὸς καθαιρομένης, φησὶν Ἀριστοτέλης [π. έννευ. 2. 459^b 27], εἰς ἐνοκτρον ἰδούσης αἵματοῦται τό τε ἐνοκτρον καί τό ἐμφαινόμενον εἰδῶλον."
6. Cardanus, Opera, I,(1663),564. βλ. Boehm, Katoptromantie, HDA.IV.1099
7. Boehm, Katoptromantie, HDA.IV.1103.
8. ...καί θυμῶσαντες εἰς τό κάτοκτρον βλέπουσι. Πausanίας,7,21,12.
9. Γι'αὐτὰ δὲ γύνη λόγος σέ ἐκόμενα κεφάλαια.
10. Βλ. κεφ. Ὅροι ἢ Προῦκοθέσεις..., σημ. 180.181, σ. 244-245.
11. Abbot, Makedonian Folklore, σ.50. Ἐκίσης βλ. Η.Π.Βουβουλέ, Παρατηρήματα, Κρητ. Χρονικά (Β' Λογογρ. παράρτημα). (Κυκλοφορεῖ μαζί μέ τό τεύχος III. τοῦ τόμου I'1957 Ἡράκλειον 1957, κεφ.10.σ.40.

12. Πολύτου, Μαγικά τελεταί, σ.15.
13. Βλ. Κεφ. Συνδυασμός ύδρομαντείας-κατοπτρομαντείας, σ.99 (II.) και 103.
14. Για την πανσέληνο και τη σημασία της στις μαντικές πράξεις βλ. παρακάτω κεφ.:
• Όροι ή προϋποθέσεις και ενισχυτικές τελετουργικές πράξεις για την έπιτυχία του άνακαλήματος, όρος ιζ, σ. 218-219.
15. Röhéim, Spiegelzauber, σ.129.
16. Röhéim, ό.π., σ.246.247.

3. ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΥΔΡΟΜΑΝΤΕΙΑΣ - ΚΑΤΟΠΤΡΟΜΑΝΤΕΙΑΣ

α. Κατοπτροῦδρομαντεία

I. Κατοπτροπγομαντεία (σέ πηγή)

Ἀνακάλυψη μελλοντικοῦ συζύγου: Πελ. 41. - ΘρΝ.1.

II. Κατοπτροπγαδομαντεία:

α. σέ πηγάδι:

Ἀνακάλυψη νεκρῶν: Μακ.4.8.20.21.23. - Θρ.5.6.10.13. - Θεσσ.5α.10.12.15.16.20.22.27.28.29.30.34.35.36.38.39.41.42.43.46.47.48.50.52.56. - Στ.9.11.14.18.19.21α. - Εὐβ.2.5.8.9.10.11. - ΒΣκ.4.5. - Πελ.33.50.51.52.53.54.65. - Ἰόν.13. - Κυκλ.13.

Ἀνακάλυψη μελλοντικοῦ συζύγου: Ἡκ.2.3.4.5.6.7.8. - Μακ.5.6.8.10.11.12.13.14.16.17.18.19.26. - Θρ.2α.4α.4β.5.6.12. - Θεσσ.2.3.4.5β.6.7α.8.9.13.14.16.18.21.23.24.25.31.37.45.48.49.52.55.56. - Στ. 1α.3.4.6α.7γ.8.13.15.16.17.19.20.21α. - ΒΣκ.1.2.3α.5.7. - Πελ.2.5.6.7.9.10β.14γ.17β.19.20.22.23.24.25.26.28β.31.34.35.36.37.38.39.40.44.45.47.48.49.51.52.53.55.56.58.60.61.63.65.66.67.68.70α. - Ἰόν.7.8.10.11.12.16. - Κυκλ.18.6β.7.10α.11α.13.14.15.17.Κρ.1α.28.5.7α.8.9.14.15.16β.17. (γαμπροῦ ἢ ὀποιοῦδήποτε ἄλλου).18.21.22.24.26.27.28.32.33.34.35.36α.37.38.39. - ΘρΝ.2. - ΜΑ Ν.5.7.8.11.13.14. - ΔΜΑσ.1α.4. (καὶ ὀτιλόηκοτε ἄλλο ἐπιθυμοῦν).5.

Ἀνακάλυψη ξενιτεμένων: Εὐβ.2.9.11. - ΒΣκ. 3α.5. - Πελ.51.54. - Κρ.7α.39.

Ἀνακάλυψη ἀγνοουμένων: Θεσσ.43.48. - Εὐβ.2.

Ἀνακάλυψη τραυματιῶν: Πελ.53.

Ἐμφάνιση δαιμόνων ἀπρόσκλητων κατὰ τὸ ἀνακ.μελλ. συζ.: Στ.6α.

Ἐμφάνιση σημείων (φέμετρον, κηδεύας κλπ.) καὶ προεισνύζουσι θάνατον τοῦ μαντευομένου: Ἡκ.6.7. - Μακ.14.17.18.26. - Θεσσ.5β.56. - Στ.6α.15.16. - ΒΣκ.1.2.7. - Πελ.6.9.17β.19.25.34.58. - Κρ.7α.36α. - ΜΑσΝ.14.

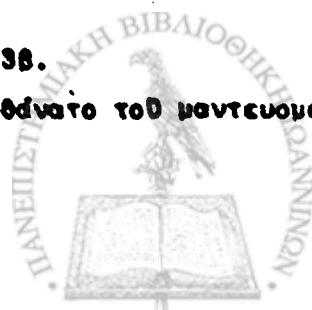
Ἐμφάνιση σημείων καὶ δηλώνουσι τὸ μέλλον τοῦ μαντευομένου: Ἡκ.1.2.6. - Μακ.10.26. - Θεσσ.55. - Στ.6α.15. - ΒΣκ.1. - Πελ.5.15.22.29.60.70α.

Ἐμφάνιση περιέργων πραγμάτων (χερῶν κλπ.): Θρ.17.

β. σέ δεξαμενή:

Ἀνακάλυψη μελλοντικοῦ συζύγου: Πελ.57. - Κυκλ.8. - Κρ.13β.

Ἐμφάνιση σημείων (φέμετρον, κηδεύας κλπ.) καὶ προεισνύζουσι θάνατον τοῦ μαντευομένου: Πελ.57. - Κρ.13β.

(a+b). Καί σέ πηγάδι καί σέ δεξαμενή:

'Ανακάλημα νεκρῶν: Θεσσ.40. - Κρ.40.

'Ανακάλημα μελλοντικοῦ συζύγου: Πελ.11.64. - 'Ιόν. 15. - Κρ.40(προτιμιένται ὁμως τὰ πηγάδια).

'Ανακάλημα ἀγνοουμένων: Θεσσ.40.

III. Κατοκτρολεκανομαντεία:

a. σέ βαρέλι:

'Ανακάλημα νεκρῶν: Θεσσ.33.48.52.

'Ανακάλημα μελλοντικοῦ συζύγου: Θεσσ.33.45.48.52.

'Ανακάλημα ἀγνοουμένων: Θεσσ.48.

b. σέ καζάνι

'Ανακάλημα νεκρῶν: Στ.21β.

'Ανακάλημα μελλοντικοῦ συζύγου: Θεσσ.19.49.53.54. - Στ.21β.

'Εμφάνιση σκηνης κηδείας κού προσιωνίζει θάνατο τοῦ μαντ.: Θεσσ.53.

c. σέ λεκάνη ἢ ἄλλο μεγάλο δοχεῖο:

'Ανακάλημα νεκρῶν: Θεσσ.29 (σέ μ. δοχεῖο) - Στ.21β. - ΒΣπ.5.

'Ανακάλημα μελλ.συζύγου: "Ηκ.8. - Στ.21β. - Β.Σπ.5.7.

'Ανακάλημα ξενιτεμένων: Β.Σπ.5.

'Εμφάνιση σκηνης κηδείας μέ τή γνωστή σημασία: ΒΣπ.7.

IV. Κατοκτροσκυφομαντεία (σέ ποτήρι):

'Ανακάλημα μελλοντικοῦ συζύγου: Στ.7β.

β. Υδροκατοκτρομαντεία.

I. Πηγοκατοκτρομαντεία:

a. σέ πηγή:

'Ανακάλημα μελλοντικοῦ συζύγου: Κυκλ.3.

b. σέ ποτάμι:

'Ανακάλημα νεκρῶν: Εὔβ.6.

'Ανακάλημα μελλοντικοῦ συζύγου: ΔΜΑσ.6.

II. Πηγαδοκατοκτρομαντεία:

a. σέ πηγάδι:

'Ανακάλημα νεκρῶν: Μακ.25. - Θρ.11. - Θεσσ.44. - Πελ.27.69α. - Κρ.6.20.

Ἐνακάλημα μελλοντικοῦ συζύγου: Θρ.1. - Θεσσ.44. - Στ.3. - Πελ.30.42β.59.62.69α.
- Ἰόν.14. - Κρ.3.6(= ἀνακ.ἐρωμένου).29.30.31. - ΜΑσΝ.2.6β. - Νησ.2.
ΔΜΑσ.6. - Πρόβλεψη μόνο τοῦ ὀνόματός του: ΜΑσΝ.3β.

Ἐνακάλημα αἰχμαλώτων: Κρ.6.

Ἐμφάνιση σημείων πού δηλώνουν τό ἐπάγγελμα τοῦ μελλοντ. συζύγου: Β. Στ.6.

Ἐμφάνιση σημείων (φέρετρον, κηδείας κλπ.) πού προοιωνίζουσι θάνατον τοῦ μαντευομένου: Πελ.42β. ἢ κάποιου συγγενοῦ του: ΜΑσΝ.2.3β.

b. σέ δεξαμενή (στέρνα):

Ἐνακάλημα μελλοντικοῦ συζύγου: Ἰόν.9. - Κρ.19.

Ἐνακάλημα ξενιτεμένων: Κρ.19.

Ἐμφάνιση σημείων (φέρετρον κλπ.) πού προοιωνίζουσι θάνατον τοῦ μαντευομένου:
Κρ. 19.

III. Λεκανοκατοκτρομαντεία:

a. σέ βαρέλι:

Ἐνακάλημα νεκρῶν: Θεσσ.44.

Ἐνακάλημα μελλ. συζύγου: Θεσσ.44.

b. σέ καζάνι:

Ἐνακάλημα νεκρῶν: Θεσσ.44. - Πελ.69α.

Ἐνακάλημα μελλοντικοῦ συζύγου: Θεσσ.44. - Πελ.69α.

IV. Σκυφοκατοκτρομαντεία:

Ἐνακάλημα μελλοντικοῦ συζύγου: Πόντ.1.

Στίς πιά πολλές παραλλαγές ἡ ὑδρομαντεία παρουσιάζεται στενά συνδεμένη μέ τήν κατοκτρομαντεία. Ὁ μαντευόμενος κατά τό ἀνακάλημα νεκρῶν ἢ ζωντανῶν κρατεῖ καθρέφτη μέ τό τζάμι στραμμένο πρός τό νερό. Σέ ὀρισμένες παραλλαγές στερεώνει τόν καθρέφτη στό μέτωπό του, πάλι μέ τό τζάμι πρός τό νερό, ἐνώ σέ ἄρκετές ἀντανάκλα μέ τόν καθρέφτη τίς ἡλιακές ἀκτίνες στό νερό. Σέ μιᾶ παραλλαγή πηγαδοκατοκτρομαντείας ὁ καθρέφτης κρατιέται μέ τήν πίσω ὀψη πρός τό νερό, ἐνώ σέ παραλλαγή κατοκτρολεκανομαντείας ὁ καθρέφτης τοποθετεῖται μέσα στή λεκάνη¹.

Ἀκολουθεῖ πύνακας παραλλαγῶν ὡς πρός τήν θέση τοῦ καθρέφτη:

I. Μέ τήν ὀψη πρός τήν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ:

a. Κρατιέται στό χέρι:

Ἦε.3.4.5.8. - Μαν.4.5.8.12.13.14.18.21.23.25.26. - Θρ. 6.10.11.13.
- Θεσσ.10.17.20.28.30.31.33.34.36.37.38.39.41.43.44.45.46.47.48.49.54.
55.56. - Στ.8.9.11.16.17.18. - Εὐβ.6. - ΒΣτ.3α.6. - Πελ.7.9.11.15.17β.

20.25.27.30.31.33.39.42β.54.55.59.62.63.65.67.68.69α.70α. - 'Ιόν.7.9.
11. - Κυκλ.1β.3.6β. - Κρ.3.5.6.7α.14.16β.24.26.30.32.36α.38. - ΘρΝ.1.
- ΜΑσΝ.2.14. - Νησ.2. - ΔΜΑσ.5.6.

β. Κρατιέται στερεωμένος στο μέτωπο:

'Ηπ.2.7. - Πελ. 6.23. - Κυκλ.7.8. - Κρ.39.

II. Κρατιέται πλάγια για την άντανάκλαση των ήλιακων (πολύ σπάνια σεληνιακών) ακτίνων στο νερό:

'Ηπ.6. - Μακ.8.10.11.16.17.19. - Θρ.2α.2β.12. - Θεσσ.2.7α.9.13.14.15.16.
21.23.24.25.27.50.52.53. - Στ.1α.4.6.7β.7γ. 14. 15.21α.21β. - Εϋβ.2.5.8.
10.11. - ΒΣπ.4.5(σελην.άκτ.).7. - Πελ.6.10β.19.22.23.24.28α.34.38.40.41.
45.47.48.49.50.51.52 59.57.58.60.61.64.66. - 'Ιόν.5.7.8.10.12.13.16. - Κυκλ.
11α.13.15.17. - Κρ.1π.2β.7α.8.9.13β.15.17.18.27.28.33.34.35.37. - ΘρΝ.2.
- ΜΑσΝ.5.7.11. - ΔΜΑσ.4.

III. Κρατιέται με την κύω πλευρά προς το νερό: 'Ιόν.14.

IV. Τοποθετείται μέσα στο νερό της λεκάνης: Θεσσ.19.

V. Τοποθετείται δίπλα στο κοτήρι της σκυφομαντείας: Πόντ.1.

Ο ρόλος του καθρέφτη στο συνδυασμό ύδρομαντείας-κατοπτρομαντείας είναι πρωτεύων ή δευτερεύων ανάλογα με το ποῦ ἐπιχειρεῖ νά ἰδῆ ὁ μαντευόμενος τή μορφή τοῦ ἀνακαλουμένου. Στίς παραλλαγές, ὅπου αὐτός βλέπει στό νερό γενικά ἢ στό εἶδωλο τοῦ καθρέφτη μέσα στό νερό ἢ ἀκόμα στό φωτιζόμενο ἀπό τίς ἀντανακλώμενες ἀκτίνες μέρος τοῦ νεροῦ, ὁ ρόλος τοῦ καθρέφτη εἶναι δευτερεύων. 'Εδῶ ὑπερῖσχυει ἡ ὑδρομαντεία. 'Επομένως πρόκειται γιά κατοπτροῦδρομαντεία. Στίς παραλλαγές, ὅπου ὁ μαντευόμενος κοιτάζει μέσα στόν καθρέφτη περιμένοντας ἐκεῖ τήν ἐμφάνιση τῶν ἀνακαλουμένων, ὁ καθρέφτης ἔχει πρωτεύοντα ρόλο, ἡ κατοπτρομαντεία ὑπερῖσχυει καί ὁ συνδυασμός μπορεῖ νά χαρακτηριστῆ ὡς "ὑδροκατοπτρομαντεία". 'Υπάρχει ὁμως καί παραλλαγή (Στ.3) κατά τήν ὁποία ὁ μαντευόμενος κοιτάζει διαδοχικά στό νερό καί στόν καθρέφτη², ὁπότε ἔχουμε ἰσορροκία ὑδρομαντείας-κατοπτρομαντείας, διότι ὁ ρόλος τοῦ καθρέφτη καί τοῦ νεροῦ εἶναι ἰσοβαρῆς. Ποιό εἶναι τό ἐπικρατέστερο μοτίβο δείχνει ὁ παρακάτω κίνακας παραλλαγῶν.

I. στό νερό:

α. σέ ὁποιοδήποτε μέρος τοῦ νεροῦ:

'Ηπ.1.2.4.5.6. - Μακ.6. - Θρ.4β.5. - Θεσσ.3.4.5.6.7α.8.11.13.16.17.18.

22.23.28.30.34.35.40.43.45.47.48.49.52.53.54. - Στ.1.6α.7β.7γ.8.9.11.13.
14.15.17. - Εϋβ.2. - ΒΣπ.3α.4.5.7. - Πελ.6.7.10.14γ.15.17β.19.20.22.
23.24.26.31.33.34.35.36.39.44.49.50.51.52.53.54.55.57.60.61.65.67.
- 'Ιόν.10.11.12. - Κυκλ.1β.6β.7.8.13.14.17. - Κρ.1α.2β.9.13β.14.15.17.
18.21.24.26.28.32. - ΜΑΣΝ.5.7.(8).11.13. - ΔΜΑΣ.1α.4.5.

b. στό εἶωλο τοῦ καθρέφτη μέσα στό νερό:

Ἦκ.3.7.8. - Μακ.8.14.23.26. - Θρ.6.10.13. - Θεσσ.10.20.31.36.37.38.
39.55.56. - Στ.16.18. - ΒΣπ.1.7. - Πελ.9.11.56.63.66.68.70α.- Κυκλ.10α.
11α. - Κρ.5.7α.36α.38.39. - ΘρΝ.1. - ΜΑΣΝ.14.

c. στό μέρος τοῦ νεροῦ πού φωτίζεται ἀπό ἀκτίνες πού ἀντανακλῶνται μέ τόν καθρέφτη:

Μακ.11.17.19. - Θρ.12. - Θεσσ.7α.14.21.24.25.27.50. - Στ.19.21α.21β.
- Εϋβ.5.10.11. - ΒΣπ.2. - Πελ.28.40.41.45.47.48.58.64.66. - 'Ιόν.7.8.13.
15.16. - Κυκλ.15. - Κρ.8.27.33.35.37. - ΘρΝ.2.

d. στή σκιά τοῦ καθρέφτη μέσα στό νερό:

ΒΣπ.7. - Πελ.39. - Κρ.16β.22.

II. στόν καθρέφτη (βλ. παραλλαγές ὑδροκατοκτρομαντείας παραπάνω βIα+β. IIα+β
III α+β. καί IV.) στή σ. 97-98.

III. καί στό νερό καί στόν καθρέφτη διαδοχικά: Στ.3.

Στήν περίπτωση τῆς "κατοκτροκηγαδομαντείας" ἢ "κατοκτροῦδρομαντείας" γενικότερα ὁ καθρέφτης πρέπει νά θεωρηθῆ ὑπόλειμμα κατοκτρομαντείας πού συνδυάστηκε μέ τήν ὑδρομαντεία ὡς ἐνισχυτικό στοιχεῖο, ἐνῶ στήν "ὑδροκατοκτρομαντεία" ἀποτελεῖ τό οὐσιωδέστερο στοιχεῖο τῆς ὅλης μαντικῆς τελετουργίας. Ἄς σημειωθῆ ἀκόμα ὅτι σκάνια ἀκαίτεται ἡ τέλεση τῆς μαντικῆς πράξης σέ κηγή μέ τρεχούμενο νερό, πράγμα πού θυμίζει ἀνάλογες ὁδηγίες σολομωνικῶν³.

Στή χρήση τοῦ καθρέφτη σέ ὑδρομαντικές πράξεις δόθηκαν διάφορες ἐρμηνείες. Κατά τόν H. H. H. H. H. ἡ χρήση τοῦ καθρέφτη εἶναι μιά ἐνίσχυση τῆς μαγικῆς τελετουργίας μέ τό διπλασιασμό τῆς ἑδίας εἰκόνας πού ἔχει σκοπό νά τονίσῃ μέ μεγαλύτερη σαφήνεια μιά ἰδέα⁴. Εἶναι γνωστή βέβαια ἡ χρήση σέ μαντικές πράξεις καί ὀργάνων ἢ ἀντικειμένων, πού βασικά ἀνήκουν σ' ἄλλα εἶδη μαντείας, γιά ἐνίσχυση τῆς μαγικῆς τελετουργίας⁵, ὅπως ἐδῶ (στήν κηγαδομαντεία) ἡ χρήση τοῦ καθρέφτη, ὀργάνου τῆς κατοκτρομαντείας. Ἡ ἐκλογή τοῦ ὅμοιου ἀνάμεσα σ' ἄλλα ὄργανα ἄλλων

είδων μαντείας δέν είναι τυχαία κι έχει κάποιον ιδιαίτερο λόγο. 'Αμφίβολο έπίσης φαίνεται ότι σκέφτηκε ό άπλοϊκός άνθρωπος νά τουίση μέ μεγαλύτερη σαφήνεια μιά ιδέα μέ τό διπλασιασμό τής ύδρας εικόνας.

Κατό τόν Α. Delatte ό ρόλος τοϋ καθρέφτη περιορίζεται στό νά άντικατοπτρίζη τά ύπερφυσικά φαινόμενα πού παράγονται μέσα στό νερό ...καί νά βοηθήση μέ τή λάμψη του στην έπιτυχία τής ύποβολής καί τής παραίσθησης⁶. Όμοια σχεδόν έρμηνεύει καί ό Cunen τή χρήση καθρέφτη σέ μιά συνταγή ύδροκατοπτρομαντείας, όπου ό καθρέφτης βυθίζεται στό νερό (ένα δάχτυλο) κι εκεί φαίνονται οί όπτασίες. "Ό καθρέφτης, γράφει, προορίζεται ν' αύξηση μέ τή λάμψη του τά παραίσθητικά άποτελέσματα⁷". Αύτές οί γνώμες όμως είναι ή έπιστημονική έρμηνεία τών άποτελεσμάτων τής χρήσης τοϋ καθρέφτη καί όχι τοϋ σκοπού τής χρήσης από τό λαό. 'Η σέψη τοϋ άπλοϊκού ανθρώπου πού μαντεύεται δέν φτάνει ως εκεί.

Γιά τήν γνωστή από τόν Πausanias (7,21,12) ύδροκατοπτρομαντεία τής Πάτρας⁸ ό Delatte⁹ δέχεται ότι ό καθρέφτης προστέθηκε στην όλη τελετουργία, "για νά γίνουν οί όπτασίες κίό καθαρές ή κίό προσιτές στην παρατήρηση. 'Ο καθρέφτης θά άντανακλώσει τίς όπτασίες τοϋ όγκου ή τής έπιφάνειας τών ύδάτων. Κι αυτό για λόγους πρακτικούς". Καί συνεχίζει: "Η προσθήκη όμως τοϋ καθρέφτη πιστεύεται ότι όφείλεται σέ αίτία βαθύτερη καί κίό σημαντική. Είναι γνωστό πώς ό καθρέφτης πιστευόταν πώς είχε τήν άρετή νά βοηθή στην άποκάλυψη τών μυστηρίων τοϋ μέλλοντος τουλάχιστον από αύτή τήν έποχή". Καί καταλήγει: "Σ' αύτή τήν ύπόθεση ό καθρέφτης δέν είναι παρά τό ύποκατάστατο τοϋ νεροϋ (double de l'eau)¹⁰, προορισμένο νά ένισχύση τήν μαντική άρετή (δύναμη) τής ύδρομαντείας (destinée à renforcer la vertu mantique de l'hydromancie). Σέ περιπτώσεις άπλης ύδρομαντείας ή έρμηνεία τής χρήσης τοϋ καθρέφτη ως άποκαλυπτικού "τών μυστηρίων τοϋ μέλλοντος" φαίνεται πειστική. Στο άνακάλημα όμως νεκρών, καλύτερη παραλλαγή τών έξεταζόμενων ύδρομ. καί κατοπτρομαντικών έθίμων, όπως θά δειχθή στα έπόμενα, δέν πρόκειται για άποκάλυψη μυστηρίων τοϋ μέλλοντος. Κι αν ακόμα οί άνακαλούμενοι νεκροί ρωτιόνταν για τό μέλλον, αυτοί ήσαν οί κάτοχοι τών μυστικών τοϋ μέλλοντος¹¹, ή ιδέ προσθήκη τοϋ καθρέφτη ως άποκαλυπτικού τοϋ μέλλοντος θά ήταν περιττή. 'Ο καθρέφτης άλλωστε, σύμφωνα μέ τή μεσαιωνική λαϊκή άντίληψη στην Εύρώπη, μπορούσε νά γίνη¹² κατάλληλος για μαντικές καί μαγικές πράξεις, μόνον αν έρχόταν σ' έπαφή κατά κάποιο τρόπο μέ τούς νεκρούς¹³. Τό τελευταίο άποσκοπούσε στη μετάδοση τής ύπερφυσικής μαντικής ικανότητας τοϋ νεκροϋ στόν καθρέφτη, αφού ή γνώση

του μέλλοντος είναι χάρισμα του κόσμου των νεκρών¹⁴. Με τον καιρό όμως η σχέση αυτή καθρέφτη-νεκρών ξεχάστηκε κι άρχισε να χρησιμοποιείται στη μαντεία όποιος δήποτε καθρέφτης¹⁵.

Στό πρόβλημα που όφείλεται ό συνδυασμός κατοπτρομαντείας και ύδρομαντείας είδικά στις περιπτώσεις άνακαλήματος νεκρών ή ζωντανών θά βρούμε τήν άπάντηση, αν έξετάσουμε τις λαϊκές δοξασίες στην Ελλάδα, αλλά και σ' άλλους λαούς, α) για τήν ούσία της ψυχής και β) για τόν καθρέφτη και τις μαγικές του ιδιότητες. Από τά όμηρικά άκόμη χρόνια ή ψυχή θεωρείται όμοια με τό είδωλο¹⁶ του ανθρώπου, που σχηματίζεται στό νερό ή στόν καθρέφτη. Αύτή ή έξομοίωση από τό λαό, ή ταύτιση θά λέγαμε, ψυχής και είδώλου, γνωστή και στους μαγικούς παύρους¹⁷, παρουσιάζεται εύρύτατα διαδομένη¹⁸. Πολλοί λαοί μάλλιστα για τις έννοιες "ψυχή", "είδωλο" και "σκιά" χρησιμοποιούν τήν ίδια λέξη¹⁹.

Ό καθρέφτης πάλι έχει τή μαγική ιδιότητα, όπως τουλάχιστον πιστευόταν στό Μεσαίωνα²⁰, να "συλλαμβάνη" και να κάνει όρατές²¹ τις άόρατες ύπάρξεις (δαίμονες, φαντάσματα κλπ.). Πολύ περισσότερο βέβαια μπορεί να συλλαμβάνη τήν ψυχή²², άφοδ ή τελευταία ταυτίζεται με τό είδωλο, και τό είδωλο φαίνεται ("συλλαμβάνεται") μέσα στόν καθρέφτη. Η λαϊκή πίστη για τήν τελευταία αυτή ιδιότητα του καθρέφτη φαίνεται σε όρισμένα νεκρικά έθιμα. Τέτοια είναι π.χ. ή κάλυψη του καθρέφτη στό σκίτι του πεθαμένου, όσο είναι ακόμα άταφος, εύρύτατα διαδομένη και στην Ελλάδα²³ και σ' άλλους λαούς²⁴, για να μην κρατηθι ή ψυχή του από τόν καθρέφτη, πράγμα που φέρνει δυστυχία στα ύπόλοιπα μέλη της οικογένειας²⁵. Σχετικό είναι ίσως και τό έθιμο σε διάφορους λαούς της τοποθέτησης καθρέφτη στόν τάφο²⁶, για να κρατηθι εκεί ό νεκρός, όπως πιστεύουν όρισμένοι έρευνητές²⁷. Και άλλες όμως άρχαιες και νεώτερες δεισιδαίμονες δοξασίες στους Έλληνες²⁸ και σ' άλλους λαούς²⁹ έχουν σχέση με τήν ιδιότητα αυτή του καθρέφτη.

Όστερα άπ' αυτά τό τελικό συμπέρασμα είναι ότι σκοπός της χρήσης του καθρέφτη στό συνδυασμό ύδρομαντείας-νεκροαγωγής είναι ή ένίσχυση περισσότερο της μαγικής πράξης του άνακαλήματος παρά της μαντικής τελετουργίας, έφόσον ή χρήση του όφείλεται σε παλιά λαϊκή πίστη για τή μαγική ιδιότητά του να συλλαμβάνη τις ψυχές. Πρωταρχικός σκοπός της επγαδομαντείας στό γνωστό συνδυασμό ήταν τό άνακάλημα νεκροδ, ό δέ καθρέφτης άνήκει στα βοηθητικά, θά λέγαμε, μέσα άναγκασιμου του νεκροδ να έμφανισθι κι όχι στα μέσα άποκάλυψης του μέλλοντος. Έτσι όμως έπρόκειτο άρχικά για μαγική και όχι μαντική χρήση. Η τελευταία πρέκει να είναι επέκταση και εξέλιξη της πρώτης. Στο πατ' επέκταση "άνακάλημα" ζωντανών

(μελλ. συζύγου, ξευτεμένων, άγνωστου κλέφτη) μέ τόν ίδιο τρόπο ό ρόλος τοῦ καθρέφτη παραμένει βασικά ό ίδιος. Παίρνει όμως έδω καί κάποια μαντική χροιά κοντά στη μαγική, γιατί συμβάλλει καί στην άποκάλυψη άγνώστου.

Σέ άλλες παραλλαγές τοῦ έξεταζόμενου συνδυασμοῦ ό καθρέφτης φαίνεται νά έχη καθαρά πρακτική σημασία, έφόσον χρησιμοποιεῖται μόνο για τήν άντανάκλαση τῶν ήλιακῶν άκτίνων στό νερό καί ή άντανάκλαση άποσκοπεῖ τουλάχιστον σύμφωνα μέ όρισμένες πληροφορίες (Μακ.8. - Στ.19 - Εὔβ.11) στό φωτισμό τοῦ πηγαδιοῦ³⁰. "Ας σημειωθῆ ότι ή άντανάκλαση άκτίνων στό νερό καί ή έξαγωγή συμπερασμάτων από τά σχήματα, πού δημιουργοῦνται μ'αυτό τόν τρόπο, έκει μέσα, ήταν μέθοδος μαντείας γνωστή καί στά χρόνια τοῦ 'Ιάμβλικου³¹.

Πιο καλιά μορφή τοῦ έθύμου εἶναι ό συνδυασμός άπλής πηγαδομαντείας καί "νευοαγωγῆς". 'Ο καθρέφτης προστέθηκε άργότερα για τούς λόγους πού άναφέραμε³². 'Ο συνδυασμός όμως πηγαδομαντείας-κατοπτρομαντείας επικράτησε περισσότερο, όπως δείχνουν οί πολύ περισσότερες παραλλαγές του από τήν άπλή πηγαδομαντεία. Πρέπει άκόμη νά παρατηρηθῆ ότι οί παραλλαγές στίς όποῦες ό καθρέφτης καίζει πρωτεύοντα ρόλο, καθώς μέ τόν καιρό ύποτιμήθηκε ή ξεχάστηκε έντελῶς ή σημασία τοῦ πηγαδιοῦ, εἶναι άκόμα νεώτερες.³³

'Η λεκανομαντεία καί σκυφομαντεία συνδυάστηκαν έπίσης μέ τή χρήση καθρέφτη, ό όποῦος κρατιέται, όπως καί στην πηγαδομαντεία, παράλληλα πρὸς τήν έπιφάνεια τοῦ νεροῦ ή άντανάκλωνται μ'αυτόν στό νερό οί ήλιακές άκτίνες. Μόνο σέ μερικές παραλλαγές λεκανομαντείας, όπως εἶδαμε, ό καθρέφτης τοποθετεῖται μέσα στό νερό. Τοποθέτηση καθρέφτη μέσα στό νερό λεκάνης συνιστοῦν καί μερικές ύδροκατοπτρομαντικές συνταγές σολομωνικῶν³⁴. 'Ο συνδυασμός ύδρομαντείας καί κατοπτρομαντείας τῶν συνταγῶν θεωρεῖται από τούς έρευνητές καθαρά έλληνικό μοτίβο³⁵.

Σ η μ ε λ ώ σ ε ι ς

1. Ἡ συχνότητα τοῦ ἑνός ἢ τοῦ ἄλλου μοτίβου ὡς πρὸς τὴν θέσιν τοῦ καθρέφτη φαίνεται στὸν πίνακα παραλλαγῶν.
2. Σύμφωνα μὲ τὴν παραλλαγή αὐτὴ "ἂν ἡ δεκασία κερνοῦσε ἀπ' τὸ πηγᾶδι, ὁ γάμος θ' ἄργοῦσε, ἂν ἀπ' τὸν καθρέφτη, θὰ ἦταν πολὺ κοντά".
3. Πρβλ. ΑΑ.σ.591,2: (εἰς ὕδωρ ἀέναον) καὶ σ.469, 1: λαβὼν ὕδωρ ἐξ ἀεννάου πηγῆς. Ἐκίσης πρβλ. Delatte, Cod. Gennadianus, σ. 306,2.
4. Ninck, Bedeutung des Wassers; σ. 71.
5. Βλ. κεφ.: Ὅροι ἢ προῦποθέσεις..., (ὄρο κα), σ. 220.
6. "A côté de ce luxe de prescription concernant l'eau, remarque à Delatte, pas un mot d'un rite quelconque propre à assurer la consécration du miroir. C'est l'indice que son rôle se borne à refléter les phénomènes surnaturels qui se produisent dans l'eau douée d'une vertu particulière et à concourir par son éclat au succès de la suggestion et de l'hallucination". Delatte, Catoptromancie, σ. 170.
7. Cunen, Lécanomancie, σ. 274.
9. Τὴν περιγραφή τῆς μαντείας βλ. στὸ κεφ. : Οἱ καλιότερες μαρτυρίες γιὰ τὸ συνδυασμό..., σ. 279.
9. Delatte, Catoptromancie, σ. 137.
10. Κατὰ τὴν E. Lefebvre, μάλιστα (βλ. Le vase divinatoire, σ.83) ἡ ὁμοιότητα τοῦ καθρέφτη (ἢ κρυστάλλου) μὲ τὸ νερὸ εἶχε ὑποβάλει στοὺς Ἕλληνας μάγους τὴν ἰδέα τοῦ συνδυασμοῦ καθρέφτη-νεροῦ στὴν Ἀχαΐα (ἐννοεῖ τὴν περίπτωση ὑδροκατοκτρομαντείας στὴν Πάτρα καὶ ἀναφέρει ὁ Πausanias, 7, 21.12.) . Διότι ὁ καθρέφτης καὶ τὸ κρυστάλλο εἶναι, ὅπως γράφει, "ἓνα τε χυητόνερό, ὅπως καὶ τὸ νερὸ εἶναι ἓνας τεχνητός καθρέφτης".
11. Βλ. κεφ.: Οἱ καλιότερες μαρτυρίες..., σημ. 41. σ.290.
12. Γιὰ τὸ λαϊκὸ ἀνθρώπο ἓνα πράγμα μπορεῖ νὰ μεταβληθῇ ὡς πρὸς τὴν ἰδιότητα του χωρὶς νὰ μεταβάλλῃ τὸ φυσικὸ του χαρακτήρα. Μιὰ τέτοια μεταμόρφωση μποροῦσε νὰ γίνῃ συνήθως μὲ ἰδιαίτερες μαγικὲς πράξεις καὶ μαγικὴ μεταξέν

ριση του αντίκειμένου από κάποιον μάγο. Έτσι ένα αντίκειμενο π.χ. που προξενεί τρόμο ή όργη μπορεί ν'άποκτήσει θεραπευτικές ή άλλες ιδιότητες. Βλ. και Danzel Mag. Mensch, σ. 46.

13. Στο Württemberg π.χ. οί "σοφοί" που έδειχναν τούς νεκρούς σέ καθρέφτη, μπορούσαν νά μετατρέπουν όποιονδήποτε καθρέφτη σέ νεκρομαντικό κρατώντας τον στό πρόσωπο ενός νεκρού (Βλ. Haberland, Spiegel, σ. 338-339 και Wuttke, Volksaberglaube, § 87. Σύμφωνα μέ μιá οδηγία μετατροπής καθρέφτη σέ μαγικό ό καθρέφτης πρέπει νά ταφεί σ'ένα κοιμητήριο τήν ώρα του "Αρεως" και νά τοποθετηθή σ'έναν τάφο πάνω στό πρόσωπο του νεκρού, όκου θά μείνη έννέα Παρασκευές κλπ. (Η συνταγή είναι από τό 67ο κεφ. του γνωστού βιβλίου "Höllenzwang", που άποδίδεται στό δόκτορα Faust και άνήκει στά λίγα περιωθέντα βιβλία μαγείας του 16ου και 17ου αί.). Βλ. Kiesewetter, Faust, σ. 473 και Delatte, Catoptromancie, σ. 92. Στή Βοημία ό καθρέφτης έπρεπε νά μείνη ένα μήνα θαμμένος στόν τάφο κάποιου που πέθανε πρόσφατα μέ τό τζάμι πρός τό νεκρό. Κατόπιν θά μπορούσε νά ίδει κανείς στόν καθρέφτη αυτό τόν άγνωστο κλέφτη, αλλά θά έπρεπε νά επικαλεσθή πρώτα τό νεκρό μέ τ'όνομά του, για νά τόν φανερώσει εκείνος στόν καθρέφτη (Βλ. John, Sitte, Brauch, σ. 276.277). Στήν Γερμανία σύμφωνα μέ άλλες οδηγίες έπρεπε ό καθρέφτης νά μείνη τρεις συνεχόμενες νύχτες στόν τάφο κάποιου, όκου προφέρεται από τόν ένδιαφερόμενο τό όνομα του θεου, ένω τήν τρίτη βραδιά τό όνομα του διαβόλου. Μέ τόν καθρέφτη αυτό βλέπει κανείς τόν κλέφτη ή τό μάγο που έκανε μάγια έναντίον κάποιου (Löwenstimm, Aberglaube, σ.86). Στο Baden ό καθρέφτης έπρεπε νά είναι τετράγωνος μέ σταυρούς, νά παραχωθή σιωπηρά τά μεσάνυχτα μιās φεγγαρόλουστης βραδιάς σέ σταυροδρόμι από κάποιον, που πρέπει νά έχη μαζί του δυό μάρτυρες, κι εκεί νά μείνη μέχρι νά περάσουν από πάνω τρεις κηδεύες (τρία πτώματα). (Βλ. Meyer, Bad.Volksleben, σ. 564. Κάτι ανάλογο βλ. και στή σ. 504). Σύμφωνα μέ άλλη οδηγία, για νά μεταβληθή ό καθρέφτης σέ μαγικό, πρέπει νά έγγίση τό πτώμα μιās λεχώνας. (Wuttke, Volksaberglaube, § 354). Πρβλ. και Ninck, Bedeutung des Wassers, σ.72. Συνήθως είναι ή οδηγία για κράτημα του καθρέφτη στό πρόσωπο του κεθαμένου. (Wuttke, ό.π. § 354, και Wunsch, Zauberspiegel, σ.156).

Wunsch, Zauberspiegel, σ. 156 και Delatte, Catoptromancie, σ. 93.

15. Γιά χρήση καθρέφτη από νεκρομάντεις πρβλ. Bolton, Modern Oracle, σ. 32
"Άλλωστε ο Cocles (Chyromantiae Anastasis (1517), 3 γαλ έντάσσει τήν
κατοκτρομαντεία στή νεκρομαντεία. Πρβλ. καί Boehm, Katoptromantie, HDA.
IV. 1105, σημ. 15.

16. Όδύσσ. λ 475-476:

πώς έτλης "Αιδόσδε κατελθέμεν, ένθα τε νεκροί
άφραδέες ναύουσι, βροτῶν εἶδωλα καμόντων;

Έκίσης 'Ιλιάδας Ψ 72:

τῆλέ με εἰργουσι ψυχαί, εἶδωλα καμόντων.

Πρβλ. τό σχόλιο τοῦ 'Απολλόδωρου στόν όμηρικό στίχο (λ 222) "φυχή δ' ήύτ'

δνειρος άποκταμένη κεκότηται : "Υποτίθεται (ένν. ό Όμηρος) τās φυχάς
τοῦς εἰδῶλοις τοῦς έν τοῦς κατοκτροις φαινομένοις όμοίως καί τοῦς διά τῶν
ύδάτων συνλισταμένοις, α καί καθ'άκαξ ήμῖν έξείκασται καί τās κινήσεις μι-
μεῖται, στερεμνιῶδη δ' ύπόστασιν ούδεμίαν έχει εἰς άντίληψιν καί άφήν' ό-
θεν αὐτάς "βροτῶν εἶδωλα καμόντων" (λ 476) λέγει". Βλ. 'Ιωάννου Στοβαίου,
'Εκλογῶν άποφθεγμάτων ύποθηκῶν βιβλία τέσσαρα, I. κεφ. XLIX, (G.M. XLI).
σ. 420 ("Εκδ. Βερολίνου 1958).

Πρβλ. καί Όδύσσ. λ 213 κέ:

ή τί μοι εἶδωλον τόδ'άγαυή Περσεφόνηα

δτιμυν', όφρ'έτι μάλλον όδυρόμενος στεναχίζω;

Πρβλ. καί 'Αχ. Τατίου, Τά κερά Κλ. καί Λευκίκτην, V, κεφ. XVI ("Εκδ.
Λιψίας 1776) : "...οὐκ ήκουσας ὡς έν θαλάσση τέθυνηκεν; έτι πλέω
Λευκίκτης τόν τάφον. τάχα που κερά τήν ναῦν αὐτῆς εἰλεῖται τό εἶδωλον..."

Πρβλ. έκίσης Όβιδ. Fasti, V. v. 463

nunc sum elapsa rogi flammis et inanis imago

καί v.477: ut secum fugiens somnos abduxit imago.

Έκίσης πρβλ. Έρμικπος ή κερά άστρολογίας XVI, 122 ("Εκδ. Kroll καί Viereck
σ.26,13 κέ.): "Τό μέντοι τοῦ Δημοκρίτου (ού) καλῶς αν έχου παραλεκεν,
δς εἶδωλα αὐτούς όνομάζων μεστόν τε εἶναι τόν άέρα τούτων φησί καί νεύ-
ρους καί μυελοῦς έγκαθημένοις άνεγεύρειν καί άνελάττειν τās φυχάς ήμῶν
εἰς αὐτούς..."

17. Πρβλ. τήν "ἀγωγή ἐπί ἡρώων ἢ μονομάχων ἢ βιαίων" στόν ἑλληνοαιγυπτ. μαγ. κἀκυρο τοῦ Παρισιοῦ (Bibl. Nat. Suppl. gr.574 τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ.) δημοσ. στό PGM. σ. 120 κέ. Pap. IV, 1444 κέ.: "Ἐρμῆ χθόνιε καί Ἐκάτη χθονία... ἀναπέμφατέ μοι τῶν νε/κύων τούτων εἰδῶλα ..." καί παρακάτω σ. 122, IV, 1480 κέ.: "μή μέλλετε οὔν// μηδέ βραδύνητε, ἀλλ'ἀποπέμπε/τε, θεοί, τά εἰδῶλα τῶν νεκύων/ τούτων...ἀναπέμψατε τά εἰδῶλα τῶν νεκύων τῶνδε πρός τήν δεῖνα..."
18. Οἱ Ζουλοῦ π.χ. ἀποφεύγουν νά κοιτάξουν στό νερό τῶν βάλτων, γιά νά μήν ἀρκαχτή τό εἰδῶλό τους ἀπό τά ζῶα πού ἐμφωλεύουν μέσα στά νερά, ἐνῶ οἱ Basuto φοβοῦνται τό ἴδιο ἀπό τούς κροκοδείλους. Εἶναι ἐδῶ φανερή ἡ ταύτιση εἰδῶλου καί ψυχῆς. Βλ. Meringer, Spiegel im Abergl. σ. 19. Πρβλ. ἐπίσης Haberland, Spiegel σ. 346. Ἐπίσης πρβλ. Fielding, Mirror, σ.77 καί Rõheim, Spiegelzauber, σ. 122.
Κατά τόν Κορνήλιο Ἀγρίππα τό εἰδῶλο εἶναι ἓνα ἀπό τά τρία στοιχεῖα (mens, ratio, idolum) πού συναποτελοῦν τήν ψυχή. "Anima humana constat mente, ratione et idolo: mens illuminat rationem, ratio fluit in idolum, omnia una est anima". Agrippa, Occulta phil. Lib.III., Cap.XLIII, p.CCCVI. Βλ. καί Bieler, Spiegel, HDA. IX. 550 καί 573, II, C.1
19. Nipck, Bedeutung des Wassers, σ. 58. Παραδείγματα στό Haberland, Spiegel, σ. 346. Ὁ Arowake π.χ. δέν διακρίνει τίς ἔννοιες ἡσκιος, ψυχή, εἰδῶλο μέ διαφορετικές λέξεις, ἀλλά χρησιμοποιεῖ καί γιά τίς τρεῖς τή λέξη "ueja". Ὁ Abironep χαρακτηρίζει μέ τήν ἴδια λέξη ("loākal") τήν ψυχή, τό εἰδῶλο, τόν ἡσκιο καί τήν ἠχώ κ.ο.κ. Ἡ ταύτιση τῶν ἐννοιῶν ψυχή, εἰδῶλο, ἡσκιος ὀφείλεται ἴσως, κατά τόν Nipck, (Bedeutung des Wassers, σ. 69), στό κοι-νά γνωρίσματα πού παρουσιάζουν. Αὐτά εἶναι τό αἶλον, ἡ ἐλαφρότητα καί διαρκῆς εὐκίνησις καί ἰδιαίτερα ἡ σιωπηρή καί ξαφνική ἐμφάνιση καί ἡ μέ ὅμοιο τρόπο ἀπροσδόκητη ἐξαφάνιση μπροστά στό θεατή.
20. Negelein, Bild, Spiegel, σ. 25. Κατά τήν πίστη διαφόρων λαῶν(Κινέζων, Γερμανῶν) ἡ ἀφάνεια καί ἡ φεύτικη μορφή ἑνός προσώπου δέν μποροῦν νά κρατήσουν μπροστά στόν καθρέφτη (τεχνητό ἢ φυσικό, δηλ. καθρέφτη τοῦ νεροῦ). Βλ. Negelein, ὁ.κ. σ.23. Παραπέμκει: Lazarus u.Steinthalt, Zeitschrift für Völkpsychologie, 13, σ. 340.

21. Ἡ φυγή ἄλλωστε δέν εἶναι κατά τή λαϊκή ἀντίληψη κάτι τό ἐντελῶς ἀφη-
ρημένο, ἀλλά μπορεί ὑπό ὀρισμένες συνθήκες νά γίνη ὀρατή σάν ἓνα φάσμα.
Hartlaub, Zauber des Spiegels, σ. 23.
22. Σύμφωνα μέ μιὰ πληροφορία γιά κατοκτροπηγαδομαντεία "καθρέφτη χρησιμοποι-
οῦσαν, γιατί αὐτός συμβολίζει τήν ἔλξη, τραβοῦσε σάν μαγνήτης δηλαδή αὐτό
πού ἔφερνε (ένν. τόν ἀνακαλούμενο) τό κόκκινο πανί" (θεσσ.45). Πρβλ. ἀπόμα
τήν ἀκατουμένη ἀπομάκρυνση τοῦ καθρέφτη κατά τήν "ἀπόλυσι" τῶν ἀνακαλού-
μενων πνευμάτων σέ μαντική συνταγή: ΑΑ.σ.434, 5-6: ἄς σηκωθῇ τό παιδίον,
ἔπαρε τόν καθρέφτην, χάλασε καί τόν κύκλον μέ ταῖς πεντάλφαις. Πρβλ. καί
Hopfner, Lekanomantie, σ. 229-230.
23. Βλ. Ρήγα, Σκιάθου λ. πολιτισμός, σ. 253. Α.Ν. Μασσουρίδου, Ἄλαγονιακός,
Ἄθηναι 1936, σ.394. Ἄθ.Ταρσούλη, Δωδεκάνησα, τ.Α, Ἄθ.1947, σ.307,
Α. Φλωράκη, Τήνος, Ἄθηναι 1971, σ.192. Ἐμμ.Τσαλίκογλου, Λαογραφικά τῶν
φλαβιανῶν (Ζιντζι-ντερέ) Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας, στή "Μικρασιατ.Χρο-
νικά" τ. ΙΓ'(1967), σ. 329. Σκ.Συγκολλίτου, Ὁ νεκρός εἰς τήν Ἄνασκελί-
τσα, Λαογρ. ΙΑ'(1934-37), σ.392 (...σκεκάζουν τόν καθρέφτη... γιά νά μή γλα-
λιστῇ τ'ἀλεύφανου). Ἐπίσης ΛΑΠΘ, ἀρ.248, Χουβαρόδης Γρ. Ζαγκλιβέρι 1965,
φ.5 (...Ὅλοι οἱ καθρέφτες καί οἱ φωτογραφίες σκεκάζονται μ'ἓνα πανί γιά
νά μήν ὑπάρχη περίπτωση νά φανῇ μέσα τό πρόσωπο τοῦ νεκροῦ). Ἐπίσης ΚΕΛ,
ἀρ.3666, Κ.Πολυμέρου, Λαογραφικά Τσαγγαρόδης, 1973, τ.Β' σ.299: (Τ'ς
καθρέφτες ἀπόμα τ'ς σκεκάζ'νε μέ μαύρα πανιά, γιά νά μήν γρατήσ'νε
τίκουτα ἀπ'τ'γκηδεῖα).
24. Γάλλους, Γερμανούς, Ἑβραίους, Λιθουανούς, Σλοβένους κλπ. Βλ. Nisck,
Bedeutung des Wassers, σ. 63, Negelein, Bild, Spiegel, σ. 33, J. Belovič,
Südslawen, 6.171 καί Röheim, Spiegelzauber, σ. 208-209, καθώς καί H.Huber,
Das Totenbrauchtum in Niederösterreich unter besonderer Berücksichtigung
der häuslichen Leichenwache in der alpinen Zone, Wien 1974 (ὀλατριβή
ἀνέκδοτη), I. σ.37. Πρβλ. καί Fielding, Mirror, σ. 79 (Προληπτική κλύψη
τοῦ καθρέφτη σέ περίπτωση ἀρρώστιας στίς Ἰνδίες). Ἐπίσης βλ. Bieler,
Spiegel, HDA.IX.568. § 3.
25. Haberland, Spiegel, σ.344. Πρβλ. καί παραπάνω σημ. 24.

26. Haberland, Spiegel, σ. 330. Καθρέφτες βρέθηκαν και σε τάφους αρχαίων Ελλήνων (Haberland, Spiegel, σ.330). Οί Ινδιάνοι στη Γουϊάνα (Guiana) τοποθετούν πάνω στο μέρος της καρδιάς του νεκρού καθρέφτη, πράγμα που δείχνει τη σχέση ψυχής και καθρέφτη κατά τη λαϊκή αντίληψη (Haberland, Spiegel, σ.330).
27. Βλ. Röhneim, Spiegelzauber, σ. 262. Ο Hartlaub, Zauber des Spiegels, σ.26-27 υποθέτει ότι ο καθρέφτης δεν είναι σαν τα άλλα δώρα, για να τον χρησιμοποιήσει δηλ. ο νεκρός, αλλά ότι το έθιμο στηρίζεται στην καλιά πίστη για την σχέση του είδωλου με την ψυχή.
28. Στην Καλαμάτα π.χ. (τήν πληροφορία χρωστώ στην Πολυξένη Μπούχλου, 55 έτ. από την Καλαμάτα, τώρα κάτοικο Λυθούπολης Αθηνών) πιστεύεται ότι οποιος σταθή στον καθρέφτη ορθιος γούτος, την άλλη μέρα το πρωί θα τον βρούν πεθαμένο, ίσως διότι ο καθρέφτης, κατά τη λαϊκή πίστη, συλλαμβάνει και κρατεί το είδωλο, δηλαδή την ψυχή. Στόν τ. δήμο Γόμφων Θεσ/νίκης το σπάσιμο του καθρέφτη είναι ένδειξη ότι το πρόσωπο που καθρεφτίστηκε θα πεθάνη και μάλιστα κατά ένα βίαιο τρόπο. "Ολόκληρη ή οικογένεια τρομοκρατείται, όταν σπάση ο καθρέφτης, ιδιαίτερα δέ αν συμπέση να ακουστή και σκούξιμο κουκουβάγιας στη στέγη του σπιτιού" Βλ. (ΛΑΠΘ, άρ.493. Φοιτ.έργ.Βασιλείου Χαρίση, σ.4). Και σε άλλα μέρη, όπως π.χ. στα χωριά του Πηλίου (βλ.ΚΕΛ. άρ.1473, σ.74, Χρ. Διομήδης, Χωριά Πηλίου, 1940), θεωρείται και το σπάσιμο του καθρέφτη. Αυτό πρέπει να στηρίζεται σε καλιά λαϊκή πίστη(μολούδι τώρα ο λαός δεν ξέρει το γιατί) ότι το σπάσιμο του καθρέφτη σημαίνει καταστροφή του είδωλου, έπομένως της ψυχής, αυτού που καθρεφτίστηκε. Βλ. και Fielding, Mirror, σ. 79. Κατά τον Αρτεμίδωρο αν ο άρρωστος όνειρευτή ότι κοιτάζει τον έαυτό του σε έναν καθρέφτη, θα πεθάνη, διότι, κατά το συγγραφέα, ή ύλη του καθρέφτη είναι γήινη και έπομένως, έννοεΐται, έχει κάποια δύναμη ανάλογη μ'αυτή της Γης, Περσεφόνης, Πλούτωνα. (Αρτεμίδ. Όνειροκρ. II, 7, σ.90,24 κέ. (Herschel):"Κατοκτρύεσθαι νοσοῦντας άναίρετ γήινον γάρ έστιν τό κάτοκτρον, έξ οΐας αν ή κεκοιημένον ύλης").Βλ. και Abt, Apologie, σ. 99 (25) και σημ.8 της έκδοσης σελ. Το ίδιο θα συμβη, αν κάποιος όνειρευτή ότι καθρεφτίζεται στο νερό. Κι αν δεν πεθάνη ο έκδοσις, θα χάση έναν από τους συγγενείς του. Βλ. Reiss, Volksthümliches bei Artemidoros, σ. 185. Σύμφωνα με μία πληροφορία "όταν κάποιος δη (ένν. στον ύκνο του) καθρέφτη, είναι πρόσωπο". (Βλ. ΛΑΠΛ, άρ.1048,σ.85.Γ.Βλαχάβας

φφ. Κερασιά Μαγνησίας 1970).

29. Διάφοροι λαοί (Μελανήσιοι, Ζουλοί, 'Αζτέκοι) πιστεύουν ότι πεθαίνει οποιος κοιτάζει στον καθρέφτη του νερού. Βλ. Hartlaub, *Zauber des Spiegel*, σ. 25. Κατά το συγγραφέα(δ.ε) αυτό στηρίζεται στή εξής πίστη: "ότι το σταθερό κοίταγμα σε καθρέφτη υπό όρισμένες συνθήκες και σε περίπτωση μη σταθερής ψυχικής διαθέσεως αποξενώνει την ψυχή και άπειλει την ένότητα του προσώπου (άτόμου)". Κατά τη λαϊκή πίστη των Γερμανών ή νέα υπηρέτρια πρέπει να κοιτάξει μέσα στο πηγάδι (δηλ. να φανη το είδωλό της στον καθρέφτη του νερού), για να μελνη αρκετό καιρό στο νέο σκίτι (*Hünnerkopf, Brunnen, F.D.A. I. 1682*). Άλλοι βάζουν τα νεοαγορασμένα ζώα να κοιτάξουν στον καθρέφτη για να μη φύγουν από το σκίτι (*Meringer, Spiegel im Aberggl. σ. 20*). Τη σχέση καθρέφτη-ψυχής στη λαϊκή αντίληψη δείχνει και η ονομασία του "La Psyche" στη Γαλλία (βλ. *Hartlaub, Zauber des Spiegels*, σ. 23) και στην Αυστρία. (Τη λέξη ψυχή (Psyche) με τη σημ. του μεγάλου καθρέφτη, όπου φαίνεται κανείς ολόκληρος μέσα, άκουσα στη Βιέννη), καθώς και η τοποθέτηση καθρέφτη πάνω στην καρδιά του νεκρού από τους Ίνδιάνους και Κινέζους (*Hartlaub, Zauber des Spiegels*, σ. 23). Οι τελευταίοι καρλοτόνουν την ψυχή του θεού *Quanti* του πολέμου μ' ένα κομμάτι γυαλί τοποθετημένο πάνω στην κοιλιά του (*Haberland, Spiegel*, σ. 325. Τύπωση καθρέφτη-ψυχής). Και σ' έναν έπικωνικό μύθο ο καθρέφτης αναφέρεται ως σύμβολο ψυχής (*Bälz, Die sog. mag. Spiegel*, σ. 44). Στο Βόρνεο πιστεύεται ότι η υπερφυσική δύναμη του κρύσταλλου μπορεί να πάρη πίσω την ψυχή που φεύγει (*Röheim, Spiegelzauber*, σ. 35.36.). Στην περιοχή *Oberpfalz* της Βαυαρίας ο καθρέφτης (μάλιστα δέ ο *Erdspiegel*) μπορεί να δείξη και τον τόπο διαμονής των νεκρών (*Schönerwerth, Sitten und Sagen*, III. σ. 218), ενώ στις Ίνδιες ο μαγικός καθρέφτης άποκαλύπτει δαιμόνια (κακά πνεύματα) έμφανιζόμενα με μορφή ζώου (*Schultze, Bedeutung der Magie*, σ. 205).
30. Βλ. όμως και κεφ.: "Όροι ή προϋποθέσεις...", (όρο LII), σ. 213.
31. Βλ. και κεφ.: "Όροι ή προϋποθέσεις...", σημ. 88. σ. 235
32. Άξιοπαρατήρητο είναι ότι κανείς από τους πληροφορητές δεν ξέρει να αιτιολογήση τη χρήση του καθρέφτη σε περιπτώσεις μη πρακτικής χρήσης του (άντανάπλαση ήλιων ή δικτύων). Όσοι έπεχείρησαν κάποια έξήγηση, αυτοσχέδιασα προβλ. (θρ. 11. - Θεσσ. 44). Έτσι π.χ. μία έξήγηση λανθασμένη από κάποιο πληροφορητή είναι ότι κρατούσαν καθρέφτη κερσικά στο πρόσωπό τους, για

νά μή φαίνεται τό δικέ τους πρόσωπο μέσα στό νερό καί συγγέεται μέ τόν άνακαλούμενο.

33. Σέ όρισμένες παραλλαγές καταγραμμένες στό ΚΕΑ καί ΛΑΠΑ(π.χ. Πελ.34. 'Ιόν.8. κλπ.) λέγεται ότι οί μαντευόμενοι "ρύχνουν τόν καθρέφτη στό νερό του πηγαδιού". Από άλλες όμως παραλλαγές, όπου ή φράση "ρύχνουν τόν καθρέφτη στό πηγάδι" έρμηνεύεται από τό συλλογέα "ρύχνουν δηλαδή τίσ άκτύνες μέ τόν καθρέφτη στό πηγάδι", φαίνεται ότι δέν πρόκειται για τήν κατά λέξη σημασία τής άμφισβητούμενης φράσης (θεσσ.23. - Πελ. 38.49. - Κρ.15.κλπ.).
34. Βλ. κεφ.: 'Η σχέση τής έθιμικης μέ τή γρακτή μαντική παράδοση,σημ.40,σ.308. καί κεφ. : "Όροι ή προϋποθέσεις...", σημ.166, σ. 243.
35. Βλ. Cunen, Lécanomancie, σ. 214. 215.

II. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΥ ΥΔΡΟΜΑΝΤΕΙΑΣ - "ΝΕΚΥΟΑΓΩΓΗΣ"

Παρατηρήσαμε ήδη στα προηγούμενα την παράλληλη χρήση στο ίδιο χωρίο πηγαδιού και δεξαμενής ή βαρελιού, καζανιού, λεκάνης κλπ. Παραθέτουμε εδώ ένα ακόμη χαρακτηριστικό παράδειγμα. Σύμφωνα με μία πληροφορία από την Αθήνα (βλ. Στ.10) "τοῦ Ἀλ-Γιάννη τοῦ θανιστῆ πηγαίνουν οἱ νέες τό μεσημέρι εἰς ἓνα πηγάδι, καλύπτουν τό πρόσωπόν των μέ ἓνα κόκκινο μαντήλι καί εἰς τάς δώδεκα ἀκριβῶς κοιτάζουν προσεκτικά τήν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ. Ἐκεῖ παρουσιάζεται ἡ μορφή ἐκείνου τόν ὁποῖον ἐπιθυμεῖ κανεῖς νά ἴδῃ, εἴτε ὁ μέλλον σύζυγος εἴτε ἡ μορφή ἀγαπημένου νεκροῦ. Ἐάν δέν ἔχη κανεῖς πηγάδι, ἡμπορεῖ νά χρησιμοποιεῖ μίαν λεκάνην μέ νερό ἢ καί ἓνα καθρέφτη ἀφοῦ ἀνέβῃ εἰς μίαν τaráτσαν...".

Τό παράδειγμα αὐτό τῆς συνύπαρξης πηγαδομαντείας (συνδυασμένης μέ τή "νεκυοαγωγή" καί μέ τό ἀνακάλυμμα μελλοντικοῦ συζύγου), λεκανομαντείας καί κατοκτρομαντείας μαρτυρεῖ ξεκάθαρα ὅτι τό πηγάδι ἀντικαταστάθηκε ἀπό τή λεκάνη¹, ἐνώ ὁ φυσικός καθρέφτης τοῦ νεροῦ τοῦ πηγαδιοῦ ἢ τῆς λεκάνης ἀπό τόν τεχνητό καθρέφτη². Ἔτσι ἐξηγοῦνται οἱ ὁδηγίες λεκανομαντείας ἐλληνικῶν καί αἰγυπτιακῶν μαγ.πακύρων, κατά τίς ὁποῖες ἡ λεκάνη πρέπει νά ἀκουμπᾶ κάτω στό χῶμα³ ἢ τουλάχιστον νά ἔχη τοποθετηθῆ πρωτίτερα σ'αὐτό⁴, γιά νά ἐξασφαλιστῆ ἡ ἐκπαφή της, ὡς ὑποκατάστατου τοῦ πηγαδιοῦ, μέ τή γῆ, τοῦς νεκρούς καί τοῦς ὑποχθόνους δαίμονες⁵. Ἀκόμη, γιά νά ἀποκτήσῃ ἡ λεκάνη τή χθόνια καί νεκρομαντική δύναμη καί σχέση μέ τοῦς νεκρούς, ὅπως τήν ἔχει τό πηγάδι, κατέφευγαν, ἀφοῦ ἡ μαντική δύναμη τοῦ νεροῦ δέν ἀρκοῦσε γιά τό ἀνακάλυμμα, καί σέ ἄλλες ἐκτεθειμένες τελετουργίες, ὅπως μᾶς πληροφοροῦν ὀρισμένοι συγγραφεῖς καί μαγικοί κείμενοι. Ἔτσι ἐρριχναν π.χ. στό νερό τῆς λεκάνης φυτά πού κλιστεύονταν ὅτι ἐκιδροῦσαν, σύμφωνα μέ τοῦς νόμους τῆς συμπάθειας καί ἀντιπάθειας⁶, στοῦς νεκρούς, ὅπως τό φυτό νεκῦα⁷, ἡ συνόδεσαν τή χρήση λεκάνης μέ νερό ἀπό τή μιά καί "οὐσία" τοῦ νεκροῦ ἀπό τήν ἄλλη. Καί ἐκεῖδή συνηθισμένη "οὐσία" στίς νεκρομαντικές ἱεροτελεστίες ἦταν τό αἷμα⁸, ἔχυναν στό νερό τῆς λεκάνης αἷμα⁹ ἢ χρησιμοποιοῦσαν καί κάτι ἄλλο, πού νά ἔχη σχέση μέ τό νερό, ὅπως μαρτυρεῖται ἀπό μαγικούς πακῦρους¹⁰, ἢ μέ τόν κάτω κόσμο¹¹ ἢ τουλάχιστον μέ τή γῆ, ὅπως σέ μιά συνταγή λεκανομαντείας ἀπό τό Μεγαλόβρυσο Ἀγίως τῆς Ἀρριώσας (θεσο.54), ὅπου ὁ ευθῆνας τοῦ καζανιοῦ μέ τό νερό στρώνεται μέ ἄμμο¹².

Αἰτία τῆς ἀντικατάστασης τοῦ πηγαδιοῦ ἀπό τή λεκάνη ἢ ἄλλο δοχεῖο¹³ εἶναι ἡ ἔλλειψη ἢ ἐλάττωση μέ τόν καιρό τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πηγαδιῶν ἀπό τή μιά καί ἡ ἀποφυγή τῆς δημοσιότητας ἀπό τήν ἄλλη, ἡ μυστικότητα δηλαδή μέ τήν ὁποία

ἤθελαν, ἰδίως οἱ κοπέλες, ν'ἀσκήσουν τὴ μαντική πράξη. Σύμφωνα μέ μιὰ πληροφορία ("Ηκ.8) "ἀκόμα τό κάνουν (τό μαντικό ἔθιμο) στά πηγάδια καί στή λεκάνη. Στή λεκάνη ὅσες κοπέλες δέν θέλουν νά τῆς δῆ ὁ κόσμος", ἐνῶ σύμφωνα μέ ἄλλη πληροφορία "ὅποιους τώρα δέν ἔχ'μπγάδ' ἢ δέ θέλ'νά τόν ἰδιοῦνι, τοῦ μισ'μέρ'βγαίν' ὄξου στ'ν αὐλή κί κοιτάξ'μέσα στ'λικάν'... Γύνιτι κί σήμερα. Πῶς! Μπουρεῦ νά μή τοῦ κάν'νε στά μπγάδια, τοῦ κάν'νε στ'ς λεκάνες, μέσα στά σκύτια τ'ς" (ΒΣπ.7). Βέβαια καί οἱ προϋποθέσεις τοῦ τελετουργικοῦ τῆς μαντικῆς πράξης συμπεριλαμβάνουν κάποτε καί τὴ μυστικότητα καί μοναξιά ὡς ὄρο ἀπαραίτητο γιά τὴν ἐπιτυχία τῆς¹⁴. Ἀλλά λόγοι κοινωνικοῦ ἐνίσχυσαν τόν ὄρο αὐτό. Ὅταν ἡ πίστη στή μαγεία καί μαντεία ἐξασθενίση, οἱ πιστοὶ ὁπαδοὶ τους ἀποφεύγουν τὴ δημόσια ἀσκηση μαντικῶν πράξεων, προπαντός ὅταν ἔχουν κάποιαν ἰδιαίτερη θέση στήν κοινωνία, ὅπως συνέβαινε καί μέ τοὺς κληρικούς¹⁵ καί αὐτοκράτορες¹⁶ στή βυζαντινὴ ἐποχή.

Τό ἔθιο ἰσχύει καί γιά τὴν ἐποχή μας. Ἀπό ντροπὴ ἀποφεύγουν πολλές κοπέλες κυρίως, ὅπως εἶπαμε, ν'ἀσκήσουν δημόσια μαντεῖες μέ σκοπὸ τὴν πρόβλεψη τοῦ μελλοντικοῦ συζύγου τους. (Πρβλ.Στ.15).

Παρά τὴν ἀντικατάσταση τοῦ πηγαιδιοῦ ἀπὸ βαρέλι ἢ καζάνι κλπ., σύμφωνα μέ μιὰ πληροφορία "ἔλεγαν ὅτι εἶναι καλύτερα στά πηγάδια" (θεσσ.52) "γιατί" σύμφωνα μέ ἄλλη πληροφορία (θεσσ.48) "θέλει (ἐνν. τό μαντικό ἔθιμο) νερό γήινο καί βάθος". Γι'αὐτό ἄλλωστε, ὅπως εἶδαμε, ἡ δεξαμενὴ ἢ τό δοχεῖο, ποῦ ἀντικαθιστοῦν σέ ὀρισμένες περιπτώσεις τό πηγάδι, πρέπει νά εἶναι μεγάλα.

Παρατηρήσαμε ἀκόμη ὅτι ἓνα δεῦτερο βῆμα τῆς ἐξεταζόμενης ἐξέλιξης εἶναι ἡ ἀντικατάσταση τοῦ φυσικοῦ καθρέφτη τῆς ἐπιφάνειας τοῦ νεροῦ τῆς λεκάνης ἀπὸ ἓναν τεχνητό καθρέφτη. Ὁ τελευταῖος ὅμως ἔπρεπε, γιά νά ἔχη μαντικές ἰδιότητες, νά διατηρῆ τὴν ἐπαφή μέ τὴ γῆ, ποῦ ἦταν ἡ κυρίαρχη τῶν νεκρῶν καί κάτοχος ὄλων τῶν μυστικῶν, καί γι'αὐτό ἔπρεπε, σύμφωνα μέ εὐρωπαϊκὲς παραλλαγές κατοπτρομαντείας, νά ἔχη μιὰ χούφτα χῶμα πίσω ἀπὸ τό τζάμι τοῦ¹⁷ ἢ νά εἶναι ἀκουμπισμένος στό ἔδαφος¹⁸. Ἡ μιὰ χούφτα χῶμα συμβολίζει τὴ γῆ ὁλόκληρη. θά μπορούσε ἄλλωστε ὁ καθρέφτης νά ἀποκτήσῃ μαντικὲς ἰδιότητες, ἂν "φορτιζόταν" μέ τὴ μαντικὴ ἰκανότητα τῶν νεκρῶν. Γιὰ τό σκοπὸ αὐτό ὅμως ἔπρεπε, σύμφωνα μέ μιὰ μεσαιωνικὴ λαϊκὴ ἀντίληψη στήν Εὐρώπη, νά ταφῆ στό μνημα κάποιου νεκροῦ¹⁹. Καί σ'αὐτὴ τὴν περίπτωση πρόκειται γιά ἐπαφή τοῦ καθρέφτη μέ τὴ γῆ καί τοὺς νεκρούς.

Ἀξιοσημεῖωτη εἶναι καί μιὰ ἄλλη πληροφορία ἀπὸ τὴν Ἀθήνα (Στ.7): "Εἰς Ἀθήνας ὅταν εἶναι διπλόσκολο (= δύο γιορτὲς συνεχόμενες) ρίπτουν δι'ένός κατόπτρου ἡ ὥρα 12 (μέρα ἢ νύχτα) ἀκτίνας ἐντός ὕδατος ποτηριοῦ. Ἐκεῖ βλέπουν τόν μελλοντικό σύζυγο. Εἰς Ἀθήνας πάλι ἤκουσα ὅτι ἡ ὥρα 12 μεσημβρινὴ πηγαινῶν

έπάνω από έν φρέαρ καί ρίπτουν έντός ύδατος δι'ένός κατοπτρου τās άκτίνας του ήλιου, άφου προηγουμένως έχουν καλυφθῆ δι'ένός ύφάσματος χρώματος έρυθρου". Καί στή συνέχεια κατά τόν ύδλο πληροφορητή, "είς 'Αθήνας όταν είναι δικλόςκολο κοσκινύζουν τήν νύκτα μέσα είς ένα πιάτο στάχτη καί θέτουν έπάνω ένα ποτήρι άμίλητο νερό. Τό μεσονύκτιον λέγουν μίαν προσευχήν καί σκυμμένοι έπάνω από τό ποτήριον περιμένουν, έως ότου ύδουν εκείνον τόν όποτον πρόκειται νά παντρευτοῦν". Έδῶ πρόκειται γιά συνύπαρξη: α) κατοπτροσκυφομαντείας, β) κατοπτροκηγαδομαντείας καί γ) ένός συμφυμοῦ άπλης σκυφομαντείας μέ τεφρομαντεία. Οί όμοιότητες στά τυκικά τῶν τριῶν μαντικῶν πράξεων κού περιγράφονται όδηγεῖ στό συμπέρασμα ότι τό ποτήρι στήν περίπτωση σκυφομαντείας, έξελιγμένης μορφῆς τῆς λεκανομαντείας²⁰, μπορεῖ νά άντικαθιστᾶ καί τό κηγάδι τῆς κηγαδομαντείας. Ὡς σημειωθῆ ακόμη ότι ἡ συνύπαρξη, όπως στό παραπάνω παράδειγμα, κηγαδομαντείας, κατοπτρομαντείας, κατοπτροκηγαδομαντείας, λεκανομαντείας κλπ. μέ διάφορους συνδυασμούς, δέν είναι σπάνια: Παραδείγματα:

Κυκλ. 5: Πηγαδομαντεία καί κατοπτρομαντεία.

Ίδν.15: Κατοπτροκηγαδομαντεία σέ κηγάδι ἢ σέ δεξαμενή.

Πελ.1 : Κατοπτροκηγαδομαντεία καί κατοπτρομαντεία.

Ἡπ.1 : Κατοπτροκηγαδομαντεία καί κατοπτρομαντεία δικλή (μέ 2 καθρέφτες).

Κυκλ.1α+β.12β. - Πελ.14: Πηγαδομαντεία, κατοπτρομαντεία καί κατοπτροκηγαδομαντεία

θρ.2. : Κατοπτροκηγαδομαντεία καί λεκανομαντεία.

Στ.21. - ΒΣκ.5.: Κατοπτροκηγαδομαντεία καί κατοπτρολεκανομαντεία (σέ κηγάδι, λεκάνη ἢ καζάνι).

Πελ. 10α+β.55. Κατοπτροκηγαδομαντεία καί φιαλομαντεία.

Υστερα από τίς παραπάνω διαπιστώσεις συμπεραίνουμε ότι ἡ εξέλιξη του συνδυασμοῦ ύδρομαντείας - "νεκυσσγωγῆς" καί τῶν έκεκτάσεών του κερνάει ως προς τά βασικότερα όργανα τελείσεως²¹ από τά εξῆς στάδια:

α. κηγάδι (ἢ κηγή ἢ ποτάμι)

β. κηγάδι (ἢ κηγή ἢ ποτάμι) + καθρέφτης

γ. δεξαμενή † καθρέφτης

δ. βαρέλι ἢ καζάνι ἢ λεκάνη † καθρέφτης

ε. ποτήρι † καθρέφτης ἢ μόνο καθρέφτης

στ. φιάλη.

Ἄλλο αξιοπαρατήρητο στάδιο εξέλιξης είναι ἡ σύμφυση τῶν εξέταζόμενων μαντικῶν ἐθῶν - ἀναφέραμε ἤδη εύκαιριακά μερικές περιπτώσεις σύμφυτων - μέ άλλα είδη μαντείας, ζένα προς τό ἀνακάλυμμα, όποτε υπεριοχῦει τό ένα ἀπ'αὐτά, διατηρεῖ όμως μέρος του τυκικοῦ ἢ τῶν όργάνων από τά άλλα²².

Σ η μ ε ι ώ σ ε ι ς

1. Κατά τόν Halliday, (Greek divin. σ.149) παντοῦ ἡ σχέση τῆς λεκανομαντείας μέ τό τελετουργικό τοῦ "ἁγίου πηγαδίου" εἶναι πολύ στενή. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρει ὁ Halliday (δ.κ.) τό γνωστό πηγάδι στήν Ἀμοργό, στήν ἐρημική τοποθεσία τοῦ Ἁγ-Γιῶργη τοῦ Βαλαμίτη, ὅπου ἕνα φλυτζάνι γεμίζεται μέ νερό ἀπό τό ἅγιο πηγάδι καί κατόπιν παρατηροῦνται καί ἐξηγοῦνται ἀνάλογα οἱ ἐνδείξεις τῆς σκόνης, ἐντόμων, τριχῶν κλπ. πού ἐπιπλέουν στό νερό. (Πρβλ.καί ἴδιωτ. συλλογή μου, ἀρ.ΚΔΤσ.44. Πληρ.Μ.Νομικός, 65,Κολοφάνα-Ἀμοργοῦ,1973 καί ΛΑΠΑ, ἀρ.7, σ.13. Μ. Κοβαίου, 1965-1966). Τήν περὶπτωση τοῦ ἀνακαλήματος ὅμως ἀγνοοῦμένων ἢ τοῦ μελλοντικοῦ συζύγου καί τῆς ἐμφάνισης τοῦ σατανᾶ στό νερό ἀπόμερων πηγαδιῶν στό Ἴδιο νησί (Κυκλ.9.13) μέ τό γνωστό τυκικό τῆς κατοπτροπηγαδομαντείας φαίνεται ὅτι ἀγνοεῖ ὁ Halliday.
Ἐνας ἄλλος ἐρευνητής, ὁ Cunen, (Lécanomançie, σ.240) ἀναποδογυρίζει τίς σχέσεις ἐξέλιξης καί ἐπίδρασης πηγαδομαντείας-λεκανομαντείας, ἐπειδή ἀγνοεῖ τό συνδυασμό πηγαδομαντείας-ἀνακαλήματος στά νεοελληνικά ἔθνη. "Ἡ παραισθησιακή λεκανομαντεία" γράφει ὁ Cunen (δ.κ.), "ἐπεκτείνει τίς ἐφαρμογές της (ἀποτελέσματα της:effets) στίς πηγές καί στά πηγάδια ἀμέσως μετά τήν ἀρχή τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας". Ὡς παράδειγμα ἀναφέρει τό φημισμένο ἅγιο πηγάδι στή Βηθλεὲμ, ὅπου ὁ προσκυνητής, ἂν ἦταν ἀγνός καί καθαρός, μπορούσε, ἀφοῦ σκέπαζε τό κεφάλι του μέ κέκλο, νά ἴδῃ στήν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ τό ἄστρο τῶν μάγων. (Βλ. Ἐπιφανείου Μοναχοῦ, Διήγησις, PG. 120 264 Β καί S.Gregori Episcopi Tyronensis, Libri miraculorum, Lib. I. Cap.I, 721-722 (P L. Migne, 71. 707A.). Φαίνεται ὅμως ὅτι παραβλέπει τόν παραισθησιακό χαρακτήρα πού εἶχε πιδό μπροστά ἢ ὑδροκατοπτρομαντεία στήν Πάτρα καί τό ὑδρομαντεῖο τοῦ θυρξέα Ἀπόλλωνα στίς Κιανές τῆς Λυκίας, πού περιγράφει (γύρω στό 160-180 μ.Χ.) ὁ Πausanias στό ἔργο του "Ἑλλάδος περιήγησις" 7,21,12 καί 7,21,13 ἀντιστοίχως
2. Ὁ Halliday, (Greek divin. σ. 145), παρατηρεῖ τήν ἀντικατάσταση τῆς γεμάτης μέ νερό λεκάνης ἀπό τόν καθρέφτη σέ ὀρισμένες περιπτώσεις, καθώς καί τίς στενές ἀναλογίες πού παρουσιάζουν τά τυκικά τῆς λεκανομαντείας καί κατοπτρομαντείας μέ τό ἀντίστοιχο τελετουργικό στά ἱερά πηγάδια. Γιά τή σχέση μεταξύ πηγαδίου καί καθρέφτη ἢ τῆς μαγικῆς λεκάνης γράφει στή σ. 154. Ὁ Wunsch, (Odenwälder Zauberspiegel σ.158) παρατηρεῖ, ὅπως σημειώσαμε ἤδη, (Κεφ. κατοπτρομαντεία, σημ.1,σ.94), ὅτι ἡ πρώτη βαθμίδα τῆς κατοπτρομαντείας

- ήταν ή μαντεία από τόν άπλό καθρέφτη τοῦ νεροῦ πού μᾶς δίνει ή φύση, ένῶ ὁμοιες παρατηρήσεις κάνει καί ὁ Zachariae, (Witwenverbrennung, σ.84,σημ.3).
3. Σέ άστρολογικό κώδικα τοῦ 15ου αἰ.μ.Χ.(Cod.Neapol.II.C.33)βρίσκουμε τήν ἀκόλουθη σχετική λεκανομαντική συνταγή: "...έκαρον λεκάνην καινήν...έλθέ εἰς τό τρίοδον παλαιόν καί ὄρυξον λάκκον καί βάλε τήν λεκάνην μέσον...". Βλ. CCAG. IV(1903), σ.132,2 κέ.Πρβλ.καί Pap.Paris τοῦ 4ου μ.Χ.αἰ.(Bibl.Nat. Suppl.gr.574) στούς PGM. τ.1.σ.178,Pap.IV,3210-3218: "...λαβών φιάλην λευκήν κλησον ὕδατος...κεῖσθω δέ (ένν.ή λεκάνη) ἐκί τοῦ ἐδάφους...". Σύμφωνα μέ ἄλλη συνταγή ή λεκάνη πρέπει νά τοποθετηται πάνω σέ μιᾶ κλίνθο. Βλ. Hunt, Mag.Pap. σ.235, 38: "Ἐκί φιάλης ἦν βαλ(ε)ς ἐλαίου χρηστοῦ κοτι(ύλην)α καί θήσῃς ἐκί κλίνθου...". Ἡ ἐκασή τῆς λεκάνης μέ τή γῆ ἀκατεταται κί ἀπό συνταγές λεκανομαντείας αἰγυπτιακῶν μαγικῶν παύρων. Πρβλ. DMP. Col. XXVIII, 5, ὅπου συνιστᾶται ή τοποθέτηση τῆς λεκάνης στό ἔδαφος, ἀλλά ἀκόμα καί τῆς κρούντζινης λάμπας πού χρησιμεύει στή λεκανομαντεία γιά φωτισμό, ἄν καί σέ ἄλλη περίπτωση στόν ὕλο κάπυρο (Col.III, 5-8) ή λεκάνη δέν πρέπει νά ἔρχεται σέ ἀπευθείας ἐκασή μέ τό ἔδαφος.(Βλ. Kropp, Kort. Zaubertexte, III. § 271, σ. 154.
  4. Boehm, Hydromanteia, RE. IX,1. 83.
  5. Πρβλ. καί Πολύτου, Μαγ.τελεταί, σ.41.Α: Ἐκικουωνία πρὸς τοὺς ὑπὲρ τήν γῆν χθονίους θεοὺς διὰ προσφάσεως ἢ ἄλλης οἰασθήκοτε κλησέως τοῦ ἐδάφους.
  6. Βλ. καί Kropp, Kort. Zaubertexte, III. § 184, σ.109.
  7. Τό ὄνομά του ὀφείλεται στή χρήση του κατά τό ἀνακάλυμα νεκρῶν σέ λεκάνη.(Βλ. Ἄρσοκρατίων, Κυρανίδες, I N 2 (Ἐκθ. Ruelle, σ.30, 24): Νεκύα βοτάνη ἐστὶ φλόμος... ἐκεῖδῃ δέ τοῦτο κατέχουσι ἐν ταῖς νεκυῖκαῖς μαντεῖαις ταῖς διὰ λεκάνας γωμέμαις οἱ πράττοντες τά τοιαῦτα, διὸ καί νεκύα καλεῖται". Ὁ Casan, (Lécanomanancie, σ.219), παρατηρεῖ λαμβάνοντας ὑπόψη παρόμοιες ἐφαρμογές νεπρομαντικῆς λεκανομαντείας τοῦ Δημοτικῶδ Μαγικῶδ Παύρου, (DMP.Col.III, 24-27, ὅπου ὁμοῦς τοποθετοῦνται λίθοι κί ἕχι φυτὰ στή λεκάνη), ὅτι τό φυτό θά ριχνόταν στόν κᾶτο τοῦ δοχεῖου (λεκάνης). Γιά τοποθέτηση φυτοῦ στή λεκάνη πρόκειται ἴσως στή συνέχεια τοῦ DMP.Col.X,12-13. Πρβλ. ἀκόμα καί τήν τοποθέτηση κλαδῶν λυγαριῶς στό νερό τῆς λεκάνης σέ νεοελληνική παραλλαγή ποτατρολεπανομαντείας (θεοσ.19).

8. Cunen, *Lécanomancie*, σ.222. Παραπέμπει (σημ.3) στον M.Collard, *La Nécromancie dans l'Antiquité, mémoire de licence, Liège, 1949. t.alph., s.v."sang"*.
9. Πρβλ. Αύγουστίνου, *Civ.Dei, VII.Cap.XXXV*. "...ubi adhibito sanguine etiam inferos perhibet sciscitari: et νεκυομαντείαν graece dicit vocari; quae sive hydromantia, sive necromantia dicatur, id ipsum est...". Τήν κληροφορία έκαναλαμβάνει και ό 'Ισίδωρος τής Σεβύλλης, παρμένη άπ'τόν Αύγουστίνο, αλλά κάπως άλλαγμένα άπό παρανόηση έως τής σκέψης τοϋ τελευταίου (βλ.S. Isidori Hispalensis Episcopi (τέλη 6ου - άρχές 7ου αί.), *Etymologiae libri XX, Lib.VIII, Cap.IX, 371, § 12 (PL. 82. 312A)*, καθώς και § 11: "... ad quos (ένν. mortuos) sciscitandos cadaveri sanguis adjicitur; nam amare daemones sanguinem dicunt; ideoque, quoties necromantia fit, cruor aqua miscetur, ut colore sanguinis facilius provocentur". Πρβλ. και Boehm, *Hydromanteia, RE. IX, 1. 80* και Cunen, *Lécanomancie*, σ.222, σημ.1. Κατά τόν Cunen, δ.κ. σ. 222, σημ.2, μολονότι έ Αύγουστίνος κάνει λόγο για ύδρομαντεία, πρέπει νά έννοηται ή λεκανομαντεία, και ό ύδρομάντης θά έχυνε τό αίμα μέσα σέ μία λεκάνη κι όχι σέ πηγή ή ρεύμα νεροϋ. Κατά τή γνώμη μου δέν άποκλείεται τό χύσιμο αίματος στό πηγάδι για ένύσχυση τής νεκρομαντικής έεροτελεστίας - μολονότι δέν μαρτυρείται άπό νεοελλ. παραλλαγές- άν λάβη κανείς υπόψη τό χύσιμο άμίλητου νεροϋ τοϋ κλήδονα στό πηγάδι για ένύσχυση τής μαντικής τελετουργίας (βλ. κεφ.: "Όροι ή προϋποθέσεις...", σ.221, όρος (καIIa). Τό αίμα έπαφε για εύνόητους λόγους νά χρησιμοποιηται.
10. Πρβλ. και Pap.Paris τοϋ 4ου μ.Χ.αί. (*Bibl.Nat.Suppl.gr.574*) στό PGM. τ.1, σ.138, Pap.IV, 2128-2130, όκου συνιστάται τό σφράγισμα τοϋ στομού τοϋ "σκύφου" (πρόκειται είδικότερα για σκυφομαντεία) μέ σκόνη άπό τό νάο τοϋ "Όσιρη και χώμα τάφου: "...σφράγισε τό στόμα/ τοϋ σκύφου άπό ρύπου θυρών 'Όσίρεως/ και θηκῶν χώμα(τος)...". "As σημειωθη ότι ό "Όσιρης θεωροϋνταν βασιλιάς τοϋ κάτω κόσμου, που έστελνε τίς ψυχές τῶν νεκρῶν στον έπάνω. Πρβλ. Horfner, *Or.griech. P.Aeg.*, σ.125. Σε άλλη συνταγή έλληνοαιγυπτιακοϋ μαγικοϋ παύρου συνιστάται ή χρήση νεροϋ τοϋ Νείλου, ταυτόσημου μέ τόν "Όσιρη, προκειμένου ν'άποκτήση ή λεκάνη χθόνιο χαρακτήρα. βλ. Horfner, δ.κ. σ.154.
11. Τό ύδωλο έσχύει και για τή φιαλομαντεία. Σε συνταγή φιαλομαντείας π.χ. μαγικοϋ παύρου (βλ.Hunt, *Mag.Pap.*, σ.235, 42-43) συνιστάται ή τοποθέτηση μέσα στη λεκάνη "χορζου", δηλαδή "άκολούθου" σκύλου: "...βάλλε δέ είς τήν

φιάλην (καί?) βύθιζε/χόριον κυνός καλουμένη(ς) λευκῆς (ἦ?)κυνός λευκῆς γεγεννημένου κασήλιου". Πρβλ. τή σχέση τοῦ σκύλου, ὡς συμβόλου, μέ τόν Ἄδη, τόν Κέρβερο καί τῆς χθόνιες θεότητες, ὅπως μέ τήν Ἑκάτη. Ἐπίσης τή σημασία του ὡς ψυχοκομποῦ. (Βλ. Heinz - Mohr, Lexikon der Symbole, σ. 140, λέξη "Hund". Γιά τή σχέση μέ τήν Ἑκάτη, θεά τῶν νεκρῶν πρβλ. καί τό μεγάλο Παρισινό μαγ. κείμενο (Bibl.Nat.Suppl.gr.574) τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ. στό PGM. σ.1, σ.136, IV, 2108κ.: "Ἑκάτη τριπρόσωπος... ἐκ δεξιῶν μερῶν τῆς ὄψεως ἔχουσα βοός κεφαλῆν, ἐκ δέ τῶν ἀριστερῶν κυνός, ἡ δέ μέση παρθένου".

12. Τό χῶμα φαίνεται ὅτι ἀποφεύγεται, γιά νά μή θολώνη τό νερό. Στήν περίπτωση αὐτή καλεῖται νά ἐμφανιστῇ ὁ μελλοντικός σύζυγος. Ὅπως θά ἴδουμε ὁμως στή συνέχεια, τό "ἀνακάλημα" ζωντανῶν εἶναι μιά ἐπέκταση τοῦ ἀνακαλήματος νεκρῶν.

Ἄς σημειωθῇ ἀκόμα ὅτι χρήση ἄμμου συνιστᾶται καί ἀπό λεκανομαντική συνταγή τοῦ DMP. (Col.XIV, 2-33), ἀλλά ἐδῶ ἡ ἄμμος κρέκει νά στρωθῇ κάτω ἀπό τρία τοῦβλα ὅπου τοκοθετεῖται ἡ λεκάνη (XIV, 18-19), ἐνῶ σέ ἄλλη συνταγή τοῦ Ἰδίου κακύρου (X, 9 κέ) συνιστᾶται τό στρώσιμο μέ ἄμμο τοῦ δακέδου σκοτεινοῦ δωματίου, ὅπου θά γίνῃ ἡ λεκανομαντεία. Ἡ ἄμμος ὁμως κρέκει νά εἶναι ἀπό τό μεγάλο ποτάμι, δηλαδή τό Νεῖλο (X, 10). Γιά τή σχέση Νεῖλου-Ἵσιρη-κάτω κόσμου βλ. παραπάνω σημ.10. Ἐπίσης εἶναι πρόβλημα, ἂν ἀνάμεσα στήν παραλλαγή λεκανομαντείας (θεσσ.54), πού ἀναφέραμε, καί τῶν συνταγῶν τῶν μαγικῶν κακύρων ὑπάρχει σχέση καί ἐξάρτηση.

13. Πρβλ. Πελ. 69: Κατά τήν κληροφορία "κίό καλιά κοιτοῦσαν σέ κηγάδι. Σήμερα συνηθῶς χρησιμοποιοῦν καζάνι μέ ἀμύλητο νερό".
14. Πρβλ. καί κεφ.: Ὅροι ἢ προὑποθέσεις καί ἐνισχυτικές τελετουργικές πράξεις... ὁρο β. σ.205.
15. Βλ. κεφ. Ἡ κοινωνική θέση τῆς ὑδρομαντείας ... ,σημ. 27. σ.273-274.
16. Ἔτσι π.χ. ὁ αὐτοκράτορας Ἀνδρόνικος Κομνηνός ἀπέφυγε νά παραστῇ σέ λεκανομαντεία, πού ἔγινε γιά τήν πρόβλεψη τοῦ διαδόχου του, "ἐκκλύων, ὡς εἶπε, τήν κωτύλον φήμην" κατά τό Ν. Χωνιάτη. Γι' αὐτό ἀνέθεσε στόν εὐνεοῦμένό του Στέφανο Ἀγιοχριστοφορίτη νά καλέσῃ τόν αὐλικό λεκανομάντη Σήθ'. "Ὁ δέ τόν Σήθ' παραλαβών... ἐρώτησεν τίθησι ... εἰδέναι ὅς ἔστιν ὁ μετὰ τόν βασιλέα δρῶν Ἀνδρόνικον". Βλ. Ν. Χωνιάτη, Βασιλεία Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ. PG. 139 697 D-700A.

17. Ένας τέτοιος καθρέφτης με χῶμα πίσω από τό τζάμι (Erdspiegel) σώθηκε από τό 16ο αἰ. Βλ. Wunsch, Odenwälder Zauberspiegel, σ. 155.156.
18. Όταν πρόκειται γιά ἐξορκισμό χθονίων δυνάμεων πρέπει ὁ μάγος νά ἔχη ἄμεση ἐκπαφή μέ τή γῆ. Ἐδῶ ἔχει τήν ἀρχή της καί ἡ ὁδηγία "έν τόπω" ἢ "έν οἴκῳ ἐπικέδῳ" βλ. Th. Hopfner, OZ. I. § 836, σ.233. Πρβλ. καί σημ.3 παραπάνω.
19. Βλ. κεφ.:Συνδυασμός ὑδρομαντείας-κατοκτρομαντείας,σημ.13,σ.105.Τό θάψιμο ἀντικειμένων ἢ ὀργάνων σέ μνημα γιά μαγικούς σκοπούς μαρτυρεῖται καί ἀπό μαγικούς παύρους. Πρβλ. Pap.Paris τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ. στό PGM. τ.1.σ.140, Pap. IV, 2215-2216:"κοτορύξεις δέ ἐπί ἀώρου θήκην τήν λεκίδα ἡμέρας γ'..." Ἐπίσης δ.κ. IV, 2220-2221: "καταχώσεις εἰς ἀώρου μνημα".
20. Ἀντικατάσταση λεκάνης ἀπό ποτήρι βρίσκουμε καί στήν αἴγυπτ. λεκανομαντεία. Ἡ μαγική λεκάνη ἀντικαθιστᾶται σέ συνταγή κοπτικοῦ μαγ. παύρου ἀπό εἰδικό ποτήρι. (βλ.Корр, Корт. Zaubert., III § 273, σ. 155. Στό κείμεν. XIV, 38-57 καί IV. Ἔτσι ἡ λεκανομαντεία ἐξελισσεται κι ἐδῶ σέ ἴσκυφομαντεία.
21. Γιά τήν ἐξέλιξη ὡς πρός τοὺς ἀνακαλουμένους θά γίνη λόγος στό κεφ.: Οἱ ἀνακαλούμενοι καί οἱ ἄλλες ὀπτασίες, σ. 248 κέ.
22. Παραδείγματα: Στό χωριό Βασιλειάδα Καστοριᾶς εἶδος ὄνειρομαντείας τή νύχτα τῶν ἁγίων Θεοδώρων διατηρεῖ χρήση φιάλης μέ νερό ἀμίλητο καί καθρέφτη, ὑπολείμματα φιαλομαντείας, μαντείας τοῦ κλήδονα καί κατοκτρομαντείας. (Πλήρη περιγραφή τοῦ μαντικοῦ ἐθύμου κατέγραφε γιά χάρη μου ἀπό τήν κ. Ἄννα Μπόση, 66χλ. ὁ φοιτητής τῆς φιλοσ. Σχ. τοῦ Π.θ. Παῦλος Χαϊρόπουλος,1975. Ἄλλους συμφορμούς βλ. Ἰόν. 2.14 καί ΜΑσΝ.1 (συμφορμός πηγαδομαντείας-σκιομαντείας, πού ὀφείλεται στό ὅτι τά δύο αὐτά εἶδη μαντείας τελοῦνται συνήθως τήν ἴδια μέρα. Πρβλ. ΜΑσΝ. 7 : σκιομαντεία καί κατοκτροπηγαδομαντεία). Πρβλ. ἐπίσης Στ. Κυριακίδου, Δεισιδαιμονίαι καί δεισιδαίμονες συνήθειαι, Λαογρ. Β' (1910), σ. 408. 419-420. (Ἡ κοπέλα πού βγάξει τά ἀντικείμενα ἀπό τό δοχετό τοῦ κλήδονα κοιτάζει συγχρόνως μέσα σέ καθρέφτη).

III. ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1. ΧΡΟΝΟΣ ΤΗΣ ΜΑΝΤΙΚΗΣ - ΜΑΓΙΚΗΣ ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΑΣ

(1) Ἡμερομηνία τέλεσης τῆς μαντείας.

α. Στό χρονικό διάστημα γύρω ἀπ'τό θερινό ἡλιοστάσιο σέ διάφορες γιορτές ἢ (κατ' ἐπέκταση) καί ἀρκετά ἀργότερα:

I. Στή γιορτή τῆς γέννησης τοῦ Ἀι-Γιάννη Πρόδρομου:

α. Ἀνήμερα στίς 24 Ἰουνίου:

Πηγαδομαντεία:

Ἀνακάλυψη νεκρῶν: Θεσσ.26.33. - Στ.10α. - Εὔβ.7. - Κρ.40. - ΜΑσΝ.9.

Ἀνακάλυψη ξενιτεμένων: Θεσσ.11.

Ἀνακάλυψη ἀρρώστων: Πελ. 14α.

Ἀνακάλυψη μελλοντικοῦ συζύγου: Μακ.22. - Θρ.7. - Θεσσ.1.11.26α.31.32.33.51.
- Στ.10α. - Εὔβ.1.3.4. - Πελ.2.3.4.14α.21.29.32.43.46. - Κυκλ.
2.5α.9. - Κρ.10.23.25.40. - ΜΑσΝ.9.12. - ΔΜΑσ.2.

Ἐμφάνιση τοῦ σατανᾶ: Κυκλ.9.

Πρόβλεψη τοῦ μέλλοντος (γενικά): Κυκλ.16. - ΜΑσΝ.1(συνδυασμός πηγαδομαντείας σκιομαντείας).

Λεκανομαντεία:

Ἀνακάλυψη νεκρῶν: Στ.10β.

Ἀνακάλυψη ξενιτεμένων: Θεσσ.11.

Ἀνακάλυψη μελλοντικοῦ συζύγου: Θρ.2β. - Θεσσ.11. - Στ.10β. - Πελ.1.8.18.21.

Ἐμφάνιση δαιμόνων καί ἀγγέλων: Πελ.1.

Φιαλομαντεία:

Ἀνακάλυψη μελλοντικοῦ συζύγου: Μακ.1. - Ἰδν.5.

Κατοκτρομαντεία:

Ἀνακάλυψη νεκρῶν: Στ.10γ.

Ἀνακάλυψη μελλοντικοῦ συζύγου: Θρ.2γ. - Θεσσ.7β. - Στ.1β.2.10γ. - ΒΓκ.9β.
- Πελ.14β.17α.28β.69β.70β. - Ἰδν.1.6α.10β. - Κρ.2α.11.12. - ΜΑσΝ.
6α. - Χ τ.1.

Διπλή κατοκτρομαντεία:

Ἀνακάλυψη μελλοντικοῦ συζύγου: Ἰδν.4.

Κατοπτροπηγομαντεία:

Ἀνακάλυψη μελλ. συζύγου: Πελ.41. - Θρ.1.

Κατοπτροπηγαδομαντεία:

Ἀνακάλυψη νεκρῶν: Μακ.4.8.23. - Θρ.5. - Θεσσ.12.16.29.30.34.36.38.39.41.42.
47.56. - Στ.9.19.21α. - Εὐβ.8.9.11. - ΒΣπ.4. - Πελ.27.33.51.53.
54.63.65. - Κυκλ.13. - Κρ.2β.6.

Ἀνακάλυψη ἀγνοουμένων: ΒΣπ.3α. - Κρ.6.

Ἀνακάλυψη ξενιτεμένων: Θεσσ.48. - Εὐβ.9.11. - ΒΣπ.3α. - Πελ.51.54. - Κρ.7α.
39.

Ἀνακάλυψη τραυματιῶν: Θεσσ.48. - Πελ.53.

Ἀνακάλυψη μελλ. συζύγου: Ἠκ.2.3.4.6.7. - Μακ.5.6.8.10.11.12.13.14.16.17.
18.19.21.26. - Θρ.2α.4β.5.12. - Θεσσ.4.5.7α.8.9.13.14.16.18.21.
23.24.25.31.37.45.48.49.55.56. - Στ.1α.6.8.13.15.16.17.19.20.21α.
- ΒΣπ.2.3α.7. - Πελ.2.6.7.9.14γ.17β.19.22.23.26.28α.31.34.35.36.
37.38.39.40.44.45.47.49.51.52.53.55.56.57.58.59.60.61.62.63.64.
65.68.70α. - Ἰόν.7.8.11.12.15.16. - Κυκλ.1β.6β.7.8.10α.11α.13.
15.17. - Κρ.1α.2β.5.6.7α.8.9.13β.14.15.16β.17.18.19.21.22.24.26.
27.28.32.34.36α.37.38.39. - ΘρΝ.2. - ΜλσΝ.5.7.8.11.(μόνο τό ἐπάγ-
γευμα). 13.14. - ΔΜΑσ.1α.4.5.

Ἐμφάνιση δαιμόνων: Στ.6.

Πρόβλεψη τοῦ μέλλοντος γενικά: Ἠκ.1. - Θεσσ.17. - ΒΣπ.1. - Πελ.15.

Κατοπτρολεκανομαντεία:

Ἀνακάλυψη νεκρῶν: Θεσσ.29.33. - Στ.21β.

Ἀνακάλυψη μελλ. συζύγου: Ἠκ.7. - Θεσσ.19.33.45.49.53.54. - Στ.21β. - Εὐβ.7.

Πηγαδοκατοπτρομαντεία:

Ἀνακάλυψη νεκρῶν: Θεσσ.44. - Πελ.69α. - Κρ.20.

Ἀνακάλυψη μελλ. συζύγου: Μακ.25. - Θρ.1.4α. - Θεσσ.44. - Πελ.25.30.69.
- Ἰόν.9.14. - Κρ.3.29.30.31. - ΜλσΝ.6β. - Νησ.2.

Λεκανοκατοπτρομαντεία:

Ἀνακάλυψη νεκρῶν καὶ μελλ. συζύγου: Θεσσ.44. - Πελ.69α.

β. Τὴν παραμονὴ τῆς γιορτῆς(23 Ἰουνίου):

Κατοπτρομαντεία:

Ἀνακάλυψη μελλοντικοῦ συζύγου: Στ.5.6β. - Πελ.16. - Ἰόν.2 (μόνο τό ὄνομα).

Κυκλ.1α.4.5β. - Κρ.1β.7β.13α.16α.36β. - ΔΜΑσ.1β. - ΕΔιασκ.3.

Κατοκτροκηγαδομαντεία:

Ἀνακάλημα νεκρῶν: ΒΣκ.5.

Ἀνακάλημα ξενιτεμένων: ΒΣκ.5.

Ἀνακάλημα μελλοντικοῦ συζύγου: ΒΣκ.5. - Πελ.11.48. - Κρ.33.

Κατοκτρολεκανομαντεία:

Ἀνακάλημα νεκρῶν, ξενιτεμένων, μελλ. συζύγου: ΒΣκ.5.

ε. Τὴν ἐπόμενη τῆς γιορτῆς (25 Ἰουνίου):

Κατοκτροκηγαδομαντεία:

Ἀνακάλημα μελλ. συζύγου: Θεσσ.2.3. - Κυκλ.14. - Κρ.24.28.

II. Στὴ γιορτὴ Πέτρου καὶ Παύλου (29 Ἰουνίου):

Λεκανομαντεία:

Ἀνακάλημα μελλ. συζύγου: Πελ.1.

Φιαλομαντεία:

Ἀνακάλημα μελλ. συζύγου: Πελ.10α.

Κατοκτρομαντεία:

Ἀνακάλημα μελλ. συζύγου: Ἰόν.1.

Κατοκτροκηγαδομαντεία:

Ἀνακάλημα νεκρῶν, ξενιτεμένων καὶ μελλ. συζύγου: Πελ.51.

Ἀνακάλημα μελλ. συζύγου: Πελ.5.62. - Ἰόν.10.

Πρόβλεψη μέλλοντος γενικῆ: Πελ.15.

III. Στὴ γιορτὴ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων (30 Ἰουνίου):

Πηγαδομαντεία:

Ἀνακάλημα ἀρρώστων καὶ μελλ. συζύγου: Πελ.14α.

Φιαλομαντεία:

Ἀνακάλημα μελλοντικοῦ συζύγου: Πελ.10α.

Κατοκτρομαντεία:

Ἀνακάλημα μελλοντικοῦ συζύγου: Πελ.14β.17α.70β. - Ἰόν.1.

Κατοκτροπηγαδομαντεία:

- 'Ανακάλημα νεκρῶν: Πελ.33.54.
- 'Ανακάλημα ξενιτεμένων: Πελ. 54.
- 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Πελ.5.14γ.17β.60.70.
- Πρόβλεψη τοῦ μέλλοντος(γενικά): Πελ.15.

Πηγαδοκατοκτρομαντεία:

- 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Πελ.42β.

IV. Στή γιορτή τῆς Ἁγίας Κυριακῆς (8 Ἰουλίου):

- Πηγαδομαντεία: 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Μακ.3.

V. Στή γιορτή τῆς Ἁγίας Μαρίας (17 Ἰουλίου):

- Φιαλομαντεία: 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Ἰόν.5.
- Κατοκτρομαντεία: 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Πελ.70β.
- Κατοκτροκηγαδομαντεία: 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Πελ.15.70α.

VI. Στή γιορτή τοῦ Προφήτη Ἠλία (20 Ἰουλίου):

- Λεκανομαντεία: 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Πελ.18.
- Φιαλομαντεία: 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Ἰόν.5.

VII. Στή γιορτή τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα (27 Ἰουλίου):

- Κατοκτρομαντεία: 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Πελ.70β.
- Κατοκτροκηγαδομαντεία: 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Πελ.70α.

VIII. Στή γιορτή τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτήρα (6 Αὐγούστου):

- Κατοκτροκηγαδομαντεία: 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Πελ.67.

β. Σέ ὀρισμένες ἄλλες ἡμερομηνίες ἑορτασμοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

I. Στή γιορτή τῆς ἀποκεφάλισης τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Πρόδρομου (29 Αὐγούστου):

- Πηγαδομαντεία: 'Ανακάλημα νεκρῶν: Μακ.15.
- 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Κυκλ.12α.
- Κατοκτρομαντεία: 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Κυκλ.12β.
- Κατοκτροκηγαδομαντεία: 'Ανακάλημα νεκρῶν: Θεσσ.52.
- 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Θεσσ.52. - Πελ.66.

Κατοκτρολεκανομαντεία: 'Ανακάλημα νεκρῶν καὶ μελλ. συζύγου: Θεσσ.52.

II. Στὴ γιορτὴ τοῦ 'Αγ. Γεώργιου τοῦ Θεολόγου (8 Μαΐου):

κατοκτροκηγαδομαντεία: 'Ανακάλημα νεκρῶν καὶ μελλ. συζύγου: Κρ.35.

γ. Γύρω ἀπὸ τὸ Πάσχα.

I. 'Απὸ τῆς Μ. Πέμπτης ἢ ἀπὸ τοῦ Πάσχα ὡς τὴν 'Ανάληψη:

a. ὁποιαδήποτε μέρα:

Κατοκτροκηγαδομαντεία: 'Ανακάλημα νεκρῶν καὶ ἀγνοουμένων Θεσσ.40.

b. ὁποιαδήποτε Πέμπτη:

Κατοκτροκηγαδομαντεία: 'Ανακάλημα νεκρῶν: Θεσσ.20..

c. μόνο τῆς Μ. Πέμπτης:

Κατοκτροκηγαδομαντεία: 'Ανακάλημα νεκρῶν: Θεσσ.10.28.

d. τῆς Μ. Παρασκευῆς:

Κατοκτρομαντεία: 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Πελ.42α.

II. Τῆς νύχτας τῆς 'Ανάστασης:

Κατοκτρομαντεία: 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Πελ.13.

III. Τῆς μέρας τῆς 'Ανάληψης (40 μέρες μετὰ τὸ Πάσχα):

Κατοκτροκηγαδομαντεία:

'Ανακάλημα νεκρῶν: Θεσσ.5.22.27.40.46.50. - Στ.11.14.18. - Εὐβ.5.10.

'Ανακάλημα ἀγνοουμένων: Θεσσ.40.

'Υδροκατοκτρομαντεία σὲ ποτάμι: 'Ανακάλημα νεκρῶν: Εὐβ.6.

IV. Ἀγίες μέρες πρὶν ἀπὸ τῆς Μ. Βδομάδας:

Κατοκτροκηγαδομαντεία: 'Ανακάλημα νεκρῶν: 'Ιόν.13.

V. Τὴν Πεντηκοστή (50 μέρες μετὰ τὸ Πάσχα):

Πηγαδομαντεία: 'Ανακάλημα νεκρῶν: Θρ.8.

Κατοκτροκηγαδομαντεία: 'Ανακάλημα νεκρῶν: Μακ.20. - Θρ.10.13.

VI. Τοῦ 'Αγίου Πνεύματος

Πηγαδοκατοκτρομαντεία: 'Ανακάλημα νεκρῶν: Θρ.11.

δ. Τήν Πρωτοχρονιά.

I. Τήν παραμονή:

Σκυφομαντεία: 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Κυκλ.11γ.

Κατοπτρομαντεία: 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Μακ.2. - ΜΑΣΝ.3α.

Σκυφοκατοπτρομαντεία: 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Πόντ.1.

II. Τά μεσάνυχτα τῆς Πρωτοχρονιάς:

Κατοπτρομαντεία: 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Κυκλ.11β. - ΜΑΣΝ.3α.

Κατοπτροκηγαδομαντεία: 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Θεσσ.6.

ε. Τῶν Ἀγίων Θεοδώρων.

Κατοπτρομαντεία: 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Μακ.9.

Κατοπτροκηγαδομαντεία: 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Ἡκ.5. - Πελ.20.

'Ανακάλημα νεκρῶν: Θεσσ.46.

στ. Τήν Πρωτομαγιά.

Κατοπτρομαντεία: 'Ανακάλημα νεκρῶν καί μελλ. συζύγου: Θεσσ.26β.

ζ. Σέ κάθε μνημόσυνο.

Κατοπτροκηγαδομαντεία: Πελ.50.

η. Μετά τήν κηδεία.

Λεκανομαντεία: Θρ.9.

θ. Σέ κάθε "διπλόσκολο" (= δύο συνεχόμενες γιορτές).

Σκυφομαντεία: 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Στ.7α.

Κατοπτροσκυφομαντεία: 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Στ.7β.

ι. Σέ ὅποιαδήποτε ἡμερομηνία.

Πηγαδομαντεία: 'Ανακάλημα μελλ. συζύγου: Θρ.3.

'Ανακάλημα ἀγνωστου κλέφτη: Θρ.3. - Νησ.1.

'Ανακάλημα τοῦ Προφήτη Ἠλία: ΜΑΣΝ.4.

Κατοπτρομαντεία: 'Ανακάλημα ἀγνωστου κλέφτη: ΔΜΑΣ.3.

(2) Ώρα τέλεσης τῆς μαντείας.

α. Τά μεσάνυχτα:

Πηγαδομαντεία: Κυκλ.12α.

Λεκανομαντεία: 'Ιόν.3.

Σκυφομαντεία: Κυκλ.11γ. - Στ.7α. (συμφυρμός σκυφομαντείας-τεφρομαντείας).

Κατοκτρομαντεία: Μακ.2.9. - Θρ.2γ. - Θεσσ.7β. - Στ.1β.2.6β. - Πελ.16.

- 'Ιόν.1.2. - Κυκλ.1α.6α.10β.11β.12β. - Κρ.7β.12.13α.16α.36β. - ΜΑσΝ.6α.

- ΕΔιασκ.3.2(διπλή κατοκτρομαντεία).

Κατοκτροπηγαδομαντεία: Στ.3. - ΒΣκ.5. - ΜΑσΝ.13.

Κατοκτρολεκανομαντεία: ΒΣκ.5.

Κατοκτροσκυφομαντεία: Στ.7β.

Πηγαδοκατοκτρομαντεία: Κρ.20.

Σκυφοκατοκτρομαντεία: Πόντ.1.

β. Στό χρονικό διάστημα γύρω από τήν άνατολή του ήλιου:

I. πρύν από τήν άνατολή:

Πηγαδομαντεία: Μακ.3.

Κατοκτροπηγομαντεία: ΘρΝ.1.

Κατοκτροπηγαδομαντεία: Θεσσ.18.

Πηγαδοκατοκτρομαντεία: Θρ.11.

II. κατά τήν άνατολή:

Κατοκτρομαντεία: Θεσσ.26β.

Κατοκτροπηγαδομαντεία: Θεσσ.2.37.39.41.43.

III. μετά τήν άνατολή:

Κατοκτροπηγαδομαντεία: Μακ. 16.- Θρ.12.

γ. 'Από τό πρωί ώς τό μεσημέρι (γενικά ή μετά όρισμένη ώρα).

Κατοκτροπηγαδομαντεία: Θεσσ.27.36.46. - Στ.18.21α. - Πελ.56. - ΜΑσΝ.8.

δ. Στό χρονικό διάστημα γύρω άπ'τό μεσημέρι:

I. άκριβώς στις 12 ή ώρα:

Πηγαδομαντεία: Μακ.22. - Θεσσ.11.31. - Στ.10α.12. - ΕΔβ.1. - Κυκλ.9.16. -

- Κρ.40. ΜΑσΝ.9.

Λεκανομαντεία: Θεσσ.11. - Στ.10β.

Κατοκτρομαντεία: Στ.10γ. - ΒΣκ.3β. - Πελ.69β.70β. - Κρ.11.

Κατοπτροκηγαδομαντεία: Ήκ.2.3.4.7. - Μακ.11.13.17.18.19.23.26. - Θρ.5.13.
- Θεσσ.16.21.24.31.45.52.53.54.55.56. - Στ.3.7γ.9.14.15.16.19. - Εϋβ.5.
9.10.11. - ΒΣπ.2.3α.4.7. - Πελ.7.9.15.22.31.35.40.49.50.51.52.53.55.57.
58.60.61.62.63.64.65.66.68.70α. - 'Ιόν.7.8. - Κυκλ.7.10α.13.14.15.17.
- Κρ.5.15.22.33.36α.38. - ΜΑσΝ.11.14. - ΔΜΑσ.4.5.

Κατοπτρολεκανομαντεία: Θεσσ.52.-Στ.21β.-ΒΣπ.7.

Κατοπτροσχυφομαντεία: Στ.7β.

'Υδροκατοπτρομαντεία (σέ ποτάμι): Εϋβ.6.

Πηγαδοκατοπτρομαντεία: Μακ.25. - Θεσσ.44. - ΒΣπ.6. - Πελ.25.30.69α.-'Ιόν.14.
- Κρ.30. - ΜΑσΝ.6β. - Νησ.2. - ΔΜΑσ.6.

Λεκανοκατοπτρομαντεία: Θεσσ.44. - Πελ.69α.

II. ἀκριβῶς στίς 1 ἢ γύρω στίς 1 ἡ ὥρα:

Κατοπτροκηγαδομαντεία: Μακ.23. - Θεσσ.49.55. - Στ.19. - Πελ.26.

Κατοπτρολεκανομαντεία: Θεσσ.49.

III. στίς 1-2 ἡ ὥρα:

Κατοπτροκηγαδομαντεία: Εϋβ.10. - Πελ.5.

IV. τό μεσημέρι γενικά (χωρίς ὀρισμένη ὥρα):

Πηγαδομαντεία: Μακ.15. - Θρ.7.8. - Θεσσ.1.32.33.51. - Εϋβ.3.7. - Πελ.4.29.
43. - 'Ιόν.6β. - Κυκλ.2.5. - Κρ.25. - ΜΑσΝ.1.12.

Λεκανομαντεία: Πελ.1.

Φιαλομαντεία: 'Ιόν.5.6α.

Κατοπτρομαντεία: Πελ.17α. - Κυκλ.5β. - Χτ.1.

Κατοπτροκηγαδομαντεία: Ήκ.1.6.8. - Μακ.4.5.12.14. - Θρ.2α.4β. - Θεσσ.7α.8.
17.22.23.25.28.29.35.40.48. - Στ.6α. - Πελ.6.17β.19.23.24.34.39.67.-'Ιόν.
10.11.12.15.16. - Κυκλ.1β.6β.8. - Κρ.2β.7α.9.13β.14.17.19.24.27.34.35.39.
- ΜΑσΝ.5.7.

Κατοπτρολεκανομαντεία: Ήκ.8.29. - Θεσσ.19.33.

Πηγαδοκατοπτρομαντεία: Μακ.25. - Θρ.4α. - Πελ.59. - Κρ.3.31.

ε. 'Από τό πρωί στίς 10 ὡς τίς 4 τό ἀπόγευμα:

Κατοπτροκηγαδομαντεία: Θεσσ.38.

στ. Τό ἀπόγευμα ὅταν "τσακίζη" ὁ ἥλιος:

Πηγαδομαντεία: Πελ.32.

Κατοπτροκηγαδομαντεία: Θεσσ.30.34.35.42.50.

ζ. Λύγο πριν από τη δύση:

Πηγαδομαντεία: Κρ.23.

Λεκανομαντεία: Θρ.9.

Κατοπτρομαντεία: Κρ.1β.

η. Όποιαδήποτε ώρα της ημέρας:

Πηγαδομαντεία: ΜΛσΝ.4. - Νησ.1.

Κατοπτρομαντεία: ΔΜΛσ.3.

Κατοπτροκηγαδομαντεία: Μακ.8. - Θεσσ.5.28.47. - Πελ.48.

Κατοπτροπηγομαντεία: Πελ.41.

Πηγαδοκατοπτρομαντεία: Πελ.42β.

θ. Όποιαδήποτε ώρα της νύχτας:

Λεκανομαντεία: Πελ.8.

Σκυφομαντεία: Μακ.1. (= συμφυρμός με όνειρομαντεία).

Κατοπτρομαντεία: Πελ.13 (μετά την 'Ανάσταση).

Τό ανάκλημα με τη βοήθεια της ύδρομαντείας και κατοπτρομαντείας γίνεται κυρίως σε δύο βασικές χρονικές περιόδους:

(α) Γύρω από τη γιορτή του 'Αι-Γιάννη (24 του 'Ιούνη)

(β) Γύρω από τό Πάσχα, ιδίως στην περίοδο από τό Πάσχα ως την 'Ανάληψη.

Στή συνέχεια εξετάζονται οί λόγοι της προτίμησης των δύο αυτών χρονικών περιόδων.

(α) Γιορτή του 'Αι-Γιάννη - θερινό ήλιοστάσιο.

Σέ πολλά έθνη, ιδίως τά μαγικά και μαντικά, λαμβάνεται υπόψη ή θέση της σελήνης και του ήλιου¹. Μαντικά έθνη τελούνται κυρίως στις μεγάλες τροχές του ήλιου, χειμερινή και θερινή τροχή, δηλαδή 22 του Δεκέμβρη (χειμερινό ήλιοστάσιο) και 22 του 'Ιούνη (θερινό ήλιοστάσιο)². Τότε τελούνται σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες και γιορτές σχετικές με νεκρούς³.

'Η γιορτή του 'Αι-Γιάννη (24 του 'Ιούνη) αντικατέστησε παλιά ειδωλολατρική γιορτή της θερινής τροχής του ήλιου, που γιορταζόταν γύρω στην ίδια ημερομηνία, ιδιαιτέρως στους βόρειους λαούς, Γερμανούς, Κέλτες, Σλαύους κλπ. 'Η χριστιανική θρησκεία τήν καταπολέμησε στην αρχή⁴, αλλά αργότερα τήν αντικατέστησε με τή γιορτή του γενεθλίου του 'Αι-Γιάννη Πρόδρομου⁵. 'Η τελευταία συμπεριέλαβε και ελη-

θος μαντικῶν καί μαγικῶν ἐθίμων προχριστιανικῆς λατρείας⁶ συνδεόμενων μέ τή μεγάλη γιορτή τοῦ θερινοῦ ἡλιοστασίου⁷ πού ἦταν ἀφιερωμένη στό συροφρυγικό θεό τοῦ φωτός Βάαλ. Ἀντίληψη τῆς ἡλιακῆς τροπῆς, πού συνδέθηκε μέ τή χριστιανική γιορτή τοῦ Ἁλ-Γιάννη, ἐπέζη σήμερα στόν ἑλληνικό λαό⁸, ὅπως φαίνεται καί ἀπό ὀνομασίες τῆς γιορτῆς τοῦ Ἁλ-Γιάννη σέ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδας⁹, ἀπό διάφορα ἔθνη¹⁰ καί λαϊκές δεισιδαιμονίες¹¹ γιά τήν ἡμέρα τοῦ Ἁγιαννοῦ. Σύμφωνα μέ μιὰ πληροφορία μάλιστα "τό ἔθνη (κατοπτροκηγαδομαντεία) γίνονται στίς 12 ἀκριβῶς τό μεσημέρι, πού ὁ ἥλιος εἶναι στή μέση τοῦ οὐρανοῦ, τή μέρα τ' Ἁγιαννοῦ στίς 24 Ἰουνίου, ἐπειδή ἐκεῖνη ἡ μέρα εἶναι ἡ μεγαλύτερη μέρα τοῦ χρόνου κι ἀπ' τήν ἄλλη ἡ μέρα ἀρχίζει νά μικραίνει" (θεσσ.56), ἐνῶ σύμφωνα μέ ἄλλη πληροφορία "στίς 24 Ἰουνίου στό Γενέσιο Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου πααίν' κι βάν' στοῦ μπιλάδ' ἔναν καθρέφτ' κι βλέπουν τ'ς πιθαμέν', γιὰτί γυρνάει ἡ μέρα πρὸς τό χειμῶνα" (θεσσ.12). Παρά τή σύγχυση τῆς 24ης μέ τήν 21η Ἰουνίου, πού εἶναι ἡ μεγαλύτερη μέρα τοῦ χρόνου, οἱ πληροφορίες δείχνουν ὅτι στό λαό ὑπάρχει ἡ συνείδηση ὅχι μόνο τῆς θερινῆς τροπῆς τοῦ ἡλίου, ἀλλά καί τῆς σημασίας της γιά τό ἀνακάλημα. Σύμφωνα μέ ἄλλη πληροφορία μάλιστα "δηθελν κείν' ντή μέρα βγαῖναν οἱ πιθαμέν'". "Ἐτσι τοῦ-χαμαν!" (θεσσ.36). Ἀνάλογες δοξασίες γιά ἐλευθερία τῶν ψυχῶν κατά τή θερινή τροπή τοῦ ἡλίου βρίσκουμε πολύ διαδομένες σέ ἄλλους εὐρωπαϊκούς λαούς¹².

Οἱ γιορτές καί μαντικές ἢ μαγικές ἐνέργειες οἱ σχετικές μέ τίς τροπές τοῦ ἡλίου¹³ συνταυτίστηκαν, οἱ θερινές μέ τή γιορτή τοῦ γενεθλίου τοῦ Ἁλ-Γιάννη Προδρόμου, οἱ χειμερινές μέ τίς γιορτές τοῦ δωδεκαημέρου¹⁴. Ἡ πιό σπουδαία μέρα, πού βρίσκεται κοντά στό θερινό ἡλιοστάσιο, ἀλλά δέν εἶναι ἀστρονομικά ἡ πιό μεγάλη, εἶναι τῆς γιορτῆς τοῦ Ἁλ-Γιάννη (24 Ἰουνίου), ὡς περισσότερο συνδεμένη μέ τό χριστιανικό ἡμερολόγιο. Σύμφωνα μέ μιὰ εὐρωπαϊκή λαϊκή πίστη ἡ μέρα τοῦ Ἁλ-Γιάννη -καί αὐτό ἐξαιτίας τῆς σύνδεσῆς της μέ τό θερινό ἡλιοστάσιο- ἔχει ἰδιαίτερη σημασία¹⁵ καί εἶναι ἡ πιό κατάλληλη κυρίως γιά μαγικές καί μαντικές ἐνέργειες¹⁶. Τό μέλλον καί ἡ τύχη φανερώνονται τήν ἡμέρα αὐτή μέ τήν ἰδία σαφήνεια¹⁷, ὅπως τό δωδεκάημερο τῶν Χριστουγέννων. Ἐδῶ ἔχουν τήν ἀρχή τους καί οἱ σχετικές μέ τό φανέρωμα τῆς τύχης προσωνυμίες τοῦ Ἁλ-Γιάννη, ὅπως φανιστής, Ρι-κάρης κλπ.¹⁸.

Ἡ χρονική περίοδος τῶν μαντικῶν καί μαγικῶν πράξεων τοῦ θερινοῦ ἡλιοστασίου ἐπεκτάθηκε ἀπό ἐπίδραση τοῦ χριστιανικοῦ ἑορτολογίου σέ διάφορες γιορτές πού μόνο τοῦ Ἰουνίου, ἀλλά καί τοῦ Ἰουλίου καί τοῦ Αὐγούστου¹⁹, ὅπως εἶδαμε. Ἡ ἐπέκταση αὐτή φαίνεται καλύτερα σέ μερικές παραλλαγές μαντείας, πού μποροῦν τελοῦνται καί στή γιορτή τοῦ Ἁλ-Γιαννοῦ καί σέ μιὰ ἄλλη συνήθως κοντινή

μ'αυτή γιορτή. Παραδείγματα:

- α) Πελ.15.62. - 'Ιόν.1.: Τελοῦνται τ' 'Αι-Γιαννιού καί τῶν 'Αποστόλων Πέτρου καί Παύλου (29 'Ιουνίου).
- β) Πελ.1.14α.14β.17α.17β.33.: Τελοῦνται τ' 'Αι-Γιαννιού καί τῶν 'Αγίων 'Αποστόλων (30 'Ιουνίου).
- γ) Πελ.18.64.: Τελοῦνται τ' 'Αι-Γιαννιού καί τοῦ Προφήτη 'Ηλία (20 'Ιουλίου).
- δ) 'Ιόν.5.: Τελεῖται τ' 'Αι-Γιαννιού, τοῦ Προφήτη 'Ηλία καί τῆς 'Αγίας Μαρίας (17 'Ιουλίου).

Ἡ συνείδηση τῆς τροπῆς τοῦ ἡλίου ἀδυνατίσει στό λαό καί ἡ γιορτή τοῦ 'Αι-Γιάννη ἀποσυνδέθηκε σημασιολογικά ἀπό τό θερινό ἡλιοστάσιο, κράτησε ὅμως τίς ἐθνικές μαντικές ἐνέργειες, οἱ ὁποῖες, καθῶς ὁ 'Αι-Γιάννης Πρόδρομος συγγέεται στό λαό μέ τόν 'Αι-Γιάννη τό θεολόγο, μετατοκίζονται σέ διάφορες γιορτές τοῦ 'Αι-Γιάννη²⁰ σ' ὄλο τό ἔτος, ἀφοῦ τῆ σημασία ἔχει κιά ἡ γιορτή κί ὄχι ἡ ἡμερομηνία. Ἡ μετατόπιση αὐτή φαίνεται στόν παρακάτω πίνακα. Βλ.(1)β I καί II, σ.123.124.

Στήν κλατιά διαδομένη ἀκόμη καί στούς νεοημερολογίτες λαϊκή δοξασία ὅτι "μέ τό καλιό στρένε (= στέργουν, ἀληθεύουν) τά ἔθιμα, οἱ γιορτές κλπ." ὀφείλεται ἡ μετατόπιση σέ μιὰ παραλλαγή τοῦ ἀνακαλήματος στίς 7 'Ιουλίου, γιορτή τοῦ γενεθλίου τοῦ 'Αι-Γιάννη Πρόδρομου μέ τό καλιό ἡμερολόγιο (Στ.19), ἐνώ σύμφωνα μέ ἄλλη παραλλαγή (ΒΣκ.5) ἡ μαντική πράξη (κηγαδοκατοκτρομαντεία ἢ λεκανοκατοκτρομαντεία) μετατοκίζεται στήν ἡμερομηνία αὐτή (τ' 'Αι-Γιαννιού μέ τό καλιό ἡμερολόγιο) μόνο, ἄν στίς 24 'Ιουνίου δέν συμπέση νά εἶναι πανσέληνος, κού θεωρεῖται ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά τήν ἐπιτυχία τῆς μαντείας.

(β) Χρονική περίοδος γύρω ἀπό τό Πάσχα.

Ἡ ἐκλογή τοῦ χρόνου αὐτοῦ γιά τό ἀνακάλημα νεκρῶν, κατ' ἐπέκταση καί ζωντανῶν (σπάνια), ὀφείλεται σέ εὐρύτατα διαδομένη λαϊκή πίστη ὅτι οἱ ψυχές ἀφήνονται ἐλεύθερες καί ἐπιστρέφουν ἐπάνω στή γῆ κατά τή χρονική αὐτή περίοδο (θεσο. 27. - Στ.11. - Εὐβ.10) ἀπό τό Πάσχα ὡς τήν 'Ανάληψη (40 μέρες)²¹ ἢ μέχρι τῆς 'Αγίας Τριάδας (50 μέρες)²² ἢ ἀπό τή Μ. Πέμπτη, ὅπου ὁ Χριστός κατεβαίνει στόν 'Αἶδη, μέχρι τῆς Γουνοκλιῆς²³ ἢ, κατά τή "φυλλάδα τῆς Παναγίας", ἀπό τή Λαμπρή μέχρι τῶν 'Αγίων Πάντων (57 μέρες)²⁴. Ἡ πίστη αὐτή ἀπαντᾷ καί σέ ἄλλους εὐρωπαϊκοῦς λαούς²⁵. Ἀνάλογες δοξασίες γιά ἐλευθερία καί ἐπιστροφή τῶν ψυχῶν στόν ἐπάνω κόσμον σέ μιὰ ὀρισμένη χρονική περίοδο βρίσκουμε στούς ἀρχαίους Ἕλληνες καί Ρωμαίους²⁷. Ἐδῶ ὅμως πρόκειται γιά χριστιανική παράδοση κού ἐπηρέασε τοῦς

μαντευομένους στην έκλογή του χρόνου τελέσεως της μαντικής πράξης, ενώ στις μαντικές πράξεις που άσκοπουν γύρω από τη θερμή τροπή του ήλιου έχουμε επίδραση προχριστιανικών στοιχείων λατρείας (λατρείας του ήλιου).

Η Πρωτοχρονιά και η παραμονή της, ως χρονικό σημείο μεταβάσεως από τον παλιό στο νέο χρόνο, θεωρείται κατάλληλη για μαγικές και μαντικές πράξεις²⁸. Σ' αυτές ανήκει και το άνακάλημα του μελλοντικού γαμπρού, που τη μέρα αυτή γίνεται κυρίως με κατοκτρομαντεία.

Η γιορτή των Αγίων Θεοδώρων, ως ημέρα αφιερωμένη στους νεκρούς -γιορτάζεται το πρώτο Σάββατο της Σαρακοστής, το όποιο ανήκει στα Ψυχοσάββατα- έχει ιδιαίτερη μαγική σημασία. Θεωρείται και ως ημέρα κατάλληλη για μαντικές ενέργειες²⁹.

Η Πρωτομαγιά λόγω παρετυμολογήσεως και συσχετίσεως του ονόματός της με τη μαγεία από το λαό θεωρείται εύνοϊκή για κάθε είδος μαγείας, αλλά και για τη μαντεία, ιδιαίτερα μάλιστα την ύδρομαντεία, όπως π.χ. για τον κλήδονα, που άσκεται τη μέρα αυτή ή την επόμενη σε όρισμένα μέρη της Θεσσαλίας και Κύπρου³⁰. Άξιοπαράτηρες είναι άλλωστε και όρισμένες γιορταστικές εκδηλώσεις σχετικά με τις βρύσες και τα πηγάδια, όπως το στόλισμά τους με λουλούδια, ο χορός γύρω τους κλπ.³¹, που πρέπει να είναι υπολείμματα καλής λατρείας των πηγών.

Το άνακάλημα σε κάθε μνημόσυνο ή μετά την κηδεία πρέπει να έχει σχέση και με τη λαϊκή πίστη για παραμονή της ψυχής 40 μέρες από την ημέρα του θανάτου κάτω στη γη³². Η τελετουργία του άνακαλήματος ενσωματώθηκε στην τελετουργία του μνημόσυνου ή της κηδείας ως ουσιαστικό μέρος αυτών, διότι σχετίζεται όχι μόνο με τη μνήμη, αλλά και -τό σπουδαιότερο- με τη θέα του νεκρού.

Κατά τη λαϊκή πίστη τα διάφορα είδη μαντείας φανερώνουν το μέλλον καλύτερα σε όρισμένες ημερομηνίες και γιορτές³³, όπως είδαμε. Ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις όπου η μαντική πράξη άσκεται ή όταν υπάρχει περισσότερος διαθέσιμος χρόνος, όπως π.χ. σε κάθε "διπλόσκολο" -ζως όμως και οι δύο συνεχόμενες γιορτές προσδίνουν μεγαλύτερη σημασία στη μαντική πράξη- ή και όποτε³⁴ παρουσιάζεται ύκαιρία.

Στις περισσότερες από τις εξεταζόμενες παραλλαγές όρίζεται και η ώρα της έλεσης ή τουλάχιστον χρονικό διάστημα της ημέρας, όπου όφείλει να γίνει η μαντική πράξη³⁵. Ο όρισμένος χρόνος της τέλεσης (ημερομηνία, ώρα³⁶, κάποτε και ημέρα) υπήρξε πάντοτε μιά από τις πιο σπουδαίες προϋποθέσεις για την επτυχία της μαντείας και μαγείας³⁷ όχι μόνο στους Έλληνες, αλλά και σε άλλους λαούς³⁸. Οι

διαφορες ημέρες³⁹ και οι υποδιαιρέσεις τους έχουν διαφορετική ισχύ στη μαντεία και μαγεία⁴⁰. Μεγάλη μαγική δύναμη και σημασία έχει τό χρονικό διάστημα λίγο πριν από την ανατολή του ήλιου, καθώς και τό λίγο μετά τή δύση⁴¹. Μαγική ισχύ έχει ωστόσο και τό χρονικό σημείο της ανατολής⁴², καθώς και τό λίγο μετά άπ'αυτή. Ίδιαίτερη σημασία έχουν τά μεσάνυχτα (κυρίως για τά φρικιαστικά είδη της μαγείας), τό χρονικό δηλαδή σημείο της σύνδεσης δύο διαδοχικών ημερών⁴³. Όλες οι παραπάνω υποδιαιρέσεις ή τά χρονικά σημεία της ημέρας ή νύχτας όρίζονται ως προϋποθέσεις σέ διάφορες παραλλαγές των έξεταζόμενων μαντικών ειδών. Οι περισσότερες όμως παραλλαγές τελούνται τό μεσημέρι άκριβώς, ώρα 12, ή τουλάχιστον γύρω από τό μεσημέρι, όπως φαίνεται και στον πίνακα που παραθέσαμε. Αυτό έξηγείται, αν ληφθή υπόψη ότι ή περίοδος του θερινού ήλιοστασίου, (γύρω στις 24 Ιουνίου), χρόνος τέλεισης των έξεταζόμενων ειδών μαντείας στις περισσότερες παραλλαγές, σχετίζεται μέ καλή γιορτή του ήλιου, όπως αναφέραμε, και γι' αυτό έχει τή μεγαλύτερη μαγική της δύναμη, όταν αυτός μεσουρανή⁴⁴. Η 12η μεσημβρινή ως ώρα της μαντικής τελέτουργίας επικράτησε και έκεντάθηκε και σέ πολλές παραλλαγές που δεν τελούνται τήν περίοδο του θερινού ήλιοστασίου.

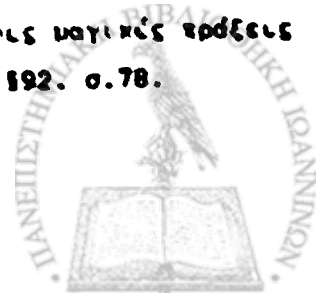
Σ η μ ε λ ώ σ ε ι ς

1. Πρβλ. V. Stegemann, Mond, HDA. VI. 495 κέ. 508 καί 518. Έπίσης τοῦ Ἰδίου, Sonne, HDA. VIII. 41.42.43 καί 45,3., καθώς καί Sonnenuntergang-Sonnenaufgang, ὁ.π. 76-87, ἰδιαίτερα 85,6 καί 87,8.
2. Πρβλ. Wolfram, Sonnwendbräuche, σ.105.126-127 καί Stegemann, Sonnenwende, HDA. VIII. 88.
3. Wolfram, ὁ.π. σ.130.
4. Βλ. d.t.v.-Lexikon, (München 1971), τ. 17. σ.126.λ. Sonnenwendfeier.
5. Γιατί ἡ ἐκκλησία ἀντικατέστησε μέ τή γιορτή τοῦ Ἁι-Γιάννη Πρόδρομου καί ὄχι μέ ἄλλη τή γιορτή τοῦ θερινοῦ ἡλιοστασίου εἶναι ἕνα ἄλλο πρόβλημα. Τήν περίοδο αὕτη τελοῦνταν πολλά ἔθιμα σχετικά μέ τή λατρεία τῶν πηγῶν καί πηγαδιῶν, ὅπως π.χ. ὁ καθαρισμός τῶν πηγαδιῶν (βλ. Weinhhold, Quellen, σ.34), ἡ προσφορά θυσιῶν στά πνεύματα τῶν πηγῶν (Weinhhold, ὁ.π. σ.45), στεφάνωμα τῶν πηγῶν (σ.54) κλπ. Ἐξάλλου κατά μία πολύ διαδομένη καλιά λαϊκή πίστη στήν Εὐρώπη τήν ἡμέρα τοῦ Ἁι-Γιάννη τοῦ Βαπτιστῆ τό νερό ἔχει ἰδιαίτερες δυνάμεις. Ἴσως ἡ Ἐκκλησία θέλησε μέ τήν ἀντικατάσταση αὕτη νά ἐκχριστιανίσει τίς εἰδωλολατρικές αὐτές γιορτές τίς σχετικές μέ τά νερά, ἀφοῦ ὁ Ἁι-Γιάννης σχετίζεται καί αὐτός μέ τά νερά ὡς βαπτιστής. Δέ στάθηκε ὁμως δυνατό παρά τίς προσπάθειές της. (Βλ. καί Weinhhold, ὁ.π., σ. 43-44).
6. Τά ἔθιμα τοῦ Ἁι-Γιάννη εἶναι τά περισσότερα εἰδωλολατρικά καί λίγα μόνο χριστιανικά. Ὁ ἅγιος δέν εἶναι ὁ κυρήνας τους. Πρβλ. καί R. Wolfram, Sonnwendbräuche, σ.125.
7. Βλ. Γ. Μέγα, Ἑλλ. ἑορταί, σ.212 καί Ν. Πολύτου, Ἡ ἑορτή τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ΛΣ. τ. Α, σ.86-87. Κατά τόν R. Wolfram, ὁ.π. σ.126, ὑπάρχει κληθος ἐθίμων καί μαντειῶν κατά τό θερινό ἡλιοστάσιο (πρβλ. ὁ.π. σ.105). Οἱ τελετουργίες τῶν μαντειῶν αὐτῶν συμφωνοῦν σχεδόν ὅλες μέ τίς ἀντίστοιχες τοῦ χειμερινοῦ ἡλιοστασίου. Αὐτό σημαίνει ὅτι ὁ λαός ἔχει συναίσθηση τῆς ἡλιακῆς τροπῆς. Ἀκόμη ὑπάρχουν ἔθιμα ποῦ γίνονται καί τά Χριστούγεννα καί τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου.
8. Τό ἔθιμο ἰσχύει καί γιά ἄλλους εὐρωπ. λαούς. Βλ. R. Wolfram, Sonnwendbräuche, σ.104.105.
9. Π.χ. "Τ' Ἁη Γιαννιοῦ τοῦ Λιτροπιοῦ" (Κύβνος) ἢ Λιτροκίου (Κύμη), τοῦ Λου-

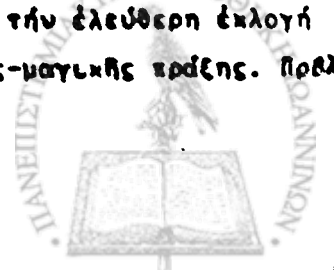
- τρόπου (Συνώκη), τοῦ Ἀλιτροκιοῦ (Λέσβος). (Βλ. Γ.Μέγα, Ἑλλ. ἑορταί, σ.212 καὶ τοῦ ἰδίου, ΖΕΛ. τ. Γ' σ.135. Ἐκίσης πρβλ. καὶ ἐφημ. "Ἀγροτικόν μέλλον" τῆς 1ης Ἰουλ. 1939, ἄρθρο: "Ὁ κλήδονας". Βλ. καὶ: "Ηκ.4.-Πελ.45.-ΜΑΘΝ.1.7).
10. Ὅπως π.χ. τὸ κήδημα τῆς φωτιᾶς, ἡ σκιομαντεία (ἂν δηλ. φαίνεται τὸ σῶμα ὀλόκληρο ἢ ἀκέφαλο ἐκεῖνη τὴν ἡμέρα) κλπ.
  11. Τέτοια εἶναι π.χ. ἡ σχεδόν πανελλήνια λαϊκὴ πίστις ὅτι, ὄχιος κοιτάζει τὸ πρῶτὸν τῆς γιορτῆς τοῦ Ἀλ-Γιάννη τὸν ἥλιο τὴν ὥρα ποῦ ἀνατέλλει, τὸν βλέπει νὰ περιστρέφεται γύρω στὸν ἑαυτό του. Βλ. καὶ Β.Βαφειάδου, "Ἡθῆ καὶ ἔθιμα Σωζοκόλεως, Λαογρ. τ. ΚΘ'σ.158 (τὸ γύρισμα τοῦ ἡλίου καὶ ὁ ἥσκιος) καὶ Α.Γ. Βρόντη, Ροδιακά. Ἱστορ. καὶ λαογρ. βιβλιοθήκη, τεύχος 15, Ἀθῆναι 1939, σ.125.
  12. Στὴν περὶοχὴ Götzerland ἔχουμε μαρτυρίες γιὰ πίστις στὴν ἐπιστροφή τῶν φυχῶν κατὰ τὸ ἡλιοστάσιο. Σὲ μερικὲς μάλιστα γερμανικὲς περὶοχές, ὅπως στὴν Κεντρικὴ καὶ Κάτω Οὐκρανία διατηροῦνται καὶ ἔθιμα σχετικὰ μὲ τὴν πίστις αὐτή, ὅπως τὸ πολύωρο χτύπημα τῆς καμπάνας κατὰ τὸ θερινὸ ἡλιοστάσιο. Σὲ ἄλλες γερμανικὲς περὶοχές, ὅπως π.χ. στὴ Βαυαρία, ὑπῆρχε καὶ γιορτὴ φυχῶν κατὰ τὸ θερινὸ ἡλιοστάσιο. Κατὰ μίαν σλοβενικὴ λαϊκὴ πίστις οἱ φυχὲς ἐπιστρέφουν σὺς παλιὰς κατοικίας τους τὴν παραμονὴ τῆς γιορτῆς τοῦ ἡλιοστασίου, ἐνῶ κατὰ τὴ δανέζικη λαϊκὴ ἀντίληψη οἱ φυχὲς ἔρχονται καὶ ζεσταίνονται σὺς φωτιὰς ποῦ ἀνάβονται κατὰ τὸ ἡλιοστάσιο. Στὸ Allgäu μετὰ τὸ ἀναμῆμα τῆς φωτιᾶς κατὰ τὸ ἡλιοστάσιο ἀνάβουν κεριὰ καὶ προσεύχονται γιὰ τὴς φυχὲς, πρὶν ἀρχίσουν τὸ χορὸ. Βλ. Wolfram, Sonnwendbräuche, σ.130 καὶ σημ. 41, ὅπου καὶ ἄλλες σχετικὲς παραπομπές. Βλ. ἐκίσης Sartori, Johannes der Täufer, HDA. IV. 724. §14.
  13. Ἴσως αὐτὲς ὀφείλονται σὲ πρόληψη, ποῦ φαίνεται νὰ ἦταν παλιὰ, ὅτι τὴς μέρες τῶν τροχῶν τοῦ ἡλίου ἀνοίγει ὁ οὐρανὸς καὶ ἀκούει καὶ ἱκανοποιεῖ κάθε αἶτημα (παρακλήση). Βλ. καὶ ἐφ. "Ἀθηναϊκά νέα" τῆς 29 Ἰουνίου 1936, ἄρθρο: Οἱ Ἑλληνικοὶ θρύλοι. Ἀπόφε εἶναι "ὁ κλήδονας". Ἱστορία τοῦ ἔθιμου.
  14. Ἡ περίοδος τοῦ θερινοῦ ἡλιοστασίου, περίοδος γιορτῶν καὶ μαντικῶν-μαγικῶν πράξεων, μπορεῖ μὲ τὴ σύνδεσὴ τῆς μὲ τὴ γιορτὴ τοῦ Ἀλ-Γιάννη νὰ παραλληλιστῆ μὲ τὴν περίοδο τῶν Χριστουγέννων. Βλ. Wolfram, ὁ.π. σ. 124.
  15. Σύμφωνα μὲ εὐρωπαϊκὴ λαϊκὴ πίστις τὴν ἡμέρα τοῦ Ἀλ-Γιάννη ἐξουσιάζουν ὑπερφυσικὲς δυνάμεις, ἐναντίον τῶν ὁποίων τελοῦνται διάφορες μαγικὲς πράξεις μὲ ἀποτρεκτικὸ χαρακτήρα. Βλ. Wuttke, Volksaberglaube, 192. σ.78.

16. Βλ. καὶ Sartori, ὁ.π. 709-710. Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι ὅτι ὁ Ἀλ-Γιάννης Πρόδρομος ἀναφέρεται καὶ σὲ ἐκωδὴ λεκανομαντικῆς συνταγῆς τοῦ Cod. Bonon. Univ. 3632 τοῦ XV αἰ. μ.Χ. δημοσ. στά ΑΑ., ἰδιαίτερα σ.497,1-2: "... καὶ διὰ τὴν καθαριότητα Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου...". Πρβλ. καὶ Haberland, Spiegel, σ.338. (Ἀναφέρει λαϊκὴ πίστι κατὰ τὴν ὁποία ὁ μαγικὸς καθρέφτης (Erdspiegel), ὁποῦ μπορεῖ κανεὶς νὰ εἰδῇ ὅτιδήποτε θέλει, κρέκει νὰ εἶναι στραμμένος πάντοτε πρὸς κάποια ἐκκλησία τοῦ Ἀλ-Γιάννη Βακτιστῆ).
17. Wuttke, ὁ.π. 992, σ.80.
18. Βλ. Γ.Μέγα, ΖΕΛ. τ.Γ' σ.135,3 καὶ John C.Lawson, Modern greek folklore and ancient greek religion, Cambridge 1910, σ.304, σημ. 3. Παραπέμπει: Ι.Σ. Ἀρχέλαος, ἡ Συνασός, σ.86.
19. Πρβλ. καὶ Wolfram, ὁ.π. σ.104. Ἐπίσης βλ. Stegemann, Sonnenwende, HDA.VIII.88.
20. Πρβλ. καὶ Sartori, Johannes Enthauptung (29 Aug.), HDA.IV. 730.
21. Βλ. κ.χ. Σαμαρᾶ, Λαογρ. Κλειστοῦ σ.102-103. Κατὰ τὸν Δ.Β.Τσαγγαλᾶ, ἐτ. 63, ἀπὸ τὸν Παλαμᾶ-Καρδύτσας ὁ θεὸς ἀφήνει τὴν ψυχὴν ἐλεύθερη ἀπὸ τὴν μέρα τῆς Ἀνάστασης. Τὴν ἀφήνει 40 μέρες ἔξω καὶ τὴν βάζει πάλι μέσα ἐκεῖ ὅπου τὴν εἶχε καὶ τοῦ χρόνου πάλι τὴν εἶδες μέρες τοῦ Πάσχα θὰ τὴν ξαναβγάλη ἔξω. Αὐτὸ θὰ διαρκέσῃ ὡς τὴν "δευτέρα μέρα κρίσεως" (ἐννοεῖ τὴν Δευτέρα Παρουσία) καὶ μετὰ θὰ βάλῃ τὸν καθένα σύμφωνα μετὰ τὴν κρίσιν του στὸν παράδεισο καὶ στὴν κόλαση πλέον αἰῶνα. Σύμφωνα μετὰ ἄλλη πληροφορία (Εὐβ. 10) "ὁ δρόμος πρὸς κερνοῦν (οἱ ψυχές), γιὰ νὰ πᾶνε (στὸν κάτω κόσμον), εἶναι τὰ κηγάδια. Κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς Ἀνάστασης κηγαίνουσι στὰ κηγάδια, γιὰ νὰ δοῦν τοὺς κηγαμένους, καὶ γυρίζουσι στὸν τόπον τους..."
22. Σύμφωνα μετὰ ναξιακὴ παράδοση οἱ ψυχές ἀπὸ τὴν Ἀνάστασιν βγαίνουν κατὰ παράκλησιν τῆς Παναγίας καὶ πᾶνε στὸν παράδεισον γιὰ 50 μέρες μέχρι τῆς Ἁγίας Τριάδας, ὅποτε ὁ Ἀρχάγγελος τὴν διώχνει καὶ "τὴν σωριάζει νὰ τὴν βγάλη ἔξω". Βλ. Κεφαλληνιάδης, Ἐκκλησιές τῆς Νάξου, σ.31. Κατὰ τὴν λαϊκὴν πίστιν ἐστὶν ἡ Μῆλο οἱ ψυχές μένουσι ἐλεύθερες ἀπὸ τὴν Ἀνάστασιν ὡς τὴν Ἁγίαν Τριάδα (Ἁγίου Πνεύματος), ὅποτε ἐπιστρέφουσι στὸν Ἄδην. Βλ. Α.Φλωράκη, Τῆνος, Ἀθῆναι 1971, σ. 217). Ἡ λαϊκὴ παράδοση γιὰ ἐλευθερίαν τῶν ψυχῶν ἀπὸ τὸ Πάσχα ὡς τὴν Πεντηκοστήν (50 μέρες) εἶναι γνωστὴ τόσο ἐν τῇ Ἑλλάδι (πρβλ. Μακ.20,-ὄρ.13) ὅσο καὶ ἐν γειτονικαῖς βαλκανικαῖς χώραις. Βλ. Adolf Strausz, Die Bulgaren, Leipzig 1898, σ.458.
- Βλ. Γ.Μέγα, Ἑλλ. ἑορταί, σ.157.

24. Πολίτου, Νεοελληνική Μυθολογία, τ.Α' σ.387-388.
25. Οί καθολικοί πιστεύουν ότι οί ψυχές έπιστρέφουν πάνω στή γή τή νύχτα τής 2 του Νοέμβρη, κού είναι άφιερωμένη στή μνήμη όλων τών χριστιανών νεκρών. Βλ. Sartori, *Allerseeelen*, HDA.I. 267-268.
26. Κατά τή γιορτή τών ψυχών τήν άνοιξη, τελευταίο μέρος τής διονυσιακής γιορτής τών Άνθεστηρίων, οί ψυχές έρχονται στό βασιλείο τών ζωντανών.Οί μέρες αυτές άνηκαν στίς ψυχές και στό Διόνυσο και θεωρούνταν "άνεκλήθειοι" ή "μιαραί". Οί ψυχές γύριζαν στους δρόμους έλεύθερες. Βλ. Φωτίου του Πατριάρχου, *Λέξεων συναγωγή*, λ.: μιαρά ημέρα "Έν τοις Χουσίω Άνθεστηρίωνος μηνός, έν ωί δοκοῦσιν αί ψυχαί τών τελευτησάντων άνιέναι, ραμνωι έωθεν έμασώντο και κίττηι τās θύρας έχριον". Έπίσης βλ. Λεξικό Έσυχίου, λ. μιαραί ημέρα "του Άνθεστηρίωνος μηνός, έν αίς τās ψυχάς τών κατοικο(υ)μένων άνιέναι έδόκουν". Έπίσης πρβλ. Εύσταθίου σχολ. στήν *Ίλιάδα* Δ.141 (p.456,6): "ούχ ως μιαραί ημέραι παρά τοις ὕστερον αί τών κατοικομένων". Βλ. και Hopfner, *OZ.I.* §833. σ.231, και Rohde, *Psyche*, I. σ.216. Πρβλ. και: "θύραζε κήρες (=ψυχές), ούκ έτ' Άνθεστήρια". Rohde, *δ.π.* σ.219, σημ.2.
27. Rohde, *δ.π.* σ. 216
28. Βλ. G.Jungbauer, *Jahresanfang*, HDA.IV.604. P.Sartori, *Neujahr*, HDA. VI. 1026,6 και 1039,11 κέ., καθως και Γ.Μέγα, *Έλλ. έορταί*, σ.73.
29. Βλ. και Γ.Μέγα, *δ.π.* σ.126-127.
30. Βλ. Γ.Μέγα, *δ.π.* σ.192-193.
31. Βλ. Γ.Μέγα, *δ.π.* σ.192.
32. Πρβλ. Σαμαρά, *Λαογρ. Κλειστοῦ*, σ.62.
33. Βλ. και Πολίτου, *Μαγικά τελεταί*, σ.4.
34. Η έλεύθερη έκλογή του χρόνου τελέσεως μαντικής πράξης άπαντα μόνο σαν έξαρτηση σέ συνταγές μαγικών καύρων. Πρβλ. PGM. τ.1. σ.76, Pap. IV Paris. (του 4ου μ.Χ. αί.) (*Bibl. Nat. Suppl. gr.* 574), 162-163: "σκέφθ' οία λεκάνης αυτόπλου / έν ή βούλει ήμέρα ή νυκτί, έν φ βουλει τόφ". Έπίσης σέ συνταγή λυχνομαντείας στόν Pap. Paris. 1099 λέγεται ότι ό ένδιαφερόμενος μπορεί να έπιχειρήσει τή μαντική πράξη "άβλυφώς έχων τās ήμέρας". Βλ. Hopfner, *OZ. I.* §835, σ.232.
35. Μερικές μόνο παραλλαγές (βλ. παραπάνω στόν πίνακα (1)ι, (2)η και (2)θ) καθως και μερικές συνταγές μαγικών καύρων, έπιτρέπουν τήν έλεύθερη έκλογή του χρόνου (ώρας ή ήμέρας κλπ.) τελέσεως τής μαντικής-μαγικής πράξης. Πρβλ.

καί σημ. 34. Έπίσης πρβλ. καί ΑΑ. σ.460,31-461,1.: τοῦτο δέ κοίησον ὅταν βούλῃ.

36. Στίς συνταγές τῶν ἑλλην. σολομωνικῶν οἱ διάφορες ὥρες τῆς ἡμέρας καί τῆς νύχτας ἔχουν διάφορα ὀνόματα βαρβαρικά καί διαφορετική σημασία. Βλ. π.χ. ΑΑ. σ.601.602.
37. Βλ. καί Horfner, OZ.I. 5835, σ.232. Κατά τίς μαρτυρίες τῶν συγγραφέων οἱ νεκρομάντις καί γενικά οἱ μάντις τηροῦν μέ ἀκρίβεια τήν ὀρισμένη γιά τή μαγική-μαντική πράξη ὥρα. Κατά τόν Rabanus Maurus, De mag. artibus, PL.110,1098: Aruspices nuncupati, quasi horarum inspectores. Dies enim et horas in agendis negotiis operibusque custodiunt: et quid per singula tempora observare debeat homo, intendunt.
38. Στούς Αἰγυπτίους π.χ. οἱ διάφορες φάσεις καί ὑποδιαιρέσεις τοῦ χρόνου, ὅπως ἔτος, μήνας, ἡμέρα, ὥρα, ἰδιαίτερα ὀρισμένες ἀπ'αυτές, ἔσχυαν ὡς θεϊκές. Κάθε ὥρα τῆς ἡμέρας, κάθε ἡμέρα τοῦ μήνα κλπ. εἶχαν γιά τόν Αἰγύπτιο δική τους θεότητα καί ἐπομένως καί ἰδιαίτερη σημασία στή μαγεία, διότι κάθε θεότητα ἐκιδρᾶ ἀνάλογα μέ τό χαρακτήρα της στό χρονικό διάστημα ὅπου κυριαρχεῖ. Ἄλλά καί οἱ θεοί τῶν ἀστέρων καί ἀστερισμῶν, πού φαίνονται κατά τίς διάφορες χρονικές περιόδους, εἰδικά σ'ἐκεῖνες ὅπου οἱ ἀστερισμοί ἀνατέλλουν, ἀσκοῦν μεγάλη ἐπίδραση σ'αυτές. Βλ. Horfner, OZ. I. 5835, σ.232.
99. Γενικά τό φῶς τῆς ἡμέρας δέν εἶναι εὐνοϊκό ἰδίως στή μαγεία, στήν ὀκοῖα ἀρμόζει τό γεμάτο μυστήριο γιά τόν ἀπλοῦκό ἄνθρωπο σκοτάδι. Πρβλ. καί Eitrem, Orakel und Mysterien am Ausgang der Antike, σ.18.
10. Κάθε μιὰ μέρα καί ὥρα εἶναι εὐνοϊκή γιά ὀρισμένη μαγική ἢ μαντική πράξη. Σέ συνταγές μαγικῶν πακτύρων καί σολομωνικῶν ὀρίζονται οἱ καλές καί κακές γιά τή μαγεία καί μαντεῖα μέρες καί ὥρες. Π.χ. στόν Cod. Mediolanensis H₂ infer. τοῦ XVI αἰ.μ.Χ., (F.243), (βλ. ΑΑ.σ.631-632) ὀρίζονται: "Ποῖαι τῆς Σελήνης ἡμέραι καλαί ἢ κακαί". Στόν ἴδιο κώδικα (ΑΑ. σ. 633,24 κέ.) γίνεται λόγος "περί τῶν τοῦ θεοῦ εὐλογημένων ἡμερῶν καί ὥρῶν". Κάθε διαφορετική ἡμέρα κυριεύει καί ἕνας διαφορετικός πλανήτης, πού κυριεύεται ἀπό ὀρισμένους ἀγγέλους. Οἱ τελευταῖοι μποροῦν νά ὑποτάξουν ἀντίστοιχους δαίμονες τοῦ πλανήτη. Βλ. ΑΑ. σ.632-633: "Περί τῶν ὥρῶν καί ἀγγέλων καί δαιμόνων". Ὁ ἀσχολούμενος μέ τή μαγεία σύμφωνα μέ ὀδηγία σολομωνικῆς. (βλ. ΑΑ. σ.396,8 κέ.) "Πρῶτον μέν χρῆ εἰδέναί τās ὥρας τās ἀστρονομικās τῆς τέχνης ταύτης δηλαδή πότε κυριεύει ἕκαστος τῶν πλανητῶν καί πούας ἡμέρας καί πούας ὥρας ἔτι

- τε τὰς χάριτας καὶ τὰς δυνάμεις ἅς ἕκαστος τῶν κληνητῶν ἔχει, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ καὶ τοὺς δαίμονας, ἔτι τε τοὺς οἴκους τῶν ζωδίων αὐτῶν..."
- Πρβλ. καὶ Cod. Gennadianus τοῦ 16ου αἰ. μ.Χ. - Έκδ. Delatte, σ.282.290 κέ. καὶ 296. Ἐπίσης πρβλ. AA. σ.65,25-26 καὶ σ.585,13. Στόν Pap. gr. CXXI Brit. Mus. (τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ.) ὀρίζονται οἱ κατάλληλες γιὰ μαντεῖα ἡμερομηνίες καὶ ὥρες (Ἡμερομαντεῖται καὶ ὥραι), (βλ. PGM. τ.2.σ.6-7, Pap. VII, 155 κέ.), ἐνῶ ὁ κώδικας 70 τοῦ Μονάχου (16ος αἰ.) ἀναφέρει στό ἀ' κεφ. τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς μαγείας τοῦ Σολομώντα τίς εὐνοϊκές ὥρες τῆς λεκανομαντείας (εἶναι ἡ ὄγδοη ὥρα τοῦ Σαββάτου) καὶ τοῦ γενικοῦ τύπου τῆς ὑδρομαντείας (εἶναι ἡ 15η ὥρα τῆς ἴδιας μέρας). Κατά τόν Cod. Athus, Dion. mon. 282 (βλ. AA. σ. 650,9 κέ.) τό Σάββατο ἐξουσιάζει ὅλη τή μέρα ὁ Κρόνος, κού εὐνοεῖ ὄσους ἀνακαλοῦν κάποιο πνεῦμα στή γαστέρα (φιάλη). Βλ. Cunen, Lēcanomancie, σ.320.
41. Πρβλ. καὶ Hopfner, Nekromantie, RE. XVI,2. 2227,40 κέ. Βλ. ἐπίσης Stegemann, Sonnenuntergang-Sonnenaufgang, HDA.VIII. 85, 56 καὶ 87, 58.
42. Wuttke, ὁ.π. 564, σ.57. Πρβλ. καὶ Pap. Berlin 5025 (τέλος 4ου-ἀρχές τοῦ 5ου αἰ. μ.Χ.) στό PGM. τ.1, σ.6, Pap. I, 60: "... ἀνατέλλοντος τοῦ ἡλίου..." καὶ AA. σ.430,13.: ἅς ἦναι ὥρα κού ἀνατέλλει ὁ ἥλιος". καὶ σ.37,15, καθώς καὶ CCAG.IV(1903),σ.132,2:"... ὥρα πρώτη τοῦ ἡλίου ἀνατέλλοντος..."
43. Wuttke, ὁ.π. 564, σ.57.
44. Πρβλ. καὶ PGM. τ.1. σ.76, Pap. Paris. IV,173 σέ συνταγή λεκανομαντείας: "... μεσουρανεύοντος τοῦ ἡλίου...". Ἐπίσης πρβλ. Cunen, Lēcanomancie, σ.198. Γιά τή σημασία τοῦ μεσημεριοῦ στήν ἑλληνική καὶ ρωμαϊκή λαϊκή ἀντίληψη πρβλ. καὶ B.Schmidt, Volksleben d. Neugriechen, σ.94 κέ.

2. ΜΕΣΑ ΑΝΑΓΚΑΣΜΟΥ ΤΩΝ ΑΝΑΚΑΛΟΥΜΕΝΩΝ

Σύμφωνα με καλή λαϊκή πίστη, που όμως ο λαός σήμερα και την αγνοεί, οι ανακαλούμενοι νεκροί δεν εμφανίζονται εύχαρίστως, αλλά αναγκάζονται να εμφανιστούν με διάφορα μέσα¹ και για αυτό όργιζονται² και γίνονται ακόμα πιο επικίνδυνοι³.

Ός μέσα αναγκασμοῦ - τουλάχιστον στην αρχική τους σημασία - των νεκρών και κατ'έπекταση των ζωντανών στις περιπτώσεις του θέματός μας πρέπει να θεωρηθούν τα εξής:

α. Ἡ χρήση μαγικῶν ἐπωδῶν ἢ ἐξορκισμῶν συχνά ἀκατανόητων. Θεσσ.27.-Εὐβ.4 (τραγουδιστά).-Πελ.18.-Ἰδν.3.-Κρ.30.- Νησ.1.

Οἱ ἐπωδές ἢ ἐξορκισμοῦ εἶναι ἓνα ἀπό τὰ τέσσερα μέρη που συναποτελοῦν τήν πλήρη μαγική πράξη⁴. Ἡ σημασία τους τόσο στη μαγεία⁵ καὶ θεουργία⁶ ὅσο καὶ στη μαντεία εἶναι μεγάλη⁷. Σύμφωνα με καλή λαϊκή ἀντίληψη μπορούν να ἀνατρέφουν τή φύση (naturam subvertere)⁸ καὶ να ἀναγκάσουν θεούς⁹, δαίμονες¹⁰ καὶ ψυχές νεκρῶν¹¹ να ἐμφανιστοῦν πάνω στη γῆ. Μερικές φορές ὅμως τὰ μαγικά λόγια - κατὰ μία ἄλλη πληροφορία - χρησιμοποιοῦνται για να κρατήσουν περισσότερο τόν ἀνακαλούμενο νεκρό κι ὄχι για να τόν ἀναγκάσουν να ἐμφανιστῆ (θεσσ.27).

Συνήθως οἱ μαγικές ἐπωδές ἀποτελοῦνται ἀπό λέξεις δυσνόητες ἢ ἀπό φράσεις χωρὶς νόημα. Ἐδῶ ὅμως ἐγκείται ἡ μεγάλη σημασία τους για τήν μαγική πράξη¹². Ἐσημειώθη ἀκόμη ὅτι ἡ ἀρνηση ὀρισμένων πληροφορητῶν να ἀποκαλύψουν τίς χρησιμοποιούμενες για τὸ ἀνακάλημα νεκρῶν μαγικές ἐπωδές ὀφείλεται στη λαϊκή πίστη - κατὰ τίς ὁμολογίες τῶν Ἰδίων - ὅτι, ἂν δέν φυλαχτοῦν μυστικές, χάνουν τή δύναμή τους¹³.

β. Ἡ ἀνάγνωση βιβλίων με μαγικό περιεχόμενο.
θρ.3.- Νησ.1 (σολομωνική).

Τέτοιο βιβλίο εἶναι κυρίως ἡ "Σολομωνική" που κατὰ τήν παράδοση γράφηκε ἀπό τὸν Σολομῶνα. Ἡ ἀνάγνωση τοῦ περιεχομένου της ἀναγκάζει κυρίως τοὺς διαβδλους να ἐμφανιστοῦν. Γενικά ὅμως ἡ Σολομωνική, ὡς μαγικό βιβλίο, ἔχει δύναμη ἀναγκασμοῦ¹⁵.

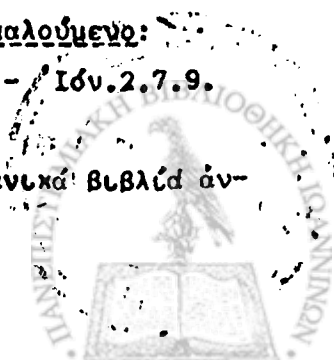
γ. Ἡ ἀνάγνωση ἱερῶν βιβλίων με χριστιανικό περιεχόμενο: Πελ.108.

Τὰ χριστιανικά αὐτὰ βιβλία ἀντικατέστησαν τὰ μαγικά.

δ. Προσευχές ἢ παρακλήσεις σέ ἁγίους ἢ στό θεό να ἐμφανίσουν τόν ἀνακαλούμενο:

θεσσ.42.49.54.- Στ.2.16.21α.- ΒΣπ.3α.5.- Πελ.10α.31.59.64.69α.70α.- Ἰδν.2.7.9.12.14.15.- Κυκλ.1α.18.7.- Κρ.23.- ΜΑσΝ.12.-

Οἱ προσευχές ἀντικατέστησαν τίς μαγικές ἐπωδές, ὅπως τὰ χριστιανικά βιβλία ἀν-

τικατέστησαν τὰ μαγικά. Οἱ προσευχές καί τὰ χωρία διαφόρων ἱερῶν βιβλίων - καί τὰ δύο ἔχουν κἀποτε καί χαρακτήρα ἀποτροπαίου - κήραν μαγική σημασία καί χρησιμοποιοῦνται στό ἐξεταζόμενα εἶδη μαντείας καί ὡς μέσα ἀναγκασμοῦ τῶν ἀνακαλουμένων, ὅπως μαρτυρεῖται καί ἀπό συνταγές σολομωνικῶν γιά γαστρομαντείες κ.τ.δ., ὅπου προσευχές καί μαγικές λέξεις συμφύρονται καί χρησιμοποιοῦνται γιά τόν ἀναγκασμό τῶν ἀνακαλουμένων¹⁶. Φαίνεται ὅτι ἡ πρώτη χρήση τῶν προσευχῶν καί γενικά στοιχείων τῆς χριστιανικῆς θρησκείας εἶχε σκοπό τόν ἐκχριστιανισμό τῶν μαγικῶν καί μαντικῶν πράξεων γιά τήν ἀποφυγή τῆς ἀντίδρασης φανατικῶν χριστιανῶν καί τῆς Ἐκκλησίας. Εἶχε ὁμως καί ἀντίθετα ἀποτελέσματα, νά κἀρνοῦν δηλ. ὀρισμένες προσευχές μαγικό χαρακτήρα καί νά χάνουν τήν ἀρχική τους λειτουργία, ὅταν χρησιμοποιοῦνται σέ μαγικές ἢ μαντικές πράξεις.

Ἡ μαγική δύναμη τῶν προσευχῶν ἐνισχύεται, ὅταν αὐτές λέγωνται περισσότερες φορές, συνήθως τρεῖς (Πελ. 3.64 κλπ.) ἢ πέντε ἢ ὅταν ἐπαναλαμβάνονται συνέχεια (Ἰδν. 7) - τό ἔδω ἰσχύει βέβαια καί γιά ἄλλες ἐκπῶδες (Κρ. 15.30.34 κλπ.) - ἢ ὅταν λέγωνται κατά ἕνα ὀρισμένο τρόπο, σέ ὀρισμένο τόπο, χρόνο περίσταση¹⁷. Πρέπει ἐκείνης νά παρατηρηθῇ ὅτι τὰ ὄρια μεταξύ προσευχῆς καί ἐξορκισμοῦ εἶναι πολλές φορές ἀσαφῆ. Ἡ παράκληση μπορεῖ νά κἀρη σημασία προσταγῆς ἀνάλογα μέ τήν ὀλη διείθεση τοῦ προσευχομένου, ὅποτε κἀρνεῖ καί χαρακτήρα μαγικοῦ ἀναγκασμοῦ, καθὼς δέν ἀφήνει περιθώρια ἀρνήσεως στό θεϊκό πρόσωπο, στό ὅποιο ἀπευθύνεται

π.χ. Ἄγιε Γιδύνη Ριζικάρη,
αὐτόν κού θά μέ κἀρη
φέρτουε μέσ στό πηγάδι. (Πελ. 64).

Ἀκόμα καί ἐκκλησιαστικές προσευχές μποροῦν νά μεταβληθοῦν σέ μαγικές, ἰδιαίτερα ὅταν τό περιεχόμενό τους δέν εἶναι κατανοητό ἀπό τό λαό ἢ ἀπό συνήθεια δέν τοῦ ὄντη κανεῖς σημασία. Τό ἀδύνατο ἢ τουλάχιστον δύσκολο τῆς ἐρμηνείας ἀπό τό λαό τέτοιων προσευχῶν ἢ χωρίων ἀπό ἱερά βιβλία ἐνισχύει τήν πίστη στίς μαγικές ἰδιότητές τους. Ἄλλωστε καί τὰ μαγικά λόγια, ὅπως εἴπαμε, θεωροῦνται τόσο πλεῖ ἀποτελεσματικά, ὅσο πλεῖ δυσνόητα ἢ ἀκατανόητα εἶναι, οἱ δέ μαγικοὶ κἀκυροι καί οἱ σολομωνικές εἶναι γεμῆτες ἀπό τέτοια παραδεύματα¹⁸. Τέτοιες προσευχές εἶναι π.χ. τό "Πάτερ ἡμῶν" ἢ λατινικές προσευχές, ὅπως τό Ave Maria¹⁹ κλπ.

Οἱ χρησιμοποιοῦμενες γιά τό ἀνακάλυμμα προσευχές μποροῦν νά διακριθοῦν σέ δύο γενικές κατηγορίες:

1) Σ' ἐκεῖνες κού ἀνήκουν στή γρακτῆ χριστιανική παράδοση, ὅπως εἶναι τό "Πάτερ ἡμῶν" (ΜΛΣΝ. 2). Ἐδῶ πρέπει νά ἀναφερθοῦν καί χωρία ἱερῶν βιβλίων κού δέν εἶναι στήν οὐσία προσευχές, ἀλλά ἔχουν τήν ἔδω μ' αὐτές λειτουργία στή μαγική - μαντική

πράξη. Τέτοια είναι το "Πιστεύω" (Πελ.62) οι "Χαιρετισμοί της Παναγίας" (θρ.1), το "Χαίρε κεχαριτωμένη"²⁰, άπολυτικά άγίων συνήθως παραφθαρμένα και προσαρμοσμένα στην περίσταση²¹. Το περιεχόμενο τέτοιων προσευχών ή φαλμών και χωρίων ιερών βιβλίων δεν έχει έσωτερική νοηματική σχέση με το άνακάλυπτο, χρησιμοποιούνται όμως αυτά παρά ταύτα ως μαγικά μέσα άναγκασμού των άνακαλούμενων νεκρών ή ζωντανών και κυρίως ως άποτροπία²².

2) Στις προσευχές της προφορικής παράδοσης. Μ'αυτές ο μαντευόμενος παρακαλεί τον άγιο που γιορτάζει την ήμερα εκείνη ή κολύ σπάνια το θεό²³ - παράλληλα έχουμε στους έλληνοαιγυπτιακούς μαγικούς κακύρους²⁴ - να δείξει στο πηγάδι ή στον καθρέφτη το άνακαλούμενο πρόσωπο:

Άγιε Γιάννη λαμπάτρη,
που 'χεις του Χριστού τη χάρη,
που 'χεις το χρυσό Βαγγέλιο
και της έκκλησιάζ θεμέλιο,
δειξε μου, φανέρωσε μου
ποιόν θα πάρω κτλ.(Πελ.15).

ή

Άλ-Γιάννη λαμπάτρη,
που 'χεις του θεού τη χάρη,
που 'χεις τ'άγια τά βαγγέλια
και της έκκλησιάζ θεμέλια,
δειξε και φανέρωσε
τόν άνδρα που θα πάρω.
Άν δεν τον ίδω τον ζέλο
ν'άκουσω τ'όνομά του ('Ιδν.2.14).

Ο άναγκασμός εδώ είναι έμμεσος. Η άποστροφή γίνεται προς τον άγιο όχι με άπληή άναφορά του όνόματός του, αλλά και μ'ένα λεπτομερέστερο καθορισμό της ταυτότητάς του. Η προσευχή παίρνει έτσι διηγηματική μορφή²⁵, ενώ καταλήγει σε έπίκληση - έλαφρά προσταγή. Η χρήση προστακτικής (δειξε, φανέρωσε), ειδικά όταν αυτή δεν συνοδεύεται από κάποιο ρήμα ή έκφραση που μετριάζει τη σημασία της, όπως τότε παρακαλώ, κάνε μου τη χάρη κ.τ.δ., δυσκολεύει το χαρακτηρισμό της προσευχής ως μαγικής ή θρησκευτικής ή άλλως ως μαγικού άναγκασμού ή παράκλησης, γιατί τα χαρακτηριστικά της πρώτης είναι ή προσταγή, που προϋποθέτει την ίσχύ του μάγου πάνω στον διατασσόμενο, ενώ της δεύτερης ή παράκληση²⁶. Έπομένως εξαρτάται από την όλη διάθεση του μαντευόμενου, από την εύλάβειά του κλπ., αν ή προσευχή θα έχη το χαρακτήρα παράκλη-

σης ή μαγικού αναγκασμοῦ²⁷. Πρέπει πάντως να παρατηρηθῆ ὅτι ἡ προστακτικὴ χρῆσι-
μοποιεῖται μὲ σημασία παράκλησης - ἢ ἕως ὃ ἀρχικὸς ἀναγκασμὸς μετέπεσε ὕστερα σὲ
παράκληση - καὶ σὺς καθαρὰ ἐκκλησιαστικὲς προσευχὲς, ὅπως στὸ "Πάτερ ἡμῶν" (ὁὸς
ἡμῶν σήμερον καὶ ἄφες ἡμῶν...).

Σὺς προσευχὲς ποὺ ἐξετάζουμε ὑπάρχει ὡστόσο συχνὰ μαζὶ μὲ τὴν προστακτικὴ
κόποιο χαρακτηριστικὸ τῆς παράκλησης, ὅπως π.χ. τὸ σταυροκόπημα τοῦ μαντευόμενου
τὴν ὥρα τῆς προσευχῆς (Κρ. 23) ἢ μὲ φράση χαρακτηριστικὴ τῆς παράκλησης, ὅπως π.χ.

Ἄγλε Γιδάννη Λαμκατάρη,
κάνε μας αὐτὴ τὴ χάρη,
δεῦξε μας, φανέρωσε μας
τὸ καλικάρ' ποὺ θά μας πάρη. (Ἰδν. 15. Βλ. καὶ Ἰδν 7.-

Πελ. 31). ἢ :

Ἄγλε μου Γιδάννη Κλήδονά μου,
δεῦξε, ἀν θές, στήν κοπελιά
τόν ἀντρα ποὺ ἔχει στήν καρδιά
(ἢ: κόπολον ὀκού 'ναί ἀπόμα μακρῶ). (Β Σπ. 5).

Ἄλλοτε ὁμως ἡ παράκληση ἔχει χαρακτηριστικὰ προσταγῆς, ὅπως π.χ.

Ἄγλε Γιδάννη Λουμπαρόρη,
πῶχεις δύναμη καὶ χάρη,
νά μοῦ δεῦξης κοιδόν θά πάρω (Ἰδν. 12. Πρβλ. καὶ Πελ. 64).

Στὰ τελευταῖα τρεῖς παραδείγματα οἱ προσευχὲς εἶναι σύντομες καὶ ἀπλλαγμένες
ἀπὸ τὸ διηγηματικὸ χαρακτῆρα. Ἄλλα παραδείγματα:

- Ἄγ-Γιδάννη, θέλω νά μοῦ δεῦξης τόν τῶδε (νεκρὸ). (Θεσσ. 42).
- Ἄγ-Γιδάννη θέλω νά ἴδω²⁸ τόν τῶδε (κεθαμένο) ἢ κοιδόν θά πάρω (Στ. 21).

Ἄγλε Πέτρε κι Ἄγλε Παῦλε
καὶ οἱ δώδεκα Ἀποστόλοι,
σεῖς ποὺ εἶσθε θαυματουργοὶ τοῦ κόσμου
νά μοῦ φανερώσετε τὸ τυχερὸ μου. (Πελ. 10α).

ε. Ὁ ἐξορκισμὸς τοῦ ἀνακαλουμένου στὸ ὄνομα ἀγγέλου ἢ ἀγγέλων. Πελ. 3. 17α. 33. 36. 54.

Παραδείγματα:

Μὲ τόν Πέτρο, μὲ τόν Παῦλο
μὲ τοὺς δώδεκα Ἀποστόλους
θέλω νά ἴδω τόν τῶδε (κεθαμένο ἢ ξευτεμένο ἢ ἄλλο
ζωντανὸ κρόσωκο). (Πελ. 54).

Μά τόν Πέτρο,μά τόν Παύλο
μά τούς δώδεκα Ἀποστόλους
ὅποιος εἶναι τῆς τύχης μου
νά τόν ἰδῶ μέσ στό πηγᾶδι. (Πελ.3).

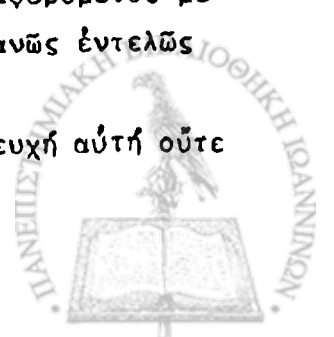
Δέν πρόκειται ἐδῶ στήν οὐσία γιά προσευχή μέ τήν ἔννοια τῆς παράκλησης στόν ἄγιο, ἀλλά γιά "ἔδρακι", δηλαδή ἔξορκισμό τοῦ ἀνακαλούμενου στό ὄνομα ἁγίου (ἐδῶ τῶν Ἀποστόλων)²⁹. Ἀντίστοιχους τύπους ἔξορκισμῶν βρίσκουμε καί στίς σολομωνικές καί στούς μαγικούς κακύρους³⁰, ὅπου οἱ συμφυρμοί ἔξορκισμῶν μέ προσευχές καί μέ ἄλλα χριστιανικά στοιχεῖα (ἔξορκισμοί στό ὄνομα τοῦ θεοῦ ἢ ἁγίων κλπ.) εἶναι συνήθεις³¹. Ὅταν χρησιμοκοιῆται τό ὄνομα θεϊκῶν προσώπων, ἁγίων ἢ τοῦ θεοῦ σέ τέτοιες περιπτώσεις, ἐπιδιώκεται ἡ χρησιμοκοιῆση τῆς δυνάμεώς τους γιά ἕναν εἰδικό σκοπό. Αὐτό δεύχει πῶς ἡ κῆρυξη τοῦ μαντευόμενου ἢ μάγου στή δύναμή του καί στή δύναμη τῶν λόγων του δέν ἀρκεῖ³². Τό "Μά τόν Πέτρο,μά τόν Παύλο" ἰσοδυναμεῖ ἐδῶ μέ τό "μέ τή δύναμη τοῦ Πέτρου καί τοῦ Παύλου"³³. Μέ τή χρήση τοῦ ὀνόματος τῶν ἁγίων στή μορφή αὐτή ("Μά τόν Πέτρο κλπ.") δύναται στήν ἐκπῶδή θρησκευτική-χριστιανική χροιά καί κύρος, ὥστε νά ἀπαλλάσσεται στή συνείδηση τοῦ λαοῦ ἀπό τά ἀμαρτωλά-εἰδωλολατρικά χαρακτηριστικά³⁴. Ἐς παρατηρηθῆ ὅτι στόν τύπο αὐτό τῶν μαγικοθρησκευτικῶν ἐκπῶδων συναντοῦμε τά ὀνόματα τῶν ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου καί τό περιληπτικό ὄνομα τῶν "Δώδεκα Ἀποστόλων"³⁵.

Ἄξιζει ἐδῶ νά ἀναφερθῆ καί παραλλαγή ὅπου ὁ ἔξορκισμός γίνεται ρητά ἀντίθετα στή θέληση τοῦ θεοῦ καί σύμφωνα μέ τή θέληση τοῦ διαβόλου, πράγμα πού δικαιολογεῖ τό χαρακτηρισμό τῶν εἰδῶν αὐτῶν τῆς μαντείας ὡς διαβολικῶν ἀπό τό λαό καί ἀπό ὀρισμένους συγγραφείς:

Ἄνηθελῆς τοῦ θεοῦ
καί θεληματικῶς τοῦ διαβόλου
νά δῶ τόν ἀντρα πού θά κάρω. (Κρ.30).

Εἶναι ἀξιολογητό ὅτι στίς ἐξεταζόμενες προσευχές καί ἐκπῶδες ἀναφέρονται τά ὀνόματα μόνο τοῦ Ἁλ-Γιάννη, τῶν ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου καί γενικά οἱ δώδεκα Ἀπόστολοι, μολονότι τά εἶδη μαντείας στά ὅποια ἀνήκουν οἱ προσευχές καί ἐκπῶδες αὐτές τελοῦνται καί σ' ἄλλες διάφορες γιορτές, πού καλύπτουν σχεδόν ὅλο τό ἔτος. Σέ καί μόνον ἀπό τίς προσευχές αὐτές - τουλάχιστο τῶν ὡς τώρα γνωστῶν μας παραλλαγῶν ἀναφέρονται οἱ ἅγιοι Ἀνάργυροι, πού, μολονότι χαρακτηρίζονται ὡς "πρῶτοι γιατροῦ τοῦ κόσμου", παρακαλοῦνται νά φανερώσουν τήν τύχη τῆς μαντευόμενης μεταφερόμενοι μέ τήν προσευχή ἀπό τό κεδύο τῆς ἰατρικῆς στό κεδύο τῆς μαντείας³⁶. Προφανῶς ἐντελῶς ῥαζα ἀπό ἀσυλλόγιστη μεταφορά.

Ἐς σημειωθῆ ὅτι οὔτε ἡ μαντική πράξη³⁷ στήν ὁποία ἀνήκει ἡ προσευχή αὐτή οὔτε

καμιά άλλη παραλλαγή των εξεταζόμενων είδων μαντείας τελεείται την ημέρα των Ἁγίων Ἀναργύρων.

Οἱ εξεταζόμενες προσευχές ἢ ἐκβάδες μέ χριστιανική χροιά ἀπευθύνονται ἢ τουλάχιστον σχετίζονται, ὅπως εἴπαμε, μέ τόν ἅγιο κού γιορτάζει τή μέρα τῆς μαντείας.

Ὁ Ἁλ-Γιάννης μέ διάφορες προσωνυμίες, ὅπως Λαμπατάρης (Ἰδν.14.15) ἢ Λαμπαδάρης (Ἰδν.7.9.) ἢ Λουμπαρδάρης (Ἰδν.12.) ἢ Λαμπαδός (Β Σκ.3α.), Κλήδονας (Β Σκ.5), Ριζικάρης (Πελ.31.64.), καλός καί θαυματουργός (Θεσσ.49), ἔχει τήν πρώτη θέση, κάποτε μάλιστα καί σέ περιπτώσεις ὅπου ἡ μαντική πράξη τελεείται σέ γιορτές ἄλλων ἁγίων, στίς ὁποῖες μετατοκίστηκε, ὅπως ἀναφέραμε, συμπαράσφροντας ὁμως καί τήν ἐπέκληση στόν Ἁλ-Γιάννη, μολονότι δέν εἶναι κιά ταιριαστή³⁸.

Συνήθης χρονική μετατόπιση τῶν μαντικῶν είδων τοῦ θέματός μας εἶναι ἀπό τό θερινό ἡλιοστάσιο, δηλαδή ἀπό τή γιορτή τοῦ Ἁλ-Γιάννη, σέ δύο ἄλλες γιορτές τοῦ Ἰουλίου μήνα, τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου (29 Ἰουνίου) καί τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων (30 Ἰουνίου). Στήν περίπτωση αὐτή πολλές φορές χρησιμοποιεῖται ἐπέκληση στους ἀποστόλους αὐτούς ἢ ἐξορκισμός μέ χρήση τοῦ ὀνόματός τους, ἢ ὁποῖα ἀντικαθιστᾷ τήν ἐπέκληση στόν Ἁλ-Γιάννη, ὄχι μόνον ὅταν ἡ μαντική πράξη τελεῖται στή γιορτή τους, ἀλλά κι ὅταν τελεῖται στή γιορτή τοῦ τελευταίου, δηλαδή καί στήν καλιά ἡμερομηνία. Ἐδῶ ἔχουμε τήν ἀντίθετη χρονική μετατόπιση ἀπό ἐκεῖνη τῆς ἡμερομηνίας τελέσεως τῶν μαντικῶν πράξεων, μετατόπιση δηλαδή πρός τά κῶσω χρονικά ἑνός νέου στοιχείου, κού κατά κάποια "πρόληψη" ἀκρωθεῖ καί κάρνει τή θέση καλλιότερου στοιχείου, προηγούμενου χρονικά. Παραθέτω δύο ἀκόμα παραδείγματα:

- Ἁλε Πέτρο, Ἁλε Παῦλο,
Ἁλ-δώδεκα Ἀποστολοι,
Ἁλ-Γιάννη λαμπαδάρη,
κάνε μου κι ἐμέ τή χάρη,
ὁποιος εἶναι νά μέ κάρη
νά φανῆ μέσ στό πηγῶδι
ἢ ὁποια εἶναι νά μέ κάρη
ἔδεκει νά ριζικάρη (=νά παρουσιασθῆ). (Ἰδν.7).
- Μέ τόν Πέτρο, μέ τόν Παῦλο,
μέ τους δώδεκα Ἀποστόλους
θέλω νά ἴδῶ τόν πατέρα μου (ἢ ἄλλον κερθαμένο).

(Πελ.33.Πρβλ. καί Πελ.17.54.).

Ὁ Ἰδιος ἐξορκισμός ἐκεκτόθηκε καί ἐκτερότησε καί σέ παραλλαγές κού τελούνται στή γιορτή τοῦ Ἁλ-Γιάννη (Πελ.3.36.).

στ. Ἡ ἐπέκληση ἢ προσταγή στή δαιμονικά ὄντα τοῦ κηγαδίου (νεράιδα, στοιχειό, μάγισσα) νά ἐμφανίσουν τόν ἀνακαλούμενο: Πελ.48.-Κρ.13β.15.21.28.34.37.39.-

Παραδείγματα:

- Νεράιδα τοῦ νεροῦ
καί στοιχειό τοῦ κηγαδιοῦ
δεξέτε ὁ,τι μελετῶ
νά σῶς ρίξω ἀμίλητο νερό. (Κρ.34.)
- Μάγισσα τοῦ κηγαδιοῦ,
δεξέτε τόν καλό μου. (Πελ.48.)
- Ὡ Νεράιδες τοῦ γιγαλοῦ
καί θεριά τοῦ κηγαδιοῦ,
κάντε νά φανῆ μπροστά μου
ὅτι κεθυμᾶ ἡ καρδιά μου.(Κρ.13β).
- Ἔ! Νεράιδα τοῦ γιγαλοῦ
τσαί στοιχειό τοῦ κηγαδιοῦ,
ὁ,τι εἶναι τυχερό μου
νά φανερωθῇ ὀμπρός μου. (Κρ.37)³⁹.

Ὁ τύπος αὐτός τῶν ἐπωδῶν ποῦ ἐμεινε ἀνεκηρέαστος ἀπό τή χριστιανική παράδοση ἐπιχωριάζει στήν Κρήτη. Μόνο μιᾶ παραλλαγή (τό β' παράδειγμα) ἀπό τίς ὡς τώρα γνωστές προέρχεται ἀπό τήν Πελοπόννησο, στήν ὁποία ὁμως ἡ ἐπέκληση - προσταγή ἀπευθύνεται στή "μάγισσα τοῦ κηγαδιοῦ" ἀντί στή "στοιχειό", "θεριά", "Νεράιδες" τῶν κρητικῶν παραλλαγῶν. Ὅλες εἶναι ἑμμετρές.

Ἐκκλησίσεις σέ στοιχεῖα, ἀλλά συγχρόνως καί σέ ἀρχαίους θεούς καί ἀγγέλους τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, δηλαδή συμφυρμού ἀρχαίων καί χριστιανικῶν προσευχῶν, δέν εἶναι ἀγνωστοί καί στίς σολομωνικές καί στούς μαγικούς παύρους⁴⁰.

Ἄς σημειωθῇ τέλος ὅτι οἱ ἐπωδές ἢ προσευχές γενικά συνοδεύονται συνήθως ἀπό ἐκλήσεις τῶν μαντευομένων ἢ πράξεις μέ δαιμονολογικό ἢ χριστιανικό χαρακτήρα, ὅπως εἶναι τό χύσιμο νεροῦ στή κηγάδι (Κρ.34), τό σταύρωμα τοῦ κηγαδιοῦ (Πελ.62) ἢ τοῦ καθρέφτη (Στ.5) κ.ἄ.⁴¹.

Παράκληση ἢ προσταγή στή ὄργανα τῆς μαντείας (καθρέφτη, κανύ τῆς κάλυψης κλπ.) νά φέρουν τόν ἀνακαλούμενο.

Ἡ κερύπτωση αὐτή εἶναι σπάνια. Παράδειγμα:
φέρε, κόκκινο μαντήλι,
φέρε τό γαμπρό,

καί σύ, καθρέφτη, γρήγορα
ν'άλλεξης τό σκοπό. (θεσσ.45).

π. Ὁρισμός τῆς ταυτότητας τοῦ ἀνακαλουμένου μέ διάφορες ἀναφορές στη μοῖρα, τύχη κλπ. καί μέ διάφορες φράσεις δηλωτικές τῆς συγγένειας μαντευομένου καί ἀνακαλουμένου, καθώς καί ἡ προσαγή στόν τελευταῖο (σέ γ' πρόσωπο) νά παρουσιασθῆ:
Μικ. 18.22.-θρ.8.13.-θεσσ.39.48.56.-Στ.5.28.20.-Β.Σκ.7.-Πελ.(3).5.11.27.42α. 42β.60.61.62.69β.- Κρ.7α.17.- ΜΑΘΝ.14.- Χτ. 1.

Ἰδιαίτερα δταν πρόκειται γιά ἀνακάλυψη τοῦ μελλοντικοῦ γαμικοῦ, τοῦ τό ὄνομα του δέν εἶναι γνωστό, αὐτός καθορίζεται μέ ἀναφορά στη μοῖρα ἢ στην τύχη. Παραδείγματα:

Ὅποιος εἶναι τῆς τύχης μου
νά κερδίῃ ἀπόψε νά τόν δῶ.(Στ.5).

- Ὅποιος εἶναι τῆς τύχης μου νά κερδίῃ νά τόν ἴδῃ στόν καθρέφτη.(Χτ. 1).
- Ὅποιος εἶναι τῆς τύχης μου τώρα ἔς παρουσιασθῆ στό πηγάδι, νά τόν δῶ, νά τόν καλοδεχθῶ.(Στ.20) κ.τ.δ. (Πελ.5.62.-ΒΣκ.7).

Ἄλλα δέν λείπουν καί οἱ αὐτοσχέδιες εὐχές, ὅπως π.χ.

- Ὅσοια νά 'ναι, νά 'ναι καλή καί τίμια.(Πελ.68).

θ. Ἰδ' "ὄνοματίσμα" ἢ "μελέτημα"⁴².

Μικ.21.23.-θρ.10.-θεσσ.10.16.20.27 (φωναχτό).28.29.30.34.39.40.41.44.46.48.56.-
Στ.11.12.18.- Εὐβ.2.- Πελ.60.65.69α.-Κρ.7α(νοερδ).17.24.35.39. ΜΑΘΝ.14.

Σέ πολλές παραλλαγές ἀντί γιά μαγικά λόγια (ἐπιφώνεμα) ἢ προσευχές ἢ καί μαζί μ' αὐτές ἀναφέρεται ἢ φωνάζεται δυνατά τό ὄνομα τοῦ ἀνακαλουμένου, δταν πρόκειται γιά ὀρισμένο νεκρό ἢ ζωντανό πρόσωπο.

Τό ὄνομα εἶναι ἡ κίβδη ἀλήθεια τῆν μαγικῶν λόγων, ὁ πυρήνας τους, καί στή χρῆση του ἀποδίδεται μεγάλη μαγική δύναμη⁴³. Αὐτό φαίνεται κίβ καθαρά σέ παραλλαγή ὅπου τό ὄνομα τοῦ ἀνακαλουμένου νεκροῦ τό φωνάζουν τρεῖς φορές, ἐνῶ τό μαγικό λόγο μπορούν καί νά παραλειθοῦν. Μέ τό τελευταῖο πετυχαίνεται, κατά τήν πληροφορία, ἡ διατήρηση τῆς εἰκόνας τοῦ νεκροῦ περισσότερο χρόνο (θεσσ.27). Ἐπομένως εἶναι μόνο ἐπιτυχτικῶς ἢ μάλλον συντηρητικῶς τοῦ ἀποτελέσματος (τῆς ἐμφάνισης τοῦ νεκροῦ) ἐξασφαλίζεται μέ μόνη τή χρῆση τοῦ ὀνόματος. Ἡ μεγάλη μαγική σημασία τοῦ ἀποδίδεται στό ὄνομα ὀφείλεται σέ καλή λαϊκή εἰσθη διαδομένη πλατιά καί στους Ἕλληνας⁴⁴ καί στους ἄλλου λαούς⁴⁵ ὅτε ἡ γνώση τοῦ ὀνόματος κάποιου - ἰδίως τοῦ μυστικοῦ ὀνόματος του, τοῦ δέν εἶναι γνωστό στους πολλούς⁴⁶ - δίνει σ'αὐτόν τοῦ τό ἐξουσία καί ἐξουσία πάνω του⁴⁷. Γιατί τό ὄνομα εἶναι στή συνέδεση πρωτόγονων⁴⁸, ἀλλ'

καὶ ἐκπολιτισμένων⁴⁹ λαῶν, ἀκόμα καὶ κατὰ τὴν Ἁγία Γραφή⁵⁰, μέρος τῆς προσωπικότη-
τας ἐκείνου στὸν ὅποτον ἀνήκει.

Μετὰ τὴν γνώση καὶ τὴν χρῆση τοῦ ὀνόματος ἀποκτᾶ κανεὶς ἐξουσία πάνω σὲ ἀκάθαρτα
πνεύματα⁵¹ καὶ μπορεῖ νὰ ἐπιδράσῃ σὲ ζῶα⁵² καὶ ἀνθρώπους⁵³ ζωντανούς ἢ νεκρούς. Οἱ
τελευταῖοι μάλιστα σύμφωνα μετὰ ἀρχαία ἐλληνικὴ πίστη⁵⁴, τοῦ ἀπαντᾶ καὶ σὲ ἄλλους λα-
οὺς⁵⁵ ἀκοῦνε τὸ ὄνομα τους, ὅταν φωνάζεται ἢ ἀπλῶς ἀναφέρεται, καὶ ἐμφανίζονται⁵⁶.

Ἄλλὰ φαίνεται ὅτι αὐτὸ ἰσχύει κατὰ κάποιον τρόπο καὶ γιὰ τοὺς ζωντανούς⁵⁷. Γιατὶ
κατὰ μιὰ λαϊκὴ πίστη ἀνάμεσα στὸ ὄνομα καὶ στὸ πρόσωπο, ὅπου ἀνήκει, ὑπάρχει μιὰ μα-
γικὴ ἐξάρτηση, μιὰ "συμπάθεια"⁵⁸. Ἔτσι τὰ ὀνόματα νεκρῶν⁵⁹, κακῶν πνευμάτων⁶⁰, χάρου⁶¹
καὶ διαβόλου⁶² ἀποφεύγονται, γιατί ἀλλιῶς τὴν χρῆση τοῦ ὀνόματος τους ἀκολουθεῖ καὶ
ἡ ἐμφάνιση τῶν ἰδίων⁶³. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες⁶⁴ καὶ ἄλλοι λαοὶ ἄλ-
λαζαν τὰ ὀνόματα τῶν νεκρῶν, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ μιλοῦν ἀφοβα γι' αὐτοὺς χωρὶς νὰ τοὺς
ἐνοχοῦν στὴν ἠσυχία τους, ἐφόσον οἱ νεκροὶ δὲν θὰ γινώριζαν τὸ νέο τους ὄνομα⁶⁵.

Ἄλλοι πάλι, λαοὶ ἄλλαζαν τὰ ὀνόματα τῶν ἐτοιμοθάνατων ἀρρώστων μετὰ τὴν ἐλπίδα ὅτι
οἱ τελευταῖοι θὰ ἐξέφυγαν τὸ θάνατο, ἀφοῦ μετὰ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ ὀνόματος τους θὰ γίνον-
ταν ἄλλοι ἀνθρώποι⁶⁶. Σ' αὐτὲς τὲς δοξασίες, κατὰ τὲς ὁποῖες τὸ ὄνομα ταυτίζεται μετὰ
τὸ πρόσωπο στὸ ὅποιο ἀνήκει⁶⁷, στηρίζεται καὶ τὸ ἀνακάλυμμα πνευμάτων, δαιμόνων καὶ
νεκρῶν μετὰ μόνη τὴν χρῆση τοῦ ὀνόματος τους⁶⁸. Ἄς σημειωθῇ ἀκόμη ὅτι ἡ χρῆση τοῦ
ὀνόματος ὡς μέσου ἀναγκασμοῦ καίρει μεγάλο ρόλο καὶ στίς συνταγὲς μαγικῶν καυρῶν.⁶⁹

• Παράκληση ἢ προσταγὴ στὸν ἴδιο τὸν ἀνακαλούμενο νὰ ἐμφανιστῇ:

Μακ. 23. - θρ. 10. - θεσσ. 43. 47.

Συνήθως παρέλληλα μετὰ τὴν χρῆση τοῦ ὀνόματος ὁ ἀνακαλούμενος παρακαλεῖται ἢ δια-
ιάσεται - αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα - νὰ ἐμφανιστῇ:

- Σωτήρη, ἔλα, θέλω νὰ σέ ἰδῶ. (Μακ. 23).
- Παπκοῦ Χρίστο, ἔβγα ἔξω νὰ σέ διῶ. (θρ. 10)
- Ἔβγα νὰ σέ δοῦμε, Κώστα ἢ Βαγγέλ' κλπ. (θεσσ. 47).

Μερικὲς φορές ἀντὶ γιὰ τὸ ὄνομα χρησιμοποιεῖται προσφώνηση, τοῦ ἀποτελεῖται ἄ-
ς ἐκτίθετο καὶ κτητικὴ ἀντωνυμία, τὰ ὅποια μετριάξουν τὴν σημασία τῆς προστακτικῆς
καὶ τῆς δύνουν χαρακτῆρα παράκλησης στὸν ἀνακαλούμενο:

- Βγές, καλὸ μ', ἔλα, καλὸ μ'. (θεσσ. 43)

Σ' ἄλλες πάλι περιπτώσεις ἡ παράκληση-προσταγὴ εἶναι σὲ τρίτο πρόσωπο καὶ ὁ ἀ-
νακαλούμενος δηλώνεται μόνο μετὰ τὸ βαθμὸ συγγένειας πρὸς τὸ μαντευόμενο:

- Νὰ κερᾶς, νὰ κερᾶς ἢ μάνα μ', (θρ. 13),

ἢ σ' ἄλλες παραλλαγὲς ὁ βαθμὸς συγγένειας προστίθεται ὡς λεπτομερέστερος προσδιο-
ρισμὸς τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀνακαλούμενου⁷⁰. Ἄς σημειωθῇ ὅτι σὲ μιὰ παραλλαγή δὲν

προστάζεται όρισμένος νεκρός ή ζωντανός να φανερωθή, αλλά γενικά τό μέλλον.

Στού νερό του πηγαδιού

κάτ' άπ' τό κόκκινο κανύ,

νά φανετ, νά φανετ

τί θα φέξ' ή ταχυνή. (Εΰβ.4)⁷¹.

Στά έξεταζόμενα είδη μαντείας έχουμε γενικά δύο είδών άναγκασμού τών άνακαλουμένων, τόν άμεσο καί τόν έμμεσο. Κατά τόν πρώτο ό μαντευόμενος προσπαθετ να άναγκάση ή να πέση τόν άνακαλούμενο να έμφανιστή προστάζοντάς τον ή παρακαλώντας τον μετή χρήση κυρίως του όνόματός του ή καί άλλων μέσων (μαγ. έπωδών, άνάγν. μαγ. βιβλίων κλπ.). Κατά τόν έμμεσο άναγκασμό ό μαντευόμενος παρακαλετ ή διατάζει έναν τρίτο (νεράιδα, στοιχειό, θεριό του πηγαδιού, όργανο της μαντείας, κάποιον άγιο ή τό θεό) να στείλη, δηλαδή να άναγκάση τόν άνακαλούμενο να έμφανιστή⁷².

Η άποστροφή στον άγιο στην περίπτωση αυτή είναι καίτι μεταξύ παράκλησης καί προσταγής. Η παράκληση έξέλλου είναι σε πολλές περιπτώσεις είδος άναγκασμού κατá κάποιον τρόπο του άγίου μετή χρήση του όνόματός του⁷³. Έπειδή όμως τό όνομά του είναι γνωστό σε όλους⁷⁴, γιά να ένισχυθη ή δύναμη της χρήσης του όνόματός του ως μέσου άναγκασμού του ίδιου, προστίθενται καθε είδους έκθέτα καί προσδιορισμοί του άγίου, που καθορίζουν τήν ταυτότητά του σαφέστερα καί άκριβέστερα⁷⁵, πλέκουν τόν έκαινό του καί δύνουν έτσι διηγηματική μορφή στην προσευχή-έπωδή⁷⁶.

Τά κολλά έκθέτα καί οι προσδιορισμοί χρησιμοποιοϋνταν άλλωστε γιά τόν ίδιο σκοπό καί στις προσευχές τών αρχαίων Έλλήνων⁷⁷. Σήμερα όμως ό λαός δεν ξέρει ούτε τή σημασία αυτής της προσθήκης τών έκθέτων ούτε καν ότι πρόκειται γιά μαγικό έξαναγκασμό του άνακαλουμένου, να έμφανιστή. Η σημασία λησιμονήθηκε, έμεινε όμως τó τυκικό καί ή μορφή τών έπωδών, όπως τόσα άλλα στοιχεία τών μαντικών πράξεων δεμένα με τό τυκικό της μαντικής τελετουργίας που ό λαός δεν ξέρει πιά να έξηγήση.

Θά μπορούσαμε να ποϋμε ότι ό άγιος ή οι άγιοι είτε είσακούουν τήν παράκληση, γιάτι τους εύχαριστετ, είτε άναγκάζονται να τήν είσακούουν λόγω της βαθιάς σχέσης καί ταύτισης - σύμφωνα με καλιά λαϊκή άντιλήψη - του όνόματος με τήν ύπόστασή του. Καί τά δύο ίσχύουν, τουλάχιστον στις αρχαίες προσευχές, που βρίσκουμε καί σε μαγικούς παύρους⁷⁸.

Πρέπει να παρατηρηθη άκόμα ότι σε όρισμένες παραλλαγές ό μαντευόμενος σκέπτεται άπλάς τόν άνακαλούμενο, χωρίς να φιλοϋρζη τέποτε, πράγμα που ίσχύει πάλι, όπως φαίνεται, ως "όνομάτισμα" ή "μελέτημα". (Εΰβ. 11. - Κυκλ. 5. 13. - Κρ. 6).

Γενικά ό άναγκασμός πετυχαίνεται μετή δύναμη του λόγου είτε πρόκειται γιά χρήση του όνόματος τών άνακαλουμένων είτε γιά προσευχές καί έκπλησεις σε άγίους ή έπωδες καί μαγικά λόγια⁷⁹. Τύς προσευχές, τύς έπωδες καί γενικά τά μαγικά λόγια

κει συνήθως νά τά ψιθυρίζουν (θεσσ.49.-Κυκλ.7) οί μαντευόμενοι ἤ μόνο νά τά σκέφτωνται (νά τά λένε ἀπό μέσα τους), (στ.21.-'Ιόν.14.-Κρ.23), πράγμα πού βοηθάει στή διατήρηση τῆς μυστικότητάς τους. Ὄταν ὁμως ὁ ἀναγκασμός στηρίζεται μόνο στό "ὄνομα-τισμα", τό ὄνομα τοῦ ἀνακαλουμένου συνήθως φωνάζεται δυνατά (Μακ.21.23)⁸⁰ καί μέλλοστα τρεῖς φορές (θρ.10.-θεσσ.27)⁸¹, ὅπως στόν Ὀμηρο⁸², προφανῶς γιά ν' ἀκούσουν σίγουρα οί νεκροί. Σέ μιᾶ παραλλαγή ἀπό τήν Εὐβοία ἡ ἐπωδή λέγεται τραγουδιστά ἀπό κοπέλες τῆ στιγμῆ πού κάποια ἄλλη κοιτάζει στό πηγάδι (Εὐβ.4), ἐνῶ σέ μιᾶ ἄλλη ἀπό τήν Κέρκυρα ἡ πλο μεγάλη, ὁ ἀρχηγός τῆς συντροφιάς, λέει τά μισά λόγια τῆς παράκλησης καί τά ὑπόλοιπα συνεχίζουν οί ἄλλες. ('Ιόν.15).

Ἐξαιτίας τῆς ἀπαγόρευσης καί δύωξης ὅλων τῶν μαντικῶν εἰδῶν ἀπό τήν Ἐκκλησία⁸³ ἰδίως κατά τό Μεσαίωνα, ἐποχή ἀκμῆς τῆς μαγείας καί μαντείας στήν Εὐρώπη, δύνε-ται σκόπιμα στούς ἔξορκισμούς καί γενικά στίς μαγικές καί μαντικές τελετουργίες καί κάποια χριστιανική χροιά, γιά νά ἀποφευχθῆ ἡ ἀντίδραση τῶν φανατικῶν χριστιανῶν καί τῆς Ἐκκλησίας. Στή θέση ἐπωδῶν ἀρχίζουν νά χρησιμοποιοῦνται προσευχές, συχνά ὁ-μως πάνω στόν καλιό εἰδωλολατρικό τύπο καί ὄχι τελείως ἀπαλλαγμένες ἀπό τά καλιά εἰδωλολατρικά στοιχεῖα. Ὁ ἐκχριστιανισμός αὐτοῦ τοῦ εἰδους ἐπωδῶν καί μαγικῶν ἡ ιαντικῶν τελετουργιῶν ἐνίσχυε ἀκόμα περισσότερο τήν κίστη στά θετικά ἀποτελέσματά τους. Στόν "ἐκχριστιανισμό" μεγάλο ρόλο πρέπει νά ἔπαιξαν καί οἱ κληρικοί καί οἱ μοναχοί, πού κληρονόμησαν τήν παράδοση τῶν ἀρχαίων ἱερέων-μάντεων-μάγων καί τῆ συνέ-λυσαν⁸⁴ ὡς τίς μέρες μας⁸⁵, ἀκόμα καί μέσα στούς κόλπους τῆς ἐκκλησίας⁸⁶ παρά τίς κώξεις της.

Ἀπό τήν ἀκοπή τῆς μορφῆς οἱ ἐπωδές, προσευχές κ.τ.δ. τῆς προφορικῆς παράδοσης ποροῦν νά διακριθοῦν στίς κεζές καί στίς ἔμμετρες. Στίς πρῶτες δέν ἐπαναλαμβάνον-τι κλιστά πάντα καί ἀπό κάθε μαντευόμενο οἱ ἴδιες λέξεις. Συνήθως ἀρχίζουν μέ μιᾶ προσφώνηση στόν ἄγιο ἢ στόν ἕδιο τόν ἀνακαλούμενο κί ἀκολουθεῖ ἡ παράκληση ἢ προσ-τηγή (Πρβλ. θρ.10.-Μακ.23.-θεσσ.42.-στ.2.21.-Κυκλ.1α+β.7.-Κρ.23). Σέ ἄλλες περι-πτώσεις πάλι ἡ παράκληση ἢ προστηγή μπαίνει στό γ' πρόσωπο (πρβλ. θρ.13) ἢ ἐκφράζε-ται ἰσχυρή ἐπιθυμία σέ α' πρόσωπο πού ἰσοδυναμεῖ μέ προστηγή (πρβλ. Κρ.30).

Οἱ ἔμμετρες ἐπωδές ἢ ἐπικλήσεις ἔχουν κυρίως τροχαῖκά μέτρα. Οἱ στίχοι τους εἶ-ναι ὀκτασύλλαβοι, ἐπτασύλλαβοι καί πεντασύλλαβοι, συνήθως ὁμοιοκατάληκτοι, ὅπως φι-λάται καί στά παραδείγματα πού παραθέσαμε. Δέν εἶνεται ὁμως μεγάλη σημασία καί προσοχή στό μέτρο, καί συνήθως διατηροῦνται σταθεροί οἱ πρῶτοι τυπικοί στίχοι, ἐνῶ ἐπόμενοι μεταβάλλουν συχνά τό μέτρο σέ ἰαμβικό (βλ. π.χ. θεσσ.45.-Β Σπ.5.-'Ιόν. -Κρ.38), ἐπεκτείνονται ἢ μικραίνουν μέ προσθήκες ἢ παραλήψεις λέξεων (πρβλ. θεσσ. -Κρ.28.34.) ἢ τέλος καταλήγουν σέ κεζό λόγο (Πελ.10α.36), γιά νά προσαρμοσθῆ τό ριζοχόμενο τῆς ἐπωδῆς ἢ προσευχῆς στήν περὶπτωση.

Κλείνοντας τό κεφάλαιο γιά τό μέσα αναγκασμοῦ πρέπει νά σημειώσουμε ὅτι ὑπάρχουν καί περιπτώσεις στίς ὁποῖες δέν χρησιμοποιεῖται κανένα μέσο αναγκασμοῦ. Οἱ μαντευόμενοι κοιτάζουν ἀπλῶς καί βλέπουν τό νεκρό⁸⁷ ἢ ζωντανό πρόσωπο (θεσσ.5) καί θέλουν. Ἡ "ἐκωδή" ὡς οὐσιώδες μέρος τῆς μαγικῆς πράξης τοῦ ἀνακαλήματος νεκρῶν λέγεται κι ἀπό τόν Ὅμηρο⁸⁸. Ὑπάρχει μόνο στή vulgata⁸⁹, ὅπου ὁμως εἶναι πολύ νεώτερη προσθήκη. Τό γεγονός ὅτι ἀπό πολλές νεοελληνικές παραλλαγές ἀνακαλήματος λέγονται οἱ ἐκωδές δέν σημαίνει πῶς συνεχίζεται ἡ ὁμηρικὴ παράδοση, ἀλλά πῶς τό σκουδατο αὐτό μέρος τῆς μαγικῆς πράξης, ὁ μαγικός ἀναγκασμός, ἀρχισε νά παραλείπεται, ἀφοῦ ἀτόνισε ἡ σημασία του, ὅπως ἔγινε καί μέ τήν κάλυψη καί μέ ἄλλα ἀκόμα στοιχεῖα μαγικῶν πράξεων καί ἐθίμων.

Ἀπό ψυχολογική ἀποψη οἱ ἐκωδές παίζουν βέβαια σκουδατο ρόλο. Εἶναι φυσικό, ἡ ἐπέκληση τῶν ὑπερφυσικῶν δυνάμεων καί γενικά ὁ δαιμονολογικός, θρησκευτικός καί μαγικός χαρακτήρας, καί παίρνει μέ τίς ἐκωδές ἢ προσευχές κλπ. ἡ ὅλη μαντική τελετουργία, νά ἐκπραεῖται ἀκόμα περισσότερο τή φαντασία, τήν ὁποῖα ὁμως καί χωρὶς αὐτές οἱ στιλιμένες ἐπιφάνειες νεροῦ καί καθρέκτα ἐρεθίζουν καί προετοιμαζοῦν γιά τίς ἀναμενόμενες ὀπτασίες.

Σ η μ ε λ ώ σ ε ι ς

1. Τό 'ἔδω ἐσχύει καὶ γιὰ τοὺς ἀνακαλούμενους θεοὺς καὶ δαίμονες κατὰ τὴς συνταγῆς τῶν μαγικῶν πακύρων καὶ τὴς μαρτυρίας ἀρχαίων καὶ βυζαντινῶν συγγραφέων.
βλ. Hopfner, OZ. I. S 785, σ. 203.
2. Πρβλ. κεφ. : Ἀποτρόπαια , σημ. 5, 6 καὶ 7, σ. 170
3. βλ. καὶ κεφ. : Ἀποτρόπαια, σημ. 7, σ. 170.
4. α) Ὁ "λόγος" (ἐπασιδὴ), β) τὸ "ἀποτρόπαιον" ἢ "φυλακτήριον" , γ) τὸ "ἐκθύμα", δηλ. ἡ θυσιά (θύμα) καὶ δ) ἡ "κράξις" δηλαδή ἡ μαγικὴ τελετουργία, ἡ τέλεση ὀρισμένων συμβολικῶν πράξεων. βλ. Abt, Apologie σ. 240(314). Ὁ Abt, (δ. κ.), ἀναφέρει ὡς παράδειγμα τὸ 2ο εἰδύλλιο τοῦ θεόκριτου, ὅπου στὸ στίχ. 10 ἀρχίζει ὁ "λόγος", ἀκολουθεῖ τὸ ἐκθύμα στοὺς στίχους 33 καὶ 43, κατόπιν τὰ χωριστὰ μέρη τῆς "κράξεως" στοὺς στίχους 18 κέ., 23 κέ., 28 κέ., 48 κέ., 59 κέ. καὶ τὸ "φυλακτήριον" στὸ στίχ. 36. βλ. καὶ Hopfner, OZ. I. S 869, σ. 243.
5. Κατὰ τὸν Κορνήλιο Ἀγρίππα [βλ. Agrippa, Occulta phil. Liber I, Cap. LXXI (De sermonibus complexis, et carminibus, incantamentorumque virtutibus et astrictionibus), p. XCI]: "...Vultra verborum atque nominum virtutes alia quoque major virtus reperint in orationibus complexis a veritate in eis contenta, quam maximam vim imprimendi, immutandi, ligandi et stabiliendi habet, adeo ut exagitata magis splendeat, impugnata magis firmetur et consolidetur: quae veritatis virtus non est in verbis simplicibus, sed in enunciationibus, quibus aliquid affirmatur aut negatur, cuius modi sunt carmina, incantamenta, imprecationes, deprecationes, orationes, invocationes, obtestationes, adiurationes, exorcismata et huiusmodi...". Πρβλ. καὶ Abt, Apologie, σ. 118(44), Kap. 26, σ. 31, 3 κέ. Helm: "...magum existimant, qui communionem loquendi cum dis immortalibus ad omnia, quae velit, incredibili quadam vi cantaminum polleat...". Ἐκείνης πρβλ. σ. 124 (50).
βλ. Kiesewetter, Occultismus, σ. 716.
6. Ἡ μαγικὴ δύναμη θεωρεῖται ἢ ὅτι ἐνυκδροεῖ σιὰ μαγικά λόγια ἢ ὅτι κηράζει ἀπὸ ἐκεῖνον καὶ τὰ χρησιμοκολεῖ βλ. Hampp, Beschwörung, σ. 23.
Agrippa, δ. κ. I. Cap. LXXII p. XCIII (De incantamentorum mirabili potentia),
βλ. καὶ Hopfner, OZ. I. S 785, σ. 203 καὶ Kiesewetter, Occultismus, σ. 716.

10. Πρβλ. καὶ Ν. Γρηγορά, Ἑρμηνεία εἰς τὸν Συνεσίου περὶ ἑνυκνίων λόγον, PG. 149.604: Οἱ γὰρ τὴν θύραθεν μετιόντες μαντικὴν ἱεροφάνται... μάγῳ χρώμενοι τέχνη, οὐ' ἐπιφθῶν τι-
νων κατάγουσι δαίμονάς τινας, καὶ κατέχουσιν ἄκοντας τυραννικῶς, καὶ κινδυνεύουσι
περὶ ὧν χρῆζουσι μαθεῖν... καὶ πάλιν ἄλλος δαίμων ἀναγκασόμενος λέγει, φησὶ, κλυ-
θι μου οὐκ ἐθέλοντος, ἐκεῖ μ' ἔδησεν ἀνάγκη... αἱ γὰρ τοιαῦται φύσεις τῶν δαιμό-
νων παχυνθεῖσαι διὰ κακίαν, καὶ ἄλογον ἐκτήσαντο ψυχὴν, καὶ διὰ τοῦτο πῶς μὲ ἐ-
κόντες, πῶς δὲ ἄκοντες καθέλκονται τοῖς τοιούτοις...". Ἐκίσης δ. κ. στήλη 605:
"... Ἐκεῖ καὶ αἱ τοιαῦται φύσεις τῶν δαιμόνων γοητείας καὶ ἐπιφθῶς ἠττῶνται,
δηλοῦντι καὶ αὐταὶ ἄλογον ἔχουσι ψυχὴν...". Κατὰ τὸν Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα
οἱ μάγοι ἔχουν κἀνεὶ τοὺς δαίμονες δούλους τοὺς μὲ τῶς ἐπιφθῶς: "μάγοι δὲ ἤδη
ἀσεβείας τῆς σφῶν αὐτῶν ὑπερέτας δαίμονας ἀύχουσι, οὐκ ἔτας αὐτοὺς ἑαυτοὺς κα-
ταγράφαντες, τοὺς κατηναγκασμένους δούλους ταῖς ἐπασιδῶς κεκολληότες". Βλ.
Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Προτρεπτικὸς πρὸς Ἑλληνας, IV, 52P. (ἔκδ. Loeb).
11. Πρβλ. Ν. Γρηγορά, Ἑρμηνεία εἰς τὸν Συνεσίου περὶ ἑνυκνίων λόγον, P G. 149.
616A: "Νεκρομαντεία, τὸ αὐτὸ ἐστὶ... μαγανείαις τισι χρώμενοί τινας, καὶ ἄλλα
μὲν τερατώδη ποιοῦσι, διατείνονται δὲ καὶ ψυχὰς ἀναγγεῖν νεκρῶν ὧν αὐτοὶ βου-
λονται. Δοκοῦσι μὲν οὖν ἀναγγεῖν ψυχὰς οὐ' ἐπιφθῶν καὶ ἀφορικισμῶν τινων' φαίνου-
νται γὰρ καὶ ἀποκρίνονται περὶ τῶν ἐρωτημένων' ἀλλ' οὐκ εἰσὶ τὰ φαινόμενα ψυχῶν,
ἀλλὰ δαιμόνιᾶ τινα...".
12. Βλ. Wuttke, Volksaberglaube, § 225, σ. 166.
13. Πρβλ. Θεοσ. 27. Ἡ κληροφ. δὲν ἀνακοίνωσε τὰ μαγικὰ λόγια, γιὰτὶ ἔσπευε δτι, ἂν
τὰ μαρτυροῦσε, δὲν δὲ μμποροῦσε νὰ ξαναδῇ τοὺς νεκροὺς. Ἐκίσης πρβλ. Εὐβ. 10. (Κατὰ
τὴν κληροφ. μόνον δταν κιντεῦουν νὰ κερθάνουν μμποροῦν νὰ ποῦν τὰ μαγικὰ λόγια
σ' ἕνα μόνον κρῶσωκο). Πρβλ. καὶ Agrippa, Comm. in Plinii lib. XXX. Op. I. 558: ... pro-
ferentes verba, quae annexere poluimus. Ἐκίσης πρβλ. Pap. Paris (Bibl. Nat. Suppl.
gr. 574, τοῦ 4ου μ. Χ. α. ἰ.) 254-256. (Ἐκδ. Wessely, Griech. Zauberp. σ. 51) καὶ 85B
κτ. (Wessely, δ. κ., σ. 66). Βλ. καὶ Boehm, Hydromantie, HDA. IV. 573, σημ. 74 καὶ Στ.
Κυριακίδου, Ἑλλ. Λαογραφία, σ. 121, Β'. Σύμφωνα μὲ μὴ συνταγὴ σολομωνικῆς (Λλ. σ.
479, 6-7) ἡ "μετὰδοσις" δὲν κρέκει νὰ γίνεταὶ σὲ ἀναξίους ("ἀναξίους μὴ μεταδιδί-
ναι τὸ μυστήριον").
14. Κατὰ τὸ Ν. Πολύτη, Παλαιολογ. σταχ., σ. 556 "ἡ κυριωτάτη ἰδέα ἡ ἐπιτενεύουσα τὰ μαγικὰ
βιβλία... εἶναι ἡ δύναμις τοῦ λόγου. Διὰ τοῦ λόγου ὁ ἄνθρωπος ἐξουσιάζει τὰς ἀ-
δοκίους ἢ κακοδοκίους δυνάμεις...".

15. Σέ παραλλαγή πηγαδομαντείας π.χ. ἀπό τῆς Σπέτσες (Νησ.1.), γιά νά ἐμφανιστῆ ὁ ἀγνώστος κλέφτης μαζί μέ τό κλεμμένο ἀντικείμενο στό νερό τοῦ πηγαδιοῦ, διαβάξουν σολομωνική ἢ μουρμουρίζουν λόγια μαγικά.
16. Πρβλ. συνταγή γαστρομαντείας στό ΑΑ. σ.46,8-16: "...φεδν, Σπημαλατόν, Ἐλή, Ἐλογιά, α καί ω, ἄγιος, / ἄγιος, ἄγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρεις ὁ οὐρανός καί (ἡ) γῆ / τῆς δόξης σου, ὡσαννά· πάτερ ἡμῶν (καί τά ἐξῆς)· στήριξον / ἡμᾶς δια τῶν ὀνομάτων ἁγίων Γηουθέ, Σαβαώθ, βοήθησον ἡμῖν καί φανέρωσον ἡμᾶς, Κύριε, πάντα τά πνεύματα / μέσα εἰς τήν γαστέραν ταύτην, ἄγιοι ἄγγελοι, σφύγγω καί / ἐμβάξω ἐσῶς, πνεύματα, μέσα εἰς τήν γαστέραν ταύτην. Κύριε, / βοήθησον με ἐν τῇ ὥρῃ ταύτῃ. Ἐλάτε, πνεύματα, ἐμπάτε εἰς τήν / (γασ)τέρα ταύτην".
17. Βλ. Hampp, *Beschwörung*, σ. 139.141.142. Ἐκδόσεως R.Weiss, *Volkskunde der Schweiz*, Erlench-Zürich 1946, σ.275.
18. Πρβλ. PGM. τ.1. σ.78, Pap. IV, 196-197 καί σ.178, Pap. IV, 3213. Πρβλ. καί ΑΑ. σ.433, 3κῆ. σ.496, 9κῆ., σ.576, 10κῆ., σ.592, 2κῆ., σ.596, 6κῆ.
19. Hampp, ὁ.κ., σ.138.139.
20. Τέτοιες προσευχές μαρτυροῦνται καί ἀπό ὀδηγίες μαγικῶν βιβλίων γιά διάφορα εἴδη μαντείας. Πρβλ. ΑΑ. σ.468, 27κῆ. : *Divinatio per incubationem* (ἀπό τόν Cod. Parisinus Gr.2419 τοῦ XV αἰ.) "...καί εἶπέ τό Πάτερ ἡμῶν καί τό Χαῖρε κεχαριτωμένη" καί σ. 585, 12κῆ. 'Ραβδομαντεία' (ἀπό τόν Cod. Bonon. Univ. 3632 τοῦ XV αἰ.) "γονάτισε καί στό εἰς προσευχήν...λέγε θ' πάτερ ἡμῶν καί θ' χαιρετισμούς τῆς θεοτόκου". Πρβλ. καί συνταγή γαστρομαντείας στό ΑΑ. σ.51-52, ὅπου ὡς μέσον ἀναγκασμοῦ χρησιμοποιεῖται προσευχή, μετγμα ξένων βαρβαρικῶν ὀνομάτων, ἴσως ἐβραϊκῶν, καί χριστιανικῶν φαλμῶν, καθῶς καί δεήσεων στό θεό, νά βοηθήσῃ στήν ὑποταγή τῶν πνευμάτων, ὥστε νά φανερώσου τήν ἀλήθεια γιά ὅ,τι ἐρωτῶνται. Ἀκόμα καί γιά τήν "ἀπόλυσι" ἢ "ἀπολογίασι" τῶν πνευμάτων χρησιμοποιοῦνται προσευχές καί φαλμοῦ. Βλ. ΑΑ. σ.52, 30-σ.53.
21. Βλ. π.χ. Πελ.70.: Ἄγιοι Ἀνάργυροι καί θαυματουργοί,
πρῶτοι γιτροῦ τοῦ κόσμου,
δωρεάν ἐδώσατε, δωρεάν ἐκήρατε,
νά φανερώσετε τήν τύχη μου.
22. Ἔτσι π.χ. σέ παραλλαγή πηγαδομαντείας μέ φέλη τῆς μαντευόμενης διαβάζει πάνω ἀπό τό κεφάλι τῆς τοῦς χαιρετισμούς τῆς Παναγίας, γιά νά μήν τήν ἀρκέξουν τά δαιμόνια τοῦ πηγαδιοῦ (θρ.1.).

23. Abbot, *Macedonian Folklore*, σ.50 καὶ Πολύτου, *Μαγ.τελεταί*, σ.15-16
24. Συνήθης εἶναι ἐδῶ ἡ παράκληση σὲ θεοὺς, κυρίαρχους τῶν νεκρῶν, νά στεῖλουν κἄνω στὴ γῆ κάποιον νεκρὸ. Βλ. Morfner, *Nekromantie*, δ.π., σ.2220, 1 κέ.
25. Γιὰ τὶς δύο μορφές, προστακτικὴ καὶ διηγηματικὴ, μέ τὶς ὁμοῖες παρουσιάζονται οἱ ἐπιθέσεις βλ. καὶ Wuttke, δ.π., § 226, σ.167.
26. Πρβλ. καὶ Kropp, *Kopt.Zaubertexte*. III, § 372, σ. 218.
27. Πρβλ. καὶ Hampp, δ.π., σ.136.
28. Ὁ τύπος αὐτὸς "θέλω νά τό ἴδῳ" ἢ ἀπλῶς "νά τόν ἴδῳ" ἀντὶ τοῦ "νά φανῆ" ἢ τῆς προστακτικῆς "δεῦξε μου" κλπ. ξεφεύγει κάπως ἀπὸ τὴν ἀμεση προσταγή, χαρακτηρι-
στικὸ τοῦ μαγικοῦ ἀναγκασμοῦ, καὶ πλησιάζει περισσότερο τὴν ἔκφραση εὐχῆς ἢ ἐ-
πιθυμίας. Πρβλ. καὶ Hampp, δ.π., σ.123. Προσταγή, εὐχή (ἐπιθυμία) καὶ παράκληση
εἶναι οἱ τρεῖς τυπικὲς μορφές τῶν μαγικῶν ἐπιθεσῶν (Hampp, δ.π., σ.115).
29. Πρβλ. καὶ Στ. Κυριακίδου, *Λαογραφία*, σ.124.
30. Πρβλ. συνταγή γαστρομαντείας στὰ ΑΑ σ.50, 3κέ.: "...Σαβαῖθ, Ἄδωναί, διὰ τὴν ἀρε-
τὴν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, νά μοῦ εἴπῃς ὅλην τὴν ἀλήθειαν, ... εἰς τό ὀρκίζω ἀπάνω
σας μετὰ τό ὄνομα τῶν ἀγίων ἀγγέλων καὶ μετὰ τό ὄνομα τοῦ μεγαλοδυνάμου θεοῦ
καὶ τοῦ φοβεροῦ ἀγγέλου Μιχαήλ, ἐμπῆτε καὶ ἔλθετε μέσα εἰς τό ὕαλόν". Ἐκείσης
πρβλ. δ.π., σ.65, 16κέ. ἄλλη συνταγή γαστρομαντείας καὶ σ. 65, 25κέ.: "ὀρκίζω σε
καὶ εἰς τόν κλάνηταν τῆς ἡμέρας καὶ εἰς τό ζῶδιον τοῦ μηνός...". Ἐτὴν τελευταία
περίπτωση ὑπευθύνονται καὶ καθαρά εἰδωλολατρικοῦ ἔξορκισμοῦ. Πρβλ. καὶ PGM. τ.
1, σ.134, Pap. IV, 2030κέ.: "...ἔξορκίζω σε, νε/κύδαιμον, κατὰ τοῦ ἰσχυροῦ καὶ ἀκα-
ρα/τήτου θεοῦ καὶ κατὰ τῶν ἀγίων αὐτοῦ / ὀνομάτων, παρασταθῆναί μοι ἐν τῇ ἐρ-
χομένῃ νηκτί, οἷφ εἴχες μορφή, καὶ χρηματίσαι μοι..." καὶ IV, 2060 κέ.
31. Πρβλ. ΑΑ.σ.91. (Εὐχή τοῦ συνάκτους): "...ἅγιοι ἀνδργυροὶ καὶ θαυματουργοί, ἐπισκέ-
φασθε, καὶ διγίε Παντελεῆμον, πρόσθευε τῷ ἐλεήμονι θεῷ ἵνα πταλισμάτων ἀφήσῃ ὅλων
...οὕτως σὲ ὀρκίζω εἰς τόν θεόν νά συνα[θροίσῃ] τό συνέκιν αὐτό ἀπάνω εἰς τόν
τόκον ὄκου εἶναι ὁ θησαυρός κεκρυμμένος...". Βλ. καὶ προηγουμένη σημείωση.
32. Βλ. καὶ Hampp, δ.π., σ.124 καὶ 130.
33. Πρβλ. καὶ Hampp, δ.π., σ.24.
34. Πρβλ. καὶ Hampp, δ.π., σ.130.
35. Τὰ θεϊκὰ πρόσωπα τοῦ καλοῦνται σὲ βοήθεια στίς μαγικὲς προσευχὲς ἢ ἐπιθέσεις εἶναι

κατά τήν Χαμῆρ (δ.κ., σ.124 καί 133) ὁ θεός, ὁ Χριστός καί ἡ Παναγία. Σκάνια ἄγιοι καί ἄγγελοι καί κάποτε ἡ ἡλιος, τό φεγγάρι κλπ. Στήν περιπέτωση μας ὑπερσχύουν οἱ ἄγιοι, κού γίνεται στή γιορτή τους ἡ μαγική πράξη, ἐνῶ ὑπάρχουν καί ἐξαιρέσεις, ὅπως θά δοῦμε. Παρακλήσεις ὁμως γίνονται καί στά δαιμονικά ὄντα, στοιχειά, νεράιδες κλπ, γιὰτί τά πηγάδια βρίσκονται στήν ἐξουσία τους.

36. Βλ. Πελ.70α: Ἄγιοι Ἀναργυροὶ καί θαυματουργοί,
πρῶτοι γιὰτροὶ τοῦ κόσμου,
ὠρεάν ἐδώσατε, ὠρεάν ἐπήρατε,
νά φανερώσετε τήν τύχη μου.

Ὁ τρίτος στίχος εἶναι παραφθορά τοῦ "ὠρεάν ἐλάβατε, ὠρεάν ὀδοτε". Πρβλ. κατά Ματθ.10,8 καί τό ἀπολυτίκιο τῶν ἁγίων Ἀναργύρων.

37. Αὕτη τελεῖται τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, τῆς Ἁγίας Μαρίας, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ριγανῆ (24 Ἰουν.) καί τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα.

38. Ἐέ παραλλαγή κατοκτροκηγαδομαντείας π.χ. στά Κρέστενα Ὀλυμπίας Ἡλείας κού τελεῖται καί στίς 24 Ἰουνίου (τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου) καί στίς 20 Ἰουλίου (τοῦ Προφ. Ἡλία) λέγεται ἡ ἔδια ἐκκλήση στόν Ἀλ-Γιάννη:

Ἄλ-Γιάννη Ριζικάρη,
αὐτόν κού θά μέ κάρη
φέρτونه μές στό πηγάδι. (Πελ.64).

39. Παρόμοιες ἐκκλήσεις βλ. καί στίς παραλλαγές Κρ.15.21.28.39.

40. Πρβλ. ΑΑ σ.92: "Ἐάν θέλεις νά ἔλθουν τά στοιχεῖα τοῦ τόκου νά σοῦ εἰκουν ὀ,τι θέλεις.

Γράφον τήν εὐχήν ταύτην καί βαρ' τήν εἰς τό προσκέφαλόν σου...

"Μιχαήλ, Γαβριήλ, Οὐρουήλ καί Ῥαφαήλ, ὧ σεῖς ἄγιοι ἄγγελοι ὀκοῦ ὑμνεῖτε καί προσκυνεῖτε τόν ἐπουράνιον θεόν, ... καί νά μέ λυτρώσετε τόν δοῦλον τοῦ θεοῦ Δημήτριον καί νά νεκρομαντήσετε ὀ,τι καί ὀ,τι σᾶς ζητῶ ἄγιοι ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι καί σεῖς στοιχεῖα τοῦ τόκου, καί σεῖς στοιχεῖα τοῦ ἄρκτου καί τῆς ἀνατολῆς, ἄρκτου καί μεση(μβρίας)..." βλ. καί Παρ. Βερολ. I. 263-347 στό Hopfner, OZ. II. 8 217, σ.107 λυχνομαντεία μέ τίτλο "Ἀπολλωνιακή ἐκκλήσις": "... ὀταν τελέσης πάντα τά προειρημένα κάλει τῆ ἐκκοιδῆ σταύτην. Ἄναε Ἄκολλον, ἐλθέ σὺν Παίθονι, / χρημάτων μοι κερύ ὦν ἀξιῶ, κύριε / ... σέ καλέω, Ζηνός μεγάλου κρωτάγγελ' Ἰάω / καί σέ, τόν οὐράνιον κόσμον κατέχοντα, Μιχαήλ, / καί σέ καλῶ, Γαβριήλ, κρωτάγγελε, δεῦρ' ἀπ' Ὀλύμπου ... ὀρκύζω κεφαλήν τε θεοῦ, ὀκερ ἐστίν Ὀλυμπος, / ... ὀρκύζω τά ἄγια καί θεῖα ὀνόματα ταῦτα, ὀπως ἂν κέμφωσέ μοι τό θεῖον κνεῦμα καί τελέσωσι ἂ ἔχω κατά φρένα καί κατά θυμόν... "

41. Πρβλ. καὶ Στ. Κυριακίδου, *Λαογραφία*, σ. 121, Β'. *Νεοελληνικὰ ἔκθρα*.
42. Πρβλ. καὶ κερ.: Ὅροι ἢ προϋποθέσεις..., τοὺς ὄρους: κγI καὶ κγII, σ. 223-224.
43. Πρβλ. καὶ Χαμπρ, ὁ. κ., σ. 23-24. 25 καὶ 115.
44. Οἱ Ἕλληνες κίστευαν π.χ. ὅτι μποροῦσαν νὰ ἐξολοθρέψουν κἀκόλιον, ἂν ἔγραφαν τὸ ὄνομα τοῦ κἀνω σ' ἓνα μολύβδινο κίνακίδιο καὶ τὸ ἔθαβαν στὴ γῆ παραβένοντάς το ἔτσι στοὺς θεοὺς τοῦ κἀτω κόσμου. Βλ. W. Schmidt, *Bedeutung des Namens*, σ. 28 καὶ 29. Ἄν ἤθελαν νὰ εἶναι σίγουροι ὅτι ὁ ἐχθρὸς δὲν θὰ ἐξέφυγε ἀπὸ τὶς σκοτεινὲς δυνάμεις τοῦ κἀτω κόσμου, τρυκοῦσαν τὸ γραμμένο ὄνομα τοῦ μ' ἓνα κερφί (σ. 30).
45. Οἱ Γερμανοὶ π.χ. χάραξαν στὸ ξύλο κρεμάλας τὸ ὄνομα τοῦ Ναπολέοντα, κρὶν ἀπ' τὴν ἐπιστρατεία του στὴ Ρωσία. Βλ. W. Schmidt, ὁ. κ., σ. 30.
46. Βλ. καὶ Abt, *Apoloogie*, σ. 45(119).
47. Βλ. καὶ Abt, *Apoloogie*, σ. 119(45) καὶ 120(46), καθὼς καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία στὴ σμ. 1 τῆς σελ. 120(46). Γινέ τὴ μεγάλη σημασία τῆς γνώσης τοῦ ὀνόματος στὸ ἀνακάλυμμα ἰδίως θεῶν (στοὺς μαγ. κερφύρους) καὶ τὴ δύναμὴ του ὡς μέσου ἀναγκασμοῦ μὲ παραδέγματα ἀπὸ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ κερμένα βλ. καὶ Hopfner, *OZ. I. 88* 680-701 κέ., σ. 173 κέ.
48. Abt, *Apoloogie*, σ. 119(45) καὶ σμ. 1 τῆς ἰδίας σελ.
49. Clemen, *Reste der prim. Religion*, σ. 22, καὶ Χαμπρ, *Beschreibung*, σ. 24.
50. Βλ. Clemen, ὁ. κ., σ. 22-23. Κατὰ τὸν Wellhause (*Das Evangelium Marci* 1903² 1909, 39) - τὴ γνώμη αὐτὴ παραθέτει ὁ Clemen στὴ σ. 22-23 - ὅταν ὁ Χριστὸς θέλησε νὰ βάλῃ τὸ ἀκάθαρτο πνεῦμα ἀπὸ τὸ δαιμονιζόμενο ράπησε κρῖτα τὸ ὄνομα τοῦ πνεύματος (κατὰ Μαρκ. 5, 8), γιὰτὶ γινέ τὸν ἐξορκισμό ἑνὸς πνεύματος εἶναι ἀπαραίτητο τὸ ὄνομα τοῦ.
51. Βλ. W. Schmidt, *Bedeutung des Namens*, σ. 33, καθὼς καὶ τὴν παραπάνω σημείωση.
52. Σχετικὰ ἔθλια γερμανικῶν κερολοχῶν ἀναφέρει ὁ Nuttke, *Volksaberglaube*, § 680, σ. 434. Ἐπίσης πρβλ. καὶ §§ 60. 168 κέ. 216. 229. 238. κ. δ.
53. W. Schmidt, *Bedeutung des Namens*, σ. 36. Ἐπίσης Robinsohn, *Psychol. d. Naturvölker*, σ. 81. Πρβλ. καὶ τὴ λατικὴ κίση γινέ τὸ βούλημα τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου, τὸν ὀνομα κἀκόλιος ἀναφέρει κού μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὸν Ἄουσταίνετο. Ἐπιστολαί, II, 13, 8-9 (Teubner).
54. Στὴν Ὀδύσσεια π.χ. (4, στ. 64 κέ.) λέγεται ὅτι δὲν θὰ γίνῃ ἀπέκλιος κρὶν κωνά

χτοῦν τρεῖς φερές οἱ σκοταμένοι ἀπὸ τοὺς Κίκονες, ἕως γὰρ νὰ ἀκολουθήσουν οἱ
φυχῆς καὶ νὰ μὴ μένουν στὴν ξένη χώρα. Τὴν ἀποφῆ αὐτὴ ἐνισχύουν καὶ τὰ σχόλια.
Πρβλ. Scholia Graeca in Homeri Odysseam. Ed. G. Dindorfius. Ὀδυσσεύς, στ. 65, Η,
Τρεῖς ἕκαστον] τῶν ἀπολομένων ἐν ξένῃ γῆ τὰς φυχὰς εὐχαῖς τισιν ἐπεκαλοῦντο ἀπο-
πλέοντες οἱ φίλοι εἰς τὴν ἐκεῖνων πατρίδα, καὶ ἐδόκουν κατάγειν αὐτοὺς πρὸς τοὺς
οἰκέλους. Η. Βλ. καὶ W. Schmidt, ὁ.π., σ. 36-37.

55. Bl. Wuttke, Volksaberglaube, § 754, σ. 473 καὶ σ. 484. Ἐπίσης W. Schmidt, Bedeutung
des Namens, σ. 36.

56. Ἐδῶ πρέπει νὰ ἔχη τὴ βάση της καὶ ἡ λαϊκὴ πίστη ὅτι δέν πρέπει κανεὶς νὰ φωνά-
ζη μὲ τὸ ὄνομα ἑνὸς κού κοιμᾶται. (Πληρ. Εὐθ. Τσαγγαλᾶ, 64, Παλαμᾶς-Καρδίτσας, 1976).
Ἡ φυχή τοῦ κοιμισμένου ἀφήνει κατὰ τὴ λαϊκὴ ἀντίληψη τὸ σῶμα καὶ κλανιέται, καὶ
ἐπιστρέφει, ὅταν αὐτὸς ξυπνήσῃ. Σὲ περὶπτωση ὅμως κού φωνάξη κανεὶς τὸ ὄνομά του
ἢ φυχή κρατιέται μ' αὐτὸ τὸν τρόπο καὶ δέν ἐπιστρέφει πιά στὸ σῶμα, ὁπότε ὁ κοιμι-
σμένος πεθαίνει. Πρβλ. Negelein, Bild, Spiegel, σ. 20.

57. Ἐδῶ ἔχουν, φαίνεται, τὴν ἀρχὴ τους οἱ παροιμίαι: "ἀνάφερε ὄνομα, νὰ ὀης πρόσω-
πο" ἢ "καλομελέτα κὲ ἔρχεται" ἢ "κατὰ φωνὴ καὶ γάιδυρος" κλπ. Πρβλ. καὶ W.
Schmidt, ὁ.π., σ. 41.

58. Hampp, Beschwörung, σ. 24.

59. Παραδείγματα ἀπὸ διάφορους λαοὺς βλ. στὸ Robinsohn, Psychol. d. Naturvölker, σ.
82.83. Κατὰ μίαν λαϊκὴ ἀντίληψη, κού συναντᾶται καὶ σ' ἄλλους λαοὺς, ὅταν ἀναφέρῃ
κανεὶς τὸ ὄνομα νεκροῦ, ταραξεί τὴν ἡσυχία του. Γιὰ νὰ μετριάσῃ τὴν ἐνόχληση αὐ-
τῆ προσθέτει: "ὁ μακαρίζης" ἢ "ὁ συγχωρεμένος" ἢ "ὁ θεὸς ἅς ἀναπαύσῃ τὴν φυχή
του". Βλ. καὶ W. Schmidt, ὁ.π., σ. 42.43.

10. W. Schmidt, ὁ.π., σ. 39-41 (Ἄποφεύγεται τὸ ὄνομα δαιμόνων, χάριτος, διαβόλου, νεκρῶν κλπ.).

1. W. Schmidt, ὁ.π., σ. 40.

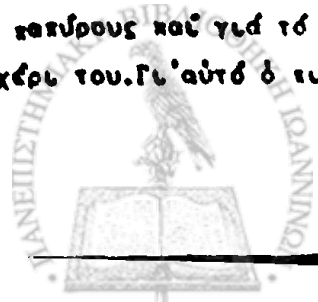
2. Γι' αὐτὸ σὲ διάφορες διηγήσεις χρησιμοποιοῦνται, ἀντὶ γιὰ τὸ ὄνομα τοῦ διαβόλου,
διάφορα ἐκθέτα, ὅπως ὁ ἀλλότριος, ὁ μελανώτατος, ὁ ἐχθρός. Βλ. L. Rädermacher, Grie-
chische Quellen zur Faustsage, (Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der
kais. Akad. d. Wiss. Wien 206, 4. 1927), σ. 31 καὶ σημ. 1 τῆς ἑδίας σελ. Πρβλ. καὶ τὰ
συνηθισμένα: ὁ "ἀντίχριστος", ὁ "ἔξακοδῶ", ὁ "τρισεκατόντατος", ὁ "τεσσερακέρτατος"
κ.τ.δ. Βλ. καὶ Schmidt, ὁ.π., σ. 41.

Πρβλ. καὶ W. Schmidt, ὁ.π., σ. 41.

64. Πρβλ. Ἑρμεικος ἢ κερὶ ἀστρολογίας XVI, 121 (ἔκδ. Kroll καὶ Viereck, σ. 26, 7 κέ. : διὰ τοῦτο καλῶς ἦεν θεοὶ καὶ ἱεροὶ ἄνδρες ἐθέσεισαν ἐναλλάττειν τὰ τῶν ἀποικομένων ὄνόματα, ὅπως τελωνοῦντας αὐτοὺς κατὰ τὸν ἐναέριον τρόπον λαυθάνειν ἐξῆ καὶ διέρχεσθαι.
65. W. Schmidt, Bedeutung des Namens, σ. 42.
66. Weinhold, Quellen, σ. 50, σημ. 2 καὶ Robinsohn, Psychol. d. Naturvölker, σ. 83.
67. Βλ. καὶ Negelein, Bild, Spiegel, σ. 18 καὶ Robinsohn, ὁ.π., σ. 83. Πρβλ. ἐκείνης τὸν ἐξορκισμό τοῦ ὄνοματος, ἀντὶ γὰρ ἐκεῖνον στὸν ὅποιον αὐτὸ ἀνήκει σέ κοκτικὸ μαγικὸ κέκυρο. Βλ. Kropp, Koort. Zaubertexte, II. σ. 26, συνταγὴ ἀρ. XI, Πάκυρος τοῦ Βερολίνου 8321: An altheidnische Dämonen - Lösezauber. Πρβλ. καὶ ὁ.π. σ. 199, ἀρ. XLXIII, Pap. LONDON MS. OR. 5525, 1. Abteilung, 1 κέ., καθὼς καὶ Wessely, Neue griech. ZP. σ. 28, Pap. CXXI. Col. 11, 254.
68. Negelein, Bild, Spiegel, σ. 12.
69. Πρβλ. PGM. τ. 1. σ. 102, Pap. IV, 870 κέ. "...ἐκκουσόν μου τῆς ἁγίας μου φωνῆς, ὅτι ἐκκαλοῦμαί σου τὰ ἅγια / ὄνόματα, ..." καὶ σ. 132. Pap. IV, 1980 κέ. Πρβλ. ἐκείνης καὶ Cod. Gennadianus τοῦ 16ου μ.Χ. αἰ. Ἐκδ. Delatte, σ. 284, "...ὀρκίζω σε, κρόνε, εἰς τὰ ὄνόματά σου ταῦτα. Γασιάλ, Ἄγοῦν, Σαδλ... διὰ ταῦτα τὰ ὄνόματά σου τὰ μεγαλῶτατα καὶ ἀνδρειωμένα νά μέ ὑπακούσης...". Πρβλ. ἐκείνης Pap. Ber. 5025 στοὺς PGM τ. 1. σ. 10. Pap. I, 159 κέ. "ταῦ(τά) σοι εἰ//κόντι (ἀκ)οκρηθήσεται, σὺ δέ αὐτῆ λέγε" "τί ἐστίν τὸ ἐνθεόν / σου δυ(ου)α; μῆνυσόν μοι ἀφθόως, ἵνα ἐκκαλέσωμαι α(ὐτό)" Ἐδῶ ἡ ἐκκλήση τοῦ ὄνοματος εἶναι εἶδος ἀναγκασμοῦ. Αὐτὸ φαίνεται εἰς καθαρὰ στὸ παρακάτω χωρὸς: (PGM. τ. 2, σ. 132-133, Pap. XIV, C): "...ἐκκαλοῦμαί σε, Γ(υ)-φῶν Σῆθ, τὰς σὰς μαντείας ἐπιτέ(λ)λω, / ὅτι ἐκκαλοῦμαί (σ)ε τὸ σὸν αὐθεντικόν σου ὄνομα, ἐν οἷς οὐ δύνη παρακοῦσαι...". Πρβλ. καὶ Πάκυρο τοῦ Λούβρου, ἀρ. 2391 (τῆς ἐποχῆς μετὰ τὸ 300 μ.Χ.) δημ. στοὺς PGM. τ. 1, σ. 58, Pap. III, 616 κέ.
70. Βλ. παραπάνω τὸ 2ο παράδειγμα, ὅπου ὅμως ἡ προσφώνηση "κακοῦ Χριστοῦ" εἶναι δηλωτικὴ καὶ τῆς ἡλικίας.
71. Τὸ τετραστίχο αὐτὸ τραγουδιέται κατὰ τὴν τέλεση τῆς μαντείας ἀπὸ τῆς κοκκίης.
72. Πρβλ. καὶ Cardanus, De rarum varietate, Lib. XVI, Cap. XCIII, p. 1110. (Φιλαλομαντεία. Ἐκκλήση ἀγγέλου νά ἐμφανίσῃ στή φερόλη τὸν ἀγνωστο κλέφτη). Ἐκείνης σ. 1110 (Κρυσταλλομαντεία. Ἐκκλήση τῆς Ἁγίας Ἐλένης πού ἐμφανίζει ἀγγελο στὸ κρυστάλλο, ὁ ὅποιος ἀπαντᾷ σὲ ἐρωτήσεις τοῦ παιδίου - medium).
73. Ὅχι ἰσχύει γὰρ τὸ ὄνομα ἀνδρῆκου ἰσχύει στοὺς μαγικοὺς κεντρικοὺς καὶ γὰρ τὸ θεϊκὸ ὄνομα. Ὅποιος ξέρει τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ τὸν ἔχει στὸ χεῖρ του. Γὰρ αὐτὸ ὁ εἰς

συνηθισμένος αναγκασμός των θεών στους μαγικούς παύρους είναι ο αναγκασμός μόνο με τη χρήση του όνοματός τους. Abt, Apologie, σ.46 (σ.τόμου 120).

74. Μεγάλη σημασία έχει η γνώση του γνήσιου, αθένητου, άγνωστου στους πολλούς, μυστικού όνοματος. Abt, Apologie, σ.45 (σ.τόμου 119).
75. Το ζώο παρατηρείται και στους μαγικούς παύρους. Το όνομα του θεού, που είναι κασίγνωστο, προσδιορίζεται με όλα τα σχετικά επίθετα και μ'ό,τι άλλο ξέρει κανείς για το θεό. Horfner, OZ.I. § 683 σ.174 και Kropp, Kopt.Zaubertexte, III, § 197 σ.118.
76. Παράδειγμα βλ. στη σ. 141. Στους μαγικούς παύρους γίνεται χρήση και των βαρβαρικών ονομάτων του ανακαλουμένου, για τον καλύτερο προσδιορισμό και αναγκασμό του. Πρβλ. Wessely, Neue griech. Z P., σ.52, Pap.CXXII, Col.1, σειρά 19 κέ.
77. Αυτό γινόταν, όταν το όνομα του θεού ήταν γνωστό στους πολλούς, όποτε έχανε την αξία του ως μέσον αναγκασμού. Η χρήση λεπτομερών προσδιορισμών του όνοματος θεού είναι πάλι είδος ασφαλέστερου και αποτελεσματικότερου αναγκασμού του να ακούση και να είσακούση τις προσευχές. Τη συναντούμε π.χ. στους όρφικους ύμνους που μοιάζουν με μαγικές προσευχές (έκωδες). Πρβλ. π.χ. τον ύμνο της Δήμητρας:

Δηώ, καμμήτειρα θεά, πολώνυμε δαίμων,
σεμνή Δήμητερ, κουροτρόφε, όλβιοδῶτι,
κλουτοδότειρα θεά, σταχυοτρόφε, κανδότειρα
...έλθέ, μάκαιρ', άγνή,...

Πρβλ. και Pap.Paris.2714 κέ.: "...Δεϋρ' Έκάτη, φαέσσα Σεληναΐης μεδέουσα / Περσία, Βομβά, φουρνίτι..." στο Horfner, OZ.I. § 683, σ.174-175.

.. Πρβλ. Όρφείως Λιθικά, XVIII.81, στ.719-721 ("Εκδ. New York 1971, σ.437):

...κικλήσκειν μακάρων άρρητον έκάστων
ούνομα. τέρονται γάρ, έπέ κέ τις έν τελετησιν
μυστικόν άείδησιν έκώνυμον ούρανώνων.

Έπίσης πρβλ. Πάπ. του Λονδίνου 121, σειρά 756-758: "... ότι έκικαλοϋμαί σε τοις άγίοις σου όνόμασιν, οίς χαίρει σοι ή θειλότης ών ού δύνη παρακούσαι..." Horfner, OZ. I. § 688, σ.176. Πρβλ. όμως και Wessely, Neue griech. ZP. σ.45 (verso des Pap. CXXI, Col.9, 756-758). Έπίσης πρβλ. στον ζώο Πάκυρο, Col.4, 960-961. (Wessely, δ.κ., σ.52):

...οτι εξορκίζω τοις μεγαλοισ ονομασιν
σου α ου δυνασαι παρακουσαι ουτε αερλιος ουτε υπογειος

ή κατά Horfner (OZ.I. § 689, σ. 176):

οτι έξορκίζω (σε) τοις μεγάλοις όνόμασιν ή ού δύναται

παρακούσαι ούτε αέριος ούτε υπόγειος (δαίμων).

βλ. καὶ ἄλλα παραδείγματα στὸ Horfner, OZ.I.B 688κῆ., σ.176κῆ.

79. Ὁ καθρέφτης τοῦ ἀρχιερέως τοῦ ρόλου, ὅπως εἶδαμε, ἦταν ἡ σύλληψη τῆς ἀνακαλούμενης ψυχῆς, δὲν εἶναι τόσο μέσο ἀναγκασμοῦ, ὅσο κράτησης τῆς ψυχῆς, ἀφοῦ αὐτὴ ἐμφανίστη, ἀναγκασμένη ἀπὸ τὴ δύναμη τοῦ "λόγου", ὅπως μέσο κράτησης τοῦ ἀνακαλούμενου εἶναι καὶ τὸ κάρφωμα τοῦ μαχαιριοῦ στὴ γῆ κ.τ.δ.
80. Δυνατὸ φῶναγμα σὲ ἀνακάλυψη ἔχουμε καὶ στὴ "Ἠεκνομαντεία" τοῦ Λουκιανοῦ, ὅπου ὁ μάγος Μιθροβαζάνης ἀνακαλεῖ τὴς Ἐρινύες, τὴν Ἑκάτη καὶ τὴν Περσεφόνη. βλ. Horfner, Nekromantie, RE.XVI, 2. 2226, 63κῆ.
81. Τρεῖς φορές ἐπαναλαμβάνονται καὶ ἐπικλήσεις ἢ ἄλλα μαγικά λόγια γιὰ ἐνίσχυση τῆς μαγικῆς τῆς δύναμης. βλ. π.χ. Πελ.64.- Κρ.15.30.
82. Ὀδύσσεια, ι, στ. 65-66:
πρὶν τινα τῶν δειλῶν ἐτέρων τρεῖς ἕκαστον ἄσσαι,
οἱ θάνον...
βλ. καὶ παραπάνω σμ 54.
83. βλ. Hansen, Hexenverfolgung, σ.2-3.
84. βλ. καὶ Wuttke, Volksaberglaube, § 204, σ.146. Πρβλ. καὶ Cardanus, De subtilitate Lib.XIX, σ.690. Ἐπίσης γιὰ ἱερέα κατοκτρομάντη πρβλ. καὶ Boehm, Katoptromantie, στὸ HDA. IV.1102.
85. Πρβλ. ΑΛΠΑ.ἀρ.7, σ.13, Μαρουσιῶ Κωβαίου, Λαογρ.στοιχεῖα ἐξ Ἄμοργοῦ, 1965-66 καὶ ἴδιωτ. συλλ.μου ἀρ. Κ Δ Τσ.44. Πληρ.Μιχ.Νομικός, 65, Κολοφῶνα Ἄμοργοῦ, 1973. Γιὰ τὸ ἄγιο πηγῶν τῆς Ἄμοργοῦ πρβλ. καὶ Hallidzy, Greek divin. σ.149.
86. Κατὰ τὸν Wuttke, δ.π., § 774, σ.484 εὐσεβεῖς ἱερεῖς ἀνακαλοῦν ψυχές νεκρῶν κἀν στὴν ἄγία τράπεζα καὶ ἰδιαίτερα κατὰ τὰ μνημόσυνα, γιὰ νὰ ρωτήσουν γιὰ τὴν τύχη τους. Ἰδιαίτερα φημίζονται γι' αὐτὸ οἱ καθολικοὶ ἱερεῖς καὶ μοναχοί, προκάντων οἱ Κακουτσῆνοι καὶ οἱ Ἰησουῖτες. Πρβλ. καὶ τὴν προηγουμένη σημείωση.
87. Στὴν παράλειψη τῶν ἐκωδῶν ὡς μέσων ἀναγκασμοῦ τῶν νεκρῶν συνέβαλε καὶ ἡ λαϊκὴ κρίση ὅτι οἱ ψυχές κερνοῦν ὀκνοδῆκοτε ἀπὸ τὸ πηγῶν κυρίως τὴν ἡμέρα τῆς Ἄνιληφης ἐπιστρέφοντας στὸν κάτω κόσμον. βλ. π.χ. θρ.11 καὶ θεσσ.5.
88. Ὁ Ὀδυσσεύς στὸ λ τῆς Ὀδύσσειας δὲν χρησιμοποιοῦε ἐκωδές. Ἰσχύει μόνον πρὸς σ' ἕνα λάκκο, ὅπου συγκεντρώνονται οἱ ψυχές γιὰ νὰ κλοῦν αἷμα. Ἀνάμεσα σ' αὐτές

χωρίζει τον Έλκηνορα, τή μητέρα του καὶ τέλος τὸ μᾶντη Τειρεσία, τὸν ὅποιο
ρωτᾷ νὰ μάθῃ γιὰ τὴν ἐπιστροφή του στὴν Ἰθάκη. Πρβλ. καὶ Horfner, Nekroman-
tie, RE. XVI, 2. 2221, 39κῆ.

89. Στ. 50κῆ. Λεκτομέρειες βλ. στὸ Horfner, Nekromantie, ὁ.κ.

3. ΑΠΟΤΡΟΠΑΙΑ Ή ΦΥΛΑΚΤΗΡΙΑ

Όσοι ασχολούνται με μαγικές πράξεις κινδυνεύουν, κατά τη λαϊκή αντίληψη, κυρίως από διαβόλους (δαίμονες, κακά πνεύματα κλπ.), που είναι παρόντες σε κάθε μαγική τελετουργία, αφού αυτή γίνεται με τη βοήθειά τους. Το ίδιο ισχύει και για τις μαντικές πράξεις, ιδιαίτερα για εκείνες που σχετίζονται με την αναγκαστική μαγεία, όπως η νεκρομαντεία και οι διάφορες μορφές των συμφυρμών της με την υδρομαντεία¹ και κατοπτρομαντεία, γιατί σ' όλες αυτές πρόκειται για ανάκλημα, που είναι είδος μαγικού αναγκασμού. Στο ανάκλημα νεκρών στα πηγάδια οι μαντευόμενοι κινδυνεύουν: α) από τα δαιμονικά όντα (στοιχειά, ξωτικά, νεράιδες κλπ.) που, σύμφωνα με τη λαϊκή πίστη στους Έλληνες² και σε άλλες εύρωπαϊκές χώρες³, ένεδρεύουν στα πηγάδια και προξενούν κακό σ' όποιον κοιτάζει μέσα. β) από τους νεκρούς, που κατά μία παλιά δεισιδαιμονία είναι επικίνδυνοι⁴, έξοργίζονται με το παραμικρό⁵, αλλά γίνονται ιδιαίτερα επικίνδυνοι σ' όποιον τους ενόχληση στην ήσυχία τους, κυρίως περνώντας από τον τάφο τους την νύχτα⁶, και προπάντων σ' όποιον τους αναγκάσει να έμφανιστούν με το ανάκλημα⁷. Κατά τους μαγικούς παύρους μάλιστα ο μαγικός αναγκασμός (ανάκλημα) έξοργίζει και κάνει επικίνδυνους ακόμα και θεούς ή υποχθόνιους δαίμονες⁸. Γι' αυτό έπιχειρούν να καταστρέψουν τη μαγική πράξη⁹, για ν' απαλλαγούν από το μαγικό αναγκασμό. Έμποδίζονται όμως από το "άποτρόπαιον" ή "φυλακτήριον"¹⁰ (ένα από τα τέσσερα άκαραίτητα στοιχειά κάθε πλήρους μαγικής πράξης¹¹), που οι μάγοι ή οι μαντευόμενοι φορούν ή κρατούν οι ίδιοι¹² ή το παιδί που χρησιμοποιοούν ως medium¹². Το άποτρόπαιο, εκτός από το ότι προστατεύει από αρρώστιες και γενικά από κάθε κακό, κρατάει τους ανακαλούμενους μακριά από το μαντευόμενο¹⁴ και τους κάνει άνέκτους - αυτό ισχύει και για θεούς - να τον βλάψουν¹⁵. Καταπραΰνει την όργη τους¹⁶ και τους αναγκάζει να υποκύψουν στη δύναμή του¹⁷. Κατά μία άρχαία λαϊκή πίστη ακόμα και θεοί φορούν σε όρισμένες περιπτώσεις φυλακτήριο¹⁸.

Τά είδη των άποτροπαίων ή φυλακτηρίων, που γνώρισαν μεγάλη διάδοση τόσο στους Έλληνες, όσο και σ' άλλους λαούς (Αιγύπτιους, Βαβυλώνιους, Ασσύριους, Ιουδαίους)¹⁹ είναι πολλά²⁰. Στα είδη μαντείας όμως που εξετάζονται εδώ χρησιμοποιούνται ως άποτρόπαια τά ακόλουθα:

α. μαυρομόνιμο μαχαίρι: Πελ. 32. - Ίόν. 12. 19.

β. κάλυψη του μαντευομένου ή των μέσων μαντείας σε μία από τις σημασίες της (Παραλλαγές βλ. στο κεφάλαιο που ακολουθεί).

γ. ιερά βιβλία που οι μαντευόμενοι

I. κρατούν: 'Ιόν.12.

II. διαβάζουν: θρ. 1. - Πελ. 10β.

δ. όρισμένες προσευχές της γρακτικής παράδοσης: Στ.7α. - Πελ.62. - ΜΑσΝ.2. (πέντε φορές).

ε. θυμία(σ)μα: ΜΑσΝ.3α.

στ. σταύρωμα: Στ.5. - ΒΣπ.3α. (τρεις φορές). - Πελ.62.70β. - Κρ.23.

ζ. κεριά άναμμένα: θρ.9. - Πελ.8.13. (κερί της 'Αναστάσεως).16.18. - Πελ.70β. - 'Ιόν.3.4. - Κυκλ.1α.6α(λάμπα).11β.11γ. - Κρ.13α. - ΜΑσΝ.

βα. - Πόντ.1. - ΕΔιασκ.1.2.3. - Χτ.1.

Τά άποτρόπαια αυτά, όπως θά δοϋμε στήν επί μέρους εξέτασή τους στή συνέχεια, μπορούν νά πάρουν καί άλλες σημασίες, (κάποτε χάνοντας έντελώς τήν άποτρεπτική σημασία τους) ανάλογα μέ τή θέση καί σχέση τους μέ τήν όλη μαντική ή μαγική πράξη καί κυρίως μέ τήν όλη διάθεση τοϋ μαντευομένου, κού άντανακλάται στόν τρόπο μέ τόν όποιο αυτός τά χρησιμοποιεί στή μαγική τελετουργία.

α) Τό μαυρομάνικο μαχαίρι:

'Από τίσ παραλλαγές τών είδών μαντείας τοϋ θέματός μας κού καταγράφηκαν ώς τώρα μόνο σέ τρεις χρησιμοποιείται τό μαυρομάνικο μαχαίρι. Σέ μιá παραλλαγή κατοπτροκηαδομαντείας για άνακάλημα τοϋ μελλοντικοϋ γαμπροϋ στό Κερί Ζακύνθου ('Ιόν.12), σέ μιá κηαδομαντεία για τόν ίδιο σκοπό στους Γαργαλιάνους Μεσσηνίας (Πελ.32) καί σέ μιá κατοπτρομαντεία πάλι για τόν ίδιο σκοπό στή Λευκάδα ('Ιόν.19).

Στή πρώτη ό μαντευόμενος κρέπει νά κρατᾶ στό χέρι του τό μαχαίρι τήν ώρα της μαντικής τελετουργίας. 'Εδώ ή σημασία τοϋ μαχαίριοϋ είναι καθαρά άποτρεπτική. Τό μαυρομάνικο μαχαίρι άλλωστε θεωρείται καί σήμερα άποτρεπτικό²¹ φαντασμάτων, άσθενειών κλπ.²² Πιστεύεται μάλιστα ότι κάνει ύποχείριους τούς δαίμονες²³ καί γενικά θεωρείται μαγικό μέσο μεγάλης σημασίας²⁴. Τίσ μαγικές αυτές ιδιότητες έχει όποιοδήποτε μαχαίρι ιδιαίτερα όταν είναι μαυρομάνικο²⁵, γιατί τό μαύρο χρώμα έχει καί μόνο του χαρακτήρα άποτροπαίου²⁶. Στίς σολομωνικές συμπίσταται καί είδικός τρόπος κατασκευής τοϋ "μαχαίριοϋ της τέχνης"²⁷, όπως λέγεται, κού είναι κατάλληλο για τήν τέλεση διαφόρων μαγικών πράξεων.

'Η άποτρεπτική σημασία τοϋ μαχαίριοϋ φαίνεται καί στίς συνταγές σολομωνικών²⁸ καί άποδεικνύεται επίσης μέ τήν άντιπαραβολή δύο σχημάτων λεκανομαντείας, κού βρίσκουμε στους κώδικες. Στό ένα²⁹ ή πόρτα τοϋ σκιτιοϋ, όπου γίνεται ή λεκανομαντεία, φράζεται μέ τά γράμματα α, ω καί τή λέξη 'Αδωναί, για νά μή κποϋν νά κποϋν άλλα κνεύματα έκτός άπό έκείνα κού καλοϋνται νά έμφανιστοϋν³⁰.

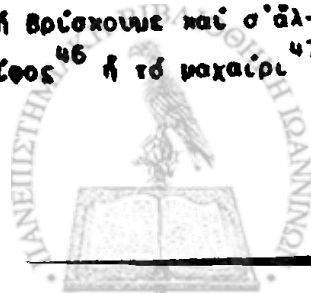

Στό άλλο³¹ ή πόρτα φράζεται πρώτα μ' ένα μαχαίρι καί κίό κίσω μέ τό σχήμα μιᾶς πεντάλφας. Μαχαίρι καί πεντάλφα έξυκρητοϋν τόν ίδιο σκοπό, ὅπως τά στοιχεῖα α, ω καί ή λέξη 'Αδωναί τοϋ ἄλλου σχήματος, κι έκομένως έχουν χαρακτήρα ἀποτροπαίου.

Στήν ἄλλη παραλλαγή ἀπό τούς Γαργαλιάνους Μεσσηνίας, τοϋ ἀναφέραμε, ή κοπέλα, πρίν κοιτάξη στό πηγάδι, πρέπει νά μήξη στό χῶμα ένα δίκωπο μαυρομάνικο μαχαίρι. Τό μαχαίρι έδῶ έχει διπλή λειτουργία. 'Από τή μιᾶ προστατεύει τό μαντευόμενο ὡς "φυλακτήριον" (τό μήξιμο στή γή τοϋ ἀποτροπαίου δέν εἶναι ἄλλωστε ἄγνωστο στή μαγεία) κι ἀπό τήν ἄλλη κρατάει τούς ἀνακαλούμενους μετά τήν εμφάνισή τους. Τό κάρφωμα τοϋ μαχαίριου στό χῶμα³³, τοϋ συνιστάται κι ἀπό συνταγές σολομωνικῶν³⁴, έχει αὐτή ἀκριβῶς τή σημασία τοϋ έξαναγκασμοϋ παραμονῆς τῶν ἀνακαλουμένων, γίνεται δηλαδή συμβολικό "κάρφωμά" τους ἐπάνω στή γή.

'Η σημασία αὐτή φαίνεται καθαρά σέ ὀρισμένες συνταγές σολομωνικῶν³⁵. 'Υπάρχει μιᾶ φαυνομενική ἀντίθεση ἀνάμεσα σίς δύο μαγικές ιδιότητες τοϋ μαχαίριου, νά ἀποτρέπη καί νά κρατάη. Πρόκειται βέβαια γιά κράτημα τῶν ἀνακαλουμένων, ἄλλά μακριά ἀπό τό μαντευόμενο. 'Ὅστόσο δέν εἶναι σπάνια σίς μαγικές πράξεις ή χρήση ἀποτροπαίων ή ἄλλων στοιχείων μαγείας μέ περισσότερες, κάποτε καί ἀντίθετες μεταξύ τους, μαγικές ιδιότητες καί σημασίες³⁶. "Ας σημειωθῆ ἀκόμα ὅτι τό μαχαίρι έχει κι ἄλλες διάφορες χρήσεις καί σημασίες τόσο σέ νεοελληνικά μαντικά ἔθιμα³⁷ ὅσο καί σέ σολομωνικές καί μαγικούς παύρους. Χρησιμοποιεῖται π.χ. γιά τό χάραγμα τοϋ μαγικοϋ κύκλου μέσα στόν ὅποιο γίνεται ή λεκανομαντεία ή ή γαστρομαντεία³⁸ ή γιά τό χάραγμα τῆς "βίνας" τοϋ Σολομώντα³⁹, δηλαδή τοϋ μαγικοϋ κύκλου, καί γενικά τῶν μαγικῶν χαρακτήρων⁴⁰, γιά τό σφάξιμο ζώου ἀπό τό ὅποιο μπορεῖ νά γίνη τό "καθαρό χαρτί"⁴¹ καί γιά ἄλλες μαγικές ἐνέργειες⁴². Σέ μιᾶ μάλιστα μαγική συνταγή συνιστάται στά ἀνακαλούμενα πνεύματα νά πάρουν τό κάρφωμένο στή γή μαχαίρι κίτω ἀπό τήν κάρκλα τοϋ *medium*, γιά νά σφάξουν μ' αὐτό ένα ζῶο, μοσχάρι ή πρόβατο, καί νά ἐτοιμάσουν τό δεῖκνο τους⁴³. 'Εδῶ πρόκειται λοιπόν γιά χρήση τοϋ μαχαίριου καί ἀπό τό μαντευόμενο (μάγο) καί ἀπό τά ἀνακαλούμενα πνεύματα! 'Αποτρεκτική εἶναι καί ή σημασία τοϋ μαυρομάνικου μαχαίριου στήν τρίτη παραλλαγή. Σ' αὐτή τή μαντευόμενη "ξορκίζει" μιᾶ ἄλλη σταυρώνοντας τό μέ μαυρομάνικο μαχαίρι τήν ὄρα τοϋ αὐτή κοιτάζει στόν καθρέφτη.

'Υποστηρίχθηκε⁴⁴ ὅτι τό πρότυπο τῶν δοξασίων σχετικά μέ τήν ἀποτρεκτική σημασία καί τίς διάφορες χρήσεις τοϋ "μαχαίριου τῆς τέχνης" πρέπει νά ἀναζητήσουμε στούς ἀρχαίους μύθους γιά τό θαυμάσιο μαχαίρι τοϋ Πηλέα⁴⁵. Πιστεύω ὅμως ὅτι ή ἀρχή τῶν δοξασίων αὐτῶν καί τοϋ μύθου εἶναι κοινή καί ἀνάγεται σέ πολύ παλιά καί διαδομένη στήν 'Ελλάδα λαϊκή ἀντίληψη, τοϋ τῆ βρίσκουμε καί σ' ἄλλους λαούς, ὅτι οἱ νεκροί καί οἱ δαίμονες φοβοῦνται τό ξίφος⁴⁶ ή τό μαχαίρι⁴⁷

καί γενικά τό σίδερο⁴⁸. Κατά τήν κίστη διαφόρων λαών μάλιστα γενικά τά μέταλλα⁴⁹ δύνουν σ' ὅποιον τά ἔχει μαζί του δύναμη, ἡ ὁποία πηγάζει ἀπ' τή στερεότητά τους, καί ἐπομένως μποροῦν νά τόν προστατέψουν ἀπό κάθε κακό. Αὐτό ἰσχύει ἰδιαίτερα γιά τό σίδερο, πού ἀνήκει στά πλοῦ διαδομένα μαγικά μέσα⁵⁰. Ὅλα τά σιδηρένια ἀντικείμενα, ὅπως τό τσεκούρι⁵¹, τό δρεπάνι, οἱ βελόνες, τά πέταλα κ.τ.ῶ⁵², ἔχουν κάποια προστατευτική δύναμη. Ἰδιαίτερα ὁμως, ὅπως εἶδαμε, τό μαχαίρι καί μάλιστα τό μαυρομάνικο.

β. Ἡ "κάλυψη":

(βλ. κεφ. "Ἡ κάλυψη τῶν μαντευομένων καί τῶν μέσων τῆς μαντείας" σ.183-204.

γ. Ἱερά βιβλία:

Αὐτά κρατοῦνται ἢ διαβάζονται ἀπό τοὺς μαντευομένους κατά τήν τέλεση τῆς μαντικῆς πράξης. Σέ μιᾶ παραλλαγή κατοκτροκηγομαντείας π.χ. οἱ μαντευόμενοι πρέπει νά κρατοῦν "σύνοψη" (Ἰόν.12), ἐνῶ σέ παραλλαγή πηγαδοκατοκτρομαντείας (θρ.1) μιᾶ κοπέλα πρέπει νά διαβάξη τοὺς "χαιρετισμούς τῆς Παναγίας", γιά νά μήν ἀρπαχθῆ ἡ μαντευόμενη ἀπό τά δαιμόνια πού εἶναι στά πηγάδια⁵³. Σ' ἄλλη παραλλαγή κοπέλα μέ τό ὄνομα "Μαρία", πού ὡς ὄνομα τῆς Παναγίας θεωρεῖται ὁπωσδήποτε ἀποτρεκτικό τῶν δαιμόνων, πρέπει νά διαβάξη τήν "ἄγια ἐπιστολή" στό πηγάδι ὅπου κάποια ἄλλη κοιτάζει στό νερό (Πελ.10β). Σέ τέτοιες περιπτώσεις τά ἱερά βιβλία⁵⁴ χρησιμοποιοῦνται ὡς ἀποτρόπαια⁵⁵.

δ) Προσευχές τῆς γραπτῆς παραδόσεως:

Σέ παραλλαγή πηγαδοκατοκτρομαντείας (ΜΑσΝ.2) π.χ. "κέντε νεάνιδες ἐπαναλαμβάνουν πεντάκις τό "πάτερ ἡμῶν"⁵⁶ ἰστάμενοι ἄνωθεν φρέατος καί κρατοῦσαι τεμάχιον ἄρτου...". Σέ ἄλλη παραλλαγή κατοκτροκηγομαντείας λένε τό "πιστεύω" καί "σταυρώνουν" τό πηγάδι ἀρχίζοντας τή μαντική πράξη (Πελ.62).

Οἱ προσευχές, καθῶς καί ἡ ἀνάγνωση ἱερῶν βιβλίων ἢ φαλμῶν κλπ., δέν ἔχουν σ' ὅλες τῆς παραλλαγές τῶν μαντικῶν εἰδῶν πού ἐξετάζονται ἐδῶ τήν ἴδια σημασία. Ἐξάλλου μπορεῖ νά ἔχουν μαζί περισσότερες. Χρησιμοποιοῦνται ὡς ἀποτρόπαια ἢ βοηθητικά μέσα ἐξαναγκασμοῦ⁵⁷ τῶν ἀνακαλουμένων καί ἐνισχύσεως τῆς μαντικῆς πελετουργίας⁵⁸. Τήν ἴδια χρήση ἔχουν καί στίς συνταγές μαντείας καί μαγείας τῶν σολομωνικῶν⁵⁹.

Ὁ καθορισμός τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης σημασίας στήν κάθε περίπτωση δέν εἶναι εὐκόλος, ἀφοῦ καί οἱ μαντευόμενοι συνηθέστατα τήν ἀγνοοῦν. Ἡ ἀρχική σημασία

τους έχει λησμονηθή, ώστε συχνά οι μαντευόμενοι να δίνουν έρμηνεία διαφορετική από εκείνη που δινόταν σ'αυτά καλλότερα.

ε Τό θυμία(σ)μα:

Σέ όρισμένες παραλλαγές, κρίν από τή μαντική πράξη οι μαντευόμενοι θυμιάζουν γενικά ή ένα όργανο τής μαντείας, π.χ. τόν καθρέφτη (ΜΑσΝ.3α), πράγμα που θυμίζει τό θυμίασμα στήν ύδροκατοκτρομαντεία τής Πάτρας που αναφέρει ο Πausανίας⁶⁰.

Τό θυμίασμα ανήκει κατά βάση στο "έκίθυμα"⁶¹, που είναι μία αναίμακτη θυσία, μία προσφορά καπνού από τό κάψιμο όρισμένων ουσιών και κυρίως θυμιάματος. Σκοπός του "έκίθυματος" είναι να φέρη σε φιλική έπαφή τό μαντευόμενο ή μάγο με τούς ανακαλούμενους θεούς και δαίμονες, όπως φαίνεται στις σχετικές συνταγές μαγικών καπύρων⁶², ή και να τούς αναγκάση να έμφανιστούν. Στήν πρώτη περίπτωση τό "έκίθυμα" θεωρείται ως "άγαθοποιόν", ενώ στή δεύτερη "έπαναγκαστικόν"⁶³, δηλαδή ως μέσο μαγικού άναγκασμού. Τό έκίθυμα, στο οποίο ανήκει όχι μόνο τό θυμίασμα αλλά και τό κάπνισμα με τό κάψιμο όρισμένων άλλων ουσιών⁶⁴, συνήθως προηγείται⁶⁵ στις μαγικές και μαντικές ενέργειες και δέι λείπει σχεδόν ποτέ από τις συνταγές σολομωνικών και μαγικών καπύρων⁶⁶. Άκόμα έχει και σημασία άποτροπαίου⁶⁷. Τήν ίδια σημασία έχει ο καπνός από διάφορες ουσίες, ιδιαίτερα όμως από θυμίαμα, και σε άλλους λαούς⁶⁸.

Άπό χριστιανική πλευρά, για τό θυμίασμα που, παρά τις αντιδράσεις τής Έκκλησίας λόγω τής χρήσης του στή λατρεία των έθνικών, καθιερώθηκε τελικά στήν έπίσημη χριστιανική λατρεία⁶⁹ δόθηκαν διάφορες μυστικιστικές έρμηνείες, από τις οποίες προτιμότερη θεωρείται εκείνη, κατά τήν οποία τό θυμίασμα σημαίνει τήν ανάταση του νοῦ και τής καρδιάς προς τόν ούρανό κατά τήν ώρα τής προσευχής⁷⁰ ή τήν προσφορά θυσίας προς τόν θεό⁷¹. Σημασία προσφοράς είχε τό θυμίαμα ως "έκίθυμα" και στή μαγεία, όπως είδαμε. Στο λαό όμως πήρε με τόν καιρό σημασία άποτροπαίου κατά των δαιμόνων⁷², άσθενειών, βασκανείας⁷³ κλπ., κι αυτή τή σημασία, που είναι ή επικρατέστερη στο λαό⁷⁴, πρέπει να έχη και στα έξισταζόμενα είδη μαντείας.

στ. Τό σταύρωμα:

Σέ παραλλαγή ηγαδομαντείας (Κρ.2) οι ποιήτες κάνουν μία-μία τό σταυρό τους, παρακαλώντας από μέσα τους τόν Άγι-Γιάννη να δοῦν στο ηγαδόν τό μελλοντικό σύζυγό τους, ενώ σε παραλλαγή κατοκτροκηγαδομαντείας (ΒΙε.3α) ή ποιήτα "καὶ νει τρεις φορές τό σταυρό της και σπύρει πάνω από τό ηγαδόν". Σ'άλλη πάλι πο-

ραλλαγή (Πελ.62) ἡ κοπέλα "ἔλεγε τό "πιστεύω" καί σταύρωνε τό πηγάδι κι ἔβαζε τόν καθρέφτη...". Τόσο τό σταυροκόπημα τοῦ μαντευομένου, ὅσο καί τό σταύρωμα ὀργάνων τῆς μαντείας, κυρίως τοῦ νεροῦ τοῦ πηγαιλοῦ ἢ λεκάνης κλπ., ἔχουν καί ἀποτρεπτικό σκοπό, ἀλλά ἐπί πλέον ἀποσκοποῦν γενικά στήν ἐνίσχυση τῆς μαντικῆς πράξης μέ τή χριστιανική χροιά πού παίρνει ἔτσι ἡ μαντική τελετουργία⁷⁵.

Μαρτυρίες γιά σταύρωμα τοῦ νεροῦ ὑδρομαντείας, λεκανομαντείας ἢ γαστρομαντείας βρίσκουμε ἄλλωστε στήν ἐκχριστιανισμένη μορφή της πού συνιστᾷ ὁ κώδικας τοῦ Ἑσχωριάλ τοῦ 14ου μ.Χ. αἰ.⁷⁶, καθῶς καί σέ ἐπίσης ἐκχριστιανισμένη συνταγή λεκανομαντείας στό βιβλίο τοῦ Ἱερώνυμου Καρδάνου, *De variatate rerum*⁷⁷.

Ἡ χρήση τοῦ σταυρώματος, τοῦ θυμιάσματος, τῶν προσευχῶν καί τῶν ἱερῶν βιβλίων ὡς ἀποτροπῶν ὀφείλεται στή λαϊκή ἀντίληψη ὅτι σύμβολα, συμβολικές πράξεις ἢ ὄργανα καί ἀντικείμενα πού ἔχουν ἀμεση σχέση μέ τή θρησκεία καί τήν ἐκκλησία, ἰδιαίτερα ὅταν χρησιμοποιοῦνται στή θεία λειτουργία, εἶναι ἀποτρόπαια τῶν δαιμόνων, ὡς ἐχθρῶν τῆς ἐκκλησίας⁷⁸.

ζ. Κεριά ἀναμμένα:

Σέ παραλλαγές λεκανομαντείας καί κατοπτρομαντείας χρησιμοποιοῦνται λαμπάριες ἢ κεριά ἀναμμένα ("Ἠπ.1. - Πελ.8.16.18. - Ἰόν.3. - Πόντ.1) ἢ σπάνια μιά λάμπα⁷⁹. Γιά τή χρήση αὐτῶν ἔχουμε μαρτυρίες καί στή γραπτή παράδοση, δηλαδή μέ συνταγές μαγικῶν καπύρων⁸⁰, σολομωνικῶν⁸¹ ἢ ἄλλων βιβλίων σχετικῶν μέ τή μαντεία καί μαγεία⁸². Ὡς σημειωθῆ ἀκόμα ὅτι χρήση φωτός (ἀναμμένης δάδας) γίνεται καί στή νεκρομαντεία⁸³. Ἐντελῶς φυσική φαίνεται ἡ χρήση τοῦ φωτός γενικά σέ περίπτωση νυχτερινῆς μαντικῆς ἢ μαγικῆς τελετουργίας. Ὁ μαντευόμενος ρειάζεται ν'ἀνάψη κατά τίς συνταγές μαγικῶν καπύρων μιά λάμπα, πού σέ ὀρισμένες περιπτώσεις ὀρίζεται μέ εἰδικές συνταγές⁸⁴. Τό πρόβλημα ὅμως εἶναι ἂν ἡ λαμπάδα ἢ ἡ λάμπα χρησιμοποιεῖται μόνο γιά πρακτικό σκοπό, γιά τό φωτισμό δηλ. τοῦ χώρου τῆς μαντικῆς πράξης⁸⁵ ἢ ἂν πρόκειται γιά ὑπόλειμμα συνδυασμοῦ λεκανομαντείας κλπ. μέ φωτομαντεία (ἢ λυχνομαντεία), ὅπως συμβαίνει σέ συνταγές αἰγυπτιακῶν μαγικῶν καπύρων⁸⁶, ἢ τέλος ἂν ἡ χρήση τους ἐπιδέχεται καί ἄλλη μεταφορική μαγική ἢ θρησκευολογική ἐρμηνεία⁸⁷.

Τό ὅτι ἡ ἀναμμένη λαμπάδα ἢ τό κεριό καί γενικότερα τό φῶς ἔχει καί πρακτική σημασία, πού μάλιστα φαίνεται ὅτι ἐπικράτησε, μαρτυρεῖται καί ἀπό συνταγές μακαλήματος πνευμάτων τῶν σολομωνικῶν. Σύμφωνα μέ μιά ἀπ'αὐτές⁸⁸ τό ἀναμμένο κεριό χρησιμεύει γιά νά μορῆ ὁ ἐνδιαφερόμενος (μάγος) νά διαβάσῃ ὀρισμένο γράμμο⁸⁹ καί μερικούς στίχους, ἐνῶ σύμφωνα μέ μιά ἄλλη οὐ ἀναμμένες λαμπάδες

χρησιμεύουν για να βλέπει τη νύχτα να διαβάσει τους "όρκισμούς" για το άνακά-
λημα πνευμάτων. Στη δεύτερη περίπτωση μάλιστα οι λαμπάδες δε χρειάζονται,
κατά την ίδια συνταγή, αν η μαγική-μαντική πράξη επικληρωθεί την ημέρα⁹⁰, πράγ-
μα που δείχνει την επικράτηση της πρακτικής σημασίας της άναμμένης λαμπάδας,
τουλάχιστον σε μερικές από τις συνταγές⁹¹. Γενικά όμως η φλόγα ανήκει στα μα-
γικά μέσα άποτροκισμού⁹². Ίδιαίτερα η φλόγα των κεριών και λαμπάδων είναι,
σύμφωνα με λαϊκή αντίληψη, που αντικατοπτρίζεται σε έθιμα και μαγικές πράξεις
διαφόρων λαών αρχαίων και νεωτέρων, άποτρεπτικό των δαιμόνων και κακών πνευμά-
των⁹³.

Η χρήση κεριών και λαμπάδων -άλλο πώς σπάνια χρησιμοποιείται στα έξετα-
ζόμενα μαντικά έθιμα⁹⁴ - όφείλεται στην επίδραση της χριστιανικής λατρείας⁹⁵,
στην όποία το κεριό παίζει πολύ σπουδαίο ρόλο κι όπως άλλα αντικείμενα που χρη-
σιμοποιούνται στη θεία λειτουργία, πήρε κι αυτό σημασία άποτροκαίου. Σε μερι-
κές περιπτώσεις μάλιστα για ενίσχυση της άποτρεπτικής δύναμης οι συνταγές σο-
λομωνικών συνιστούν να είναι το κεριό άγιασμένο στη λειτουργία των θιάτων⁹⁶, εν-
σέ παραλλαγή κατοκτρομαντείας χρησιμοποιείται ένα κεριό που θα φέρουν άναμμένο
άπό την Άνάσταση (Πελ.13). Άνεξάρτητα όμως από το σκοπό της χρήσης κεριού
ή λαμπάδας κλπ. η άντανάκλαση του φωτός των στην επιφάνεια του νερού ή του
καθρέφτη συντελεί στη δημιουργία ψευδαισθήσεων (όπτασιών) σχετικά με την έμ-
φάνιση των άνακαλουμένων⁹⁷.

Άμφίβολο επίσης είναι, αν και το φωμί που κρατούν οι μαντευόμενοι σε με-
παραλλαγή πηγαδοκατοκτρομαντείας (ΜΑΣΗ.2) έχει και χαρακτήρα άποτροκαίου -συ-
χνά το φωμί έχει αυτή τη σημασία στο λαό⁹⁸ - ή αν είναι έδος προσφοράς στους
άνακαλούμενους- ή παράθεση δούκνου στα άνακαλούμενα πνεύματα δεν είναι άγνω-
στές συνταγές σολομωνικών⁹⁹ - ή στα δαιμονικά δόντα του πηγαδιού¹⁰⁰ ή αν είναι
ύπόλειμμα "άφλιτομαντείας" ή συμφυρμού ύδρομαντείας-άφλιτομαντείας, που άνα-
φέρεται και από τον Πausανία¹⁰¹. Άλλά και στην περίπτωση της "άφλιτομαντείας"
γνωστής και σε άλλους εύρωπαϊκούς λαούς, ιδιαίτερα στους Γάλλους¹⁰², το ρίξι-
μο φωμιού στο νερό και η προφητεία από αυτό έχει χαρακτήρα προσφοράς¹⁰³. Άση-
σημειωθεί τέλος ότι χρήση φωμιού σε λεκανομαντική πράξη συνιστάται και από συ-
νταγές του λεγόμενου Δημοτικού μαγικού παύρου (DMP)¹⁰⁴.

Όποιαδήποτε σημασία κι αν είχε αρχικά η χρήση του φωμιού, σήμερα είναι
ένα από τα "άλογα στοιχεία" της πηγαδοκατοκτρομαντείας, που θεωρείται άπα-
ραίτητο, αλλά κανείς από τους μαντευόμενους δεν ξέρει τίποτε ούτε για την έμ-
πειρική ούτε για την θεωρητική του σημασία.

Σ η μ ε ι ώ σ ε ι ς

1. Βλ. καὶ Boehm, Hydromanteia, RE. IX,1. 83,13.κῆ.
2. • Πρβλ. τῆ λατρεία τῶν νυμφῶν πηγῶν καὶ πηγαδιῶν καὶ τὶς προσφορὲς καὶ θυσιές σ'αυτὲς ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας καὶ Ῥωμαίους, καθὼς καὶ ἀπὸ γερμανικοὺς λαοὺς. Βλ. Weinhold, Quellen, σ.29,III. Γιά πνεύματα, ἀράκηδες, δράκους, στοιχειὰ δαίμονες κ.τ.ῶ., κού ἐνεδρεύουν σέ πηγάδια, βλ. B. Schmidt, Volksleben d.Neugriechen, σ.93.97.188.189.190. Ἐπίσης Halliday Greek divin. σ. 137 καὶ 157. Πρβλ. καὶ Πολύτου, Παραδόσεις, τ.Α, ἀρ.466. 470.662 - 666 καὶ τ. Β', σ. 1071 - 1072. Βλ. καὶ Αἰκατερινίδου, Ἀμύλητο νερό, σ. 43 καὶ 59. Ἐπίσης ΛΑΠΘ. ἀρ. 118, φ.26, Κεφ.14, § 1, Χρ. καὶ Μ. Γραμματικοπούλου, Τὰ Βράσινα, θεσ/νίκη 1962 (γιά στοιχειὸ ἢ νεράιδα, κού κρατεῖ τό νερό πηγῆς). Ἐπίσης πρβλ. Ἐφημ. "Ἀκρόπολις" 22 Ἰουν. 1936, ἀρθρό: "Ὁ χθεσινὸς κλήδωνας στὸ φάληρο" καὶ Δ. Πετροπούλου, Ἑλλην.δημ. τραγούδια, Ἀθήναι 1958, τ. Α', σ.42, Γ', στ.9 "...στοιχειοκλήγαδο" καὶ στ. 20 "καὶ βγαίνει ὁ Κωσταντούλας μ'ὄλο τό στοιχειὸ". Πρβλ. ἐπίσης καὶ τὶς ἐκκλήσεις σέ στοιχειὰ καὶ ἄλλα δαιμονικά ὄντα τῶν πηγαδιῶν στὸ κεφ.: Μέσα ἀναγκασμοῦ τῶν ἀνακαλουμένων,σ.145, στ.
13. Βλ. Hünnerkopf, Brunnen, HDA. I. 1677 κῆ., § 6: Dämonen und Gottheiten. Ἐπίσης Belonič, Südslawen, σ.120 καὶ 121. Σέ γερμανικὲς περιοχὲς πιστεύεται ὅτι τό πνεῦμα τοῦ πηγαδιοῦ θυμῶνει καὶ τραβάει μέσα ἢ χτυπάει στὸ φάλι ὀποιον κοιτάξη στὸ πηγάδι. Βλ. Hünnerkopf, ὁ.π. I. 1678. Γιά φαντάσματα σέ πηγάδια βλ. Weinhold, Quellen, σ.24. Στά θεϊκά ἢ δαιμονικά ὄντα πηγῶν καὶ πηγαδιῶν ἀπηύθυναν προσευχὲς, ἔκαναν προσφορὲς (Weinhold. Quellen, σ.3) καὶ θυσιές ζῶων, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπων σκάνια, ὅταν τὰ φαντάζονταν ἐξοργισμένα. (Weinhold, ὁ.π.σ.48.49.). Τὰ πνεύματα τῶν πηγῶν ζητοῦν μάλιστα τὰ θύματά τους τὶς περισσότερες φορές τὴν ἡμέρα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (Weinhold, ὁ.π.σ.51).
- Ἡ πίστη αὐτὴ εἶναι πλατιά διαδομένη ἰδίως στοὺς "κατὰ φύση" λαοὺς. Βλ. Robinsohn, Psychol. d. Naturvölker, σ.74-80. Κατὰ τό συγγραφέα, σ. 72 καὶ 74, ἐδῶ ἔχει τὴ βάση τῆς ἡ λατρεία τῶν νεκρῶν καὶ οἱ προσφορὲς σ'αυτοὺς. Ἡ πίστη ὅτι οἱ νεκροὶ εἶναι ἐκκίνδυνοι εἶναι ἀρχαία. Πρβλ. σχόλιο Σεργίου στὴν Αἰνεϊάδα, III,63"...manes sunt animae illo tempore, quo de aliis recedentes corporibus necdum in alia transierunt. sunt autem noxiae...".

- Ἰδιαίτερα μέτρα λαμβάνονταν στήν ἀρχαία Ἑλλάδα, ὅταν οἱ νεκροί ἦσαν ἐλεύθεροι κατά τά Ἄνθεσθήρια. Βλ. Rohde, *Psyche*, I. σ.217 καί σημ.3, καθὼς καί σ. 219,σημ.1, ὅπου παραδείγματα καί βιβλιογραφία καί ἀπό ἄλλους λαούς. Πρβλ. ἐκίσης Φωτίου, Λέξεων συναγωγή, λ.μιαρά ἡμέρα καί λ. κῆρες.
5. Βλ. καί Horfner, *OZ*. I. § 341, σ. 83.
  6. Πρβλ. Σχόλ. στόν Ἀριστοφάνη ("Ὀρνιθες, στ.1490) "...οἱ ἥρωες δέ δυσόργητοι καί χαλεκοί τοῖς ἐμπελάζουσι γίνονται....διό μοι δοκοῦσι καί οἱ τὰ ἥρῃα παριόντες σιγὴν ἔχειν..." (Βλ. *Scholia graeca in Aristophanem*. Fr. Dübner, *Parisiis MDCCCLV*, σ. 242 καί Φ.Κακριδῆ, Ἀριστοφάνους Ὀρνιθες, τ.Β', Ἀθήναι 1974, σ.258-259, σχόλιο στό στ.1492). Ἐκίσης πρβλ.στόν Ἀθήναιο, *ΙΑ*, 461bc (G.Kaibel): "...χαλεπούς γάρ καί πλήκτας τοὺς ἥρωας νομίζουσι καί μάλλον νύκτωρ ἢ μεθ' ἡμέραν". Ἐκίσης πρβλ. Βαβρίου μυθίαμβοι ἢ μῦθοι αἰσώπειοι, 63. Ἰδιαίτερα στ.7-10 (Teubner, σ.57). Πρβλ. καί Λεξ. Ἡουχίου, λ.: κρείττονας "τοὺς ἥρωας οὕτω λέγουσιν. δοκοῦσι δέ κακωτικοί τινες εἶναι" διὰ τοῦτο καί οἱ παριόντες τὰ ἥρῃα σιγὴν ἔχουσι, μή τι βλαβῶσι...". Ἐκίσης πρβλ. Φωτίου, Λέξεων συναγωγή (τ.1, σ.177, σελ.8) λ. κρείττονες: "οἱ ἥρωες" δοκοῦσι δέ κακωτικοί εἶναι" δι' ὃ καί τὰ ἥρῃα παριόντες σιωπῶσιν".
  7. Ὁ νεκρὸς ἀγανακτεῖ καί διαμαρτύρεται π.χ., ὅταν ἀναγκάζεται νά ἐπανεέλθῃ στή ζωὴ, γιὰ νά ἀποκαλύψῃ τὴν αἰτία τοῦ θανάτου του, σέ μιὰ νεκρομαντεία στή Θεσσαλία, πού ἀναφέρει ὁ Ἀκουλῆιος. (Βλ. *Metam.* II. XXIX. p.48-49 Helm.).
  8. Πρβλ. Horfner, *OZ*. II, § 68, καί I. §§ 729.622.785 κέ. καί 875-876, καθὼς καί 879. Ἐκίσης Horfner, *Lekaromanie*, σ. 225. Πρβλ. καί λυχνομαντεία σέ μαγικὸ κέκυρο, ὅπου ὁ θεὸς παρακαλεῖται νά ἐμφανιστῇ χωρὶς νά θυμῶσῃ. (Hessuly, *Neue griech. Z.P.*, Pap. CXXI, Recto, Col.2, 579-581. Σύμφωνα μέ συνταγὴς σολομωνικῶν ὁ μάγος ἔπρεπε νά παρακαλέσῃ τὰ ἀνακαλούμενα πνεύματα νά ἐμφανιστοῦν χωρὶς νά βλάψουν τὸν ἴδιο ἢ τὸ *medium*. Πρβλ. *AA*. σ.36, 21-23, σ.41, 21-23, σ.43, 10-11, σ. 27, 6-7, σ.420, 19, σ.590, 19-20.
  9. Πρβλ. καί σ.417-418 (συνταγὴ ἀνακαλήματος πνευμάτων, ὅπου ὁ μάγος πρέπει νά κέρῃ τὰ μέτρα του, γιὰ νά μὴ σβῆσουν τὰ ἀνακαλούμενα πνεύματα τὴς λαμκάδας του (σ.417, 27 - σ. 418,1).
  10. Γιὰ τὴς διάφορες ὀνομασίαι τοῦ φυλακτηρίου βλ. Suligmann, *Mag. Schutzmittel*, σ. 26-27.

11. Τά υπόλοιπα-βλ. στο κεφ.: Μέσα αναγκασμοῦ τῶν ἀνακαλουμένων, σ.139 καὶ σημ. 4. στή σ. 151.
12. Boehm, Hydromanteia, RE.IX,1.83, 52-53. Παραπέμπει στὸ DNP. X,32 καὶ στὸν Pap.Par. 257 κέ.
13. Boehm, Hydromanteia, δ.κ. IX,1. 83, 15-16.
14. Βλ. Horfner, OZ, I. § 879, σ.248, ὅπου καὶ χωρὶς μαγικῶν καπύρων σχετικὰ μὲ τὴν ὑποταγὴ τῶν δαιμόνων στὸ φυλακτήριον κλπ.
15. Πρβλ. PGM. τ.1. σ.150, Pap. IV, 2505 κέ. "ἔχε δε/φυλακτήριον πρὸς τὸ μὴ σε κατακεσεῖν· εἴωθεν γάρ ἡ θεὸς τοὺς ἀφυλακτηριάστους/ τοῦτο κρᾶσσοντας ἀεροφ(ερ)εῖς κοιεῖν καὶ/ἀπὸ τοῦ ὕψους ἐκί τὴν γῆν ῥίψαι. διὸ οὖν// ἀναγκαῖον ἡγησάμην καὶ τοῦ φυλακτηρίου/ τοῦ κρήσασθαι, ὅπως ἀδι/στάκτως κρᾶσσης." Πρβλ. καὶ τὸν Πάπυρο τοῦ Λονδίνου 122, σειρὰ 239 κέ. "...τὸ δέ φάκος κερύθου κερύ τὸν τράχηλον, ἵνα μὴ σε κλήξῃ" Βλ. Horfner, OZ, I. § 879, σ.248.
16. Πρβλ. PGM. τ.1, σ.156, Pap. IV, 2625 κέ. "... ἴσθι δέ/πεφυλακτηριασμένος πρὸ πάντων καὶ/μὴ ἀτάκτως τῆ πραγματεῖα προσερχόμενος"/ εἰ δέ μὴ γε, μηνύει ἡ θεὸς".
17. Πρβλ. καὶ μαγικὸ πάπυρο τοῦ Βερολίνου, I, 246, (στὸ Horfner, OZ. I. § 879 σ.248): "τοῦτο γάρ μέγιστον σώματος φυλακτήριον, ἐν ᾧ πάντες ὑποτάσσονται καὶ θάλασσα καὶ πέτρα φρίσσουν καὶ δαίμονες φυλακτηρίων τὴν θεῖαν ἐνέργειαν, ἦν κερ μέλλεις ἔχειν".
18. Πρβλ. Πλουτάρχου Ἠθικά, Περί Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος, κεφ.65 (Loeb, V. σ. 152) "Διὸ καὶ λέγεται τὴν Ἰσιν αἰσθημένην ὅτι κινεῖ περιάφασθαι φυλακτήριον ἕκτη μηνὸς ἵσταμένου φωφί".
19. Βλ. Horfner, OZ. I § 879, σ. 248, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία γιὰ ἀποτροπὰ καὶ κάθε λαοῦ.
20. Γιὰ τὰ διάφορα εἴδη τῶν ἀποτροπῶν βλ. Horfner, OZ. I. § 880 σ. 248-249 καὶ Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Προτρεπτ. I, 9P (Loeb, σ.26)
21. Γιὰ τὴν ἀποτροπικὴ σημασίαν τοῦ μαυρομάτικου μαχαίριου στή νεώτερη Ἑλλάδα πρβλ. καὶ Супен, Lécanomancie, σ. 295, σημ. 1, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὶς χρήσεις τοῦ "μαχαίριου τῆς τέχνης".

22. Βλ. καὶ Α.Α. Παπαδοπούλου, Νεοελλ. μαντεία, ΗΜΕ(1923), σ. 154.155.156. Πρβλ. καὶ Παντ. Π. Βουβουλέ, Παραρτήματα, (Κυκλοφορεῖ μαζί με τὸ τεύχος ΙΙΙ, τοῦ τόμου Ι, 1956), 'Ἡράκλειον 1957, σ.19 "...Γιὰ νὰ μὴ βλοσυρήχη τὸ μωρό, πρέπει νὰ τοῦ χουνε στήν κούνια του ἓνα μαυρομάνικο μαχαίρι". Ἡ λαϊκὴ πίστη στήν ἀποτρεκτικὴ σημασία τοῦ μαχαίριου ἀντανακλάται καὶ σὲ παραδόσεις. Πρβλ. Πολίτου, Παραδόσεις, 1,646 καὶ 2,858.
23. Βλ. Α. Παπαδοπούλου, Νεοελλ.μαντεία, δ.π. σ.154. Πρβλ. καὶ Πολίτου, Παραδόσεις, 2, 858.
24. Ἡ ἔννοια "μαυρομάνικο μαχαίρι" ἔμεινε στήν παράδοση καὶ χρησιμοποιεῖται κάποτε καὶ χωρὶς τὴν ἀποτρεκτικὴ ἢ μαγικὴ σημασία. Πρβλ. τὸ δίστιχο, τοῦ συνήθως γράφεται καὶ στίς λεκίδες μαυρομάνικων κρητικῶν μαχαίριων:
- Μαχαίρι μαυρομάνικο θὰ βάλω στὸ ζουνάρι
κι ἂν δέ σέ κλέψω μιὰ βραδιά δέ θά'μαι καλικάρι,
- ὅπου ἡ ἀποτρεκτικὴ καὶ μαγικὴ σημασία τοῦ "μαυρομάνικου μαχαίριου" εἶναι πολὺ ἐξασθενημένη, ἂν ὄχι ἀνύπαρκτη. Πρβλ. ἐπίσης καὶ τὸ λαϊκὸ τραγούδι:
- Ἐνα μαυρομάνικο μαχαίρι εἶναι ἡ ἀγάπη σου, ἀμὲν γιὰλα,
ὅταν τὸ πετᾷς καὶ δέ μέ κόβη, ἀμολᾷς τὸ δάκρυ σου,
- ὅπου ἡ χρῆση τοῦ ἐπιθέτου "μαυρομάνικο" εἶναι ἐντελῶς ἀδικαιολόγητη, δεῖ - χνεὶ ὅμως πόσο ἀδιδασκαστα εἶναι ἀκόμα στὴ λαϊκὴ ἀντίληψη ἡ ἔννοια "μαχαίρι" μέ τὸ ἐπίθετο "μαυρομάνικο" λόγω ἕως τοῦ συνδυασμοῦ τους καὶ τῆς συχνῆς χρῆσης τοῦ στίς μαγικὲς πράξεις.
25. Πρβλ. Πολίτου, Παραδόσεις, 1, 646 "ἦτονε μαυρομάνικο (ἔνν. τὸ μαχαίρι), τοῦ εἶναι ὁ μάγος τῶν κακῶν πραγμάτων". Ἐπίσης δ.π. 2,858. Καὶ στίς συνταγὰς σολομωνικῶν ὁρίζεται ὅτι πρέπει νὰ εἶναι μαυρομάνικο τὸ μαχαίρι. Πρβλ. ΑΑ. σ.495,6: "Τὸν κόλον μετὰ μαχαίρας μελανομανίκου ἐγχάραξον...". καὶ σ.432,20-21. Ἐπίσης πρβλ. Cod.Gennadianus (Ἔκδ. Delatte, σ.309). Βλ. καὶ Haberlandt, Messer, HDA.VI.189. Πρβλ. καὶ συνταγὰς κατασκευῆς μαχαίριου στὰ ΑΑ. σ.406, 21-22: "... καὶ μανίκωσον αὐτὴν τραγείψ κέρατι μέλανι" καὶ σ. 12, 18
26. Κατὰ τὸν Seligmann, (Mag. Schutzmittel, σ. 161), ἐνισχυτικὸ τοῦ ἀποτρεκτικοῦ χαρακτήρα τοῦ σίδερου εἶναι τὸ μαῦρο χροῖμα του, τοῦ εἶναι μισητὸ στὰ κακὰ πνεύματα. Πρβλ. καὶ τὴν κρηγομένην σημ.

27. Πρβλ. ΑΑ. σ.406,15 κέ.: "Περὶ τοῦ ποιῆσαι μάχαιραν" καὶ σ.12,13 κέ. Ἐπίσης πρβλ. Cod. Gennadianus (16ος αἰ.) Delatte, σ.298-299: Ἑρμηνεῖα περὶ τοῦ ποιῆσαι τὸ μαχαίρι τῆς τέχνης. Πρβλ. καὶ ΑΑ. σ. 473,3 κέ.: "...χρὴ πρῶτον ποιῆσαι τὴν μάχαιραν τῆς τέχνης, τῇ ὁποῖα μέλλεις ποιῆσαι παντοῦτον πόλον καὶ παντοῖαν πνευμάτων κλήσιν· ἔχει δὲ οὕτως: λάβε (σίδηρον) ἐκ σπάθης ἢ μαχαίρας τῆς ποιησάσης φόνου...". Κατὰ τὸν Hopfner μάλιστα (Lekanomantie, σ.222) τὸ ὅτι τὸ μαχαίρι πρέπει νὰ γίνεταί ἀπὸ σιδερένιο ἔργαλειο καὶ σκοτῶσε ἄνθρωπο εἶναι μιὰ ἀνάμνηση τοῦ ὅτι κοινὰ συχνὰ στίς λεκανομαντεῖες ἀνακαλοῦνταν οἱ ψυχές δολοφονημένων, ἐκτελεσμένων ἢ γενικὰ σκοτωμένων.
28. Πρβλ. ΑΑ. σ.46,21 κέ. Τὸ μαχαίρι, μολονότι μπηγμένο, ἔχει ἐδῶ, ὅπως καὶ ἡ ἐξάλφα (σφραγίδα) ἀποτρεπτικὴ σημασία. Προστατεύει δηλ. τὸ μαντευόμενο ἀπὸ τὰ "πειράγματα" τῶν πνευμάτων. Κακῶς πιστεύει ὁ Hopfner, Lekanomantie, σ. 226, πὺς καὶ σ'αὐτὸ τὸ παράδειγμα χρήσης τοῦ μαχαίριου τὸ τελευταῖο χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὸ τράβηγμα (ἔλξη) ἢ τὸ κράτημα τῶν πνευμάτων, πρᾶγμα καὶ ἰσχύει βέβαια ὁπωσδήποτε γιὰ τὸ ἐπόμενο παράδειγμα καὶ χρησιμοποιεῖται. (βλ. Hopfner, ὁ.π. σ. 226, σημ.10) ἀπὸ τὰ ΑΑ. σ.41, 1-3: "καὶ ἀφ'οὗ ἔλθουν καὶ τοὺς ἕδη τὸ παιδίον, μπῆξε τὸ μαχαίρι ἐκ τῶν δεξιῶν τοῦ παιδίου καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ Σολομῶντος ἐξ ἀριστερῶν". Ἀλλὰ καὶ στὸ τελευταῖο παράδειγμα ὑπάρχει καὶ ἡ ἀποτρεπτικὴ σημασία καὶ στὸ μαχαίρι καὶ στὴν ἐξάλφα, καὶ γι'αὐτὸ τὸ παιδί πρέπει νὰ βρῖσκεται ἀνάμεσά τους. Γιὰ τὴν ἀποτρεπτικὴν σημασίαν τοῦ μαχαίριου σὲ συνταγὰς σολομωνικῶν πρβλ. καὶ Cupen Lekanomantie, σ. 272, ὅπου κυρίως παρατηρεῖται ἡ ἀποτρεπτικὴ σημασία τοῦ μαχαίριου σὲ συνταγὴν σολομωνικῆς δημοσιευμένης στὰ ΑΑ. σ.40,11 κέ. Πρβλ. καὶ ΑΑ. σ. 418, 5-6: "...ἀσφαλισμένος τὴν θύραν μετὰ τὴν μάχαιραν τῆς τέχνης..."
29. βλ. ΑΑ. σ.494 (σκαρίφημα καὶ σχῆμα). Ἐπίσης Hopfner, Lekanomantie σ.222 (σχῆμα καὶ σ.222-223 (σχόλια)).
30. Hopfner, Lekanomantie, σ.223.
31. ΑΑ. σ.25 καὶ Hopfner, Lekanomantie, σ. 223.
32. βλ. καὶ Haberlandt, Messer, HDA. VI. 191b γιὰ κάρφωμα μαχαίριου στὴν ἀκροὴν χωραφίου γιὰ ἀποτροπὴν βλάβης ἀπὸ τοὺς ὑποχθόνιους δαίμονες (κατὰ τὸ συγγραφέα) καὶ στήλη 193 γιὰ χρῆσιν τοῦ κάρφωμένου στὴ γῆ μαχαίριου ὡς ἀποτροπαίου κατὰ ἀσθενειῶν κλπ. στὴ Γαλλ' α, καθὼς καὶ στήλη 197,3. (Bannendes

Einhauen des Messers in verschiedenen Schutzstellungen). Πρβλ. καί συνταγή φιαλομαντείας μαγ. πατέρου του 3ου μ.Χ. αί. (Βλ. Hunt, Mag. Pap. σ. 235, 39 κέ.), όπου συνιστάται τό μνήξιμο του λίθου, δηλαδή του "μάγνητος του κνέοντος" μέ τους μαγ. "χαρακτήρες" στό άριστερό μέρος της φιάλης: "...καί κήξις τόν λίθον έξ ά(ρι)στερών της φιάλης έξωθεν..." (Βλ. Hunt, ό.π. 235, 41 κέ). Πρόκειται έδω πλό πολύ γιά προστασία της φιάλης, ένω γιά τό medicina συνιστάται παρακάτω (235, 44) τό γράξιμο όρισμένων μαγ. λέξεων στό στήθος του.

33. Πρβλ. καί Haberlandt, Messer, HDA. VI. 189 κέ., § 1.

34. Πρβλ. ΑΑ. σ. 468, 25-27 (άπό τόν Cod. Parisinus Gr. 2419 του XV αί. μ.Χ.): "... καί ύστερον έμπεξε μάχαρον καινήν μελανομάνικον εις τήν ρίζαν του δένδρου...". Έπίσης πρβλ. ΑΑ. σ. 432 (Έτέρη κήξις του καθρέκτου), 20 κέ. "... καί λαβόν μαχαίρον μαυρομάνικον καί καθρέκτιν άειλθε εις τόπον ζιδιον καί μή υπό τινος θεμρούμενος καί ποιήσον κάτω εις τήν γην μετά μαχαίριου ύπερ τάφου όμοίωμα καί γύρωθεν κουλουριού κεντάφαις. καί κήξον τό μαχαίρον εις τήν μέσην, καί θέσε τόν καθρέκτιν άπάνω εις τήν κορυφήν του μαχαίριου...". Έδω βλέπουμε καί άλλες χρήσεις του μαχαίριου.

35. Πρβλ. ΑΑ. σ. 41, 1-3: (πίδικας της Έθνικής Βιβλιοθήκης Άθηνών, αρ. 1265 του 16ου - 17ου αί μ.Χ., φύλλ. 32^v): "... καί άφου έλθουν καί τους ζόρ τό παιδίον, κήξε τό μαχαίρον έν τών δεξιών του παιδίου καί τήν σφραγίδα του Ιολομώντος έξ άριστερών..." καί σ. 47, 16-17: "... άπό έν έλθρ, κήξε τό μαχαίρον εις τήν ταύλαν. άν δέν τό θγάλης, δέν κηγαίνει (=φεύγει)". Έπίσης σ. 578, 19-21: "σπήξον τήν μάχαρον μέσα της τραπέζης καί ειπέ ούτως έδω σε σήγω, κορτζή καί στοιχείον του άδς τόκου" καί παρακάτω σελ. 23-24: "άνόσπασον τό μαχαίρον άπό της τραπέζης καί ούτος φεύγει άπό σου". Έπίσης πρβλ. ΑΑ. σ. 580, 28-31, όπου γιά τήν "άπολογισσον" δηλ. τήν άπόλυση τών ενεργειών συνιστάται καί τό θγάλισμο του μαχαίριου που είναι κημένο στη γη. Πρβλ. καί ΑΑ. σ. 594, 18. Γιά τή σημασία αυτή του μαχαίριου σε λεκανομαντικές συνταγές πρβλ. καί Ουδεν, Λεκανομαντική, σ. 341.

36. Έτσι π.χ. τό στερνόν που κρέκει καί φορδή στό κεφάλι ό μέγος σήφωνα καί συνταγή ποικίλου μαγικού πατέρου άσκοποιεί άπό τή μια μεριά καί προφυλάξει τό μέγος άπό τους βλαβερούς δαιμόνες καί άπό τήν άλλη καί τραβήξει τό άναμλούμενο ενέθωο. Βλ. Kropp, Koer. Zaubertrakte, III § 264, σ. 151, Pap. XLVII, Einal. 3 καί XIII, 55 κέ.

37. Τό μαυρομάνικο μαχαίρι τοποθετεῖται π.χ. κάτω ἀπό τό μαξιλάρι τῆς κοπέλης πού περιμένει νά ἰδῆ στό ὄνειρό της(ὄνειρομαντεία) τό νέο πού θά παντρευτῆ νά θερύξη μέ τό μαχαίρι. Βλ. 'Εφ. "'Ακρόπολις" τῆς 25 'Ιουνίου 1933 μέ τίτλο: "'Η ἡμέρα τοῦ κλήδονα".
38. Πρβλ. ΑΑ. σ. 495, 6 (Cod. Bonon.Univers. 3632 τοῦ IV αἰ.) καί σ. 23,18-19 καί σ. 24, 15-17. Βλ. καί Hopfner, Lekanomantie, σ. 222.
39. Πρβλ. ΑΑ. σ. 430, 11-12: (κιβακτορομαντεία): "... καί ἔχε μάχαιραν τῆς τέχνης καί ποιήσον τήν βύβαν τοῦ Σολομῶν..." καί σ. 578, 9-10.
40. Πρβλ. ΑΑ. σ.432, 22-23: "κεντάλφαις" καί Hopfner, Lekanomantie, σ.222.
41. Στή σολομωνική (κώδικα) τῆς 'Εθν.Βιβλιοθ. 'Αθηνῶν, ἀρ. 1265 (τοῦ 16ου αἰ ἀρχές), φ. 15^a συνιστάται: "Διά νά κάμης καθαρὸν χαρτύν... καί σφάξε το (ένν. τό ἀρνύ) μέ τήν ῥηθεῖσαν μάχαιραν τῆς τέχνης". 'Επίσης σέ παρόμοια συνταγή τοῦ κώδικα τῆς 'Ιστορ. καί 'Εθνολ. 'Ετ. τῆς 'Ελλάδος (ἀρχές 18ου αἰ.) συνιστάται: "καί σφάξε το μέ τό εἰρημένον μαχαίρι τῆς τέχνης".Βλ. Πολύτου, Παλ. Σταχ., σ. 561. 'Επίσης πρβλ. ΑΑ. σ. 407, 20-21.
42. Πρβλ. καί τίς χρήσεις καί σημασίες τοῦ μαυρομάνικου μαχαίριου κατὰ τόν νομοκάνονα τοῦ κώδικα ἀρ. 734 τῆς ἀγιορειτικῆς βιβλιοθήκης τῶν 'Ιβήρων τοῦ ΙΖ'αἰ. βλ. Πολύτου, Νομοκάνων, Λαογρ. 3(1911), σ.388,(31-32), 385 (9-10 καί 20 κέ).
43. Πρβλ. ΑΑ. σ.580, 24-26. Βλ. καί Hopfner, Lekanomantie, σ. 228.
44. Πολύτου, Παραδόσεις, τ. 2 σ.858 σχόλιο στήν παράδ. ἀρ. 269. Παραπέμπει στόν Preller, Griech. Myth. II. σ.395, στόν El.H.Meyer, Indogerman.Mythen, II. σ.423-424 καί στόν Roscher, Lexikon der Mythologie, III, σ.1832.
45. Μέ τό μαχαίρι αὐτό ἢ ξίφος, δῶρο τοῦ 'Ηφαίστου, μπορούσε ὁ Πηλέας νά ἀποκρούσῃ ὅλα τά ἄγρια θηρία καί τέρατα πού τόν ἀπειλοῦσαν. Βλ.Rose, Griech. Mythologie, σ. 253.
46. Στό λ τῆς 'Οδύσσειας χρησιμοποιεῖ ὁ 'Οδυσσεύς τό ξίφος του ὡς ἀποτρόχαιο καί κρατεῖ μ'αὐτό μακριά του τίς ψυχές πού συγκεντρώνονται στό χυμένο αἷμα τῆς θυσίας. Πρβλ. στ. 47 κέ. καί στ.81 κέ., στ.95 κέ., ὅπου ὁ νεκρός Τειρεσίας ἐμφανίζεται, ἀλλά φοβᾶται ἀπό τό ξίφος καί λέει στόν 'Οδυσσεύα νά τό ἀπομακρύνῃ. Βλ.Ν.Γρηγορά, 'Ερμηνεία εἰς τόν Σωκράτους περὶ ἐνυπνίων λόγον, PG.149.817B-618."...ξίφος δέ διότι ἔθος ἐστὶ τοῦ χρωμένους δαιμονικαῖς

μαγγανείαις ξίφη κρατείν όποιά τινα, μήπως βιαζόμενοι τούς άφορκισμούς και τας έπικλήσεις οι δαίμονες καόν τι δράσωσι έξαίφνης είσκηθήσαντες έπί τόν άφορκίζοντα και έπικαλούμενον. Διά τούτο τούτων ξίφη βαστάζειν άναγκάζονται, ίνα δι' αούτων έκφοβώσιν έκείνους, και ούκ έώσιν έγγύς αούτων προσελθείν, αλλά κόρρωθεν έρωτώμενοι άποκρίνωνται". Πρβλ. και Keller, Aberglaube, σ. 156 για τή χρήση του ξίφους ως άποτροκαίου από νεκρομάντις στη νεώτερη έσοχή.

47. Τό μαυρομάντικο μαχαίρι θεωρείται άντικαταστάτης του ξίφους. Κατά τόν Haberlandt (Messer, στό HDA. VI.189): "τό ότι για τό μαγικό μαχαίρι άπαιτείται μαύρη λαβή σέ παραδόσεις της καλογηρικής φιλολογίας προέρχεται από ένα έλληνοσικελικό κύκλο τυκικών (Γαμπηκτείς), όκου πρόκειται, όπως άκριβώς και σέ πολύ καλιές γερμανικές δεισιδαιμονίες, για πολεμικό μαχαίρι (ξίφος)". Τό ότι τό μαχαίρι άντικατέστησε τό ξίφος φαίνεται και στην προϋπόθεση που άπαιτείται από συνταγές σολομωνικών να γίνεται τό "μαχαίρι της τέχνης" από σίδερο "έκ σπάθης ή μαχαίρας της κοιλιάς φόνου..." Βλ. ΑΑ. σ.473, 3 κέ.
48. Πρβλ. Σχόλιο Q στό στ. 48 του λ της 'Οδύσσειας "...ξίφος έρουσάμενος...": "κοινή τις παρά άνθρωπος έστίν ύπόληψις ότι νεκροί και δαίμονες σίδηρον φοβούνται". Σύμφωνα με καλιά λαϊκή πίστη τά φαντάσματα τρέκονται σέ φυγή, έστω και αν άκούσουν μόνο τόν κρότο από χαλκό ή σίδερο. Πρβλ. Αουκιανού, Φιλοφουδής ή άπιστών, 15. (Loeb, Vol.III, σ. 342). Πρβλ. και πίστη των 'Αράβων, κατά τήν όποία μπορεί κανείς να διώξη τά κακά πνεύματα και μόνο με τήν κραυγή "σίδερο. σίδερο.". Βλ. Schlignann, Mag. Schutzmittel, σ. 168. Κατά τό νομοκάνονα του κώδ. 734 της άγιορ. βιβλιοθήκης των 'Ιβήρων που άνήκει στόν ΙΖ' αί.μ.Χ.: "...όταν πέφτη/τό χαλάει ρίπτουσι σίδηρα έξω διά έμπόδιον. Βλ. Πολύτου, Νομοκόνων, δ.ε. σ.387, 21-22.
49. Σ'αυτή τήν πίστη όφείλεται κατά τόν Saligmann, (Mag.Schutzmittel, σ.156) τό ότι στό Loango κ.χ. φορούν στό λαιμό και σέ άλλα μέλη του σώματος μεταλλικά περιδέραια, δαχτυλίδια, βραχιόλια κλπ.Βλ. και Α. Παπαμιχαήλ, Χρησις των μετάλλων είς μαγικές και άλλας ένεργείας είς τόν κοινωνικόν βίον του λαου, ΕΑΑ, τ. ΙΕ'- ΙΙΤ' (1962-1963) σ. 62-91. Κυρίως σ. 64-66. Φυσικά είναι ύπερβολή να θεωρηθ ότι ότιδήποτε μεταλλικό άντικείμενο φοριέται έχει άποτροπτική σημασία και να ύποτιμηθ ό σκοπός του "στολισμοού", που έπιδίδεται με τά άντικείμενα αυτά.

50. Βλ. Seligmann, Mag. Schutzmittel, σ. 161 κέ. Στήν ἀρχαιότητα πιστευόταν πώς ὁ σίδηρος προφύλαγε μικρούς καί μεγάλους ἀπό τά μάγια. Γι' αὐτό φοροῦσαν ἓνα ἐγχειρίδιο ἢ σχημάτιζαν γύρω τους ἕναν κύκλο μέ σιδερένιο ἀντικείμενο. Βλ. Seligmann, ὁ.π. σ. 163, Πρβλ. καί Παπαδοπούλου, Νεοελλ. μαντεία, σ. 154.
51. Στήν Ἄν. Πρωσία, ὅταν τό φέρετρο μέ τό νεκρό ὀδηγῆται ἔξω ἀπό τό σκίτι γιά τήν κηδεία, πιστεύεται ὅτι πρέπει νά εἶναι τοποθετημένο στό κατώφλι ἓνα τσεκούρι ἢ μιὰ κλειδαριά, γιατί ἄλλιῶς ξαναγυρνάει πίσω ὁ νεκρός. Βλ. Seligmann, ὁ.π. σ.167.
52. Seligmann, ὁ.π.σ. 167. Ἐκίσης Γ. Μέγα, ΖΕΛ. τ.2. σ.10: στούς "ἀποτροπιασμούς κατά παντός κακοποιοῦ δαίμονος ἢ ἄλλου κακοῦ στοιχείου" συμπεριλαμβάνει: "μαχαίρι, βελόνι, φαλίδι, πέταλο, κλειδί, κυροστιά, ὕνι, σίδηρο ἐν γένει ἢ ἄλλο μέταλλον".
53. Γιὰ τήν σημασία τῶν φαλῶν στίς μαγικές ἐνέργειες πρβλ.καί Πολύτου, Παλαιογρ. σταχ. σ. 569.
54. Σέ μή χριστιανικούς λαούς τόν ἔδιο ρόλο παίζουν τά ἱερά βιβλία τῆς θρησκείας τους ἢ ἀποσπάσματα τοῦ περιεχομένου τους. Στήν Αἴγυπτο π.χ. γιά τή μαντική πράξη τοῦ ἀνακαλήματος πνευμάτων σέ σταγόνα μελάνης γιά τήν πρόβλεψη τοῦ μέλλοντος κλπ. ὁ μάγος στερέωνε στό κάλυμμα τοῦ κεφαλιοῦ τοῦ παιδιοῦ-medium κομμάτι χαρτιοῦ, ὅπου εἶχε γραφῆ ἀπόσπασμα ἀπό τό κοράνιο. Βλ. Lefébure, Miroir d'encepe, σ. 219.
55. Πρβλ. καί ΑΑ. σ.588, 2-3 : "φάλαντες τό Πάτερ ἡμῶν καί τό Χαῖρε κεχαριτωμένη" καί Kropp. Kort.Zaubertexte, III. § 358, σ. 210. Τά γραπτά ἔχουν μεγαλύτερη σημασία στή μαγεία καί ἡ μαγική ἐπίδρασή τους θεωρεῖται διαρκής. Πρβλ. Kropp, ὁ.π. § 192, σ.113 καί Wuttke, Volksaberglaube, § 243, σ. 177-178.
56. Πρβλ. καί συνταγή ὑδρομαντείας στό βιβλίο τοῦ Cardanus, De Varietate rerum, Lib.XVI, Cap.93., ὅπου τό Pater noster κατέχει τήν πρώτη θέση μεταξύ ἄλλων προσευχῶν. Βλ. Boehm, Hydromantie, HDA. IV. 561. Δέν σημαίνει ὅμως πώς παντοῦ καί πάντοτε ἡ προσευχή αὐτή κάζει τό ρόλο τοῦ ἀποτροπαίου ἢ μόνου αὐτοῦ.
57. Βλ. παραπάνω κεφ: Μέσα ἀναγκασμοῦ τῶν ἀνακαλουμένων, γ καί δ. σ.139 κέ.

58. Βλ. παρακάτω Κεφ. Όροι ή προϋποθέσεις..., τούς όρους κγ I καί κγ II. σ. 223-224.
59. Πρβλ. ΑΑ. σ.48, 10. Πρόκειται για συμφωρούς φαλμών καί παρακλήσεων στό θεό για τήν άποστολή πνεύματος κού θ'άπαντήση στις έρωτήσεις του μάγου. Οί φαλμοί έδω έχουν σημασία μέσωσν άναγκασμοϋ κυρίως, όπως φαίνεται από τό περιεχόμενό τους καί από τό συμφωρό τους μέ παρακλήσεις στό θεό νά στείλη τό πνεϋμα. (Πρβλ.σειρ.20 κέ.: "...καρδίαν καθαράν πτίσον έν έμοϋ ό θεός καί πνεϋμα εύθύ έγκαίνισον έν τοις έγκάτοις μου· τό πνεϋμα τό άγαθόν, έλθε εις μέ, δεΐξόν με όλην τήν άλήθειαν· τό πνεϋμά σου τό άγαθόν τό άγιον μή άντανέλης άπ'έμοϋ, αλλά δώρησε αξίως τήν χάριν σου"). Τό ότι όμως οί φαλμοί πρέπει νά διαβαστούν στις 4 γωνίες του σκιτιοϋ καί μάλιστα διαφορετικοϋ στην κάθε μία δείχνει ότι έχουν καί χαρακτήρα άποτροκαΐου, (πρβλ. καί σ. 48, 11-13 "...καί (ή) συντυχία του ένι βραχυνή· καί μήν φοβῶσαι. ιδού καί εκείνα όπου θέ νά διαβάσης"), αλλά καί ένισχυτικοϋ της μαγικής-μαντικής τελετουργίας γενικότερα.
60. "... καί θυμιάσαντες εις τό κάτοπτρον βλέπουσιν" Βλ. Πausanίου, Έλλάδος Περιήγησις, 7, 21, 12.
61. Πρβλ. καί Horfner, OZ. I § 869 κέ., σ.243 κέ.
62. Πρβλ. PGM. τ.1.σ. 10, Pap.Berlin 5025 (τέλος του 4ου άρχές του 5ου μ.Χ.αι.) σειρά 170 κέ. Βλ. καί Horfner, OZ.I. § 870, σ. 244.
63. Βλ. PGM. τ.1. σ. 156, Pap.IV, 2675 κέ. (Pap. Paris. Bibl. Nat. Suppl. gr. 574 του 4ου μ.χ. αι): "Έστιν οδν τό έπίθυμα τό άγαθοποιόν, δ θύεις πρώτη καί δευτέρα ήμέρα (τή δέ τριταία μετά του έκα/νάγκου καί τό έπίθυμα τό έπαναγκαστικόν". Βλ. καί σημ. 65 παρακάτω.
64. Βλ. καί Horfner, OZ. I. § 540, 1-12, σ. 138.
65. Κατά τό άνακάλημα κάποιας θεότητας τό έπίθυμα, κατά τις έδηγίες των μαγικών εκύρων, είναι τό πρώτο από τά μέσα κού χρησιμοποιούνται πριν από τή μαγική πράξη, για νά δελεάσουν, νά έλπίσουν ή καί νά άναγκάσουν τή θεότητα νά έμφανιστή. Βλ. Horfner, OZ. I. § 541, σ.138. Πρβλ. καί συνταγή γαστρομαντείας στό ΑΑ.σ.51,8 κέ.: "Έπεικαλοϋ πρώτα τούς άγγέλους της ήμέρας νά ύποτάξουν τά δαιμόνια εις τήν χρείαν σου μέ τά παυνίσματα λίβανου καί άσπύγανον καί τριαντάφυλλα ζηρά...". Κάποτε όμως τό έπίθυμα άνήκει στό μετά τή μαγική πράξη για τήν "άπόλυση" της θεότητας, όποτε καίονται για

τή δημιουργία καπνοῦ οὐσίες ἀντικαθητικές σ'αυτή. Βλ. Horfner, OZ I. § 541. σ. 138. Πρβλ. καί § 539 καί § 540 σ. 138 γιά τό ρόλο τῆς συμκάθειας καί ἀντικάθειας τῶν ἀνακαλούμενων θεῶν πρὸς τόν καπνό τοῦ ἐπιθύματος ὀρισμένων φυτῶν.

66. Βλ. Horfner, OZ. I. § 541, σ. 138. Ὡς παράδειγμα βλ. συνταγή γαστρομαντείας στά ΑΑ.σ.64, 17-20. Ἐπίσης σ.496, 5-6. Πρβλ. καί PGM.τ.1.σ.22, Pap. II (= Pap. Berlin 5026 τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ.) 25 κέ. καί σ.6, Pap. I, 7 καί 62 καί σ.10, Pap. I. 170 κέ. Ἐπίσης Wessely, Griech. Zauberpapyrus, σ.50, 214-215 καί σ. 125, 3194-3196 κ.ά.
67. Οἱ Αἰγύπτιοι κίστευαν ὅτι μέ τά καπνίσματα μποροῦσαν νά διώξουν ὅλα τά δαιμονικά ὄντα πού παρουσιάζονταν στά σκοτάδια, στά σύννεφα καί στούς ἀτμούς. Βλ. Horfner, OZ. I, § 544, σ. 139. Πρβλ. καί συνταγή γιά ἀνακάλημα πνεύματος (Στοιχείωσις τοῦ Μορτζή) στά ΑΑ. σ. 578-580, ὅπου (σειρά 28 κέ. τῆς σ.580) γιά τό διώξιμο τοῦ πνεύματος μετά τό ἀνακάλημα συνιστᾶται μεταξύ ἄλλων τό θυμίαμα μέ λιβάνι: "καί ἀφ'οὔ ἐρωτήσης καί θέλης νά τό σχολάσης, θυμίασον μετά λιβάνου τόν τόπον ἐκεῖνον καί ἔκβαλον τό μαχαίρι...καί ἔπαρον τό σημάδι...".
68. Στούς Γερμανούς π.χ. ἰδίως στούς καθολικούς, τό κάπνισμα μέ θυμίαμα καί μέ ὀρισμένες ἄλλες οὐσίες θεωρεῖται ἰσχυρό μέσο προφύλαξης ἐνάντια στίς μάγισσες καί στά κακά πνεύματα, ἰδίως σέ ὀρισμένες χρονικές περιόδους, ὅπως τό Δωδεκαήμερο, ἡ παραμονή τῶν φώτων κλπ. Βλ. Wuttke, Volksaberglaube, § 253, σ.185 βλ. καί R. Kriss-Hubert Kriss-Heinrich, Volksglaube im Bereich des Islam, Wiesbaden, 1962, II, σ.27.
69. Βλ. Π.Ν. Τρεμπέλα, Ἀρχαί καί χαρακτήρ τῆς Χριστιανικῆς λατρείας, Ἀθήναι 1962, σ.15, σημ.35.
70. Βλ. Κ. Καλλιπύκου, Ὁ χριστιανικός ναός καί τά τελούμενα ἐν αὐτῷ², Ἀθήναι 1958, σ. 163. Πρβλ. καί Γ. Κωνσταντίνου, Λεξικόν τῶν Ἀγίων Γραφῶν, Ἀθήναι 1888, σ.418, λέξη "θυμίαμα", ὅπου τό θυμίαμα χαρακτηρίζεται ὡς "σύμβολον προσευχῆς" μέ τόν καπνό τοῦ ὁποῦ αὐτή ἀναμειγνύεται καί ἀνέρεται. Στήν Ἰουδαϊκή λατρεία τό θυμίαμα συμβολίζει ἐπίσης "προσευχήν ἐκ καρδίας καθαρᾶς καί πλήρους πρὸς τόν θεόν ἐμπιστοσύνης ἀνακεκομένην". Βλ. Π.Ν. Τρεμπέλα, ὁ.π. σ.8.
71. Βλ. Μεθ. Κοντοστόπουλου, Τελετουργική τῆς ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ ἀγίας ἐκκλησίας, Κέρκυρα 1958, τ. Α', σ.182. Πρβλ. καί σ.178, ὅπου παρατηρεῖται ὅτι

καί στούς Ἰσραηλίτες, ἀπ' ἔκου τό θυμιάμα πέρασε καί στό χριστιανικό καί, εἶχε παρόμοια σημασία.

72. Γ. Μέγς, Παραδόσεις περὶ ἐσθνευῶν, Λογογραφία 7(1923), σ. 515, σημ.2 καί Στ. Βίου, Χιακαί παραδόσεις, Λογογραφία 10(1929), σ.196. Πρβλ. καί τήν παροιμιώδη φράση: "Πῶς τά κᾶτε; - Σάν τό διύολο μέ τό θυμιάμα". Ἐπίσης πρβλ. τήν ἠπειρωτική παροιμία "ὁ διαβολος φεύγει μέ τό θυμιάμα". Βλ. καί B. Schmidt, Der böse Blick, σ. 603, σημ.2.
73. B. Schmidt, ὁ.π. σ. 603.
74. Πρβλ. παραπάνω σημ. 72.
75. Στήν πρώτη παραλλαγή τοῦ ἀναφέραμε (Κρ.23) τό σταυροκόπημα τοῦ μαντευομένου ἀποσκοπεῖ κυρίως στήν ἐνίσχυση τῆς παράκλησής του. Ἄλλωστε καί στήν ἐπίσημη χριστ. λατρεία ἡ προσευχή συνοδεύεται ἀπό σταυροκόπημα.
76. Ganszyniec, Λεκανομαντεία, RE. XII,2. 1887, κέ.
77. Lib. XVI, Cap. 93. Βλ. Boehm, Hydromantie, HDA.IV.561.
78. Πρβλ. καί παραπάνω σημ. 72 (Στ. Βίου, Χιακαί παραδόσεις).
79. Μόνο σέ μιᾶ παραλλαγή ἀπ' ὅσες ἔχω ὑπόψη μου χρησιμοποιεῖται λάμπα ἀναμμένη (Κυκλ. 6α).
80. Βλ. DMP. Col. XIV,21.
81. Πρβλ. AA. σ.49,8 (συνταγή φιαλομαντείας), σ. 50, 22 καί 25, σ.64, 16-17, σ. 588, 21-22.
82. Πρβλ. συνταγές ὕδρομαντείας στόν Cardanus, De varietate rerum, I. 564 καί στόν Johann Hartlieb, Buch aller verpotten Kunst, 1456. (Ἔκδ. D.Ulm, Halle 1914) Kap. 55. Βλ. καί Boehm, Hydromantie, HDA.IV, 559 (Τά κεριά ἀνάβονται γύρω ἀπό τή λεκάνη σάν νά ἐπρόκειτο, κατά τόν Boehm, σέ τῆς ἀκοδοθοῦν θεϊκές τιμές.
83. Ὁ μάγος Ηλιοβαζάνης στό "Μένικιο ἢ Νεκρομαντεία" τοῦ Λουκιανοῦ κρατεῖ κατὰ τό ἀνακάλυμα τῶν Ἐριτύων, τῆς Ἐνάτης καί τῆς Περσεφόνης μιά ἀναμμένη δάδα. Morfner, Nekromantie, RE. XVI, 2. 2226, 60 κέ. Πρβλ. καί K. Seligmann, Das Weltreich der Magie, Stuttgart 1958, σ.232, εἰκ.121: Παριστάνεται ὁ John Dee καί ὁ Edward Kelly σέ ἀνακάλυμα νεκροῦ. Ὁ πρῶτος κρατεῖ ἀναμμένη δάδα.

84. Kropp, Kopt. Zaubertexte, III. § 258, σ. 148 καὶ παρακάτω § 268.
85. Πρβλ. Abt, Apologie, σ. 220 - 221 (σ.τόμου 294-295).
86. Βλ. Boehm, Hydromanteia, RE. IX, 1. 82, 27-30 καὶ Lefébure, Le vase divinatoire, σ. 69.
87. Κατὰ τὸν Abt, (Apologie, σ.239): "... τὸ φῶς ἀντίθετα γίνεται μεσότης τῆς μαντείας καὶ ἔδρα τοῦ θεοῦ κού φανερώνει τὸ μέλλον ἀπ'τὴν ἀπλοϊκῆ ἀντίληψη ὅτι, ὅπως αὐτὸ φωτίζει τὸ σκοτάδι τῆς νύχτας, ἔτσι φωτίζει καὶ τὸ σκοτεινὸ μέλλον. Ταυτόχρονα ἡ φλόγα ἀποκρούει τὴν ἐνοχλήσεις (πειράγματα) ἀπὸ τοὺς δαίμονες. Βλ. καὶ σημ. 1.2.3. πρὸ πάνω.
88. Βλ. ΑΑ. σ.47, 23 κέ.
89. Βλ. ΑΑ. σ.48, 3 κέ. "...καὶ νὰ ἔχῃς ἓνα κερὶ ἀναμμένον διὰ νὰ διαβάσῃς τὸν φαλμόν θ'καὶ τὰ ἔνια βερσάτα κάτωθεν ...".
90. Βλ. ΑΑ. σ. 425, 25-26.
91. Πρβλ. ΑΑ. σ.24, 10-13.: "Ἐάν τύχη νύκτα, ἔχε φανάρι καὶ λαμπάδας διὰ νὰ βλέπῃς νὰ διαβάσῃς τοὺς ὀρκισμοὺς... εἶδέ καὶ τύχη ἡμέρα οὔτε κερὶ οὔτε φανάρι θέλεις" καὶ σ.32, 20-21: "... καὶ εἰ μὲν ὁ καιρὸς εἶναι νύκτα, κερὶά μέσα εἰς φανάριον ἔχε..." καὶ σ.418, 2-3: "εἰ δέ ἡμέρα γένοιτο, οὐ χρειάν ἔχεις τούτων τῶν λύχνων ἢ τῶν λαμπάδων".
92. Πρβλ. καὶ σημ. 87.
93. Γιὰ τὰ ἔθιμα αὐτὰ καὶ τὴν μαγικὴν πράξις βλ. Seligmann, Mag. Schutzmittel, σ. 123 - 129,. Ἐπίσης βλ. Clemen, Reste der prim. Religion, σ.138 καὶ σημ. 3.
94. Βλ. παραπάνω σημ. 79.
95. Ὁ Cunen (Lécanomançie, σ.329) παρατηρεῖ σχετικὰ ὅτι ἡ μαγεία ἐπικαλεῖται τὰ πρὸ εὐγενικὰ πράγματα, δηλ. τὴν παρθενία τοῦ παιδιοῦ-mediumκαὶ τὸ φῶς τῶν λαμπάδων, τόσο πολὺ ἀρεστά στοὺς βυζαντινοὺς ἀγίους. Κατὰ τὸν Ἰβλίο, σ. 300 "Les cierges, sans doute bénits comme dans d'autres recettes, écartent les vexations des esprits". Τοὺς ἀναγνωρίζει ἐπομένως καὶ ἀποτρεπτικὴ σημασία. Πρβλ. καὶ σ. 300, σημ.2.
96. Πρβλ. ΑΑ. σ.49, 4. κέ.: "...καὶ νὰ ἔχῃ καὶ κερὶν τῶν φώτων ἃς ἦναι καὶ βαπτίσης (τὸ) κερὶν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου

- Πνεύματος...". Έκσης σ.50,σειρ.22 κέ. Πρέκει νά παρατηρηθῆ ἀκόμα ὅτι καί οἱ δυό συνταγές γαστρομαντείας (δηλ.φιαλομαντείας) κού παραθέσαμε ἀποσκά-
σματά τους δέν ὀρίζουν ὡς χρόνο τέλεσης τῆς μαντικῆς πράξης τή νύχτα, ὥστε δέν δικαιολογεῖται ἡ χρήση κερλιῶν γιά πρακτικό σκοπό.
97. Πρβλ. σχετικὰ σχόλια τοῦ Cunep, Lécanomancie, σ. 339. Έκσης πρβλ. Silberer, Lekan. Versuche, σ. 385.
98. Γ. Μέγα, ΖΕΛ. τ.Β',σ.11 Έκσης B.Schmidt, Der böse Blick, σ. 602 καί Eckstein, Brot, στό HDA. I. 1623, II.: Das Brot wirkt apotropäisch. Πρβλ. καί τήν χρήση φωμιλοῦ στόν DMP. III, 8-9 καί X, 14 ὡς ἀποτροπαίου κατά τόν Boehm, Hydromanteia, RE.IX,1. 82, 21 κέ.
99. Πρβλ. ΑΑ. σ.47, 4 κέ. Πρβλ. καί προσφορά φωμιλοῦ ("καταλικῶν ἀπό τοῦ ἄρτου οὔ ἐσθλεύεις...")μεταξύ ἄλλων καί σέ "βιαιοθανάτους" νεκρούς. Βλ. PGM. τ.1. σ.118, Pap. IV, 1393 κέ.
100. Γιά προσφορές φαγητῶν καί φωμιλοῦ σέ πηγάδια καί πηγές πρβλ. ΛΑΠΘ, ἀρ. 385, Ἴνδρ.Μόσχου, Εἰάνθη 1966, σ.10. Τέτοιες προσφορές ἀποσκοποῦν ὄχι μόνο στήν προφύλαξη ἀπό τήν ξηρασία (do ut des, δηλ. γιά νά μή στερέφη τό νερό), ἀλλά,σέ μερικούς λαούς, καί γιά νά ἀποκαλύψη ἡ πηγὴ ἢ τό πηγάδι τό μέλλον. Βλ. Weinhhold, Quellen, σ.33.55.56. Έκσης βλ. Wuttke, Volks-
Gberglaube, § 429, σ. 292-293. Γιά προσφορές μελιγμάτων σέ ἀγίους ἢ νεράιδες, μοίρα, στοιχεῖά ἢ δαιμονικά ὄντα κλπ. βλ. Γ. Μέγα, ΖΕΛ. τ.Γ' σ. 26. Γιά προσφορές γλυκισμάτων καί καρπῶν στό στοιχειό καί στούς δαί-
μονες τοῦ πηγαιδιοῦ βλ. Κουκουλέ ΒΒΠ. τ.Α', II. σ. 274 καί Hün-
perkopf, Brunnen, στό HDA I 1682. Έκσης Eckstein, Brot, στό HDA. I. 1616, § 16.
101. Πausanίου, Λακωνικά, 3,23,6.
102. Eckstein, Brot, στό HDA. I. 1617.
103. Βλ. Eckstein, ὁ.π.
104. Πρβλ. DMP. Col. X, 14. (Έκθ. Griffith-Thompson, I. σ. 77) καί Col.III, 8-9 (Griffith-Thompson, I.σ.33).Κατά τόν Seligmann ἄλλωστε (Mag. Schutz-
mittel, σ. 278) "καί ἡ συχνή συμπαράθεση ἀλατιοῦ καί φωμιλοῦ πρέκει νά θεωρηθῆ ἐξελαστήριο μέσο."

4. Η ΚΑΛΥΨΗ ΤΩΝ ΜΑΝΤΕΥΟΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ ΤΗΣ ΜΑΝΤΕΙΑΣ

Στις περισσότερες παραλλαγές τῶν εἰδῶν μαντείας τοῦ θέματός μας ἀπαραίτητο στοιχεῖο τῆς μαντικῆς τελετουργίας εἶναι ἡ κάλυψη τοῦ μαντευομένου ἢ καὶ τῶν ὀργάνων τῆς μαντείας ἢ μόνο τῶν τελευταίων, μέ πανύ ἢ κεφαλομάντιλο ἢ κουβέρτα καὶ ἄλλα ὅμοια, συνήθως σέ χρώμα κόκκινο, ἄλλὰ καὶ μαῦρο ἢ ἄσπρο. Παραθέτω πίνακα παραλλαγῶν ὡς πρὸς τὰ μέσα τῆς κάλυψης καὶ τὰ χρώματά τους, καθὼς καὶ τὰ ἀντικείμενά της:

α. Μέσα κάλυψης:

I. Τὰ εἶδη:

a. πανύ ὀκιοιοδήποτε:

Ἡκ.1.2.3.-Μακ.5.6.7.8.11.12.15.16.19.20.22.23.26.- θρ. 1.3.5.- θεσσ.1.2.4.7α.
8.11.13.16.19.21.24.25.26α.27.29.31.32.33.40.41.42.43.44.46.(47).49.52.53.54.
56.- Στ.1α.6α.7γ.8.10α.10β.10γ.11.15.17.19.21α.21β.Εὔβ.1.4.5.8.9.11-ΒΣπ.1.2.3α.
4.5.6.7.- Πελ.1.4.5.6.7.8.9.10α.10β.11.12.14α.15.18.22.23.24.25.28β.29.30.31.33.
35.36.37.42β.45.49.50.54.56.57.59.60.62.64.67.68.69α.70α.- Ἴδν.5.6α.6β.11.12.
13.14.16.- Κυκλ.1β.5α.6β.7.8.9.11α.12α.14.15.17.- Κρ.10.19.21.22.25.28.32.33.39.
40.-θρΝ.1.- ΜΑΣΝ.2.3β.4.6β.7.8.10.14.- ΔΜΑΣ.2.- Πόντ.1.

b. κεφαλομάντιλο:

Ἡκ.6.7.8.- Μακ.10.17(διάφανο).-θεσσ.14.17.18.23.35.50.55.- Στ.20.- Πελ.21.26.
32.40.41.48.51.52.55.63.66.70α.- Ἴδν.15.- Κυκλ.2.13.16.- Κρ.11.13β.15.27.36α.
38.- ΜΑΣΝ.11.12.- ΔΜΑΣ.6.-Χτ.1.

c. πέπλο νύφης κόκκινο ("καμάρυ"):

θεσσ.30.- Κρ.5.

d. κουβέρτα (σεντόνι, κιλίμι κ.τ.δ.):

Ἡκ.4.- Μακ.3.4.13.14.18.21.- θρ.10.13.- θεσσ.28.41.45.48.51.- Στ.12.16.- Εὔβ.
10.- Πελ.39.43.61.65.- Κρ.34.35.- θρ.Ν.2.

e. ροῦχο:

θρ.7.- Πελ.17β.19.- Κρ.7β.

f. τραπεζομάντιλο:

Ἴδν.1.

g. εἰδικό ὕφασμα:

Μακ.25 (ἀραιούφαντο).- θρ.4α(τουλουπάνι).12.-θεσσ.34.- Στ.3(διάφανο).18(διάφανο).- Πελ.58(ράσο μεγάλο).- ΜΑΣΝ.9(τουλουπάνι).-ΔΜΑΣ.4 (τουλουπάνι).

I. Τὰ χρώματα:

a. κόκκινο:

Ἡκ.1.2.3.6.7.- Μακ.4.6.7.8.10.11.12.13.14.16.17.18.19.21.22.23.25.26.- θρ.1.3.

5.7.12.- Θεσσ.1.2.4.8.11.13.14.16.17.18.19.21.24.25.26α.29.30.31.32.33.34.35.
40.41.42.43.44.45.46.(47).48.49.50.51.52.53.54.55.56.- Στ.1α.3.6α.7γ.8.10α.10β.
10γ.11.12.15.16.17.18.19.20.- Εϋβ.1.4.5.8.9.11.- ΒΣκ.1.2.3α.5.6.7.- Πελ.1.4.5.6
7.8.9.10α.10β.12.15.17β.21.22.23.24.25.26.28β.29.30.31.32.33.35.36.37.39.40.41.
42β.43.45.49.50.51.54.55.57.59.60.61.62.63.64.65.66.67.68.69α.70α.- 'Ιόν.5.6α.6β
12.13.14.16.- Κυκλ.1β.2.5α.6β.7.8.9.11α.13.14.15.16.17.- Κρ.5.7β.10.11.13β.15.
19.21.22.25.27.28.32.33.35.38.39.40.- ΘρΝ.1.2.- ΜΑσΝ.2.3β.6β.7.8.10.11.12.14.-
ΔΜΑσ. 1α.2.6.- Χτ.1.

b. μαῦρο:

Θεσσ.7α.23.28.- ΒΣκ.4.- Πελ.18.- 'Ιόν.11.- ΜΑσΝ.4.- ΔΜΑσ.4.- Πόντ. 1.

c. ἄσπρο:

Θρ.10.13.- Στ.21α.21β.- Εϋβ.(10).- 'Ιόν.15.-Κυκλ.12α.-Κρ.34.-ΜΑσΝ.9.

d. ὀκρολόγηκοτε:

'Ηκ.4.- Μακ.5.- Θεσσ.27.- Πελ.56.

β. 'Αντικείμενα κάλυψης:

I. 'Ο μαντευόμενος:

a. ὀλόκληρος ἢ τὸ κεφάλι μαζί μὲ μέρος τοῦ σώματος:

'Ηκ.4.-Μακ.3.6.10.13.14.18.20.21.25.- Θρ.1.4α.10.13.- Θεσσ.7α.25.40.43.45.-Στ.
12.16.- Εϋβ.4.8.9.(10).- ΒΣκ.1.5.- Πελ.7.11.12.33.35.37.42β.43.58.59.61.62.65.
69α.- 'Ιόν.6α.6β.16.- Κυκλ.5α.6β.8.11γ.14.- Κρ.7β.10.22.33.34.35.- ΘρΝ.2.-
ΜΑσΝ.3β.4.6β.7.8.9.- ΔΜΑσ.1α.4.

b. μόνο τὸ κεφάλι:¹

'Ηκ.1.2.3.6.7.8.- Μακ.4.7.8.11.12.15.16.17.22.23.26.- Θρ.3(κάλυψη τοῦ καρδίου-
medium).5.7.12.- Θεσσ.1.2.4.8.13.14.16.17.18.19.21.24.26α.27.28.- Θεσσ.31.33.
35.41.42.44.46.(47).49.50.51.52.53.54.55.56.- Στ.1α.6α.7γ.8.11.15.17.19.20.21α.
21β.- Εϋβ.1.11.- ΒΣκ.2.3α.6.7.- Πελ.1.4.5.6.8.9.10β.14α.15.17β.18.19.21.22.23.
24.25.30.31.32.39.40.41.45.48.49.50.51.52.54.55.56.57.60.63.64.66.67.68.70α.-
'Ιόν. 1.11.12.13.14.15.- Κυκλ.1β.2.7.9.11α.12α.13.15.16.- Κρ.5.11.13β.15.19.21.
25.27.32.36α.38.- Κρ.39.41.- ΘρΝ.1.- ΜΑσΝ.2.10.11.12.14.- ΔΜΑσ.2.6.- Πόντ.1.-
Χτ.1.

c. τὸ πρόσωπο:

Μακ.17.- Στ.3.10α.10β.10γ.- ΒΣκ.6.- Πελ.10α.55.

d. τὸ στήθος:

Πελ.28β.

II. Τά ὄργανα τῆς μαντείας:

a. τὸ κηγάδι ἢ ἡ δεξαμενὴ:

Μακ.4.5.8.11.19.23.25.- Θρ. 7.10.13.- Θεσσ.11.23.28.31.40.41.(47).52.- Στ.16.-
Εὐθ.4.- ΒΣπ.3α.4.- Πελ.33.39.54.- Κυκλ.5α.8.17.- ΜΑΣΝ.4.9.

b. τὸ δοχεῖο μὲ τὸ νερό:

Θεσσ.11.33.-ΒΣπ.5.- Ἰόν.5(μόνο κατὰ τὴν ἐκθεση τῆς φιάλης στ' ἄστρα).6α.

c. ὁ καθρέφτης:

Μακ.21.23.- Θρ.13.- Θεσσ.28.29.30.31.33.34.40.41.(47).- Στ.16.18.-ΒΣπ.6.- Πελ.
5.15.- Κυκλ.1β.7.- Κρ.32.- ΘρΝ.1.-

Τὸ μοτίβο τῆς κάλυψης παρουσιάζεται ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα² ὡς σήμερα³ σὲ διάφο-
ρες περιπτώσεις (ἔθιμα, μαγικὲς πράξεις, στή λατρεία κ.τ.θ.⁴) καὶ μὲ διάφορες μορφές
καὶ σημασίες. Ἰδιαίτερο ρόλο παύζει τὸ μοτίβο τῆς κάλυψης καὶ σὲ διάφορα εἶδη μαν-
τείας, ὅπως π.χ. στή λυχομαντεία ἢ φωτομαντεία⁵, τεφρομαντεία⁶, ὄνειρομαντεία⁷, λι-
θομαντεία⁸, κρυσταλλομαντεία⁹, στὸν κλήδονα¹⁰, στήν ὑδρομαντεία¹¹, λεκανομαντεία¹²,
γαστρομαντεία¹³, κατοπτρομαντεία¹⁴, νεκρομαντεία¹⁵.

Πρὶν προχωρήσουμε στήν ἔρευνα τῆς σημασίας τῆς κάλυψης θά παραθέσω ἐδῶ τῆς
ἐνῶμες μερικῶν ἐρευνητῶν πάνω στὸ ἴδιο θέμα. Ἐχει διατυπωθῆ ἡ γνώμη ὅτι σὲ περι-
πτώσεις ἀνακαλήματος νεκρῶν ἡ κάλυψη ἀποσκοπεῖ στή μεταμφύεση τοῦ νεκρομάντη μὲ
σκοπὸ τὴν παρακλάνηση τοῦ νεκροῦ, ὥστε ὁ τελευταῖος νά μὴν ἀναγνωρίζῃ τὸ νεκρομάν-
τη καὶ τοῦ κάνη κακό¹⁶. Ἡ ἀποψη αὐτὴ δέν μοῦ φαίνεται ἀπόλυτα ὀρθή, γιὰτὸ ὁ νεκρός
μπορεῖ νά βλάψῃ κατὰ τὴ λαϊκὴ ἀντίληψη ἐκεῖνον, ἀπ' τὸν ὁποῖον ἐνοχλεῖται, ἀνεξάρτη-
τα ἀπὸ τὸ ἂν τὸν ἀναγνωρίζῃ ἢ ὄχι. Σύμφωνα μὲ ἄλλην ἀποψη ἡ κάλυψη θεωρεῖται ἀπο-
κρυψη ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ καὶ προσέγγιση τοῦ κόσμου τῶν ψυχῶν, ὅταν φυσικὰ
πρόκειται γιὰ τελετουργίες σχετικὲς μὲ νεκροῦς¹⁷. Αὐτὸ δέν εἶναι χωρὶς βάση. Πρόκει-
ται γιὰ κίνηση στήν οὐσία, γιὰ μιὰ μεταγενέστερη σημασία τῆς κάλυψης, τοῦ ἐξυκρητεῖ
σοατικὸ σκοπὸ, τὴν ἀπομόνωση δηλαδὴ τοῦ μαντευόμενου ἀπὸ τὸ περιβάλλον καὶ τὴ συγ-
κέντρωση τῆς προσοχῆς του στὸ σημεῖο ὅπου ἀναμένεται ἡ ἐμφάνιση τοῦ ἀνακαλούμενου¹⁸.
Ὁ ἔλεος, κατὰ τὸν Gũntert: "ὁποῖος θέλει νά ἀνακαλέσῃ τοὺς νεκροὺς καὶ τὰ "καλυμμένα"
νεύματα, εἶναι ἀνάγκη νά κἀν ἀνάμεσά τους ὁ ἴδιος κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, νά γίνῃ ὁ-
μοίος τους καὶ ἐπομένως νά καλυφθῇ"¹⁹. Ἡ προσπάθεια ὁμως τοῦ νεκρομάντη δέν εἶναι
ἡ ξεγελάση τοὺς νεκροὺς ἢ τοὺς δαύμονες μὲ τὸ νά γίνῃ ὁμοίος τους καὶ νά τοὺς
ἠσυχιάσῃ, ἀλλὰ νά τοὺς ἀναγκάσῃ νά παρουσιαστοῦν μπροστὰ του καὶ νά ἀπαντήσουν στίς
ἐρωτήσεις του σχετικὰ μὲ τὸ μέλλον κλπ. Προσκαθεῖ μάλιστα, κατὰ τὴ διαδικασία αὐτή,
τοὺς κρατῆσαι σὲ κάποιαν ἀπόσταση μὲ διάφορα ἀποτροπαικά²⁰, ὥστε νά μὴν τὸν πλη-
κίσουν καὶ τοῦ κάνουν κακό.

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τῆ μιά ἢ τὴν ἄλλη ἀποψη πρέπει νά παρατηρηθῆ ὅτι μπορεῖ κάποτε τὸ ἕδωλο στοιχεῖο ἢ μοτίβο, ὅπως ἡ κάλυψη, νά ἔχη διαφορετικὴ λειτουργία καὶ σημασία ὄχι μόνο σέ διαφορετικὰ ἔθιμα τοῦ ἕδωλου ἢ διαφόρων λαῶν, ἀλλὰ καὶ στὸ ἕθιμο ἢ στὴν ἕδωλα λαϊκὴ ἐκδήλωση σέ διαφορετικούς ὁμως χρόνους ἢ σέ παραλλαγές αὐτῶν σύγχρονες, ἀλλὰ ἀπὸ διαφορετικούς τόπους. (Αὐτὸ, πολὺ γενικὰ φαινόμενο στὴ λαογραφία, ὀφείλεται στὴ λησμοσύνη τοῦ ἀρχικοῦ σκοποῦ, σημασίας κλπ., μὲ ἄλλα λόγια σέ ὑποβάθμιση τῆς ἀρχικῆς του λειτουργίας).

Στὴν προκείμενη περίπτωση, στὴν πρώτη ματιὰ, μᾶς ἐνδιαφέρει: 1) Ποιὰ σημασία ἔχει τώρα ἢ τουλάχιστον τὰ τελευταῖα χρόνια ἡ κάλυψη στὰ εἶδη μαντείας τῆς μελέτης μας. 2) Ποιὰ σημασία εἶχε ἡ κάλυψη στὰ ἕδωλα μαντικά εἶδη καλλιότερα, πρὶν χάσῃ ἢ κρυφῆ ἀρχίσῃ νά χάνῃ τὴ λειτουργία καὶ τὴ σημασία της, ὅταν δηλαδή ἡ μαντεία καὶ ἡ μαγεία ἦσαν σέ ἀκμῆ.

Σχετικὰ μὲ τὴν πρώτην περίπτωση, τῆς σημερινῆς δηλαδή σημασίας τῆς κάλυψης, μπορούμε νά συμπεράνουμε ἀπὸ τὶς μαρτυρίες πληροφορητῶν-φορέων τῶν μαντικῶν αὐτῶν εἰδῶν. Ὑπάρχει ὁμως κίνδυνος οἱ ἐρμηνεῖες τοῦ δύνουν νά εἶναι συχνὰ αὐτοσχεδιασμοὶ τῆς στυγμῆς, ὅπως συμβαίνει σέ περιπτώσεις ἀκριβῶς, ὅπου ἡ σημασία κάποιου μοτίβου ἢ στοιχείου λαϊκῆς ἐκδήλωσης ἔχει λησμονηθῆ.

Μὲ τὴ σταδιακὴ ἀπλοποίηση τῆς μαντικῆς τελετουργίας-ἀνάλογη ἀπλοποίηση προγεύεται σχεδὸν πάντα, πρὶν σταματήσῃ ὀριστικὰ μὲ παραδοσιακὴ λαϊκὴ ἐκδήλωση - ἡ κάλυψη ἔχασε μὲ τὸν καιρὸ τὴ λειτουργία της σέ ἀρκετὲς ἀπὸ τὶς ἐξεταζόμενες παραλλαγές (βλ. π.χ. Εὐβ. 10), ἀρχισε νά παραλείπεται κάποτε (θεσο. 34.41) ἢ νά ἀφήνεται ἡ χρήση της στὴν κρίση τῶν μαντευομένων (π.χ. Εὐβ. 11) ἢ νά παρουσιάζεται ἀπλοποιημένη. Ἔτσι, ἐνῶ στὶς περισσότερες παραλλαγές ὀρίζονται, ὅπως εἶδαμε, καὶ τὸ εἶδος τοῦ κεντροῦ τῆς κάλυψης καὶ τὸ χρῶμα του, κάποτε ἄλλοτε οὔτε τὸ εἶδος οὔτε τὸ χρῶμα ἐνδιαφέρει²¹.

Ἐκεῖνο τοῦ συντέλεσε στὸ νά κάψῃ νά θεωρηθῆ ἡ κάλυψη ἀπαραίτητο μέρος τῆς μαντικῆς τελετουργίας ἢ καὶ νά παραλειφθῆ τελείως ἦταν, ὅτι χωρίς λησμονήθηκε ἡ σημασία της. Ὁ λαὸς ἀγνοεῖ τὴ σημασία τόσο τῆς κάλυψης τῆς ἕδωλας ὡς ἐνέργειας, ὅσο καὶ τῶν χρωμάτων τοῦ ἀκατεῖται νά ἔχη τὸ μαντίλι ἢ τὸ ὕφασμα τοῦ χρησιμοποιοῦται. Ὅταν ἐρωτηθοῦν σχετικὰ οἱ πληροφορητῆς, ἢ ἀπαντοῦν μὲ τὴ συνηθισμένη στερεότυπη φράση "ὄχι ἐγὼ" ἔτσι ἦταν τὸ ἔθιμο" (π.χ. Πελ. 67) ἢ δύνουν διάφορες ἐρμηνεῖες²² συνήθως αὐτοσχεδίες τῆς στυγμῆς, τοῦ ἀφοροῦν κυρίως πρακτικούς λόγους²³. Ἡ ἀναζήτηση τοῦ κεντροῦ τῆς τωρινῆς σημασίας τῆς κάλυψης θά ἦταν ἀσκοπη, γιατί ὄχι ἔχει ἡ κάλυψη ἄλλη σημασία, παρὰ μόνο ὅτι ἔθασε ὡς τὰ χρόνια μας παραδοσιακὰ ὡς ἓνα μέρος τῆς μαντικῆς τελετουργίας. Δὲ μένει ἐπομένως παρὰ νά ἀναζητήσουμε καὶ καλλιότερες τῆς

γιά τόν καθορισμό τῆς καλαιότερης σημασίας της. Ἐδῶ μπορούν νά μάς βοηθήσουν ση-
μαντικά οἱ γραπτές συνταγές μαντείας μαγικῶν παύρων καί σολομωνικῶν καί οἱ μαρτυ-
ρίες συγγραφέων. Ἐπομένως γιά τήν κλήρη ἐρμηνεία τοῦ μοτίβου τῆς κάλυψης πρέπει
νά χρησιμοποιοῦν γραπτές καί προφορικές πηγές, ὥστε νά φανῆ καί ἡ ἐξέλιξη τῆς μορ-
φῆς καί σημασίας της μέσα στό χρόνο.

Ἡ κάλυψη ὡς συμπλήρωμα τῆς μαγικῆς στολῆς.

Σέ μιᾶ συνταγή σολομωνικῆς²⁴ ἀναφέρονται ὡς τά πρῶτα χρήσιμα ὄργανα "τά ὑπη-
ρετοῦντα πρός τήν τέχνην τῆς συναγωγῆς τῶν πνευμάτων" ἢ "μάχαιρα" καί τά "ἱμάτια".
Σέ μιάν ἄλλη²⁵ παρόμοια συνταγή τά "ἱμάτια" συμπεριλαμβάνουν "καί μίαν μανδύλαν ἐν
τῇ κεφαλῇ ἀφόρεστην"²⁶, πάνω στήν ὁποία πρέπει νά εἶναι γραμμένα μέ τό "μελάνι τῆς
τέχνης" ὀρισμένα ὀνόματα (Ἄρεά, Ἄγλά, Ἄγλαῦ κλπ.) μέ μαγική προφανῶς σημασία. Ὁ
μάγος πρέπει κατὰ τή συνταγή νά κρατᾷ στό στήθος του ὡς φυλακτήριο²⁷ "χαρτί ἀγέν-
νητον", πάνω στό ὁποῖο νά εἶναι γραμμένες 24 σφραγίδες μέ ὀρισμένα ἄλλα ὀνόματα.
Ἀπαλείφεται ὁμως νά φορέσῃ καί "τά καινούργια φορέματα τῆς τέχνης καπνισμένα μετά
λαβανίου καθαροῦ (F.31^v) καί τήν πόλιαν εἰς τήν κεφαλῇ"²⁸. Τό κάλυμμα τοῦ κεφαλι-
οῦ ἐπομένως, πού χαρακτηρίζεται ὡς μαντύλι τῆς τέχνης²⁹, πρέπει ἐδῶ νά εἶναι συμπλή-
ρωμα τῆς μαγικῆς στολῆς³⁰, εἰδικῆς δηλαδή στολῆς ("φορέματα τῆς τέχνης") πού πρέ-
πει νά φορᾷ ὁ μάγος κατὰ τίς μαγικές τελετουργίες³¹. Αὐτό μαρτυρεῖται καί ἀπό τή
γραπτή καί ἀπό τήν προφορική παράδοση. Σέ συνταγή ἀνακαλήματος θεοῦ στό μεγάλο Πα-
ρισινό μαγικό βιβλίο (Bibl.Nat.Suppl.gr.574) συνιστᾶται 1) θάρρος, ἀλλά καί προφύ-
λαξη μέ φυλακτήριο κατὰ τήν ἐμφάνιση τοῦ θεοῦ, 2) κάλυψη μέ καθαρό σεντόνι, ὅπως κα-
λύπτονται οἱ ἱερεῖς τῆς Ἰσιδας ("Ἰσθι δέ σινδόνα καθαράν περιβεβλημένος/Ἰσιακῷ
σχήματι")³², ὅπου πρόκειται ἴσως γιά ἐκύβραση τῆς αἰγυπτιακῆς λατρείας, καί 3) ὁ-
ρίζεται ὡς φυλακτήριον "χοιρία σκάθη"³³ μέ σκαλισμένη ἐπάνω τή μορφή τοῦ Δία μέ
μιάν "ἄρκην" στά χέρια του³⁴. Ἡ κάλυψη μέ σεντόνι "Ἰσιακῷ σχήματι" ἀφορᾷ τή στολή
τοῦ μάγου, πού πρέπει ἐδῶ νά μοιάζῃ μέ τή στολή τῆς θεᾶς Ἰσιδας ἢ τῶν ἱερέων της,³⁵
γιατί ἡ μαγική τελετουργία εἶναι κάτι ἀνάλογο μέ τήν ἐκύβραση λειτουργία καί ἡ κοι-
νωνική θέση τοῦ μάγου ἀντίστοιχη μέ αὐτή τοῦ ἱερέα· ὁ μάγος λοιπόν πρέπει νά φορᾷ
στολή ἱερέα τῆς ἐκύβρασης λατρείας³⁶ καί νά προσκαθῆ νά κρατήσῃ ἕνα τυκικό στή μαγι-
κή τελετουργία ἀνάλογο μέ τῆς ἐκύβρασης λατρείας, γιατί καί ὁ ἕδιος, ὅπως καί ὁ ἱε-
ρέας, ἐπικοινωνεῖ μέ ἀνώτερες δυνάμεις, πρός τίς ὁποῖες πρέπει νά δηλώσῃ τό σεβα-
σμό του³⁷.

Ἐνάλογο μαρτυρία ἀπό τήν προφορική παράδοση γιά τήν κάλυψη ὡς μέρος μαγικῆς
στολῆς, ἀπαραίτητης γιά τή μαγική τελετουργία, ὅπως ἀκριβῶς εἶναι ἀπαραίτητα στόν ἱε-
ρέα τῆς χριστιανικῆς λατρείας τά ἱερά ἄμφια γιά τή θεία λειτουργία, κατέγραφα στόν

Παλαμῶ- Καρδίτσας. Τό κάλυμμα τοῦ κεφαλοῦ τοῦ μάγου παραβάλλεται μάλιστα ὡς πρὸς τὴ σημασία μὲ τὸ πετραχήλι τοῦ πακῆ³⁸. Ἐκομένως ἡ "κάλυψη" ἀνήκει στὸ μαγικὸ ἔνδυμα³⁹, ὡς συμπλήρωμά του.

Ἡ κάλυψη ὡς μέσον ἀποτροπιασμοῦ.

Ἡ χρῆση τοῦ καλύμματος ὡς μέρους μαγικῆς στολῆς μᾶς ὁδηγεῖ καὶ σὲ μὲνᾶλλη σημασία τῆς κάλυψης, τὴν ἀποτρεκτικὴ⁴⁰. Ἡ ἰδιαίτερη (εἰδική) στολή τοῦ ἱερέα δείχνει τὸ σεβασμὸ του πρὸς τὶς ἀνώτερες δυνάμεις μὲ τὶς ὁποῖες ἐπικοινωνεῖ κατὰ τὴ θεῖα λειτουργία, ἐνῶ τοῦ μάγου δείχνει ὄχι τόσο τὸ σεβασμὸ, ὅσο τὸ φόβο καὶ τὴν προσπάθεια προστασίας του ἀπὸ τὶς βλαβερὲς ἐπιδράσεις τῶν κακῶν πνευμάτων⁴¹, μὲ τὰ ὅποια ἐπικοινωνεῖ, μολονδὶ γιὰ τὸ σκοπὸ τῆς προστασίας χρησιμοποιοῦνται ἄλλο εἰδικὸ "φυλακτήριον", ὅπως φαίνεται σὲ συνταγὲς σολομωνικῶν⁴², ὅπου ἡ ἀποτρεκτικὴ σημασία τῆς μαγικῆς στολῆς - κάλυψης πρέπει νὰ θεωρηθῆ δευτερεύουσα. Δέν εἶναι ἄλλωστε σπάνιες οἱ περιπτώσεις ὅπου στὴν ἕδρα μαντικῆ ἢ μαγικῆ πράξη χρησιμοποιοῦνται περισσότερο ἀπὸ ἓνα φυλακτήρια⁴³. Αὐτὸ ὀφείλεται πιθανῶς στὸ ὅτι ἡ σημασία κάποιου "φυλακτηρίου" ἐξασθενεῖ ἢ λησμονεῖται, ὅποτε μένει αὐτὸ στὴ μαγικὴ πράξη, προστίθεται ὁμως καὶ ἄλλο ὡς κύριον φυλακτήριον⁴⁴. Ὅσο περισσότερο ἄλλωστε εἶναι τὰ φυλακτήρια, τόσο ἀσφαλέστερος εἶναι ὁ μάγος ἢ ὁ μαντευόμενος.

Ἡ ἀποτρεκτικὴ σημασία τῆς κάλυψης φαίνεται καὶ σὲ συνταγὴ σολομωνικῆς γιὰ ἀνακάλημα πνευμάτων κατὰ τὴν ὁποία στὴ "μανδύλαν" τοῦ χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴν κάλυψη τοῦ κεφαλοῦ τοῦ μάγου πρέπει νὰ εἶναι γραμμένα ὀρισμένα μαγικά ὀνόματα⁴⁵, ἐνῶ σὲ ἀντίστοιχο αἴγυπτιακὸ τυπικὸ ἀνακαλήματος σὲ σταγόνα μελάνης στερεώνεται στὸ κάλυμμα τοῦ κεφαλοῦ τοῦ παιδιοῦ-medium ἓνα χαρτί μὲ λόγια ἀπὸ τὸ κοράντιο⁴⁶. Μαγικά λόγια, καθὼς καὶ λόγια τοῦ κορανίου, ἐνισχύουν προφανῶς τὴν ἀποτρεκτικὴ σημασία τοῦ καλύμματος πάνω στὸ ὅποιο γράφονται ἢ στερεώνονται.

Τὴν ἀποτρεκτικὴ σημασία τῆς κάλυψης δείχνει καὶ μὲ παραλλαγὴ ἐθιμικῆς κατοπτρομαντείας, κατὰ τὴν ὁποία ἡ κάλυψη μπορεῖ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὰ δύο κερὰ τοῦ ἀνάβονται, ἂν ὁ μαντευόμενος δέν καλυφθῆ, μπροστὰ στὸν καθρέφτη⁴⁷. "Ἄν λάβουμε ὑπόψη τὴν ἀποτρεκτικὴ σημασία τοῦ ἀναμμένου κερτοῦ⁴⁸, ὁδηγοῦμαστε στὸ συμπέρασμα ὅτι καὶ ἡ κάλυψη, στὴν παραλλαγὴ αὐτὴ τουλάχιστον, πρέπει νὰ ἔχη καὶ χαρακτῆρα ἀποτροπιασμοῦ καὶ γι' αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὰ κερὰ, καὶ ἔχουν καὶ ἐδῶ ἀποτρεκτικὴ σημασία μᾶλλον, παρὰ πρακτικὴ, ὁδηγῶν τοῦ φωτισμοῦ τοῦ ὄματός του. Ἄλλως ἡ ἀντικατάσταση οὐκ ἦταν ἀδύνατη. Ἀντικατάσταση τοῦ ἀποτροπιασμοῦ μὲ εἰδικὸ ντύσιμο ἔχουμε ἄλλωστε καὶ στὴ Pharsalia τοῦ Lucanus⁴⁹.

Ἐὰν ἀρκετὲς παραλλαγὲς μαντείας τοῦ θέντος μας⁵⁰ ἀλλὰ καὶ σὲ συνταγὲς μαγικῶν κερτῶν καὶ σολομωνικῶν⁵¹ ὀρίζεται ὅτι πρέπει νὰ καλύπτονται καὶ ὀρισμένα μέσοι τῆς

μαντείας. Κατά τή λαϊκή αντίληψη άλλωστε κίνδυνο δέν διατρέχει μόνον ὁ ἄνθρωπος, ἀλλά καί τά μέσα ἢ τά ὄργανα πού χρησιμοποιεῖ⁵². Ἡ κάλυψη ὀργάνων ἢ μέσων μαντείας, ὅπως τοῦ καθρέφτη, πηγαδίου, τοῦ νεροῦ τῆς λεκανομαντείας ἢ τοῦ κλήθωνα κ.τ.δ., ἀποσκοπεῖ στό νά ἐμποδίση τά κακά πνεύματα νά μποῦν ἢ ἔστω νά ἐπιδράσουν σ' αὐτά καί νά βλάψουν ἔτσι τήν ἀποτελεσματικότητα τῆς μαντικῆς τελετουργίας⁵³.

Σέ μιὰ παραλλαγή κατοπτροπηγαδομαντείας (Ἦκ.7) ἀπαιτεῖται τό μαντίλι, γιά τήν κάλυψη τοῦ μαντευομένου, νά εἶναι "καλυδύριον⁵⁴ καί ἀφόρεγο". Οἱ ὄροι αὐτοῦ, συχνοῦ καί σέ συνταγές σολομωνικῶν⁵⁵, ἔχουν ὁπωσδήποτε σχέση καί μέ τήν "καθαρότητα" τοῦ μαντευομένου καί τῶν ὀργάνων τῆς μαντείας, ὅρο ἀπαραίτητο στή μαντεία καί μαγεία⁵⁶. Διατυπώθηκε ὁμως καί ἡ γνώμη ὅτι ἡ τήρηση τῶν ὄρων αὐτῶν ἀποσκοπεῖ στήν ἀποτροπή κακῶν ἐπιδράσεων τῶν δαιμόνων στήν μαντική πράξη⁵⁷.

Τό χρῶμα τοῦ πανιοῦ τῆς κάλυψης εἶναι ὀρισμένο⁵⁸, κόκκινο ἢ μαῦρο ἢ ἄσπρο. Ἐπικρατέστερο τόσο στίς παραλλαγές μαντείας τοῦ θέματός μας⁵⁹ ὅσο καί στίς συνταγές μαγικῶν παπύρων καί σολομωνικῶν γιά τά ἴδια ἢ ἀνάλογα εἴδη μαντείας εἶναι τό κόκκινο⁶⁰. Ἡ χρήση καί σημασία τοῦ κόκκινου χρώματος εἶναι κοινὴ⁶¹. Στά εἴδη μαντείας τῆς μελέτης μας ὁμως τό κόκκινο χρῶμα ἔχει κυρίως προφυλακτική καί ἀποτρεπτική σημασία⁶² καί ἐνισχύει τήν ἀποτρεπτική σημασία τῆς κάλυψης. Αὐτή εἶναι ἡ σημασία του καί σέ μαγικές πράξεις⁶³ ἀπό τήν ἀρχαία ἀκόμα ἐποχή⁶⁴. Ἔτσι ἐξηγεῖται καί τό γεγονός ὅτι καί σέ ἄλλους λαούς τό φυλακτήριο ἢ ἀποτρόπαιο ἔχει χρῶμα κόκκινο, πού ἐνισχύει τήν ἀποτρεπτική σημασία του⁶⁵. Ἄλλωστε χρήση τοῦ κόκκινου χρώματος ὡς ἀποτροπαίου γίνεται καί κατά τῶν νεκρῶν⁶⁶ καί δαιμόνων⁶⁷ γιά τό ἀνακάλημά τους. Τό χρῶμα αὐτό πρέπει νά πῆρε ἀποτρεπτική σημασία γιατί ἀντικατέστησε στίς μαγικές πράξεις τό αἷμα⁶⁸, τό ὅποιο εἶχε καί ἔχει χαρακτήρα ἀποτροπαίου, ὅπως φαίνεται ἀπό διάφορες μαρτυρίες καί ἔθιμα ἀποτροπιασμοῦ⁶⁹. Σέ τέτοια ἔθιμα λοιπόν τήν ἴδια χρήση καί σημασία ἔχει τό κόκκινο χρῶμα⁷⁰, πού ἐκπλέον θεωρεῖται καί χρῶμα διαβολικό (Ἰόν.15), χρῶμα τῶν δαιμόνων καί ὑποχθόνιων θεοτήτων⁷¹ καί, ὡς ὑποκατάστατο τοῦ αἵματος, ἔχει μεγάλη σχέση μέ τίς δοξασίες γιά τοὺς νεκρούς καί τό θάνατο⁷².

Θεωρεῖται ἀκόμα χρῶμα εἰδικό γιά μαγικές γενικά πράξεις⁷³. Θέλησα νά ἐξετάσω εἰδικά ποιά σημασία ἀποδίδει σήμερα ὁ λαός στή χρήση τοῦ κόκκινου χρώματος στίς μαγικές μέ τό θέμα μας μαντείες. Οἱ περισσότεροι ἀπό τοὺς πληροφορητές μου, πού τὸ χρησιμοποιοῦσαν, ἀγνοοῦσαν τή σημασία του, ἄλλοι εἶδναν αὐτοσχέδιες ἐρμηνείες⁷⁴. Μετακοῦ ἐρμηνεύουν τό κόκκινο ὡς γρήγορο καί τό συσχετίζουν μέ τήν ἐπιδικωμένη ἐμφάνιση τῶν ἀνακαλουμένων (θεοσ.45.52.- Στ.19.- ΜΑσΝ.14). Τό κόκκινο ὡς γρήγορο ἐρμηνεύει ὁ λαός καί στά ὄνειρα⁷⁵. Κατά τόν Α.Α. Παπαδόπουλο τό κόκκινο χρῶμα σημαίνει τήν ταχεῖαν ἐνέργειαν τῆς καλῆς μοῦρας πρὸς δήλωσιν τοῦ ποθομένου⁷⁶.

Πώς τὸ κόκκινο χρώμα σχετίστηκε με τὴν τύχη⁷⁷ ἢ τὴ μοῖρα εἶναι εὐκολονόητο, ἀν ληφθῆ ὑπόψη ὅτι μαγικὲς ἐνέργειες, στὺς ὀκοῦτες τὸ κόκκινο ἔχει σημασία ἀποτροπαίου, συνδυάστηκαν με εἶδη μαντείας, στὰ ὀκοῦτα κρωτεύοντα ρόλο παίζει ἡ ἔννοια "τύχη". Τέτοιοι συνδυασμοὶ π.χ. εἶναι οἱ περιπτώσεις ἀνακαλήματος τοῦ μελλοντικοῦ γαμπροῦ με τὸ ἔδω τυπικὸ τοῦ ἀνακαλήματος, δηλαδὴ τοῦ μαγικοῦ ἀναγκασμοῦ, τῶν νεκρῶν. Ὅπου τὸ στοιχεῖο "μαντεία" (μαντικὸ στοιχεῖο) ὑπερισχύει πάνω στοῦ στοιχεῖο "μαγεία" (στοῦ μαγικὸ στοιχεῖο) ὁ ρόλος τοῦ κόκκινου χρώματος ὡς ἀποτρεπτικοῦ φαίνεται ὅτι λησμονήθηκε, καὶ ἀργότερα τὸ χρώμα αὐτὸ σχετίστηκε με τὴ μαντεία καὶ τὴν καλὴ τύχη ἢ τὸ γρήγορο. Ἀπὸ τὴ στιγμή ὅμως ποὺ τὸ κόκκινο χρώμα παίρνει αὐτὴ τὴ σημασία, τότε καὶ ἡ κάλυψη παίρνει, καὶ μὴν ἄλλη, κοντὰ σ' ἐκεῖνες ποὺ ἀναφέραμε τῆς ἐκενέργειας τῶν ἰδιότητων αὐτῶν τοῦ κόκκινου χρώματος καὶ στὰ καλυπτόμενα πρόσωπα ἢ ὄργανα τῆς μαντείας. Στὺς συνταγὲς ὅμως μαγικῶν παύρων καὶ σολομωνικῶν ποὺ σώθηκαν δὲ βρίσκουμε καμιά μαρτυρία γιὰ τὴ σχέση τοῦ κόκκινου χρώματος με τὴν καλὴ τύχη, οὔτε ἄλλη ἐρμηνεία. Οἱ συνταγὲς ἀφοροῦν ἀνακάλυψη θεῶν ἢ σπάνια νεκρῶν στοὺς μαγικοὺς παύρους καὶ πνευμάτων στὺς σολομωνικὲς. Τὸ κόκκινο χρώμα θὰ μπορούσε ἔως νὰ θεωρηθῆ ὅτι συντελεῖ στὴ γρήγορη ἐμφάνισή τους. Τέτοια ὅμως ἐξήγηση δὲν βρίσκουμε στὺς συνταγὲς. Ἄρα ἡ ἐξέλιξη αὐτὴ εἶναι νεώτερη.

Τὸ μαῦρο χρώμα θεωροῦσαν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους χρώμα τοῦ θανάτου καὶ τοῦ κάτω κόσμου⁷⁸. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἰσχύει ὡς χρώμα κακῆς τύχης⁷⁹, ἐνῶ πολὺ σπάνια συνδέθηκε με τὴν καλὴ τύχη⁸⁰. Ἰδιαίτερη σχέση ἔχει με τὴ μαγεία⁸¹, ὅπου χρησιμοποιεῖται κυρίως ὡς ἀποτρεπτικὸ⁸².

Τὸ ἄσπρο χρώμα⁸³, ποὺ τὴ σημασία του στὴν κάλυψη ἐπίσης ἀγνοεῖ σήμερα ὁ λαός⁸⁴, πρέπει νὰ χρησιμοποιήθηκε κυρίως ὡς χρώμα τῆς καθαρότητος, ἢ ὀκοῦτα εἶναι ὅπως ἤδη παρατηρήσαμε, βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐπιτυχία μαντικῶν ἢ μαγικῶν πράξεων, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὺς ὀδηγίες μαγικῶν παύρων καὶ σολομωνικῶν⁸⁵. Γνωστὴ πάντως εἶναι ἡ σημασία τοῦ ἄσπρου ὡς ἀποτροπαίου⁸⁶ γιὰ τὴν προφύλαξη τῶν ζωντανῶν ἀπὸ τοὺς νεκροὺς, ἀλλὰ καὶ τῶν ζῶντων τῶν νεκρῶν ἀπὸ τοὺς κακοὺς δαίμονες⁸⁷. Τὸ ἄσπρο θεωρεῖται ἀκόμα καὶ χρώμα καλῆς τύχης⁸⁸. Ἄς σημειωθῆ ὅτι πολὺ τολμηρὴ φαίνεται ἡ συσχέτιση τοῦ "μαντικλοῦ", ποὺ πρέπει νὰ φορῆ σύμφωνα με λεκανομαντικὲς συνταγὲς σολομωνικῶν τὸ καλὸ-medium ὡς κάλυμμα τοῦ κεφαλοῦ, με τὸ πέλο τῶν Νηρηίδων, τὴν ὀκοῦτα φαίνεται νὰ ἐπιχειρῆ ὁ Cuneo⁸⁹. Ἡ μαγικὴ δύναμη τοῦ πέλου τῆς νεφέλας εἶναι γνωστὴ βέβαια καὶ ἀπὸ τὰ παραμῦθια. Τὸ ἄσπρο "μαντικλοῦ" ὅμως ἔχει σχέση με τὴν "καθαρότητα", τουλάχιστον στὰ παραδείγματα ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Cuneo⁹⁰, ἐνῶ ἡ κάλυψη γεννᾷ στὴ μαντεία καὶ μαγεία, ποὺ δὲν περιορίζεται μόνο στοῦ "μαντικλοῦ", ἀλλὰ ἐπεκτείνεται οἱ σεντόνια, κουβέρτες, καμάρια νύφης, κανὲ κλπ. κυρίως κόκκινου χρώματος, ἔχει ὅπως εἶδαμε, ἄλλες σημασίες.

Ἐς σημειωθῆ ὅτι καὶ τὸ κίτρινο χρῶμα, πού συνιστᾶται κάποτε ἀπὸ συνταγές σολομωνικῶν⁹¹ γιὰ τὸ μαντύλι τῆς κάλυψης, πλησιάζει πολὺ στὴ σημασία τὸ κόκκινο χρῶμα⁹², ἔχει ὅμως καὶ τὴ σημασία ἄλλοτε τῆς καλῆς⁹³ κι ἄλλοτε τῆς κακῆς τύχης⁹⁴.

Ἀπὸ τῆς διάφορες σημασίες⁹⁵ πού ἔχουν τὰ χρώματα κόκκινο, μαύρο, ἄσπρο, κίτρινο κοινῆ καὶ στὰ τέσσερα εἶναι ἡ ἀποτρεκτικὴ σημασία πού θά ἐνίσχυε καὶ τὴν ὁμοία σημασία τῆς κάλυψης, πρὶν ἢ τελευταία ἀλλάξη χαρακτήρα καὶ κέρη ἄλλες σημασίες. Ὡστόσο οὔτε στοὺς μαγικοὺς παπύρους, ὅπου τὰ χρώματα δέν παίζουσι σπουδαῖο ρόλο⁹⁶, οὔτε καὶ στίς σολομωνικῆς βρῖσκουμε καμιά ἐξήγηση γιὰ τὴ σημασία τῶν χρωμάτων. Ἀπὸ αὐτὰ κάποιον ρόλο φαίνεται νὰ παίζη στοὺς μαγικοὺς παπύρους τὸ κόκκινο⁹⁷, πού συνιστᾶται ἀπὸ τῆς συνταγῆς σολομωνικῶν καὶ χρησιμοποιεῖται στὰ μαντικά ἔθιμα τῆς μελέτης μας περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο χρῶμα.

Ἡ κάλυψη ὡς μέσον ἀπομονώσεως ἀπὸ τὸ περιβάλλον καὶ συγκεντρώσεως τῆς προσοχῆς τοῦ μαντευομένου.

Σὲ μιὰ παραλλαγή κατοπτρολεκανομαντείας, πού κατέγραψα τὸ 1975, ἡ κάλυψη τοῦ κεφαλοῦ χρησιμεύει, κατὰ τὴν ἐξήγηση τῆς πληροφορήτριας, στὸ νὰ μὴ βλέπουν γύρω οἱ μαντευόμενες κι ἐπομένως στὸ νὰ συγκεντρώνουν καλύτερα τὴν προσοχή τους στὸ νερὸ τῆς λεκάνης κατὰ τὴ μαντικὴ πράξη⁹⁸. Τὴν ἐξήγηση αὐτή, πού δέν ἐπιβεβαίωσε κανένας ἀπὸ τοὺς ὡς τώρα πληροφορητῆς μου, βρῖσκουμε καὶ σὲ δύο συνταγῆς σολομωνικῶν τοῦ 15ου αἰ. μ.Χ., μιὰ τοῦ Cod. Bezae Cantabrigiae 3632 (F350^v) μὲ τίτλο: "[M]έθοδος προγνωστικῆ ἐνεργητικῆ διὰ λεκάνης καὶ χύτρας καὶ ὑέλίου ὕδατος καὶ ἐλαίου"⁹⁹ καὶ ἡ ἄλλη τοῦ Cod. Parisinus Gr. 2419 μὲ παρόμοιο τίτλο: "Μέθοδος προγνωστικῆ τῆς χύτρας καὶ τοῦ ποτηρίου· ἔστι δὲ δοκιμὸς"¹⁰⁰. Κατὰ τὴν πρώτη "...καὶ ὄπισθε δὲς αὐτῷ μαντύλιον κίτρινον ὥστε κρατῆ αὐτὸ ἐν ἑκατέρῳ προσώπῳ καὶ ἐν τῷ μετώπῳ καὶ παρ' ἑγκυλῶν αὐτοῦ, ἦγουν ὁ παῖς μηδὲως προσέχη ἄλλῃ τινὶ τὸν νοῦν μηδέ διασκορπίση τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐφ' ἑτέρας ὁράσεις, ἀλλὰ εἰς μόνον τὸ ποτήριον τὸ ἐν μέσῳ τῆς λεκάνης ἐπὶ τῆς χύτρας κείμενον..."¹⁰¹. Κατὰ τὴ δεύτερη "σκεπάσεις δὲ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ γυμνήν μανδύλῳ κίτρινῳ, κρατοῦντος αὐτοῦ ταῖς χερσὶν τὰς ἄκρας τοῦ μανδύλου πρὸ τοῦ προσώπου αὐτοῦ ὥστε ὄραῖν ἀκριβῶς τὸ ποτήριον. οὕτω τοῦνον τὸ παιδάριον κάθεσ κερασμένην ἔχον τὴν κεφαλὴν..."¹⁰². Φαίνεται ὅτι ἡ σημασία τῆς κάλυψης ὡς "φυλακτικῆς" ἐξασθένησε ἢ ξεχάστηκε τελείως. Ἡδὴ τὸν 15ο αἰ., ἂν ὄχι νωρύτερα, ἡ κάλυψη κερὶ κέρει κατὰ τῆς μαρτυρίας καὶ πρακτικῆς σημασία, τοῦ μέσου ἀπομονώσεως δηλαδὴ τοῦ μαντευομένου (ἢ τοῦ παιδιοῦ medium) ἀπὸ τὸ γύρω κόσμον καὶ συγκεντρώσεως τῆς προσοχῆς τοῦ στὸ νερὸ ἢ στὸν καθρέφτη¹⁰³. Ἡ συγκέντρωση τῆς προσοχῆς στὸ νερὸ ἢ καθρέφτη εἶναι ὄρος ἀπαραίτητος σὲ μερικῆς παραλλαγῆς τῶν μαντικῶν ἐθῶμων τῆς μελέτης μας¹⁰⁴, ἀλλὰ καὶ σὲ συνταγῆς σολομωνικῶν¹⁰⁵.

Ἄνεξάρτητα ἀπὸ τῆς σημασίας καὶ ἀποδόθηκαν ἢ ἀποδίδονται στὴν κάλυψη, ἡ τελευταία, ὅταν εἶναι πλήρης, μὲ τὴν ἀπομόνωση ἀπὸ τὸ περιβάλλον καὶ τὴ συγκέντρωση τῆς προσοχῆς τοῦ μαντευομένου στὴ γυαλιστερὴ ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ ἢ τοῦ καθρέφτη βοηθᾷ πολὺ στὸν ἠμικυκλωτισμὸ, ὁ ὁποῖος μαζί μὲ ἄλλους παράγοντες (ὑποβολή, αὐθυποβολή κλπ.) συντελεῖ στὴ δημιουργία ψευδαισθήσεων, δηλαδὴ ὀπτασιῶν σχετικῶν μὲ τὴν ἐμφάνιση τῶν ἀνακαλουμένων.

Μὲ τὸ χρόνον ἡ κάλυψη ὄχι μόνον κέρασε ἀπὸ τὴ μιὰ μαγικὴ ἢ μαντικὴ πράξι στὴν ἄλλη, ἀλλὰ ἐπιπλέον.

1) πῆρε διάφορες μορφές¹⁰⁶ σχετικὰ μὲ τὸ ἀντικείμενον καὶ τὸν τρόπο τῆς κάλυψης καθὼς καὶ μὲ τὰ χρώματα καὶ ὁρίζεται νὰ ἔχη τὸ ὄργανον τῆς κάλυψης (κανύ, μαντίλι κ.τ.δ.).

2) ἄλλαξε λειτουργία καὶ πῆρε διάφορες σημασίες καὶ ἐξετάσαμε παρακάτω.

Ἔτσι π.χ. σὲ μαντεῖες ὅπου δὲν χρειάζεται καθόλου συγκέντρωση προσοχῆς καὶ ὅμως ὑπάρχει τὸ μοτίβο τῆς κάλυψης, ὅπως π.χ. στὴν τεφρομαντεία¹⁰⁷, ὄνειρομαντεία¹⁰⁸ καὶ στὸν κλήδονα¹⁰⁹, ἡ λειτουργία καὶ ἡ σημασία τῆς εἶναι ἡ τουλάχιστον ἦταν διαφορετικὴ. Τὸ ἔδω ἐσχέει καὶ σὲ περιπτώσεις ὅπου ἡ κάλυψη γίνεται μὲ διάφανον ἀραχνούφαντο "καμάρι" νύφης (θεσσ. 34), ἐνῶ ὀλοφάνερα πετυχαίνεται ἀπομόνωση καὶ συγκέντρωση προσοχῆς σὲ παραλλαγές ὅπου ὁ μαντευόμενος (κάποτε περισσότεροι μαζί) σκεπάζεται μὲ μεγάλη κουβέρτα καὶ σκεπάζεται μὲ τὴν ἔδω καὶ τὸ πηγᾶδι ἢ τὴ λεκάνη ἢ τὸν καθρέφτη. Ἐπομένως μορφή καὶ σημασία τῆς κάλυψης εἶναι ἀλληλένδετα.

Ἡ πρώτη σημασία τῆς κάλυψης ὡς μέρος μαγικῆς στολῆς πρέπει νὰ ἦταν ἡ προφυλακτικὴ καὶ ἀποτρεκτικὴ. Τὸ πρόβλημα πάντως, σὲ ποῖο εἶδος μαγικῆς ἢ μαντικῆς πράξεως χρησιμοποιήθηκε πρῶτα ἡ κάλυψη, παραμένει πάντα ἄλυτο. Ὅπως καὶ ἂν εἶναι, τὸ μοτίβο τῆς κάλυψης φαίνεται ὅτι κέρασε στὶς μαγικὰς καὶ μαντικὰς πράξεις ἀπὸ τὴν ἐπίσημη λατρεία, καὶ ἦταν πάντα τὸ κατ' ἐξοχὴν παράδειγμα μιμήσεως γιὰ τοὺς μάγουσ.¹¹⁰

Δὲν μπορούμε οὔτε στὴν κάλυψη οὔτε σὲ ἄλλα μοτίβα ἢ στοιχεῖα τῶν εἰδῶν μαντείας τοῦ θέματός μας νὰ ἀποδώσουμε μὲ πλήρη βεβαιότητα μιὰ λειτουργία καὶ σημασία γιὰ ὅλες τῆς παραλλαγές, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ χρόνον καὶ τόπον τῆς προβλεψῆς τους διότι οἱ μορφές καὶ οἱ σημασίες τους καὶ εἶναι ἀλληλένδετες, ὅπως εἴπαμε, ἀλλάζουν ἐμφανίζονται ἢ ἐξεκρίνονται μὲ γνῶμονα τὸ χωρὸν καὶ τὸ χρόνον. Ἡ ἐξέλιξίς τους αὐτῶν ὅμως εἶναι κυρίως συνάρτηση τῆς ἐξέλιξης τοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι τοῦ ἀνθρώπου.

Γιὰ τὴν κάλυψη γενικὰ μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι, μολονότι ἔχασε τῆς παλιῆς τῆς σημασίας, θεωρεῖται ἀπὸ πολλοὺς φορεῖς τῶν μαντικῶν εἰδῶν τῆς μελέτης μας ὡς εἰς οὐκ οὐκ συμπλήρωμα τῆς μαντικῆς τελετουργίας, τὸ ὅποιο συντελεῖ στὴν ἀποτελεσματικότητά τῆς. Ὅσο περισσότερα ὄργανα, πράξεις, περιουσιακὰ κλπ. ἔχει μιὰ μαγικὴ

μαντική τελετουργία, τόσο πιά μυστηριώδης καί γι'αυτό πιά έπιτυχημένη, άποτελεσματική καί άλάνθαστη θεωρείται. Γι'αυτό καί οί συνταγές τών μαγικών παχύρων καί σολωμωδικών είναι γεμάτες άπό τέτοιες λεπτομέρειες γιά τά όργανα, τήν προετοιμασία τοῦ μάγου, τήν έκλογή τόπου καί χρόνου καί γιά τό τυπικό γενικά τής μαγικής ή μαντικής τελετουργίας. Οί λεπτομέρειες αυτές όμως δέν ήταν δυνατό να κρατηθούν στην πράξη καί να περάσουν άπό γενιά σε γενιά στην προφορική παράδοση, άφού ή μαγική ή μαντική πράξη δέν τελείται πιά άπό τόν είδικό μάγο, πού συμβουλεύεται τά βιβλία του, αλλά έγινε έθιμο καί τελείται άπό τόν πολύ κόσμο. Έτσι όργανα ή πράξεις τελετουργικές τής μαντείας ή μαγείας, όπως ό καθρέφτης, ή κάλυψη, τό θυμίαμα κλπ., μέ όρισμένη λειτουργία καί σημασία παλιότερα, πούουν να χρησιμοποιούνται ή διατηρούνται μέ άγνωστη σημασία ή πούρνουν κάποτε πρακτική ή όρθολογιστική σημασία.

Σ η μ ε λ ώ σ ε ι ς

1. Κατά τόν Eckstein (Verhüllen, 1591): Das Verhüllen von Körperteilen ist immer ein die Sitte der gänzlichen Verhüllung des Körpers abschwächender Ritus".
2. Για τήν κάλυψη σέ διάφορες περιπτώσεις στήν ἀρχαιότητα ἔχουμε μαρτυρίες στά ἔργα διαφόρων συγγραφέων. Π.χ. στόν "Ἀγαμέμνονα" τοῦ Αἰσχύλου ἡ Ἰφιγένεια ὁδηγεῖται στή θυσία καλυμμένη (βλ.στ.234: "πέκλοισι περικετη..."). Πρβλ. ἐπίσης τό Β' εἶδωλο τοῦ θεόκριτου, στ.2: "στέφον τάν κελέβαν φοινικέφ οἶδς ἄώτφ". Μέ κόκκινο παν ἀπό τό κεφάλι ὡς τά πόδια, καλυπτόταν ὁποῖος ἤθελε νά κατεβῆ στό μαντεῖο τοῦ Τροφίου. (Μαξίμου Τυρζίου, φιλοσοφούμενα, VIII. IIa (Teubner 1910), σ.87: "...ὁ δεόμενος συγγενέσθαι τῷ δαιμονίῳ, ἐνσκευασάμενος ὁδόνη κοδήρει καί φοινικίδι... εἰσδύεται ὕκτιος..."). Πρβλ. καί τήν κάλυψη τῶν Ρωμαίων στίς θυσίες (βλ. Σχόλιο τοῦ Σέρβιου, Αἴν. III, 407, 11 (Teubner): sane sciendum sacrificantes diis omnibus caput velare consuetos...) ἢ στίς κηδεῖες (Πλουτάρχου, Ἠθικά (Ἀῦτια Ρωμαϊκά) 14, 267A (Teubner): "Διά τί τοὺς γονεῖς ἐκκομίζουσιν οἱ μὲν υἱοῦ συγκεκαλυμμένοι, αἱ δέ θυγατέρες γυμναῖς ταῖς κεφαλᾶς καί ταῖς κόμαις λελυμέναις;". Πρβλ. καί Πολύτη, Τά κατὰ τήν τελευτήν, ΛΣ. τ. Γ', σ. 333, 3.
3. Σέ ποιές περιπτώσεις καί μέ ποιές μορφές καί σημασίες παρουσιάζεται ἡ κάλυψη σέ διαφόρους λαούς σήμερα βλ. Eckstein, Verhüllen, HDA.. VIII. 1591 κέ.
4. Ἀκόμα καί ὡς μοτίβο παραμυθιῶν καί παραδόσεων. Π.χ. σέ παραμύθι ἀπό τῆς "1001 νύχτες" (βλ. Jeremias, Schleier, σ. 66). Σέ παράδοση τῆς ἀδμ. συλλογῆς μου γιά τόν Michel Nostradamus μέ τίτλο "Ὀσορδάμους κέ Οὐριζουάντ" ἕνας μάγος καλύπτεται μέ μαχραμᾶ (= μαῦρο κάλυμμα διόφανο κέως) γιά νά κατεβῆ στίς διαβόλους. Τήν κατέγραφα ἀπό τό Δ. Β. Τσαγγαλᾶ τό 1965 καί τήν ἠχογράφησα τό 1973 στόν Παλαμᾶ Καρόύτσας.
5. Πρβλ. συνταγή λυχνομαντείας στόν Pap. Berol. I, 263-347, στίς Horfner, OZ. II. 8 217, σ. 107 "... λαβῶν λύχνον ἀμέλτωτον σκεύασον διά βυσσίνου ῥάκου... καί στολίσας προφητικῆ σήματι...". (Ἐδῶ καλύπτεται καί τό ὄργανο μαντείας).
6. ΛΑΠΘ, ἀρ. 294. Μαν. Κλώντζα, Κολτοῦ Ἀνατολικῆς Κρήτης, 1965, σ. 6.
7. Πρβλ. ΑΑ. 469 (Divinatio per incubationem), 24-25: "...τό δέ κορυῖν σου ὄλον νά ἔναι τετυλιγμένον μέ ἕναν μαντίλιον μακρύν...". Ἐπίσης Wessely, Neue griech. Zf. σ. 57 (Pap. CXXII, 1 (οὐκ ἐρετητον), σελ. 67-69): "... περιβαλε τήν χερα σου μελα-

νε ρακι / ισακω και ποιμω μηδενι δους αποκρισεν ελλιξας / το υκολοικον του ρακους περι τον τραχηλον σου..." καί σ.27 (Pap.CXXI, Recto, 12 "ονειραιτητον", σειρ.239-240 "...το δε ρακος περιθου περι τον τραχηλον ινα μη σε κληξη...").

8. Βλ. Σκ. Δουκάκη, Πραγματεία περί ὄρκου καί ἄρων, χρησίων, μαντείων, θαυμάτων, μαγειῶν, μυστηρίων κατ' Ἑλλησι, μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ γερμανικοῦ. Καλάμαι 1883, σ. 49.
9. Πρβλ. παράσταση κρυσταλλομαντείας στόν Cod. Bonon. 3632(B). Βλ. ΑΑ.σ.499.
10. ΛΑΠΘ. ἄρ. 40, σ. 35. Χρ. Λαμπροπούλου, Σοχός, 1951. (Κάλυψη τῆς μαντευόμενης μέ μιᾶ κοδιᾶ καί τοῦ καθαριοῦ μέ τό νερό μέ μιᾶ κόκκινη μαντίλα). Ἐπίσης ΛΑΠΘ, ἄρ. 93, Ἐλ. Κανακάκη, Μαυρόλοφος-φυλλίδος, 1962, σ. 5 (κάλυψη τοῦ δοχείου τοῦ κλήδονα μέ κόκκινο πανί) καί ΛΑΠΑ. ἄρ. 591, σ. 326, Στρεμνύτσα (Ἵψος) Γορτυνίας-Ἀρκαδίας, 1969 (κάλυψη τῆς μαντευόμενης μέ κόκκινο πανί). Βλ. ἐπίσης Στ. Κυριακίδου, Δεισιδαιμονία καί δεισιδαίμονες συνήθειαι, Λαογρ. 2 (1910), σ. 408 καί 419-420.
1. Ἐκτός ἀπό τόν πίνακα παραλλαγῶν παραπάνω βλ. καί Boehm, Hydromanteia, RE. IX, 1. 83.
2. Πρβλ. Πελ. 1.8.18. καί ΑΑ.σ.496, 4 (Codex Bon. Univ. 3632 τοῦ XV. αἰ.): "...καί φόρεσον αὐτό κόκκινον" καί σ. 595 (στόν ζῖλο κώδικα), σειρ. 10-11. Βλ. καί τήν παράσταση τῆς Πυθίας ὡς θέμιδας καλυμμένης σέ λεκανομαντεία (Poscher, Lexikon der Mythologie, 579 καί εἰκ. 2 καί Ed. Gerhard, Auserlesene griech. Vasenbilder, Berlin 1858, τ. 4, σ. 103-104, CCCXXVII. Πρβλ. καί παράσταση λεκανομαντείας στή "Βύλλα τῶν μυστηρίων" (ὁ Σάτυρος εἶναι καλυμμένος). Βλ. Matz, Διονυσ. τελετή, σ. 33. Ἐπίσης Boissard, De divinatione et magicis praestigiis, Oppenheim 1615, 17: "...mappa caput obvolvitur..." στόν Ganszyniec, Λεκανομαντεία, RE. XII, 2. 1887, 59. Ἐπίσης πρβλ. Cardanus, De varietate rerum, Lib. 16, Cap. 91 κέ. p. 1071 κέ. στό Boehm, Hydromantie, HDA. IV. 561
- Πρβλ. ΑΑ.σ. 64, 14: "...καί σκέπασέ το μέ μιᾶν κοδιᾶν καθάραν...".
- Πρβλ. π.χ. Κρ. 78.
- Ὁ Gregorius Turonensis, Historia, Liber IX, 6, κάνει λόγο γιά νεκρομαντεία ποῦ φοροῦσε μανδύα καί κουκούλα ἀπό μαλλιᾶ γιλιῶν (...Habebat autem cucullum ac tunicam de pilis caprarum, σ. 459) κι ἦταν ὀλόκληρος σκεπασμένος μέ σεντόνι. (...Hic enim colobio induitus erat, amictus desuper syndone. σ. 460). Σέ συνταγή νεκρομαντείας μάλιστα συνιστᾶται ἡ κάλυψη τῆς κεφαλῆς νεκροῦ ἢ σκοτωμένου. Βλ. ΑΑ.σ. 57, 24-25: "...καί τότες κίασον καί τύλιξέ την μέ πανί καινούργιον βαμβακερινόν...".
- Βλ. Clemen, Reste der prim. Religion, σ. 133.

17. Βλ. Eitrem, Opferritus, σ.401.
18. Κατά τόν Eitrem, Opferritus,σ.401, "καλύπτεται κανείς για να μή βλέπη ή για να μήν τόν βλέπουν οί άλλοι καί τόν ένοχλοϋν".
19. Güntert, Kalypso, σ.68.
20. Βλ. κεφ. 'Αποτρόπαια,σ.162 κέ.
21. Βλ. πίνακα παραλλαγών (αIα,αIId) σ.183 καί 184 άντιστοίχως.Πρβλ.καί Πελ.19.
22. Πρβλ.ΒΣΠ.5: "...σκούβει πάνω άπ'τή λεκάνη καλυμμένη μέ τό κόκκινο πανύ,γιατί λένε ότι κατά τήν ώρα εκείνη δέν πρέπει να δη τό πρόσωπό της τό φεγγάρι καί τ' άστέρια, γιατί άλλως τό πρόσωπο της κοκέλας θα παρουσιαστή στό νερό κι όχι του νέου", καί στη συνέχεια: "χρησιμοποίησαν μόνο κόκκινο πανύ, γιατί τό κόκκινο είναι χρώμα φωτεινό καί συγκεντρώνει τό φεγγάρι τήν προσοχή του (θεωρούσαν τό φεγγάρι σαν πρόσωπο)".Σύμφωνα μέ άλλη έξήγηση (θεσσ.44) "...χρησιμοποίησαν τό κόκκινο πανύ, γιατί αυτό έφερνε στό πηγάδι τό γαμπρό της κοκέλας ή τό νεκρό...".Έπίσης πρβλ. καί μία άλλη έρμηνεία του κόκκινου ως δαιμονικού χρώματος "...τό κόκκινο σημαίνει κάτι τό δαιμονικό" (θεσσ.54).
23. Πρβλ. θεσσ.31: ("...του γκαθρέφτ',του άλίγι μ'ένα κόκκινου πανύ,για να γιαλίσει κερ'σούτιρου...") καί Μακ.10:("...σκέπαζε τό κεφάλι της μ'ένα κόκκινο πανύ,για να έχη σκιά τό πρόσωπό της..."). Πρβλ. έπίσης θρ.10:("...άσπρο για να φωτίζεται ό κάτω του πηγάδιό άπό τόν ήλιο...") καί θρ.13: ("...άσπρου σιντόν', για να 'νι σκιά κέ να δοθμι τούν κιθαμένου...").
24. ΑΑ. σ.406,10κέ.
25. ΑΑ. σ.424,23κέ.
26. ΑΑ. σ.425,7 κέ.
27. ΑΑ. σ.426,3-4.
28. ΑΑ. σ.425,29-426,2.
29. Βλ.ΑΑ.σ.32,26-27: "...βάλε καί τό μαντύλι της τέχνης εις τήν κεφαλήν σου...".
30. Για τή μαγική στολή βλ. λεπτομέρειες στόν Horfner, ΟΞ.Ι. ΒΒ 487.855κέ.,καθώς καί ΙΙ. ΒΒ 241.271.289.
31. Πρβλ. ΑΑ.σ.32,25: "βάνε όλα σου τά φορέματα της τέχνης...",σ.411,22: "Έρμηνευε κερύ του κοιησαι τά ύμάτια", σ.412,23κέ.: "ύμάτια καθαρά λευκά λινα έπ'αυτό τουτύ έκεξεργασμένα καί παρό καθαρόν παρθένων νευεσμένα καί ύσαμμένα...".Ιτή

μαγική στολή συμπεριλαμβάνονται και κεφαλομάντιλο (ΑΑ.σ.18,15), γάντια (σ.416, 8κέ.), τσαρούχια (σ.21,10-11), έκενδύτης (σ.416,12), δαχτυλίδι (σ.416,1κέ.). Πάνω σ'όλα αυτά πρέπει να είναι γραμμένοι "μαγικοί χαρακτήρες".

32. PGM., τ.1.σ.172κέ.(Pap.IV,3094κέ.).

33. Πρβλ. τή χρήση του μαχαιριού ως άποτροπαίου. Βλ. κεφ.'Αποτρόπαια, σ.163-165.

34. PGM., τ.1.σ.174 (Pap.IV,3115κέ.).

35. Πρβλ. Kropp, Kopt.Zaubertexte,III. § 263, σ.150 και Hopfner,Kindertmedien, σ.66.

36. Πρβλ. και Hopfner, Orient.griech. P. Aeg..σ.332-333.

37. Βλ. και Kropp,δ.π.,§ 257, σ.148, καθώς και § 263,σ.150, όπου παρατηρεί ότι σύμφωνα με τα κοπτικά μαγικά κείμενα πρέπει τα ένδύματα (και ο λοιπός έξοπλισμός) του μάγου να είναι καθαρά (XLIII,137) κι από τήν ύδα ύλη (λινά), αλλά και του ύδριου χρώματος (ασπρο. Πρβλ. XXX,59κέ. στο κείμεν.) με τό ένδυμα των ιερέων.

38. Τή μαρτυρία χρωστώ στο Δημ.Β.Τσαγγαλά (γενν.1913,γραμμ.γν.άκοφ.δημ.σχ.) ως έξήγηση στήν κάλυψη του μάγου σε μία παράδοση σχετική με έπικοινωνία και συμβόλαιο ανθρώπου με τό διάβολο, τήν όποία κατέγραφα από τόν ύδιο: "...Όπους ού πακάς για να λειτουργήσ',πρέπ' να φουρέσ' όκουσδήπουτι του κιτραχήλ', έτσ'κί μάγους. Χουρίς να σκιπάσ' του κιφάλ' κι του κρόσουκου με του μαχραμά (= μαυρο διάφανο πανύ), δέν μπορεί να κάν' τέπουτα". Ό ύδιος κρόσθεσε: "Του μαύρου κι του κόκκινου είναι για τ'ς μαγεύεις. Χουρίς αυτά δέ γίνεται. Γι' αυτό κι φίλους μ' Μήτσιους φαλιάκ'ς, για να κατιβάσ' τ' άκάθαρτα πνεύματα, τ'ς διαδλ',σκιπάζουσαν με κόκκινου μπουχασί (= πανύ κόκκινο που χρησιμοποιούσαν κυρίως για τό "καβάδι" τής παραγκούνικης φορεσιάς των γυναικων). Τούν είχε κέσ' στα χέρια τ', μ' έλιγι, μία σουλουμουνική. Ίκευ διάβασι κι είδι τέ έπριπι να κάν' για να κατιβάς' τ' άκάθαρτα πνεύματα. Ήταν καλός άνθρουπους ού μακαρύτ'ς κι δέν ήθιλι να κάν' κακό σί κανέναν, μ' έλιγι. Άλλά έκειδής κάτ' φίλοι τ' δέν δούν πίστιυαν, τ'ς κήρι μία νύχτα σ'ένα δουμάτιου, κουκούλουσι καλά-καλά του κιφάλ' μ'ένα κόκκινου πανύ κι άφ'σι λίγου μέρους,να βλέπ' να διαβάς' με του κερι. Διάβασι κι κατέβασι τ' άκάθαρτα πνεύματα σά γίδια. Όπους φουρά^ε κακάς του κιτραχήλ' κι παύρ' του σταυρό, έτσι φουρά^ε κι μάγους του μαύρου ή του κόκκινου πανύ ή του μαχραμά στού κιφάλ' κι κρατάει κι μία μαγική βέργα...".

Πρβλ. και Cunen,Λέσανομανσιε,σ.288,όπου χαρακτηρίζει τό "μαντύλιον κίτρινον" μιας λεκανομαντικής σωταγής (ΑΑ. σ.595,10) μαγικό.

40. Για την άποτρεκτική σημασία γενικά της κάλυψης πρβλ. Seligmann, Mag. Schutzmittel, σ.27. Άποτρεκτική σημασία διαπιστώνει, ανάμεσα σ' άλλες, καὶ ὁ Eckstein, Verhüllen, HDA. VIII, 1591 κέ. Κατὰ τὸν Clemen, Reste der prim. Religion, σ.137, καὶ σήμ.2, παρόμοια σημασία ἔχει ἡ κάλυψη καὶ κατὰ τὴν προσευχή.
41. Πρβλ. καὶ Cunep, L'écampancie, σ.339, ὅκου λόγος γιὰ τὴν άποτρεκτική σημασία τῆς κάλυψης μέ "μύαν ποδιάν καθαράν" σέ συνταγή γαστρομαντείας στὰ ΑΑ.σ.64, 14.
42. Πρβλ. σημ.25, 26, 27 καὶ 28 παραπάνω. Πρβλ. ἐκίσης PGM., τ.1, σ.156 κέ. (Par. IV.262 κέ.: Διαβολή πρὸς σελήνην κοιοῦσα πρὸς πάντα καὶ πρὸς πᾶσαν κρᾶξι). Πρῶτα συνστᾶται ἡ χρήση φυλακτηρίου ("...ἔσθι δέ κεφυλακτηριασμένος...") καὶ στή συνέχεια σειρά 2705 ἡ περιτύλιξη τοῦ τραχήλου μέ κόκκινο δέρμα, πράγμα πού ἀνήκει στήν κάλυψη ἢ τουλάχιστο στήν εἰδική στολή τοῦ μάγου, ἀλλ' ἀμέσως ὀρίζεται καὶ τό καθαυτό φυλακτήριο, ἀσημένιο κέταλο μέ μαγικούς χαρακτήρες.
43. Πρβλ. Ἰόν.12, ὅκου χρησιμοκοιεῖται συγχρόνως α) μαυρομάνικο μαχαίρι, β) "ἱερὰ σύνοψη", γ) κάλυψη μέ κόκκινο πανί. Πρβλ. καὶ PGM., τ.1, σ.76 κέ. IV, 155 κέ., ὅκου (IV, 172-173) συνιστᾶται τό στεφάνωμα μέ κισσό ("...σὺ δέ αὐτός στεφόμενος κισσοῦ μέλανι...") πού ἔχει καὶ άποτρεκτική σημασία (Πρβλ. ὁμως καὶ Cunep, L'écampancie, σ.197, σημ.3, καθὼς καὶ σ.188) καὶ ὁμως στό τέλος ὀρίζεται ἄλλο φυλακτήριο: "ἔστι δέ τό φυλακτήριο, ὃ φορεῖς καὶ ἱστανόμενος κρᾶσων (τοῦτο) εἰς λειψίδα ἀργυρᾶν αὐτό τό ὄνομα γραμμάτων ἑκατόν ἐπίγραφον χαλκῆ γραφεῖν καὶ φέρεῖ ἀείρας ἰμάντι ὄνου". Τό κείμε. στό Hopfner, OZ. II. 5 241, σ.118-119.
44. Πρβλ. καὶ Cunep, L'écampancie, σ.288-289.
45. ΑΑ.σ.425, 7-8.
46. Lefebure, Miroir d'encre, σ.219.
47. Βλ. Χτ.1: "... ἄλλοι κάλι ἀντί κερῶν ἔχουν ἕνα κόκκινο μαντίλι μέ τό ὄνομα σκεπάζουν τό κεφάλι τους καὶ προσηλώνονται καὶ αὐτοί μέ τὸν ἕδιον τρόπον...".
48. Βλ. κερ.: Ἄποτρόπαια, σ. 168.
49. VI, 590 κέ. Ἐδῶ τό φυλακτήριο λείπει, ἀλλά τό ἀντικαθιστᾶ τό εἰδικό ντύσιμο τῆς μάγισσας Ἐριχθῶς ὡς Ἐρινύας (VI, 654-655. Βλ. καὶ Hopfner, Nekromantie, 2223-2224) καὶ πιθανῶς τό λυμένα μαλλιά πού σκεπάζουν τό πρόσωπο (βλ. VI, 655: "... ut tuncque operitur crine soluto").
50. Βλ. εἰκόνα παραλλαγῶν κίτρινῶν (BIIa+b+c). Ἐπίσης βλ. ἐφημ. "Θάρρος" Πελοποννησίου 10 Ἰουλ. 1934, ἄρθρο: Ἡ καλή ὄσο καὶ πολιτική ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου

Ἡ ἑορτὴ τῶν ἡλιοστασιῶν". Ἐπίσης ἔφημ. "Νέος Κόσμος" Ἀθηνῶν τῆς 26ης Ἰουν. ἔτος 1934: Ὁ κλήδονας ποῦ λέγει στά-κορύτσια τῆ μοῖρα τους. Ὁ Ἀη Γιάννης ὁ "ριζικάρης", καὶ ἔφημ. "Νεολόγος" Πατρῶν τῆς 24ης Ἰουν. ἔτος 1933, ἀρθρο: "Πα-λαὰ Πάτρα", ὅπου ἀναφέρεται κάλυψη τοῦ δοχεῖου τοῦ κλήδονα μὲ κόκκινο πανί.

51. Πρβλ. Pap.Berol.I,263κέ. συνταγὴ λυχνομαντείας: "...λαβῶν λύχνον ἀμύλτων σκεύασον διὰ βυσσίνου ράκους". Hopfner,OZ.II. § 217,σ.107. Ἐπίσης DMP Col. XXVIII,6.Πρβλ.ἐπίσης AA.σ.43,13-σ.44,14 (κάλυψη τοῦ κιάτου τῆς λεκανομαντείας μὲ κόκκινο ὕφασμα.
52. Βλ. καὶ Wunderlich, Rote Farbe, σ.25.Πρβλ.καὶ Κασσιανοῦ Βάσσου σχολαστικοῦ πε-ρὶ γεωργίας ἐκλογαί (ἔκδ. Teubner, Lipsiae MDCCCXCV),IE', 8,2, ὅπου συνιστᾶται ἡ προφύλαξη κυφελῶν, σπιτιοῦ, στάβλων κ.τ.δ. μὲ τοποθέτηση κόκκινης κλωστῆς κλπ.
53. Ὁ φόβος αὐτὸς ἐκφράζεται π.χ.σέ συνταγὴ γαστρομαντείας τοῦ κώδικα τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολογ. Ἐταιρίας Ἀθηνῶν,ἀρ.115 τοῦ 18ου αἰ.,φύλλ.36-37 δημοσιευμ.στά AA. σ.48,29κέ.,ὅπου ὁμως ὡς φυλακτήριο κατὰ τῶν κακῶν πνευμάτων χρησιμοποιοεῖται "ἀγίασμα τῶν φώτων". Πρβλ. καὶ σ.49,1-4: "...καὶ ἡ ἀμκουλα νά ἦναι καινούργια καὶ ἄς λίπη τό νερόν κάμποσον καὶ γέμισέ την ἀγίασμα τῶν φώτων διὰ νά μή ἔμπο-ροῦν νά ἔμποῦν πνεύματα (f.37) κνηρά καὶ κακά...".
54. Πρβλ. καὶ παραλλαγὴ κατοπτροπηγαδομαντείας (θρ.11) στήν ὁκοῖα οἱ μαντευόμενοι φοροῦν καινούργια γιορτινὰ ροῦχα.
55. Πρβλ. AA.σ.425,5-7: "...καὶ ἔχε προοικονομημένα ἱμάτια λιναῖα λευκά ἀφόρεστα καὶ ὑποκάμισον ἀφόρεστον καὶ κάλιτζας καὶ ὑποδήματα καὶ μίαν μανδύλαν ἐν τῇ κεφαλῇ ἀφόρεστην"...",καὶ σ.425,29: "...βάλε τὰ καινούργια φορέματα...",καὶ σ.47,5: "...τρεῖς κούκαις καινούργιας...". Ἐπίσης σ.40,12: "...κινάκιν ἀφόριον...", καὶ σ.54,1: "...κινάκι καινούργιον πράσινον ἀπίαστον...",σ.64,13: "...μαντίλιον καινούργιον παστρικόν...", σ.430,6: "...κιβατάριν ἀφόρεστον...",σ.48-49: "... ἱμπρίκιν καινούργιον...",σ.49,1-2: "...καὶ ἡ ἀμκουλα νά εἶναι καινούργια..." κ.ο.κ.
56. Βλ. Hopfner,OZ.I. § 855,σ.238-239.
57. Πρβλ.Kropp,Kopt.Zaubertexte,III. § 267,σ.152,καὶ § 271.
58. Ἡ ἰδιαίτερη προσοχὴ ποῦ δύνεται στά διάφορα χρώματα καὶ ἡ σημασία τους σέ πρά-ξεις μαγείας ἔχουν τὴν ἀρχὴ τους,κατὰ τὸν Hopfner,στήν ἰδιαίτερη σημασία τῶν διαφόρων κλανητῶν καὶ τῶν "ἀκορροῶν" τους πάνω σ'ὄλη τὴν οἰκουμένη, κτ. ἔχουν

- σχέση με αστρολογικές θέσεις. Βλ. Hopfner, OZ. I. S 614, σ. 155. Κατά τόν Ίδιο (δ. κ. I. S 616, σ. 156), έπειδή τά τρία χρώματα (κόκκινο, άσπρο, μαύρο) βρίσκονται κατά τόν Άκουλήιο στό ένδυμα τής σελήνης (βλ. Arul. Metam. XI, 3), συσχετίστηκαν τό κόκκινο μέ τήν Άρτεμη, τό άσπρο μέ τή Ζελήνη καί τό μαύρο μέ τήν Έκάτη, δηλ. μέ τές τρεις μορφές εμφάνισης τής Ίδιας θεΐς στόν ούρανó, πάνω καί κάτω άπό τή γη.
59. Πρβλ. πίνακα παραλλαγών παραπάνω αΙΙα (κόκκινο), σ. 183.
60. Πρβλ. ΑΑ. σ. 40, 15-16 καί σ. 43, 16-σ. 44, 1. Έκίσης πρβλ. PGM. τ. 1, σ. 158 Pap. IV, 2705-2706. Στους μαγικούς παύρους δέν δίνεται μεγάλη σημασία στό χρώματα. Έπικρατεί όμως τό κόκκινο, χρώμα του Τυφάνα. Βλ. Hopfner, OZ. I. S 615, σ. 155.
61. Για τές διάφορες χρήσεις καί σημασίες του κόκκινου χρώματος βλ. Wunderlich, Rote Farbe (πρβλ. βιβλιογρ.). Στές περισσότερες περιπτώσεις ή χρήση του κόκκινου χρώματος στό έθιμα καί στή λατρεία σχετίζεται μέ τή μαγεία. Βλ. Mengis, Rot, HDA. VII. 793.
62. Για τό κόκκινο χρώμα ώς άποτρόχαιο πρβλ. Mengis, Rot, HDA. VII, 811 κέ. Πρβλ. καί Wunderlich, Rote Farbe, σ. 21. Έκίσης βλ. καί Abt, Apologie, σ. 148 (74), (σχόλιο στό Κεφ. 30, σ. 35, 10 Helm: licia discolora) καί σημ. 3. Έκίσης Duhn, Rot und Tot, σ. 23 καί Hopfner, OZ. I. S 615, σ. 156, δκου καί σχετικές παρακομίες.
63. Κατά τόν Mengis, Rot, 825. Ός άποτροχιαστικό μέσο πρέπει νά θεωρηθί καί τό κόκκινο χρώμα στή στολή ιερέων διαφόρων λαών καί έποχών, γιατί καί ό ιερέας άρχικά δέν ήταν τίποτα άλλο παρά ένας μάγος, πού έπρεπε κατά τήν έπικουινωσία του μέ τές υπερφυσικές δυνάμεις νά προφυλάσσεται μέ μαγικά μέσα. Βλ. καί Wunderlich, Rote Farbe, σ. 59 κέ.
64. Πρβλ. Θεοκρίτου, Εϊδύλλια, Β', στ. 2: "στέφον τόν κελέβαν φοινικέψ οϊός άάτψ..." καί Μαξίμου Τυρίου, Φιλοσοφούμενα, VIII, ΙΙα, (Teubner), σ. 87, 17: "όθόνη ποθήρει καί φοινικίδι...", καθώς καί άλλα παραδείγματα στό Hopfner, OZ. I. S 615, σ. 156.
65. Πρβλ. π. χ. Seligmann, Mag. Schutzmittel, σ. 64. Έκίσης πρβλ. καί Wunderlich, Rote Farbe, σ. 21-22. Έκίσης σ. 24, δκου καί σχετική βιβλιογραφία για άποτρόχαιο μέ κόκκινο χρώμα.
66. Wunderlich, δ. κ., σ. 52.
67. Wunderlich, δ. κ., σ. 13.
68. Τήν άποψη αύτή υποστηρίζουν ό Ernst Sarter, "Familienfeste der Griechen und R"

mer, Berlin 1901, σ.53. Στη σημ. 2 αναφέρει παραδείγματα από τις τελετουργίες των κατά φύση λαών, όπου το κόκκινο χρώμα αντικαθιστά το αίμα, για να ανασκευάσει τη θέση του Rohde (Psyche, I, σ.226, σημ.3 - ή παρακοπή είναι του Samter-), που άμφισβητεί τη σχέση του χρώματος αυτού με το αίμα. Τη σχέση αυτή δέχονται και ο Duhn (Rot und Tot, σ. 15) καθώς και ο Diels (Sibyll. Blätter, σ.70 στην τελευταία σημείωση της σ.69).

69. Κατά τον Ουάρωνα (βλ. σχόλ. Σέρβ. Αίν. III, 67: ... Quoniam sumptuosum erat et crudele victimas vel homines interficere, sanguinei coloris coepta est vestis mortuis inici. Πρβλ. Duhn, Rot und Tot, σ.15. 'Η άποτρεπτική σημασία του αίματος φαίνεται και από τα άποτρόπαια με μορφή φυλαχτού, που άποτελοϋνταν από χυμένο αίμα (βλ. Wunderlich, Rote Farbe, σ.25), αλλά και από σημερινά έθιμα. Στο Σκανοχώρι Λευκάδας π.χ. την Κυριακή του Πάσχα φτιάχνουν σταυρούς με αίμα από το άρνι στις πόρτες και στους τοίχους των σπιτιών, για να μη μπαίνουν τα κακά πνεύματα (Πληρ. από την Εύαγγ. Ζαβερδίνου, έτ.26, έτος 1975). Το ίδιο γίνεται στην Κέρκυρα, για να έμποδιστεί η είσοδος επικίνδυνων άσθενειών. Βλ. Schmidt, Der böse Blick, σ.602. Την άποτρεπτική δύναμη του σταυρού ένισχύει το αίμα.
70. Τη Μ. Πέμπτη π.χ. οι νοικοκυρές κρεμοϋν στον έξώστη του σπιτιού ένα κόκκινο πανί, για να μη ρίξη χαλάζει την άνοιξη και το καλοκαίρι. Βλ. Σαμαρά, Λαογρ. Κλειστοϋ, σ.102, ιδ'.
71. Βλ. Duhn, Rot und Tot, σ.22-23. Wunderlich, Rote Farbe, σ.68 και Mengis, Rot, 803. Πρβλ. και Θεσσ.54: "... το κόκκινο σημαίνει κάτι δαιμονικό".
72. Duhn, Rot und Tot, σ.1. Κατά τον Άρτεμίδωρο, Όνειροκριτ. I, 77, 83-84 ("Εκδ. Teubner) : "... έχει γάρ το κορφυροϋν χρώμα συμπάθειαν (και) προς τον θάνατον".
73. Πρβλ. σημ. 38 παραπάνω.
74. Πρβλ. ΒΣκ.5: "... γιατί το κόκκινο είναι χρώμα φωτεινό και συγκεντρώνει το φεγγάρι την προσοχή του - θεωροϋσαν το φεγγάρι σαν πρόσωπο - ...". Πρβλ. έπίσης Θεσσ.31. Σύμφωνα με άλλη κληροφορία (Θεσσ.56) "στην άρχή χρησιμοποιοϋσαν το κόκκινο πανί με το χρώμα του έρωτα, όταν θέλανε να ίδοϋνε το γαμπρό. Άργότερα το χρησιμοποίησαν γενικά σ' όλο το έθιμο".
75. Πρβλ. ΛΑΠΑ. άρ.1048, σ.85. Γ. Βλαχάβας, Κερασιά Μαγνησίας, 1970. Το ίδιο και κατά άνακοίνωση της Εύαγγ. Ζαβερδίνου, έτ.26, από το Σκανοχώρι Λευκάδας. Πρβλ. και ΛΑΠΑ. άρ.578, σ.301, Γ. Δ. Θανάσουλα, Πλατιανός Όλυμπος Άλειάς, 1969.
76. Βλ. Νεοελληνική μαντεία, σ.156.

77. Πρβλ. Duhn, Rot und Tot, σ.23 καὶ Mengis, Rot, 826, καθὼς καὶ 827 καὶ 828 γιὰ τὸ κόκκινο ὡς κακὸ ἢ καλὸ οἶωνὸ ἀντιστοίχως. Κατὰ τὴ Δέσποινα Μικρογλιαννάκη, ἔτ.87 ἀπὸ τῆ Συκέα Λακωνίας: "...Τὸν Τζέτζερο (τοῦ κλήδονα) τότε σκεπάζαμε μ' ἓνα μεταξωτὸ πανὶ κόκκινο ἢ μαντίλι μὲ μεγάλα κρόσια καὶ σύνθηρες μὲ πολλὰ χου- νέρια (=σχέδια)...γιατὶ τὸ κόκκινο εἶναι χρῶμα τυχερὸ". Πληρ.τῆς Αἰκ.Κουτρο- λάκη, φοιτ.φιλ.
78. Πρβλ. καὶ Ἰκκοκράτη, Περὶ ἱερῆς νόσου, II, 20, Ἔκδ. Loeb, τ. II, σ. 142 : "...ἰμά- τιον δὲ μέλαν μὴ ἔχειν (θανατώδες γὰρ τὸ μέλαν)". Βλ. καὶ Mengis, Schwarz, 1448 καὶ 1452, 4.
79. Mengis, Schwarz, 1448.
80. Mengis, Schwarz, 1449.
81. Πρβλ. παρακῆνω σημ.38.
82. Mengis, Schwarz, 1437, 3d καὶ 1440.1443.1446.1447. Ἐπίσης πρβλ. Seligmann, Mag. Schutzmittel, σ.137.144.162.229. Πρβλ. καὶ ΛΑΠΑ ἀρ.244, σ.35-36. Κ.Κωνσταντόπου- λος, Καλούσιον Πατρῶν, 1968 "...Ἀπῆνου τῆς ἠ νύφη παίρνει ἓνα δεματάκι μ' ἓνα φαλιδάκι, ἓνα σταυρὸ ἀπὸ καλαμάκια, λιβάδι κι ἓνα κομμάτι μαῦρο ὕφασμα, γιὰ νὰ μὴν τὴ ματιάσουνε καὶ νὰ μὴν τὴν κιάσουνε τὰ μάγια...". Πρβλ. καὶ Hopfner, Orient. griech. P. Aeg. σ.122. "Χρῶμα τοῦ Ὅσιρη εἶναι τὸ μαῦρο καὶ γι' αὐτὸ καὶ τὰ ἔντελῶς μαῦρα ἰσλακὰ λουριὰ καὶ τὰ ἔντελῶς μαῦρα ἰσλακὰ κουρέλια (Isisfetzen) παί- ρουν κἀκοιο ρόλο ὡς ἀποτρόχαια (φυλαχτά)".
83. Τὸ ἄσπρο χρῶμα συνιστᾶται καὶ ἀπὸ συνταγές μαγικῶν πατρῶν καὶ σολομωνικῶν. Πρβλ. Wessely, Griech. Zauberpapyrus, σ.50, σειρ. 213-214 "...ἀμφεσθητι λευκοῖς ἕμασι ..." καὶ ΛΑ. σ.50, 24-25. "...ἓνα μαντίλι ἀσπρον καστρικόν...". Πρβλ. καὶ Mengis, Weiss, 343.
84. Μερικὲς ἐρμηνεῖες κληροφορητῶν κρέπει νὰ θεωρηθοῦν αὐτοσχέδιες. Πρβλ. θρ.10: "... ἄσπρο γιὰ νὰ φωτίζεται ὁ κῆτος τοῦ πηγαβλοῦ ἀπὸ τὸν ἥλιο..." καὶ θρ.13: "...ἄ- σπρου σιντόν' γιὰ νὰ ἴνι σκιά κί νὰ δοῦμε τοῦν κηθαμένου...".
85. Βλ. παρακῆνω σημ.56. Πρβλ. καὶ Mengis, Weiss, 342 καὶ 355, 4, καθὼς καὶ τὰ παρακῆνω παραδείγματα ἀπὸ σολομωνικῆς: ΛΑ. σ.584, 3: "καθάρτην ἓναν καθάρου", σ.593, 1 "...καιδόν καθάρου...", σ.594, 5-6: "...κοτήριον ὑέλινον καθάρου", σ.597, 1: "... εἰς κινάκιν καθάρου...", σ.50, 23-24: "...σιτίτε καστρικόν...", σ.50, 24-25: "...μαν- τίλι ἀσπρον καστρικόν...", σ.64, 13: "...μαντίλι κεινούργιον καστρικόν...",

σ.64,14!...μέ ποδιών καθαρών", σ.48,11: "...νά φορέσης καθαρά ρούχα" κ.ο.κ.
Πρβλ. καὶ Wort-index στοῦ Wessely, Neue griech. ZP., σ.87 (καθαρόν ῥάκος 366,κα-
θαρόν ἔλαιον 369, καθαροῦ οὐκω 55,943, χάρτη καθαροῦ 193,769 κ.ο.κ.).

86. Πρβλ. Mengis, Weiss, 341.342.

87. Mengis, ὁ.κ., 347.

88. Mengis ὁ.κ., 351.

89. Κατά τόν Cunen, Lécanomancie, σ.265,σημ.3: "On pourrait peut-être adopter cette hypothèse dans les formules XXIII et XXIV où l'enfant portera un fichu blanc de la couleur même qu'avait le fichu des Néréides". Ὁλοφάνερα ὁμως κἀνει λάθος, γιὰτί κατά τίς συνταγές αὐτές τό ἄσπρο "μαντίλιον" στρώνεται καί ἐκάνω τοποθε-
τεῖται ἢ "ἄμπουλα". Δέν φοριέται ἀπό τό παιδί-medium. Βλ. συνταγή XXIII=AA. σ.
50,21-σ.51,4(B, fol.38). Ἰδιαιτέρα σ.50,23-25: "...καί πήγαυνε εἰς ἕνα σκύτι
καστρικόν καί βάνε ἕνα σακμύ καί ἕνα μαντίλιον ἄσπρον καστρικόν..." καί συνταγή XXIV=
AA. τ.1.σ.49,6-7: "...καί κάθισε τήν ἄμπουλαν ἀκάνω εἰς μαντίλι ἄσπρον καστρι-
κόν"...".

90. Βλ. τήν προηγούμενη σημείωση.

91. Πρβλ. AA. σ.480 (Μέθοδος προγνωστική τῆς χύτρας καί τοῦ ποτηρίου...), 15-16: "...
σκεπάσεις δέ τήν κεφαλὴν αὐτοῦ γυμνήν μανδύλῳ κίτρινῳ..." (ἀπό τόν Cod. Pari-
sinus Gr.2419 τοῦ 15ου αἰ.) καί σ. 595 (συνταγή λεκανομαντείας ἀπό τόν Cod. Bo-
noniensis 3632 τοῦ 15ου αἰ.), 10-11: "καί ὀπισθε δός αὐτῷ μαντύλιον κίτρινον
ὥστε κρατῆ αὐτό. ἐν ἑκατέρῳ προσώπῳ..."

92. Mengis, Gelb, 574.575. Γιά τό κίτρινο χρῶμα πρβλ. καί Seligmann, Mag. Schutzmittel,
σ.283.

93. Mengis, Gelb, 580,8 καί 581.

94. Mengis, ὁ.κ., 580,7.

95. Γιά τίς διάφορες σημασίες πού ἔχουν τά χρώματα αὐτά στίς εἰκαστικές τέχνες βλ.
Heinz-Mohr, Lex. der Symbole, σ.100 κέ. λ. Farbensymbolik.

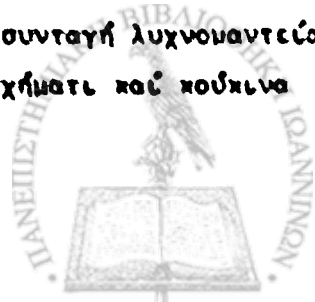
96. Hopfner, OZ. I. § 615, σ.155.

97. Γιά τό κόκκινο ὡς χρῶμα τοῦ τυφῶνα στούς Αἴγυπτίους βλ. Hopfner, ὁ.κ.

98. Βλ. θεσσ.53. Ὁ τρόπος μέ τόν ὀκτο δόθηκε ἡ ἐξήγηση αὐτή ἔδινε τήν ἐντύπωση αὐ-
τοσχεδιασμοῦ τῆς πληροφορητριάς.

99. Βλ.ΑΑ.σ.594,25κέ. καί σ.595,1-σ.596,14.
100. Βλ.ΑΑ.σ.480,8-27.
101. ΑΑ.σ.595,10-σ.596,3.
102. ΑΑ.σ.480,15-19.
103. Τήν πρακτική σημασία τῆς κάλυψης σέ τέτοιες περιπτώσεις δέχονται καί ἄλλοι ἐρευνητές. Πρβλ. Horfner, Lekanomantie, σ.225 καί Cunen, Lēcanomantie, σ.265. Ὁ τελευταῖος παρακείμεναι στόν DMP., ὅπου τό παιδί-medium ἢ ὁ κύριός του κρέκει νά σκεπασθῆ τό κεφάλι του μέ ὑφασμα "γιά νά ἐξαλειφθοῦν οἱ κακές ἐπιδράσεις καί νά...συγκεντρωθῆ ἡ προσοχή τοῦ medium" ὅπως γράφει. Ὁ ἴδιος δέχεται καί τήν ἀποτρεκτική σημασία τῆς κάλυψης (Πρβλ.σ.339). Βλ. καί Eckstein, Verhüllen, 1601-1602, i.
104. Πρβλ. θεσσ.268: "Δέν κρέκει ὅμως νά κοιτάζουν ἔξω ἀπό τό παράθυρο, ἀλλά νά εἶναι ἀφοσιωμένοι στόν καθρέφτη". Αὐτός εἶναι ἴσως ὁ λόγος γιά τόν ὅποιο σέ μερικές παραλλαγές φοροῦν ἔτσι τό μαντίλι, ὥστε νά κέφτη χαμηλά (νά προεξέχη ἀρκετά) μπροστά στό πρόσωπο. Πρβλ. "Ηκ.7.
105. Πρβλ. ΑΑ.σ.51,15-16 (ἀπό συνταγή γαστρομ.): "...καί 'πέ τοῦ παιδίου νά θεωρῆ καλά τό ὑαλί...", καθῶς καί παρακάτω σειρ.24-25 "...καί εἰπέ του νά θεωρῆ μέσα εἰς τήν γαστέρα καλῶς". Ἐπίσης σ.496,19-20: "...τό δέ παιδίον ἵνα θεωρῆ εἰς τό ὑελόν καί μή στρέφεται ὄδε κάκετσε..." καί σ.432,28-σ.433,1 "...πλήν τό παιδί νά μή ἄρη τοὺς ὀφθαλμούς του ἔνθεν κάκετθεν, ἀλλά πάντα νά ὀρῆ μέσα εἰς τόν καθρέφτην..." καί σ.588,23, ὅπου συνιστᾶται νά κοιτάζῃ καί ὁ ἴδιος ὁ μάγος στό κέντρο τῆς λεκάνης ("εἰς κέντουλον").
106. Τίς μορφές αὐτές βλ.στόν πίνακα παραλλαγῶν στήν ἀρχή τοῦ κεφαλαίου.
107. Βλ.σημ.6.
108. Βλ.σημ.7.
109. Βλ.σημ.10.
110. Εἶναι γνωστό π.χ.ἀπό συνταγές ἐλληνοαιγυπτιακῶν μαγικῶν βιβλίων τό ντύσιμο τοῦ μάγου μέ στολή ἱερέα, γιά νά εἶναι ἀρκετός στους καλούς θεούς καί τρομερός στους ἐχθρικούς, καθῶς καί στους δαίμονες. Ἰδιαίτερα συνηθιζόταν αὐτό στή θεωργία. Βλ. Horfner, OZ. I. § 859, σ.240. Πρβλ. καί Pap. Paris 3094-3095: "Ἴσθι δέ σινδόνα καθαρῶν περιβεβλημένος Ἰσιακῶ σχήματι" καί σέ συνταγή λυχνομαντείας τοῦ ἴδιου πύκου, σειρ.933-934: "ἡμετεομένους προφητικῶ σχήματι καί πούκινα ὑποδεδεμένος".

5. ΟΡΟΙ ἢ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΝΙΣΧΥΤΙΚΕΣ ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΚΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΤΥΧΙΑ
ΤΟΥ ΑΝΑΚΑΛΗΜΑΤΟΣ

Στά εἴδη τῆς ἐξεταζόμενης ἐδῶ μαντείας ἀκαιτεῖται συχνά ἡ ἐξασφάλιση ἢ τήρηση ὀρισμένων προϋποθέσεων καὶ ὄρων γιὰ τὴν ἀπρόσκοπτη καὶ αἴσια ἐκβασὴ τῆς. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ ἀκαιτοῦνται ἀκόμα πολὺ συχνά καὶ ὀρισμένες τελετουργικὲς πράξεις, πού ἐντάσσονται στό σύνολο τῆς μαντικῆς τελετουργίας. Αὐτά ὅλα ἐξετάζονται στό κεφάλαιο τοῦτο.

Πρέπει εὐθύς νά παρατηρηθῇ, ὅτι οἱ ὄροι καὶ οἱ τελετουργικὲς πράξεις δέν ἀκαιτοῦνται οὔτε σέ κάθε εἶδος μαντείας τῆς μελέτης μας οὔτε σέ ὅλες τίς παραλλαγές τοῦ ἴδιου εἴδους. Ἄλλοι εἶναι ἀρκετά συχνοὶ καὶ ἄλλοι σπάνιοι, ἐνῶ παρουσιάζονται καὶ περιπτώσεις ἀντιφάσεων μεταξύ σχετικῶν ὄρων διαφόρων παραλλαγῶν τοῦ ἴδιου εἴδους μαντείας¹. Πολλοὶ ἀπ' αὐτούς, καθὼς καὶ ἀπὸ τίς τελετουργικὲς πράξεις, συνδέονται μέ παλιές ἀντιλήψεις καὶ δοξασίες μαγικοῦ-δαιμονολογικοῦ χαρακτήρα², ἐνῶ ἄλλοι ἔχουν καὶ ψυχολογικὴ καὶ γενικά πρακτικὴ σημασία³. Ὅλοι οἱ ὄροι (προϋποθέσεις, περιορισμοί, πρόσθετες τελετουργικὲς πράξεις κλπ.) προετοιμάζουν βέβαια ψυχικά τοὺς μαντευομένους καὶ τοὺς προκαταλαμβάνουν ἢ καλύτερα τοὺς ὑποβάλλουν ἀπὸ κρὶν κατὰ κάποιον τρόπο τὴν ἐμφάνιση τοῦ ἀνακαλούμενου, δηλ. τίς ὀπτασίες στό νερό ἢ στόν καθρέφτη. Ἰδιαίτερη ὅμως σχέση μέ τὴν ψυχολογικὴ πλευρὰ τοῦ προβλήματος τῶν ὀπτασιῶν ἔχουν οἱ ὀκτώ πρῶτοι (α - η) ὄροι.

α. Ἡ διαρκῆς συγκέντρωση τῆς προσοχῆς στόν καθρέφτη ἢ στό νερό ὅπου ἀναμένεται νά ἐφανιστοῦν οἱ ἀνακαλούμενοι:

Μακ.2. - Θρ.11. - Θεσσ.26β. - Πελ.67. 69α. Ἰόν. 5.11. - Κυκλ. β. - Κρ.4.
- ΜΑΘΝ.12.

Ὁ ὄρος αὐτός, πού εἶναι γνωστός καὶ ἀπὸ τίς συνταγές σολομωνικῶν⁴ καὶ ἀπὸ τὴν ἀραβοαιγυπτιακὴ μαντεία⁵, ἐκφράζεται μέ διάφορους τρόπους στίς παραλλαγές μαντείας τῆς μελέτης μας. Π.χ. σέ παραλλαγὴ κατοκτρομαντείας ἀπὸ τὴν Κρήνη Φαρσάλων (Θεσσ. 26β): "Δέν πρέπει ὅμως νά κοιτάξουν ἔξω ἀπὸ τὸ παράθυρο, ἀλλὰ νά εἶναι ἀφοσιωμένοι στόν καθρέφτη". Σέ παραλλαγὴ κατοκτροπηγαδομαντείας ἀπὸ τὸν Κατσαρό-Καλαμάτας (βλ.Πελ.58) ἡ κοπέλα "ἀμίλητη συγκέντρωσε τὸ βλέμμα τῆς στό εἶδωλο τοῦ καθρέφτη στό νερό" κ.ο.κ.

β. Ἡ μοναξιά ἢ ἀκομόνωση τοῦ μαντευομένου κατὰ τὴν τέλεση τῆς μαντικῆς πράξης:

Μακ.9.18. - Θεσσ.7β. - Στ.1β. 2. 10α. 10β. 10γ. 15 (κρυφά). - Πελ. 8.13.16.
17α.18.42α.57.58.69β. - Ἰόν. 1. 2. 4. 6α. 6β. - Κυκλ.1α. 1β. 5β. 6α. 10β.
11β.-Κρ.1β. 11.12.13α.16α.30. - ΜΑΘΝ. 3α.6α. - ΔΜΑσ. 1β. - ΕΔιασκ.2.-Χτ.1.

Ὁ ὅρος αὐτός ἔχει ὀκωσδήποτε σχέση καί μέ τόν προηγούμενο, γιατί βοηθάει στήν ἐπιτυχεστέρα συγκέντρωση τῆς προσοχῆς καί τήν ἀνενόχλητη τέλεση τῆς μαντικῆς πράξης⁶. Ὁ μάγος, σύμφωνα μέ τίς συνταγές σολομωνικῶν⁷, ἀλλά καί ὁ θεοουργός⁸ ἀναζητοῦν τόπο ἐρημικό γιά τήν τέλεση μαντικῶν ἢ μαγικῶν πράξεων⁹. Ὁ ὅρος αὐτός, πού σέ ὀρισμένα εἶδη μαντείας -κυρίως στήν κατοπτρομαντεία- εἶναι συνέπεια καί τοῦ ἀπαραίτητου ὅρου τῆς γύμνωσης τοῦ μαντευόμενου (ὅρος κε), καλύπτει κάποτε κατ'ἐπέκταση καί τήν περίπτωση τῆς συμμετοχῆς περισσότερων ἀτόμων στή μαντική πράξη. Ἄλλωστε οἱ μαντικές πράξεις κατὰ τίς συνταγές τῶν σολομωνικῶν τελοῦνται συνήθως ἀπό δύο πρόσωπα. Τόν "διδάσκαλον" - μάγο καί τόν "μαθητήν" - medium¹⁰. Ἐκομένως πρέπει νά ἀποφεύγεται κυρίως ἡ παρουσία ἄλλων, ἄσχετων μέ τή μαντεία, γιατί ἐπιδρά ἀνασταλτικά σ'αυτή¹¹.

γ. Ἡ κάλυψη ὡς ἐνισχυτικό τῆς ἀκομόνωσης καί συγκέντρωσης τῆς προσοχῆς τοῦ μαντευόμενου¹².

δ. Ἡ σιωπή:

I. κατὰ τή διάρκεια τῆς μαντικῆς πράξης (κυρίως):

Μακ.13.26. - ἠρ.9.10.13. - Θεσσ.10.20.44.45.48.53. - Στ.21α.21β. - Εὐβ.10.

- Πελ. 3.58.60.64.65.69α.70α. - Ἰόν.5.15. - Κυκλ. 5α.14. - Κρ.8. - ΜΑΘΝ.12.

II. κατὰ τή μετάβαση στόν τόπο τῆς μαντείας:

Πελ. 43. - Κυκλ. 5α. - Κρ.5.13β.

III. κατὰ τήν ἐπιστροφή ἀπό τόν τόπο τῆς μαντείας στό σκέλι:

Θεσσ. 6.

Ὁ ὅρος τῆς σιωπῆς, γνωστός καί ἀπό ἀρχαῖα μυστήρια¹³, μαρτυρεῖται καί ἀπό συνταγές μαγείας καί μαντείας τῶν μαγικῶν παύρων καί σολομωνικῶν¹⁴, ἀπαντᾶται δέ καί σέ ἔθιμα καί μαγικές πράξεις ἄλλων λαῶν¹⁵. Μέ τή σιωπή ἀποφεύγεται ἡ διακοπή τῆς συνέχειας τῆς μαντικῆς ἢ μαγικῆς τελετουργίας καί διευκολύνεται ἡ ἐπικοινωνία τοῦ μαντευόμενου μέ τίς ὑπερφυσικές δυνάμεις, θεούς, δαίμονες, νεκρούς κλπ.¹⁶. Γι'αὐτούς τοὺς λόγους ἀκόμα καί οἱ ἀπαραίτητες ἐκπώσεις ἢ προσευχές λέγονται ψιθυριστά¹⁷. Κατὰ τόν ἴδιο τρόπο ἢ μέ νεύματα γίνεται καί ἡ συνεννόηση τῶν μαντευόμενων μεταξύ τους κατὰ τή μαντική τελετουργία (Πρβλ. Θεσσ. 44).

Ἡ σιωπή συμβάλλει ἀκόμα στήν ἀπόσοκρη συγκέντρωση τῆς προσοχῆς τοῦ μαντευόμενου στή γυαλιστερή ἐπιφάνεια τοῦ καθρέφτη ἢ τοῦ νεροῦ. Ἡ συγκέντρωση αὕτη εἶναι ἀπαραίτητη γιά τόν ἠμικνωτισμό καί τήν ἐκκλήση παραλοθῆσεων βετασιῶν κ.τ.δ. Ὁ λαός πάντως δύνει στή σιωπή καί διάφορες δαιμονολογικές-μαγικές

ἀγνόητά τους, γιατί κατά τή λαϊκή ἀντίληψη τὰ πνεύματα³⁰, ὅπως καί οἱ ἄγιοι, ἄγγελοι, ὁ χάρος, ἡ Παναγία κ.τ.δ., παρουσιάζονται μόνο σέ ἀγνοῦς ἀνθρώπους³¹. Γι' αὐτό ἀπό συνταγές μαντείας τῶν σολομωνικῶν ἀπαιτεῖται ἀκόμα γιά τό παιδί-
medium νά εἶναι "κυρθένον"³², ἐνῶ κατά τοὺς μαγικούς παύρους καί τίς σολομωνικές ἀκόμα καί σέ περίπτωση "αὐτοκτικῶν" μαντικῶν πράξεων, χωρὶς δηλ. χρήση medium, ὁ μαντευόμενος ὀφείλει γιά ἓνα χρονικό διάστημα πρὶν ἀπὸ τή μαντική πράξη κοντά στήν ἄλλη προετοιμασία νά ἀπόσχη ἀπὸ τόν ἔρωτα³³. Ἡ ἀγνόητα καίζει σκουδαῖο ρόλο στή μαγεία³⁴, μαντεία³⁵ καί στήν ἐκίσημη λατρεία³⁶, πού τό τυκικό της μιμεῖται ὁ μάγος-μάντης σέ κολλὰ σημεῖα. Κατά μία καλιά λαϊκή ἀντίληψη οἱ θεοὶ ἢ ὁ θεὸς πού θά μιλήσῃ μέ τό στόμα τοῦ μαντευομένου ἢ θά φανερωθῇ σ' αὐτόν ἀρέσκεται στήν ἀγνόητα, κι ὅσοι δέν εἶναι ἀγνοὶ δέν εἶναι καί ἱκανοὶ νά ἐπικολουθήσουν μέ τοὺς θεοὺς³⁷.

Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπὸ τή λαϊκή αὐτή θεουργική καί δαιμονολογική αἰτιολόγησι τῆς χρήσης μικρῶν παιδιῶν ἢ τελευταία ἔχει καί πρακτική-ψυχολογική σημασία, πού ὁ λαὸς ἀγνοεῖ³⁸. Τὰ μικρά παιδιά, ὅπως καί οἱ ἔγκυες γυναῖκες³⁹, ὑπόκεινται εὐκολώτερα στόν ὑπνωτισμό, τὴν ὑποβολή καί τή δημιουργία παρασθησεων. Τὰ παιδιά, ἰδίως στό στάδιο τοῦ μεταβολισμοῦ, παρουσιάζουν συχνά ἐπιληπτικά καί ὑστερικά συμπτώματα, πού ἐξαφανίζονται ἀργότερα μέ τὴν πλήρη ὄριμότητα. Τὰ συμπτώματα αὐτὰ εὐνοοῦν πολὺ τή δημιουργία ὀπτασιῶν (παρασθησεων)⁴⁰.

θ. Τό πηγάδι πρέκει:

Ι. νά εἶναι πέτρινο:

Μακ.8.21.26. - Θρ.8.11.13. - Θεσσ. 10.20.29.35.46.51.55.56. - Στ.16. -
Εὐβ.10. - Πελ.67. - Κρ.40. - ΔΜΑσ.5.

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς πληροφορητὲς μου ἀγνοοῦν τή σημασία αὐτοῦ τοῦ ὄρου, ἐνῶ μερικοὶ ἀποδίδουν σ' αὐτόν πρακτική σημασία. Σύμφωνα μέ μιὰ πληροφορία τό πηγάδι "ἔπρεκε νά εἶναι καλλυγμένο δηλ. πέτρινο, γιά νά εἶναι καθαρό τό νερό καί νά φαίνεται" (Θεσσ. 35), ἐνῶ σύμφωνα μέ ἄλλες πληροφορίες τό πηγάδι χρειάζεται νά εἶναι πέτρινο, "γιά νά φυλάγνται ἀπὸ τίς πέτρες πού εἶναι γύρω στό πηγάδι καί νά μὴ γλιστρήσουν καί εἰσοῦν μέσα" (Θεσσ. 55) ἢ μόνο σέ πέτρινο πηγάδι, γιατί ἡ γυναῖκα πού σκύβει εἶναι πολὺ κοντά κι ἂν δέν ἦταν πέτρινο, θά σάρωνε (= θά γκρεμιζόταν χωμα ἀπὸ τὰ τοιχώματα). Ἀκόμα γιά νά ἀντανανκθ καλύτερα, δηλαδή νά φωτίζεται τό νερό ἀπὸ τίς πέτρες" (Θεσσ.56).

Αν καλιότερα ο ὄρος αὐτός εἶχε σχέση με τίς μαγικές καί μαντικές ιδιότητες πού ἀποδόθηκαν ἀπό καλιά σέ λίθους καί ἀπό Ἑλληνες καί ἀπό ἄλλους λαούς⁴¹, καί με τή χρήση τους γι' αὐτό σέ διάφορες μαντικές καί μαγικές πράξεις⁴², ἢ ἄν εἶχε σχέση με τή χρήση τους ὡς ἀποτροπαίων⁴³ ἢ τέλος ἄν εἶναι ὑπόλειμμα λιθολατρίας συνδυασμένης με τήν κηγολατρεία, ὅπως ὑποθέτει ο Κεϊνχολν για τίς πέτρες καί κυριτόλιθους πού τοποθετοῦνταν στίς ἄγιες πηγές⁴⁴, δέν εἶναι εὐκολο νά ἀποφανθῆ κανείς με βεβαιότητα, γιατί δέν ὑπάρχουν μαρτυρίες.

Σέ μιὰ παραλλαγὴ κατόπτροκηγαδομαντείας μετὰ τόν ἐξεταζόμενο ὄρο προστίθεται ὅτι τὰ πέτρινα κηγάδια ἀνήκαν στήν ἐκκλησία πού τὰ εἶχε ἀνοῦξει με δικά της ἔξοδα καί γι' αὐτό λέγονταν "βακούφ'κα" (θεσσ. 20.28.). Ἄν τώρα ο ὄρος "κηγάδι πέτρινο" ἔχει σχέση με τόν ὄρο "κηγάδι βακούφ'κου" δηλ. τῆς ἐκκλησίας, πού ἐξετάζεται στή συνέχεια, εἶναι ἄλλο πρόβλημα.

II. νά εἶναι τῆς ἐκκλησίας ("βακούφ'κου") ἡ μοναστηριοῦ:

Μακ.4. - θεσσ. 2.10.28.

Σύμφωνα με μιὰ πληροφορία "προτιμοῦν τὰ βακούφ'κα (κηγάδια), δηλαδή αὐτά πού ἀνήκουν στήν ἐκκλησία, γιατί θεωροῦνται στοιχειωμένα" (θεσσ.28). Ἡ μοναδική αὐτή αἰτιολόγηση δέ φαίνεται νά ἀνταποκρίνεται στήν πραγματικότητα ἢ τουλάχιστον ἔχει χαρακτήρα τοπικό καί δέν μπορεῖ νά γενικευθῆ, γιατί ὑπάρχει σ' αὐτή μιὰ ἀντίφαση. "Ἐκκλησία" καί "στοιχεῖο" ἢ "στοιχειωμα" εἶναι ἔννοιες πού δέ συμβιβάζονται εὐκολα στή λαϊκή ἀντίληψη. Ἡ πραγματική αἰτία τῆς προτίμησης τῶν κηγαδιῶν ἐκκλησιῶν ἢ μοναστηριῶν, ἔστω καί ἄν χρειάζεται νά ὀδοιποροῦν οἱ μαντευόμενοι -κάποτε καί ἔξω ἀπό τό χωριό (θεσσ. 2.28)- για νά φτάσουν ὡς ἐκεῖ, κρέπει νά βρῆσεται α) γενικά στήν προσπάθεια ἐκχριστιανισμοῦ μαντικῶν ἢ μαγικῶν ἐθίμων, ἀλλά προπάντων β) στήν ἐπιδίωξη τῆς συμπαράστασης τοῦ ἀγίου στόν ὅποιο ἀνήκει ἡ ἐκκλησία καί γενικότερα τῆς θείας βοήθειας για τήν ἐπιτυχία τῆς μαντικῆς πράξης. Ἔτσι προτιμῶνται κηγάδια κοντά σέ ἐκκλησίες ἢ μοναστήρια πού τό νερό τους -κάποτε- χρησιμοποιεῖται καί ὡς ἀγίασμα (Μακ.24). Ἰδιαίτερο ρόλο καίζουν κηγάδια ἐκκλησιῶν τοῦ Ἁλ-Γιάννη (θεσσ.2), πού, ὅπως εἶδαμε, στή γιορτή του τελεῖται ἡ μαντική πράξη.

III. νά εἶναι σέ σταυροδρόμῳ:

Μακ. 12. 13.

Στίς δύο παραπάνω παραλλαγές ἀπό χωριά τῆς Χαλκιδικῆς ὀρίζεται ὅτι τό κηγάδι τῆς μαντείας "κρέπει νά βρῆσεται ὀκωσθήποτε σέ σταυροδρόμῳ".

Τό σταυροδρόμι παίζει μεγάλο ρόλο στη μαγεία καί μαντεία⁴⁵. Ἡ σημασία του δέν ἀπορρέει ἀπό τό σύμβολο τοῦ σταυροῦ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἀφοῦ ἤδη καί σέ ἀρχαίους λαούς τό σταυροδρόμι εἶχε μεγάλη σημασία⁴⁶. Τόν ἴδιο ρόλο παίζει ἄλλωστε καί τό τρίστρατο ἡ "τριδόδιον" (διακλάδωση δρόμου)⁴⁷. Σέ σταυροδρόμια ἀνακαλοῦνταν ἀρχικά νεκροί, γιὰτί αὐτά θεωροῦνταν χώροι συγκέντρωσης ψυχῶν, μιά λαϊκή ἀντίληψη πού ἔχει τήν ἀρχή της ἴσως σέ κώλιμη μεσαιωνική συνήθεια νά θάβωνται ἐκεῖ οἱ θανατοκρινίτες ἐγκληματίες καί οἱ αὐτόχειρες⁴⁸. Ἀργότερα ἐγινε σύγχυση τῶν ψυχῶν τους μέ διαβόλους καί δαιμονικά ὄντα ἢ πνεύματα⁴⁹, πού ἀνακαλοῦνταν μέ διάφορους τρόπους σέ σταυροδρόμια ἢ τρίστρατα (τριδόδια)⁵⁰, γιὰ νά ἀποκαλύψουν διάφορα μυστικά ἢ τό μέλλον⁵¹. Κατ'ἐπέκταση ἄρχισαν νά ἀνακαλοῦνται καί ζωντανοί (ὁ μελλοντικός γαμπρός ἢ ἡ μελλοντική νύφη) εἴτε μέ πηγαδομαντεία -ἐδῶ ἔχει τήν ἀρχή του ὁ ἐξεταζόμενος ὄρος- εἴτε μέ ἄλλα εἶδη μαντείας⁵².

IV. νά εἶναι βαθύ:

Ὑρ.13. - Θεσσ.48. - Εὐβ.10.

Ἡ λαϊκή πίστη ὅτι τά πηγάδια εἶναι εἰσοδοί στόν κάτω κόσμο ἀπ'οποῦ περνοῦν οἱ ψυχές -ἀρα πρέπει νά εἶναι καί βαθιά γιὰ νά φάνουν ὡς ἐκεῖ-θά μπορούσε νά ἐξηγήσει τόν ὄρον αὐτό. Δέν ἀποκλείεται ὅμως καί νά εἶναι τυχαῖος ὁ ὄρος, ἀφοῦ δέν εἶναι ἀρκετά διαδομένος.

V. νά μὴν εἶναι βαθύ:

ΒΣπ. 2

Ὁ ὄρος αὐτός, ἀντίθετος τοῦ προηγούμενου, ἔχει ἐντελῶς τοπικό χαρακτήρα καί ἀπαντᾷ μόνο στήν παρακάτω παραλλαγή κατοπτροπηγαδομαντείας, ἀρα εἶναι πάλι χωρίς γενική σημασία. Ὁπωσδήποτε ἔχει πρακτική σημασία καί ἀποβλέπει στή μικρή ἀπόσταση ἀνάμεσα στό μαντευόμενο καί στήν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ, ὅπου ἀναμένεται ἡ μορφή τοῦ ἀνακαλούμενου (ὀρασία). Κατά τήν ἴδια ἄλλωστε παραλλαγή πρέπει τό πηγάδι -φυσικά πάλι γιὰ πρακτικούς λόγους- νά ἔχη μεγάλο στόμιλο.

VI. νά ἔχη νερό γήινο:

Ἐδῶ θά μπορούσαμε νά κατατάξουμε ὅλες τίς παραλλαγές πηγαδομαντείας καί κατοπτροπηγαδομαντείας⁵³, ἀποκλείοντας μόνο τίς περιπτώσεις ὅπου χρησιμοποιεῖται γιὰ τόν ἴδιο σκοπὸ στέφνα μέ νερό βοήλινο. Γύρω-γύρω ὅμως μέ μιά πληροφορία γιὰ κατοπτροπηγαδομαντεία (Θεσσ. 48) τά πηγάδια

μπορούσαν να είναι οποιαδήποτε "άρκευ να ήταν βαθιά και να είχαν νερό από τη γη". Γι' αυτό ακριβώς, κατά την ίδια πληροφορία, δεν έπρεπε να γίνεται ή μαντική πράξη σε βαρέλια, γιατί θέλει νερό γήινο και βάθος". Φυσικά και μία λεκάνη θα μπορούσε να έχει νερό γήινο, τό τελευταίο όμως έπρεπε να βρίσκεται σε πηγάδι βαθύ προφανώς για να έπικομυνωη μέ τόν κάτω κόσμο. "Ας σημειωθῆ ότι γήινο νερό ("πηγαζον ύδωρ") άκαιτεται από συνταγή λεκανομαντείας μαγικού παπύρου του 4ου μ.Χ. αί. είδικά και μόνο για ανάκαλημα νεκρών⁵⁴. "Νερόν ζωντανόν από πηγάδιν" άκαιτεται και από συνταγή κμβακτορομαντείας του κώδικα άρ. 1265 της Έθνικης Βιβλιοθήκης Αθηνών του 16ου - 17ου αί.⁵⁵, ένω από άλλες συνταγές μαντείας και μαγείας άκαιτεται νερό "άέναον" ή "τρεχάμενον"⁵⁶

VII. να είναι καλιό:

Θεσσ. 27. - Πελ. 60.

Γιά τά καλιά πηγάδια, που δεν είναι γνωστό ποτε και από ποιους άνοιχτηκαν, ήταν πιο εύκολο να πιστευθῆ ότι οδηγούν στον κάτω κόσμο, ότι από εκεί περνούν οι νεκροί ή ότι κατοικούνται από κάποιο στοιχειό, νεράιδα κ.τ.δ., και γενικά να συνδεθούν μέ την έπίσης καλιά παράδοση παρά για ένα νεοανολγμένο πηγάδι, που δεν κρύβει τίποτε τό άγνωστο και μυστηριώδες. Έδω πρέπει να έχη την άρχή του ο παραπάνω όρος που άπαντά πάντως μόνο στις δύο παραπάνω παραλλαγές, από μέρη όμως που απέχουν πολύ μεταξύ τους. "Ας σημειωθῆ ότι και στις συνταγές των σολομωνικων για ανάκαλημα πνευμάτων συνιστάται τόπος καλιός ή καλιό τρίστρατο⁵⁷ μάλλον για τόν ίδιο λόγο.

VIII. να είναι άπόμερο:

Μακ.14.18.22. - Θεσσ.5. - Στ.13. - ΒΣπ.8. - Πελ.40.43.66. - Κυκλ.13.

- Κρ. 30.

Ο όρος αυτός έχει σχέση μέ τόν όρο β και έξυπηρετετῆ τόν ίδιο μ'έκεινον σκοπό.

IX. να είχε κάποια σχέση μέ τόν άνακαλούμενο: ο άνακαλούμενος να είχε πάρει ή πιετῆ νερό από τό πηγάδι:

Θεσσ. 41.43.

Μαρτυρεται από δύο μόνον παραλλαγές κατοκτροπηγαδομαντείας, που προέρχονται από μέρη γελτουικά. Κατά την πρώτη (Θεσσ. 41) "τό πηγάδι μπορούσε να

είναι όποιοδήποτε άρκει ό καλούμενος νεκρός νά είχε πάρει νερό από έκεύνο", ένώ κατά τή δεύτερη (θεσσ. 43) "έπρεπε ό πεθαμένος ή άγνούμενος νά είχε πλεε νερό από τό πηγάδι, όκου θά τόν καλούσαν".

Ή αίτία ή ό σκοπός του όρου αύτου δέ δηλώνεται. Ό όρος είναι ίσως τυχαίος. Άναφέρω πάντως ότι σε καλές παραλλαγές συνδυασμού ύδρομαντείας καί "νεκυοαγωγής" για άνακάλημα νεκρού χρησιμοποιούσαν ως μέσο άναγκασμού τήν "ούσία" του⁵⁶. Κατά τούς μαγικούς παύρους στήν "ούσία"ένός νεκρού (μέ τήν όποία, λόγω τής στενής σχέσης της μέ τήν ψυχή, μπορεί κανείς νά άναγκάση τήν τελευταία νά έμφανιστῆ) δέν άνήκουν μόνο μέρη του λειψάνου του (όστά, αζμα, νύχια, μαλλιά κλπ.) αλλά καί καθετί πύ ήρθε σέ κάποια σχέση μέ τήν ψυχή του τήν ώρα του θανάτου ή μετά άπ'αυτόν⁵⁹. Μπορεί όμως ή έννοια τής "ούσίας" νά έπεκταθῆ εύκολα καί σ'ότι ήρθε σέ κάποια σχέση ή έπαφή μέ τόν άνακαλούμενο νεκρό πριν άπ'τό θάνατό του⁶⁰.

Χ. νά είναι άνατολικό:

ΜΑΘΗ. 11.

Ό όρος σημαίνει ότι οί πηγές του πηγადιου πρέπει νά τρέχουν προς τήν άνατολή⁶¹ κι έχει σχέση μέ τήν ίδιαύτερη σημασία τής άνατολης ως σημείου του όρίζοντα, στή μαγεία, μαντεία καί λατρεία. Γενικά ή προτίμηση του ενός ή άλλου από τά τέσσερα σημεία του όρίζοντα στις μαντικές καί μαγικές πράξεις πρέπει νά έχη τήν άρχή της στις άρχαίες θρησκείες καί είδικά στήν πίστη για διαμονή του θεού ή θεών σ'ένα από τά σημεία αυτά. Για τίς άνατολικές θρησκείες, στις όποτες κύριος θεός ήταν ό Βάιαλ (ήλιος), καί για όσες έπηρεάστηκαν από αυτές, ή σημασία τής άνατολης ως σημείου προέλευσης τής άρχης τής ζωής είναι άυτονόητη καί έκφράζεται μέ τή στροφή προς τήν άνατολή τήν ώρα τής προσευχής⁶² ή τής θυσίας, μέ τή διεύθυνση (ή προσανατολισμό) των ναών καί των τάφων προς τήν άνατολή⁶³ κ.τ.δ.

Ή λατρεία του ήλιου είχε έπίδραση καί στήν άρχαία έλληνική θρησκεία -ό Άπόλλωνας είναι θεός του φωτός (ήλιου)⁶⁴ - καί στή χριστιανική⁶⁵. Κι έπειδή ό μάγος πολύ συχνά μιμείται τό τυπικό της έπίσημης λατρείας, όπως άναφέραμε, στις μαγικές καί μαντικές πράξεις, τό σημείο τής άνατολης έπαιξε καί στις τελευταίες τόν ίδιο ρόλο. Τό ίδιο έγινε καί στή μαγεία καί μαντεία άλλων λαών μέ θρησκεία έπηρεασμένη από τή λατρεία του ήλιου. Έτσι έξηγεεται πως ό παρικάνω όρος άπαντα καί σε μαγικά ή μαντικά έθιμα

ἄλλων λαῶν⁶⁶.

Στήν Ἑλληνική πάντως μαντεία καί μαγεία, ὅπου τό σημεῖο τῆς ἀνατολῆς καίζει σκουδαλιότατο ρόλο, μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι πρόκειται ἴσως γιά κατευθεΐαν ἐκύδραση τῆς μαντείας καί μαγείας ἀνατολικῶν λαῶν καί λιγότερο γιά ἐκύδραση μέσω τῆς ἐκίσημης χριστιανικῆς λατρείας.⁶⁷

Γιά τό ρόλο τῆς ἀνατολῆς στίς μαντικές καί μαγικές πράξεις ἔχουμε μαρτυρίες καί ἀπό τή γραπτή παράδοση. Σέ ὁδηγίες ὑδρομαντείας τῶν σολομωνικῶν π.χ. ἡ βρῦση πρέπει νά εἶναι ἀνατολική⁶⁸ ἢ τουλάχιστον ὁ μαντευόμενος νά εἶναι στραμμένος πρός τήν ἀνατολή⁶⁹ ἢ ἔστω ἡ λεκάνη τῆς λεκανομαντείας⁷⁰. Μαρτυρίες ἔχουμε ἀκόμα καί ἀπό μαγικούς καπύρους γιά ἀνάλογα⁷¹ ἀλλά καί γιά ἄλλα εἶδη μαντείας⁷² καί μαγείας⁷³.

Οἱ ἡλιακές ἀκτίνες νά κέφτουν στό νερό τοῦ πηγαδιοῦ ἢ τῆς λεκάνης ἢ τῆς φιάλης:

I. ἀπό μόνες τους:

Μακ.11. - Ἑρ.4α.9. - Θεσσ.29.44.55.56. - Στ.13.16.19. - Εὐβ.3α. - Πελ. 1.5.6.10α.42β.59.69α. - Ἰόν.9. - Κυκλ.6β.7.8. - Κρ. 5.25.36α.38.39. - ΜΑσΗ.9.

II. μέ τή βοήθεια ἑνός καθρέφτη:

Ἦκ.6. - Ἰακ.8.10.11.16.17.19. - Θρ.2α.2β.12. - Θεσσ.2.7α.9.13.14.15.16. 21.23.24.25.27.50.52.53. - Στ.1α.4.6.7β.7γ. - Στ.14.15.21α.21β. - Εὐβ.2. 5.8.10.11. - ΒΣκ.4.7. - Πελ.6.10β.19.22.23.24.28α.34.38.40.41.45.47.48. 49.50.51.52.53.57.58.60.61.64.66. - Ἰόν.5.7.8.10.12.13.16 - Κυκλ.11α. 13.15.17. - Κρ.1α.2β.7α.8.9.13β.15.17.18.27.28.33.34.35.37. - ΘρΝ.2. - ΗΑσι.5.7.11. - ΔΜΑσ.4.

Σύμφωνα μέ ὀρισμένες πληροφορίες ὁ ὅρος αὐτός ἀποσκοπεῖ στό φωτισμό τοῦ χώρου ἐμφανίσεως τῶν ἀνακαλουμένων, πού γίνονται ἔτσι πρὸ εὐδιάκριτοι (Μακ.8.-Στ.19.-Εὐβ.11). Γιά τέτοια πρακτική σημασία ταιριάζει ὅταν πρόκειται γιά πηγάδι καί μάλιστα βαθύ, ἀλλά ὄχι στή λεκανομαντεία (Πρβλ.Θρ. 2β.), ὅπου μόνο ὡς κατ'ἐπέκταση ἐκύδραση τῆς πηγαδομαντείας θά μποροῦσε ἴσως νά δικαιολογηθῇ. Ἄξιο προσοχῆς εἶναι τό ριζιμο τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων στό πηγάδι καί σέ περιπτώσεις ἀνακαλήματος νεκρῶν, γιατί τό φῶς κατέ τή λαϊκή ἀντίληψη δέν εἶναι ἀρεστό οὔτε στούς δαίμονες οὔτε στούς νεκρούς⁷⁴ καί γι'αὐτό ἡ νεκρομαντεία-ἀλλά καί ἄλλα εἶδη μαντείας καί μαγείας-τελοῦνται κατά προτίμηση τή νύχτα, συνηθέστατη προϋπόθεση κατά τίς ὁδε-

γίες μαγικῶν παύρων⁷⁵ καὶ χαρακτηριστικὸ τῆς μαγείας ὄλων τῶν ἐποχῶν⁷⁶. Σέ περιπτώσεις μάλιστα ὅπου ἡ μαντική-μαγική πράξη τελεῖται τὴν ἡμέρα, τὸ φυσικὸ σκοτάδι τῆς νύχτας συνήθως ἀντικαθίστουσιν μέ τεχνητὸ σκοτάδι⁷⁷ ἢ τουλάχιστον σύμφωνα μέ συνταγές ἑλληνοαιγυπτιακῶν μαγικῶν παύρων ἀκατοῦνται ὀρισμένες ἐπιπλέον τελετουργικὲς πράξεις ἢ διαδικασίες⁷⁸ ἢ, ὅταν πρόκειται γιὰ ἀνακάλυψη θεοῦ τῶν ἐγκάτων, συνιστᾶται νὰ ἀποφεύγεται ἡ πτώση ἡλιακῶν ἀκτίνων στό νερό⁷⁹.

Σχετική μέ τὴν τελευταία περίπτωση φαίνεται νὰ εἶναι καὶ μία πληροφορία γιὰ πηγαδομαντεία κατὰ τὴν ὁποία ἡ κοπέλα "σπύβει εἰς τὸ στόμιον καὶ σκεπάζεται μέ ἓνα κόκκινο πανί κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ μὴ εἰσέρχωνται ἀκτίνες ἡλίου εἰς τὸ πηγάδι" (Κυκλ. 5α), καθὼς καὶ μία ἄλλη γιὰ λεκανομαντεία, κατὰ τὴν ὁποία ἡ στάμνα μέ τὸ ἀμίλητο νερό βουλώνεται "μέ ἓνα κόκκινο πάνινο βούλωμα, γιὰ νὰ μὴν τὸ δοῦν μάτια ἀνθρώπων καὶ οἱ πρῶτες ἀκτίνες τοῦ ἡλίου" (ΒΣκ. 5), καὶ θὰ ἀνατεύλη σέ λίγο. Κατὰ τὴν ἴδια πληροφορία τὴν ὥρα τῆς λεκανομαντείας ἡ κοπέλα "μέ τὸν καθρέφτη συγκεντρώνει τὴν ἀκτίνες τοῦ φεγγαριοῦ στήν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ". Ἱστοῦσο στίς περισσότερες παραλλαγές τῆς ἐθιμικῆς ὑδρομαντείας (πηγαδομαντεία, λεκανομαντεία κ.τ.δ.) ἐπιβάλλεται ἡ πτώση ἡλιακῶν ἀκτίνων στό νερό. Ἄξιόπροσεκτο εἶναι ὅτι παρὰ τὸ ἀσυμβίβαστο νεκρῶν καὶ φωτός ὑπῆρχε κατὰ μίαν ἄλλη ἀρχαία αἰγυπτιακὴ καὶ ἑλληνικὴ λαϊκὴ ἀντίληψη κάποια σχέση ἀνάμεσα στόν ἡλιο ἢ τὸ θεὸ τοῦ ἡλίου καὶ στοὺς νεκροὺς⁸⁰ ἢ τὴν νεκρομαντεία. Σέ μίαν νεκρομαντεία π.χ. στή Λέρναια καὶ ἀναφέρει ὁ Ἀκουλήσιος⁸¹ ὁ νεκρομάντης στρέφεται πρὸς τὴν ἀνατολή, προσεύχεται στόν ἡλιο, ὡς κυρίαρχο τῶν νεκρῶν, καὶ πετυχαίνει ἔτσι τὴν ἐπιστροφή γιὰ λίγο τῆς ψυχῆς στό πῶμα καὶ χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴν νεκρομαντεία, ἐνῶ ἀπὸ μίαν συνταγὴν σκυφομαντείας μαγικοῦ παύρου συνιστᾶται στροφή καὶ ἐκίπληση στόν ἡλιο, ὡς τὸν ἠγεμόνα τοῦ οὐρανοῦ, τοῦ χάους καὶ τοῦ Ἄδη, νὰ ἀναγκάσῃ ἓνα "βλοθάνατον πνεῦμα" νὰ ἐμφανιστῇ, γιὰ νὰ ἀπαντήσῃ σέ ἐρωτήσεις κλπ. Παρὰ ταῦτα ὅμως ἡ ἐμφάνιση ζητεῖται νὰ γίνῃ καὶ ἐδῶ τὰ μεσάνυχτα⁸².

Ἄλλὰ καὶ ἡ χρῆση τεχνητοῦ φωτός δέν εἶναι ἀγνωστὴ στή νεκρομαντεία⁸³. Ἴσως μάλιστα πρόκειται γιὰ ἐπίδραση τοῦ ἀνεκαλήματος -μέ τὸ ἴδιον κατὰ τὰ ἄλλα τελετουργικὰ τυκτικὰ θεῶν, στοὺς ὁμοίους τὸ φῶς εἶναι ἀρεστό⁸⁴ καὶ καὶ μποροῦν νὰ ἀνικληθοῦν ἀκόμα καὶ μέσα στή φλόγα ἐνός λυχναιοῦ⁸⁵. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἡ πτώση (φυσικὴ ἢ τεχνητὴ) τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων στό νερό, καὶ συνιστᾶται σέ παραλλαγές τῆς ἐξεταζόμενης ἐδῶ μαντείας, γνωστὴ καὶ στή

βυζαντινή λεκανομαντεία⁸⁶, κρέκει νά θεωρηθῆ στοιχεῖο τῆς ὑδρομαντείας⁸⁷, στήν ὁπεύα καίζει σκουδαλιότατο ρόλο⁸⁸. Ἔτσι διατηρήθηκε καί στό συνδυασμό ὑδρομαντείας καί "νεκροαγωγῆς". Πῶρίς ἄλλωστε ἡ λεκανομαντεία, παρά τό χθόνιο χαρακτήρα τῆς⁸⁹, συνδέθηκε μέ τή λατρεία τοῦ ἡλίου, πρὸς τόν ὁποῖον ὁ λεκανομάντης στρέφεται καί τόν ἐπικαλεῖται⁹⁰ κατά τῆς συνταγῆς μαγικῶν παύρων ζητάει τήν ἔλευση τοῦ φωτός του, ἰδιαίτερα τήν ὥρα πού ἀνατέλλει⁹¹, ἢ ἐκτίθεται στήν ἐνέργειά του ἀνεβαίνοντας "ἐκί δώματος ὑψηλοτάτου" κλπ.⁹².

Ἄνεξάρτητα ἀπό τό ἄν ἡ ἰδιαίτερη σημασία τοῦ ἡλίου στίς μαντικές ἐνεργεῖες εἶναι ἐκείδραση τῆς αἰγυπτιακῆς λατρείας, ὅπως ὑποστηρίχτηκε⁹³, οἱ ἐξεταζόμενοι ὄροι θχ καί ι, (ἴσως ἀκόμα καί ἡ ἀντανάκλαση μέ καθρέφτη τῶν ἡλιακῶν ἀκτύνων στό νερό, παρά τήν πρακτική σημασία πού τῆς ἀποδίδεται) ἔχουν σχέση μέ τήν ἀρχαία λατρεία τοῦ ἡλίου ὡς ἀρχοντα τοῦ ἐπάνω καί κάτω κόσμου, ὅπως φαίνεται καί ἀπό τήν ἡμερομηνία τελέσεως τῶν ὑδρομ. καί κατοκτρομαντικῶν ἐθῶμων τοῦ θέματός μας (συνηθέστατα 24 Ἰουν.), ἢ ὁμοῖα εἶναι πολύ κοντά στό θερινό ἡλιοστάσιο καί σχετίζεται μέ ἀρχαία γιορτή τοῦ ἡλίου⁹⁴.

Ἡ ἀντανάκλαση σεληνιακῶν ἀκτύνων μέ καθρέφτη στό νερό:

ἘΣπ.5.

Τόν ὄρο αὐτό βρίσκουμε μόνο σέ μιά ἀπό τῆς ὡς τώρα γνωστῆς παραλλαγῆς λεκανομαντείας. Σ'αὐτή ἡ σελήνη θεωρεῖται πρόσωπο καί καίζει σκουδαλιότατο ρόλο⁹⁵. Ἄλλωστε καί κατά τήν ἀρχαία κίστη ἡ σελήνη εἶναι μιά ἀπό τῆς τρεῖς μορφῆς τῆς Ἐκάτης (Σελήνη, Ἄρτεμις, Ἐκάτη), θεᾶς τῶν νεκρῶν, τοῦ κάτω κόσμου καί τῆς μαγείας. Γι'αὐτό καί τό φῶς τῆς εἶναι ἀκόμα πῶς κατάλληλο γιά τήν "ἔλλαμψιν"⁹⁶ εἰδικά σέ περιπτώσεις ἀνακυλήματος νεκρῶν, ὅπως -καλιό-τερα- στήν παραπάνω παραλλαγή (ἘΣπ.5).

Τό νερό γιά τή λεκανομαντεία(ἢ φιαλομαντεία) νά εἶναι ἀμίλητο⁹⁷:

Θεσσ. 19.53.54. - Στ.7α. - ἘΣπ.5. - Πελ.8.69α. - Ἰόν.5.6α. - Κρ.4.

Ὁ ὄρος αὐτός, γνωστός καί ἀπό συνταγῆς μαγικῶν βιβλίων (σολομωνικῶν)⁹⁸ καί συχνῆς σέ ἀντίστοιχες μαγικές καί μαντικές πράξεις ἄλλων εὐρωπαϊκῶν λαῶν⁹⁹, σχετίζεται μέ τόν ὄρο(δ) τῆς σιωπῆς, πού πολύ συχνά συλλιστοῦν συνταγῆς μαγικῶν παύρων γιά διάφορες μαγικές καί μαντικές πράξεις¹⁰⁰. Ἦς σημειωθῆ ὅτι διατυπώθηκε καί ἡ κάπως τολμηρή, κατέ τήν γνώμη μου, ἀποψη, ὅτι

μέ τή σιωπή κατά τή μεταφορά του άμίλητου νερού. έκζητεΐται νά μήν ταραχθῆ τό δαιμονικό ὄν πού ὑπάρχει μέσα σ'αυτό καί διατεθῆ έχθρικά πρός τό σκοπό πού επιδιώκεται μέ τή χρήση του νερού¹⁰¹. Τά δαιμονικά ὄντα ὅμως κατά τή λαϊκή αντίληψη έμφωλεύουν μέσα στά πηγάδια ἢ τίς πηγές καί δέν παρασύρονται σέ καμιά περίπτωση μέ τήν άντληση νερού στό δοχεΐο πού μεταφέρεται από τό πηγάδι κάπου άλλοῦ. Ἡ σιωπή κοντά στό πηγάδι ἢ τήν πηγή θά μπορούσε νά άποδοθῆ στό φόβο μπροστά στά δαιμονικά ὄντα (Κρ.8) πού ένεδρεύουν έκεΐ. Ἡ σιωπή κατά τή μεταφορά του νερού, καθώς καί σέ τόσες άλλες μαγικές καί μαντικές πράξεις,δέ δικαιολογεΐται ἔτσι, παρά μόνο αν ὑποτεθῆ ὅτι πρόκειται για έπέκταση του ὄρου τῆς σιωπῆς. Γι'αυτό ὅμως οὔτε άποδείξεις οὔτε μαρτυρίες έχουμε.

λγ. Τό δοχεΐο τῆς λεκανομαντεΐας, σκυφομαντεΐας ἢ φιαλομαντεΐας:

I. νά μήν εΐναι έντελῶς γεμάτο:

Θεσο.11. - Πελ. 69α (γεμάτο ὡς τή μέση) - Κυκλ. 11 (ὡς τή μέση).

II. γεμΐζεται έντελῶς:

Θεσο. 29.33.45.49.53. - Πελ. 10. - Ἰόν.5. - Θρ.9.

Ὁ κρῶτος από τους δύο αντίθετους αυτούς ὄρους γίνεται κατανοητός, αν ληφθῆ ὑπόψη ὅτι σέ λεκανομαντικές συνταγές σολομωνικῶν ὄκου επιβάλλεται ὁ ἕδιος ὄρος, συνιστᾶται γέμισμα του μεγαλύτερου μέρους του δοχείου μέ νερό καί άπογέμισμα μέ άγίασμα τῶν φώτων ὡς άποτρεκτικό τῶν κακῶν πνευμάτων¹⁰² ἢ μέ λάδι¹⁰³, πού μέ τή στυλενότητά του συμβάλλει περισσότερο άπ'ὅτι τό νερό στον αὐτοῦ πνευματισμό καί στις ὀπτασίες. Ἴσως πρόκειται για έπίδραση τῆς γραπτῆς παράδοσης στην έθιμική, ὅκου ὅμως δέ γίνεται χρήση λαδιού ἢ άγιασμένου νερού.

Ὁ δεύτερος ὄρος, πού τόν βρίσκουμε καί στή γραπτή¹⁰⁴ καί στην έθιμική παράδοση, δέ φαίνεται έντούτοις νά ἔχη καμιάν ἰδιαίτερη σημασία. Ἴσως ἔχει τήν άρχή του στή γενική πίστη ὅτι ἡ μαγική ἢ μαντική πράξη εΐναι τόσο εὐδ άποτελεσματική, ὅσο περισσότερες προϋποθέσεις άκατατεΐ, ἔστω κι αν αυτές δέν ἔχουν κιά ἢ δέν εΐχαν ποτέ κάποια ἰδιαίτερη σημασία.

λδ. Ὁ καθρέφτης νά εΐναι:

I. τετραγῶνος: Θεσο.38. - ΒΣκ. 1.

ἢ II. στρογγυλός: Πελ. 39.

III. μεγάλος: Μακ.12.21. - Θρ.12. - Θεσο.10.41.42.49.50. - Εὐβ. 10.11. - Γελ. 35.39.55.69β.70α. - Κρ.36β. - ΔΜΑσ.6.

Οἱ μαγικοί καθρέφτες¹⁰⁵ ἦσαν συνήθως τετράγωνοι ἢ στρογγυλοὶ (ἰδίως τὸ Μεσαίωνα) καὶ σπανιότερα τριγωνικοὶ¹⁰⁶. Τὰ σχήματα αὐτά, συνηθισμένα καὶ στίς μαγικές ἢ μαντικές πράξεις γενικότερα¹⁰⁷, διατηρήθηκαν παραδοσιακά ὡς ὄροι γιὰ κάθε καθρέφτη -κατ' ἐπέκταση- καὶ χρησιμοποιεῖται στή μαγεία ἢ μαντεία¹⁰⁸. Ὁ ὄρος *lōIII* ἔχει κυρίως πρακτικὴ σημασία. Μὲ μεγάλο καθρέφτη ἀντανεκλῶνται περισσότερες ἀκτίνες στὸ νερό ἢ καθορίζεται μεγαλύτερος χῶρος -πλαίσιο γιὰ τὴν ἐμφάνιση τῶν ἀνακαλουμένων¹⁰⁹.

λε. Ὅρισμένα ὄργανα τῆς μαντείας νά εἶναι καινούρια, ἀφόρεγα ἢ ἀμεταχειρίστα:

I. τὸ μαντίλι τῆς κάλυψης νά εἶναι καινούριο καὶ ἀφόρεγο:

Ἦκ. 7. - Κυκλ. 11γ.

II. ὁ καθρέφτης νά εἶναι ἀμεταχειρίστος:

ΒΣκ. 5.

Καὶ ἀπὸ συνταγές μαγικῶν καπύρων καὶ σολομωνικῶν ἀπαιτεῖται τὰ ρούχα τοῦ μάγου καὶ διάφορα ὄργανα μαντείας καὶ μαγείας νά εἶναι "καινούρια", "ἀμεταχειρίστα", "ἀκίαστα", "ἀφόρεγα"¹¹⁰. Ὁ ὄρος αὐτός εἶναι ἀπόρροια τοῦ ὄρου τῆς καθαρότητος¹¹¹ μὲ τὸν ὅποιο συνυκάρχει τίς περισσότερες φορές¹¹².

Ἡ καθαρότητα ἢ ἀγνεύα¹¹³ ἔχει γενικότερη σημασία καὶ συμπεριλαμβάνει κυρίως τὰ ἑξῆς:¹¹⁴ 1) τὴν καθαρότητα τοῦ ἔδου τοῦ μάγου-μάντη ἢ τοῦ παιδιοῦ *medium*¹¹⁵, καὶ συνιστᾶται στήν ἀποχή ἀπὸ:

α) σεξουαλικές ἐπαφές¹¹⁶

β) ὀρισμένα φαγητά¹¹⁷

γ) ὅτιδήποτε ἔχει σχέση μὲ τὸ θάνατο¹¹⁸

καὶ 2) τὴν καθαρότητα τῶν ἐνδυμάτων τοῦ μάγου-μάντη¹¹⁹, ἀλλὰ γενικότερα καὶ τῶν ὀργάνων τῆς μαγείας ἢ μαντείας καὶ αὐτός χρησιμοποιεῖ¹²⁰. Ἐδῶ ὀφείλεται καὶ ὁ ἐξεταζόμενος ὄρος.

Ἦς σημειωθῆ ἀκόμα ὅτι καὶ ἐδῶ ἡ μαγεία συμβαδίζει μὲ τὴν ἐπίσημη λατρεία, ἰδίως τῶν χθόνιων θεοτήτων, -ἄλλωστε ἡ μαγεία ἀπευθύνεται κυρίως σέ δαίμονες καὶ θεότητες τῶν σκοτεινῶν ἐγκάτων- καὶ μὲ ἔθιμα τῶν ἀρχαίων μυστηρίων¹²¹, ἀλλὰ καὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας¹²². Ἡ ἔλλειψη καθαρότητος θεωρεῖται ἀντικαθής στίς ἀνώτερες δυνάμεις, μὲ τίς ὅποιες ὁ ἄνθρωπος ἐπιχειρεῖ νά ἐπικοινωνήσῃ, καὶ κάνει ἀδύνατη τὴν ἐμφάνιση τῶν ἀνακαλουμένων θεῶν στίς θεουργικές τελετουργίες, ἐνῶ στή θέση αὐτῶν ἐμφανίζονται δαίμονες. Οἱ θεοὶ ἐπικοινωνοῦν μόνο μὲ τοὺς καθαρούς, καὶ τοὺς προστατεύουν καὶ ἀπὸ

κακές επιδράσεις¹²³. Έπομένως ή καθαρότητα, πού ὅπως βλέπουμε ἔχει καί κάποιον χαρακτήρα φυλακτηρίου, ξεκινάει κυρίως ἀπό τήν ἐκίσσημη λατρεία καί τή θεωργία καί ἐκεκτείνεται καί στή μαγεία καί μαντεία, στήν ὁποία παίζει ἐξίσου σκουδαῖο ρόλο¹²⁴.

ιστ. Ἀπαιτεῖται ὀρισμένος χρόνος:

I. ἡμερομηνία

II. ἡμέρα (σπάνια) : Θεσσ. 20.

III. ὥρα.

Τόσο στή γραφή ὅσο καί στήν ἐθιμική παράδοση ὀρίζεται συνήθως ὄχι μόνον ή ἡμερομηνία καί ή ὥρα¹²⁵ γιά τήν τέλεση μαγικῶν ή μαντικῶν πράξεων, ἀλλά καί ή ἡμέρα τῆς ἐβδομάδας. Ἐτσι π.χ. ή Πέμπτη ὀρίζεται σέ παραλλαγή ἐθιμικῆς κατοκτροπηγαδομαντείας ὡς κατάλληλη γιά ἀνακάλημα νεκρῶν (Θεσσ. 20.)¹²⁶, ἐνῶ σέ συνταγή σολομωνικῆς γιά ἀνακάλημα πνεύματος μέσα σέ νεκροκεφαλή¹²⁷. Καί γιά πολλές ἄλλες μαντικές ή μαγικές πράξεις θεωρεῖται κατάλληλη μιά ὀρισμένη μέρα¹²⁸ ή περισσότερες, ἀπό τίς ὁποῖες ὁ μάγος-μάντης μπορεῖ νά ἐκλέξη¹²⁹, ἐνῶ ἀποφεύγονται ἄλλες¹³⁰. Ἡ διάκριση τῶν ἡμερῶν σέ κατάλληλες καί ἀκατάλληλες γιά μαντικές ή μαγικές ἐνέργειες, ἀλλά καί γιά διάφορες ἄλλες ἐκδηλώσεις, μαρτυρεῖται καί γιά ἀρχαίους λαούς, ὅπως π.χ. γιά τοῦς Ἀσσυρίους καί Βαβυλωνίους, καθώς καί γιά τοῦς ἀρχαίους Ἕλληνες¹³¹, καί ὀφείλεται σέ ἀστρολογικές θεωρίες γιά ἰσχύ καί ἐξουσία ὀρισμένου κλανήτη γιά τίς διάφορες ἡμέρες, πού βρίσκουμε καί στά μαγικά βιβλία¹³².

ις. νά εἶναι πανσέληνος: ΒΣπ. 5.

Σύμφωνα μέ παραλλαγή πηγαδοκατοκτρομαντείας - λεκανοκατοκτρομαντείας γιά ἀνακάλημα νεκρῶν ή ξευλιτεμένων ή τοῦ μελλοντικοῦ γαμπροῦ ή ἡμερομηνία (24 Ἰουν) τελέσεως τῆς μαντικῆς πράξης πρέπει νά συμπίπτει μέ τήν πανσέληνο. Γι' αὐτό εἶναι δυνατό νά περάσουν χρόνια, χωρίς νά γίνη τό μαντικό ἔθιμο. Ἡ μόνη παραχώρηση εἶναι ή μετατόπιση τῆς μαντικῆς πράξης 13 μέρες μετά τήν 24η Ἰουνίου, (δηλ. πάλι στήν ἴδια ἡμερομηνία, ἀλλά μέ τό καλῶς ἡμερολόγιο), ἄν τότε τυχαίῃ νά εἶναι πανσέληνος (ΒΣπ. 5.).

Τόσο στή μαντεία ὅσο καί στή μαγεία ή σελήνη παίζει σκουδαῖο ρόλο. Γιά τίς διάφορες μαγικές καί μαντικές πράξεις ἀπαιτεῖται ἀπό τοῦς μαγικούς πατέρες καί τίς σολομωνικές ὀρισμένη φάση τῆς σελήνης¹³³ ή ὀρίζονται περισσότερες ἀπ' τίς ὁποῖες ὁ μάγος μπορεῖ νά ἐκλέξη¹³⁴. Ἡ σημασία αὐτή τῆς σελήνης καί τῶν φάσεών της ὀφείλεται στή σύγχυση καί ταύτιση τῆς Ἐκάτης, κατ' ἐξοχήν

θεᾶς τῆς μαγείας¹³⁵, μέ τῆ σελήνη¹³⁶. Ἐπειδή ἡ Ἐκάτη εἶναι καί θεά τοῦ κάτω κόσμου, ὁ ρόλος τῆς σελήνης εἶναι αὐτονόητος καί στή νεκρομαντεία¹³⁷, καθώς καί στούς συνδυασμούς ἢ συμφυρομούς της μέ ἄλλα εἶδη μαντείας¹³⁸. Ἄν μάλιστα ληφθῆ ὑπόψη ὅτι κατά τήν ἀρχαία πίστη ἡ Ἐκάτη κάνει τίς ἐξόδους της κατά τήν πανσέληνο¹³⁹, τότε ἐξηγεῖται καλύτερα ἡ προτίμηση αὐτῆς τῆς φάσης γιά τίς μαγικές καί κατ'ἐπέκταση τίς μαντικές πράξεις¹⁴⁰. Τά οὐράνια σώματα ἄλλωστε, ἥλιος, σελήνη, κλανῆτες, ἀπλανεῖς, ζώδια, θεωρήθηκαν, ὅπως φαίνεται ἀπό τίς ὀδηγίες μαγικῶν παύρων, ἰσχυρές δυνάμεις, πού τήν εὐνοια τους προσπαθεῖ ὁ μάγος-μάντης νά ἐξασφαλίσῃ ἀκόμα καί μέ τῆ βία¹⁴¹.

ιη. νά εἶναι ὁ οὐρανός καθαρός:

θεσσ. 10.20.47. - Πελ. 7α. - Κυκλ.14. - Κρ.15.-ΜΑΘΝ. 8.

Ὁ ὄρος, γνωστός καί στή βαβυλωνιακή λεκανομαντεία ἀκόμα ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Χαμμούραμπι¹⁴² καί συχνός στίς συνταγές σολομωνικῶν¹⁴³ καί ἄλλων γραπτῶν πηγῶν γιά σχετικά εἶδη μαντείας¹⁴⁴, ἀποσκοπεῖ στήν ἀνεμπόδιστη ἐκίδραση τῶν οὐράνιων σωμάτων, σελήνης (βλ. τόν προηγούμενο ὄρο) καί ἀστεριῶν (βλ. ἐπόμενο ὄρο) ἢ ἀστερισμῶν (πού σχετίζονταν ἢ ταυτίζονταν μέ ὀρισμένες θεότητες¹⁴⁵) ἢ τοῦ ἡλίου¹⁴⁶ στά ὄργανα καί γενικά στήν ὅλη ἐξέλιξη τῆς μαντικῆς πράξης.

ιβ. Ἐκθεση σι'ἄστρα (σέ μέρος ψηλό ἢ στό ὕψαιθρο) ὀργάνων τῆς μαντείας:

I. τοῦ καθρέφτη: Εὐβ.3α. - ΒΣκ. 5. - Πελ. 53.62.

II. τοῦ παντοῦ τῆς κάλυψης: θεσσ. 11. - ΒΣκ.5. - Πελ. 69α.

III. τοῦ νεροῦ τῆς λεκανομαντείας ἢ φιαλομαντείας: θεσσ.19.49.54. - ΒΣκ.5. - Πελ.12.69α. - Ἰόν. 5.

IV. τοῦ νεροῦ τοῦ κλήδονα πού χύνεται στό πηγάδι: Ἡκ.3. - Εὐβ.9. - Κρ.24.39.

Παρόμοια ἐκθεση ὀργάνων μαντείας σι'ἄστρα μερτυρεῖται καί ἀπό συνταγές σολομωνικῶν¹⁴⁷, ὅπου μάλιστα ἀκατοῦνται καί ὀρισμένες ἀστρολογικές προϋποθέσεις¹⁴⁸, καί ἀπό νεοελληνικές παραδόσεις¹⁴⁹, ἔχει δέ τήν ἀρχή της στήν κολύ διαδομένη καί σήμερα λαϊκή πίστη ὅτι τ'ἄστέρια εἶναι γνωστές τοῦ μέλλοντος¹⁵⁰ καί τῆ γνώση τους αὐτή μεταδίδουν καί στά ὄργανα μαντείας. Τ'ἄστρα καί ζουν σκουδαῖο ρόλο στίς μαγικές¹⁵¹ καί μαντικές¹⁵² ἐνέργειες. Γιά κάθε εἶδος μάλιστα ὀρίζεται ἰδιαίτερο ζώδιο, δηλ. ἰδιαίτερη θέση τῶν ἄστρον, ἀπό τοῦς μαγικούς παύρους¹⁵³.

Οι αστρολογικές αυτές θεωρίες υποστηρίχτηκαν και από σοφούς του Μεσαίωνα, όπως π.χ. από τον Παράκελσο. Κατά τη διδασκαλία του κάθε είδος μαντείας έχει τα ιδιαίτερα άστρα του και την εύνουον¹⁵⁴. Με την επίδραση αυτών δημιουργούνται οι όπτασίες σε καθρέφτες, στο νερό κ.τ.δ.¹⁵⁵. Πρόκειται επομένως για επίδραση της αστρολογίας στα έξεταζόμενα έδω είδη μαντείας.

κ. 'Η τέλεση της μαντικής πράξης σε τόκο φηλό (ταράτσα, στέγη): Στ.10β.10γ. Με τον όρο αυτό, συχνό στους μαγικούς καύρους¹⁵⁶, επιδιώκεται τό κλησίασμα του μαντευομένου-μάγου στ'άστέρια, στο φεγγάρι και στον ήλιο και τό άνεμόδιστο της "άπορροίας" τους σ'αυτόν.¹⁵⁷

κα. 'Η χρήση όργάνων ή άντικειμένων κυρίως άλλων ειδών μαντείας:

I. Χρήση άντικειμένων του κλήδονα:

a. Κράτημα νεροϋ του κλήδονα στο στόμα κατά τη διάρκεια της μαντικής πράξης:

Πελ.47. - Κυκλ.8.14. - Κρ.23.39. - ΜΑΟΝ.8.9.14. - ΔΗΑΣ.4.

b. Ρύξιμο νεροϋ του κλήδονα στο πηγάδι ή στη λεκάνη (ή - σπάνια - χρήση μόνο του αυτοϋ του νεροϋ):

"Ηκ.1.3.(σταυρωτά).-Θεσο.53. - Εϋβ.9(τρεις φορές). - Πελ.39. - Κυκλ. 14. - Κρ.5(σταυρωτά).7α.9(σταυρωτά).10.13β. - Κρ.14(σταυρωτά).15(τρεις σταγόνες).16β.19.22(σταυρωτά).24.28.31.32(ράντισμα πηγαδιου).34.35. 37.38(σταυρωτά τρεις φορές).39. - ΜΑΟΝ. 8.14.

c. Χρήση του κόκκινου παντιου του κλήδονα για την κάλυψη:

Θρ.12. - Κυκλ.8. - Κρ.39.

d. Χρήση άντικειμένων που κληρώνονται από τό δοχείο του κλήδονα:

(1) Κρέμασμα τους στο στήθος του μαντευομένου: Πελ. 24.

(2) Ρύξιμο στο νερό της λεκανομαντείας:Κρ. 28.

e. Χρήση του δοχείου του κλήδονα για τη λεκανομαντεία: Θεσο. 53.

'Η επίδραση του κλήδονα στα ύδρομαντικά και κατοπτρομαντικά είδη του θεματός μας, αλλά και αντίστροφα¹⁵⁸, όφείλεται από τη μια στο ότι και ο κλήδονας είναι είδος ύδρομαντείας -συνδυασμένης όμως με την κληρομαντεία και από την άλλη στο ότι όλα αυτά τα μαντικά είδη τελούνται στις περισούτερες περιπτώσεις την ίδια ήμερομηνία, τό ένα ύστερα από τό άλλο¹⁵⁹.

Οι όροι a και b άποσκοποϋν στη μετάδοση της μαντικής ικανότητας στο μαντευόμενο¹⁶⁰ στην πρώτη περίπτωση και στην ενίσχυση των μαντικών ιδιοτήτων του νεροϋ του πηγαδιου στη δεύτερη, γιατί τό νερό του κλήδονα, που είναι συνθηκότατα άμίλητο, θεωρείται ότι έχει αληθινές τις μαντικές ιδιότητες

ἀποδύονται γενικά στό νερό. Ἀλλά καί τό νερό τοῦ πηγαδιοῦ ἢ τό πηγάδι γενικότερα θεωρεῖται ὅτι ἐνισχύει τή μαντική τελετουργία τοῦ κλήδονα καί γι' αὐτό σέ ὀρισμένες παραλλαγές χρησιμοποιεῖται γιά τόν κλήδονα νερό ἀπό τρία πηγάδια¹⁶¹ ἢ κατεβάζεται τό δοχεῖο μέ τό κληδονόνερο σ' ἓνα πηγάδι, ὅπου μένει ὅλη τή νύχτα (θρ.12), προφανῶς γιά νά ἐνισχυθοῦν οἱ μαντικές του ιδιότητες μέ τήν ἐκίδραση τοῦ νεροῦ τοῦ πηγαδιοῦ, πού ἔχει μαντικές ιδιότητες, γιατί βγαίνει ἀπό τά βάθη τῆς γῆς, πού κρατεῖ τά μυστικά τοῦ μέλλοντος, ἢ μέ τήν ἐκίδραση τοῦ πηγαδιοῦ ὡς ἀνούγματος πού ὀδηγεῖ στό βασίλειο τῶν νεκρῶν, πού εἶναι οἱ γνῶστες τοῦ μέλλοντος. Παρόμοιο ρόλο παίζουν καί οἱ τρεῖς ἐπόμενοι ὄροι c, d καί e μέ τούς ὀκοίους ἐκιδιῶκεται ἡ ἐνίσχυση τῆς μαντικῆς πράξης μέ τίς μαντικές ιδιότητες πού κλιστεύεται ὅτι ἐδρεύουν στά ὄργανα τῆς μαντείας τοῦ κλήδονα.

II. Χρήση ἄλλων ἀντικειμένων.

a. Ρίξιμο ἀμίλητου νεροῦ (ὄχι τοῦ κλήδονα) στή λεκάνη ἢ στό πηγάδι:

ΒΣκ. 5.

b. Τοκοθέτηση βέρας στό νερό τῆς λεκάνης ἢ τοῦ ποτηριοῦ:

θεσσ. 19. - Κυκλ. 11γ. - Πόντ. 1.

c. Τοκοθέτηση καθρέφτη στό νερό τῆς λεκάνης: θεσσ. 19.

d. Τοκοθέτηση κλαδιῶν λυγαριᾶς στό νερό τῆς λεκάνης: θεσσ. 19.

e. Τοκοθέτηση ἄμμου στόν κυθμένα τῆς λεκάνης: θεσσ. 54.

f. Τοκοθέτηση πετσέτας ἀφόρεγης κοντά στή λεκάνη: Πελ.18. - Ἰόν.3.

g. Τοκοθέτηση σακουλοῦ κοντά στή λεκάνη: Πελ. 18. - Ἰόν.3.

Μέ τόν ὄρο καIIa ἐκιδιῶκεται ἡ ἐνίσχυση τῶν μαντικῶν ιδιοτήτων τοῦ νεροῦ τῆς πηγαδομαντείας ἢ λεκανομαντείας, γιατί γενικά τό "ἀμίλητο" νερό, ἀνεξάρτητα ἀπό τή χρήση του στή μαντεία τοῦ κλήδονα, ἔχει αὐξημένες τίς μαγικές καί μαντικές του ιδιότητες¹⁶².

Ἡ βέρα (καIIb) εἶναι μᾶλλον ὑπόλειμμα δακτυλιομαντείας, διαδομένη κλα- τιά τόσο στήν Ἑλλάδα¹⁶³, ὅσο καί σέ ἄλλες εὐρωπαϊκές χῶρες¹⁶⁴, καί δέν κρέκει νά σχετίζεται μέ τή χρήση τοῦ δακτυλιδιοῦ ὡς ἀποτροπαίου¹⁶⁵.

Ὁ ὄρος καIIc συνιστᾶται καί ἀπό συνταγές σολομωνικῶν¹⁶⁶. Πρόκειται γιά συν- δυασμό στοιχείων ἀπό δύο εἶδη μαντείας, τήν κατοπτρομαντεία καί ὑδρομαντεία, γιά ἐνίσχυση τοῦ τελετουργικοῦ καί ἐπιτυχεστέρα ἐκβαση τῆς μαντείας.

Σχετικές μέ τόν ὄρο καIId εἶναι οἱ μαρτυρίες πού ἔχουμε ἀπό τή γραπτή παρά- δοση γιά τοκοθέτηση στό νερό τῆς λεκάνης ὀρισμένων φυτῶν, ὅπως τῆς νεκυσ¹⁶⁷,

τσουκνίδας¹⁶⁸ κλπ., πού σύμφωνα μέ καλιά λαϊκή πίστη προσελκύουν τούς ἀνακαλούμενους. Πρόκειται γιά τή "συμπάθεια" καί "ἀντιπάθεια" μεταξύ φυτῶν, λίθων κλπ. ἀπό τή μιὰ καί ἀνακαλούμενων θεῶν ἢ δαιμόνων κλπ. ἀπό τήν ἄλλη¹⁶⁹. Στήν ἀρχαιότητα χρησιμοποιοῦσαν τή λυγαριά σέ ἱεροτελεστίες "ἀγνεύας", δηλαδή καθαρμοῦ, γι' αὐτό κατά τό Διοσκουρίδη λεγόταν καί "Ἄγνος"¹⁷⁰, ἐνῶ τά φύλλα της "ὑποθυμιάμενά τε καί ὑποστρωννύμενα θηρία διώκει" κατά τόν Ἰδίς¹⁷¹, ἔχουν δηλ. ἀποτρεκτική σημασία. Ἐν αὐτές οἱ σημασίες τῆς λυγαριᾶς ἔπαιξαν ἐπίσης ρόλο στή χρήση τους σέ λεκανομαντικές πράξεις δέν εἶναι εὐκόλο νά διαπιστωθῇ.

Ἐς σημειωθῇ ἀκόμα ὅτι σέ παραλλαγή τοῦ κλήδονα τό κανάτι μέ τό νερό, ὅταν τοκοθετῆται στό ὑκαίθρο, σκεπάζεται ὄχι μόνο μέ μαντήλι κόκκινο, ἀλλά καί μέ λυγαριές¹⁷².

Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι καί οἱ τρεῖς προηγούμενοι ὄροι (καΙΙb,c,d) ἀπαιτοῦνται ἀπό τό τυκικό τῆς Ἰδίας παραλλαγῆς λεκανομαντείας (θεσσ.19.).

Ὁ ἄμμος στόν πυθμένα τῆς λεκάνης (κατά τόν ὄρο καΙΙe) πρέπει νά εἶχε ἀρχικά τήν Ἰδία σημασία πού εἶχε καί ἡ χούφτα τό χῶμα πίσω ἀπό τό τζάμι τοῦ μαγικοῦ καθρέφτη¹⁷³.

Τό χῶμα ἢ ὁ ἄμμος δίνει χθόνια δύναμη στά ὄργανα τῆς μαντείας (καθρέφτη καί λεκάνη), γιὰτί ἀντιπροσωπεύει τή γῆ, μέ τήν ὁποία αὐτά πρέπει νά βρίσκονται σ' ἐκπαφή, ἀφοῦ ἡ γῆ εἶναι κυρίαρχη τῶν νεκρῶν καί κάτοχος ὅλων τῶν μυστικῶν τοῦ μέλλοντος, ὅπως ἀναφέραμε¹⁷⁴.

Γιά τούς ὄρους καΙΙf καί g κάναμε λόγο στά προηγούμενα¹⁷⁵.

κβ. Προσφορές:

I. Παράθεση τραπεζιοῦ μέ φαγητά μπροστά στόν καθρέφτη γιά τόν ἀνακαλούμενο:
Κρ.7β.

II. Κράτημα ψωμοῦ στήν πηγαδομαντεία¹⁷⁶:
ΜΑσΝ. 2.

III. Λιβάνισμα (στήν ἀρχική του σημασία):
ΜΑσΝ. 3α.

Καί οἱ τρεῖς παραπάνω ὄροι ἀφοροῦν προσφορές στους ἀνακαλούμενους. Στους δύο πρώτους πρόκειται γιά προσφορές φαγώσιμων, ἐνῶ στόν τρίτο γιά προσφορά κικνοῦ ἀπό ὀρισμένη οὐσία (ἐδῶ λιβάνι), δηλαδή γιά "ἐπίθυμα".

Ἡ προσφορά φαγώσιμων στούς ἀνακαλουμένους εἶναι γνωστή καί ἀπό μαντικά ἔθιμα -κυρίως ὅσα σχετίζονται μέ τήν πρόβλεψη ἢ τό ἀνικάλημα τοῦ μελλοντικοῦ γαμπροῦ- καί ἄλλων εὐρωπαϊκῶν λαῶν¹⁷⁷. Συνηθισμένη εἶναι ἡ παράθεση τραπεζιοῦ μέ φαγητά καί ποτά σέ μαγικές πράξεις σχετικές μέ τόν ἔρωτα¹⁷⁸, καθώς καί σέ νεκρομαντεῖες¹⁷⁹. Μ'αὐτό ἐκιδιῶκεται ἡ προσέλκυση τοῦ ἀνακαλουμένου ἢ γενικά τοῦ προσώπου κού ἀφορᾶ ἡ μαγική πράξη.

Ἀπό συνταγές σολομωνικῶν γιά ἀνικάλημα πνευμάτων μέ λεκανομαντεία ἢ ὄνυχομαντεία κλπ. συνιστᾶται ἡ παράθεση τραπεζιοῦ μέ φαγητά ἢ φρούτα στά ἀνακαλούμενα πνεύματα¹⁸⁰ ἢ ἡ προσταγή σ'αὐτά νά φέρουν ἕνα ζῶο, νά τό σφάζουν, νά τό μαγειρέφουν καί νά φᾶνε τά ἔδρια ἢ ὁ ἀφέντης τους¹⁸¹. Ἀνάλογα βρίσκουμε καί σέ ἀραβικές μαγικές καί μαντικές πράξεις. (Ἀνικάλημα πνευμάτων σέ μιᾶ σταγόνα μελάνης)¹⁸². Ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι ἡ προσφορά φωμιοῦ ἢ γλυκισμάτων κλπ. συνιστᾶται καί ἀπό συνταγές λεκανομαντείας τοῦ λεγόμενου "δημοτικού μαγικοῦ κακύρου" γιά τούς ἀνακαλούμενους θεούς¹⁸³, καθώς καί ἀπό ὁμοια συνταγή τοῦ ἑλληνικοῦ μαγικοῦ κακύρου τοῦ Βερολίνου¹⁸⁴.

Τό λιβάνισμα, ὅπως παρατηρήσαμε¹⁸⁵, ἔχει χάσει κιά τήν καλιά σημασία τοῦ "ἐκίθυματος", πού εἶχε καί στίς συνταγές μαγικῶν κακύρων¹⁸⁶ καί σολομωνικῶν¹⁸⁷, καί πῆρε σημασία ἀποτρεκτική¹⁸⁸ καί ἐνλοχυτική τῆς μαντικῆς τελετουργίας, ὅπως στήν παραλλαγή πού παραθέσαμε, ὅπου δέν καίγεται ἀπλῶς τό θυμίαμα, ὅπως στό "ἐκίθυμα", ἀλλά θυμιάζεται εἰδικά ὁ καθρέφτης.

Τό θυμίαμα καί γενικά οἱ προσφορές ὑπάρχουν καί στήν ἐκίσημη λατρεία καί στή μαγεία. Ἱερέας καί μάγος προσφέρουν, ὁ πρῶτος γιά νά τιμήση τό θεῖο πρόσωπο, ὁ δεύτερος γιά νά προσελκύση ἢ νά ἀναγκάση τίς ὑποχθόνιες ἢ ἐπίγειες δυνάμεις νά παρουσιαστοῦν¹⁸⁹. Σύμφωνα μέ τίς ὁδηγίες τῶν μαγικῶν κακύρων τό "ἐκίθυμα" χρησιμοποιεῖται κυρίως ὡς μέσο δελεαστικό ἢ ἀναγκαστικό γιά τή θεότητα, ὥστε νά παρουσιασθῇ, καί σπάνια ὡς μέσο γιά τήν "ἀπόλυσύν" της¹⁹⁰. Ἀνεξάρτητα ὁμως ἀπό τίς σημασίες του αὐτές τό "ἐκίθυμα" μέ ὀρισμένες οὐσίες, πού ἔχουν ναρκωτικές ιδιότητες, ἐκπρέαζαν καί τό μαντευόμενο-μάγο, καθώς καί τό medium, δημιουργώντας τους παραισθήσεις καί ὀπτασίες¹⁹¹.

κγ. "Μελέτημα" ὀργάνων τῆς μαντείας:

I. τοῦ καθρέφτη: Πελ. 15

II. τοῦ κανιοῦ τῆς κάλυψης: Πελ. 15.

Τό "μελέτημα" ὀργάνων τῆς μαντείας, τό φιθύρισμα δηλ. μαγικῶν λόγων ἢ προσευχῶν πάνω σ'αὐτά, ἔχει σκοπό τὴν ἐνίσχυση τῆς μαγικῆς-μαντικῆς πράξης, γιατί μ'αὐτό τόν τρόπο κλιστεύεται ὅτι τὰ ὄργανα τῆς μαντείας ἀκαλλάσσονται ἀπό κακῆς ἐπήρειες δαιμονικῶν ὄντων καί γίνονται ἔτσι πῶς κατάλληλα γιά τὴν ἐκτιυχία τῆς μαντικῆς πράξης.

κδ. "Σταύρωμα" ὀργάνων τῆς μαντείας μέ συνοδεία ἢ ὄχι προσευχῶν ἢ ἄλλων λόγων:

I. τοῦ καθρέφτη: Στ.5.

II. τοῦ κηαδλοῦ: Θεσο. 27. - Πελ.62.

Πρόκειται γιά ἀγλασμό ὀργάνων τῆς μαντείας μέ τό σημεῖο τοῦ σταυροῦ, καὶ σχηματίζει ὁ μαντευόμενος πάνω σ'αὐτά (στόν ἀέρα ἢ ἀγγίζοντάς τα) μέ τό χέρι του (μέ τὴν καλάμη κάθετη ἢ μόνο μέ τὰ τρία δάχτυλα -ἀντίχειρα, δεξί - κτη καί μεσαῖο- τοῦ δεξιλοῦ χερλοῦ ἐνωμένα). Τό σταύρωμα ὀργάνων τῆς μαντείας συνιστᾶται καί ἀπό ὑδρομαντικῆς ἢ λεκανομαντικῆς συνταγῆς λατινικῶν μαγικῶν βιβλίων¹⁹² καί καίζει τόν ἕδλο ἀκριβῶς ρόλο μέ τό "μελέτημα", μέ τό ὅκοι πολλές φορές συνδυάζεται (Πελ.62)¹⁹³. Ἐξίσου συχνό εἶναι καί τό σταύρωμα (σταυροκόπημα) τοῦ μαντευομένου (βλ. π.χ. Κρ. 23. - ΒΣκ. 3α), καὶ ἐξηκρετεῖ πάλι τόν ἕδλο σκοπό.

κε. Ἡ γύμνωσις: Στ.2. - Πελ. 1.17α.18.69β.70. - Ἰόν. 4.5.6α.6β - Κυκλ. 1α.6α.

10β. - Κρ. 12.13α .16α.36β. - ΜΑσΝ. 3α.6α. - ΔΜΑσ.1β. - ΕΔιασκ. 2.3.

Τό μοτίβο τῆς γύμνωσις ἀπαντᾶ κυρίως σέ μαγικῆς ἐνέργειες¹⁹⁵. Ἀπό τὴ μαγεία φαίνεται ὅτι κέρασε ἀρκετά νωρίς καί στή μαντεία¹⁹⁶. Συνταγῆς μαγικῶν πακύρων συνιστοῦν τὴ γύμνωσις τοῦ μάγου γιά τό ἀνακάλημα θεῶν ἢ νεκρῶν¹⁹⁷, ἐνῶ ἀπό τὰ εἶδη μαντείας τῆς παρούσας μελέτης πολύ στενά μ'αὐτὴ συνδέεται ἡ κατοκτρομαντεία. Πολύ σπάνια βρίσκουμε τὴ γύμνωσις στή λεκανομαντεία (π.χ. Πελ.9) φιαλομαντεία (π.χ. Ἰόν.6α) καί κηαδομαντεία (π.χ. Ἰόν.6β), γιατί αὐτές τελοῦνται σέ ἀνοιχτό χῶρο καί συνήθως μέ συμμετοχὴ περισσοτέρων. Σύμφωνα μέ μιὰ λαϊκὴ πίστι, ἡ γύμνωσις συντελεῖ ὑπὸ ὀρισμένες συνθήκες στήν ἀπέκτηση τῆς μαγικῆς ἱκανότητας καί στή δραστηκότερη ἐνέργεια τῶν μαγικῶν πράξεων¹⁹⁸. Διατυκώθηκαν ὁμως ἀπό ἐρευνητές διάφορες θεωρίες γιά τό σκοπό καί τὴ σημασία της. Κατὰ τόν Μ. Νίεκ¹⁹⁹ μέ τὴ γύμνωσις ἐπιδιώκεται ἡ ἐξομύωση τοῦ ἐνδιαφερομένου μέ τοὺς νεκρούς²⁰⁰ γιά τὴν εὐκολώτερη ἐπικλιωνία μαζί τους. Φυσικά τό ἕδλο γίνεται καί γιά τὴν ἐπικλιωνία μέ τοὺς δαίμονες, καὶ ὁ λαός φαντάζεται γυμνοὺς ἢ κουρελιῆδες²⁰¹. Ὁ Adolf Heringer²⁰²

άντικρούοντας τὶς ὀλοφάνερα ἐσφαλμένες θεωρίες τοῦ Gēza Rheim²⁰³, Οὐγγρου ὀπαδοῦ τοῦ Freud, ὅτι ἡ γύμνωση εἶναι "τυκικό, τελετουργικό ὑπόλειμμα τῆς σωνουσίας", τὴν ἐρμηνεύει ὡς προσπάθεια καθαρότητας πού ἀπαιτεῖ ἡ μαγεία. Ὁ Th. Hopfner θεωρεῖ τὴ γύμνωση ἰσοδύναμη μὲ τὴν καθαρότητα, πού, ὅταν συνυπάρχη, δέν μπορεῖ τίποτε νά ἐνοχλήσῃ τὴ μαγικὴ πράξη²⁰⁴. Ἀνάλογη ἐρμηνεία δίνει στὴ γύμνωση καὶ ὁ Cunen²⁰⁵. Κατὰ τόν Adam Abt²⁰⁶ ἡ γύμνωση εἶναι ἀκαλλαγὴ ἀπὸ καθεὺ τὸ γήινο. Μὲ ὅμοιο τρόπο ὁ Wuttke²⁰⁷ θεωρεῖ τὴ γύμνωση ὡς ἀκαλλαγὴ ἀπὸ τὸ καθημερινό, ὡς κάτι πού ἀνήκει στὴ φυσικὴ ζωὴ. Μὲ τὴν ἀποβολὴ τῶν καλυμμάτων τοῦ σώματος κέφτει ἐκίσης τὸ κάλυμμα τοῦ πνεύματος, τῆς τύχης κλπ. Τέλος κατὰ τόν Δ. Πετρόπουλο μὲ τὴ γύμνωση, ὡς μαγικὴ ἐνέργεια, ἐπιδιώκονται δύο κυρίως πράγματα: Ἡ ὁμοίωση μὲ τὰ δαιμονικά ὄντα καὶ ἡ ἐπαναγωγὴ σὲ καλιότερες μορφές ζωῆς, περισσότερο ἰσχυρῆς καὶ ἀδιάφθορης²⁰⁸. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη ἐρμηνεία²⁰⁹ ἡ γύμνωση εἶναι τελετουργικό μαγικό στοιχεῖο ἐνισχυτικό τῆς μαγικῆς-μαντικῆς πράξης.

κατ. Χορός γύρω ἀπὸ τὸ πηγάδι: Στ. 20

Σύμφωνα μὲ τὴν παραπάνω παραλλαγὴ οὐ κοπέλες κρίν ἀπὸ τὴ μαντικὴ πράξη χόρευαν γύρω ἀπὸ τὸ πηγάδι. Ὁ κυκλικὸς χορὸς γύρω ἀπὸ ἓνα ἀντικείμενο εἶναι εἶδος μαγικῆς περιφορᾶς πού ἀποσκοπεῖ εἴτε στὴν προστασία τοῦ ἀντικειμένου αὐτοῦ ἀπὸ ξένες κακὲς ἐπιδράσεις²¹⁰ -ἢ ἀποτρεπτικὴ σημασία τοῦ κυκλικοῦ χοροῦ στηρίζεται βέβαια στὴ λαϊκὴ πίστη γιὰ τὶς προστατευτικὲς ἰδιότητες τοῦ κύκλου²¹¹, πρβλ. μαγικό κύκλο- εἴτε στὴν καθυπόταξη τοῦ ἀντικειμένου ἀπὸ τόν περιφερόμενο²¹².

Μὲ κυκλικούς μαγικούς χορούς πετυχαίνει κανεὶς νά ἐρευνήσῃ τὸ μέλλον, ν'ἀπαλλαγῇ ἀπὸ ἀρρώστιας κλπ.²¹³

Ὁ χορὸς εἰδικά γύρω ἀπὸ τὸ πηγάδι σχετίζεται ἀπὸ τόν Weinhoid μὲ τὴ λατρεία τῶν πηγιδιῶν²¹⁴. Στὴν περίπτωσή μας πάντως, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ του σημασία, ὁ χορὸς εἶναι ἐνέργεια ἐνισχυτικὴ τῆς μαντικῆς τελετουργίας τῆς πηγιδεμαντείας.

Σ η μ ε λ ώ σ ε ι ς

1. Πρβλ. π.χ. στον πίνακα κατατάξεως της ύλης τούς όρους θΙV και θV και τόν όρο λγI μέ τόν λγII κίό πάνω στή σ. 33.
2. Πρβλ. π.χ. τόν όρο θVI, θVII, θIX, θX, λβ κλπ. στή σ. 33.
3. Π.χ. οί όροι α μέχρι και η και μέ ψυχολογική σημασία. 'Ο όρος λδIII έχει καθαρά πρακτική σημασία. (βλ. στον πίνακα κατατάξεως της ύλης, σ. 32 και 33).
4. Πρβλ. ΑΑ. σ. 496, 19-20: "...τό δέ παιδίον ίνα θεωρη είς τό ύελίν και μή στρέφεται ώδε κάκεϊσε ...". Βλ. και σ. 596, 1-3: (ποτήρι). Για τό σκοπό αύτό μάλιστα ή ΐδία συνταγή συνιστά τήν κάλυψη του παιδιου-medium (σ. 595, 10-11). 'Επίσης πρβλ. σ. 432, 28 ώς σ. 433, 1. 'Επίσης ό ΐδιος ό μάγος πρέκει νά κοιτάξη στό κέντρο της λεκάνης (σ. 588, 23). Βλ. και Hopfner, *Lekanomantie*, σ. 225.
5. Σ' ένα ανάκλημα πνευμάτων π.χ. από τήν Αίγυπτο, κού γινόταν μέσα σέ σταγόνα μελάνης, ό μάγος προέτρεκε τό παιδί-medium νά κοιτάξη συνεχώς προσεκτικά έκεϊ μέσα, χωρίς καθόλου νά σηκώση τό κεφάλι του. Βλ. Lefebure, *Miroir d'encore*, σ. 219.
6. Πρβλ. συνταγή για ανάκλημα πνευμάτων μέ μαγικό κύκλο στά ΑΑ. σ. 417, 3-5: "... ή έν τριόδω μακρά των ανθρώπων, ένθα μή άκούης φωνήν άλέκτορος, ίνα μή τίς σε εύρών έμποδίση..." και όμοια συνταγή στή σ. 23, 10-14.
7. Πρβλ. ΑΑ. σ. 425, 21-22: "Έχε ούν τόπον οίκονομημένον, οΐκον καστρικόν μοναξικόν ή άπερίσκοπον και άδιάβατον τόπον ...". 'Επίσης πρβλ. συνταγή κατοκτρομαντείας στον Cod. Boonp. 3632 του 15ου αϊ. δημοσιευμένη στα ΑΑ. σ. 593, "... άέρχουσαι είς τόπον ΐδιον μή όρώντός τινος...". Πρβλ. και ΑΑ. σ. 432, 21 και σ. 468, 12 (συνταγή όνειρομαντείας του Cod. Parisinus Gr. 2419 του 15ου αϊ.).
8. Βλ. Kiesewetter, *Occultismus*, II. σ. 716.
9. Σύμφωνα μέ ύδρομαντική συνταγή άγνωστης προέλευσης κού παραθέτει ό Kiesewetter (Faust, σ. 467 κέ. κεφ. 71 και 72) ή μαντική πράξη πρέκει νά γίνη σ' έν τόπο μοναχικό δίκου δέν άκούγεται ούτε χτύπημα καμείνας ούτε λάλημα κετεινά. Βλ. και Boehm, *Hydromantie*, HDA. IV. 561. Πρβλ. και ΑΑ. σ. 581, 5: "... στό είς τόπον μοναξίας ήσυχον..." και σ. 32, 18: "όσπίτιον ήσυχον και άδιάβατον..."

καί σ.81,18: "...καί νά μή ἦναί τινάς".

10. Πρβλ. καί ΑΑ.σ 413,11-12: "...οὐδεὶς σέ γινώσκη τοῦτο κοιούντα <κλήν> τοῦ μυστικοῦ σου μαθητοῦ" καί σ.413,22-23: "...κερὶ τοῦ τόκου ἐν ᾧ μέλλεις καθίστασθαι μετὰ τοῦ σοῦ μαθητοῦ, ἄλλου τινός μὴ εἰδότος", καθὼς καί σ.23,4-6. Πρβλ. καί τὰ σκαριφήματα τῆς σ. 586 (λεκανομαντεία),σ.577 (φωτομαντεία). Περικτές φορές ἐκτός ἀπὸ τό μάγο καί τό medium εἶναι παρῶν καί ὁ ἐνδιαφερόμενος γιὰ τό μέλλον.Βλ. Horfner, Kindermedien,σ.67.
11. Πρβλ. καί κεφ. Ἐξέλιξη τοῦ συνδιασμοῦ ὑδρομαντείας-νεκυοαγωγῆς,σ.113 καί σημ. 15 καί 16.στή σ.118.
12. Παραλλαγές καί λεπτομέρειες βλ. στό κεφ.: Ἡ κάλυψη...σ.183κέ.καί σ.191κέ.
13. Βλ. καί Eitrem, Orakel, σ.18.
14. Πρβλ. PGM. τ.2. σ.33,Par. VII, 740-750:"...ἔπειτα θεὸς ὑπὸ προσκεφάλαιον τό π(τ)ύχιν κοιμῶ, μηδενὶ δούς ἀπόκρισιν...", καί σ. 44, Par. VII, 1010-1016. Βλ. καί Delatte, Catoptromancie, σ.169 (συνταγὴ ὑδροκατοπτρομαντείας) καί πρβλ. ΑΑ.σ.23,10-14. Βλ. καί Horfner, OZ.II. 539. καί Αβτ,Apologie,σ. 197.
15. Πρβλ. Hünnerkopf, Brunnen, HDA.I.1683. Ἐκίσης βλ. καί Jungwirth,Schweigen, HDA.VII.1461.
16. Πρβλ. καί PGM. τ. 2, σ.14-15, VII (Πάπυρος τοῦ Λονδίνου μέ στοιχεῖα P.gr. CXXI Brit.Mus.) σειρ. 328 κέ: "Αὐτοπτος (σύστασις). λαβὼν ἀγγεῖτον χαλκοῦν (καί) βαλὼν εἰς αὐτό ὕδωρ ὄμβριον ἐπίθουε λίβανον ἀρσενικόν. λόγος"" Ἡρεμεύτω γὰρ καί ἀήρ ἡρεμεύτω καί θάλασσα ἡρεμεύτω, ἡρεμεύτωσαν καί οἱ ἄνεμοι καί μή μου ἐμποδίζέτω εἰς τὴν μαντεῖάν μου ταύτην μή φωνή,μή ὀλολυγμός, μή σειριγμός, ἐπεὶ γὰρ εἶμι προφήτης καί μέλλω φωνεῖν...".Πρβλ. καί Horfner, OZ.II.5239,σ.117, Πολύτου, Μαγικά τελεταί, σ.43 καί Αἰκατερινίδου, Ἄμύλητο νερό, σ.45.
17. Βλ. καί Wuttke, Volksaberglaube,5219, σ.161. Γιὰ τὴν ἀκαιτούμενη κοντά στά πηγὰδια σιωπὴ πρβλ. καί Αἰκατερινίδου, Ἄμύλητο νερό, σ.58-59.
18. Κατὰ τὴ διάρκεια κατοπτροπηγαδομαντείας π.χ. σέ χωρὶς τῆς Κρήτης (Κρ.8) "δέν πρέπει νά μιλήσουν, γιὰτί πιστεύουν ὅτι θά χάσουν τὴ μιλιὰ τους".

19. Βλ. Lefébure, *Miroir d' encre*, σ.217.
20. Βλ. παραπάνω σημ. 16. Πρβλ. καί ΑΑ. σ.580,31-33: "...ποίησε δέ τήν δουλίαν ταύτην κρίν συννεφιάση ό ούρανός τήν αύγήν, ημέρα καλή, καθαρή, δίχως άνεμον...". καί σ.581,5: "είς τόπον μοναξίας ήσυχον" καί σ.32,18: "...όσκιτιον ήσυχον". Πρβλ. καί Delatte, *Catoptromancie*, σ.20.25.
21. Πρβλ. ΑΑ. σ.40,15: "... καί ας καθίση παιδίον παρθένον χρόνω ισι:...(Κατά τόν κωδ. Β': "χρόνων ιε")
22. Όπως σέ παραλλαγές τής μαντείας του κλήδονα π.χ. όκου μικρό κοριτσάκι ή άγοράκι κληρώνει τά "ριζικά" βγάζοντάς τα άπό τό δοχεύο μέ τό νερό. Βλ. π.χ. Εύβ.9-Κρ. 24.
23. Βλ. Hopfner, *Kindermedien* (βλ. στή βιβλιογρ.)
24. Βλ. Hopfner, *Lekanomantie*, σ.219.
25. Σέ συνταγή φωτομαντείας π.χ. (βλ. ΑΑ. σ.577,2 κέ.) λείπει ή χρήση του καιδιου-medium.
26. Peucer, *Commentarius*, σ.124-125: "...adhibebatur puer impollutus, aut mulier praegnans, quae vitra accurate diligenterque intueretur ac circumspiceret, rogaretque...", Remigius, *Daemonolatreia*, Lib.III, Cap.XI, σ.372: *A Catoptromanteia, ac Gastromanteia, id est divinationibus, quae fiunt per inspectum quid a puero ad id ex artium illarum praecceptis adhibito: vel in aquae ventricosa amphora: vel in obiecto speculo...*" Έπίσης Άκουλήλος, *Apologia*, Cap. XXXXII, (έκδ. Teubner, σ. 49) . Βλ. καί Abt, *Apologie*, σ. 236-237 (162-163). Έπίσης βλ. Ganszyniec, *Λεκανομαντεία*, RE. XII, 2. 1886.
27. Π.χ. στους Γερμανούς (βλ. Abt, *Apologie*, σ.250 (176) καί στους Ίνδούς (βλ. Zachariae, *Witwenverbrennung*, σ.84).
28. Βλ. Hopfner, *OZ.I.* 1846, σ.236, όκου καί σχετική βιβλιογραφία.
29. Πρβλ. Lefébure, *Miroir d' encre*, σ.220.(Σέ δοκιμή περισσοτέρων καιδιων στην Λίγυκτο ένα όέν είδε όπτασίες στή σταγόνα μελάνης καί ό μάγος τό άκ έωσε στήν ηλικία του, στί ότι δηλαδή ήταν μεγαλύτερο άκ'ότι έκρεσε). Πρβλ. καί ΑΑ. σ.82, 5-6: "χρόνων θ'ή ε"

30. Βλ. καὶ Horfner, *Lekanomantie*, σ.219. Πρβλ. καὶ AA. σ.412, 8 κέ.
31. Στὸν Παλαμᾶ-Καρδίτσας κ.χ. ἀκουσα διάφορες διηγήσεις γιὰ ἐμφανίσεις τῆς Παναγίας, ἀγγέλου, τοῦ χάρου κ.λ.κ. μόνο σέ ὀρισμένους ἀνθρώπους, κού θεωροῦνταν ἀγνοοί.
32. Πρβλ. AA. σ.54,2-3: "... καὶ βάνε λάδι μέσα ᾽ς τό πινάκι καὶ βάνε ἓνα καιδί παρθένον νά κυττάξῃ μέσα..." καὶ σ.54, σειρ. 21 καὶ 23. Ἐκίσης σ.53, 11-12 (γαστρομαντεία), σ.432,19 καὶ σ.584, 3-4, καθὼς καὶ σ.48,13 καὶ 595, 9 (ἄφθορον). Τῆ μεγάλη σημασία καὶ δύναμη τῆς "καρθενίας" μαρτυροῦν καὶ οἱ ἐξορκισμοὶ τῶν ἀνακαλούμενων πνευμάτων μέ τὴν ἀναφορά στὴν καρθενία τοῦ μάγου ἢ τοῦ medium. Βλ. AA. σ.498,4 κέ. (καὶ κυρίως σειρ. 17-18), σ. 433,6-7,σ.577,7 κέ. (ἰδιαίτερα σειρ. 11:ἀπό φωτομαντεία). Βλ. καὶ Abt, *Apologie*, σ.38-39 (112 κέ.), ὅπου ἀναφέρονται σέ διάφορα εἶδη μαντείας καὶ μαγείας οἱ "καῦδες ἄφθοροι". Πολλὰ παραδείγματα χρήσης μικρῶν παιδιῶν ὡς medium βλ. καὶ Abt, *Apologie*, σ.174-176. Βλ. ἐκίσης Ganschinietz, *Katopτρομαντεία*, RE. XI,1. 28,25. Ἐπίσης πρβλ. CCAG.X(1924),σ.19(Cod.Athen.9,F.41).
33. Σέ περίπτωση χρήσης medium πρέκει μάγος καὶ medium νά ἀπόσχουν ἀπὸ τὸν ἔρωτα. Πρβλ. PGM. τ. 1. σ.102 καὶ 103, Pap. IV, 897-899 τοῦ Παρισιοῦ (*Bibl. Nat. Suppl. gr. 574*) τοῦ 4ου μ.χ. αἰ.: "...αὐτὸν τὸν δεῖνα ἄνθρωπον ἀγνίσσας ἀπὸ συνουσίας ἐκί ἡμέρας τρεῖς καὶ σύ ἄμ'αὐτῷ ἀγνός εἴσελθε..." Πρβλ. καὶ Pap. Berol. I, σειρ. 289-292. Βλ. καὶ Horfner, *OZ. I.* 5845, σ.235-236. Πρβλ. καὶ συνταγές γιὰ ἀνακάλημα πνευμάτων στὰ AA. σ.18,9 καὶ σ.412,3-5. Ἐκίσης πρβλ. CCAG.X(1924),σ.42,(Cod.Athen.23,F 16^v).
34. Βλ. Horfner, *OZ.I.* 5838, σ.233.
35. Κατὰ τὸν Πausanία (II,24,1) κ.χ. οἱ χρησμοὶ τοῦ Ἀπόλλωνα Δειραδιώτη στὸ Ἄργος ἀνακοινῶνταν ἀπὸ μιὰ γυναίκα κού δέν ἐρχόταν σέ ἐκφή μέ ἄντρα.
36. Βλ. Horfner, ὁ.κ. 5838 κέ., σ.233 κέ. καὶ τοῦ Ἰόλου, *Kindermedien*,σ.65-66.
37. Βλ. Horfner, *OZ.I.* 5843-844, σ.235.
38. Στὴν ἀρχαιότητα φαίνεται ὅτι ἡ σημασία αὐτὴ ἦταν γνωστὴ. Πρβλ. Horfner, *Kindermedien*, σ. 72.Βλ.καὶ Dodds,*Irrational*,σ.297 καὶ σημ.114 καὶ 115 στὴσ.309.
39. Κατὰ τὴν E.Lefébure (*Vase divinatoire*, σ.77) ἡ χρήση παιδιῶν ἢ ἐφήβων ἢ γυναικῶν ὀφειλόταν στὸ ὅτι ἡ φύση τους εἶναι κίό εὐαίσθητη ἀπὸ τοὺς ὤρμους ἀνδρες. Πρβλ. καὶ AA. σ.37,16:"Ἐκπερε παρθένον καιδίον ἐλαφρόστοιχον...".

- Γιά τή μεγάλη διάδοση τῆς χρήσης αὐτῆς στή Δύση σέ μαντεῖες σχετικές μέ τό θέμα μας βλ. Lefebure, ὁ.κ. σ.78.79. Μερικές φορές ἀκαιτοῦνται καί ἄλλες προϋποθέσεις γιά τό παιδί-medium. Πρβλ. ΑΑ. σ.43,16 καί σ.504,1.
40. Hopfner, OZ.II. §§286.287, σ.138, καθώς καί §§288.289, ὅπου καί παραδειγ-
ματα ἀπό μαγικούς κακύρους. Ἐπίσης τοῦ ἴδιου, Kindermedien, σ.72. Πρβλ.
καί τήν ψυχολογική ἐρμηνεῖα τῆς χρήσης ἀγνῶν παιδιῶν ἀπό τόν H.Silberer,
(Mantik und Psuchoanal. σ.82). Κατά τήν ἐρμηνεῖα αὐτή ἔπρεπε τό πρόσωπο
κού θά ἔβλεπε τίς ὀπτασίες νά εἶναι καθαρό, γιά νά εἶναι ἡ ψυχή του
ἀκαλλαγμένη ἀπό "συμπλέγματα", τά ὅποια ἀντανανκλῶνται στίς ὀπτασίες, οἱ
ὅποτες ὁμως ἔπρεπε νά ἔχουν μόνο μαντικό χαρακτήρα. Ἄν πάντως ἡ σκέψη
τῶν μάγων ἔφθανε ὡς ἐκεῖ, εἶναι ἀμφισβητήσιμο.
41. Βλ. Hopfner, OZ. I. §§552 κέ, σ.141-142 καί §589, σ.150.
42. Γιά ὀρισμένους λίθους πού χρησιμοποιοῦνταν ὡς βοηθητικοί γιά ἀνακάλυψη
σκιῶν νεκρῶν στήν ὑδρομαντεία καί γενικά στή μαντεία βλ. Damigeron, De
lapidibus στοῦ Pitra, Spicilegium Solesmense, τ.3(1885), σ.326, V καί VI, σ.
328, XI καί XII, σ.332, XXVIII καί XXIX. Ἀνάλογα βλ. καί στά Ὀρφείως λιθικά
κυρήγματα (ἐκδ. Βερολίνου 1881), σ.152-153 (λίθος ὁ λιπαράτος, λίθος ὁ νευρί-
της, λίθος ὁ χαλαζίτης). Γιά τίς μαντικές ἰδιότητες τῶν λίθων βλ. Cardanus,
De rerum varietate, Lib. XIII, Cap. LXVIII, p.918. Ἐπίσης πρβλ. Πλίνιου, Hist.
nat. Lib. XXXVII, Cap. LXXIII. Πρβλ. καί Paracelsus, De signatura r.n., Lib. IX, σ.
116. Γιά χρήση λίθων στό ἀνακάλυψη θεῶν ἢ δαιμόνων βλ. Hopfner, OZ. I. § 585,
σ.149. Γιά χρήση πολύτιμων λίθων ὡς βοηθητικῶν στή λεκανομαντεία πρβλ.
Peucer, Commentarius. De magia, σ.124 καί Longinus, Trinum magicum, Cap. XXIII,
σ.87, Wier, De praest. daemonum, Cap. XII, σ. 174. Γιά τή χρήση λίθων σέ διάφο-
ρες μαντεῖες βλ. Olbricht, Stein, I. στό HDA. VIII. 388 (§3)-389. Κατά
τόν ἴδιο (389, §4): "Mit Steinen sucht man das Glück zu bannen". Πρβλ. καί
ΑΑ. σ.49, 2-3: "...καί στήσον αὐτό (ἐνν. τό βελών=δοχεῖο(μέ νερό)) ἐπάνω
πέτρας". Πρβλ. καί Boehm, Hydromantie, HDA. IV. 561 (τοποθέτηση λεκάνης
πάνω σέ μαρμάρινη πέτρα).
43. Ἐπιδικά ἔθιμα στούς Ἕλληνες καί σ' ἄλλους λαούς μέ τή χρήση λίθων ὡς ἀπο-
τροπαιῶν: Seligmann, Mag. Schutzmittel, σ.211.212.214.231' Olbricht,

Stein, I.δ.κ. 384-388,52.

44. Weinhold, Quellen, σ.64. Για τή λατρεία κηγῶν καί κηγαδιῶν ἀπό κολύ κα-
λιούς χρόνους πρβλ. Weinhold, δ.κ. σ.3.
45. Βλ. καί Klein, Kreuzweg, HDA. V. 516, 51.
46. Klein, δ.κ. 516(§2)-517 Biedermann, Mag. Künste, λ. Kreuzweg.
47. Biedermann, δ.κ. .πρβλ. καί AA. σ.459,19: "...ἔκαγε εἰς τριόδιον...".πρβλ.
καί σημ. 50 πλό κάτω.
48. Biedermann, δ.κ. καί Klein, δ.κ. 517, §3. πρβλ. καί AA. σ.417 (πρόκειται
γιά ἀνακάλημα πνευμάτων), σειρ. 2-3: "...ἦ ἔνθα καλαιά τις ἐφονεύθη ἦ ...
ἦ ἐν τριόδῳ".
49. Biedermann, δ.κ. πρβλ. καί AA. σ.617,26-27: "...οἱ δαίμονες τῶν τριόδων".
50. πρβλ. AA. σ.23,1-2: "'Εδῶ γράφω περὶ τῆς τέχνης τοῦ τζερκούλου ἦγουν τοῦ
κύκλου, νά ἐρωτήσης πνεύματα" καί παρακάτω σειρ. 12 "...ἦ εἰς τρίστρατον...".
'Ἐπίσης σ.417, 3: "ἦ ἐν τριόδῳ" καί σ.617,16: "ἔλθε εἰς τε τριόδιον καλαι-
όν ..." καί παρακάτω σειρ. 26-27: "...οἱ δαίμονες τῶν τριόδων, ἔρχεσθε
καί εἰσέρχεσθε εἰς τήν ἐμήν ἀπόκρισιν". 'Ἐπίσης σ.57, σειρ. 19-21 καί 25,
σ.590,8 (ἀνακάλημα πνεύματος μέ χρήση κρανίου νεκροῦ) καί σειρ. 12. Βλ.
καί Biedermann, Mag. Künste, λ. Kreuzweg.
51. Klein, Kreuzweg, δ.κ. 522, 56.
52. Klein δ.κ. 522 (§7)-523.
53. Βλ. κύνακες παραλλαγῶν στά κεφ.: 'Υδρομαντεία (1αI) σ.76 καί:Συνδυασμός ὕδρο-
μαντείας-κατοπτρομαντείας (3αIIa καί 3βIIa), σ. 96 καί 97.
54. PGM.τ.1. σ.78, Pap. Paris. Bibl. Nat. Suppl. gr. 574 (τοῦ 4ου μ.χ. αἰ.)
σειρά 223-227: "...λαβὼν ἄγγος χαλκοῦν,/ἢ λεκάνην ἢ φιάλην, οἶαν ἐάν βού-
λη, βάλε ὕδωρ// ἐάν μὲν τοὺς ἐκουρανίους θεοὺς κλήζη, ζήνιον,/ ἐάν δέ
τοὺς ἐπιγείους, θαλάσσιον, ἐάν δέ "Οσιριν ἢ τόν/ Σάρακιν, ποτάμιον, ἐάν
δέ νέκυας, κηγαῖον-...".
55. Βλ. AA. σ.37,13-14 καί Cod. Gennadianus, ἔκδ. Delatte, σ.307,1:"...νερόν
ζωντανόν ἐκ τῆς κηγῆς...". πρβλ. καί Boehm, Hydromantie, HDA. IV.559 σύμ-
φωνα μέ συνταγή ὕδρομαντείας ἀπό τό βιβλίον τοῦ Johann Hartlieb, Puch al-
ler verpotten Kunst, Kap. 55.

56. AA. σ.591,1 καὶ σ.13,15-16 καὶ Cod. Gennadianus, ἔκδ. Delatte, σ.306,2: "(Ἔ) παρον ὕδωρ ἐξ ἀενάου πηγῆς...".
57. Πρβλ. AA. σ.23,9-10: "...εἰς καλαιόν τόπον, εἰς τόν ὁποῖον κρέκει νά ἐφονεύθη ἄνθρωπος..." καὶ σ.617,16: "...ἔλθε εἰς τριόδιον καλαιόν" καὶ παρακάτω σειρ. 26-27: "...οἱ δαίμονες τῶν τριόδων, ἔρχεσθε..." καὶ CCAG.IV.132,3.
58. Γιά χρήση "οὐσίας" τοῦ ἀνακαλούμενου νεκροῦ σέ λεκανομαντεῖες πρβλ. καὶ παραπάνω κεφ.: Ἐξέλιξη τοῦ συνδυασμοῦ ὕδρομαντείας-νεκυοαγωγῆς, σ. 112. Σχετικά μέ τήν "οὐσία" τῶν νεκρῶν, τή σχέση της μέ τήν ψυχή καὶ τό ρόλο της στή νεκρομαντεία βλ. Horfner, OZ. I. §§318.326.332.361.643 κέ καὶ 816. Ἐκίσης τοῦ ἔιδιου, Nekromantie, 2219, 30 κέ.
59. Βλ. Horfner, Nekromantie, 2219,51 κέ. καὶ τοῦ ἔιδιου, OZ.I. §643 κέ., σ.165 κέ.
60. Πρβλ. καὶ Horfner, OZ. I. §§667-677, σ.171-172 γιά τήν "οὐσία" τῶν ζωντανῶν.
61. Πρβλ. συνταγή πιβακτορομαντείας στά AA. σ.430,6-7: "Ἐπαρον ἓνα πιβατάρην ἀφόρεστον καὶ ἄμε εἰς βρύσιν τρέχουσαν ἀντικρυς τοῦ Ἡλίου...".
62. Αὐτό ἦταν συνήθεια στους Ἴνδούς, Αἰγύπτιους, Βαβυλώνιους, ἀρχαίους Ἕλληνας καὶ Ρωμαίους. Καὶ στήν Ἰαπωνία οἱ προσκυνητές Fujiyama στρέφονται ἀπόμα καὶ σήμερα πρὸς τήν ἀνατολή γιά νά χαιρετήσουν τόν ἥλιο πού ἀνατέλλει. Βλ. F. Zoepfl, Ostung (II. Im Christentum), στό LThK. τ. VII(1962), στ. 1294. Στήν ἠκεῖρο, γιά νά εὐχηθοῦν ἢ νά πιταραστοῦν κάποιου, στρέφονται πρὸς τόν ἥλιο. Βλ. Δ. Πετροπούλου, Ἡσιόδοιοι προλήψεις καὶ δαιμονομαίαι, ΣΛΑ. τ. 11 καὶ 12 (1958-59), σ.10.
63. Βλ. Lanczkowski, Ostung, 1293. Οἱ ἐκκλησίες εἶναι προσανατολισμένες μέ τήν ἄγλια τράπεζα πρὸς τήν ἀνατολή. Ἰεράρχει ὁμως καὶ προσανατολισμός μέ τήν πόρτα πρὸς τήν ἀνατολή καὶ τήν ἄγλια τράπεζα πρὸς τή δύση. Οἱ λόγοι αὐτῆς ἢ τῆς ἄλλης ἐκλογῆς τοῦ προσανατολισμοῦ εἶναι ἀγνωστοί: ὁ.π. 1293 κέ.
64. Εἶναι ὁμως καὶ θεός της μαντικῆς, ἡ δέ σημασία της ἀνατολῆς στήν ἀρχαία μαντική εἶναι αὐτονόητη.
65. Ἔτσι π.χ. ὁ Χριστός χαρακτηρίζεται ὡς "φῶς τοῦ κόσμου" (Ἰω.8.12 καὶ 12,46) ἢ ὡς "ἥλιος της δικαιοσύνης" (Μαλαχίας, IV,2), ἡ ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ

γίνεται πρὸς τὴν ἀνατολή (Ψαλμ. 67 (68), 34), ἐνῶ ἡ κόρτα τοῦ "ναοῦ κυρίου" (Ἰεζεκιήλ VIII, 16) εἶναι πρὸς τὴν ἀνατολή.

66. Πρβλ. Wuttke, *Volksaberglaube*, §280, σ.204, καθὼς καὶ σ.90.241.246.260.328.341.415.
67. Πρβλ. τὴ στροφή τοῦ Βαβυλώνιου ἱερέα πρὸς τὴν ἀνατολή κατὰ τὴν τέλεση λεκανομαντείας (Ganszyniec, *Λεκανομαντεία*, RE: XII, 2. 1880, 14 κέ.) καὶ τὸ ρόλο τοῦ θεοῦ τοῦ ἡλίου Samas (Ganszyniec, ὁ.π. 1881, 16 κέ.).
68. Πρβλ. AA. σ.51, 11-12: "...ἔπαρε καὶ μίαν γαστέραν καὶ γέμισέ την ἀπὸ βρύσιν ἀνατολικήν..." καὶ σ.45, 23-24, καθὼς καὶ σ.40, 12-13. Βλ. καὶ σημ. 61 παραπάνω.
69. Πρβλ. π.χ. AA. σ.480 (Μέθοδος προγνωστικῆ τῆς χύτρας καὶ τοῦ κοτηρίου...), σειρ. 13-14: "...εἶτα βρέφος ἄρρεν ἢ θῆλυ ἄσει χρόνων ἔ ἄφθορον λαβὼν κάθισον ἐνδόν τοῦ κύκλου ὥστε ὄραν κατὰ ἀνατολᾶς..." καὶ σ.595, 8-9 σ.25, 9 σ.418, 18 καὶ σ.588, 22.
70. Πρβλ. AA. σ.37, 13-15: "Ἐπαρε κιβακτόριον καὶ γέμισον αὐτό νερόν ζωντανόν ἀπὸ πηγᾶδω καὶ φέρε αὐτό εἰς τὸ σκίτιν καὶ βάλε το εἰς τὸ παραθύριον ἀντικρὺς τοῦ ἡλίου ὅταν ἀνατέλλῃ".
71. Πρβλ. συνταγὴ συνδυασμοῦ νεκρομαντείας καὶ λεκανομαντείας τοῦ Παρισινοῦ Πακύρου *Bibl. Nat. Suppl. gr. 574* τοῦ 4ου μ.χ. αἰ. δημ. στούς PGM. τ. 1, σ.132, Pär. IV, σειρ. 1933: "στάς πρὸς ἀνατολήν λέγε οὕτως".
72. Πρβλ. συνταγὴ λυχνομαντείας στό μεγάλο Παρισινό μαγικό κάπυρο, ἔκδ. Wessely, *Griech.Zauberpapyrius*, σ.125, σειρ. 318. Ἐκίσης πρβλ. PGM. τ. 1. σ.102, Pär. IV, 898 κέ. καὶ σ.104, Pär. IV, 930 κέ.
73. Πρβλ. Eitrem, *Papyri Osloenses*, Pär.1. Col. X, 239-241 καὶ Col. XI, 268-269.
74. Hopfner, OZ.I. §825, σ.226, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.
75. Παραδείγματα ἀπὸ μαγικοῦς κακύρους βλ. στό Hopfner, OZ.I. §825, σ.225-226. καὶ II. §357, σ.157.
76. Hopfner, OZ.I. §825, σ.225 καὶ Abt, *Apologie*, σ.194-196. Πρβλ. καὶ Keller, *Aberglaube*, σ.156.
77. Hopfner, OZ. I. §825, σ.226, ὅπου καὶ παραδείγματα ἀπὸ μαγικοῦς κακύρους.

78. Horfner, ὄ.π.
79. Πρβλ. καὶ συνταγή λεκανομαντείας σχετική με ἀνακάλυμμα τοῦ αἰγυπτιακοῦ θεοῦ Ἄνουβη στὸν DMP. Col. XIV, 2-33, ὅπου ὀρίζεται ὅτι ὁ μάγος πρέπει νὰ φροντίσῃ ὥστε στὸ νερὸ τῆς λεκανομαντείας νὰ μὴν ἔχουν πέσει ἡλιακὲς ἀκτίνες. Κατὰ τὸν Horfner, OZ. II. §258, σ.126: "τό ὅτι στὸ νερὸ, μέσα στὸ ὅποιο ἐπρόκειτο νὰ ἐμφανιστῇ ὁ Ἄνουβης, δὲν ἔπρεπε νὰ κέφτουν ἡλιακὲς ἀκτίνες ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ Ἄνουβης εἶναι θεὸς τῶν σκοτεινῶν ἐγκάτων τῆς γῆς καὶ τῶν νεκρῶν, τοῦ φοβοῦνται τὸ φῶς.
80. Horfner, OZ. II. §337, σ.151. Πρβλ. καὶ Cunen, Lécanoμανcie, σ.184. Παράκει: Eitrem, Symbolae Osloenses, XXII, σ.54.
81. Metam. II, 28.
82. Πρβλ. PGM. τ. 1, σ.132, Pap. IV τοῦ Παρισιοῦ (Bibl. Nat. Suppl. gr. 574 τοῦ 4ου μ.χ. αἰ.) σειρ. 1928 κέ. Ἀγωγή Πύτους βασιλέως ἐκὶ παντός σκύφου. Πρβλ. καὶ Horfner, OZ. II. §247, σ.122 καὶ τοῦ Ἰδίου, Orient. griech. P. Aeg. σ.148.
83. Βλ. Agrippa, Occulta philos. Lib. III, Cap. XLII, p. CCCIIII (Quibus rationibus Magi et Necromantes mortuorum animas evocare se posse putabant): "...animae illae...per consimiles vapores, liquores, nidoresque facile evocari et allici possunt, abhibitis etiam certis artificialibus luminibus, cantibus, sonis et huius modi, quae ipsam animae imaginativam spiritalemque commoveant harmoniam...".
84. Ἡ Ἀφροδίτη π.χ. ἀνακαλεῖται σύμφωνα με συνταγή μαγικοῦ παπύρου στὸ νερὸ λεκάνης με τὴ φράση "χάρεϊ εἰς φῶς ἱερόν", (Horfner, OZ. II. §245, σ.121., ἐνῶ ὁ Τυφώνας ἀνακαλεῖται σὲ λεκάνη με νερὸ τὴν ἡμέρα ἢ τὴ νύχτα ἀδιαφόρως. Πρβλ. PGM. τ. 1, σ.178, Pap. IV, 162 κέ: "σκέφρ διὰ λεκάνης αὐτόπτου/ἐν ᾗ βούλει ἡμέρα ἢ νυκτί, ἐν ᾗ βούλει τόπῳ, / θεωρῶν τὸν θεόν ἐν τῇ ὕδατι...".
85. Horfner, OZ. II. §213, σ.103 καὶ §214, σ.104.
86. Κουκουλές, ΒΒΠ. τ. Α΄ II. σ.177.
87. Τρόπος ὑδρομαντείας ἦταν καὶ τὸ ρίξιμο ἀκτίνων στὸ νερὸ καὶ ἡ πρόβλεψη τοῦ μέλλοντος ἀπὸ τὰ δημιουργούμενα ἀπ'τὴ διέθλαση σχήματα. Ἐπίσης ἡ ἀντανάκλαση σὲ τοῦχο ἡλιακῶν ἀκτίνων με τὴ βοήθεια τοῦ νεροῦ μετὰ λεκάνης ὡς

καθρέφτη καὶ ἡ συναγωγή συμπερασμάτων ἀπὸ τῆς σχηματιζόμενης μορφῆς. Βλ. καὶ Hofner, OZ. II. 5236, σ.117 καὶ Hunger, Becherwahrnehmung, σ.4.

88. Ποιά σημασία ἔχει στὴν ὑδρομαντεία καὶ γενικότερα στὴ μαντεία ἡ "ἔλλαμ-
φλις" ἢ "ἀγωγή τοῦ φωτός" βλ. στὸν Ἰάμβλιχο, Τὰ μυστήρια τῆς Αἴγύπτου,
Βιβλ. III, κεφ. 14. Κυρίως πρβλ. p. 133, 11 κέ. ("Ἐκδ. Eduard des Places,
Paris 1966, σ.117-119, p. 132, 7 κέ. Parth): "...διὰ ταῦτα δὴ εἰκότως τό-
τε μὲν σκότος συνεργὸν λαμβάνουσιν οἱ φωταγωγοῦντες, τότε δὲ ἡλίου φῶς
ἢ σελήνης ἢ ὅλως τὴν ὑπὸ κέλευθρον αὐγὴν συλλαμβανόμενα ἔχουσι πρὸς τὴν ἔλ-
λαμφιν" καὶ p. 134, 1 κέ: "... εἰς τε τὴν παρασκευὴν τῆς ὑποδοχῆς καὶ τὴν
παρουσίαν τῶν θεῶν καὶ ἐπιφάνειαν. Ἐνύστε δ' αὖ καὶ δι' ὕδατος ἄγουσι τὸ
φῶς, ἐκεῖ δὲ διαφανές ὄν τοῦτο εὐφρῶς διάκεται πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ φωτός..."
89. Βλ. κεφ.: Ἐξέλιξη τοῦ συνδυασμοῦ ὑδρομαντείας-νεκροαγωγῆς, σ. 112.
90. Πρβλ. στὸν Πάπυρο τοῦ Βρετ. Μουσείου ἀρ. XLVI (ὀνομαζόμενο καὶ Papyrus
Anastasy) f. 3. verso, σειρὰ 191 κέ. (Wessely, Griech. Zauberpapyrus, σ.
131)

σημερον ημερα εκκαλουμαι
δε Ερμην κλεκτων ευρετην
και ηλιον και ηλιου κορας αθε
μιστων πραγματων δυο φωταγω
γους...

91. Πρβλ. καὶ Cunen, Lēcanomanēcie, σ.215-216.
92. Σὲ συνταγὴ π.χ. ἑλληνοαιγυπτιακοῦ μαγικοῦ παύρου (PGM. τ. 1. σ. 76 κέ.,
Pap. IV, 168 κέ. σχετικὴ μὲ συνδυασμὸ λεκανομαντείας καὶ ἀνακαλήματος
νεκρῶν ἢ θεῶν ζητεῖται πρῶτα ἡ "συστάσις" τοῦ μαντευομένου μὲ τὸν ἥλιο.
Ὁ ἐνδιαφερόμενος πρέκει γι' αὐτό ν' ἀνεβῆ στὴ στέγη πολὺ ψηλοῦ σπιτιοῦ
(πρβλ. καὶ Cunen, Lēcanomanēcie, σ.197, σημ. 1) τὴν ὥρα τῆς ἀνατολῆς -πρέ-
κει ὁμως νὰ εἶναι ἡ τρίτη μέρα τῆς σελήνης- καὶ, μεταξύ ἄλλων, νὰ ἀκευθῶ-
νη προσευχὴ πρὸς τὸν Τυφῶνα (κατὰ τὸν Cunen, Lēcanomanēcie, σ.198 ὁ Τυφῶ-
νας ταυτίζεται μὲ τὸν ἥλιο) καὶ ἀφοῦ ἴδῃ πρῶτα τὸ σημάδι τῆς "συστάσεως",
δηλαδή "ἕρακα κελάγιον", νὰ προβῆ στὴν τέλεση τῆς μαντικῆς πράξης.
93. Πρβλ. Cunen, Lēcanomanēcie, σ.198.
94. Βλ. κεφ.: Χρόνος τῆς μαντικῆς-μαγικῆς τελετουργίας, σ. 128.
95. Ἡ μαντικὴ πράξη π.χ. τελεῖται μόνον, ἴν συμπέση στίς 24 Ἰουνίου νὰ εἰ-

ναι πανσέληνος. "Αν ὄχι, τελεῖται στίς 24 'Ιουνίου μέ τό καλιό ἡμερολό-
γιο, δηλαδή 13 μέρες ἀργότερα. "Αν οὔτε τότε εἶναι πανσέληνος, δέν ἐπι-
χειρεῖται καθόλου ἐκεῖνο τό χρόνο ἢ μαντική πράξη. 'Επίσης τό πηγάδι, ὅ-
που καλιότερα τελοῦνταν ἡ μαγική πράξη, ἔπρεπε νά μεῖνῃ ἀνοιχτό ἀπό τίς
21 'Ιουνίου ὡς τίς 24, γιά νά τό δῆ τό φῶς τοῦ φεγγαριοῦ. 'Η κοπέλα κα-
λύπτεται, γιὰτί δέν πρέπει τό φεγγάρι νά ἰδῆτό πρόσωπό της. 'Ακόμα τό κόκ-
κινο χρῶμα τοῦ πανιοῦ ὡς φωτεινό χρῶμα συγκέντρωνε τήν προσοχή τοῦ φεγ-
γαριοῦ κ.ο.κ. Βλ. ΒΣπ.5.Πρβλ.καί CCAG.V(1904),σ.152,32-35.

96. Πρβλ. καί 'Ιάμβλιχο, Τά μυστήρια τῆς Αἰγύπτου, III, 14, p.133,11 κέ.
(Parthey): "τότε δέ ἡλίου φῶς ἦ σελήνης..."
97. Γιά τή χρήση καί σημασία τοῦ ἀμίλητου νεροῦ βλ. Αἰκατερινίδου, 'Αμίλητο
νερό (στή βιβλιογρ.), Πολύτου, Μελέτη ἐπί τοῦ βίου τῶν νεωτέρων 'Ελλήνων,
τ. Β' σ.154, καθώς καί Schmidt, Der böse Blick, σ.606, σημ.5, καί Cunen,
Lécanomanie, σ.290, σημ.3.
98. Πρβλ. ΑΑ. σ.430, 7-8: "...γέμισον αὐτό νερόν, ἄλαλον ἀσύντυχον καί ἀνυ-
κίστροφον". Βλ. καί σ.504,2-4 καί σ.51,11-12, καθώς καί σ.469,1-3 καί σ.
40,12-13.
99. Πρβλ. Wuttke, Volksaberglaube 687, σ.74 καί Abt, Apologie σ.271(197).
100. Πρβλ. καί τό "μηδενί δούς ἀπόκριαιν" τῶν μαγικῶν καπύρων (βλ. Wessely,
Neue griech. ZP., Wort-Index, σ.80. Παραπέμπει στίς σειρές 488,640b,791,
814; 122,68.
101. Αἰκατερινίδου, 'Αμίλητο νερό, σ.45.
102. Πρβλ. ΑΑ. σ.49,1-4: "...καί ἡ ἀμπεουλα νά ᾄται καινουργία καί ἔς λίγη τό
νερόν κάμκοσον καί γέμισέ την ἀγίασμα τῶν φώτων διὰ νά μήν ἐμποροῦν νά
ἐμποδῶν ἐνεύματα κνηρᾶ καί κινᾶ..."
103. Πρβλ. ΑΑ. σ.53,10-11: "...καί σάν ἔλθῃς εἰς τό σκεῖτι σου ἀπογέμισε τήν
γαστέραν λάδι..." καί σ.430,6-11. 'Επίσης σ.480,11-13 καί σ.595,5-7.
104. Πρβλ. ΑΑ. σ.588,21-22: "...λαβάν ἀγγεῖον ὕδατος ἕως χειλῶν γέμου..." καί
σ.587,2.
105. Πρβλ. κερ.: Ξυνδουασμός ὕδρομαντείας-κατοκτρομαντείας,σημ.13,σ.105 γιά τή μετα-
τροπή τοῦ ἀπλοῦ καθρέφτη σέ μαγικό. 'Επίσης Biederwapp, Mag. Künste, λ.
Zauberspiegel. καί Bieler, Spiegel, 552-554, 52.

106. Bieler, Spiegel, ὁ.π.554, §3 (Gestalt) καί σημ. 83,84 καί 85 τῆς Ἰδίας στήλης. Τετράγωνος ἦταν καί ὁ ὀνομαζόμενος Bergspiegel μέ τόν ὀποιον μποροῦσε κανεῖς ν' ἀνακαλύψῃ κρυμμένους θησαυρούς, μεταλλικές φλέβες στά βουβά κ.τ.ῶ. Βλ. Biedermann, Mag. Künste, λ. Zauberspiegel. Πρβλ. καί ΑΑ. σ. 582,583 σκαριφήματα κατοπιρομαντείας, ὅπου ὁ καθρέφτης εἶναι σταγγυλός.
107. Πρβλ. Karl-Albrecht Tiemann, Rund, στό HDA. VII. 852-854 καί ΑΑ. σ.417, 18-19. "...λάβε τήν μάχαιραν τῆς τέχνης καί κούνησον τόν κύκλον ἐνδοθεν καί τό τετράγωνον ἔξωθεν...". Πρβλ. ἐπίσης Biedermann, Mag. Künste, λ.: Aspekte γιά τή σημασία τοῦ τετραγώνου (Quadrat) καί λ.: Magische Quadrate.
108. Θά μπορούσε κανεῖς νά παρατηρήσῃ ὅτι γενικά οἱ καθρέφτες ἔχουν αὐτά τά σχήματα. Δέν εἶναι ὅμως χωρίς σημασία τό ὅτι ἀπό τίς παραλλαγές μαντείας τῆς μελέτης μας ἄλλοτε ἀπατεῖται στρογγυλός καί ἄλλοτε τετράγωνος καθρέφτης καί ὁ μαντευόμενος δέν ἐπιτρέπεται νά χρησιμοποιοῦσῃ ὀποιονδήποτε ἄλλον.
109. Πρβλ. καί ΑΑ. σ.417,25-26: "...ἔχε λύχνους τρεῖς καινούς, καθαρούς, μεγάλους...".
110. Πρβλ. ΑΑ. σ.18,13-14: "...ἔχε φορέματα λινά καινούργια καί 'κουκάμισον ἀφόρετον..." καί σ.18 σειρ. 15: "...νά φορῆς ἓνα μαντίλι ἀφόρετον". Ἐπίσης σ.40,12: "...κινάκιν ἀφόρον καί ἄσυλον...", σ.45,22-23: "...γαστέραν ἀκιάστην...", σ.578,4: "...θές τραπέζι καινούριον καί μαντίλιν καινούριον...", σ.617,15: "...ἔπαρον λεκάνην καινήν..." καί σ.430, σειρ.6: "Ἐπαρον κιβατάριν ἀφόρεστον καί ἄμε εἰς βρύσιν...". Πρβλ. Cod. Gennadius ("Ἐκδ. Delatte). σ.306, σειρ. 5-7 καί 26. Πρβλ. καί γιαιτροσόφι μέ τίτλο: "Εἰς τό λῦσαι μάτι (=ὀμμάτιον sc. κακόν) δημοσιευμένο ἀπό τόν Α. Vassiliev στό Anecdota Graeco-Byzantina, Pars prior, Mosquae MDCCCXCIII, σ.342, λα. Ἐπίσης πρβλ. DMP. Col.III,5 καί 9. Καί κατά τόν Τζέτζη "...ἦν δέ λεκάνη παρθένος καί ἐν παρθένῳ κειμένη οἰκίσκῳ, τουτέστιν ἀθιγῆς τινος καί ἐν ἀθίκτῳ οἴκῳ κειμένη, ἔνθα μή γυναῖκες, ἤ τινες μεμολυσμένοι ἐκ συνουσίας γυναικῶν, ἢ ἐκ γεύσεως ἐμφύχων εἰσέρχοντο..." Βλ. Σχόλιο τοῦ Τζέτζη στήν Ἰλιάδα, p. 110,5 ("Ἐκδ. Hermann 1812). Βλ. καί Ganszyniec, Λεκανομαντεία, RE. XII,2. 1888,48 κέ. Πρβλ. καί CCAG.IV(1903),σ.132,3.
111. Πρβλ. DMP. Col. X,10-11.
112. Πρβλ. ΑΑ. σ.43,14: "Ἐπαρον ἐν μεσοῦριν καθαρὸν καινούργιον ἀπό καμῖ-

νιν..." καὶ σ.417,11-12 καὶ 25-26.

113. Βλ. καὶ Horfner, OZ. I. 5838 κέ., σ.233 κέ. Πρβλ.καὶ Dodds,Irrational,σ.298.
114. Πρβλ. καὶ Horfner, ὁ.π. 5842, σ.235.
115. Βλ. Horfner, ὁ.π. 5841, σ.235, ὅπου καὶ παραδείγματα ἀπὸ μαγικῶν πακτύρων. Ἐπίσης τοῦ ἴδιου, Lekanomantie, σ.219, ὅπου καὶ παραδείγματα ἀπὸ σολομωνικῶν. Παραθέτω ἐδῶ ἀκόμα δύο παραδείγματα ἀπὸ σολομωνικῶν: ΑΑ. σ.434,3: "...καὶ τὸ παιδίον νά ᾔναι καθαρὸν καὶ καλόφθαλμον" καὶ σειρ. 9: "...παιδίον παρθένον καθαρὸν..." Πρβλ. καὶ τὸν ὄρο (η) κῆδ πάνω
116. Horfner, OZ. I. 5843, σ.235 καὶ τοῦ ἴδιου, Lekanomantie, σ.220
117. Horfner, ὁ.π. 5849-850, σ.236-238.
118. Horfner, ὁ.π. 5842,4, σ.235.
119. Horfner, ὁ.π. 5855 κέ. σ.238 κέ., ὅπου καὶ παραδείγματα ἀπὸ μαγικῶν πακτύρων. Πρβλ. καὶ ΑΑ. σ.413,2: "...ἅπαντα αὐτοῦ τὰ ἱμάτια λευκά λιναῖα καθαρά ἀφόρετα." καὶ σ.590,9-10: "...ἐνδύθητι ὑποκάμισον μακρὸν καθαρὸν..."
120. Πρβλ. ΑΑ. σ.591,1: "λάβε ἔσοπτρον καθαρὸν", σ.50,23-25: "ἤγαλνε εἰς ἓνα σκίτι παστρικόν...καὶ ἓνα μαντίλιον ἄσπρον παστρικόν", σ.580,2-3 καὶ σ. 417,8-9. Ἐπίσης πρβλ. DMP. Col. X, 10 καὶ 14 καὶ Dodds,ὁ.π.σ.290 καὶ σημ. 57.58.
121. Horfner, OZ. I. 5838, σ.233.
122. Οἱ γυναῖκες ποὺ ἔχουν τὴν ἐμμηνή ρύση π.χ. δέν πηγαίνουν στὴν ἐκκλησία, γιὰτὶ θεωροῦνται ἀκάθαρτες, ἐνῶ τὶς μέρες τῶν γιορτῶν οἱ χριστιανοὶ πρέπει νά "καθαίρωνται" ἀπέχοντας ἀπὸ γενετήσιες (σαρκικές) ἐπαφές, ὅπως καὶ ἀπὸ ὀρισμένες τροφές μὲ τὴ νηστεία.
123. Πρβλ. καὶ Ἰάμβλιχο, Τὰ μυστήρια τῆς Αἰγύπτου, III,31, p.175-180 καὶ Horfner, OZ. I. 5838, σ.234.
124. Οἱ μαγικοὶ πακτύροι συνιστοῦν καὶ τελετουργικῶς πράξεις καθαρῶν, ποὺ ὁ μάγος πρέπει νά προσέξῃ ἰδιαίτερα. Ἀλλιῶς δέ θά ἔχῃ ἐπιτυχία ἢ μαγικὴ ἢ μαντικὴ πράξη. Πρβλ. παραδείγματα μαγικῶν πακτύρων (DMP κλπ.) στὸ Horfner, OZ. I. 5840, σ.234. Ἐπίσης βλ. Kropp, Kort. Zaubertexte, III. 5262, σ.150.Πρβλ. καὶ Παιουσανία, 3,25,8 γιὰ μαντικὴ πηγή στὸ Ταίναρο, ποὺ ἔχασε τὶς μαντικῶν τῆς ἰδιότητες, ὅταν μὲς γυναῖκα ἔπλυνε βράμια ροῦχα στὸ νερό τῆς.

125. Παραλλαγές ως προς τήν ἡμερομηνία καί τήν ὥρα βλ. στό κεφ.: Χρόνος τῆς μαντικῆς-μαγικῆς τελετουργίας, σ.120-128.
126. Ὡς σημειωθῆ ὅτι καί σ' ἄλλους λαούς ἡ Πέμπτη ἔχει μεγάλη σημασία. Στήν Αὐστρία π.χ. πάρα πολλές γιορτές γιορτάζονται μέρα Πέμπτη. Ὡς τό 17ο αἰ. ἡ Πέμπτη ἔσχυε ὡς μέρα γιορτῆς. Ἀλλά καί στή μαντεία καί μαγεία καίζει σκουδαῖο ρόλο σέ ὀρισμένες χῶρες, ὅπως π.χ. στήν Ἀνατ. Πρωσία. Βλ. Wuttke, Volksaberglaube, §85, σ.73 καί §544, σ.361.
127. ΑΑ. σ.589,31 κέ.: "Πρός τό λαλῆσαι οἰκεῖον φάσμαν πνεύματος ἄπαξ τῆς ἐβδομάδος, ἡμέρα πέμπτη...".
128. Πρβλ. ΑΑ. σ.45,2: "Τήν Κυριακήν τό ταχύ ἀρχισέ την..." καί σ.617,14: "ἐν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ, ὥρα πρώτη, τοῦ ἡλίου ἀνατέλλοντος...". Ἐπίσης, γιά Κυριακή, σ.45,18-19 καί σ.51,5. Πρβλ. καί σ.47,26-27: "ξημέρωμαν τετράδος ἡ κέμπτης ἡ παρασκευῆς...". Σέ ἄλλη συνταγή - πάλι γιά ἀνακάλημα πνευμάτων μέ λεκανομαντεία- ὀρίζεται ὡς κατάλληλη μέρα τό Σάββατο, κατά τό ὅποιο ἐξουσιάζει ὁ κλανήτης Κρόνος. Βλ. ΑΑ. σ.650,6-12: "Ἡμέραν Σάββατον κυριεύει ὁ Κρόνος... ὁμιλῆσαι πνεῦμα ἐν τῇ γαστέρᾳ...".
129. Πρβλ. ΑΑ. σ.47,26-27. Τό κειμ. βλ. στήν παραπάνω σημείωση.
130. Horfner, OZ. I. §833, σ.231.
131. Horfner, OZ. I. §833, σ.231. Ὁ Πλούταρχος μύλησε γιά ἀποφράδες ἡμέρες: Βίος Καμύλλου, κεφ. 19. Ἔχε γράψει εἰδικό ἔργο "Περί ἡμερῶν", πού χάθηκε. Βλ. καί Ἡσιόδου, Ἔργα καί Ἡμέραι, 765 κέ.
132. Βλ. καί κεφ.: Χρόνος τῆς μαντικῆς-μαγικῆς τελετουργίας, σημ.40, σ.137-138. Ἐπίσης βλ. ΑΑ. σ.649,18-σ.651,8: "Περί τῶν ζ' ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδος. (Τ)ύνα κλανήτην κτᾶται ἡ κάθε ἡμέρα καί τά τῶν κλανήτων (ὠ)φελήματα...". Ἐπίσης σ.615,7 κέ.: <Περί> τῶν παρά τοῦ θεοῦ εὐλογημένων ἡμερῶν καί ὥρῶν, οἷαις καί ὀποιαις ἐστίν ἀσφαλές, δουλευόντων τῶν ἀγγέλων αὐτάς...". Βλ. καί σ.633, 24-31. Πρβλ. καί CCAG.VIII(1922), σ.103,1 κέ. καί IV(1903), σ.136, (Cod. Neorol. F.389).
133. Παραδείγματα ἀπό μαγικούς παύρους βλ. στό Horfner, OZ. I. §826-828, σ. 226-228. Παραθέτω ἐδῶ παραδείγματα ἀπό σολομωνικές: ΑΑ. σ.24,10: "ἄς ἦ- ναι καί ἡ Σελήνη ἡμερῶν ἐδ' ἡμῶν..." καί σ.33,6-7: "ὅταν εἶναι ἡ σελήνη ἀντικρῦ τοῦ ἡλίου εἰς τὰς δεκατέσσαραις ἡμῶν τῆς σελήνης.", σ.578,24-25: "Ποίησον δέ τοῦτον ἀξούσης τῆς Σελήνης". καί σ.581,11: "κοίησε αὐτό εἰς

142. Βλ. Hunger, *Becherwahrsagung*, σ.15.
143. Πρβλ. AA. σ.45,19-20: "...μή ἔστω συννέφια καί ταραχή ἀνέμου, νά ᾔηται ὁ οὐρανός καθαρός". Βλ. καί σ.51,6-7, σ.469,5-6 καί CCAG.X.45(Cod. Ath.23,F.48).
144. Βλ. π.χ. Cardanus, *De rerum varietate*, Lib. XVI, Cap. XCIII,p.1110 (πρόκειται γιά φιαλομαντεία): "...Hoc autem faciet in ortu solis, cum jam Sol emersit, et aer fuerit serenus et clarus...".
145. Πρβλ. Hunger, *Becherwahrsagung*,σ.15.
146. Βλ. καί Hopfner, *Lekanomantie*, σ.221 καί σημ. 4. Πρβλ. καί τούς ὅρους ιI καί ιII, καθώς καί ια στά προηγούμενα. Κατά τόν Cardanus (*De varietate rerum*, Lib. XVI, Cap. 91 κέ., p.1071 κέ.) ὁ πλοῦ εὐνοϊκός καιρός τελέσεως τῆς ὑδρομαντικῆς πράξης εἶναι ἡ λιακάδα (τὴν ἡμέρα) ἢ φεγγάρι καὶ ἀστέρια (δηλαδή οὐρανός καθαρός) τῆ νύχτα.
147. Πρβλ. AA. σ.469,5-7: "...ἐξάστρω καὶ ὑπαίθρῳ τόπῳ" καί σ.490,5 κέ:"...μετά ταῦτα θές ἐν ἡμέρῃ ε' αὐτό <έν> τῷ ὕψει τοῦ οἴκου, ἔξωθεν, <έν> ᾧ βούλει ἐργάσασθαι καὶ ἴσσηται αὐτοῦ τὴν νύχτα ὅλην". (Πρόκειται γιά ἔκθεση στ' ἀστρο νεκροκεφαλῆς γιά νεκρομαντεία). Ἐπίσης πρβλ. Cod. Gennadianus, ἔκδ. Delatte, σ.306,10 κέ. Πρβλ. καί Κρ. 39: " Τό νερό ἀστρολογᾶται ἢ ἀστρονομίζεται".
148. Πρβλ. AA. σ.469,1 κέ. (Ἐδρομαντεία). Βλ. καί Delatte, *Catoptromancie*, σ.169.
149. Σύμφωνα μέ μιὰ παράδοση ἡ Παναγία τοκοθέτησε τό δοχεῖο μέ τό ἀμίλητο νερό τοῦ κλήδονα πάνω στά κεραμύδια, "ὅπως κατέλθωσιν αἱ νηρηίδες τὴν νύκτα ἐνώπιον τῶν ἀστέρων καὶ καθαγιάσωσι τὴν λάγηνον" κατά τὴν ἐφημ."Νέα Ἐφημερίς", ἔτος θ' ἄρ. 187 τῆς 6ης Ἰουλίου 1890, σ.3, ἄρθρο: Ὁ κλήδονας καὶ αἱ ἀληθεῖς του παραδόσεις". Ἐκ Μεθάνων 30 Ἰουνίου.
150. Σύμφωνα μέ μιὰ κληροφορία σχετική μέ τὴ μαντεία τοῦ κλήδονα "τὴν παραμονή (23 Ἰουν.) τό βράδυ μαζευόμεσθαι καὶ φθιάχναμε τόν τζέτζερο, καιδί μου. Τόν κουμπάζαμε σ' ἓνα μέρος ὄξω στό λιακωτό, γιὰ νά τότε παίρνη τό φῶς τῶν ἀστεριῶνε, γιὰτί τ' ἀστέρια-νά ξέρης- κατέ' ουν τί θά γενῆ στό κατόπι". Πληροφορία τῆς φοιτήτριας τοῦ Β' ἔτους φιλοσ. Σχ. τοῦ Π.Θ. (ἔτ.1973). Αἰκατ. Κουτρούλακη ἀπό τὴν Δ. Μικρογιαννάκη, ἔτ. 87 (Συκέα Λακωνίας), 1973.
151. Πρβλ. Agrippa, *Occulta philos.*, Lib.II, Cap. XXIX (*De observatione coelestium, in omni opere magico necessaria*), σ.CLXXI-CLXXII.

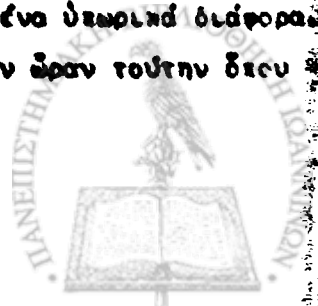
152. Πρβλ. καί Cardanus, De rerum varietate, Lib. XIII, Cap. LXVIII, p. 918
153. Πρβλ. Wessely, Neue griech. ZP., σ.29, Pap. CXXI, Recto, Col.10. 292-298
154. Βλ. Paracelsus, De signatura r.n., Lib. IX, σ.115. "Άλλα εἶναι τὰ ἄστρα τῆς ὑδρομαντείας (βλ. ὁ.κ.) καί ἄλλα τῆς νεκρομαντείας (ὁ.κ. σ.115-116), πού ὅταν κινουῦνται συμβαίνουν θαυμάσια πράγματα (ὁ.κ. σ.116). Μεγάλη ἐξάρτηση ἀπό τὰ ἄστρα καί τή θέση τους ἔχει κατὰ τόν Παράκελσο καί ὁ συνδυασμός τῆς ὑδρομαντείας μέ τό ἀνακάλημα ξενιτεμένων, ζωντανῶν ἢ νεκρῶν.(Βλ. Paracelsus, Explicatio t.a., σ.667), ἐνῶ μέρος τῆς ἀστρονομίας (δηλ. ἀστρολογίας) ἀποτελεῖ καί ἡ nigromantia, γέννημα τῶν ἀστρων (ὁ.κ. σ.654). "Ό,τι ὑπάρχει στή φύση εἶναι κατὰ τόν Παράκελσο γνωστό σ' ἄστρα (βλ. ὁ.κ.)
155. Paracelsus, Explicatio t.a., σ.654.
156. Βλ. Horfner, OZ. I. 5836 κέ., σ.232 κέ..Πρβλ. καί PGM. τ.1. σ.76. Pap. IV, 170-171: "...ἐκί δώματος ὑψηλοτάτου/ἀνελθών...". Πρβλ. ἐπίσης DMP. Col. XXIII, 21 κέ.
157. Πρβλ. CCAG.V(1904),σ.152,19-35 (Codices Angelici, F. 68^v, lib. III. α'). Σέ ἄλλες περιπτώσεις πάλι κυρίως ἀνακαλήματος χθονίων δυνάμεων καί νεκρῶν ὁ μάγος πρέπει νά βρίσκειτο σέ ἐκαστή μέ τή γῆ. Βλ. παραδείγματα ἀπό μαγικούς παύρους στό Horfner, OZ. I. 5836, σ.233. Στήν τελευταία περίπτωση ἀπατεῖται νά ἀκουμπᾷ καί ἡ λεκάνη ἢ ἡ φιάλη στό ἔδαφος. Πρβλ. PGM. τ.1. σ.178, Pap. IV, 3218: "... κείσθω δέ ἐκί τοῦ ἔδαφους...".
158. "Ἐτσι π.χ. στό Μονόδριο Κύμης τῆς Εὐβοίας ὁ κλήδονας τελεῖται τήν ἡμέρα τῆς Ἀναλήψεως μετά τό ἀνακάλημα τῶν νεκρῶν στό ποτάμι. (Εὐβ.6). Ἐδῶ πρόκειται προφανῶς γιά χρονική μετατόπιση τοῦ κλήδονα ἀπό ἐκτίδραση τῆς ὑδρονεκρομαντείας, ἐνῶ σ' ἄλλη παραλλαγή (θεσσ.53) ἡ λεκανομαντεία γίνεται στό ἕδλο καζάνι μέ τό ἕδλο νερό τοῦ κλήδονα ἀμέσως μετά τήν τέλεσή του στίς 24 Ἰουνίου
159. "Ἄς σημειωθῇ ὅτι πολλοί ἀπό τοὺς πληροφορητές μου συμπεριλαμβάνουν στόν κλήδονα καί τήν πηγαδομαντεία, τήν ὁποία θεωροῦν μέρος του, ἀφοῦ μάλιστα σέ παραλλαγές ἢ ἕδλια κοπέλα, πού, καλυμμένη μέ κόκκινο πανί, ἔβγαζε ἀπό τό δοχεῖο τοῦ κλήδονα τὰ λουλούδια, κρατοῦσε πάλι τόν καθρέφτη στό πηγίδι, καλυμμένη μέ τό ἕδλο πανί (θρ.12). Ἄλλη πληροφορήτρια πάλι μίλοῦσε γιά "πηγίδι τοῦ κλήδονα" (Μακ.26). Σέ ἀρκετές ἄλλωστε παραλλαγές ἢ ὑδρομαντεία (πηγαδομαντεία, λεκανομαντεία κλπ.) γίνεται στή συνέχεια μετά τόν κλήδονα. Βλ. π.χ. Εὐβ. 6.-θεσσ.53.

160. Αυτό στηρίζεται σέ καλιά πίστη κώς, όταν κανείς γεύεται κάτι (μιά όρισμένη ούσία), αποκτά καί τίσ ιδιότητες του. Βλ. καί Ninck, *Bedeutung des Wassers*, σ.83. Πρβλ. καί παραλλαγή του κλήδονα, κού διέσωσε ό γάλλος περιηγητής Guys, κατά τήν όποία "τό νερό κού άπομένει (άπό τόν κλήδονα) κύνου για νά μαντέψουν, αν θά γίνη αυτό κού λαχταροϋν" βλ. Κ. Σιμοπούλου, *Ξένοι ταξιδιωτες στην Ελλάδα 1700-1800*. τ.Β' Αθήναι 1973, σ. 238.
161. Βλ. έφημ. "Έθνος" τής 25 'Ιουν. 1934, άρθρο: Οί φωτιές καί οί κλήδονες του 'Αι Γιάννη.
162. Πρβλ. καί τόν όρο ιβ παραπάνω, σ. 215-216.
163. Στην έθιμική παράδοση παρουσιάζεται κυρίως συνδυασμένη μέ τήν ύδρομαντεία καί είδικότερα μέ τόν κλήδονα. 'Η βέρα έδω κρατιέται πάνω άπ'ένα ποτήρι μέ άμίλητο νερό του κλήδονα καί ανάλογα μέ τό αν αυτή χτυκήση -καί πόσες φορές- ή όχι στά χείλη του ποτηριοϋ συμπεραίνονται διάφορα πράγματα σχετικά μέ τό μαντευόμενο πρόσωπο. Βλ. καί Μέγα, ΖΕΛ. τ. Β' σ.58, θ.: Δακτυλομαντεία. Βλ. καί 'Εφ. "Ακρόπολις" τής 22 'Ιουν. 1936, άρθρο: 'Ο χθεσινός κλήδονας στό φάληρο. 'Ωστόσο σέ συνταγή σολομωνικής, όκου δύνονται καί είδικές οδηγίες για τήν κατασκευή του δακτυλιδιοϋ (βλ. ΑΑ. σ.416,1-7. -δέν πρόκειται όμως έδω για βέρα-) ή δακτυλομαντεία συνδέεται μέ τό άνακάλημα κνευμάτων (βλ.ό.κ. σ.459,20-σ.460,8). Τό είδικό αυτό δακτυλίδι πρέπει νά φορη ή μάγος καί σέ άλλες μαγικές καί μαντικές πράξεις. Πρβλ. ΑΑ. σ.23,16 καί σ.417,7. Πρβλ. καί Lefebvre, *Miroir d'ensce*, σ.209 για τή σχέση δακτυλιδιοϋ-κνευμάτων σέ παραμύθια από τίσ "Ύλίες καί μιά νύχτες".
164. Βλ. Jungwirth, Ring, HDA. VII, 723, 1a, 1b καί 2. 'Επίσης βλ. Boehm, *Hydromantie*, HDA. IV. 555-556 για δακτυλομαντεία ανάλογη μέ τήν έλληνική, κού χαρακτηρίζεται ως ύδρομαντεία, έπειδή άσκεΐται έπάνω από ποτήρι μέ νερό.
165. Τό δακτυλίδι έξαιτίας του σχήματός του ταυτίζεται ως προς τή σημασία μέ τό μαγικό κύκλο (βλ. Jungwirth, Ring, ό.κ. 702 καί 705. 'Επίσης βλ. Strabberger-Schusser, Kreis, HDA. V. 470) καί χρησιμοποιείται ως άποτρεκτικό για τό κακό μάτι (Jungwirth, Ring, ό.κ. 709, §2bγ) καθώς καί τό διάβολο καί τά κακά κνεύματα (ό.κ. 709, §2bδ').
166. Πρβλ. ΑΑ. σ.460,18: "...βάλε τό κάτοπτρον έσω είς ύδριαν καί βάλε ύδωρ βροχής αλαλον...". Βλ. καί σ.585,5-6.
167. Βλ. κεφ.: 'Η έξέλιξη του συνδυασμοϋ ύδρομαντείας-κνευσαγωγής, σ.112 καί σημ. 6

- καί 7. Πρβλ. καί DMP. Col. X, 12-13, όπου πρόκειται μᾶλλον γιά τοποθέτηση φυτοῦ στόν κυθμένα τῆς λεκάνης.
168. Πρβλ. καί AA. σ.586,6-σ.587,2 (συνταγή λεκανομαντείας): "Ἐκαρον καί τζου-
κνύδας ῥίζαν,... βάλον τήν ῥίζαν εἰς τό κινάκιον τό χαλκόν γέμον ὕδωρ...".
169. Βλ. καί Kropp, Kort. Zaubertexte, III, 5184, σ.109 καί Horfner, OZ. I.
§378 κέ., σ.91 κέ.
170. "...ώνόμασται δέ ἄγνος, διὰ τό τάς ἐν τοῖς θεσμοφορίοις ἀγνευούσας γυναῖ-
κας εἰς ὑπόστρωμα χρῆσθαι αὐτῆ" βλ. Πεθανίου Διοσκουριδίου Ἀναζαρβέως, Πε-
ρὶ ὕλης ἰατρικῆς λόγος πρῶτος, 103,9 ἢ 103 RV,15 (Ἔκδ. Wellmann). Βλ. καί
Πι.Γ. Γενναδίου, Λεξικόν φυτολογικόν, Ἀθῆναι 1914, σ.5-6.
171. Βλ. Διοσκουριδίου, ὁ.π.
172. Βλ. ἐφημ. "Ἔθνος" τῆς 25 Ἰουν. 1934, ἄρθρο: Οἱ φωτιές καί οἱ κλήδονες τοῦ
Ἄλ. Γιάννη.
173. Βλ. Κεφ.: "Ἡ ἐξέλιξη τοῦ συνδυασμοῦ ὑδρομαντείας-"νεκροαγωγῆς" σ. 113 καί
σημ. 17.
174. Βλ. ὁ.π. σ. 112 καί κυρίως 113.
175. Βλ. Κεφ.: Λεκανομαντεία καί σκυφομαντεία, σημ. 13., σ.85.
176. Βλ. καί Κεφ.: Ἀκοτρόκαλα, σ. 168.
177. Βλ. A. Klein, Kreuzweg, HDA. V. 523. Παράθεση δείκνου, ἐνός κλάτου σούκας
μέ φωμί καί βούτυρο καί μαχαιροκίρωνα σέ σταυροδρόμῳ τῆ νύχτα τοῦ Ἁγίου
Θωμᾶ ἀπό κοπέλες τοῦ θέλουν νά μάθουν ποιόν θά παντρευτοῦν (περιοχή Ertze-
birge). Ἐπίσης Eckstein, Speiseopfer, HDA. IX. 515-516. (Ὁ μελλοντικός γαμ-
πρός παρουσιάζεται σάν κνεῦμα καί τρώει ἀπό τό προσφερόμενο φαγητό.)
178. Eckstein, Speiseopfer, HDA. IX (Nachtrag). 541-542, 549 καί τοῦ ἔιδου, Esse
ὁ.π. II. 1054-1055, §31.
179. Πρβλ. συνταγές νεκρομαντείας τοῦ μαγικοῦ κακύρου τοῦ Παρισιοῦ (Bibl. Nat.
Suppl. gr. 574 τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ.) σελρ. 2187 κέ. καί κυρίως σελρ. 2190-2192
(Wessely, σ.99). Ἐπίσης ὁ.π. σελρ. 1390 κέ. (Wessely, σ.79 καί PGM. τ.1,
σ.118).
180. Πρβλ. AA. σ.578,4 κέ.: "καί θές τρακέλι... καί καθαρευμένα ὑπερῶν διάφορα
λέγε... τόν ἐξορκισμόν τοῦτον"... νά ἔλθῃ εἰς ἐνέν τήν ὕσαν τοῦτην δικυ

σε κάλεσα εἰς τὴν τράπεζαν ταύτην ἣν οἰκονόμησα εἰς τὸ ὄνομά σου· καὶ νὰ φάγῃς καὶ νὰ πῆς ἀπὸ τὰ εἶδη τὰ σε οἰκονόμησα. καὶ ὅτε ἔδῃς ὅτι ἔφαγεν, τότε ὀρκισον αὐτό...". Ἐπίσης σ.47,3 κέ. καὶ παρακάτω στὴν ἕδρα συνταγῆ σειρῆ 11 κέ., καθὼς καὶ σ.430,25-26.

81. Πρβλ. AA. σ.433,9 κέ. καὶ σ.580,24: "... καὶ εἰκέ νὰ φέρουν βοῦδι εἴτε πρόβατον καὶ νὰ τὸ σφάξουν μὲ τὸ μαχαίρι ὀποῦ ἔνε ὑποκάτω τοῦ σκαμνίου καὶ νὰ τὸ μαγερεύσουν καὶ νὰ τὸ φάγουν ἔμπροσθέν σου... καὶ ἀφότου φάγουν καὶ πίνουν, τότε ἐρώτησον εἴτε χρήζεις". Σὲ μιὰ συνταγῆ κατοπτρομαντείας μάλιστα (σ.584, 2-24) τὰ ἀνακαλούμενα πνεύματα ρωτιέονται ἂν θέλουν νὰ φᾶνε, γιὰ νὰ ἐτοιμασθῆ τραπέζι κλπ. (κυρίως σειρῆ 11 κέ.). Ἐπίσης πρβλ. σ.44,7-9 καὶ σ.593,20 κέ. Πρβλ. καὶ Abt, Apologie, σ.44 καὶ 62. Cunen, Lécanomancie, σ.266 καὶ Delatte, Catoptromancie, σ.97 καὶ 159.

82. Βλ. Lefébure, Miroir d'encre, σ.220 καὶ 223.

83. Πρβλ. DMP. Col. II, 28 καὶ 29 καὶ Col. XVIII, 29-31. Ἐπίσης πρβλ. καὶ Lefébure, Vase divinatoire, σ.67 καὶ 209 καὶ Hopfner, Dem. Zauberpapyrus σ.98, σημ. 17. Πρβλ. ἀκόμη DMP. III, 8-9 καὶ X, 14, ὅπου πρόκειται γιὰ τοποθέτηση 7 ψωμιῶν πάνω σὲ τοῦβλα γύρω ἀπὸ τὴ λεκάνη. Κατὰ τὸν Boehm ὅμως τὸ ψωμί χρησιμοποιεῖται ἐδῶ ὡς ἀποτρόπαιο. (Hydromanteia, RE. IX, 1. 82, 21 κέ.).

84. Βλ. Parthey, Griech. Zauberpapiri, σ.120, Παρ. 1, Κολ. 1, σειρ. 22-23 καὶ σ.121, Κολ. 1, σειρ. 37-39 καὶ σ.122, Κολ. 2, σειρ. 84-86. Πρόκειται γιὰ ἀνακάλημα ἀγγέλου (ὄχι ὅμως μὲ λεκανομαντική πράξη), τοῦ θά χρησιμοποιηθῆ ὡς "κάρεδρος" (spiritus familiaris), θά ὑπακούῃ δηλαδή καὶ θά ἐκτελῆ διαταγές τοῦ μάγου.

85. Βλ. κεφ.: Ἀποτρόπαια, σ. 166.

86. Πρβλ. DMP. Col. XIV, 21-23. Βλ. καὶ κεφ.: Ἀποτρόπαια, σ. 166 : Τὸ θυμίασμα.

87. Πρβλ. AA. σ.49,8: "...καὶ κάπνισον λιβάνι καθαρὸν...". καὶ σ.56,15-16: "...τὰ κάπνισματα· μαυροθυμίαμα καὶ κολύανδρον" καὶ σ.426,4-8. Βλ. καὶ κεφ.: Ἀποτρόπαια, σημ.66. σ. 179.

88. Βλ. κεφ. Ἀποτρόπαια, σ. 166 ε καὶ σημ.67.68.72 καὶ 73 στὴς σ.179-180.

89. Kropp, Kort. Zaubertexte, III. §275, σ.155.

90. Hopfner, OZ. I. §541, σ.138-139. Ἰουδαῖο ρόλο ἔπαιζε τὸ ἂν οἱ οὐσίες τοῦ καίγονταν ὡς "ἐκίθυμα" ἦσαν "συμπαθεῖς" ἢ "ἀντιπαθεῖς" στὸν ἀνακαλούμενο.

- Στους 'Ορφικούς ὕμνους π.χ. ἀναφέρεται γιὰ τὸν κάθε θεό καί τὸ συμπαθές του "ἐκίθυμα". Ἔτσι π.χ. τὸ λιβάνι εἶναι συμπαθές στὸν Ἥλιο, τὸν Ἀστρακαῖο Δία τὴ θάλασσα καί τὸν Ἥφαίστο. Βλ. Hopfner, OZ. I. 5539.540 καί 541. σ.136.
191. Βλ. καί Kropp, Kort. Zaubertexte, III. 5279, σ.157-158. Αὐτό φαίνεται π.χ. σέ μιά συνταγή λεκανομαντείας τοῦ DMP. Col. XIV, 17-21.
192. Πρβλ. σταύρωμα τοῦ νεροῦ λεκανομαντείας σύμφωνα μέ συνταγή στό βιβλίο τοῦ Cardanus, De rerum varietate, Lib. XVI, Cap.93. Βλ. Boehm, Hydromantie στό HDA. IV. 561 καί 572, σημ. 71. Τό σταύρωμα τοῦ νεροῦ συνίσταται καί ἀπό λεκανομαντική συνταγή τοῦ κώδικα τοῦ Ἐσχωριάτ τοῦ 14ου αἰ. (Cod. Escorial, d II 2). Βλ. Ganszyniec, Λεκανομαντεία, RE. XII,2. 1887,39-41.
193. Κατὰ τὴν πληροφορία ἡ μαντευόμενη "ἔλεγε τὸ Πιστεύω καί σταύρωσε τὸ κηγάδι".
194. Βλ. κεφ.: Ἀποτρόπαια, σ. 166-167.
195. Βλ. Πετροπούλου, Ἡ γύμνωση στὴς μαγ. ἐν. (βλ. βιβλιογραφία). Μαρτυρίες ἔχουμε καί ἀπὸ συνταγές σολομωνικῶν (πρβλ. ΑΑ. σ.459,25 "εἶτα εὗγαλε ὅλα σου τὰ ἰμάτια...") καί μαγικῶν παύρων. Βλ. Hopfner, OZ. II, 5857, σ.239.
196. Ἦδη στὴν ἀρχαιότητα μαρτυρεῖται ἡ γύμνωση ὡς προϋπόθεση σέ ὄνειρομαντεία. Πρβλ. σχόλιο 5081 στὴς Νεφέλες τοῦ Ἀριστοφάνη: "Ἐκεῖ οὖν (=στὴ σπηλιά τοῦ ὄνειρομαντείου τοῦ Τροφάνιου) οἱ μύθμενοι καθέξονται ἐκί τοῦ στόματος γυμνοί καί ἀρκάζονται". Βλ. καί Hopfner, ὁ.κ.
197. Πρβλ. PGM. τ.1, σ.78, Pap. IV, 174-175: "...κατακλίθητε ἄνω βλέπων ἐκί τὴν σιλόδνα γυμνός". (Πρόκειται γιὰ ἀνακάλυμμα θεοῦ ἢ νεκροῦ στό νερό λεκάνης).
198. Μέγα, ZEA. τ. Β', σ.2. Ἐκίσης θρηκ. Ἐκετηρίς (1897), σ.196
199. Bedeutung des Wassers, σ.72, σημ.1.
200. Πρβλ. PGM. τ.1, σ.76, Pap. IV, 176-177 "...καί περιστείλας σσαυτόν νεκρικῆ τρόκῃ...".
201. Πετροπούλου, Ἡ γύμνωση στὴς μαγ. ἐν. σ.116-117.
202. Spiegel im Abergl., σ.20.
203. Spiegelzauber, σ.140.
204. Hopfner, OZ. I. 5857, σ.239.
205. Lécanomançie, σ.298, σημ. 3
206. Apologie, σ.246, σημ. 1, ὅπου παραθέτει καί σχετική βιβλιογραφία.

207. Volksaberglaube, §249, σ.183.
208. Πετροπούλου, Ἡ γύμνωσις στὶς μαγ. ἐν., σ.119.
209. Ἄλλωστε τὸ ἴδιον μοτίβο δέν ἔχει πάντα καὶ σ' ὅλες τὶς λαϊκὲς ἐκδηλώσεις τὴν ἴδια σημασία οὔτε μπορεῖ νὰ ἐρμηνευτῆ μονόπλευρα.
210. Πρβλ. Tiemann, Rund, HDA. VII. 852, §2.
211. Tiemann, ὁ.κ. 852.
212. Tiemann, ὁ.κ. 852, §1.
213. Tiemann, ὁ.κ.
214. Weinhold, Quellen, σ.54.

IV. ΟΙ ΑΝΑΚΑΛΟΥΜΕΝΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΑΛΛΕΣ ΟΠΤΑΣΙΕΣ

Πίνακας παραλλαγών

1. Οί ανακαλούμενοι καὶ οί αὐτόκλητοι:

α. Ἰδιότητα:

I. νεκροί:

Μακ.1.8.15.20.21.22 23.-Θρ.5.6.7.(8).10.11.13.-Θεσσ.5.10.12.15.16.20.22.26α.
26β.27.28.29.30.33.34.35.36.38.39.40.41.42.44.46.47.48.50.52.56.-Στ.9.10α.
10β.10γ.11.12.14.15.18.19.21β.-Εὐβ.2.5.6 7.8.9.10.11.-ΒΣπ.4.5.-Πελ.27.33.
50.51.53.54.63.65 69α. Ἰόν.13.-Κυκλ.13.-Κρ.2β.6.20.35.40.-ΜΑΘΝ.9.

II. ἀγνοούμενοι (αἰχμάλωτοι κλπ.):

Θεσσ.43.48.-ΒΣπ.3α.-Κρ.6.

III. ξενιτεμένοι:

Θεσσ.11.-Εὐβ.2.9.11.-ΒΣπ.3α.5.-Πελ.51.54.-Κρ.7α.39.

IV. τραυματίες:

Θεσσ.48.-Πελ.53.

V. ἄρρωστοι:

Εὐβ.1.(μὴ φορά).-Πελ.14α.

VI. ὁ μελλοντικός γαμπρός ἢ ἡ μελλ.νύφη:

Ἦπ.2.3.4.5.6.7.8.-Μακ.1.2.3.5.6.7.8.9.10.11.12.13.14.16.17.18.19.25.26.
-Θρ.1.2α.2β.2γ.3.4α.4β.5.6.7.12.-Θεσσ.1.2.3.4.5.6.7α.7β.8.9.11.13.14.16.18.
19.21.23.24.25.26α.26β.31.32.33.37.40.44.45.48.49.51.52.53.54.55.56.-Στ.1α.
1β.2.3.4.5.6α.6β.7α.7β.7γ.8.10α.10β.10γ.13.16.17.(19:σύντα).20.21α.21β.
-Εὐβ.1.3.4.-ΒΣπ.2.3α.3β.5.7.-Πελ.1.2.3.4.5.6.7.8.9.10α.10β.11.12.13.14α.14β.
14γ.16.17α.17β.18.19.20.21.22.23.24.25.26.28α.28β.29.30.31.32.34.35.36.37.38.
39.40.41.42β.43.44.45.46.47.48.49.51.52.53.(54).55.56.57.58.59.60.61.62.63.
64.65.66.67.68.69α.69β.70α.70β.-Ἰόν.1.3.4.5.6α.7.8.9.10.11.12.14.15.16.
-Κυκλ.1α.1β.2.3.4.5α.5β.6α.6β.7.8.9.-Κυκλ.10α.10β.11α.11β.11γ.12α.12β.13.14.
17.-Κρ.1α.1β.2α.2β.3.4.5.6.7α.7β.8.9.10.11.12.13α.13β.14.15.16α.16β.17.18.
19.21.22.23.24.25.26.27.28.29.30.31.32.33.34.35.36α.36β.37.38.39.40.-Θρ Ν.1.
2.-ΜΑΘΝ.2.3α.5.6α.6β.7.8.9.10.12.13.14.-Νησ.2.-ΔΜΑσ.1α.1β.2.3.4.5.6.-Πόντ.
-ΕΔιπσπ.2.3.-Χτ.1.

VII. ὁ ἀγνωστος κλέφτης:

Θρ.2.-Νησ.1.

VIII. ὁ Προφήτης Ἡλίας:

ΜαθΝ.4.

IX. ὁ διάβολος (ἢ δαίμονες):

Μακ.2.-Θεσσ.10.(μόνο μιὰ φορά).-Στ.6α.-Πελ.1.-Κυκλ.9.-Κρ.16α.

X. ἄγγελοι:

Πελ.1.

XI. φαντάσματα:

Μακ.2.

B. Τρόπος ἐμφάνισης:

I. Ὁ νεκρός ἐμφανίζεται:

a. μέσο σέ φέρετρο (ὅπως στήν κηδεύα του):

(1'): μόνος:

• Μακ.23.-Θρ.10.-Θεσσ.10.15.20.22.27.28.33.39.42.44.46.48.50.-Στ.9.14.
18.-Εὐβ.2.5.9.10.11.-Πελ.33.51.54.

(2'): ἀνάμεσα σ' ἄλλους νεκρούς:

Θρ.11.-Θεσσ.20.28.-Στ.12.

b. ὅπως τόν εἶχε ἰδεῖ γιὰ τελευταία φορά ὁ μαντευόμενος (ἂν δέν εἶχε ἰδεῖ τήν κηδεύα του): Θεσσ.38.

c. ἐμφανίζεται μόνο τό πρόσωπό του σάν σκιά (ἀλλά ζωντανή): Μακ.4.

d. ἐμφανίζεται ὁλόκληρος ὁ νεκρός σάν σκιά: Μακ.21.23.(σκάνια).-Θεσσ.36.47.
56.-Εὐβ.11.

e. ὅπως σέ φωτογραφία (ἂν ὁ μαντευόμενος γινώριζε μόνο ἀπό φωτογραφία τό νεκρό): Μακ.22.

f. Ἡ παρουσία του δηλώνεται μέ ἀναταραχή τοῦ νεροῦ: Πελ.69α.(κάποτε χωρίς νά ἐμφανίζεται ὁ ἱδιος:Θρ.9).

II. Ὁ ἀγνοούμενος ἐμφανίζεται:

a. ἂν ἔχη πεθάνει, μέσα σέ φέρετρο: Θεσσ.43.-ΒΣπ.3α (Ξακλωμένος).

b. ἂν ζῆ:

(1'). σάν ζωντανός: Θεσσ.40.

(2'). δέν ἐμφανίζεται καθόλου: Θεσσ.43.

(3'). ὅπως εἶναι στήν πραγματικότητα τή στιγμή τοῦ ἀνακαλήματος: Θεσσ.48.

III. ὁ ξενιτεμένος:

a. ἐμφανίζεται καί ἐξαφανίζεται κερνώτας σάν σκιά:-Εὐβ.11.-Πελ.51.

b. ἐμφανίζεται, ὅπως καί ὅπου βρῖσκεται τή στιγμή τοῦ ἀνακαλήματος: ΒΣπ.3α.

IV. ὁ τραυματίας: ὅπως εἶναι στήν πραγματικότητα τή στιγμή τοῦ ἀνακαλήματος:

Θεσσ.48.

- V. ὁ ἄρρωστος. (Στίς δύο παραλλαγές (Εὐβ.1 καὶ Πελ.14α), ὅπου ἀνακαλεῖται καὶ κάποιος ἄρρωστος, δέ δύνονται πληροφορίες γιὰ τὸν τρόπο ἐμφανίσεώς του).
- VI. ὁ μελλοντικός γαμπρός (ἢ ἡ μελλ. νύφη).
- a. κερνάει ἀπλῶς σάν σκιά:
- (1'). ἀνάμεσα σ' ἄλλες μορφές: Ἦκ.2.8.-Μακ.11.-Θρ.7.-Ἰόν.15.-Κυκλ.2.10α.
-ΜΑσΝ.6α.6β.-ΔΜΑσ.2.
- (2'). μόνος (ἢ μόνη): Θρ.1.3.4α.-Θεσσ.1.16.45.-Κυκλ.1α.
- b. στέκεται: Μακ.11.-Κρ.15.-ΜΑσΝ.2.-ΔΜΑσ.3.
- (b'). στέκεται καὶ χαιρετάει τὴν ἐνδιαφερόμενη: Θρ.5.-Πελ.69β.-ΜΑσΝ.3α.
- c. γυρίζει πίσω καὶ κοιτάζει ἢ κοιτάζει τὴν ἐνδιαφερόμενη: Θρ.4β.-ΒΣκ.3α.3β.
-ΜΑσΝ.3α.
- d. χαμογελάει στὴν ἐνδιαφερόμενη (σημάδι ὅτι θά τὴν παντρευτῆ): Μακ.2.-Κυκλ.2.10α.10β.
- e. γελάει (σημάδι ὅτι τὴν κοροῦδεύει): Πελ.2.19.
- f. φιλάει τὴν ἐνδιαφερόμενη (στό νερό). Ἐμφάνιση καὶ τῆς μαντευόμενης (ὄχι τοῦ φυσικοῦ της εἰδώλου): Πελ.2.
- g. ἐμφανίζεται μέ λευκές ἢ μαύρες ταινίες στό κεφάλι (σημάδι ὅτι εἶναι ἀνύπαντρος ἢ χῆρος ἀντιστοίχως): ΜΑσΝ.2.
- h. φανερώνει καὶ τό ἐπάγγελμά του ὡς ἐξῆς:
- (1'). ἀσχολεῖται μέ ἐργασία τοῦ ἐπαγγέλματός του: Ἦκ.7.-Μακ.17.-Θεσσ.55.-Πελ.19.-Κρ.16β.
- (2'). κρατᾶει ἐργαλεῖα τοῦ ἐπαγγέλματός του ἢ στέκεται δίπλα τους: Ἦκ.7.-Θεσσ.31.48.56.-Στ.16.-Πελ.21.-Κρ.3Α.
- (3'). φορᾶει ροῦχα τῆς δουλειᾶς του: Ἦκ.7.-Μακ.10.13.25.26.-Θρ.5.-Πελ.21.-Κυκλ.1β.7.
- i. ἐμφανίζεται ὅπως εἶναι τῆ στιγμῆ τοῦ ἀνακαλήματος: Ἰόν.10.
- j. ἐμφανίζεται, ἀφοῦ προηγήθῃ ἀναταραχῆ τοῦ νεροῦ ἀπό μόνου του: Κυκλ.6β.-Κρ.3.
- VII. ὁ ἀγνωστος κλέφτης ἐμφανίζεται:
- a. σάν σκιά: Θρ.3.-Νησ.1.
- b. στή σκηνή τῆς κλοπῆς: ΔΜΑσ.3.
- c. κρατώντας τό κλεμμένο ἀντικείμενο: Νησ.1.
- VIII. Ὁ Προφήτης Ἠλίας: Παρουσιάζεται στό νερό καὶ δίπλα ἢ ἐκκλησιά του: ΜΑσΝ.4.
- IX. Ὁ διάβολος (ἢ οἱ θαυμαστικές μορφές):
- a. Ἐμφανίζεται σάν σκιά (αὐτόκλητος) ἀνάμεσα σ' ἄλλες μορφές καὶ ἐξαφανίζεται: Μακ.2.
- b. Ἐμφανίζεται μόνος του (σκάνια) ὕστερα ἀπό "ὄνοματίσμα": Θεσσ.10.

γ. Έμφανίζονται πολλοί δαίμονες αὐτόκλητοι καὶ κερνοῦν στὸ νερὸ ἀπὸ τῆ μιὰ ἄκρη στὴν ἄλλη: Πελ.1.

δ. Ἡ ἐμφάνισή τους προκαλεῖ ἀναταραχὴ τοῦ νεροῦ: Στ.6α.-Πελ.1.

χ. Οἱ ἄγγελοι ἐμφανίζονται αὐτόκλητοι στὸ νερὸ. Περνοῦν καὶ χάνονται: Πελ.1.

XI. Τὰ φαντάσματα: (Στὴ μιὰ παραλλαγή (Πελ.1), ὅπου ἐμφανίζονται φαντάσματα, δέν δύνονται πληροφορίες γιὰ τὸν τρόπο ἐμφανίσεως).

2. Ὅπτασιές που προοιωνίζουν τὸ θάνατο τοῦ μαντευομένου ἢ συγγενοῦς του, ἢ τοῦ μελλοντικοῦ συζύγου:

α. Κηδεῖα ἢ φέρετρο γενικά: Ἡκ.5.7.-Μακ.17.18.19.26.-θρ.12.-θεσσ.1.5.51.53.54.56.-Στ.15.16.-ΒΣκ.2.7.-Πελ.1.2.6.9.17α.17β.25.34.57.58.70α.-Κυκλ.11α.-Κρ.7α.7β.36α.-ΜΑΣΝ.2.14.-ΕΔιασκ.1.2.

β. Κηδεῖα ἢ φέρετρο μέ τὸ μαντευόμενο μέσα: Ἡκ.6.7.-θεσσ.51.-Στ.6α.-Πελ.22.42β.-Ἰόν.2.-Κυκλ.9.

γ. Ἄλλα σημάδια που προοιωνίζουν θάνατο: Μακ.14.-θεσσ.18.-ΒΣκ.1.-Κρ.1α.19.-ΜΑΣΝ.1.

3. Ἄλλες ὅπτασιές σχετικές μέ τὸ μέλλον: Ἡκ.1.2.6.-Μακ.16.24.-θρ.5.-θεσσ.17.26β.55.-Στ.6α.15.-ΒΣκ.1.-Πελ.5.6.15.17β.23.25.32.60.70α.70β.-Ἰόν.4.6β.-Κυκλ.16.-ΜΑΣΝ.5.9.12.13.14.-ΔΜΑΣ.2.

Οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν, ἀποσπασμένες κιά ἀπὸ τὸ σῶμα, μποροῦν κατὰ τῆ λαϊκὴ ἀντίληψη νά ἐμφανιστοῦν. Καὶ τῶν ζωντανῶν ὅμως οἱ ψυχές μποροῦν, σύμφωνα πάντα μέ τίς λαϊκές δοξασίες, νά ἀποσπῶνται ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ νά ἐμφανίζονται στὸ νερὸ ἢ στὸν καθρέφτη, ὡς "εἰδῶλα". Αὐτὸ πιστεύεται γιὰ τὴν ὥρα τοῦ ὕπνου, ὅποτε ἡ ψυχὴ λύεται ἀπὸ τὰ δεσμά τοῦ σώματος καὶ κλανᾶται¹. Γι' αὐτὸ καὶ σέ συνταγές λεκανομαντείας ἐλληνο-αιγυπτιακῶν μαγικῶν παύρων, ὅταν πρόκειται γιὰ ἀνακάλημα ζωντανῶν ἀνθρώπων, ὀρίζεται ὡς χρόνος τῆς μαντικῆς πράξης ἡ νύχτα, μᾶλλον γιὰ νά εἶναι ἡ ψυχὴ τους ἐλεύθερη καὶ νά μπορῇ νά ἐμφανιστῇ στὸ νερὸ τῆς λεκάνης². Πάντως οἱ ζωντανοὶ ἀνακαλοῦνται καὶ τὴν ἡμέρα.

Ἡ ἀνακαλούμενη ψυχὴ τῶν ζωντανῶν διαφέρει ἀπὸ τὴν ψυχὴ τῶν νεκρῶν. Ἡ ἔννοια τῆς πρώτης δέν εἶναι ξεκαθαρισμένη στὴ λαϊκὴ ἀντίληψη. Ὁπωσδήποτε ὅμως δέν πρόκειται γιὰ τὴν ψυχὴ που φεύγοντας ἀφήνει τὸ σῶμα νεκρὸ, ἔστω κι ἂν τὴν ὥρα τοῦ ἀνακαλήματος ὁ ἀνακαλούμενος κοιμᾶται, κι "ὁ ὕπνος εἶναι θάνατος" κατὰ τῆ λαϊκὴ ἔκφραση. Ἐτὴν περίπτωση αὐτὴ δέν μπορεῖ νά λεχθῇ γιὰ τὸν ἀνακαλούμενο ὅτι "ξεψύχησε". Πρόκειται ἀπλῶς γιὰ ἓνα ἀπεικόνισμα, μιὰ σκιά, ἓναν Doppelgänger, ἓνα εἰδῶλο τοῦ ἀνακαλούμενου, ἀλλὰ ὄχι πάλι τὸ φυσικὸ εἰδῶλό του³. Ἄλλωστε ἀπὸ τοὺς μαντευομένους δέ χρη-

σιμοποιείται ή λέξη ψυχή, όταν πρόκειται για άνακάλημα ζωντανών, οί όποιοι δηλώνονται περιφραστικά, π.χ.: "ό άντρας που θά πάρω", "όκοιος είναι τής τύχης μου ή τής μούρας μου" κλπ. ή αναφέρεται τό όνομά του, όταν πρόκειται για γνωστό ξενιτεμένο κλπ. Αυτό συμβαίνει σέ μεγάλο βαθμό και στό άνακάλημα νεκρών⁴. Αυτό σημαίνει πώς δέν υπάρχει σαφής διάκριση άνάμεσα στό ζωντανό και στό εϊδωλό του, ούτε άνάμεσα στό νεκρό και στην ψυχή του. Και τά δύο όμως, δηλαδή νεκρός ή ζωντανός από τή μία και ή ψυχή ή τό εϊδωλό του από τήν άλλη, μπορούν νά υπάρχουν συγχρόνως χωριστά⁵. Άκόμα υπάρχει διαφορά άνάμεσα στην ψυχή-εϊδωλο ενός ζωντανού και στην ψυχή-εϊδωλο του εϊδιου μετά θάνατο. φαίνεται σαν νά πρόκειται για δύο ψυχές⁶, που διαφέρουν άπόμα και στόν τρόπο έμφάνισης. 'Η ψυχή του πεθαμένου, που ή ύπαρξή της άρχίζει άμέσως μετά θάνατο-έννοώ ότι τότε μόνο μπορεί νά γίνει λόγος για ιδιαίτερη ύπαρξή της, (άνάλογη αντίληψη για τήν ψυχή βρίσκουμε άλλωστε και στόν Όμηρο)⁷-και ή όποία φεύγοντας έγκαταλείπει τό σώμα νεκρό, δέν φαίνεται νά είναι ή εϊδα στη λαϊκή αντίληψη μ'έκείνη του ζωντανού, που μπορεί νά έγκαταλείπει τό σώμα (κοιμισμένο ή ξυπνητό) και νά έμφανίζεται στό νερό ή στόν καθρέφτη έπιστρέφοντας κατόπιν. 'Η τελευταία έμφανίζεται μόνο πριν από τό θάνατο και μάλιστα είναι πάντα σέ κίνηση. Μετά θάνατο δέν μπορεί νά γίνει λόγος για αυτή. Έτσι ό μελλ. γαμπρός ή καλύτερα τό εϊδωλο-ψυχή του παρουσιάζεται νά κάνει δουλειά του έπαγγέλματός του ή χαμογελά στην κόρη, ό κλέφτης έμφανίζεται στη σκηνή της κλοπής κ.ο.κ.. Άπεναντίας ή ψυχή του νεκρού έμφανίζεται άκίνητη, άνεκφραστη, συνηθέστατα μέσα στό φέρετρο⁸, πράγμα που δείχνει τή σύγχυση ως ένα σημελο νεκρού σώματος και ψυχής στη λαϊκή αντίληψη. Έτσι π.χ. σύμφωνα με παραλλαγή κατοκτροπηγαδομαντείας από τή Σκιάθο (ΒΣκ.3α) "άν ζη (ό ξενιτεμένος) τόν βλέπει (ή μαντευόμενη) και περνάει άν είναι πεθαμένος, τόν βλέπει μέσα στό πηγάδι εακλωμένον". "As σημειωθή ότι τήν ψυχή του ζωντανού διέκριναν από τήν ψυχή του νεκρού και οί άρχαιοί Έλληνες, οί Ρωμαιοί, οί Έβραιοί, καθώς και διάφοροι πρωτόγονοι λαοί⁹.

Έπομένως, άν χαρακτηριστη και τό έμφανιζόμενο δυλο εϊδωλο των ζωντανών ως ψυχή, τότε ό άνθρωπος κατά τή λαϊκή αντίληψη φαίνεται νά έχη δύο διαφορετικές ψυχές. Τή μία για τή ζωή και τήν άλλη για μετά θάνατο¹⁰.

"As σημειωθή σχετικά με τήν ψυχή-εϊδωλο των ζωντανών ότι υπάρχει διαφορά άνάμεσα στην όμηρικη και τή νεοελληνική αντίληψη. Κατά τήν πρώτη ή ψυχή-εϊδωλο των ζωντανών δέν μπορεί νά νοηθή ως ιδιαίτερη ύπαρξη που είναι δυνατό νά χωρίζεται από τό σώμα πριν από τό θάνατο και νά κλωνηται ή νά έμφανίζεται μόνη για αυτό και τό άνακάλημα ζωντανών είναι άδιανόητο στό όμηρικό χρόνο. Κατά τή δεύτερη αυτό μπορεί νά συμβαίνει. 'Η ψυχή των ζωντανών άρχίζει νά θεωρηται ως κινητός Doppelgänger στη μεταομηρικη περίοδο¹¹ και ή εϊστη αυτή συνεχίστηκε ως τές μέρες μας. "As σημειωθή

ἀκόμα ὅτι τὸ εἶδωλο τοῦ νεκροῦ ἐμφανίζεται ἀκίνητο καὶ ἀνέκφραστο σάν κεθαμένο¹², ὅπως παρατηρήσαμε, ἐνῶ στὸν Ὅμηρο κινεῖται ὡς ζωντανό.

Συμφωνία ἀνάμεσα στὴ νεοελληνικὴ καὶ τὴν ὀμηρικὴ ἀντίληψη ὑπάρχει ὡς πρὸς τὸ ὅτι οἱ ψυχές θεωροῦνται ὀλόδιδες στὴ μορφή μὲ τὸ νεκρὸ σῶμα. Στὸν Ὅμηρο οἱ ψυχές ἔχουν τὰ ἴδια χαρακτηριστικὰ μὲ τοὺς νεκρούς, φοροῦν τὰ ἴδια ροῦχα, τὶς πανοπλίαι τους, καὶ διακρίνονται ἀκόμα καὶ οἱ πληγές τους¹³. Καὶ στίς παραλλαγές μας οἱ ψυχές ἔχουν τὰ ἴδια χαρακτηριστικὰ μὲ τὸ νεκρὸ σῶμα (π.χ. Στ.21.-θεσσ.47). Οἱ νεκροὶ ἐμφανίζονται ἐδῶ μὲ τὰ ροῦχα καὶ φοροῦσαν στὴν κηδεῖα τους (πρβλ. θεσσ.20.46) ἢ σπᾶνια μ'αὐτὰ καὶ φοροῦσαν, ὅταν ζοῦσαν (π.χ. θεσσ.38). Καὶ στίς δύο περιπτώσεις λοιπὸν οἱ ψυχές εἶναι ἀπεικασματα (εἶδωλα) αὐτῶν στοὺς ὁποίους ἀνήκαν. Ὅμως στὰ νεώτερα χρόνια πιστεύεται ὅτι οἱ ψυχές ἔχουν συνείδηση, γλώσσα, δηλαδή ὀμιλία, συναίσθημα καὶ ὅλα ὅσα συναποτελοῦν τὴν ψυχικὴ ζωὴ ἀνθρώπου ζωντανοῦ¹⁴, ἐνῶ κατὰ τὴν ὀμηρικὴ δοξασία ἀποκτοῦν συνείδηση μόνο, ἀφοῦ πλοῦν αἶμα¹⁵.

Ἡ θεώρηση τῶν πηγῶν καὶ πηγαδιῶν ὡς εἰσόδων στὸν Ἄδη ἐνισχύει (ἂν δέν ἀποδείχνη) τὴ γνώμη ὅτι ἀρχικὴ παραλλαγή πηγαδομαντείας ἦταν τὸ ἀνακάλημα νεκρῶν, μολονότι καὶ τὸ ἀνακάλημα ζωντανῶν εἶναι καλὸ¹⁶. Μὲ τὸν καιρὸ ἀρχισαν φαίνεται ν' ἀνακαλοῦν, ἐκτός ἀπ' τοὺς νεκρούς, καὶ ἐκεῖνους γιὰ τοὺς ὁποίους δέν ἤξεραν ἂν ἦσαν νεκροὶ ἢ ζωντανοὶ, ὅπως εἶναι οἱ ἀγνοοῦμενοι, οἱ ξενητεμένοι¹⁷, οἱ αἰχμάλωτοι, καὶ αὐτοὺς καὶ δέν ἦταν σύγουρο ἂν θά ζήσουν ἢ θά κεθάνουν, ὅπως εἶναι οἱ τραυματίαι καὶ οἱ ἄρρωστοι, ἀλλὰ ὕστερα καὶ ὀποιοῦνδήποτε ζωντανό, ὅπως τὸν ἄγνωστο κλέφτη¹⁸, τὸ μελλοντικὸ σύζυγο κλπ. Ὅπως δὴποτε τὸ ἀνακάλημα ζωντανῶν εἶναι μίαι ἐπέκταση πάντα τῆς ἀρχικῆς παραλλαγῆς τοῦ ἀνακαλήματος νεκρῶν. Τὸ ἀνακάλημα τοῦ προφήτη Ἡλία σέ μίαι παραλλαγή (ΜΑΘΝ.4) ἐξηγεῖται, ἂν λάβουμε ὑπόψη μας ὅτι στίς ὕδρομαντικῆς συνταγές τῶν μαγικῶν παύρων δύνονται ὀδηγίες κυρίως γιὰ ἀνακάλημα θεῶν ἢ σπανιότερα θεῶν καὶ νεκρῶν¹⁹.

Ἡ ἐξέλιξη τῆς πηγαδομαντείας ὡς πρὸς τοὺς ἀνακαλουμένους ὀφείλεται στὰ διάφορα ἐνδιαφέροντα τῶν μαντευομένων ἀνάλογα μὲ τὴν κοινωνικὴ ὀμάδα, τὴν ἡλικία, τὸ φύλο κλπ., ὅπου ἀνήκουν. Ἔτσι οἱ κοπέλαι, καὶ τὸ ἐντονώτερο ἐνδιαφέρον τους εἶναι ὁ γάμος, καθιέρωσαν ἀντί γιὰ τὸ ἀνακάλημα νεκρῶν ἢ παράλληλα μ'αὐτὸ καὶ μὲ τὸ ἴδιο πάντα τυκικὸ (κάποτε ἀλλάζει μόνο ἡ ἡμερομηνία π.χ. θεσσ.5) τὸ ἀνακάλημα τοῦ μελλοντικοῦ συζύγου. (π.χ. θεσσ.26α+β.33.44.52.-Στ.10.21.-ΒΣπ.5.-Πελ.69). Αὐτὸ τὸ βίβροθέτησαν καὶ γιὰ τὴν πρόβλεψη τῆς μελλοντικῆς μνηστῆς οἱ νέοι, ἀλλὰ σέ ἐλάχιστο βαθμὸ, ὅπως δείχνει ὁ πολὺ μικρὸς ἀριθμὸς σχετικῶν παραλλαγῶν. Πάντως τὰ ἐνδιαφέροντα τῶν μαντευομένων καθορίζονται καὶ ἀπὸ ἄλλους ἀπρόβλεπτους παράγοντες (ἄρρώτιαι, πόλεμοι, κλοπές, μετανάστευση συγγενῶν κλπ.) καὶ ὀχι μόνο ἀπὸ τὸ φύλο, τὴν ἡλικία ἢ τὴν κοινωνικὴ κατάσταση (ἀνύπαντρος-παντρεμένος).

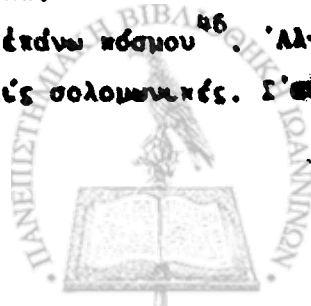
Είναι χαρακτηριστικό ότι σ' όλες τις παραλλαγές που παραθέσαμε παραπάνω ως παραδείγματα παρατηρείται συγχρόνως εξέλιξη της μαντικής-μαγικής πράξης και ως προς τα χρησιμοποιούμενα μέσα και όργανα [πηγάδι + δοχείο (βαρέλι, καζάνι κλπ.) + καθαρότητας] και ως προς τους ανακαλούμενους (νεκρού + ζωντανού). Έτσι π.χ. στη Σκόπελο (ΒΣπ.5) "ένω καλιότερα τό πρόσωπο που ζητούσαν να ίδούν μέσα στο νερό του πηγαδιού ήταν ένας νεκρός, σήμερα τό πρόσωπο άντεκατεστάθη μέ τό γαμπρό, που ζητούν να ίδούν οί κοπέλες..." και στη συνέχεια: "... γιατί σήμερα τό έθιμο γίνεται περισσότερο σέ λεκάνη παρά σέ πηγάδι".

Σέ παραλλαγές πηγαδομαντείας και των εξελιγμένων μορφών της αναφέρονται και έμφανίσεις δαιμόνων ή διαβόλων. Οί διάβολοι της χριστιανικής θρησκείας γνωστοί και ως δαίμονες ή δαιμόνια²⁰, άντικαταστάτες των αρχαίων δαιμόνων, κατόχων των μυστικών του μέλλοντος κατά την αρχαία πίστη²¹, βρίσκονται επίσης στα βάθη της γης²², στην κόλαση που συγγέεται μέ τόν Άδη και τά Τάρταρα, και ή εμφάνισή τους στην πηγαδομαντεία, κατ'έκταση και στα άλλα είδη της μαντείας, είναι αυτόνοστη στη λαϊκή αντίληψη. Οί διάβολοι έμφανίζονται συνήθως απρόσκλητοι κατά τις μαρτυρίες αλλά κάποτε και μετά από άνακάλημα²³, όπως οί νεκρού. Σύμφωνα μέ βυζαντινή λαϊκή πίστη οί δαίμονες έμφανίζονται πρόθυμα²⁴.

Η πίστη για την εμφάνιση δαιμόνων ιδίως σέ μαντικές τελετουργίες είναι και καλά²⁵ και διαδομένη σ' άλλους λαούς²⁶. Ούτε κρέκει να είναι άσχετη μέ την πίστη αυτή ή θεώρηση των εξέταζόμενων μαντικών ειδών ως έργων διαβολικών ('Ιόν.15)²⁷. Σέ όρισμένες παραλλαγές πηγαδομαντείας αναφέρονται και έμφανίσεις άγγέλων. Άς σημειωθεί ότι ο παρόδισσος, τόκος διαμονής των άγγέλων, τοποθετείται κάποτε μαζί μέ τόν Άδη²⁸ στον κάτω κόσμο.

Ανάλογα προς όλες σχεδόν τις περιπτώσεις ανακαλούμένων που αναφέραμε βρίσκουμε σέ συνταγές μαγικών κατύρων και σολομωνικών ή σέ μαρτυρίες συγγραφέων. Σύμφωνα μέ τις πηγές αυτές κατά την ύδρομαντεία ή λεκανομαντεία έμφανίζονται θεοί²⁹ (imagines deorum³⁰, simulacrum Mercurii³¹), πνεύματα ή δαίμονες³² (umbrae daemouum³³, ludificationes daemouum³⁴), άνθρωποι ζωντανοί³⁵, όπως ο άγνωστος κλέφτης³⁶, ιδιαίτερα όμως ψυχές νεκρών³⁷ (umbrae mortuorum κατά τόν Προκέρτιο³⁸). Πρόκειται δηλ. κυρίως για εμφάνιση νεκρών, δαιμόνων και θεών και μάλιστα όλων έχουν σχέση μέ τό βάθος της γης και τούς νεκρούς, όπως είναι ο Τυφώνας, ο σκοτεινός θεός των εγκάτων της γης, ο Έρμης⁴⁰ ο χθόνιος, ψυχοποιός και κύριος κάθε άνακαλήματος νεκρών⁴¹, ή Άσραδύτη μητέρα των νυμφών⁴² και κυρίαρχη όλων των ύδατων⁴³ αλλά και "έκπαιτασέχων"⁴⁴, ο Άννουβης, θεός των Λίγυρτίων, αντίστοιχος του έλληνικού Έρμη⁴⁵ κλπ.

Οί ανακαλούμενοι βγαίνουν από τά βάθη της γης στο φως του επάνω κόσμου⁴⁶. Άλλοι και τό άνακάλημα άρρώστων⁴⁷ ή άγγέλων⁴⁸ δεν είναι άγνωστο στις σολομωνικές. Σ' α

τές όμως ακόμη και οι άγγελοι έξαναγκάζονται να έμφανιστούν⁴⁹, όπως συμβαίνει και με τα άλλα ανακαλούμενα πνεύματα.

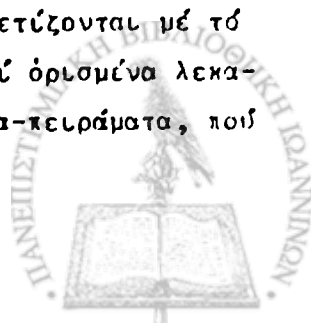
Σχετικά με τον τρόπο εμφάνισης των όπτασιών μπορούμε να κάνουμε τής ακόλουθες παρατηρήσεις.

Σε όλες τής παραλλαγές ο νεκρός εμφανίζεται σαν σκιά ανεξάρτητα από το αν έμφανίζεται ολόκληρος ή μόνο το πρόσωπό του, μόνος του ή ανάμεσα σ' άλλους νεκρούς⁵⁰. Αυτό όφείλεται στην καλιά αντίληψη για τήν ψυχή ως σκιά, που άκαντά και στον Όμηρο⁵¹ και σε άλλους συγγραφείς⁵² και είναι ή καλιότερη μορφή⁵³ με τήν όποία φαντάστηκε, άπ' ό,τι ξέρουμε, ο άνθρωπος τήν ψυχή⁵⁴.

Η εμφάνιση του άγνωσμένου σε φέρετρο ή ως ζωντανού, ανάλογα με τό αν ζή ή όχι στην πραγματικότητα⁵⁵, όφείλεται στη διαφορά κατά τή λαϊκή αντίληψη τής ψυχής του νεκρού, ή όποία ταυτίζεται κατά κάποιον τρόπο με τό πτώμα, άφού εμφανίζεται σε φέρετρο, άπό τήν ψυχή του ζωντανού, που παρουσιάζεται ως ζωντανή και κινούμενη, όπως ήδη παρατηρήσαμε. Σε παραλλαγές όπου ο άγνωσμένος, εάν ζή στην πραγματικότητα, δεν εμφανίζεται καθόλου, υπερισχύουν όρθολογιστικές αντίληψεις σχετικά με τό αδύνατο τής άπόσκασης και εμφάνισης τής ψυχής ζωντανών, μολονότι κατά μία λαϊκή πίστη, όπως είπαμε, και ή ψυχή του ζωντανού μπορεί να έγκαταλείψη τό σώμα τήν ώρα του ύπνου.

Είδαμε ότι και ο διάβολος ή οι δαιμονικές μορφές παρουσιάζονται ως σκιές. Τής ίδιες μαρτυρίες βρίσκουμε και σε διάφορους συγγραφείς, που έκφράζουν τή λαϊκή αντίληψη τής έποχής τους⁵⁶. Ός σκιές φαντάζεται ο λαός άκόμα και τα στοιχεία ή φαντάσματα⁵⁷. Πρέπει ώστόσο να παρατηρηθί ότι όλες αυτές οι δαιμονικές μορφές παρουσιάζονται αυτόκλητες κατά τή λαϊκή αντίληψη των Έλλήνων, αλλά και άλλων εύρωπαϊκών λαών⁵⁸. Μόνο σε μία περίπτωση αναφέρεται ανακάλημα του διαβόλου, που έγινε όμως ως εξαίρεση (θεσσ.10 ή 20). Όστόσο τό ανακάλημα διαβόλου μάς είναι γνωστό άπό συνταγή σολομωνικής⁵⁹.

Σύμφωνα με τής μαρτυρίες των πληροφορητών οι μαντευόμενοι, εκτός άπ' τους ανακαλούμενους και τους αυτόκλητους, βλέπουν και άλλες όπτασίες. Αυτές μπορούν να διακριθούν σε δύο γενικές κατηγορίες: σ' αυτές δηλαδή που προοιωνίζουν τό θάνατο του μαντευόμενου ή σπάνια κάποιου συγγενούς του και σ' άλλες που φανερώνουν γενικά τό μέλλον⁶⁰. Από τής όπτασίες τής πρώτης κατηγορίας ή πιο συνηθισμένη είναι ή εμφάνιση φέρετρου ή κηδείας και σπανιότερη ή εμφάνιση τάφου. Όλες οι όπτασίες των μαντευόμενων έχουν τήν ψυχολογική τους έρμηνεία, που, όπως σημειώσαμε, άποτελεεί τό θέμα ιδιαίτερης μελέτης μας. Γενικά μπορούμε να πούμε πως οι όπτασίες σχετίζονται με τό ύποσυνείδητο του μαντευόμενου. Τό συμπέρασμα αυτό ενισχύουν πολύ και όρισμένα λεκανομαντικά ή καλύτερα λεκανοσκοπικά-άφού δεν άποσκοπούσαν στη μαντεία-πειράματα, που έκανε ο ψυχαναλυτής Herbert Silberer⁶¹.

Σ η μ ε λ ώ σ ε ι ς

1. Κατά μία γερμανική λαϊκή πίστη στην περλοχή Grūnland της Δ. Γερμανίας η ψυχή τη νύχτα εγκαταλείπει το σώμα και πάει για κυνήγι, χορό, έκτοκέφεις κλπ. Στη δημιουργία αυτής πιθανόν να συνέβαλαν τα πολύ ζωντανά όνειρα. Βλ. Robinsohn, Psychologie d. Naturvölker, σ.3 και Granz, Grūnland, σ.241. 'Ανάλογες δοξασίες είναι γνωστές και στην Ελλάδα. Τίς βρίσκουμε σε παραδόσεις, όπως η επόμενη που χρωστῶ στο Δ.Β. Τσαγγαλά, έτ.63 από τον Παλαμά Καρδίτσας: Δυό φίλ' εξαπλουσαν να ξεκουραστούν σ'ένα δάσους κι άκουκοιμήθηκαν. Ού ένας ξύπνησε ύστισυρα άκού λίγου κι βλέπ' άπάν'στού δέντρου ένα δμουρφου κουλάκι. Ξυπνά^{ΕΛ} κι του φίλου τ'γιά να του ίδη κι αυτός. Μόλις όμους τούν κούντισε, γιά να τούν ξυπνήσ', του κουλάκι - φρούστ' - μπήκε μέσα στού στόμα άκ'τού φίλου τ'κι άμέσους ίκεινους ξύπνησε. "Έ' ρά φίλι." τούν λέ^{ΕΛ}. "Τί όνειρου μί χάλασε! Ίβλιε ότι ήμαν μέσα σ'ένα περιβόλι μί δέντρα κι λουλούδια κι κίτοσα άκού κλαρί σί κλαρί". Λέν'ότι άμα κοιμάσι βγαίν' ψυχή σάν κουλάκι κι γκιζιρνά^{ΕΛ}. "Όταν ξυπνάς, ψυχή γυρνά^{ΕΛ} πίσου κι γι'αυτό ξυπνάς(1975).
2. Βλ. και Hoffner, OZ.II. § 266, σ.130,Ε,β1,2
3. Όταν η μαντευόμενη ίσχυρίζεται ότι βλέπει τον εαυτό της πάλι στο μελλ. σύζυγό της που τη φιλάει μέσα στο νερό, δεν έννοει το φυσικό ελδωλό της, αλλά άκριβῶς τον Doppelgänger της.
4. Για ψυχή του νεκρού σπάνια γίνεται λόγος. (Πρβλ. Θεσσ.5). Δέ λέγεται π.χ. "θα ίδοομε την ψυχή του τάδε (νεκρού)" αλλά "θα ίδοομε τον τάδε". Μόνο όταν αίτιολογείται, γιατί προτιμήθηκαν π.χ. οι 40 ή 50 μέρες μετά το Πάσχα για το άνακλιμα των νεκρών, τότε άναφέρεται η παράδοση γενικά για τίς ψυχές, που είναι έλεύθερες τό χρονικό αυτό διάστημα (Στ.11).
5. Βλ. και Otto, Manen, σ.36.
6. Την πίστη για περισσότερες ψυχές στον άνθρωπο βρίσκουμε σε διάφορους πρωτόγονους λαούς, όπως π.χ. στους Κινέζους (3 ψυχές), στους Έσκιμώους (2 ψυχές), στους Ντακότα (4 ψυχές), αλλά και σε σχετικά πολιτισμένους, όπως στους Ρωαίους. (Βλ. Robinsohn, Psychologie d. Naturvölker, II. Κεφ. Seelenmehrheit, σ.33 κέ.). Από μερικούς μάλλιστα λαούς, όπως π.χ. από τους Ίνδοήσιους και Κελτοήσιους, χρησιμοποιούνται και διαφορετικά όνόματα για τίς δύο ή περισσότερες ψυχές. (Βλ. Otto, Manen, σ.22).

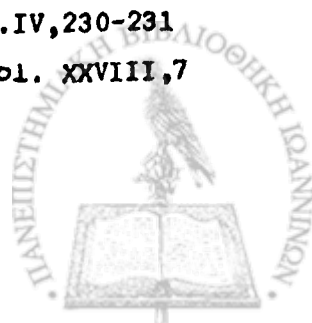
7. Καί κατά τήν ὀμηρικῆ ἀντίληψιν ἡ ψυχὴ τοῦ νεκροῦ δέν ἀναφέρεται κατά τή διάρκειαν τῆς ζωῆς, διότι τότε δέν ὑφίσταται ὡς ἰδιαίτερη ὕπαρξις. Τό γεγονός ὅτι κατά τή στιγμή τοῦ θανάτου γιά πρώτη φορά γίνεται γι' αὐτή λόγος σημαίνει ὅτι τή στιγμή αὐτή ἀρχίζει ἡ ὕπαρξις τῆς. Βλ. Otto, Manen, σ.26, § 8.
8. Πρόκειται γιά τήν προβολή (στό νερό ἢ καθρέφτη) τῆς τελευταίας καί κλύ ζωηρῆς παραστάσεως τοῦ νεκροῦ ἀπό τούς μαντευόμενους.
9. Βλ. Otto, Manen, Κεφ.3. (Die allgemeine Unterscheidung zwischen der Lebensseele und dem Totengeist), σ.59. Μέ τή διαφορὰ ἀνάμεσα στίς δύο ἔννοιες τῆς ψυχῆς (ψυχὴ ζωντανοῦ-ψυχὴ νεκροῦ) στήν πίστη τῶν πρωτόγονων λαῶν ἀσχολήθηκε συστηματικά ὁ ὀλλανδός Κριϊjt στό βιβλίον του "Het Animisme in den Indischen Archipel". (S'Gravenhage 1906).
10. Πρβλ. καί Otto, Manen, σ.26, § 8. Δέν ἐννοοῦμε ἐδῶ ὅτι ὁ λαϊκός ἀνθρώπος πιστεύει πῶς εἶναι δίψυχος, ἀλλά πῶς ἔχει μία ψυχὴ ὅσο ζῆ καί μόλις πεθάνῃ ἔχει κἀν μία, πού χωρίζεται ἀπό τό σῶμα. Γιά τή δεύτερη αὐτή, μία ἄλλη μορφή τῆς πρώτης, ἀρχίζει ἡ ὕπαρξις ἀπό τή στιγμή τοῦ θανάτου. Ὅπως ὁμως παρατηρήθηκε, τό ἐμφανιζόμενο εἶδωλο τῶν ζωντανῶν δέν ὀνομάζεται ποτέ ψυχὴ.
11. Otto, Manen, σ.51.
12. Ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις ὑπάρχουν. Βλ. τόν πίνακα. (B1c), σ.249.
13. Πρβλ. Ὀμήρου, Ἰλ. Ψ, 65-67:
ἦλθε δ' ἐκ ψυχῆ Πατροκλήος δειλοῦ,
πάντ' αὐτῷ μέγεθος τε καί ὄμματα καλ' ἐῦκυτα,
καί φωνήν, καί τοσα περί χροῦ εἶματα ἔστο·
Ἐπίσης Ὀδύσσ. λ, 40-41:
πολλοὺ δ' οὐτάμενοι χαλκήρεσιν ἐγχεύησιν,
ἄνδρες ἀρήφατοι βεβροτωμένα τεύχε' ἔχοντες·
Πρβλ. καί σχόλιο Q στό στ.40 τῆς λ ραφιδίας: "τοιοῦτῳ σχήματι ὑποτίθεται τοῦς νεκροῦς οἷον καί ἀπέθανον". Ἄλλοι σχολιαστές ὁμως ἀμφισβητοῦν αὐτούς τοῦς στίχους, γιὰτί θεωροῦν ἀδύνατον νά διακρίνῳνται οἱ πληγῆς στίς ψυχῆς. Βλ. σχ. Η. Q. στό στ. λ 38 κέ: "... καί ἄλλως οὐδέ τά τραύματα ἐπὶ τῶν εἰδῶλων ὀραταί...". Ἐπίσης σχόλιο V γιά τοῦς εἰδῶλους στίχους: "Ἀθετοῦνται οὗτοι οἱ ἔξ, ὅτι οἷον προσέρχονται καί ὅτι ἀδύνατον φέρειν τὰς ψυχὰς τὰς τῶν σωμάτων πληγὰς. ἀλλά πρὸς ἀνακεφαλαίωσιν κεκοίηται τῶν μετὰ ταῦτα ρηθέντων". Ἄς σημειωθῆ ὅτι συχνά σέ παραστάσεις ἀγγείων ἡ ψυχὴ αἰωρεῖται κἀνω ἀπό τό πτώμα πολεμιστοῦ, μικρὴ γιά νά συμβολίση τήν ἀφάνεια, ἀλλά μέ πλήρη πανοπλία. Βλ. Rohde, Psyche, I. σ.55, σημ.1.

- Καί κατά τόν 'Ιάμβιχο. Τά μυστήρια τῆς Αἴγυπτου, II.3.(p.70 Parthey καί σ.79-80 στήν ἔκδ. τῆς σειρᾶς "Les belles lettres, Paris 1966) τόσο οἱ ψυχές, ὅσο καί ὁ θεός ἢ οἱ ἄγγελοι, οἱ δαίμονες κλπ., παρουσιάζονται μέ τά χαρακτηριστικά του γνωρίσματα: "... οἷοι γάρ ποτέ εἰσι, τοιοῦτοι καί τοῖς ἐπικαλουμένοις ἐπιφαίνονται, ἐνεργείας τε ἀναφαίνουσι, καί ἰδέας ἑαυτοῖς συμφώνους καί γνωρίσματα ἑαυτῶν τά οἴκετα ἐπιδεικνύουσιν.". Βλ. καί Hopfner, OZ.I. 5 262, σ.88.
14. Βλ. καί B. Schmidt, Volksleben d. Neugriechen, σ.243.
15. Βλ. 'Οδυσσ.λ, 95-99 καί 153.
16. Πρβλ. καί συνταγή λεκανοκευομαντείας στόν Cod. Gennadius τοῦ 16ου μ.Χ. αἱ. (Delatte, Cod. Gennadius, σ.306,19 κέ.): "... καί στράφου εἰς τό νερόν πρός τόν καθρέκτην./καί βλέπεις τόν ἀνθρώπον ἐκεῖνον ὅπου θέλεις ἢ ζῶντα ἢ/ἀπ'αἰῶνος θανόντα καί ἐρωτᾷς αὐτόν..." 'Επίσης βλ. Ninck, Bedeutung des Wassers, σ.56.
17. Γιά ἀνακάλυψη ξενιτεμένου πρβλ. καί Cardanus, De rerum varietate, XVI, Cap. XCIII, σ.1111.
18. Πρβλ. τή γνωστή ὑδροκατοπτρομαντεία τῆς Πάτρας (Παυσανίου, 'Ελλ. περιήγ. 7, 21,12), ὅπου ὁ ἄρρωστος ἐμφανιζόταν ὡς ζωντανός ἢ νεκρός, καθώς καί συνταγή ὑδροκατοπτρομαντείας τοῦ Cod. Bononiensis Univers τοῦ XV αἱ.μ.Χ. (ΑΑ.σ.591,1-6 "... καί βλέπεις τόν ἀσθενῆν, εἰ μὲν ζήσεται· εἰ δέ μέλλει ἀποθανεῖν, ἀπαγόμενον πρός τό κηδεῖσαι αὐτόν, ὁμοίως καί τοὺς εἰσερχομένους". 'Επίσης συνταγή "γαστρομαντείας" στό ΑΑ.σ.48,30 κέ: "'Ἐάν θέλῃς νά εὕρῃς κλέκτην ἢ ἄρρωστον ἢ ἄλλο πρᾶγμα". 'Επίσης πρβλ. καί συνταγή στόν Cod. Bononiensis 3632 τοῦ XV αἱ. (ΑΑ.σ.592-593) μέ τίτλο: "μέθοδος καθρεκτίου εἰς τό εὕρευν κλέκτην".
19. Πρβλ. PGM. τ.1,σ.78, Pap.IV,230-231:"προσκαλοῦ, ὃν βούλει θεόν, καί ἐπερώτα, περὶ οὗ θέλεις...·καί παρακῆτω (IV, 249):"φανήσεται ὃν φωνεῖς θεός ἢ νέκυς...". 'Επίσης σ.178, Pap. IV, 3209 κέ. (Πρόκειται γιά ἀνακάλυψη τῆς 'Αφροδίτης). Βλ. καί Boeth, Hydromanteia, RE.IX,1. 82,59 κέ.
20. Πρβλ. τή λαϊκή φράση "τί δαίμονα;" ἀντί "τί διάβολο;". 'Επίσης πρβλ. Κατά Λουκ. Εὐαγ. Κεφ.λα', 18-20 καί κεφ. λ', 17 κέ.
21. Πρβλ. καί τήν ἐτυμολόγησι τῆς λέξεως δαίμων ἀπό τό δαήμων, δαῖναι ἢ τό δάω = μοι ράω. Βλ. Hopfner, OZ. I. 8 4,σ.2, ὅπου καί σχετική βιβλιογραφία.
22. Κατά τό Νικηφόρο Γρηγορά τά δαιμόνια, ἄγγελοι καί ἐξέκεσαν, διακρίνονται σέ ἄ-
έρια, ὑδρατα, ἐνάγια, χθόνια καί ὑποχθόνια. Κατά τόν ἴδιο δέν πρόκειται γιά ψυ-
χές, καί ἐμφανίζονται, ἀλλά γιά δαιμόνια. Βλ. Γρηγορά, 'Ερμηνεῖα εἰς τόν Συνεσίον

περὶ ἐνυκνίων λόγον. PG.149 616 AB. Γιά τή διάκριση τῶν δαιμονίων σέ οὐράνια, ἐπίγεια κλπ. πρβλ. καί Pap. XLVI τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου (ὀνομαζόμενο Papyrus Anastasy) 169 κέ. (Ἔκδ. Wessely, τ.36,σ.131).

23. Πρβλ. καί συνταγή κατοκτρομαντείας τοῦ Cod. Bononiensis gr. 3632, f.347 τοῦ 15ου αἰ. (βλ. στό Delatte, Catoptromancie, σ.157), στήν ὁποία παρακαλεῖται ὁ διάβολος νά ἐμφανιστῆ στόν καθρέφτη καί ν' ἀπαντήσῃ σ' ἓνα μικρό παιδάκι γιά μιὰ ὑπόθεση.
24. Βλ. Ν.Γρηγορά, Ἑρμηνεῖα εἰς τόν Συνεσίου περὶ ἐνυκνίων λόγον, PG.149 604 καί 605.
25. Τή βρίσκουμε καί στόν Ψελλό, τίνα περὶ δαιμόνων δοξάζουσιν Ἑλληνες, PG.122. 881. Πρβλ. καί Peucer, Commentarius, σ.124, Wier, De praest.daemonum, II, Cap. XV, σ.188, Longinus, Trinum magicum, Cap. XXIII (De Hydromantia), σ.88. καί Cardanus, De subtilitate, Lib.XIX, σ.685 καί 690.
26. Ἐπὶ Γερμανία π.χ. πιστεύεται ὅτι ὁκοιός κοιτάζει τή νύχτα στόν καθρέφτη, ἀκόμα καί χωρὶς πρόθεση μαντείας, βλέπει τό διάβολο (βλ. Haberland, Spiegel, σ.341). Ἐπὶ Schwaben (Σουαβία) τῆς Γερμανίας ἡ κοκέλα βλέπει τά μεσάνυχτα τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα στό νερό τοῦ κηγαδιοῦ τό μελλ. σύζυγο, ἀλλά συγχρόνως καί τό διάβολο (βλ. Wuttke, Volksaberglaube, § 356, σ.246). Πρβλ. καί Negelein, Bild, Spiegel, σ.25. Βλ. καί στήν εἰσαγωγή τῆς παρούσας μελέτης, σ.19.
27. Βλ. καί Riezler, Hexenprozesse, σ.209 καί Peucer, Commentarius, σ.125 (De magia): "Κατοκτρομαντεία ex nitidis tersisque divinat speculis in quibus quesitarum rerum imagines effictae, redditaeve a diabolo fulgent" καί Wier, De praest. daemonum, II, Cap. XII, σ.175. Πρβλ. ἐπίσης ὅσα γράφει ὁ Grimm, Deutsche Mythol., σ.431 γιά τήν κατοκτρομαντεία.
28. Πρβλ. τό γνωστό σέ Θεσσαλικά χωριά δημ. τραγούδι:
Στόν Ἄδη νά κατέβω καί στόν Παράδεισο,
τό χάρο ν' ἀνταμώσω, δυό λόγια νά τοῦ πῶ...
(Τῆς ἀδημ. συλλ μου ἀπό τόν Παλαμᾶ Καρδύτσας). Πρβλ. καί παραλλ. ἀπό τό Πεδινό Καρδύτσας (ΛΑΠΘ. ἀρ.538, συλλ. Ἁγγ. Εφήκα, 1973, σ.10).
29. Πρβλ. FGM. τ.1, σ.76, Pap. IV. (Παρισινός Πάπυρος: Bibl. Nat. Suppl. gr. 574 τοῦ 4ου μ.χ. αἰ.), 164-165: "...θεωρῶν τόν θεόν ἐν τῷ ὕδατι καί φωνῶν λαμβάνων ἐν στόιχοις παρά τοῦ θεοῦ...". (Πρόκειται γιά ἀνακάλυψη τοῦ τυφώνα, γι' αὐτό καί ἡ συνταγή εἶναι γνωστή καί ὡς "τυφωνική συνταγή"). Ἐπίσης σ.78, Pap. IV, 230-231 καί σ.90, Pap. IV, 249-250 καί σ.178, IV, 3253-3254. Πρβλ. καί DMP. Col. XXVIII, 7 καί XXIX, 15.

30. Αύγουστίνος, Civ. Dei, Lib. VII, Cap. XXXV. "Nam et ipse Numa... hydromantiam facere compulsus est ut in aqua videret imagines deorum vel potius ludificationes daemorum a quibus audiret quid in sacris constituere atque observare deberet."
31. Ἀκουλήιος, Apologia, Cap. 42, σ. 53 "... memini apud Varronem philosophum... tum hoc etiam legere: Trallibus de eventu Mithridatici belli magica percontatione consulentibus, puerum in aqua simulacrum Mercurii contemplantem, quae futura erant, ... cecinisse...". Ἐκίσης Cardanus, De rerum varietate, Lib. XVI, Cap. XCIII, p. 1113: "Referunt M. Varronem scripsisse, ... puerum in phiala, Mercurii imaginem vidisse, ...".
32. Πρβλ. σημ. 25 κῶ κῶ. Ἐκίσης ΑΑ. σ. 584 <Κατοκτρομαντεία>, 10: "... καί τό καιδῶ: ἐάν ἴδῃ τέκοτες εἰς τό ὑαλύν κνεύμα, νά εἰπῆ...". Ἐκίσης σ. 64, 25: "ἀνθρωπόκνευμαν", σ. 46, 12: "... καί φανέρωσον ἡμᾶς, Κύριε, πάντα τά κνεύματα μέσα εἰς τήν γαστέραν ταύτην..." σ. 51, 9 (σέ γαστρομαντεία): δαυμόνια. Στήν ἴδια συνταγή κῶ κῶτω (σ. 52, 14 καί 19) ὀνομάζονται "κνεύματα". Ἐκίσης σ. 53, σελρ. 15 καί 25: κνεύματα, σ. 397, 23-24: "καί τοῦ ἐρωτῆσαι τά κνεύματα ἐν τῷ ὑελύνῃ ἀγγεῖῳ τῷ μεστῷ ὕδατος". καί σ. 429, 20 (γαστρομαντεία): "... ὀρκίζω σε, κωνηρόν δαυμόνιον...". Πρβλ. καί DMP. Col. III, 25 καί X, 1.
33. Rabanus Maurus, De mag. artibus, PL. 110.1090A: Est enim Hydromantia, in aquae inspectione umbras daemorum evocare, et imagines ludificantes eorum videre, ibique ab eis aliqua audire.
34. Βλ. παρακῶ σημ. 30. Πρβλ. καί τῆ σημ. 33.
35. DMP. III, 24.
36. DMP. III, 29. καί ΑΑ. σ. 48, 30 κῶ. Βλ. καί Ganszyliec, Ασκανομαντεία, RE. XII, 2. 1887, 43 κῶ.
37. Βλ. Nisck, Bedeutung des Wassers, σ. 56. Πρβλ. καί "... φανῆσεται ὄν φωνεῖς θεός ἡ νέκυς..." τοῦ Pap. Paris. σελρ. 249. Ἐκίσης PGM. τ. 1, σ. 132: "Ἀγωγή Πύτους βασιλέως ἐπὶ παντός σκύφου". Pap. IV, 1948 κῶ: ὀόμοι, ὀόσκοτα Ἥλιε, ἐπακουσόν/μου τοῦ δεξνα καί ὀός μοι τήν ποτε//ξουσίαν τούτου τοῦ βλοθανάτου κνεύματος... καί σελρ. 1987 κῶ: ἦν γαῖης κευθμόνα μόλις νεκῶν τ' ἐπὶ χῶρον, / κεύθον δαύμονα τοῦτον (ἐννοεῖ "νεκυδαύμονα", δηλ. ψυχή νεκροῦ). Πρβλ. καί Cod. Gennadius, (Delatte), σ. 306, 20-21: "... καί βλέπεις τόν ἀνθρωπον ἐκεῖνον ὀσοῦ ὀλέεις ἡ ζῶντα ἡ/ὀα' αἰῶνος θανόντα καί ἐρωτῆς αὐτόν...". Ἐκίσης DMP. III, 25 (ευλεγμένος) καί X, 1 (νεκρός).

38. Eleg.V,I.v. 106 : "Umbrave quae magicis martua prodit aquis".
39. Πρβλ. τήν "τυφωνική" συνταγή στους PGM. τ.1,σ.76, Pap.IV. καί ιδιαίτερα σειρά 180 κέ: "Κραταίε Τυφῶν...κετρετινδάκτα, τειχοσεισμοκοιέ, κοχλαζοκύμων, βυθοταραξοκίνησε...".
40. Πρβλ. σημ.31 κίε κίνω "Simulaclum Mercurii", "Mercurii imaginem".
41. Ελ. A.Dieterich, Abraxas, Studien zur Religionsgeschichte des späteren Altertums, Leipzig 1891,σ.66. καί Deubner, De incubatione, σ.21.
42. Πρβλ. "'Αφροδίτης φι<α>λομαντειον" στους PGM.τ.1,σ.178, Pap.IV,3210 κέ. 'Ιδιαίτερα σειρά 3219 κέ.: "έπικαλοῦμαι σε, τήν μητέρα καί δέσποιν[αν] νυμφῶν...". Πρβλ. καί Πausanias, 2,32,7: "Τῆς δέ πέτρας (=τῆς πηγῆς τοῦ Ἰλλυκοῦ ποταμοῦ) κλησίον Ἄφροδίτης ἐστίν ἱερόν Νυμφίας".
43. Βλ. Nisck, Bedeutung des Wassers, σ.52,σημ.1. Πρβλ. καί Πausanias, δ.π.
44. "Ἐτσι χαρακτηρίζεται ἡ Ἄφροδίτη στόν Pap. Paris. (Bibl.Nat.Suppl.gr.574), σειρά 3244.
45. Βλ. καί Lefebvre, Vase divinatoire, σ.63 κέ. Πρβλ. καί DMP. Col.XIV,2 κέ. Πρόκειται γιά ἀνακάλυψη τοῦ Ἄνουβη σέ λεκάνη μέ νερό μέ χρήση μικροῦ παιδίου (medium).
46. Nisck, δ.π.σ.52.
47. Πρβλ. AA.σ.48,30-31 καί σ.49,1 κέ: "'Ἐάν θέλῃς νά εὔρῃς κλέπτην ἢ ἄρρωστον ἢ ἄλλο πρᾶγμα ὅπου θέλεις, ἄς ὑπάγῃ ἓνα παιδί παρθένον νά γεμίσῃ ἓνα ἱμπρίκιν καινούργιον νερόν..."
48. Πρβλ.ΑΑ.σ.47,24 καί σ.50,26-σ.51,5: "... ἄγγελε, ἀσπράγγελε, ... ὀρκίζω, καθορκίζω σας...νά μοῦ φέρετε καί νά μοῦ δείξετε εἴτι θέλω' καί εἴτι σας ἐρωτήσω νά μου εἴπητε καθαρά καί γλύγωρα. καί οἱ ἄγγελοι ἔρχονται μέσα εἰς τήν ἄμκουλαν' καί ἐρώτα τους ὅ,τι θέλεις καί ἀπολογιάσε τους".
49. Πρβλ. συνταγή γαστρομαντείας στά ΑΑ.σ.45,18-σ.46,23: ('Ἐτέρη λεκανομαντεία τῆς γαστέρας τοῦ Σολομώντος), κατά τήν ὅποια οἱ ἄγγελοι ἀνακαλοῦνται καί ἀναγκάζονται μέ προσευχές, φαλμούς καί ἐπωδές νά ἐμφανιστοῦν σέ μιά φιάλη μέ νερό, γιά ν'ἀπεντήσουν σέ ἐρωτήσεις. Ὄνομάζονται γενικῶς "πνεύματα", ἐμφανίζονται μέ μορφή ἀνθρώπινη, θεωροῦνται ἐπικίνδυνοι, ἄν κρατηθοῦν πολλή ὥρα-χρησιμοποιοῦνται ἄλλωστε καί γι'αὐτούς ἀποτρόπαια (σφραγίδα τοῦ Σολομώντα καί μαχαίρι)-καί ἀναγκά-

ζονται να παραμείνουν, ὥσπου να τους "ἀπολύση" ὁ μαντευόμενος, ἢ δέ "ἀπόλυσις" ἢ "ἀπολογίασις" γίνεται μέ ὀρισμένες ἐκωδές καί ἀποτελεῖ τόν ἐκύλογο τῆς μαντικής πράξης, ὅπως ἀκριβῶς καί σ' ὀποιοδήποτε ἄλλο ἀνακάλημα.

50. Καί στόν Ὅμηρο ('Ὀδ.λ, στ.34 κέ. καί στ.90 κέ.) ἡ ψυχή τοῦ Τειρεσία ἐμφανίζεται μετά τήν ἐμφάνιση ἄλλων νεκρῶν.

51. Κατά τήν ὀμηρική ἀντίληψη ἡ ψυχή βγαίνει κατά τό θάνατο ἀπό τό στόμα ἢ τήν πληγῆ σάν σκιά ἢ σάν μιὰ εἰκόνα ὀνεύρου, σάν μιὰ νεφέλινη μορφή. Δέν ἔχει ὀμως αὐτοσυνείδηση οὔτε ἀνάμνηση τῆς ἐκύγειας ζωῆς οὔτε καί δυνατότητα νά ἐνεργῆ. Βλ. Hoffner, OZ.I. § 253, σ.60. Πρβλ. καί Ὀδύσσεια, κ,495: "...τοῦ δέ σκιά ἀΐσσοουσιν". καί λ,στ.207-208, ὀπου λέγεται γιά τήν ψυχή τῆς μητέρας τοῦ Ὀδυσσεά:

"τρίς δέ μοι ἐκ χειρῶν σκίη ἐκύκελον ἢ καί ὀνεύρω
ἔκτατ'..."

52. Κατά τόν Προκέρτιο (Elegiae, Lib.V, Cap.1, v.106) ἡ ψυχή εἶναι umbra mortua:
umbrave quae magicis mortua prodit aquis.

Τό ἴδιο καί κατά τόν Ὀβίδιο (Fasti, Lib.V, v.476):

lubrica prensantes effugit umbra manus,

ὅπως καί κατά τόν Πλίνιο (Hist.Nat.XXX,14):

"...umbrarum inferarumque colloquia".

Πρβλ. καί Βεργίλιο, Georgicon, IV, 449 κέ. καί Ἰδμβλιχο. Τά μυστήρια τῆς Αἰγύπτου II, Cap.4, p.77: "...Τά δέ τῶν ψυχῶν σκιοειδῆ καταφαίνεται", καθῶς καί τό σχόλιο τοῦ Σέρβλου στήν Αἰνεΐδα VI, 149: "...in sciomantia vero, quia umbrae tantum est evocatio...". Ἐπίσης Agrippa, Occulta philos., Lib.I, Cap.VI, p.IX: "...animarum umbras se videre putant...".

53. Μ' αὐτή τήν ἀντίληψη σχετίζεται καί τό ταυτόσημο τῆς σκιάς τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς ψυχῆς του σέ διάφορους λαούς ἀρχαίους καί νέους. (Βλ. καί Negelein, Bild, Spiegel σ.15). Ἔτσι, ἀν κάποιος δέν ἔχη ἦσκιο ἢ ὁ ἦσκιος του δέν ἔχη κεφάλι σέ ὀρισμένες ἡμερομηνίες, πεθαίνει μέσα σ' ἕνα χρόνο. Βλ. ΑΛΠΙ, Π.Ταλέλλη, "Ἔθιμα, παροιμίες καί προλήψεις τοῦ χωριοῦ Μιστεγνῶν Λέσβου, Ἰωάννινα 1973, σ.19. Ἐπίσης Α.Γ. Βρόντη, Ροβλακά. Ἱστορ. καί λαογραφ. βιβλ. τε0χ.15, Ἀθήναι 1939, σ.125. Τό ἴδιο ἴσχυει καί γιά τή Ἀδριασι (πληρ. Γουλιέλμα Χρυσικοῦ, ἐτ.70), τόν Παλαμά-Καρδίττας κ.ά., ἄλλὰ καί γιά ἄλλους εὐρωπαϊκοὺς καί μή λαούς, ὅπως γιά τοὺς νότιους Ἰταίους τοὺς Βουλγάρους (βλ. Α. Strausz, Die Bulgaren, Ethnogr. Studien, Leipzig 1898, σ. 425), τοὺς Γερμανούς, τοὺς Ἑβραίους κλπ. (βλ. Negelein, Bild, Spiegel, σ.19). Ἐτή θεώρηση τῆς σκιάς ὡς φορέα τῆς ψυχῆς πρέπει νά ὀδηγήσῃ καί τό ἀχώριστο τοῦ ἦσκιου ἀπό τό ὀσμά, καθῶς καί ἡ ἀπόδοση κατά κάποιον τρόπο ἀπό τή σκιά τοῦ κεφα-

ματος του σώματος. Τό τελευταίο ισχύει καί για τό εἶδωλο, κού για τόν ἕδιο λό-
γο ταυτίστηκε μέ τήν ψυχή (βλ. Negelein, Bild, Spiegel, σ.22). Ἐς σημειωθῆ
ὅτι σέ ὀρισμένους λαούς για τήν ἀπόδοση τῶν τριῶν ἐννοιῶν ψυχή, ἡσκίος, εἶδωλο
ὑπάρχει μία καί ἡ αὐτή λεξη. Βλ. Negelein, ὁ.π. σ.12 καί Fielding, Mirror,
σ.76.

54. Negelein, Bild, Spiegel. σ.14, σημ.1.

55. Σπάνια ἡ ἐμφάνιση ἀγνοουμένων σημαίνει ὅτι αὐτοῦ εἶναι νεκροῦ (θεσσ.43) καί
γι' αὐτό οἱ ψυχές τους ἐμφανίζονται.

56. Πρβλ. Rabanus Maurus, De magicis artibus, PL. 110. 1098A: Est enim Hydromantia,
in aquae inspectione umbras daemonum evocare, et imagines ludificantes eorum vi-
dere, ibique ab eis aliqua audire". Ἐκίσης πρβλ. Agrippa, Occulta philos., Lib.
I, Cap. VI, p. IX.: "...daemonum aut animarum umbras se videre putant...".

57. Πρβλ. Κ. Τσαγγαλῆ, Ὁ Διγενής βοσκός στά τραγούδια τῆς Θεσσαλίας. Λαογραφία 29
(1974), σ.223, στ.6:

Νίκεε 'νι ἡσκίους τά πατά^{ΕΛ} κι ἀλησμονοῦν τ' ἄρνιά τους.

Ἐλ. καί σημ.6. ὁ.π.

58. Βλ. Röheim, Spiegelzauber, σ.112. 143-144. 169. 170-172, καί Hartlaub, Zauber
des Spiegels, σ.24.25 καί 127.

59. Πρβλ. συνταγή τοῦ Cod. Bononiensis, gr. 3632, f.347 τοῦ 15ου αἰ. στά AA.σ.584,1-23
(βλ. καί Delatte, Catoptromancie, σ.157), στήν ὁποία ὁ ἀρχιδιάβολος Μπελτζαμκύλ
(=Βεελζεβούλ) καλεῖται νά παρουσιαστῆ στόν καθρέφτη καί ν' ἀπαντήσῃ σέ ἐρωτήσεις.

60. Π.χ. "ἐν εἶναι νά πᾶν στήν Ἀμερική, θά ἴδοῦν τό βακόρι" (Πελ.5) ἢ, σύμφωνα
μέ ἄλλη πληροφορία "φέτο(=1939) εἶδανε κού περνάγανε στρατιῶτες καί λένε κῶς
θά γύνη πόλεμος". (ΚΕΛ. ἀρ.1378 Α, σ.144. Γ.Ταρσοῦλη, Ζιζάνι Πυλίας 1939).

61. Τίς σχετικές μελέτες του βλ. στή βιβλιογραφία.

V. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΥΔΡΟΜΑΝΤΕΙΑΣ ΤΗΣ ΚΑΤΟΠΤΡΟΜΑΝΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΥ ΤΟΥΣ ΜΕ ΤΟ ΑΝΑΚΑΛΗΜΑ ΝΕΚΡΩΝ ΚΑΙ ΖΩΝΤΑΝΩΝ

Στή συνέχεια εξετάζεται η κοινωνική θέση των φορέων των μαντικών ἐθίμων του θέματός μας, ἀλλά καί τῶν ἰδίων τῶν ἐθίμων αὐτῶν, δηλαδή ἡ λειτουργία τους, ὁ ρόλος καὶ αὐτὰ ἐπαιξάν ἢ καίζουν στή ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, ἡ ἀξία ἢ ἡ ἀπαξία καὶ τοὺς ἀπιδύεται, ἡ στάση καὶ τηροῦν ἢ τηροῦσαν ἀπέναντι σ' αὐτὰ οἱ διάφορες κοινωνικὲς τάξεις καὶ ὁμάδες, οἱ ἀκαίδευτοι ἢ λιγότερο μορφωμένοι, οἱ μορφωμένοι, οἱ γυναῖκες, οἱ ἀνδρες, τὰ παιδιά, τὸ Κράτος, ἡ Ἐκκλησία κλπ.

Γενικά μπορούμε νὰ ποῦμε πὺς τὰ εἴδη αὐτὰ τῆς μαντείας ἐξαιτίας τῆς ὁμοιότητος στοῦ τυπικοῦ καὶ στοῦ μαντικοῦ σκοποῦ τους εἶχαν (καὶ ἔχουν) τὰ πλαίσια μιᾶς κοινότητος, περὶ τοῦ κοινῆ, ἐνταῖα ἀπήχηση, ἡ ὁποία πάντως εἶναι διαφορετικὴ σὲ διάφορους χρόνους καὶ τόπους.

Ἄπο τὶς παραλλαγές μαντείας καὶ παραθέσαμε λέγες ἐπιζοῦν καὶ σήμερα. Παραδειγματὰ: Ἡε.4.7.8.-Μακ.5.6.12.-Θρ.9.10.13.-Θεσσ.16.27.28.32.44.45.52.54.-56.-Στ.-17.18.10.11.-ΒΣκ.4.5.6.7.-Πελ.6.50.54.57.61.62.63.65.69α.-Ἰόν.13.15.-Κυκλ.13.15.-Κρ.7α.7β.40.-ΜΑσΝ.10.14.

Καὶ ἀπο τὶς ζωντανές παραλλαγές οἱ περισσότερες ἔχουν ἀτονήσει (βλ. π.χ. Θεσσ.56.-Κυκλ.15) ἢ πῆραν ἄλλη μορφή ἢ πέρασαν σὲ ἄλλη κοινωνικὴ ὁμάδα. Ἔτσι π.χ. κάποτε τὸ πηγᾶδι ἀντικαταστάθηκε ἀπο λεκάνη ἢ ἄλλο δοχεῖο (Ἡε.8.-Β.Σκ.7.-Πελ.67α.67β.), ἐνῶ ἄλλοτε ἡ μαντεία κατέληξε νὰ ἀσκήται μόνο ἀπο γυναῖκες προχωρημένης ἡλικίας (Θεσσ.27.-Πελ.50). Τὴν κἀμψη αὐτὴ μπορούμε νὰ ἐντάξουμε βέβαια, γενικά, στὴν τύχη καὶ ἔχουν πάρα πολλὰ ἀπο τὰ παλιὰ ἔθιμα στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο. Ὅσσοῦ ὑπάρχουν καὶ ἰδιαίτεροι λόγοι καὶ συντέλεσαν στοῦ βαθμιαῖο μαρasmus καὶ τὴν ἐξασφάλιση τῶν μαντικῶν αὐτῶν ἐθίμων. Τοὺς λόγους αὐτοὺς ἐξετάζουμε στή συνέχεια.

α'. Ἡ πολεμικὴ ἐνάντια στή μαντεία, καὶ ἰδιαίτερα ἐνάντια στὴν ὑδρομαντεία, κατοπτρομαντεία καὶ νεκρομαντεία, καὶ ἀσκήθηκε στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο ἀπο ὀρισμένους συγγραφείς, ἐξέχουσες προσωπικότητες, ἀπο τὴν ἐπίσημη ἐξουσία καὶ ἀπο τὴν ἐκκλησία ἐπαιξε σπουδαῖο ρόλο.

Εἰδικὰ ἡ πολεμικὴ τῆς Πολιτείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἔχει μεγάλη παράδοση καὶ ζωὴ ἀξίζει νὰ γίνη ἐδῶ μιὰ ἱστορικὴ ἀναδρομή.

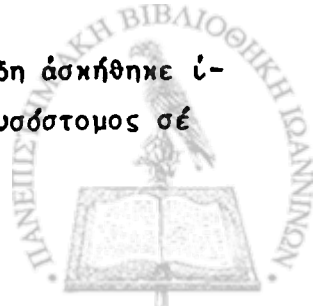
Σύμφωνα μὲ μαρτυρία τοῦ Αὐγουστίνου¹ ἡ ὑδρομαντεία καὶ ἡ νεκρομαντεία ἦσαν ἀπαγορευμένες στή ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία καὶ στήν προχριστιανικὴ ἐποχή. Προβλέπονταν μάλιστα γιὰ τοὺς παραβάτες αὐστηρές ποινές², ἰδιαίτερα γιὰ τοὺς νεκρομάντες, γιὰτὶ, γιὰ τὸ εἶδος νεκρομαντείας καὶ ἀσκοῦσαν-μὲ χρήση ἐτάματος "βλαιοθανάτου",

έπειδή δέν υπήρχαν πάντοτε βιαιοθάνατοι στή διάθεσή τους, δολοφονούσαν, κατά προτίμηση, μικρά άθώα παιδιά, σύμφωνα μέ μαρτυρίες ρωμαίων συγγραφέων³. 'Η κακή φήμη τών νεκρομάντεων καί τό φρικιαστικό τελετουργικό του εΐδους αυτού τής νεκρομαντείας συντέλεσε όπωσδήποτε στήν έγκατάλειψή του, ένώ επέζησε τό άλλο εΐδος, που συνδυάστηκε μέ τήν ύδρομαντεία κι έως μάλιστα ένισχυθήκε μετά τήν κάμψη του πρώτου εΐδους. Κακή φήμη όμως είχε στά βυζαντινά χρόνια καί ή λεκανομαντεία, γιατί πίστευαν πως γι' αυτή χρησιμοποιόταν τό πνευμα σφαγμένων μικρών παιδιών⁴. 'Αλλά καί τής κατοπτρομαντείας ή θέση δέν ήταν καλύτερη. 'Ήδη ο Μ. Κωνσταντίνος άπαγόρευε μέ κοινή θανάτου ανάμεσα σ' άλλα εΐδη μαντείας καί αυτήν, καί οι κατοπτρομάντεις, κρυσταλλομάντεις κ.τ.δ. θεωρήθηκαν υποκτοι μαγείας καί συνεργάτες του διαβόλου, που άνακαλούν κακά πνεύματα καί συνεργάζονται μέ "spiritus familiares"⁵. Σύμφωνα μέ μία καλή πληροφορία καί ή κατοπτρομαντεία ήταν άπαγορευμένη στό μεσαίωνα μέ παραδειγματικές ποινές. Σέ περίπτωση συναμιλλίας μέ τό διάβολο μέ τή βοήθεια κατοπτρομαντικής πράξεως προβλεπόταν ως κοινή ο θάνατος, ένω σ' άλλες περιπτώσεις ή φυλάκιση, ή έξορία κλπ., πράγμα που δείχνει τή μεγάλη διάδοση τής κατοπτρομαντείας στά χρόνια εκείνα⁶. Εΐδικού νόμου θεσπίζονται σέ εύρωπαϊκές χώρες ένάντια στήν ύδρομαντεία, κατοπτρομαντεία, κρυσταλλομαντεία καί νεκρομαντεία⁷. Δύκες καί καταδύκες σέ θάνατο κατοπτρομάντεων μαρτυρούνται τό 16ο καί 17ο αϊ. στή Γαλλία. Τό ΐδιο συμβαίνει καί στήν 'Αγγλία⁸. 'Ο δούκας Μαξιμιλιανός τής Βαυαρίας άπαγορεύει μέ νόμο τήν κατοπτρομαντεία καί κρυσταλλομαντεία, που παρ' όλα αυτά παίζουν σημαντικό ρόλο σ' όλόκληρο τό 17ο αϊ.⁹. Διάφοροι συγγραφείς του 15ου καί 16ου αϊ. κατοκολεμουσν στά έργα τους τή νεκρομαντεία καί κατοπτρομαντεία¹⁰ ή γενικά τή μαντεία που συνδέεται μέ τή μαγεία¹¹, ένω τό 17ο αϊ. οι θανατικές καταδύκες κατοπτρομάντεων, κρυσταλλομάντεων καί νεκρομάντεων είναι συνηθισμένες¹².

Μεγάλος αντίπαλος τών έξεταζόμενων έδω είδών μαντείας ήταν πάντα ή έπίσημη 'Εκκλησία, που άποδοκίμαζε όσα εΐδη μαντείας δέν είχαν ως βάση τήν παράδοση τής Βαλαϊκής Διαθήκης¹³. 'Ιδιαίτερα άποδοκίμαζονται τά εΐδη μαντείας που συνδέονται μέ τή μαγεία ή μέ τό άνακάλημα δαιμόνων, όπως όρισμένα εΐδη ύδρομαντείας τό Μεσαίωνα. 'Η πολεμική τής 'Εκκλησίας ένάντια στή δαιμονική μορφή τής ύδρομαντείας αρχίζει στά χρόνια του Αύγουστίνου. Τήν άφορμή είχε δώσει ή λαϊκή πίστη ότι στό νερό τής ύδρομαντείας έμφανίζονται "imagines deorum vel potius ludificationes daemonum" ή "umbrae daemonum"¹⁴. Μέ άλλα λόγια άφορμή στήν πολεμική αυτή έδωσε ο δαιμονικός χαρακτήρας που κένου του εΐδους ύδρομαντείας¹⁵, που συνιστάται από μαγικούς παύρους καί σολομωλικές καί άσκεΐται από μάγους.

Πολεμική ένάντια στήν ύδρομαντεία καί στά συγγενή τής μαντικά εΐδη άσκήθηκε ιδιαίτερα έντονα από τή μεσαιωνική 'Εκκλησία σ' όλη τήν Εύρώπη¹⁶. 'Ο Χρυσόστομος σέ

δυσόμιλεις του (εἰς Ματθαῖον 34η καὶ πρὸς Κολασσαεὺς 8η) βάλλει ἐνάντια στή νεκρὰ
μαντεία μιλώντας μέ ἀγανάκτηση γιὰ τὴν πίστη τῶν συγχρόνων του σ'αυτήν¹⁷. Τό ἴδιον
καὶ ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς¹⁸. Ὁ πόλεμος ὅμως κατὰ τῶν μάγων καὶ μάντεων γενικά,
πού ἐξαπολύθηκε ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τόσο στὸ Βυζάντιο¹⁹, ὅσο καὶ στή Δύση, εἰδικότερα
ὁ πόλεμος κατὰ τῆς ὑδρομαντείας, λεκανομαντείας καὶ κατοπτρομαντείας-οἱ σύνοδοι εἶ-
χαν συχνὰ νὰ καλαΐφουν ἐνάντια στοὺς speculagii²⁰, ὅπως καὶ γενικά ἐνάντια στοὺς
μάγους καὶ μάντεϊς²¹-δείχνει καθαρά τὴ μεγάλη διάδοση καὶ χρῆση τῶν μαντικῶν αὐτῶν
εἰδῶν σ' Ἀνατολή καὶ Δύση²².

Καὶ στὰ χρόνια μας ὅμως ἡ Ἐκκλησία καταφέρεται ἐνάντια στὴν ὑδρομαντεία²³, κα-
τοπτρομαντεία κ.τ.δ. Σύμφωνα μέ μιὰ πληροφορία οἱ ἱερεῖς χαρακτηρίζουν κάθε τέτοια
μαντική πράξη ὡς "ἁμαρτία" καὶ καθιστοῦν προσεκτικούς τοὺς ἐξομολογουμένους (Ἰόν.
18).

Ὁ δαιμονικός χαρακτήρας ὀρισμένων ὑδρομαντικῶν πράξεων, πού, ὅπως εἶδαμε, ἔ-
δωσε ἀφορμὴ στὴν Ἐκκλησίαν νὰ ἐπέμβῃ, ἐκεκτάθηκε ἢ καλύτερα ἀποδόθηκε ἀπὸ τὸ λαὸ
καὶ σέ περιπτώσεις ἀνακαλήματος τοῦ μελλοντικοῦ γαμπροῦ στὸ πηγάδι καὶ σ'αὐτὸ φαί-
νεται ὅτι πολὺ συνέβαλε ἡ προκαγάντα τῆς Ἐκκλησίας. Ἔτσι, σύμφωνα μέ μιὰ παρα-
λλαγή πηγαδοκατοπτρομαντείας, ὁ μελλοντικός γαμπρός ἐμφανίζεται "ἀνηθελὺς τοῦ θεοῦ
καὶ θεληματικῶς τοῦ διαβόλου", ὅπως λέγεται στή ἐκδόῃ, ἢ δέν ἐμφανίζεται καθόλου,
ἂν, τὴν ὥρα πού τὸν ζητεῖ ἡ νέα στὸν καθρέφτη, κἀνὴ τὸ σταυρὸ του (Κρ.30). Ἡ τε-
λευταία δέν πρέπει νὰ κρατᾶται πάνω τῆς τίποτε τὸ ἱερό, ὅπως σταυρὸ, εἰκόνισμα, φυ-
λαχτὸ κ.τ.δ., τὴν ὥρα τῆς μαντείας (Κρ.30.-Πελ.63).

Τὰ εἶδη μαντείας πού ἐξετάζουμε θεωροῦνται καὶ στὰ χρόνια μας, σύμφωνα μέ ὀ-
ρισμένες μαρτυρίες, "σατανικά πράγματα" (Κυκλ.8) ἢ "τοῦ πειρασμοῦ πράγματα, κὶ ὀ-
ποιος τὰ κἀνει χάνει τὴν ψυχὴ του καὶ δέν τὸν μεταλαβαίνει ὁ πατὴρ" (Κυκλ.2), κὶ ἡ
μαντικὴ τελετουργία "δαιμονική" (Στερ.3) καὶ μεγάλο ἁμάρτημα (Κρ.30) ἢ ἀπλῶς "ἁμαρ-
τία", ἐνῶ ἄλλοι δὲ συμφωνοῦν μέ τὸ χαρακτηρισμὸ αὐτὸ τῶν μαντικῶν πράξεων (Μακ.18)
Σύμφωνα μέ παραλλαγή μάλιστα ἀπὸ τὴν Λευκίμη τῆς Κέρκυρας (Ἰόν.13), ὅσοι μετέχουν
σὴν μαντικὴν πράξιν θεωροῦν ὅσους δέν παίρνουν μέρος ἁμαρτωλοὺς καὶ ἀνάξιους νὰ παρα-
κολουθήσουν τὴν τελετὴν, πράγμα πού δείχνει τὴν ἀντίδραση τῶν φορέων τῆς μαντείας
σὴν πολεμικὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ὡστόσο ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν μαντικῶν αὐτῶν ὡς "διαβ-
λικῶν" ἢ "δαιμονικῶν" κ.τ.δ., ἐπικρατεῖ ὄχι μόνο σὴν Ἑλλάδα ἀλλὰ γενικότερα στὸν
εὐρωπαϊκὸ χῶρο καὶ ἐνισχύεται ἀπὸ ὀρισμένους θρησκ. συγγραφεῖς, πού τὶς καταπολε-
μοῦν²⁴.

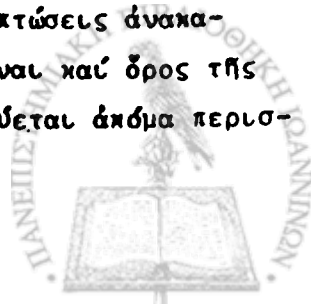
Εἶδαμε παραπάνω τὴν ἐχθρική στάση τῆς Ἐκκλησίας ἀέναντι στὰ εἶδη μαντείας
πού πραγματευόμαστε. Πρόκειται ὅμως γιὰ τὴν ἐπίσημη στάση τῆς. Γιατί παρ'ὅλα αὐτὰ
τὶς μαντείες αὐτὲς ἀσκοῦσαν κρυφὰ ἢ φανερά²⁵-καὶ ἀσκοῦν σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις
ὡς τὶς μέρες μας-ὄχι μόνο λαϊκοὶ χριστιανοί, ἀλλὰ καὶ κληρικοί, κατώτεροι καὶ ἀνώ-
τεροι²⁶.

Στή βυζαντινή εποχή αναφέρεται ως γνωστός λεκανομάντης ο πατριάρχης 'Ιωάννης ο Γραμματικός²⁷. 'Ακόμα καί ο όσιος 'Ιλαρίωνας αναφέρεται ότι άσκησε τήν ύδρομαντεία²⁸. 'Ανεπίσημα λοιπόν φαίνεται ότι υπήρχε μερικές φορές, αν όχι συνεργασία 'Εκκλησίας καί μαντείας-μαγείας στο πρόσωπο τών κληρικών μάντων, τουλάχιστο μιá άνοχή άπέναντι στη μαντεία παρά τήν είδωλολατρική προέλευσή της. Πηγαδομαντείες άσκούνται άλλωστε σε όρισμένες περιπτώσεις μόνο σε πηγάδια έκκλησιών ή μοναστηριών, (Μακ.4.-Κυκλ.9), στα "άγια πηγάδια", που τό νερό τους χρησιμοποιούταν καί ως "άγίασμα". "Αν οί μαντευόμενοι ήσαν καλού χριστιανού, έβλεπαν, σύμφωνα μέ μιá παραλλαγή πηγαδομαντείας, στην έπιφάνεια του νερού κάποιαν είκόνα (Μακ.24), ή, σύμφωνα μέ άλλη, τόν Προφήτη 'Ηλία. "Καί τόν βλέπουν στα νερά κοντά στην έκκλησιά του" (ΜΑσΝ.4). Τέτοιες έστιές ύδρομαντείας σε πηγές ή πηγάδια έκκλησιών έπαιζαν κάποτε τό ρόλο τών αρχαίων μαντείων, όπως π.χ. μέχρι πριν λίγα χρόνια τό "άγίασμα", δηλαδή τό πηγάδι μέ τό άγιασμένο νερό, του 'Αι-Γεώργη του Βαλαμύτη σε έρημική τοποθεσία της 'Αμοργου²⁹.

β'. 'Η παρακμή της μαντείας εξαλλου κρέκει να ένταχθί καί στη γενικότερη κάμψη του παραδοσιακού πολιτισμού, που παρατηρείται στους δυό τελευταίους αιώνες. 'Ο Διαφωτισμός στα τέλη του 18ου αι. έπηρεάσε τήν έθιμική παράδοση. 'Ο 19ος καί ο 20ος αιώνας όμως, μέ τήν πρόοδο τών επιστημών, είναι οί αιώνες τών μεγάλων αλλαγών. 'Η έθιμική παράδοση αρχίζει να υποχωρή. 'Ετσι π.χ. σε πολλά μέρη οί ύδραντλίες αντικαθίστανται τά πηγάδια, που σφραγίζονται, όποτε ή πηγαδομαντεία ή έξελίσσεται άναγκαστικά σε λεκανομαντεία (θεσσ.29)³⁰ ή εγκαταλείπεται (Μακ.7.-ΔΜΑσ.6). Φυσικά δέν είναι δυνατόν να μένουν άνοιχτά τά πηγάδια για χάρη της έθιμικής παράδοσης, άφου έπαφάν να έχουν τήν καλιά τους λειτουργία στη ζωή της κοινότητας.

Μέσα στα πλαίσια τών ραγδαίων μεταπολεμικών μεταβολών τοποθετείται καί ή χειραφέτηση της γυναίκας, που δέν έμπιστεύεται πια τήν έκλογή του συζύγου της ούτε στους γονείς της ούτε στη μούρα ή τήν τύχη. 'Η μεταβολή αυτή στην κοινωνική θέση της γυναίκας, που είναι ο κύριος φορέας τών μαντικών έθίμων της μελέτης μας, έπηρεάσε άποφασιστικά καί τά έθιμα αυτά. 'Η χειραφέτησή της όδήγησε στην εγκατάλειψη του άνακαλήματος του μελλοντικού γαμπρού μέ ύδρο-καί κατοκτρομαντικές μεθόδους καί στην άνάληψη προσωπικής πρωτοβουλίας στο πρόβλημα του γάμου, όπως παρατηρούν οί ίδιες οί γυναίκες, φορείς καλύτερα τών μαντικών αυτών έθίμων³¹.

γ'. 'Αλλος λόγος είναι ή ντροπή καί τό συναίσθημα μειονεκτικότητας που προκαλούνται από τή σημερινή πνευματική καί κοινωνική άνάπτυξη του κόσμου στους μαντευόμενους. Οί τελευταίοι δέν θέλουν να γίνουν θεατοί από άλλους, κυρίως του αντίθετου φύλου (πρβλ.Πελ.68), για να μην έκπλύνουν τά σχόλιά τους, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις άνακαλήματος του μελλοντικού συζύγου ή της συζύγου. 'Η μυστικότητα, που είναι καί όρος της μαντικής πράξης (Μακ.18.-Πελ.57) μερικές φορές πολύ άυστηρός³², ένισχύεται ακόμα περισ-

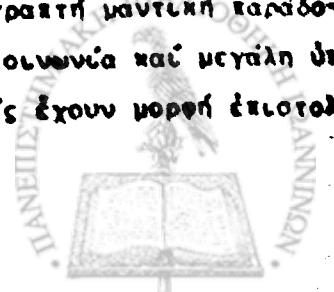

σότερο λόγω ντροπής τῶν μαντευομένων, καθώς τὰ μαντικά αὐτὰ ἔθλημα ἀτονοῦν, χάνουν τήν καλλιὰ αἴγλη τους καί παύουν νά γίνωνται πιστευτά στούς περισσοτέρους. Ἡ κίστη στά ἔθλημα εἶναι μιὰ ἀπ' τὴς σκουδαλιότερες δυνάμεις καὶ τὰ κρατάει ζωντανά. Ὅταν αὐτὴ ἀδυνατίσει ἢ χαθῆ, τότε καί τὰ ἔθλημα, ἂν δέν ἀνήκουν στά ὑποχρεωτικά καθήκοντα, πεθαίνουν³³. Στά μεταπολεμικά χρόνια ἀδυνατίζει ἡ κίστη στά μαντικά ἔθλημα, καὶ γι' αὐτὸ ἐγκαταλείπονται (ΜΑΘΝ.5)³⁴ ἢ τελοῦνται κρυφά (Πελ.57) ἀπὸ τοὺς τελευταίους ὀπαδούς τους. Οἱ λύγες κοπέλες καὶ τὰ διατηροῦν ἀκόμα κινδυνεύουν νά γίνουν ἀντικείμενα εἰρωνικῶν σχολίων (πρβλ. θεσσ.36)³⁵. Ἡ μυστικότητα αὐτὴ ὁμως ἐπέφερε μεταβολές σέ ὀρισμένες παραλλαγές τῶν μαντικῶν ἐθύμων. Ἔτσι π.χ.

1. Χρησιμοποιεῖται ἀκόμερο πηγάδι (Μακ.22.14.-Ρ Σκ.2) ἢ ἀντὶ γιὰ πηγάδι μιὰ λεκάνη ("Ἡκ.8³⁶.-Β.Σκ.7).
2. Τ' ἀγόρια τελοῦν τὴ μαντικὴ πράξη χωριστά ἀπ' τὴς κοπέλες. (Β.Σκ.7.-Πελ.68).
3. Ἡ μαντικὴ πράξη ἀσκεῖται ἀπὸ μιὰ μόνο κοπέλα, ἐνῶ οἱ ἄλλες περιμένουν τὴ σειρά τους κρυμμένες παράμερα (Πελ.58), ἢ ἀσκεῖται σέ κλειστό χώρο³⁷ κλπ.

Οἱ γενικοὶ αὐτοῦ λόγοι κάμφεως ἢ κλήρους ὑποχωρήσεως τῶν μαντικῶν συνθηκῶν ἐντείνονται ἢ χαλαρώνουν καί ἀνάλογα μέ τὴς ἰδιαίτερες συνθήκες καὶ ἐπικρατοῦσαν ἢ ἐπικρατοῦν σέ κάθε τόπο. Οἱ τοπικὲς ἀπαγορεύσεις τῶν μαντικῶν αὐτῶν τελετουργιῶν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία γιὰ τοὺς λόγους καὶ ἀναφέραμε (Πρβλ. θεσσ.20), ἢ ἀπὸ τὴν ἀστυνομία λόγω ἀτυχημάτων, πυλγμῶν, λιποθυμιῶν κλπ. (Πρβλ.Κρ.30)³⁸, ἔπαιξαν σκουδαλο ρόλο. Ἄλλωστε σέ ὀρεινὲς περιοχές καί γενικά ὅπου δέν ὑπάρχουν πηγάδια ἢ ὑδρομαντεία ἢ δέν κατέκτησε καθόλου ἔδαφος ἢ ἐπικράτησε ὡς λεκανομαντεία (φιαλομαντεία, σκυφομαντεία)

Ὡς πρὸς τοὺς φορεῖς τῶν μαντικῶν ἐθύμων μπορούμε νά κάνουμε τὴς ἀκόλουθες παρατηρήσεις: Ὀνομαστά ἱστορικά πρόσωπα, φιλόσοφοι, βασιλεῖς καί αὐτοκράτορες ἀσκήσαν μόνον ἢ μέ τὴ βοήθεια μάντεων καὶ εἶχαν κοντά τους³⁹ τὰ εἶδη αὐτὰ τῆς μαντείας ἢ παραλλαγές τους στὴν ἀρχαία, στὴ ρωμαϊκὴ, τὴ βυζαντινὴ καί νεώτερη ἐποχὴ στὴν Ἑλλάδα καί στὴν Εὐρώπη⁴⁰, ἀλλὰ καί στὴν Ἀνατολή⁴¹. Παρὰ τὴς κατὰ καιροὺς διώξεις τῶν μάντεων οἱ μαντεῖες αὐτὲς ἀποκτοῦν ὀπαδούς καί σέ κύκλους μορφωμένων⁴² καί παίξουν σημαντικό ρόλο στὴς ἀνώτερες κοινωνικὲς τάξεις, ἀκόμα μερικὲς φορές καί σέ βασιλικὲς ἢ αὐτοκρατορικὲς αὐλές⁴³. Ὑπῆρχαν εἰδικοὶ μάγοι καί μάντεῖς⁴⁴ καί σ' αὐτούς πρέπει νά ἀποδοθοῦν ἢ τουλάχιστο νά ἀναχθοῦν τὰ μαγικά βιβλία, οἱ σολομωνικὲς, καὶ μέ τὴς συνταγές γιὰ μαντικὲς καί μαγικὲς πράξεις ἐπηρέασαν ὡς ἓνα βαθμὸ τὴν ἐθιμικὴ μαντικὴ παράδοση. Μάγοι καί μάντεῖς-δέν ὑπῆρχε ἄλλωστε διάνκριση μεταξύ τους-ἔρχονταν σὶ Βυζάντιο καὶ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο κυρίως μέσω Κύπρου ἢ Συκελίας καί Κάτω Ἰταλίας. Αὐτοῦ πρέπει νά ἐπηρέασαν τοὺς Ἕλληνας μάγους καὶ ἔτσι καί τὴ γραπτὴ μαντικὴ παράδοση ὡς ἓνα σημεῖο. Οἱ μάγοι-μάντεῖς εἶχαν ἐξαιρετικὴ θέση στὴν κοινωνία καί μεγάλη ὑπελάληση. Σέ συνταγές μάλιστα μαγικῶν παύρων, ἀπ' τὴς ὁποῖες μερικὲς ἔχουν μορφή ἐπιστολῶν

ἀναφέρονται ἢ προσαγορεύονται ὡς βασιλεῖς⁴⁶. Δέ λείπουν βέβαια καί οἱ ἀπατεῶνες ὑδρομάντις⁴⁷, κατοπτρομάντις⁴⁸ καί νεκρομάντις⁴⁹, πού ἐκμεταλλεύονταν τούς ἀφελεῖς. Ἔσ σημειωθῆ ἐδῶ ὅτι ἡ παράδοση τῶν ἀπατεῶνων κατοπτρομάντεων συνεχίζεται καί σήμερα⁵⁰.

Στούς κύκλους τῶν μορφωμένων, στήν ἀνώτερη κοινωνία τοῦ Βυζαντίου, ἐπικρατεῖ ἡ λεκανομαντεία, τό εὐγενέστερο καί πλουσιότερο σέ τελετουργικά στοιχεῖα εἶδος τῆς ὑδρομαντείας⁵¹. Αὐτό φαίνεται τόσο ἀπό μαρτυρίες βυζαντινῶν συγγραφέων, πού ἀναφέρουν μόνο τή λεκανομαντεία, ὅσο κι ἀπό τίς συνταγές μαγικῶν πακύρων καί σολομωνικῶν, στίς ὁποῖες κυριαρχεῖ ἡ λεκανομαντεία (στίς σολομωνικές καί ἡ κατοπτρομαντεία, πού ὅπως φαίνεται ἀπασχόλησε ἀργότερα τούς μάγους), ἐνῶ ἡ ὑδρομαντεία σέ πηγᾶδι δέν ἀπαντᾷ.

Στίς αὐτοκρατορικές ἢ βασιλικές αὐλές ἀντικείμενο τῆς μαντείας ἦσαν ἀποτελέσματα μαχῶν, ζητήματα διαδοχῆς⁵² ἢ οἱ κίνδυνοι ἀπό ραδιούργους αὐλικούς⁵³. Κι ἐπειδή τά τελευταῖα ἔπρεπε νά τηροῦνται μυστικά, ἔπρεπε κι ἡ μαντεία νά γίνῃ κρυφά, πράγμα πού ἀκαίτητοσε χρήση δοχείου ἀντί γιά πηγᾶδι γιά τήν ὑδρομαντεία. Βλέπουμε ἐδῶ πῶς τό ἀντικείμενο τῆς μαντείας καθορίζει μερικές φορές καί τή μορφή της. Γιά τόν πολύ κόσμο τό ἀντικείμενο τῆς μαντείας εἶναι διαφορετικό, γιὰτί ἄλλα εἶναι τά προβλήματά του. Αὐτό εἶναι συνάρτηση καί τῆς κοινωνικῆς ὁμάδας, τοῦ φύλου καί τῆς ἡλικίας τῶν μαντευομένων. Γενικά μποροῦμε νά διακρίνουμε τίς ἑξῆς περιπτώσεις:

Οἱ ἀνύπαντρες κοπέλες μεντεῦνται κυρίως σχετικά μέ τό γάμο τους (ποῖόν θά πάρουν) καί μέ τήν ἀποκατάστασή τους (ποῖό τό ἐπάγγελμα τοῦ μελλοντικοῦ γαμπροῦ), γιὰτί αὐτό εἶναι τό κύριο πρόβλημά τους⁵⁴. Οἱ ἀνύπαντροι νέοι παίρνουν σπανιότερα μέρος σέ πέτοιες μαντείες, γιὰτί καί τό πρόβλημα τοῦ γάμου δέν τούς δημιουργεῖ ἀγχος, ἀλλά καί ἡ μαντεία δέν τούς ἐμπνέει τόση ἐμπιστοσύνη, ὅπως στίς κοπέλες⁵⁵.

Οἱ παντρεμένοι, ἄντρες καί γυναῖκες, ἐνδιαφέρονται γιά τό μέλλον γενικότερα, (τί θά τους συμβῆ στό μέλλον, ἄν θά ζήσουν ἢ θά πεθάνουν κλπ.). Οἱ γέροι, ἀνεξάρτητα ἀπό φύλο, ἐνδιαφέρονται κυρίως γιά τή θεά ἀγαπημένων νεκρῶν. Ἡ θεά νεκρῶν ἐνδιαφέρεται ὁμως ἰδιαίτερα ἐκείνους πού ἔχουν δικούς τους νεκρούς ἀνεξάρτητα ἀπό φύλο ἢ ἡλικία ἢ κοινωνική ὁμάδα καί κατάσταση, ὅπως ἡ θεά τῶν ξενιτεμένων ὅσους ἔχουν συγγενεῖς τήν ξενιτιά (Πρβλ. Β Σκ. 3α) καί ἡ θεά τοῦ ἀγνωστοῦ κλέφτη κυρίως ὅσους ζημίωσε ἡ λλοπή.

Πρέπει νά παρατηρηθῆ ὅτι οἱ ἀνύπαντρες κοπέλες παίρνουν μέρος σ' ὅλα τά εἶδη μαντείας πού πραγματοποιήσαστε ἐδῶ κι ὄχι μόνο στό ἀνάκαλημα τοῦ μελλοντικοῦ συζύγου. Τήν τελευταία περίπτωση οἱ παντρεμένες πολύ σπάνια παίρνουν μέρος καί κάλλι μόνο ὡς κλοῦ θεατές, δηλαδή ὡς παθητικοί φορεῖς τοῦ μαντικοῦ ἐθέμου.

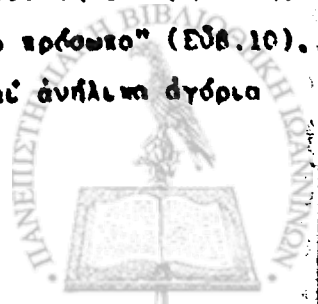

Τό ποσοστό τῶν ἀντρῶν κού συμμετέχουν στίς ἐξεταζόμενες μαντείες εἶναι μικρό. (Πρβλ. Θεσσ. 36.44.-Στερ. 19.-ΜασΝ. 14). Αὐτό ὀφείλεται στό ὅτι αἱ ἄντρες πιστεύουν λιγότερο στίς μαντείες (ΜασΝ. 14. Πρβλ. καί Θεσσ. 36). Οἱ γυναῖκες εἶναι οἱ καλύτεροι φορεῖς τῶν μαντικῶν ἐθίμων, γιατί τά πιστεύουν. Εἰδικά μάλιστα στήν περίπτωση τῶν μαντείων τῆς μελέτης μας, μπορούμε νά παρατηρήσουμε ὅτι οἱ γυναῖκες ὑπόκεινται εὐκολότερα σέ ὀπτασίες (Πρβλ. Θεσσ. 27) καί νομίζουν πῶς βλέπουν τοὺς ἀνακαλουμένους. Σ' αὐτό συντελεῖ καί ἡ μεγαλύτερη πίστη τους στήν παράδοση γιά τίς ψυχές κ.τ.δ., κού τίς κάνει νά περιμένουν ἀρκετὴν ὥρα, ὥσπου νά ἐμφανιστῇ ἡ ὀπτασία. Οἱ ἄντρες, ὅπως παρατηρεῖ πληροφορητριά μου, δέν ἔχουν τὴν ὑπομονή αὐτή (Θρ. 11). Εἶναι ἀξιοσημείωτο πῶς φορεῖς τῶν παραλλαγῶν κού ἐπιζοῦν ἀκόμα εἶναι κυρίως γυναῖκες. (Πρβλ. καί Πελ. 51). Ἀκόμα σέ παραλλαγές, ὅπου παίρνουν μέρος ἄντρες καί γυναῖκες, τό ποσοστό τῶν γυναικῶν, ἀνύπαντρων καί παντρεμένων κί ἀνεξάρτητα ἀπό ἡλικία, εἶναι μεγαλύτερο σέ σχέση μέ τό ποσοστό τῶν ἀντρῶν (Πρβλ. Θρ. 10.-Θεσσ. 20). Ὄταν τό ἀντικείμενο τῆς μαντείας δέν εἶναι αὐστηρά καθορισμένο ἀπ' τὴν παράδοση, οἱ παντρεμένες ἀνακαλοῦν τοὺς νεκροὺς συγγενεῖς τους ἢ κοιτάζουν νά ἴδουν τί θά τοὺς συμβῇ στό μέλλον, ἐνῶ οἱ ἀνύπαντρες ἀνακαλοῦν κυρίως τό μελλοντικό γαμπρό. (Θεσσ. 16.26α.26β.33.-Κυκλ. 13) Στίς περισσότερες παραλλαγές ὅμως ὁ σκοπός τῆς μαντικῆς-μαγικῆς πράξης εἶναι ἕνας, προκαθορισμένος ἀπό τὴν παράδοση καί κοινός γιά ὅλους, ὅσοι παίρνουν μέρος. Συνήθως αὐτός εἶναι ἡ τό ἀνακάλυψη νεκρῶν ἢ κί ὀ συχνά τοῦ μελλοντικοῦ συζύγου. Τό ἀνακάλυψη νεκρῶν ὅμως δέν ἔχει κί στίς παραλλαγές μας μαντικό χαρακτήρα, ὅπως εἶχε στήν ἀρχαιότητα, γιατί τοὺς νεκροὺς ἀνακαλοῦν οἱ συγγενεῖς τους γιά νά τοὺς ἴδουν, γιατί τοὺς "ἀποθύμησαν". Πρόκειται λοιπόν γιά ὑπόλειμμα νεκρομαντείας μέ διαφορετικὴ λειτουργία στό χρόνο μας.

Καί στήν περίπτωση αὐτή ὑπερσχύουν οἱ γυναῖκες καί μάλιστα οἱ ἀνύπαντρες, οἱ ὅποιες παίρνουν μέρος στή μαντικὴ πράξη ὄχι μόνο ὅταν πρόκειται γιά ἀνακάλυψη τοῦ μελλοντικοῦ γαμπροῦ, ἀλλά καί στό ἀνακάλυψη νεκρῶν (Θρ. 13.-Θεσσ. 34), ἐνῶ στήν περίπτωση τοῦ ἀνακαλήματος τοῦ μελλοντικοῦ συζύγου οἱ παντρεμένες ἀκουσιάζουν, ἀφοῦ ἄλλωστε δέν ἔχουν λόγο νά παρευρίσκωνται.

Σέ μερικές παραλλαγές ξεχωρίζει ἕνας "προεξάρχων", ἀρχηγός τῆς μαντικῆς τελετουργίας, κού μπορεί νά θεωρηθῇ ὡς ὁ μάγος τῆς ομάδας τῶν μαντευομένων. Οἱ ἄλλοι ἀκολουθοῦν τίς ὀδηγίες καί τίς ἐντολές του. Ὁ ἀρχηγός αὐτός πρέπει νά εἶναι ἡ ἢ κί ὀ μεγάλη τῆς ομάδας, κού ἀναλαμβάνει καί ὀρισμένες τελετουργικὲς πράξεις τῆς μαντείας (Σὺβ. 10.-Ἰόν. 15)⁵⁷ ἢ μίη κού "νὰ ἐξέρη νὰ τὰ πῆνη αὐτὰ" (Μακ. 7). Σύμφωνα μέ μίη παραλλαγή μάλιστα χρειάζεται καί γνώση εἰδικῶν μαγικῶν λόγων, κού "δέν μπορούν νά τῆ ποῦν σέ κινέναν, γιατί ὀστερα (τὰ μαγικά λόγια) χάνουν τὴ δύναμη αὐτή. Μόνον ὀταν ποντεύουν νὰ πεθάνουν, μπορούν νὰ τὰ ποῦν σ' ἕνα μόνο πρόσωπο" (Σὺβ. 10).

Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι σέ πολλές παραλλαγές συμμετέχουν καί ἀνήλικα ὀγόρια

καί κορύτσια (θεσσ.25.36.). Μιά παραλλαγή κατοκτροκηγαδομαντείας μάλιστα από τὰ Μανύκλια Καρυστίας Εὐβοίας, πού καλιότερα ἀσκοῦνταν κυρίως ἀπό γυναῖκες, "σὶ τὰ τελευ-
ταῖα χρόνια τείνει νὰ ἐξαλειφθῇ καί μόνο παιδιὰ τὴν κάνουν γιὰ τὸ καλὸ, ὅπως λένε,
ἢ ἀπὸ συνηθεῖα" (Εὐβ.10), ἐνῶ μιὰ ἄλλη ἀπὸ τὴν Ἀλόνησο Μαγνησίας "γίνεται καί σή-
μερα, ἀλλὰ ἡ ἐκδήλωση παίρνει παιγνιώδη χαρακτήρα" (Β Σκ.4). Στὶς περιπτώσεις αὐτές
παρατηροῦμε μεταβολὴ τῆς κοινωνικῆς θέσης τοῦ μαντικοῦ ἐθίμου, πρὶν αὐτὸ σβῆση τε-
λειῶς. Καί στὶς δύο περιπτώσεις πού παραθέσαμε ἡ μαντεία ἔχει χάσει τὸ καλὸ κύρος
της. Στὴν πρώτη μάλιστα πέρασε καί σ' ἄλλους φορεῖς, σ' ἄλλη κοινωνικὴ ομάδα (μικρὰ
παιδιὰ), ὅπως εἶναι γνωστὸ γιὰ πλῆθος ἄλλα ἔθιμα καί τραγούδια λατρευτικὰ κλπ.⁵⁸

Οἱ τελευταῖοι φορεῖς τῶν εἰδῶν μαντείας πού ἐξετάζουμε ζοῦν ἀκόμα. Οἱ μαντεῖες
ὅμως ἔχουν σταματήσει καί μόνο σέ μερικὰ μέρη, ὅπως εἶπαμε, διατηροῦνται, καί πάλι
ὄχι μὲ τὴν καλιὰ τους ζωντάνια. Στὸ παρελθόν ὅμως γνώρισαν μεγάλη διάδοση καί ἀκμὴ
κι ἔπαιξαν σπουδαῖο ρόλο στὴ ζωὴ ὅλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων καί ομάδων μὲ τὴν μιὰ
ἢ τὴν ἄλλη μορφή ἢ παραλλαγή. Ἀκόμα καί ἡ ζωγραφικὴ πῆρε μερικὰ ἀπ' τὰ θέματά της
καλιότερα ἀπὸ τὴν ὑδρομαντεία⁵⁹, κατοκτρομαντεία⁶⁰ καί νεκρομαντεία⁶¹. Τὸ ἀνα-
κάλημα ἄλλωστε τοῦ μελλοντικοῦ γαμπροῦ στὸν καθρέφτη βρῆκε ἀπήχησιν καί στὴν ποίηση⁶².

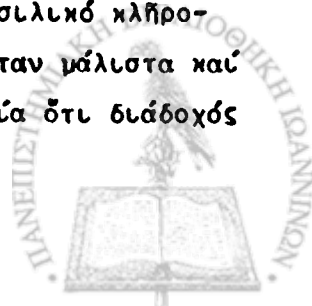

Σ η μ ε λ ώ σ ε ι ς

1. De civ. Dei, VII. 35.
2. Βλ. Hopfner, OZ. II. § 269, σ. 131.
3. Hopfner, Nekromantie, RE. XVI, 2. 2227, 4-22.
4. Κουκουλές, ΒΒΠ, τ. Α', II. σ. 175 καί σημ. 6
5. Panzer, Bayer. Sagen, σ. 288.
6. Negelein, Bild, Spiegel, σ. 27.
7. Stoll, Suggestion, σ. 386.
8. Delatte, Catoptromancie, σ. 92.
9. Haberland, Spiegel, σ. 335 καί Boehm, Lekanomantie, HDA. V. 1207, σημ. 1.
10. Έτσι π.χ. ο Nicolaus Dünckelspüher (1370-1433) στο β' μέρος (de preceptis decalogi) του βιβλίου του "Nycholai Dünckelspüher tractatus", Strassburg 1516, κατακολεμάει ανάμεσα σ' άλλα τήν "divinorum et mortuorum interrogatio" καί τήν κατοκτρομαντεία: Panzer, Bayer. Sagen, σ. 277.
11. Πρβλ. Wier, De praest. daemonum, II. Cap. XVI. p. 189.
12. Bolton, Modern Oracle, σ. 35.
13. Hartlaub, Zauber des Spiegels, σ. 121.
14. Boehm, Hydromantie, HDA. IV. 557.
15. Boehm, δ. κ., 564.
16. Boehm, Hydromantie, HDA. IV. 564 καί 574 σημ. 86, δειου καί σχετική βιβλιογραφία. Πρβλ. καί στήλη 566, σημ. 17. Έπίσης πρβλ. Hansen, Hexenverfolgung, σ. 584, (άρ. 144, 5 'Ιουλ. 1486, Köln). Ο πάπας Γρηγόριος ο 3ος μέ έγκύκλιο πρὸς τοὺς ἡγεμόνους καί τό λαό τῆς γερμανικῆς ἐπαρχίας ἀπαγορεύει τό 731 μεταξύ ἄλλων καί τό "fontium auguria" (Weinhold, Quellen, σ. 28), καί ἡ 'Ιερὰ Έξέταση ἐκδικάζει πρὸς πτώσεις ὑδρομάντεων καί κατοκτρομάντεων. (Röheim, Spiegelzauber, σ. 41).
17. Κουκουλές, ΒΒΠ, τ. Δ', σ. 206.
18. Κουκουλές, δ. κ. τ. Α', II. σ. 179.
19. Κουκουλές, ΒΒΠ, τ. Α', II. σ. 136.

20. Janet, *Névrotes*, τ.1, XI.σ.410. *Specularii* λέγονταν οί κατοπτρομάντεις, λεκανομάντεις καί οί "*speculorum diversa genera divinant*". Βλ. σημ.44 κίό κάτω.
21. Cunen, *Lécanomancie*, σ.237. 'Η "έν Τρούλλω" οίκουμενική σύνοδος καταφέρθηκε ένάντια στή μαντεία τοϋ κλήδονα: Βλ. θεοδ. Βαλασαμῶνος, *Κανόνες*, PG.137.741BC. Πρβλ. καί Delatte, *Catoptromancie*, σ.191 καί σημ.2.
22. Boehm, *Lekanomantie*, HDA.V.1207.
23. Έτσι π.χ. ό ήγούμενος Σαντορύνης άπαγόρεφε τό 1965 εζδος ύδρομαντείας κού τελούταν άπό καλόγερο μέσα σέ έκκλησία τοϋ 'Αι-Γιώργη τοϋ Βαλασαμίτη στήν 'Αμοργό. (Βλ. άρ.ΚΔΤσ.44 τής συλλογής μου, πλ.Μ.Νομικός,65. Κολοφάνα 'Αμοργου 1973), ένῶ τό 1923-24 έρεάς στόν Παλαμά-Καρδύτσας άπαγόρεφε τήν κηγαδομαντεία (θεσσ.20).
24. 'Ο Johann Hartlieb π.χ. χαρακτηρίζει τήν κατοπτρομαντεία, κρυσταλλομαντεία κ.τ.δ. ως έργα τοϋ διαβόλου (Hartlieb, *Verb. Kunst*, § 83,σ.51. § 86,σ.52. § 88,σ.53. § 89,σ.54. καί § 93,σ.56), ένῶ κατά τόν Cardanus (*De rerum varietate*, 532 κέ. 558): *Perspicuum est, non angelos aut daemones in urceis videri, sed spectra a daemonibus inmissa; infantes... sic audiunt voculas a pelvi*. Βλ. καί Ganszyniec, *Λεκανομαντεία*, RE.XII,2. 1887,47 κέ. καί Hopfner, *Nektromantie*, RE.XVI,2. 2227-2228.
25. Καί έρετες άλλων θρησκείων άσκοϋσαν τά ζδια ή ανάλογα εζδη μαντείας, όπως π.χ. οί έρετες τών Βαβυλωνίων, κού άσκοϋσαν έπίσημα τή λεκανομαντεία (Ganszyniec, *Λεκανομαντεία*, RE.XII,2. 1879,66 κέ.), οί έρετες στήν άρχαία 'Ινδία καί οί έρετες τής Αίγύπτου στά νεώτερα χρόνια (Janet, *Névrotes*, σ.409).
26. Για τό ρόλο τους σέ σχέση μέ τά έξεταζόμενα εζδη μαντείας βλ. παραπάνω κεφ.: Μέσα άναγκασμοϋ τών άνακαλούμενων, σ.149 καί τίς σημειώσεις 84-86 τοϋ ζδιου κεφαλαίου. Έκτίσης βλ. Boehm, *Katoptromantie*, HDA.IV.1102. Για έρετες κατοπτρομάντεις, κού άνακαλοϋσαν άγγέλους βλ. Hartlieb, *Verb. Kunst*, Kap.94. Πρβλ. καί τήν περίπτωση τοϋ καθολικοϋ άρχιεπισκόπου Lucas Gauricus (1475-1558), άστρολόγου καί κατοπτρομάντη, (φίλου τοϋ πάπα Παύλου τοϋ 3ου), κού κατά τή διαμονή του στήν αύλή τής Αίκατερίνης τών Μεδίκων στό Παρίσι λέγεται ότι έδειξε στήν τελευταία μέσα σέ καθρέφτη τοϋς διαδόχους τοϋ 'Ερρίκου 2ου μέχρι τόν 'Ερρίκο 4ο. (Kiesewetter, *Faust*, σ.39).
27. 'Ο 'Ιωάννης Γραμματικός, δάσκαλος τοϋ θεόφιλου καί πατριάρχης στά χρόνια τής βασιλείας τοϋ τελευταίου (834-843)-άνηκε άλλωστε καί κριν στό βασιλικό κληροήταν γνωστός ως μάγος καί κυρίως ως λεκανομάντης. Τόν συμβουλευόταν μάλιστα καί ό θεόφιλος, στόν όποιο ή πατριάρχης-μάγος προείπε μέ λεκανομαντεία ότι διάδοχός

του θά ήταν ο Βασίλειος (συνεχ. του Θεοφ. PG.109.136C-D και 169). Οί χρονογράφοι τόν θεώρησαν "της Θεοφίλου πλάνης υπαίτιον" (Ν. Παφλαγανός, 'Ιγνατίου βίος ήτοι άθλησις, PG.105.500C). Ο 'Ιωάννης άποτραβιδόταν σέ άπόμερο σκίτι του άδερφου του πατρίκιου 'Αρσαβήρ κι έκευ σ'ένα σκοτεινό υπόγειο άσκούσε, κατά τούς χρονογράφους, τή νεκρομαντεία, ήπατοσκοκία και λεκανομαντεία, χρησιμοκοιώντας ως medium κοπέλες και μοναχούς (Κεδρηνός, Σύνοψις ιστοριών, PG.121.1028C. Βλ. και Cunen, Léscapomancie, σ.242). Οί χρονογράφοι τόν όνόμασαν "'Ιαννην", "Σύμωνα" (γνωστά όνόματα μάγων. Πρβλ. Μ.Γλυκά, βίβλος χρονική, II. PG.158.300D.) και 'Υσλιλάν, δηλαδή πρόδρομο και συνεργάτη του διαβόλου. Κατά τόν καθηγητή Ι.Ε. 'Αναστασίου όμως ('Η κατάσταση της παιδείας εις τό Βυζάντιον κατά τήν διάρκειαν του θ' αιώνος", άνάτ. έκ του έορτιού τόμου Κυρίλλου και Μεθοδίου επί τῆ 1100ετηρίε, Θεσ/νίκη 1966, σ.50-51) πρόκειται για συκοφαντίες των χρονογράφων λόγω των εικόνομαχικών ιδεών του 'Ιωάννη Γραμματικού.

28. Κατά τό βίο του όσιου 'Ιλαρίωνα, αυτός έδειξε μέσα σ'ένα ποτήρι με νερό στον 'Ιταλικό τήν αίτία της άρρώστιας των αλόγων του. Ο 'Ιταλικός "εζδεν έν τῆ ύδατι τῆ έν ποτηρίῳ τούς ἔκπους και τόν στάβλον αυτού και τούς ήνιόχους και τά άρματα κῶς υπό της των έναντίων περιεργείας ήσαν καταδεδεμένοι". Βλ. Κουκουλέ, ΒΒΠ.τ.Α', II.σ.178-179.
29. Βλ. ΛΑΠΑ, άρ.7.σ.13.Μ.Κωβαίου, 1965-66. και ίδ. συλλ. ΚΔΤσ.44.ελ.Μ.Νομικός,65. Κολοφώνη 'Αμοργοσ 1973. Σύμφωνα με πληροφορία που χρωστῶ στη Ρηνιώ Γαβριήλ, 70, από τόν Πολιχνύτο Μυτιλήνης "όλοι οί χωριανού δεν τολμούσαν να κάνουν τίποτα, αν δεν πηγαίναν να ανοίξουν άγίασμα στον 'Αι-Γιώργη' και πολλά συνειπέσια δεν έφταναν μέχρι τέλους, αν δεν άνοιγαν άγίασμα κι αν δεν τά εύρισκε καλά τό άγίασμα. Έλεγαν ότι μέσα ο καλόγερος έβλεπε κάτι πράγματα σόν μαυρόκλα ή σκουπιδόκλα που έκαναν διάφορα σχήματα. Τώρα και ο καλόγερος αυτός έχει πεθάνει κι έχουν σφραγίσει τό άγίασμα".
30. Βλ. και κει: 'Η εξέλιξη του συνδυασμου ύδρομαντείας-νεκροαγωγής, σ. 112.
31. Σύμφωνα με παρατήρηση γριβς στην Τσαγγαράδα Πηλίου: "...τάρα τά κουρίτσια δεν έχ'νε άνάγκ' άπ'τούν γκαθρέφτ', για να ίδουν του γαμερό. Τούνη βρισκ'νε μαναχά τ'ς. Βάζ'νε τά μύνια, τά παντιλόνια κι βγαίν'νε στού παζάρ'. Κι έμεζς σκουτά-νουμασταν να ίδουμι κινός θα μας κάρ'." (Θεοσ.23).
32. Σε μετ' παραλλαγή μάλλιστα οί κοπέλες τελουν τή μαντική πράξη κρυφά κι άπ'τούς γονεζς τους (Στερ.15).
33. Πρβλ. και Wolfram, Brauchtumsforschung, σ.55.

34. Κατά τήν κληροφ. "...Τώρα όμως όσο κρεί ο κίρως πάλι κι αυτά που σοῦ 'πα μί τούν κλήδουνα... Μιτά τούν πόλιμου ἄλλαξι οὐ κόσμους' δέν πιστευ' κιά αυτά τά πράματα".
35. Πρβλ. ἐκόμα καί τά σχόλια μιᾶς πληροφορητριάς μου γιά τίς κοκέλες που πήγαν νά ἀνακαλέσουν τό μελλοντικό γαμπρό στό πηγάδι: "...πῆ'αν του μισιμέρ' - αυτά ἦταν κι κουμμάτ' κίό τριλλές ἀπ'οὔλις-πῆ'αν στοῦ πηγάδ'..." (ΔΜΑσ.6).
36. Κατά τήν πληρ. (ἔτος 1975): "Ἀκόμα τό κάνουν στά πηγάδια καί στή λεκάνη. Στή λεκάνη ὅσες κοκέλες δέν θέλουν νά τίς δῆ ὁ κόσμος..."
37. Κυρίως ἡ κατοπτρομαντεία. Σ'αυτό όμως συντελεεῖ ἐδῶ κυρίως ἡ γύμνωσι που ἐπιβάλλεται ὡς ὄρος.
38. Κατά τήν πληροφορία "ἐάν ἡ νέα δέν πρόκειται νά παντρευτῆ, θά ἰδῆ ἐντός τοῦ καθρέφτη τόν τάφον της ἀνοιχτόν. Ὅσες τόν ἴδουν συνήθως μένουν στόν τόπο ἄψυχοι... καί ἀπαγορεύεται ἐξ ἄλλου ἐκ τῆς ἀστυνομίας λόγφ τῆς καταχρήσεως καί τῆς προκλήσεως πολλῶν θανάτων". Κατά τήν ἐφημ. "Ἀκρόπολις" τῆς 22 Ἰουν.1936, ἄρθρο: 'Ο χθεσινός "κλήδουνας" στό Φάληρο: "... Ἡ ἱστορία τοῦ ἐθύμου ἀναφέρει ἀκόμη ὅτι ἐθρηνήθησαν ἄλλοτε καί δυστυχήματα. Τά κορίτσια ἐζαλίζοντο καί ἔκεφταν μέσα στό πηγάδι, ὥστε οἱ ἀφελεῖς νά πιστεύουν πῶς τά ξωτικά ρίζαν τήν κοκελιά στό νερό".
39. Boehm, Hydromantie, HDA.IV.551.
40. Τήν ὑδρομαντεία ἀναφέρεται ὅτι ἄσκησε ὁ Πυθαγόρας. Αὐτόν ὑκονοεῖ ὁ Faust, κατά τή γνώμη ὀρισμένων ἐρευνητῶν, ὅταν θεωρῆ τόν ἑαυτό του ὡς "in hydra arte secundus". Boehm, Hydromantie, HDA.IV.565, σημ.7 καί Bolton, Modern Oracle, σ.32. Ὁ Didius Julianus (193 μ.Χ.) ἄσκησε κατά τόν Spartianus [vita Didii Juliani 7,10 (Scriptores Historiae Augustae, ἔκδ. Peter.133)] τήν κατοπτρομαντεία (βλ. καί Boehm, Katoptromantie, HDA.IV.1100 καί Ganschinetz, Κατοπτρομαντεία, RE.XI,1. 28,28 κέ., καθώς καί Du Cange, Gloss., λ.Specularii.). Στούς βυζαντινοὺς χρόνους ἡ λεκανομαντεία ἦταν ἡ κατ'ἐξοχήν μαντεία, που παραμέρισε σιγά-σιγά τ'ἄλλα εἶδη μαντείας στό Βυζάντιο. (Ganszyniec, Λεκανομαντεία, RE,XII,2. 1888). Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες, ὅπως ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνός (βλ. Ν.Χωνιάτη,Βασιλεῖα Ἀνδρ.Κομνηνοῦ 2,θ',PG.139. 697. Ἐκδ. Bekk.σ.440) καί ὁ Θεόφιλος (βλ. Κεδρηνός, PG.121. 1012) ἄσκοῦν τή λεκανομαντεία, γιά νά προβλέφουν τό διάδοχό τους. Ὁ Φραγκίσκος Α' καί ἡ Αἰκατερίνη τῶν Μεδίκων λέγεται ὅτι χρησιμοποιοῦσαν εἰδικά κατασκευασμένους καθρέφτες γιά ν'ἀποκαλύπτουν τά μυστικά τῆς πολιτικῆς, τίς ραδιουργίες καί συνωμοσίες τῶν ἐχθρῶν τους. (Janet, Nénroses, σ.410, Kiesewetter, Faust, σ.39 καί τοῦ Ἰδίου, Occultismus, II.σ.364, Röheim, Spiegelzauber, σ.111). Ὀνομαστοὶ κατοπτρομάντεις ἦσαν ὁ Ἰταλός φιλόσοφος τοῦ 15ου αἰ. Pico della Mirandola (1463-1494), καθώς καί

ὁ γάλλος φυσικός Jean Fernel. (Βλ. Bolton, *Modern Oracle*, σ.32). Τέλος τῆ νεκρομαντεία ἄσκησαν ὁ "Ἀππιος Κλαύδιος (Κατὰ τόν Κικέρωνα, *Tusc. I*, 37) καί ὁ αὐτοκράτορας Καρακάλλας (211-217). 'Ὁ τελευταῖος "... ἐπιστέλλει Ματερνιανῶ τινι... κελεύει δέ αὐτῷ μάγων τοὺς ἀρίστους ζητήσαντι νεκυῖα τε χρησάμενον μαθεῖν περὶ τοῦ τέλου τοῦ βίου αὐτοῦ, καί μή τις ἄρα ἐπιβουλεύει τῇ ἀρχῇ..." Βλ. Ἡρωδ. Ἱστορ. IV, 12. Σκοπὸς τῆς νεκρομαντείας, ὅπως καί τῆς κατοπτρομαντείας, στὰ χέρια βασιλιάδων ἢ αὐτοκρατόρων εἶναι ἡ πρόβλεψη τοῦ θανάτου τους καί τῶν διαδόχων τους. (Horfner, *Nekromantie*, RE XVI, 2, 2228, 34-60).

41. Βλ. καί Boehm, *Hydromantie*, RE. IX, 1. 80, 43-46.

42. Boehm, *Hydromantie*, HDA. IV. 557-558.

43. Οἱ Σεΐχηδες τῆς Ἀραβίας ἄσκησαν τῆ σκυφομαντεία καί σχεδόν ὅλοι οἱ βασιλιάδες τῆς Ἀνατολῆς ἄσκησαν τῆ λεκανομαντεία στίς αὐλές τους σχεδόν ὡς τό Μεσαίωνα. Ἡ λεκανομαντεία εἶχε καί πολιτική σημασία, γιατί, ἐκτός ἀπό τίς ἰδιωτικές ὑποθέσεις, ἀποφασίζονταν ἀνάλογα μέ τό μαντικό ἀποτέλεσμα ἀκόμα καί οἱ ἐκστρατεῖες. (Ganszyniec, *Λεκανομαντεία*, RE. XII, 2. 1886, 65 κέ.).

44. Τέτοιοι ἦσαν οἱ *Specularii*, "Magi, qui rerum quaesitarum figuras in speculis politis exhibent. Κατοπτρομάντεις" κατὰ τόν Du Cange (*Gloss. med. et inf. Lat.*, λ. *specularii*). Τέτοιοι ἦσαν καί οἱ αὐλικοὶ μάντεις βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ὅπως ὁ ἑβραῖος Ζαμβρίας, (Βλ. καί Μ. Γλυκᾶ, βίβλος χρονική, II. PG. 158. 300 D.), ὁ Σῆθ (Πρβλ. Ν. Χωνιάτη, Βασιλεία Ἀνδρ. Κομνηνοῦ, PG. 139. 679 D. - 700 A.), καθὼς καί ὁ Ἰωάννης ἢ Ἰαννῆς, λεκανομάντης καί νεκρομάντης, δάσκαλος τοῦ αὐτοκράτορα Θεόφιλου, καί στὰ χρόνια τῆς βασιλείας του ἔγινε καί πατριάρχης. (Βλ. Ν. Παφλαγόνος, Ἰγνατίου βίος ἦτοι ἄθλησις. PG. 105. 500 C.). Βλ. ἐπίσης Ganszyniec, *Λεκανομαντεία*, RE. XII, 2. 1883-1884).

45. Cunen, *Lécanomançie*, σ. 237. Ἦδη ὁ Ἀκουλῆος (*Metam.* II, 28) κάνει λόγο γιά αἰγύπτιο μάντη (propheta), καί τέλεσε νεκρομαντεία στή Λάρισα. "... Zatchas adest Aegyptius propheta primarius, qui mecum jam dudum grandi praesidio, pepigit reducere paulisper ab inferis spiritum corpusque istud postliminio mortis animare". Γιά ἀνατολίτες μάντεις στήν Εὐρώπη πρβλ. καί Boehm, *Hydromantie*, HDA. IV. 551.

46. Πρβλ. Pap. Paris (*Bibl. Nat. Suppl.* gr. 574) σειρ. 1928 - 1929:

Ἄγωγῆ Πύττος βασιλέως ἐπὶ κιντὸς σκύφου (PGM. τ. 1. σ. 132) καί σειρ. 2006: Πύττος ἄγωγῆ. "Βασιλεῦ Ὅσδνῃ Πύττος χαίρειν..." (PGM. τ. 1. σ. 134), δεῖν πρόκειται γιά τὸ θεσσαλὸ μάγο Πύττυ (Πρβλ. δ. κ. σειρ. 2140: Πύττος θεσσαλοῦ ἀνδρῆσις) καί τὸ μάγο Ὅσδνῃ. Βλ. καί Horfner, OZ. II. § 250, σ. 124.

47. Βλ. Ἰακωλῦτου, Τοῦ κατὰ πασῶν αἰρέσεων ἐλέγχου βίβλος Δ', 35 (Ἐκδ. Λεipzig 1916).

48. Fielding, *Mirror*, σ. 83. Τό Μεσαίωνα οἱ μάγισσες χρησιμοποιοῦσαν καθρέφτη μέ μαγία

κούς σκοπούς, για να βλάψουν όποιους ήθελαν και ειδικότερα να προξενήσουν την pestis particularis. Βλ. Bolton, Modern Oracle, σ.34.

49. 'Ιππόλυτος, δ.π., Δ', 41 και Hopfner, OZ.II.S 376, σ.162-163 και του ίδιου, Nekro - mantie, RE.XVI, 2.2231-2232.
50. Το 1974 έπισκέφτηκα μια κατοπτρομάντισσα στην Ξηροκρήνη Θεσσαλονίκης. Κοιτάζον- τας σ'έναν ειδικό καθρέφτη προέλεγε τάχα την τύχη κυρίως σέ απογοητευμένες κοπέ- λες ή άπατημένες συζύγους, στις όποιες μάλιστα έδινε και βότανα για να ... ξανα- γυρίση ο άπιστος σύζυγος.
51. Πρβλ. και Boehm, Lekanomantie, HDA.V.1206.
52. Πρβλ. και Boehm, Hydromantie, HDA.IV.551.
53. Πρβλ. και σημ.40.
54. Αυτό ήταν τό πρόβλημα των γυναικων ήδη από την αρχαία έποχή. Πρβλ. 'Αριστοφ. Λυσιστρ. 596-597:
της δέ γυναικός μικρός ο καιρός, καν τούτου μή 'πιλάβηται
ούδείς έθέλει γήμαι ταύτην' όττευομένη δέ κθήται.
55. Έτυχε μάλιστα μερικές φορές ν'άκουσω από άντρες για τίς μαντείες των γυναικων ότι "αυτά είνι γ'υνικίσια πράματα" ή "αυτά είνι γ'υνικίσια λόγια" ή "γ'υνικίσια κουβέντια". Είναι χαρακτηριστική άλλωστε για την εύκολοπιστία των γυναικων στις μαντείες ή παροιμιώδης φράση στον Παλαμά-Καρδίτσα για ότιδήποτε δέν είναι αλη- θινό: "Αυτά τά λέν τά κουρίτσια στα κλήδουνα".
56. 'Αερίζει να σημειωθή έδω ότι σέ παραλλαγή πηγαδοκατοπτρομαντείας από τή Μαυριά Μεγαλουπόλεως 'Αρκαδίας (Βλ.Πελ.30) οι κοπέλες που έχουν "φράχτη", δηλαδή μεγα- λύτερη αδερφή άνύπαντη, δέ βλέπουν τίποτε στον καθρέφτη. 'Ο άγραφος νόμος που συντελοοσε καλύτερα να μένουν και οι μικρότερες αδερφές άνύπαντες, αν δέν "έβγαλνε τό τυχερό" της μεγαλύτερης, έπηρεάζει έδω και τή μαντεία μέ ανάλογο τρόπο συντελώντας 1) στο να παίρνη μέρος στη μαντεία συνήθως μόνο ή μεγαλύτερη κοπέλα κάθε ούκογένειας και 2) στο να μην έχουν όπτασίες οι μικρότερες αδερφές σέ περίπτωση που έπιχειρουν κι εκείνες να ύδουν κατά τον ύδιο τρόπο τό μελλοντι- κό σύζυγο. Αυτό συμβαίνει φυσικά, γιατί έπηρεασμένες από τον άγραφο νόμο, που αναφέραμε, δέν πιστεύουν ότι θα έχουν όπτασίες και ή έλλειψη πίστης δέ βοηθάει στην αύθυκοβολή και στη δημιουργία όπτασιων.
- Στην παραλλαγή αυτή ('Ιόν.15) από την κάτω Γαρούνα Κέρκυρας ή πιο μεγάλη απ'τίς μαντευόμενες κρατάει την καθρέφτη, άπαγγέλει τό πρώτο μισό της έπίκλησης, που

τή συνεχίζουν ύστερα οι άλλες, και δείχνει τό μελλοντικό γαμπρό της κάθε ένδοξη φερόμενη στο νερό του πηγαδιού.

58. Βλ. καί Κυριακίδου, Λαογραφία, σ.61 κέ.

59. Πρβλ. Boehm, Hydromanteia, RE.IX,1. 84,25 κέ.

60. Hartlaub, Zauber des Spiegels. 6. Kapitel: Der magische Spiegel in der Malerei σ.118 κέ.

61. Hopfner, Nekromantie, RE.XVI,2. 2233,26 κέ.

62. Βλ.Κ.Παλαμά, Τά τραγούδια της πατρίδος μου, "Ο καθρέφτης τ' 'Αι Γιαννιού" ("Απαντα, 'Αθήνα 1886, τ.1,σ.66-70) καί Γ.Σεφέρη, Ποιήματα ('Αθήνα 1976). 'Ημερολόγιο Καταστρώματος Α'. ('Ο κ.Στράτης ὁ θαλασσιλός, Β') "Φωτιές του 'Αι-Γιάννη" σ. 109-110.

Ε Π Ι Μ Ε Τ Ρ Ο Α'

ΟΙ ΠΑΛΙΟΤΕΡΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟ ΥΔΡΟΜ.ΚΑΙ ΚΑΤΟΠΤΡΟΜΑΝΤΕΙΑΣ ΜΕ ΤΗ "ΝΕ-
ΚΥΟΑΓΩΓΗ" ΚΑΙ ΤΗ ΝΕΚΡΟΜΑΝΤΕΙΑ. ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ "ΝΕΚΥΟΜΑΝΤΕΙΑ".

Τά ύδρομαντικά καί κατοπτρομαντικά έθιμα στήν Ελλάδα έχουν μεγάλη παράδοση. "Ήδη ό Πυθαγόρας λέγεται ότι άσκησε τήν ύδρομαντεία¹, ένώ τό άμφιύβητούμενο χωρίο τοϋ 'Αριστοφάνη² άφορ ά μάλλον κατοπτρομαντεία . 'Ο Παιισανίας άλλωστε άναφέρει εΐ -
δος ύδροκατοπτρομαντείας για τήν πρόβλεψη τής τύχης τών άσθενών στήν Πάτρα. Κατά τήν περιγραφή του³: "...τοϋ δέ άλσους ύερών έχεται Δήμητρος· αϋτη μέν καί ή παΰς έστάσι, τό δέ άγαλα τής γής έστι καθήμενον. Πρό δέ τοϋ ύεροϋ τής Δήμητρος έστι πηγή· ταϋτης τά μέν πρός τοϋ ναοϋ λϋθων άνέστηκεν αίμασιιά, κατά δέ τό έκτός κάθο-
δος ές αϋτήν πεποιήται. μαντετον δέ ένταϋθα έστιν άφευδές, οϋ μήν έπί παντί γε πράγματι, αλλά έπί τών καμνόντων. κάτοπτρον καλωδύ τών λεπτών δήσαντες καθίδου, σταθμώμενοι μή πρόσω καθικέσθαι τής πηγής⁴, άλλ' όσον έπιφάσαι τοϋ ύδατος τῆ κύκλῳ τοϋ κατοπτρου. τό δέ έντεϋθεν εύξάμενοι τῆ θεῶ καί θυμιάσαντες εΐς τό κά-
τοπτρον βλέπουσι· τό δέ σφισι τόν νοσοϋντα ήτοι ζώντα ή καί τεθνεωτα έπιδεικνυ-
σι". 'Αξίζει έδῶ νά ύπογραμμισθῆ ό χθόνιος χαρακτήρας τοϋ "άφευδοϋς μαντείου", κού τονίζεται μέ τά άγάλματα τών χθόνιων θεοτήτων. Παρόμοιο ύδρομαντετο άφιερω-
μένο στό θυρεά 'Απόλλωνα ύπήρχε κοντά στήν πόλη Κυάνεια τής Λυκίας. Κατά τόν Παι-
ισανία στήν πηγή τοϋ χρηστηρίου αϋτοϋ άντικατοπτριζόταν ότιδῆποτε ήθελε κανείς⁵ νά ύδῆ.
'Ανάλογη πηγή ύπήρχε κατά τόν ζόλο συγγραφέα (3,25,8) καί στό Ταύναρο⁶. Στίς πε-
ρικτώσεις αϋτές όμως πρόκειται για άπλή ύδρομαντεία (πηγομαντεία), ένώ στήν προη-
γούμενη περίπτωση τής Πάτρας για συνδυασμό ύδρομαντείας καί κατοπτρομαντείας.

Εΐδος συνδυασμοϋ πηγαδομαντείας-κατοπτρομαντείας άφορ καί μία μαρτυρία τοϋ Λουκιανοϋ (2ος αΐ.μ.Χ.) στόν Α' λόγο τής "άληθοϋς ίστορίας" του: Πάνω άπό ένα ύ-
βαθο πηγάδι ήταν τοκοθετημένος ένας κολύ μεγάλος καθρέφτης. "Όταν κατέβαινε κα-
νεΐς στό πηγάδι, άκουγε όλα, όσα λέγονταν πάνω στή γῆ· όταν κοζταζε στόν καθρέ-
φτη έβλεπε όλες τίς πόλεις κι όλους τοϋς λαούς, σάν νά ήταν παρών⁷. 'Εδῶ πρόκει-
ται για ένα συνδυασμό "τηλεακουστικῆς" καί "τηλεοράσεως". Τό τελευταίο έχει σχέ-
ση μέ τοϋς κερύφημους "μαγικούς καθρέφτες", μοτίβο συχνό σέ παραμύθια καί παραδό-
σεις.

Συνδυασμός πηγομαντείας-κατοπτρομαντείας, όπως στήν Πάτρα, μαρτυρείται καί σέ
μαντική συνταγή τοϋ Codex Bezae Cantabrigiae gr.3632 τοϋ XV αΐ.μ.Χ.(f.349)⁸. Παρόμοια

μέ αυτή είναι και μία συνταγή ύδροκατοκτρομαντείας του Cod.Papir. gr.2419 του XV αί.(ff.199 και 249)⁹, στην οποία όμως τη θέση της πηγής έχει πάρει δοχείο (λεκανομαντεία), ενώ το αντικείμενο της μαντείας μπορεί να είναι οτιδήποτε.

Η εμφάνιση της μορφής αρρώστου, όπως περίπου στο ύδρομαντείο της Πάτρας, είναι γνωστή και στην εποχή μας στην έθιμική πηγαδομαντεία με πολύ πιο απλουστευμένο τυπικό. Σύμφωνα με μία πληροφορία π.χ. από τον Πύργο της Ήλειας "είς τό πηγάδι πηγαίνουν οι κοπέλλες άνήμερα των Άγίων Άποστόλων και του Άγίου Ιωάννου του Ριγανᾶ, κουκουλώνονται και κοιτάζουν μέσα είς τό πηγάδι" ο,τι είχαν υπ'όφιν των (ή άρρωστο ή τόν ποθούμενον σύζυγον) βλέπουν άναλόγως" (Πελ.14α). Πρόβλεψη θανάτου άσθενούς αναφέρεται και σε άλλη πηγαδομαντεία με την οποία προβλέπεται κυρίως ο μελλοντικός σύζυγος (Εΰβ.1).

Ο συνδυασμός ύδρομαντείας και κατοκτρομαντείας με τις ποικίλες μορφές του, τόσο συχνός στα νεοελληνικά μαντικά έθιμα, είναι, όπως είδαμε, άρκετά παλιός. Παλιός όμως είναι και ο συμφορμός και η σύγχυση της ύδροκατοκτρομαντείας με τη "νεκυοαγωγή" και "νεκρομαντεία"¹⁰. Ο Τζέτζης (12ος αί.μ.Χ.) σε σχόλιο στο Λυκόφρονα έξηγει τό ανακάλημα της ψυχής του Τειρεσία από τόν Όδυσσέα (Όδ.λ 23 κέ.) ως λεκανομαντεία¹¹. Σύμφωνα με άλλο σχόλιο του Τζέτζη "Φιλόστρατος έν τους Έρωτικος λέγει, ψυχαγωγία χρησάμενον έν Ίθάκη τόν Όμηρον ήγουν λεκανομαντεία τη παλαιᾶ την Όδυσσέως ανάξει ψυχήν"¹². Ο σχολιαστής ταυτίζει έδώ προφανώς τη νεκυομαντεία με την ύδρομαντεία, είδικότερα τη λεκανομαντεία, την οποία θεωρεί "παλαιά" και ανάγει στην όμηρική εποχή. Ο συμφορμός λεκανομαντείας-νεκρομαντείας ήταν τόσο γνωστός στα χρόνια του Τζέτζη, ώστε η αναφερόμενη από τό Φιλόστρατο¹³ ψυχαγωγία¹⁴ να έρμηνεύεται από τόν πρώτο ως "παλαιά λεκανομαντεία"¹⁵. Αυτό έπιτρέπει την υπόθεση ότι ο συνδυασμός λεκανομαντείας-νεκυομαντείας συνυπήρχε ίσως με τό έπίσημα κοντά σε ποταμούς, λίμνες και πηγές ύπάρχοντα "νεκυομαντεία"¹⁶. Για την υπόθεση όμως αυτή δεν διαθέτουμε άδιάσειστα τεκμήρια. Όστόσο είναι βέβαιο ότι ο συνδυασμός ήταν ήδη γνωστός τουλάχιστον από τους αυτοκρατορικούς χρόνους (ίσως όμως και από τους έλληνιστικούς) και συνέχισε να άσκηται και στους βυζαντινούς αλλά και στους νεοελληνικούς χρόνους - τουλάχιστο με τη μορφή της νεκυοαγωγής - ως τό χρόνια μας. Αυτό φαίνεται από διάφορες μαρτυρίες, όπως π.χ. του Προκέρτλου (50 - μετά τό 16 π.Χ.)¹⁷, του Άρκοκρατίωνα¹⁸ (τό έργο του γράφηκε στην αυτοκρατορική, αναφέρεται όμως έν μέρος και στην έλληνιστική εποχή)¹⁹, του Πλύνλου (23 ή 24 - 79 μ.Χ.)²⁰ του Ψευδομανέθωνα²¹ (έρθκειται για έργο του 4ου αί. μ.Χ., που άποδόθηκε στο Μανέθωνα)²², του Αύγουστίνου (354 - 450 μ.Χ.)²³, του Ιουδωπου της Σεβίλλης (περίπου 560 - 636)²⁴ κ.ά.

Ἐὰς σημειωθῆ ὅτι συνύπαρξη καὶ συμφυρμό ὑδρομαντείας (εἰδικῆ λεκανομαντείας) καὶ "νεκροαγωγῆς" βρίσκουμε καὶ σέ μερικές συνταγές μαγικῶν πατύρων²⁵ καὶ σολομωνικῶν²⁶.

Οἱ μαρτυρίες ποὺ παραθέσαμε δὲ διασαφηνίζουν ἂν ὁ ἐξεταζόμενος συνδυασμὸς ὑδρομαντείας-νεκρομαντείας τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων (30 π.Χ.-300 μ.Χ.) ἀφορᾷ μόνον τὴ λεκανομαντεία ἢ καὶ τὴν ὑδρομαντεία γενικότερα (πηγαδ)ομαντεία²⁷. Τὸ ἀνακάλυμμα ὅμως νεκρῶν σέ πηγὰδι πρέπει νὰ προηγήθηκε ἀπὸ τὸ ἀνακάλυμμα σέ λεκάνη, γιὰ τὴν πηγὰδι, ὡς εἴσοδος στὸν κάτω κόσμον, στὴν κατοικία τῶν νεκρῶν, φαίνεται πῶς φυσικὸ νὰ χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὸ ἀνακάλυμμα τους καλλίτερα ἀπὸ τὴν λεκάνη. Ἡ τελευταία πρέπει νὰ ἀντικατέστησε τὸ πηγὰδι, ἕως γιὰ νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀσκηθῆ μ' αὐτὴ ἡ νεκροαγωγή μυστικῶς, σέ κρυφὰ μέρη. Ἡ ἔλλειψη ὅμως σχέσης λεκάνης-νεκρῶν, ἀντίστοιχης μὲ τὴν σχέση πηγὰδι-νεκρῶν, ἦταν αἰσθητὴ. Γι' αὐτὸ, προκειμένου νὰ ἀποκτήσῃ ἡ λεκάνη κάποια σχέση μὲ τοὺς νεκροὺς ἐπινοήθηκαν διάφορες ἐπιπρόσθετες τελετουργίες²⁸, ὅπως εἶδαμε στὰ προηγούμενα. Ἐνα ἄλλο πρόβλημα εἶναι πότε ἡ ὑδρονεκρομαντεία, στὴν ὁποία οἱ νεκροὶ ἀνακαλοῦνται στὸ νερὸ γιὰ ν' ἀπαντήσουν σέ ἐρωτήσεις γιὰ ζητήματα ἄγνωστα ἢ μελλοντικὰ²⁹, ἐξελεύσεται σέ ἀπλή ὑδρονεκροαγωγή, στὴν ὁποία οἱ νεκροὶ ἀνακαλοῦνται μόνον χάριν θεᾶς. Γιὰ ὑδρονεκρομαντεία ἔχουμε μαρτυρίες ἀπὸ συγγραφεῖς - ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐποχὴ, ἂν ὄχι ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴ, καὶ φτάνουν ὡς τὸν 7ο αἰ. μ.Χ.³⁰ - καὶ ἀπὸ λεκανομαντικὲς συνταγές μαγικῶν πατύρων τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ. γιὰ ἀνακάλυμμα θεῶν καὶ νεκρῶν, στίς ὁποῖες μολοῦντι ἀναφέρεται ἡ λέξη "νεκροαγωγή"³¹, πρόκειται στὴν οὐσία γιὰ "νεκρομαντεία"³². Ἡ τελευταία μαρτυρία εἶναι μιὰ συνταγὴ συνδυασμοῦ λεκανοκατοπτρομαντείας-"νεκρομαντείας" τοῦ 16ου αἰ. μ.Χ. στὸν Codex Gennadiusus, κατὰ τὴν ὁποία ὁ ἀνακαλούμενος νεκρὸς ἀπαντᾷ σέ ἐρωτήσεις³³.

Σύμφωνα μὲ μαρτυρίες διαφόρων συγγραφέων καὶ μαγικῶν πατύρων οἱ μαντευόμενοι ἀκουγαν - ἐπρόκειτο βέβαια γιὰ παραισθήσεις³⁴ ἢ γιὰ ἀκρίτη τῶν ἐγγαστρίμυθων³⁵ - τίς ἀπαντήσεις τῶν ἀνακαλούμενων νεκρῶν³⁶, θεῶν³⁷, δαιμόνων³⁸ κ.τ.δ.³⁹.

Σύμφωνα μὲ μιὰ καλὴ λαϊκὴ πίστη, ὅπως οἱ θεοὶ καὶ δαίμονες⁴⁰ τῶν ἐγκρίτων στὴν ἀρχαιότητα, εἶσι καὶ οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν εἶναι κάτοχοι τῶν μυστικῶν τοῦ μέλουτος⁴¹. Κι ἂν ἀκόμα ἡ πίστη αὐτὴ δέν χαρακτηρίζῃ τὴν ὀμηρικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν ψυχὴ, ὅπως ἤδη παρατηρήθηκε⁴², εἶναι ὅμως σχεδὸν ἐξέσου καλὴ καὶ τίς πρῶτες ἐνδείξεις βρίσκουμε στὸν Ὅμηρον, ὅπου οἱ ψυχές ἀποκτοῦν τὸ χάρισμα τῆς προφητείας⁴³ τὴν ὥρα τοῦ θανάτου⁴⁴, ἀλλὰ τὸ ἔχουν καὶ μετὰ τὸ χωρισμὸ τους ἀπὸ τὸ σῶμα, πρὶν κατεβοῦν στὸν Ἅδη καὶ χάσουν τὴν αὐτοσυνείδηση⁴⁵. Στὰ χρόνια τῶν μαγικῶν πατύρων ὁ-

μως γενικά οι νεκροί θεωρούνται γνώστες του μέλλοντος⁴⁶. Έτσι η μαντεία στράφηκε πρώτα στους θεούς και δαίμονες, αλλά ύστερα και στις ανθρώπινες ψυχές.

Κατά την άρχαία είστη τή μαντική δύναμη κρατεί η Γη στα βάθη της⁴⁷. Από εκεί τή στέλνει επάνω στα μαντεία κυρίως δια μέσου των πηγαδιών και πηγών με τους νεκρούς⁴⁸ και τα μαντικά όνειρα⁴⁹. Ότιδήποτε όμως βγαίνει από τα βάθη της γης φέρει μαζί του τή μαντική αυτή δύναμη⁵⁰. Έτσι εξηγείται, γιατί η γνώση (πρόβλεψη) του μέλλοντος αναζητήθηκε στα βάθη της γης⁵¹, γιατί τα μαντεία βρισκόνταν κοντά σε πηγές, γιατί αποδόθηκε μαντική δύναμη στο νερό, ιδιαίτερα δε των πηγών και πηγαδιών⁵², γιατί οι νεκροί ως κάτοικοι των εγκάτων της γης θεωρούνταν γνώστες του μέλλοντος.

Στην άρχαία Ελλάδα η νεκρομαντεία⁵³ παρουσιάζεται υπό δύο μορφές. Κατά την πρώτη και αρχαιότερη μετά από θυσίες, χοές κ.τ.δ. ανακαλούνταν η ψυχή ορισμένου νεκρού, για να απαντήσει σε ερωτήσεις σχετικά με το μέλλον ή να κάνει άλλες αποκαλύψεις. Νεκρομαντεία αυτού του τύπου αναφέρει ο Όμηρος⁵⁴, ο Ηρόδοτος⁵⁵, ο Αίσχυλος⁵⁶ και άλλοι άρχαίοι συγγραφείς⁵⁷. Οι νεκροί εμφανίζονται έδω ως είδωλα⁵⁸, σκιές ("σκιομαντεία").

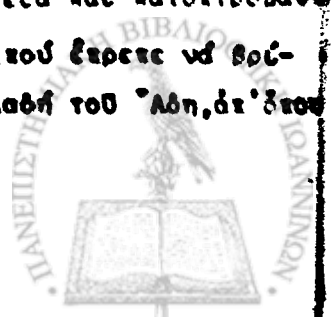
Κατά τή δεύτερη και μεταγενέστερη μορφή γινόταν συνήθως χρήση πτώματος, κυρίως "βιαλοθανάτου"⁵⁹, που αναγκάζονταν με μαγικές τελετουργίες, που τελούσε ο νεκρομάντης, να επανέλθει για λίγο στη ζωή και να απαντήσει σε ερωτήσεις.

Γνωστή είναι και η χρήση μέλους του πτώματος ή οστών ή εύλου από το φέρετρο⁶⁰ ως "ούσλας"⁶¹ του νεκρού, για να τραβήξει τήν ψυχή να εμφανιστεί⁶², όποτε όμως πρόκειται πάλι στο βάθος για τόν ίδιο τύπο νεκρομαντείας (έμφάνιση ψυχής) με έκδραση του δεύτερου (χρήση "ούσλας").

Στο δεύτερο είδος ανήκουν π.χ. οι νεκρομαντείες που περιγράφουν ο Λουκανός στη Φαρσαλία⁶³ και ο Ακουλήιος στις Μεταμορφώσεις⁶⁴.

Τό ανακάλυμμα νεκρών στο νερό ή καθαρήτη συγγενεύει με τό πρώτο είδος⁶⁵, τήν ομηρική - θα λέγαμε - "νεκυομαντεία" ή "σκιομαντεία", γιατί κι έδω πρόκειται για έμφάνιση της ψυχής του νεκρού ως σκιάς ή είδωλου, χωρίς τή χρήση πτώματος και τήν έπιναφορά του στη ζωή.

Δέν πρόκειται όμως για μίαν άμεση συνέχεια της ομηρικής νεκυομαντείας, αλλά για ένα τρίτο είδος, και πιο καλά για ένα συμπυκνω της νεκυομαντείας ή σκιομαντείας, ή όπως έτελεστο και στα έπίσημα νεκυομαντεία, με τήν ύδρομαντεία και ποταμομαντεία. Η ρίζα του συμπυκνω βρίσκεται στα άρχαία νεκυομαντεία, που έπρεπε να βρίσκονται κοντά σε ποταμούς, λίμνες, πηγές, κοντά σε εισόδους θαλάσσης του Άδη, ή έπειτα

έβγαιναν οί νεκροί. Στο συμφυρμόν αυτό υπερισχύει τό τυπικό της ύδροκατοκτρομαντείας, καί μόνο τό "άνακάλημα" (χρήση της άναγκαστικής δύναμης τοῦ όνόματος, τών έκαδών κ.λ.κ.) καί ή έμφάνιση τοῦ νεκροῦ εἶναι τά στοιχεῖα της "νεκυογωγής"⁶⁶, ύπολείμματος της "νεκυομαντείας"⁶⁷.

Ύστερα άπό όλα αυτά συμπεραίνουμε ότι ή "νεκυοαγωγή", ή συνδυασμένη μέ τήν ύδρομαντεία καί τύς έξελιγμένες μορφές της (λεκανομαντεία, κατοκτρομαντεία), εἶναι ύπόλειμμα εἰδους ύδρονεκυομαντείας, ή όποιά φτάνει τουλάχιστον, όπως εἶδαμε, ως τό 16ο αἶ. Ο χρονικός προσδιορισμός της άρχης της άκτής ύδρονεκυοαγωγής, όπως αυτή παρουσιάζεται στα χρόνια μας, δέν εἶναι δυνατός, γιατί μας λείπουν οί μαρτυρίες. Οπωσδήποτε όμως για ένα χρονικό διάστημα καλιά καί νέα μορφή τοῦ συνδυασμοῦ (ύδρονεκυομαντεία καί ύδρονεκυοαγωγή) πρέπει νά συνυπῆρχαν ως τήν κλήρη έπικράτηση της τελευταίας. Πως όμως καί γιατί ο μαντικός σκοπός τοῦ άνακαλήματος τών νεκρών ξεχάστηκε ή παραμερίστηκε μέ τόν καιρό έτσι, ώστε οί νεκροί νά άνακαλοῦνται άργότερα μόνο χάριν θέας, δέν μπορούμε νά συμπεράνουμε μέ βεβαιότητα. Μεγαλύτερη σημασία είχε πάντως ή έμφάνιση άγαπημένου νεκροῦ - όταν κιά τό άνακάλημα πέρασε στά έθιμα καί άσκοῦνταν μιά φορά τό χρόνο άπό τούς συγγενεῖς καί φίλους τοῦ νεκροῦ - παρά ή μαντεία, άφοῦ μάλιστα τά εἶδη της αύξήθηκαν τόσο καί τό μέλλον μπορούσε νά προβλεφθῆ μέ κολούς τρόπους.

Σ η μ ε λ ώ σ ε ι ς

1. Αὔγουστίνου, *Civ. Dei, Cap. XXXV (Hydromanteia)*.
2. Βλ. κεφ.: Κατοκτρομαντεία, σημ.2.
3. Πausανίου, Ἑλλάδος περιήγησις, 7,21,11.12. (Teubner, Lipsiae MCMIII).
4. Στό νερό τῆς πηγῆς τῆς Δήμητρας κού μετονομάστηκε σέ "ἀγίασμα τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου" ἀποδίδονται καί στήν ἐποχή μας θαυμάσιες ἰδιότητες. Βλ. Πολύτου, Ἄμυτόκλια, Λαογραφία, 6 (1917), σ. 312-313, ὅπου παρατίθεται καί σχετική βιβλιογραφία.
5. Πausανίας 7,21,13 (ἔκδ. Teubner). " - Κυανέων δέ τῶν πρός Λυκίαν πλησιαύτατα χρηστήριον Ἀπόλλωνός ἐστι θυρξέως· παρέχεται δέ ὕδωρ τό πρός τας Κυανείας ἔσω ἐνιδόντα τυνά ἐς τήν πηγὴν ὁμοίως πάντα ὅποσα θέλει θεάσασθαι". Ἐκδόσεως Peucer, Commentarius, Cap. de magia, σ. 126.
6. "Ἔστι δέ ἐκὺ Ταινάρω καί πηγῇ, νῦν μὲν οὐδέν ὥστε καί θαῦμα εἶναι παρεχομένη, πρότερον δέ τοῦς ἐνιδούσιν ἐς τό ὕδωρ τοῦς λιμένας - φασί - καί τῆς ναῦς θεάσασθαι παρεῖχε. τοῦτο ἔπαυσε γυνή τό ὕδωρ μή καί τοῦ λοιποῦ τοιαῦτα ἐπιδεικνύσθαι, μεμιασμένην ἔνακοκλύνασα ἐσθῆτα".
7. Ἀληθοῦς Ἱστορίας λόγος πρῶτος (Α, 26) : "Καί μὴν ἄλλο θαῦμα ἐν τοῦς βασιλεῦσι θεασάμην· κάτοκτρον μέγιστον κεῖται ὑπέρ φρέατος οὐ κύνυ βαθέος. ἦν μὲν οὖν ἐς τό φρέαρ καταβῆ τις, ἀκούει κύντων τῶν καρ' ἡμῶν ἐν τῇ γῆ λεγομένων, ἦν δ' ἐς τό κάτοκτρον ἀποβλέψῃ, κῆσας μέσ κόλλεις, πάντα δέ ἔθνη ὀρθῶ ὥσπερ ἔφραστός ἐκαστοῖς· τότε καί τοῦς οἰκέτους ἐγὼ θεασάμην καί κῆσαν τήν πατρίδα, εἰ δέ κῆκενοι ἐμέ ἑώρων, οὐκ ἔχω τό ἀσφαλές εἰπεῖν. ὅστις δέ ταῦτα μή πιστεύει οὕτως ἔχει, ἦν ποτε καί αὐτός ἐκεῖσε ἀφύκηται, εἴσεται, ὡς ἀληθῆ λέγω". (ἔκδ. Ε. Stümpel, Graz 1955, σ. 11).
8. Ἡ συνταγή εἶναι δημοσ. στά ΑΛ τ. 1, σ. 591, 1 κέ : "Λάβε ἔσοκτρον καθαρὸν καί ἔλθων εἰς ὕδωρ ἀέναον θές τό ἔσοκτρον ἀπό δακτύλου ἐνός τοῦ ὕδατος, λέγων τό ὄνομα τοῦ ἀσθενούντος ὀκρ βούλῃ· καί βλέπεις τόν ἀσθενῆν, εἰ μὲν κῆσεται· εἰ δέ μέλει (ἀποθανεῖν), ἀπαγόμενον πρός τό κῆθεσαι αὐτόν, ὁμοίως καί τοῦς εἰσερχόμενους". Πρβλ. καί Delatte, *Catoptromanicie*, σ. 167. Κατά τό συγγραφέα (σ. 168) "εἰσερχόμενοι" εἶναι οἱ ταξιδιωτές κού ἐπιστρέφουσι στήν πατρίδα τους. Κατά τόν ἴδιον (σ. 168) ὁ κῆκυρος καί ἡ τελετή κηγοκατοκτρομαντείας στήν Πάτρα προήλθαν ἀπό τήν ἑβραία πηγὴ παράδοσης, κού διατηρήθηκε ὡς ἐκ θαύματος ἀπό γενεά σέ γενεά.

9. Βλ. ΑΑ σ.469,1-12: λαβών ὕδωρ ἐξ ἀευνάου πηγῆς...ἀπόθου τό ὕδωρ ἐν τασύφ καθα-
ροῦ...περὶ ἔωθεν δέ ἀναστελλόμενος τό ὕδωρ φέρε κάτοκτρον καθαρὸν καὶ ἐπικαλε-
σόμενος τό ὄνομα τοῦ θεοῦ ὡς ἐπὶ δακτύλου ἑνὸς κῆδης τό κάτοκτρον...καὶ μετὰ
ταῦτα ἔδε ἐν τῷ ὕδατι εἰς τό κάτοκτρον καὶ θέασαι περὶ οὗ γε προεῖπας".
'Ἐκίσης βλ. καὶ Delatte, *Catoptromancie*, σ.168-169.
10. Γιά τό συμφυρμὸ αὐτό βλ. καὶ Ganszyniec, *Λεκανομαντεία*, RE. XII, 2. 184 κέ.
11. Βλ. σχόλιο στό Λυκόφωνα, 'Αλεξ. 813: "Ἀστρεκτον Ἔλιθον. Ἐκεῖ κρωτον, ὡς λη-
ροῦσιν, ὑπὸ Κέρκης ἀνέστη ἀποθανών. ἐγὼ δέ φημι, ἐκεῖ κατήλθεν εἰς Ἔλιθον διὰ
τόν Τειρεσίαν, καὶ ἀνήλθε κάλιν, ὃ καὶ ἀλληγορεῖται, ὅτι λεκανομαντεῖαν ἐκούησε
καὶ τὴν Τειρεσίου ψυχὴν ἠρώτησε. τούτου χάριν φησὶν, ὅτι ἄστρεκτον Ἔλιθον ὑ-
πεισηλθε, καὶ οὐ τοιοῦτον, οἷον ὅτε κατήλθε, ζητῶν τὴν ψυχὴν τοῦ Τειρεσίου, καὶ
κάλιν ἀνήλθεν. Πρόκειται ἐδῶ γιὰ τὸν Ὀδυσσεῖα κι ὄχι γιὰ τὸν Τηλέγονο, ὅπως κα-
κῶς πιστεύει ὁ Nipck (*Bedeutung des Wassers*, σ.50, σημ.1) παρερμηνεύοντας τό σχό-
λιο.
12. Βλ. Σχόλιο τοῦ Τζέτζη στήν Ἰλιάδα, Ἔκδ. Hermann (1812), p.148, 7.
13. Φιλοστράτου, Ἡρωικός, XVIII, 3, p.319 (Teubner):
"...ἐς Ἰθάκην γάρ ποτε τὸν Ὀμηρον κλεῦσαί φασιν ἀκούσαντα, ὡς κέπνυται
ἔτι ἡ φυχὴ τοῦ Ὀδυσσεῶς καὶ ψυχαγωγία ἐπ' αὐτόν χρησασθαι, ἐκεῖ δέ ἀνελθεῖν
τόν Ὀδυσσεῖα, ὃ μὲν ἠρώτα αὐτόν τί ἐν Ἰλίῳ...διήκει Ὀδυσσεύς πάντα ξὺν ἀλη-
θείᾳ τε καὶ ὡς ἐγένετο, ἠκιστα γάρ πρὸς αἵματι καὶ βόθροισι αἱ ψυχαὶ ψεύδονται".
14. Αὐτὴ πρέπει νὰ ἦταν ἀνάλογη μὲ τὴν "ψυχαγωγία" τοῦ Ὀδυσσεῖα στό λ τῆς Ὀδύσ-
σειας (ἀνοιγμα λάκκου, σφαγὴ προβάτων, ἐμφάνιση ψυχῶν), ὅπως φαίνεται ἀπὸ τό "ἠ-
κιστα γάρ πρὸς αἵματι καὶ βόθροισι αἱ ψυχαὶ ψεύδονται" τοῦ Φιλοστράτου (βλ.
προηγ. σημ.13).
15. Κατὰ τό Τζέτζη ἡ "καλαῖα λεκανομαντεία" γινόταν μέσα σέ ἕνα λάκκο (γούρνα) καὶ
σέ λεκάνη μὲ αἷμα ἀνθρώπου ἢ ζώων, ὅπως δηλαδὴ ἡ νεκυομαντεία τοῦ Ὀδυσσεῖα στό
λ τῆς Ὀδύσειας, ἐνῶ ἡ "νεωτέρα ἐξ ὕδατος ἐγένετο ἐν λεκάνῃ...". Βλ. *Scholias
Ica. Tzetzae ad Ex. in Iliad* p.110, 5. (Ἔκδ. Hermann 1812). Πρβλ. καὶ μαρτυρία τοῦ
Cecco d'Ascoli σέ σχόλιο στή "Sphaera" τοῦ Sacrobosco (*Commentaire à la
"sphaera" de Sacrobosco*, Ἔκδ. Verise, 1518, f° 21, Col. 2 γιὰ ἀνακάλυψη πνευμάτων
σέ χρυσὴ λεκάνη μὲ αἷμα ἀνθρώπινο. "...Unde cum ponitur sanguis hominis in
concha aurea, tales facta invocatione veniunt. Et hi spiritus sunt climata".
Πρβλ. καὶ Cunen, ὁ.κ. σ.219, σημ.4. Κατὰ τό Cunen, ὁ.κ. σ.253 ὁ Τζέτζης φαίνεται
νὰ μὴ γνωρίζη τίποτε τό συγκεκριμένο γιὰ τὴν "ψυχαγωγική" λεκανομαντεία. Κατὰ
τόν Ganszyniec, *Λεκανομαντεία*, RE. XII, 2. 1888, 35 κέ., πρόκειται γιὰ ἐπιπόνηση μίας

ιστορέας σχετικά μέτή διάκριση μιᾶς λεκανομαντείας, ταυτόσημης μέ τή νεκρομαντεία, καί μιᾶς νέας, (πού συνηθιζόταν γύρω στόν 11ο μ.Χ.αί.), γιά νά δικαιολογηθῆ ἔτσι ἡ ἔξομολόωση (ταύτιση) τῆς λεκανομαντείας μέ τή νεκρομαντεία.

16. Ἐκτός ἀπό τό ἐπίσημα νεκρομαντεία, ὅπως τῆς θεσπρωτίας κοντά στόν Ἀχέροντα (πρβλ. Ἡρόδοτο 5,92,7), τῆς λίμνης Ἀδρῶνου στήν Κάτω Ἰταλία (βλ. Μαξιμου Τυρίου, φιλοσοφούμενα, VIII, IIb, (Teubner), σ.88), τῆς Ἡράκλειας τοῦ Πόντου, τῆς Πύλου καί ἄλλων (βλ. καί Rohde, Psyche, τ.1.σ.53), ὑπῆρχαν καί νεκρομαντείες ἢ φυγαγωγού, πού ἀνακαλοῦσαν ψυχές ὀπουδήκοτε. Πληροφορίες ἔχουμε στήν "Ἀληστῆ" τοῦ Εὐριπίδη (στ.1130κῆ.), στούς νόμους τοῦ Πλάτωνα (10,909B), παρός καί σέ σχόλιο τοῦ Πλούταρχου στήν τραγωδία πού ἀναφέραμε. Ὁ τελευταῖος πᾶνει λόγο γιά "φυγαγωγούς" στή Θεσσαλία τόν Ε' π.Χ.αί. (βλ. Σχόλ.Εὐριπ. Ἄλκ.1128). Ἀπό τίς μαρτυρίες ὁμως αὐτές δέν φαίνεται ἄν τό ἀνακάλυμμα γινόταν στό νερό πηγῆς ἢ λεκάνης ἢ ὀπουδήκοτε.
17. Ὁ Πρόκέρτιος (V,1,106) γράφει γιά σκιά νεκροῦ πού βγαίνει ἀπό τό νερό:
Umbrae quae magicis portua prodit aquis.
18. Κατά τόν Ἀρκοκρατῶνα, συγγραφέα τῶν ὑστερων ρωμαϊκῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων ἀπό τήν Ἀλεξάνδρεια: "Μενύα βοτάνη ἐστὶ φλόμος... ἐπειδή δέ τοῦτο κατέχουσι ἐν ταῖς νεκυκαῖς μαντεῖαις ταῖς διὰ λεκάνας γενομένας οἱ κρᾶττοντες τά τοιαῦτα, διό καί νεκύα καλεῖται". Βλ. "Κυρανίδες" I.13,30-31. Ἐκδ. Ruelle στή συλλ. *Les Lapidaires de l'antiquité et du moyen âge, t.II. les Lapidaires grecs* ed. de Mély-Ruelle, Paris 1898, σ.30,24. Πρβλ. καί Cunen, *Lécanomancie*, σ.219, σμ.4, ὅπου παραθέτει καί τή λατινική μετάφραση. Σύμφωνα μέ ἄλλη ἔκδοσι (βλ. D. Kaimekis, *Die Kyraniden, Beiträge zur klassischen Philologie, Heft 76* (1976), σ.73, 3-8): Μενύα βοτάνη ἐστὶ ἡ λεγομένη φλόμος. ταύτης τῆς βοτάνης εἶδη εἰσὶν ἐπί. λέγεται δέ περὶ αὐτῆς ὅτι τά ἀναβαίνοντα τῶν φύλλων ὑπερ γῆν πῆχυν ἀΐουσιν ἐν τοῖς λύχνους ἀντὶ λυχνίου. ἐπειδή δέ τοῦτο κατέχουσι ἐν ταῖς νεκυμαντεῖαις (31) ταῖς διὰ λεκάνης γενομένας οἱ τὰ τοιαῦτα κρᾶττοντες, διό τοῦτο καί ἐκάλουν τά τοιαῦτα φύλλα νεκύδια.
19. Πρβλ. Cunen, *Lécanomancie*, σ.219, σμ.3.
20. Πλίνιος, *nat.hist.* XXXVII,192: "Anancitide in hydromantia dicunt evocari imagines deorum, synochidide teneri umbras inferum evocatas". Ἴσως γιά ὑδρονεκρομαντεία κρᾶκεται καί σέ χωρίο τοῦ ἴδιου συγγραφέα (XXX,18 ἢ 2,6), ὅπου ὁ Ἀλέξανδρος διηγείται μέ νεκρομαντεία γιά τήν ἐξακρίβωση τῆς πατρίδας τοῦ Ὀμήρου. Γιά λεκανομαντεία πᾶνει λόγο ὁ Πλίνιος (*Nat.hist.* XXX,14 ἢ 2.(5) καί XXXVIII,104).

21. Μανέθωνος 'Αποτελεσματικῶν βιβλίων Δ', στ. 210-213. ("Εκδ. Teubner):

γαλομέτρας δέκνυσι μαθηματικούς τε φανεύθαι,
ἀστρολόγους, μαγικούς τε θύτας, ἰδέ μάντιας ἑσθλοῦς,
οἰωνοσκοπικούς τε, σαφεῖς θ' ὑδρομάντιας ἔρξεν,
οἷς λεκανοσκοπὴ πιστεύεται ἢ νεκυῖσμός.

'Εδῶ ταυτίζεται πρῶτα ἡ ὑδρομαντεία μετὰ τὴν λεκανομαντεία (τὸ οἷς ἀναφέρεται σὲ τὴν "ὑδρομάντιαν") καὶ ἡ τελευταία μετὰ τὸ ἀνακάλυμμα νεκρῶν. Ἐπομένως ὁ ἐξεταζόμενος συμφορμὸς εἶναι γνωστός στὴν αὐτοκρατορικὴ ἐποχὴ. Βλ. καὶ Cunen, *Lécanomancie*, σ. 219 καὶ 183.

22. W. Kroll, *Manetho*, RE. XIV, 1. 1102 κέ.

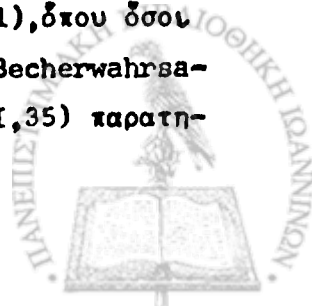
23. Αὐγουστίνου, *Civ. Dei*, VII, Cap. XXXV: "...ubi adhibito sanguine etiam inferos perhibet sciscitari: et νεκυομαντεῖαν graece dicit vocari; quae sive hydromantia, sive necromantia dicatur, id ipsum est, ubi videntur mortui divinare".

24. *Etymologiae*, VIII, IX, 11 (PL. 82, 312, § 371): *Necromantici sunt, quorum praecantationibus videntur resuscitari mortui divinare, et ad interrogata respondere. Νεκρός enim Graece mortuus, μαντεία divinatio nuncupatur, ad quos sciscitandos cadaveri sanguis adjicitur; nam amare daemones sanguinem dicunt; ideoque, quoties necromantia fit, cruor aqua miscetur, ut colore sanguinis facilius provocentur.*

25. Πρβλ. PGM. τ. 1. σ. 78, Pap. IV (τοῦ Παρισιου: *Bibl. Nat. Suppl. gr. 574* τοῦ 4ου μ. Χ. αἰ.) 220-221: "τῆς διὰ ταύτης τῆς συστάσεως ἐπιτελουμένης αὐθοπτικῆς λεκανομαντείας/ἄμα καὶ νεκυοαγωγῆς". Βλ. καὶ Horfner, *OZ. II.* § 241 σ. 118. Ἐπίσης PGM. δ. κ. Pap. IV, 223 κέ.: "λαβὼν ἄγγος χαλκοῦν, / ἢ λεκάνην ἢ φιάλην, οἷαν ἕνν βούλη, βάλε ὕδωρ // - ἕνν μὲν τοὺς ἐπουρανίους θεοὺς κλήτρη, ζήνιον, / ..., ἕνν δὲ νέκυας, κηγατον". Πρβλ. καὶ δ. κ., σ. 134, Pap. IV, 2005 κέ.: Πύτυος Ἄγωγῆ, καὶ σ. 132, IV 1930 κέ.: "Ἄγωγῆ Πύτυος βασιλέως / ἐπὶ παντός σκύφου". Γιὰ τὴν τελευταία συνταγὴ (κρδκεῖται γιὰ συνδυασμὸν σκυφομαντείας-νεκυομαντείας) βλ. Horfner, *OZ. II.* § 248, σ. 123.

26. Πρβλ. *Codex Gennadianus* τοῦ 16ου αἰ. ("Εκδ. Delatte, σ. 306, Περὶ λεκανομαντείας, 19 κέ.): "Καὶ στράφου εἰς τὸ νερό πρὸς τὸν καθρέπτην. καὶ βλέπεις τὸν ἀνθρώπον ἐκεῖνον ὅπου θέλεις ἢ ζῶντα ἢ ἀπ' αἰῶνος θανόντα καὶ ἐρωτᾷς αὐτὸν περὶ τοῦ κρδ-γματος ὅπου θέλεις καὶ χρήσεις".

27. Πρβλ. καὶ Ψευδομανέθωνα, Ἄποτελ. Δ', στ. 212-213 (βλ. παραπάνω σημ. 21), ὅπου ὅσοι ἀσκοῦν νεκυοαγωγὴν σὲ λεκάνη ὀνομάζονται ὑδρομάντιες. Ὁ Hunger (*Becherwahrung*, σ. 3) σχολιάζοντας τὴν πληροφορία τοῦ Αὐγουστίνου (*Civ. Dei*, VII, 35) παρατη-

ρεῖ ὅτι μετὰ τὴν τοῦτλιση τῆς ὑδρομαντείας μετὰ τὴν νεκυομαντεία (quae sive hydromantia dicatur, sive necromantia, id ipsum est...) γίνεται λόγος γιὰ τὴν νύμφη τῶν κηγῶν Ἐγερία, ποὺ παντρεύτηκε ὁ Νουμάς Πομπίλιος (Numa Pompilius, unde hydromantiam faceret, ideo nympham Egeriam conjugem dicitur habuisse...). Κατὰ τὸν Hunger, ὁ.κ.: "Diese Verbindung mit der Quellnymphe weist doch darauf hin, dass "curiosissimus rex ille Romanus" nicht in einem Becher, einer Schale, sondern in einer Quelle die imagines deorum gesehen hat, sodass also eine andere Spezies der Hydromantie, die κηγομαντεία in Frage kommt. Ἀπεναντίας ὁ Fr. Lenormant, (Magie, σ. 464) στηριζόμενος στὴν ἴδια μαρτυρία τοῦ Αὐγουστίνου μιλάει γιὰ εἰσαγωγή τῆς λεκανομαντείας ἀπὸ τὸ Νουμὰ στὴ Ρώμη, ἐρμηνεύοντας ἔτσι ὡς λεκανομαντεία τὴν "hydromantia" τοῦ κειμένου.

28. Τοποθετοῦνταν π.χ. ἡ λεκάνη στὸ ἔδαφος γιὰ τὴν ἐκπαθὴ μετὰ τὴν γῆ, κυρίαρχη τῶν νεκρῶν, ἢ τοποθετοῦνταν στὸ νερὸ τῆς λεκάνης τὸ φυτὸ "νεκρὰ" κλπ. Βλ. κεφ.: Ἐξέλιξη τοῦ συνδυασμοῦ ὑδρομαντείας - νεκυοαγωγῆς, σ. 112.
29. Γιὰ τὸ νεκυομαντεῖο π.χ. στὴ λήμνη Ἄορνο τῆς Κ. Ἰταλίας (Μ. Ἑλλάδας) ἔλεγαν ὅτι ἐμφανιζόταν "ἀμυδρόν εἶδωλον" τοῦ νεκροῦ, ποὺ ἔδινε τίς ἀπαντήσεις. Βλ. Μαξίμου Τυρίου, φιλοσοφούμενα, VIII, IIb, (Teubner), σ. 88, 8-10: "...ἀπήντα εἶδωλον, ἀμυδρόν μὲν ἰδεῖν καὶ ἀμφισβητήσιμον, φθεγκτικόν δέ καὶ μαντικόν...".
30. Βλ. παραπάνω σ. 280 καὶ σημ. 18 (Ἀρκοκρατίας), 20 (Πλίνιος), 21 (Ψευδομανέθωνας), 23 (Αὐγουστίνος), 24 (Ἰσίδωρος) στὶς σ. 286 καὶ 287.
31. Πρβλ. PGM. τ. 1, σ. 78, Psp. IV (Παρισιου, τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ.: Bibl. Nat. Suppl. gr. 574), 221-222: "ἐπιτελουμένης αὐθοπτικῆς λεκανομαντείας ἅμα καὶ νεκυοαγωγῆς".
32. Πρβλ. PGM. τ. 1, σ. 80, Psp. IV (Παρισιου) 249-250: "...φανήσεται ὃν φωνεῖς θεός ἢ νέκυς καὶ ἀποκριθήσεται περὶ ὧν ἐπερωτῆς πάντων".
33. Codex Gennadianus, ("Ἐκδ. Delatte), σ. 306, 1-24: "[Ἔ] παρον ὕδωρ ἐξ ἀενάου κηγῆς ... καὶ γέμισον μίαν λεκάνην... καὶ δε εἶναι ὁ καθρέπτης ἐντός τῆς λεκάνης... καὶ λέγε... κέμφετέ μου τὸν ὄδεῖνα ἀνθρώπων καὶ τὸν ἰδῶ, καὶ μοῦ ὁμιλήσω, καὶ τὸν ἐρωτήσω περὶ τοῦ ὄδεῖνα πράγματος. καὶ λέγε το φορὸς ἐπιτὸ καὶ στράφου εἰς τὸ νερόν πρὸς τὸν καθρέπτην. καὶ βλέπεῖς τὸν ἀνθρώπον ἐκεῖνον ὅπου θέλεις ἢ ζῶντα ἢ ἀπ' αἰῶνος θανόντα καὶ ἐρωτῆς αὐτόν περὶ τοῦ πράγματος ὅπου θέλεις καὶ χρῆσεις...". Πρόβλημα ἀποτελεῖ ἐδῶ τὸ "ἢ ζῶντα ἢ ἀπ' αἰῶνος θανόντα", ὃν ὀηλ. τὸ "ἐρωτῆς" ἀναφέρεται καὶ στὴν περίπτωση ζωντανοῦ ἢ ἂν τὸ "ζῶντα" ἔννοεε τὴν ἐμ-

φάνιση πεθαμένου ήδη ανθρώπου όχι όμως ως νεκρού αλλά ως ζωντανού. 'Η πρώτη περίπτωση θα ήταν μία μαρτυρία για τη μετάβαση από το άνακάλημα νεκρών (νεκροαγωγή και νεκρομαντεία) στο άνακάλημα ζωντανών για τον ίδιο σκοπό (πρόβλεψη του μέλλοντος).

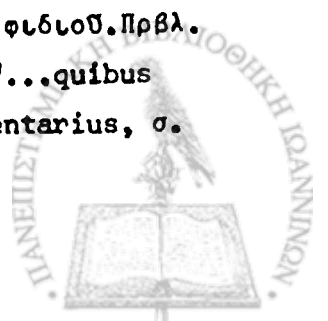
34. 'Ο μαντευόμενος μπορεί να έχει και ακουστικές παραισθήσεις συνδεδεμένες με τις όπτασές σε τέτοιες περιπτώσεις (βλ. και Maury, *Magie*, σ.428-429 και Janet, *Névroses*, σ.412), όπως απέξελεξαν και τα δύο τελευταία (9ο και 10ο) λεκανοσκοπικά πειράματα του H. Silberer (*Lekanom. Versuche*, σ.566-568 και 573). Οι ακουστικές παραισθήσεις κατά την όμολογία του προσώπου του πειράματος (βλ. Silberer, *ό.π.σ.* 568), δεν ήταν άκουσμα με τ'αυτιά, αλλά ένα έσωτερικό άκουσμα, σαν μία μεταβίβαση σκέψεων.

35. Οι έγγαστρέμυθοι μπορούσαν εύκολα να δώσουν την έντύπωση άκάντησης του νεκρού βλ. και Bouché-Leclercq, *Divination*, σ.338.

36. Βλ. τή σημ.32 παραπάνω.

37. Πρβλ. PGM. τ.1, σ.78. Pap IV, 230-232: "...και προσκαλού, όν βούλει θεόν, / και έπερώτα, περ ό ο θέλεις, και άποκριθήσεται σοι / και έρει σοι περ ό πάντων. έάν δε ελκη, άπόλυε αυτόν". Πρβλ. και σημ.32 παραπάνω.

38. Πρβλ. τον όρισμό της ύδρομαντείας από ένα μάγο της έποχής των Καρόλων (*Karolingerzeit*, 7ος, 8ος και 9ος αλ.): *Est enim hydromantia in aquae inspectione umbras daemonum evocare et imagines ludificantes eorum videre ibique ab eis aliqua audire.*
Βλ. Rabanus Maurus Archiepiscopus, *De magicis artibus*, PL110. 1098. 'Επίσης πρβλ. Αύγουστίνου, *Civ. Dei*, VII. Cap. XXXV "...Nam et ipse Numa...hydromantiam facere compulsus est: ut in aqua videret imagines deorum, vel potius ludificationes daemonum, a quibus audiret, quid in sacris constituere atque observare deberet". Πρβλ. έπίσης Μ. Ψελλού, *Τίνα περ ό δαιμόνων δοξάζουσιν Έλληνες*, στ', PG. 122, 881, B. "...Τούτο δε δαιμόνιον έστι γεωδες και μερικόν' και, έπει-
δάν έμπέση τῷ ύδατι, πρώτον μέν ήχόν τινα άσημον τοις περιεστηκόσι κατά την ύποδοχήν έμποιετ, έπειτα δε έπικειμένον τῷ ύδατι άμυδρούς τινας φθόγγους της του μέλλοντος ύποφορετ προγνώσεως". 'Η φωνή των δαιμόνων άκουγόταν κατά τις μαρτυρίες άλλων συγγραφέων σαν έλαφρό φιδύρισμα ή σφύριγμα. Βλ. και Boehm, *Lekanomantie*, HDA. V. 1207. Κατά τον Bodin (*Daemonomania*, Cap. II, σ.231), στη λεκανομαντεία των Χαλδαίων και 'Ασσυρίων άκουγόταν φωνή καθαρή σα σφύριγμα φιδιού. Πρβλ. έπίσης Longinus, *Trinum magicum*, Cap. XXIII. *De Hydromantia*...σ.87: "...quibus peractis responsum ex fundo pelvis auditur". Πρβλ. και Peucer, *Commentarius*, σ.

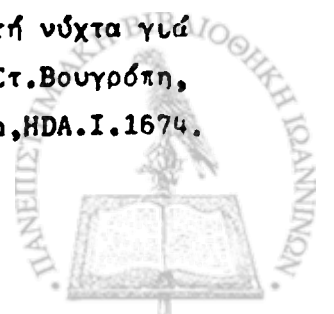
124: "...his peractis tenuis atque exilis instar sibili ex aquis emergebat, referebatque, quae exprocebat quaestio".

39. Πρβλ. λεκανομαντικές συνταγές στον Codex Bonoapiensis Univers. 3632 του 15ου αι. μ.Χ. δημοσιευμένες στο AA. σ. 585, 6-8: "θέλεις ἰδεῖν κεφαλὴν βοδίου. καὶ ἐρώτα αὐτό καὶ θέλει σε εἰπεῖν πάντα καὶ θέλεις ἰδεῖν πάντα εἴτε θέλεις", καὶ σ. 596, 8-10: "...καὶ τότε φανήσονται τὸ παιδίον τέσσερες ἄνδρες λαμπροὶ μέσον τῆς λεκάνης καὶ λέξουσιν αὐτῷ ὅποια βούλει μαθεῖν...". Πρβλ. καὶ λεκανομ. συνταγὴ στον Cod. Parisinus Gr. 2419 του 15ου αι. AA. σ. 480, 21-24: "...καὶ οὕτω φαίνονται τῷ παιδαρίῳ ἄνδρες ε' χαίρειζόμενοι ὑπ' αὐτοῦ. καὶ ἐρωτῆ τὸ παιδάριον αὐτοὺς καὶ ζητεῖ περὶ οὗ ἂν ἐθέλῃς καὶ ἀκούει παρ' αὐτῶν ἀληθές".
40. "Ὅτι καὶ οἱ δαίμονες γενικὰ γνωρίζουν τὸ μέλλον δέχονται καὶ διάφοροι φιλόσοφοι καὶ συγγραφεῖς, ἄρχαοὶ καὶ βυζαντινοί, ὅπως ὁ Πλάτων (Συμπόσιον, 23), ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Ἀκουλήσιος, ὁ Τερτυλλιανός, ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρέας, ὁ Ἰππόλυτος, ὁ Αὐγουστίνος, ὁ Ἰάμβελχος, ὁ Πρόκλος, ὁ Ψελλός κ.ά. Βλ. Horfner, OZ. I. § 4, σ. 1.
41. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε λέγονται καὶ "δαίμονες" ἢ εἰδικότερα "νεκυδαίμονες". Πρβλ. PGM. τ. 1, σ. 132, IV, 1965 καὶ 1968, καὶ σ. 134, IV, 2031-2032 καὶ 2061. Βλ. καὶ Horfner, Nekromantie, RE. XVI, 2. 2218, 51 κέ.
42. Βλ. καὶ Bouché-Leclercq, Divination, σ. 334, καθὼς καὶ Horfner, OZ. I. § 253, σ. 60. Ἐπίσης πρβλ. στὸ Bouché, δ. κ. σ. 334, σημ. 1 τῆς διείρησις ψυχομαντεῶν-ψυχοτομῶν τοῦ Nitzsch (ad Odys. X. p. 152).
43. Horfner, OZ. I. § 256, σ. 60.
44. Ὁ Πάτροκλος π.χ. πεθαίνοντας προλέγει τὸ τέλος τοῦ Ἴκτορα ('Ιλιάδος Η, 851 κέ), ἐνῶ ὁ Ἴκτορας, ἐτοιμοθάνατος, προλέγει τὸ τέλος τοῦ Ἀχιλλεῦ ('Ιλ. X, στ. 358 κέ.). Πρβλ. καὶ μαντικὴ συνταγὴ "Πέτρος Θεσσαλοῦ ἄνδρικοῦς" στον Παρσινοῦ μαγικὸ Πάπυρο (Bibl. Nat. Suppl. gr. 574, PGM. τ. 1, σ. 138, Pap. IV, 2155 κέ. : "ὁμοίως τὴν αὐτὴν λάμψαν//περίεστε τῷ μέλλοντι ἀποθνήσκου/ καὶ πάντα ἀκούσει, ὃ ἐπερωτῆς". Ἡ εἴση ὅτι ὁ ἄνθρωπος τὴν ἄρα τοῦ θανάτου ἀποκτᾷ τῆ μαντικῆ ἱκανότητα εἶναι εὐρύτατα διαδομένη σὲ χροὸ καὶ χρόνο. Κατὰ τὸν Κικέρωνα De divinatione I, 30, § 63 κέ.: ...Itaque, adpropinquante morte, multo est divinior (δηλ. animus, ἢ ψυχή). Nam et id ipsum vident qui sunt morbo gravi et mortifero affecti, instare mortem... καὶ δ. κ. § 64: Divinare autem morientes illo exemplo confirmat Posidonius... Βλ. καὶ Liebrecht, Zur Volkskunde, σ. 37. Μαντικὴ ἱκανότητα ἀποδιδόταν καὶ στὸς μελ-

λοθάνατες χήρες στις 'Ινδίες. Βλ. Zachariae, *Witwenverbrennung*, σ.85-86.

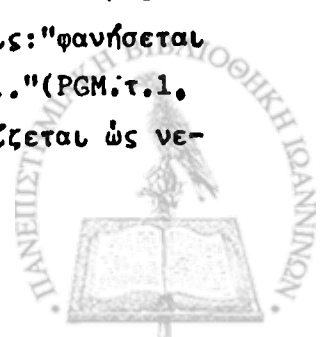
45. 'Ο 'Ελκίνωρας π.χ. πού ως άταφος δέν έκυτρεπόταν νά κατεβή στό βασίλειο τών νεκρών, όπου θά έχανε τήν αυτοσυνείδηση, προλέγει στόν 'Οδυσσεά τήν έκιστροφή στήν πατρίδα του. 'Οδύσεια λ 51 κέ. Βλ. καί Horfner, *OZ.I.B* 257, σ.61.
46. Πρβλ. PGM., τ.1, σ.138, Pap. IV., 2165 κέ.: "...καταδύκω δέ σφαγέντι άφάμενος ελπé //είς τό ούς τούς στίχους, καί όσα θέλεις, πάν/τα σου έρετ...". Βλ. καί Horfner, *OZ.I.B* 256, σ.60. Κατά τόν Bouché-Leclercq (*Divination*, σ.334) ή κίστη ότε ή ψυχή γνωρίζει τό μέλλον έχει σχέση μέ τήν πλατωνική διδασκαλία γιά τς ψυχές καί τς ιδέες. Τήν κίστη αύτή μαρτυρεί καί ό Λουκιανός στους "Νεκρικούς διαλόγους" του III, Μενύππου, 'Αμφιλόχου καί Τροφώνιου, 334 κέ. Βλ. καί Κουκουλέ, *ΒΒΠ.τ. Α', II*. σ.179. Κατά τόν 'Αρτεμίδωρο μάλιστα ('Ονειροκριτ. IV, 2, 206, έκδ. Pack, σ. 246) ή ψυχή είναι "φύσει" μαντική.
47. Rohde, *Psyche*, I. σ.194. Αυτό τό νόημα είχαν καί τά άγάλματα τής Γης, Δήμητρας καί Περσεφόνης στό ύδρομαντείο τής Πάτρας, καθώς καί ή προσφορά θυμιαμάτων στή θεά Γη πρύν άπό τή μαντεία. Πausanός, 'Ελλάδος περιήγησις, 7, 21, 11-12.
48. Κατά τήν κίστη τών άρχαίων 'Ελλήνων οί νεκροί ή έμφανίζονται οί ζόιοι, πρβλ. 'Ιλιάδας V, στ.65 κέ. ('Η ψυχή του Πάτροκλου παρουσιάζεται στόν ύπνο στόν 'Αχιλλέα) καί Εύριπίδου 'Εκδβη, στ.37 κέ., 93 κέ., 111 κέ.), ή στέλνουν τά όνειρα (πρβλ. Σοφοκλ. 'Ηλέκτρα, στ.459 κέ.). Βλ. καί Dodds, *Irrational*, σ.126, σημ. 49.
49. Nink, *Bedeutung des Wassers*, σ.81. Πρβλ. καί Εύριπίδου, 'Ιφίγ.έν Τ. στ.1260 κέ. 'Επίσης Εύριπ. 'Εκδβη, στ.70-71.
50. Nink, ό.π.σ.75-76.
51. Στο μαντείο του Τροφώνιου π.χ. κοντά στή Λιβαδειά ό ενδιαφερόμενος, τυλιγμένος μέ κόκκινο σεντόνι, έμπαινε σέ στενό άνοιγμα τής γης "...εξόδεται ύπτιος κατά στομίου στενού" καί τά μέν ζώων, τά δέ άκούσας, άνεισιν αύθις ύποφήτης αύτάγγελος. (Μαξίμου Τυρίου, φιλοσοφούμενα, VIII, IIa, σ. 87-88). Πρβλ. καί Cardanus, *De subtilitate*, Lib. XIX, p.689. Κάτι άνόλογο γινόταν καί στό νεκρομαντείο του 'Αχέρουτα.
52. Πρβλ. Μαξίμου Τυρίου, φιλοσοφούμενα, VIII. Ic, σ.87: "'Ο δέ έν 'Ιωνία ύποφήτης ύδωρ έκ πηγών άρυσάμενος καί κλών, μαντικώς έχει". Πρβλ. καί ΑΑ. σ.37, 13-14: "'Εκαρε κισβακτόριον καί γέμισον αύτό νερόν ζωντανόν άπό πηγάδιν...". Πρβλ. καί τό κατέβασμα του δοχείου μέ τό νερό του κλήδονα σέ πηγάδι, όπου μένει όλη τή νύχτα γιά ν'άντληση καθαώς μαντική δύναμη άκ'τό πηγάδι. (Βλ. ΛΑΠΘ, άρ. 358, σ.5, Στ. Βουγρόπη, Στενήμαχος 1966). 'Ανόλογα σέ εύρωπ. λαούς βλ. στό Hünnerkopf, *Bruppen*, HDA. I. 1674.

Ἡ κίστη γιὰ τὴ μαντική ἰδιότητα τοῦ νεροῦ πηγῶν καὶ πηγαδιῶν εἶναι διαδομένη σ' ὄλο τὸν κόσμο. Βλ. Nipck, Bedeutung des Wassers, σ. 47 καὶ 99.

53. Γιὰ τὴ νεκρομαντεία στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας καὶ Ῥωμαίους συγγραφεῖς βλ. Hopfner, Nekromantie, RE. XVI, 2. 2222 κέ.
54. Ὀδυσσ. λ. στ. 23 κέ. Ὁ Ὀδυσσεύς ἀνακαλεῖ τὴν ψυχὴ τοῦ μάντη Τειρεσίᾳ, γιὰ νὰ μάθῃ γιὰ τὴν ἐπιστροφή στὴν πατρίδα του.
55. Ἡροδ. Ἱστορ. Ε', 92, 7 κέ. Κατὰ τὴ μαρτυρία αὐτῆ ὁ Περικλῆς στέλνει ἀγγελιαφόρους στὸ νεκρομαντεῖο τοῦ Ἀχέροντα (θεσπρωτῖα), γιὰ νὰ ρωτήσουν τὴν ψυχὴ τῆς γυναίκας τοῦ Μελισσᾶς σχετικά μ' ἓνα θησαυρὸ.
56. Αἰσχύλου, Πέρσαι, 620 κέ. Ἡ γυναίκα τοῦ Δαρείου Ἀτοσσα ἀνακαλεῖ τὸν πεθαμῆνο σύζυγό της.
57. Βλ. καὶ Hopfner, OZ. II. B 327, σ. 148.
58. Πρβλ. Ὀδυσσ. λ 83: "εἰδῶλον δ' ἑτέρωθεν ἑταίρου κολλ' ἀγδρεύειν". Ἐπίσης λ 476: "... βροτῶν εἰδῶλα καμόντων". Πρβλ. καὶ Ἡροδ. Ἱστ. Ε', 92, 23 κέ. "Ταῦτα δέ οἱ κοιήσαντι καὶ τὸ δεύτερον κέμφαντι ἔφησε τὸ εἰδῶλον τὸ Μελισσῆς...". Ἐπίσης πρβλ. Αἰσχύλου, Πέρσαι στ. 682 κέ.
59. ἀνθρώπου δηλ. ποὺ δέν πέθανε ἀπὸ φυσιολογικὸ θάνατο. Τοῦτο διότι, κατὰ μίαν ἀρχαία κίστη, ἡ ψυχὴ εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ παραμείνῃ στὸ σῶμα ποὺ τῆς ὀρίστηκε γιὰ ἓνα ὀρισμῆνο χρόνο. Ἄν ὅμως χωριστῆ ἀπὸ τὸ σῶμα βάλῃ, διατηρεῖ τὸ δεσμὸ της μ' αὐτό, χωρὶς νὰ γίνεται ὀρατῆ, μέχρι τῆ λήξη αὐτοῦ τοῦ χρόνου. Γι' αὐτὸ ἡ χρῆση τῆς "οὐσίας" (πλάματος, ὄστοῦ κλπ.) τῶν νεκρῶν τραβᾷ τὶς ψυχῆς (νεκροδαίμονες) καὶ τὶς κἀνει νὰ ἐμφανιστοῦν. Βλ. Hopfner, OZ. I. B 644, σ. 165.
60. Alia nigromantia a nigros graece, quod est mortuus latine, et mancia i.e. divinationis, ut est accipere lignum de feretro ad divinandum vel manum vel testiculos vel membrum aliquod mortui vel de sepulchro vel de ossibus. (Ἀπόστ. ἀπὸ τὸν Barthold von Regensburg bei Schönbach, Studien z. deut. Predigt, Sitzungsab. d. Akad. Wien 1900, VII, σ. 25, 19. Βλ. Abt, Apologie, σ. 268 (194), σημ. 5).
61. Ἡ "οὐσία" τῶν νεκρῶν παίζει σπουδαίωτατο ρόλο στὴ μαγεία τῆ σχετικῆ μὲ τὸν ἔρωτα, καθὼς καὶ στὴ μαγικὴ ἰατρικὴ (medicina magica). Ἀκόμα καὶ στὴν ἐκκλησία εἶναι γνωστῆ ἡ χρῆση τῆς "οὐσίας" δηλαδὴ τῶν λειψάνων ἀγίων ἐκτύπια στοὺς δαίμονες, τὶς ἀσθένειες κ. λ. κ., καθὼς καὶ γιὰ τὴν πρόβλεψη τοῦ μέλλοντος. Βλ. Hopfner, OZ, I. B 665-666, σ. 170-171. Πρβλ. καὶ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου Λόγος ΚΔ (εἰς τὸν ἁγ. ἱερ. Κυβριανόν), PG. 35, 1192: "... τὴν τῶν δαιμόνων καθαίρειν, τὴν τῶν νόσων κατάλυειν, τὴν τοῦ μέλλοντος ἐρηγῶσαι· ὃ πάντα δύναται Κυβριανοῦ καὶ ἡ πόλις...".

62. Βλ. παραπάνω σημ. 59.
63. Τῆ νεκρομαντεία αὐτῆ ἀσκεῖ χρησιμοκοιῶντας πτώμα σκοτωμένου στρατιώτη ἢ θεσσα-
λή μάγισσα Ἐριχθῶ γιά νά προεῖκη στό Σέξτο Πομπήιο τήν ἔκβαση τῆς μάχης τῶν
Φαρσάλων. Βλ. Λουκανοῦ, Pharsalia, VI, 590 κέ. (Ἔκδ. Amstelodami 1693 ,
σ.109 κέ.). Γιά τή χρήση πτώματος βλ. στ.637 κέ.(σ.110). Πρβλ. καί Agrippa, Oc-
cultia Phil., Lib.III, Cap.XLII, p.CCCV: "Hinc necromantia nomen habet, quia in
mortuorum cadaveribus operatur, ac per manes et mortuorum umbras, subterraneos-
que daemones responsa petit, alliciens illos in mortuorum cadavera, per stygia
quaedam carmina et infernales invocationes, perque feralia sacrificia et impi-
as immolationes, quales apud Lucanum legimus".
64. Metam. II. XXIX (Helm, p.48-49).
65. Ἡ διάκριση τῆς νεκρομαντείας σέ δύο εἴδη παρατηρήθηκε ἀπό διάφορους συγγρα-
φεῖς ἤδη ἀπό τό 16ο αἰ.μ.Χ.. Πρβλ. Agrippa, Occulta Phil., Lib.III, Cap.XLII, P.
CCCV: "...Sunt autem duae necromantiae species, una necromantia, erigens cada-
ver, quae non sit absque sanguine: Altera scyomantia, in qua sola sufficit um-
brae evocatio" καί σχόλιο τοῦ Σέρβλου, Αἴν. VI, 149. Πρβλ. ἀκόμα L.Coquaei Comment.
in lib.VII.S.August.de civ.dei, XXXV (sive necromantia dicatur) Ἔκδ. Παρισιοῦ
1651, στήλη 457A καί Keller, Aberglaube, σ.155. Ἄλλο εἶδος μαντείας πού χαρακτη-
ρίζεται σήμερα ὡς νεκρομαντεία εἶναι ἡ πρόγνωση τοῦ μέλλοντος ἀπό τόν τρόπο θανά-
του κάποιου ἢ ἀπό τήν ὄψη τοῦ νεκροῦ ἢ ἀπό τά ὄστα του κλπ. (Πρβλ. Ρήγα, Ἐκιδθου
λ.πολιτισμός, τ.4, σ.255.256), πού ὁμως εἶναι νεώτερο εἶδος καί δέν ἔχει σχέση μέ
τό θέμα μας.
66. Κατά τόν Cunen (Lēcanomanēcie, σ.216, σημ.1) οἱ ἀρχαῖοι φαίνεται ὅτι δέν ταύτιζαν
τῆ νεκρομαντεία μέ τή "νεκροαγωγή". Κατά τόν Ἰδίο (ὁ.π. σ.205, σημ.3) ὁ ὅρος
"νεκροαγωγή" ποτέ δέν ὑποδηλώνει τῆ νεκρομαντεία, ἀκόμα καί στους μαγικούς πα-
πύρους. Ἡ δεύτερη ὁμως παρατήρησή του εἶναι ἐσφαλμένη, γιὰτί στους μαγ. παπύ-
ρους τουλάχιστον οἱ δύο ἔννοιες συγχέονται. Τοῦτο φαίνεται ἀπό δύο συνεχόμενες
συνταγές λεκανο-νεκρομαντείας πού βρίσκουμε στόν Παρισινό μαγ. Πάπυρο (Bibl.
Nat. Suppl. gr. 574) τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ.. Στήν πρώτη (βλ. PGM., τ.1, σ.76, Pap. IV, 162
κέ.) γίνεται λόγος περὶ "αὐθοπτικῆς λεκανομαντείας ἅμα καί νεκροαγωγῆς". Στή
δεύτερη πού ἀκολουθεῖ ἀμέσως (βλ. ὁ.π. σ.78, Pap. IV, 222 κέ.) γίνεται λόγος πάλι
γιά ἀνακάλυψη θεῶν ἢ νεκρῶν σέ "ἄγγος χαλκοῦν, ἢ λεκάνην, ἢ φιάλην". Ἐδῶ ὁμως
λέγεται καθαρά ὅτι καί ὁ νεκρός πού ἐμφανίζεται ἀπαντᾷ σέ ἐρωτήσεις: "φανήσεται
ὄν φωνεῖς θεός ἢ νέκυς καί ἀποκριθήσεται περὶ ὧν ἐπερωτᾷς πάντων..." (PGM: τ.1,
σ.80. Pap. IV, 249-250) Ἐπομένως καί στήν πρώτη συνταγή, πού χαρακτηρίζεται ὡς νε-

κυοαγωγή", ο νεκρός εμφανίζεται για να άπαντήσει σε έρωτήσεις, όπως και ο θεός ("...θεωρῶν τόν θεόν ἐν τῷ ὕδατι καί φωνήν λαμβάνων ἐν στίχοις παρά τοῦ θεοῦ, οὔς βούλει...έρετ δέ καί περὶ ἄλλων, ὧν ἐπερωτήσεις". Βλ. δ. κ. σ. 76, IV, 164 κέ.) και όχι για άκλή θεία, όπως προκειται για νεκρομαντεία στην ούσα, για την ό - κοία όμως χρησιμοποιείται ο όρος "νεκυοαγωγή".

67. Στις λέγες παραλλαγές του συνδυασμού λεκανομαντείας-νεκρομαντείας που σώθηκαν στους μαγικούς κώδικους άλλοτε υπερισχύει ή νεκρομαντεία, όπως π.χ. στη γνωστή ως "Άγωγή Πέτρου" στον Παρισινό μαγ. κώδυρο: Bibl. Nat. Suppl. gr. 574 (βλ. PGM., τ. 1. σ. 132, Pap. IV, 1930 κέ.), όπου ή λεκάνη δέν έχει άλλο νόημα παρά μόνο την έν - σχυση της νεκρομαντικής τελετουργίας (πρβλ. και Cunen, Lēcanomancie, σ. 342), και άλλοτε ή λεκανομαντεία, όπως στην "Τυφωλική" συνταγή στον ίδιο κώδυρο (βλ. PGM. τ. 1, σ. 76, Pap. IV, 155 κέ.), της οποίας τό έθιμοτυκικό δέν έχει καμιά σχέση και όμοιότητα με την καθαυτό νεκρομαντεία. Ανάλυση του τυκικού των δύο αυτών συντα - γών βλ. στον Cunen, Lēcanomancie, σ. 180 κέ. και 195 κέ. αντίστοιχως.

Ε Π Ι Μ Ε Τ Ρ Ο Β΄

Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΕΘΙΜΙΚΗΣ ΜΕ ΤΗ ΓΡΑΠΤΗ ΜΑΝΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Στά έξεταζόμενα εϋδη μαντείας μπορούμε νά διακρίνουμε τή γραπτή καί τήν έθιμική παράδοση. Στήν πρώτη ανήκουν οί μαγικοί πάπυροι καί οί σολομωνικές, στή δεϋτερη οί διάφορες παραλλαγές τών μαντικῶν έθίμων που έξετάσαμε.

Οί μαγικοί πάπυροι¹ καλύπτουν τό χρονικό διάστημα από τόν 3ο μέχρι τόν 6ο αϊ. μ.Χ.². Βρέθηκαν στήν Αίγυπτο³ καί είναι γραμμένοι άλλοι στήν έλληνική καί άλλοι στήν αίγυπτιακή, αρχαία (ίερογλυφική) καί δημοτική γλώσσα· άλλοι πάλι μερικά στά έλληνικά καί μερικά στά αίγυπτιακά⁴ (γνωστοί ως έλληνοαίγυπτιακοί πάπυροι). Έκάρχουν βέβαια καί πάπυροι μέ πιά καθαρά τά έλληνικά χαρακτηριστικά. Οί περισσότεροι όμως περιέχουν στοιχεΐα έλληνικής καί αίγυπτιακής θρησκείας καί είναι συμφυρμός έλληνικής καί αίγυπτιακής μαντείας καί μαγείας. Ο συμφυρμός αυτός έγινε κυρίως στά χρόνια τής άκμης του έλληνιστικού πολιτισμού στήν Αίγυπτο, ("συγκρητισμός"). Μαζί μέ τά στοιχεΐα αυτά συμφύρονται καί στοιχεΐα άλλων θρησκειῶν⁵, ὅπως π.χ. βαβυλωνιακά⁶, άσσυριακά, συριακά, έβραιοϊουδαϊκά⁷, περσικά, γνωστικά, χριστιανικά καί άλλα άκαθόριστα. Αυτό φαίνεται φυσικό, άφοϋ τήν χρονική περίοδο, ὅπου ανήκουν οί μαγικοί πάπυροι, οί καλές θρησκείες ὑποχωροϋν στίς νέες καί βρίσκονται σ'ένα στάδιο ὄχι μόνο αϋτοαποσύνθεσης καί διάλυσης, αλλά καί σύμφυρσης⁸. Η διάκριση τών στοιχείων που συμφύρονται ως πρὸς τήν προέλευσή τους, αν δηλαδή είναι έλληνικά ἢ γνωστικά ἢ αίγυπτιακά⁹, ἢ άλλων ανατολικῶν λαῶν, είναι αρκετά δύσκολη¹⁰.

Οί σολομωνικές είναι νεώτερα μαγικά βιβλία (τέλη 16ου¹¹ - αρχές 18ου αϊ.μ.Χ.), που κρέκει νά πήγασαν ὡς ένα σημεΐο από τούς μαγικούς παύρους¹². Οί συγγραφείς τους ὅμως φρόντισαν νά εκχριστιανίσουν τούς ὄρους τών μαγικῶν καί μαντικῶν συνταγῶν τους, για νά μήν προξενοϋν τήν ὀργή τών πιστῶν χριστιανῶν¹³).

Τόσο οί μαγικοί πάπυροι ὅσο καί οί σολομωνικές προορίζονταν κατά τήν παρατήρηση του Ν. Πολίτη "πρὸς χρῆσιν χυδαίων άπαιδεϋτων ανθρώπων καί τούτου ἔνεκα προσαρμοζόμενα εκάστοτε κατά τά ένόντα πρὸς τάς θρησκευτικές δοξασίας αϋτῶν καί εἰς γλώσσαν προσιτήν αϋτοῖς παραφραζόμενα..."¹⁴

Μέ τό θέμα μας ἔχουν σχέση κυρίως οί δυό σολομωνικές τής Έθνικής Βιβλιοθήκης τῶν Αθηνῶν¹⁵. Ανάλογα μαγικά βιβλία μέ ὕδρομαντικές, κατοπτρομαντικές καί άλλες μαντικές καί μαγικές συνταγές κυκλοφοροϋσαν καί σέ άλλες εϋρωπαϊκές χῶρες

μέ διάφορους τίτλους όπως π.χ. "Clavincula Solomonis", "Faust's Höllenzwang"
κλπ.¹⁶

Ανάμεσα στην έθιμική μαντική παράδοση (τίς μαντικές δηλαδή πράξεις που τελούνται
ώσ έθιμα σε όρισμένες ήμερομηνίες μέ μεγάλη σημασία για τήν άρχαία ή τή χριστιανική
θηρησκεία) καί τή γραπτή ύπάρχουν σχέσεις καί άλληλοεπιδράσεις, που ή έρευνα
νά τους¹⁷ δέν θά ήταν χωρίς σημασία. Μιά τέτοια όμως έρευνα δέν μπορεί νά είναι
πλήρης καί έξονυχιστική για τούς έξης λόγους:

α. Ή γραπτή μαντική παράδοση είναι έλλιπής. Οί μαγικοί κάρυροι που μās σώθη-
καν άπ'τή μιά είναι λίγοι - άρκετοί θά έχουν καταστροφή ή δέν έχουν άκόμα άνα-
καλυφθή - άπ'τήν άλλη πάλι, έπειδή γράφτηκαν για τούς είδικούς - μάντεις καί μά-
γους-, για τούς όποιους οί λεπτομέρειες δέν ήσαν άπαραίτητες, δέν ύπάρχει καμιά
συνταγή τους που νά περιέχη συγχρόνως όλες τίς λεπτομέρειες, ώστε νά δύνη πλή-
ρη εικόνα¹⁸. Έλάχιστα είναι καί τά άλλα μαγικά βιβλία¹⁹, οί σολομωνικές, μέ συν-
ταγές μαντείας, που μās σώθηκαν. Τά τελευταία καλύπτουν, όπως εΐκαμε, τό χρονι-
κό διάστημα άπό τόν 16ο (ή τέλη 15ου) αί. μέχρι τίς άρχές του 18ου αί. (μέρος του
όποιου καλύπτουν), ένω οί μαγικοί κάρυροι τό διάστημα άπό τόν 3ο - 6ο αί. μ.Χ
Έτσι μένει ένα κενό άρκετών αίωνων. Στο χρονικό αυτό διάστημα πρέπει νά ύπλη-
χαν όπωσδήποτε βυζαντινές διασκευές των μαγικών καρύρων, διότι, κατά τήν παρα-
τήρηση του Πολύτη "τά περιωθέντα ίατροσόφια καί αί Σολομωνικά προϋποθέτουν
άναγκαιώς καλαιότερα πρότυπα²⁰". Οί διάφορες μαρτυρίες των συγγραφέων άλλωστε
που παραθέσαμε εύκαιριακά είναι σκοραδικές καί γενικές. Τονίζουν μόνο τό σκοπό
της μαντείας κι όχι τό τελετουργικό μέρος της²¹, πράγμα που καθόλου ή έλάχιστα
βοηθάει στην έρευνά μας.

β. Ή έθιμική μαντική παράδοση άρχισε πολύ άργά νά καταγράφεται²² κι έτσι δέν
μπορούμε νά ξέρουμε - παρά μόνο έλάχιστα, άπό όρισμένες σκοραδικές καί γενικές
πληροφορίες συγγραφέων, όπως εΐκαμε- για τά έξεταζόμενα έδω μαντικά έθιμα σε κα-
λιότερη έποχή καί μάλιστα στα χρόνια, που άνήκουν οί μαγικοί κάρυροι καί οί σο-
λομωνικές.

Χωρίς άμφιβολία οί συγγραφείς των μαγικών βιβλίων, φορείς ύπολειμμάτων άρχαίας
λατρείας, δέν έμειναν άνεπηρέαστοι άπό τίς λαϊκές συνήθειες καί δοξασίες καί
μαζί μ'αυτούς καί τά βιβλία τους²³. Έτσι πολλές θεισιδαίμονες δοξασίες έξηγοούνται
άπό τίς όδηγίες έλληνικών μαγικών καρύρων καί σολομωνικών²⁴. Καί τά τελευταία
όμως έπηρέασαν όπωσδήποτε τήν έθιμική παράδοση²⁵, γιατί οί συγγραφείς τους μάγοι
εΐχαν, παρά τήν έχθρική στάση της εκκλησίας, έξέχουσα θέση στην κοινωνία, άνάλογη

μέ τή θέση τῶν ἱερέων τῆς ἐπίσημης λατρείας, ὡς ἱερεῖς μιᾶς καλλιᾶς ἐθνικῆς λατρείας²⁶, καί οἱ εὐκολόπιστοι ἔσκειδαν νά τοὺς συμβουλευτοῦν -τοὺς ἔδλους ἢ τὰ βιβλία τους- γιά μαγικές καί μαντικές πράξεις.

Ἄξιζει νά σημειωθῇ ὅτι σέ παραλλαγή πηγαδομαντείας γιά ἀνακάλυψη τοῦ ἀγνωστοῦ κλέφτη αὐτῆς Σπέτσες διαβάζονταν ὡς ἐκωδή σολομωνική κατά τήν τέλεση τῆς μαντικῆς πράξης (Νησ.1.). Φυσικά καί οἱ συνταγές μαντείας πού θά ὑπῆρχαν στίς σολομωνικές δέν ἄφηναν ἀνεπηρέαστες τίς μαγικές τελετουργίες. Ποιά ὅμως στοιχεῖα τῶν μαντικῶν συνταγῶν πῆρε ὁ λαός καί εἰσήγαγε στήν ἐθνική μαντική παράδοση καί ποιᾶ στοιχεῖα ἀπό τήν τελευταία ἐπηρέασαν τοὺς συγγραφεῖς μαγικῶν βιβλίων καί τὰ ἔργα τους δέν εἶναι εὐκολο νά διαπιστωθῇ μέ βεβαιότητα²⁷.

Στή γραπτή μαντική παράδοση ἡ ὑδρομαντεία παρουσιάζεται κυρίως ὡς λεκανομαντεία ἢ γαστρομαντεία (φιαλομαντεία) ἢ σκυφομαντεία. Στίς συνταγές μαγικῶν παπύρων δέν γίνεται λόγος γιά χρήση πηγαδιοῦ κι εἶναι ἀμφίβολο ἂν ἡ συνταγή τοῦ μαγικοῦ παπύρου τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου μέ τίτλο: "μαντεῖον σαραπιακόν/παῖδος ἐπι λυχνοῦ καὶ φιαλῆς καὶ βοθροῦ"²⁸ ἀφορᾷ καί πηγαδομαντεία (βόθρου) ἐκτός ἀπ'τῆ λυχνομαντεία (λυχνου) καί φιαλομαντεία (φιαλῆς)²⁹. Στίς σολομωνικές ὑπάρχει μόνο μιᾶ συνταγή συνδυασμοῦ πηγομαντείας - κατοπτρομαντείας³⁰, πού μοιάζει πολύ μέ τό τυπικό τῆς ὑδροκατοπτρομαντείας στήν Πάτρα (ὅπως τήν περιγράφει ὁ Παυσανίας³¹), ἀπ'τό ὁποῖο ἴσως προήλθε. Μπορεῖ κανεὶς νά ὑποθέσῃ ἢ ὅτι ὑπῆρχαν καί τέτοιες συνταγές πού δέ σώθηκαν (ἀφοῦ τὰ μαγικά βιβλία πού ἔφτασαν ὡς ἐμᾶς εἶναι ἐλάχιστα) ἢ ὅτι ἡ πηγαδομαντεία, ὡς ἔθιμο γνωστό στόν πολύ κόσμον, πού τελεῖται φανερά χωρίς τή μυστικότητα πού ἀπαιτοῦν συνήθως οἱ συνταγές μαγείας καί μαντείας, περιφρονήθηκε ἀπό τοὺς συγγραφεῖς μαγικῶν βιβλίων, πού προτίμησαν τό εὐγενέστερο καί κλουσιότερο σέ τελετουργικό εἶδος τῆς ὑδρομαντείας, τῆ λεκανομαντεία. Σ'αὐτό ἐπηρεάσθηκαν καί ἀπό ἀνατολίτες μάγους, φορεῖς μιᾶς ἀνατολίτικῆς λεκανομαντείας, στοιχεῖα τῆς ὁποίας βρίσκουμε γι'αὐτό καί στίς ἐλληνικές λεκανομαντικές συνταγές³².

Συγκρίνοντας τὰ μαντικά ἔθιμα πού ἐξετάσαμε μέ τὰ ἀντίστοιχα εἶδη μαντείας τῶν συνταγῶν μαγικῶν παπύρων καί σολομωνικῶν, διαπιστώνουμε ὀρισμένες ὁμοιότητες καί ἀντιστοιχίες, ἀλλά καί βασικές διαφορές.

Κάποια ὁμοιότητα π.χ. ὑπάρχει στό σκοπό τῆς μαντείας. Νεκροῦ καί ζωντανοῦ ἀνακαλοῦνται καί σύμφωνα μέ τίς συνταγές μαντείας μαγικῶν παπύρων καί σολομωνικῶν³³ καί στίς παραλλαγές μαντείας τῆς μελέτης μας. Στίς τελευταῖες ὅμως ὑπερέχει τό ἀνακάλυψη νεκρῶν καί τοῦ μελλοντικοῦ γαμπροῦ, ἐνῶ στίς συνταγές τό ἀνακάλυψη θεῶν (ἰδίως στοὺς μαγικούς παπύρους³⁴) καί πνευμάτων³⁵, ἰδιαίτερα στίς σολομωνικές. Κι ἐνῶ κατά τὰ μαντικά ἔθιμα τό ἀνακάλυψη γίνεται σέ πηγᾶδι (ἢ πηγῇ),

λεκάνη, φιάλη, ποτήρι ή και καθρέφτη, που αντικαθιστά τη γυαλιστερή έπιφάνεια του νερού, κατά τις συνταγές σολομωνικών τά πνεύματα μπορούν να ανακαλούνται όχι μόνο στο νερό ή στον καθρέφτη, αλλά και σε άλλες γυαλιστερές έπιφάνειες, όπως στο γυαλισμένο νύχι (όνυχομαντεία), είδος μαντείας πολύ διαδομένο στην 'Ανατολή ακόμα και στα νεώτερα χρόνια³⁶, ή στην έπιφάνεια του αγγού, που έχει γυαλιστή με λάδι (ώομαντεία)³⁷. 'Ακόμα και στο φως λυχναριού ή λάμπας ή δάδας (φωτομαντεία ή λυχομαντεία) μπορούν να εμφανίζονται οι ανακαλούμενοι κατά τις συνταγές μαγικών καπύρων³⁸ και σολομωνικών³⁹. Είναι αξιοπρόσεχτο ότι σύμφωνα με τις ύδροκατοκτρομαντικές συνταγές των σολομωνικών (στούς μαγικούς καπύρους ο συνδυασμός ύδρομαντείας-κατοκτρομαντείας είναι άγνωστος) οι όπτασίες εμφανίζονται στον καθρέφτη, που είναι πάντα βουτηγμένος στο νερό και παίζει κύριο ρόλο⁴⁰, ενώ στις παραλλαγές μας κρατείται έξω από το νερό -πολύ σπάνια τοποθετείται, όπως είδαμε, μέσα στη λεκάνη- και οι όπτασίες παρουσιάζονται κυρίως στο νερό, ενώ ο καθρέφτης παίζει συνήθως δευτερεύοντα, βοηθητικό ρόλο.

Στις συνταγές μαγικών καπύρων και σολομωνικών ή "έπωδή" έχει σκουδαία θέση, γιατί χρησιμοποιείται όχι μόνο για τον άναγκασμό των ανακαλούμενων να εμφανιστούν, αλλά (μέ διαφορετικό βέβαια περιεχόμενο) και για την "απόλυση" ή "απολογίασύν" τους⁴¹. Στις συνταγές σολομωνικών διακρίνουμε τις καθαυτό έπωδες, είδος έξορκισμού των ανακαλούμενων με χρήση και άκατανόητων λέξεων⁴², την προσευχή και τους ψαλμούς που λέγονται κυρίως πριν από την προσευχή⁴³. Στους μαγικούς καπύρους οι προσευχές απευθύνονται σε αρχαίους θεούς, έλληνικούς ή ανατολίτικων θρησκειών, στον 'Ηλιο, στον 'Οσιρη κλπ. και συνοδεύονται από μαγικές λέξεις, "βαρβαρικά όνόματα" άκατανόητα⁴⁴, κυρίως παραφθαρμένες λέξεις ανατολικών λαών (βαβυλωνιακές, αίγυπτιακές, έβραϊκές κλπ.). Τέτοιες λέξεις, που υπάρχουν, όπως είπαμε, και στις συνταγές σολομωνικών, πρέπει να έκρυσαν και στην έθιμική παράδοση, τουλάχιστο σε μερικές παραλλαγές. 'Ετσι στις Σκέτσες π.χ. "παρατηρώντας μέσ στα ήσυχα νερά του πηγαδιού και διαβάζοντας σολομωνική ή λέγοντας κι άλλα λόγια μαγικά μπορείς να ανακαλύψεις τον κλέφτη, βλέποντάς τον μέσ στις σκιές που σχηματίζονται μέσ στο νερό, με τό κλεμμένο πράμα" (Νησ.1.), ενώ σύμφωνα με άλλη παραλλαγή από την Κωσταντινούπολη, "όσάκις θέλουν να πληροφορηθούν για κάτι χαμένο ή οι πόρτοι να γνωρίσουν τον μέλλοντα σύζυγον, καταφεύγουν εις τό "πηγάδι". 'Οποιος θέλει να μαντευθι δι'αυτό του τρόπου παίρνει μαζί του ένα άγόρι κάτω των 15 έτών, προφανώς δια να μη έννοη πολλά πράγματα, τό όποιον κύπτει έπάνω από τό πηγάδι. 'Ο έπτελθν την μαντικήν πράξιμ καλύπτει την κεφαλήν του παιδιού με

έρυθρόν ὄφασμα καί ἀναγινώσκει μυστηριώδεις λέξεις. Κατά τήν ἀνάγνωσιν πιστεύεται ὅτι ὁ μικρός βλέπει ἐντός τοῦ πηγαδιοῦ τήν σκιάν τοῦ κλέφαντος ἢ τήν τοῦ μέλλοντος συζύγου", (θρ.3). Τό διάβασμα σολομωνικῆς καί ἡ χρήση μαγικῶν λόγων στήν πρώτη παραλλαγή, καθώς καί ἡ ἀνάγνωσις "μυστηριωδῶν λέξεων" στή δεύτερη μαρτυροῦν ἐπίδραση τῶν σολομωνικῶν στά μαντικά ἔθιμα. (Καί ἡ μοναδική περίπτωση χρήσης παιδιοῦ - medium ἄλλωστε στήν δεύτερη παραλλαγή εἶναι ἐπίδραση τῶν συνταγῶν). Δυστυχῶς ὅμως οἱ μαγικές ἢ μυστηριώδεις λέξεις τῶν ἐπωδῶν δέ στάθηκε δυνατό νά καταγραφοῦν σέ καμιά παραλλαγή, γιατί, ὅπως εἶπαμε, πρέπει νά φυλάγονται μυστικές, γιά νά μή χάσουν τή δύναμή τους, καί γι' αὐτό δέν μπορούμε νά ἐρευνήσουμε τήν προέλευσή τους. Εἶναι ὅμως πολύ πιθανό νά εἶναι οἱ ἕδρες ἀκατανόητες λέξεις, τά βαρβαρικά ὀνόματα τῶν συνταγῶν.

Τό διάβασμα καί ψιθύρισμα ἐπωδῶν συνιστῶνται καί στίς συνταγές σολομωνικῶν⁴⁵. Ὁ μάγος "διαβάσει ἀπό ἓνα χαρτί μαγικά λόγια"⁴⁶ ἢ τά ψιθυρίζει στό αὐτί ἢ στό κεφάλι τοῦ medium, ἀλλά μερικές φορές καί στή λεκάνη⁴⁷. Τό τελευταῖο θυμίζει τό "μελέτημα" τῆς λεκάνης ἢ τοῦ καθρέφτη ἢ τοῦ πανοῦ τῆς κάλυψης στίς παραλλαγές μας, δηλαδή τό ψιθύρισμα μαγικῶν λόγων ἢ προσευχῶν πάνω σ' αὐτά. Συχνά ὀρίζεται καί πόσες φορές πρέπει νά λεχθῆ ἡ προσευχή ἢ ἐπώδῃ τόσο στίς σολομωνικές (3, 7, 14 (= 2 X 7), 11 φορές κλπ.⁴⁸ καί μαγικούς παύρους⁴⁹, ὅσο καί στίς παραλλαγές (συνήθως 3 καί μόνο σέ μιὰ παραλλαγή. (ΜΑΘΝ.2) 5 φορές). Ἡ ἀναλογία αὐτή ἔχει κοινή πηγή τή λαϊκή πίστη γιά τή σημασία τῶν μονῶν ἀριθμῶν στή μαγεία⁵⁰ καί ἰδιαίτερα τοῦ ἀριθμοῦ 3 (πρβλ. νόμο τῶν τριῶν) καί ἄλλων ἀριθμῶν στήν παράδοση γενικά. Μιὰ δεύτερη ὅμως προσευχή καί ἀπειλή τοῦ ἀνακαλούμενου, συχνή στίς συνταγές σολομωνικῶν καί μαγικῶν παύρων σέ περίπτωση πού δέν ἐμφανίζεται μέ τήν πρώτη, δέν εἶναι γνωστή στίς παραλλαγές μας. Οὔτε παρακαλοῦνται οἱ ἀνακαλούμενοι, ὅπως στίς συνταγές, νά ἐμφανιστοῦν κατά ἓναν ὀρισμένο τρόπο⁵¹ ἢ νά μή βλάψουν κανένα⁵² οὔτε διατάζονται ἀπό τοὺς μαντευόμενους νά ὀρκιστοῦν ὅτι θά ποῦν τήν ἀλήθεια, νά ἐτοιμάσουν δεῖπνο γιά νά φᾶνε κ.τ.δ.⁵³, οὔτε χρησιμοποιοῦνται ὡς spiritus familiares ("δαίμονες πάρεδροι"), στήν ὑπηρεσία δηλαδή τῶν μαντευομένων, ὅπως συμβαίνει στίς συνταγές⁵⁴. Στίς παραλλαγές τῶν μαντικῶν ἐθίμων δέ χρειάζεται ἰδιαίτερη ἱεροτελεστία γιά τήν "ἀπόλυσιν" τῶν ἀνακαλουμένων, ὅπως ἀντίθετα γίνεται ὄχι μόνο στίς ὕδρομαντικές καί κατοκτρομαντικές, ἀλλά καί σέ νεκρομαντικές συνταγές⁵⁵, καθώς καί σέ ἀνάλογες ἀραβικές μαντεῖες⁵⁶. Στά μαντικά ἔθιμα πού ἐξετάζουμε ὁ χρόνος τῆς παραμονῆς τῶν ἀνακαλουμένων δέν ἐξαρτᾶται ἀπό τή θέληση τῶν μαντευομένων.

Ἡ παράθεση δείκνου στους ἀνακαλουμένους ὁμως σύμφωνα μέ παραλλαγή ἀπό τήν Κρήτη (Κρ.76) δέν μπορεῖ νά μήν ἔχη σχέση μέ τίς περιγραφές παραθέσεως δείκνων στους ἀνακαλουμένους (πνεύματα, νεκρούς κλπ.) ἀπό συνταγές μαγικῶν παύρων καί σολομωνικῶν⁵⁷. Τό μοτίβο αὐτό παρουσιάζεται στίς συνταγές μέ δύο μορφές:⁵⁸

- α: Παράθεση δείκνου ἀπό τό μάγο στους ἀνακαλουμένους καί
- β: ἐντολή τοῦ μάγου στους ἀνακαλουμένους νά ἔτοιμάσουν δείκνο γιά τόν ἑαυτό τους ἢ τόν ἀφέντη τους, ἀφοῦ φέρουν, σφάζουν καί μαγειρεύουν ἕνα ἀρνί ἢ μοσχάρι κλπ.

Ἡ δεύτερη μορφή πρέπει νά προήλθε ἀπό ἐξέλιξη τῆς πρώτης. Ἐῖναι γνωστή μάλιστα καί σέ ἀνάλογες ἀραβικές μαντείες⁵⁹. Ἄν τώρα τό μοτίβο αὐτό εἶναι ἀραβικῆς ἢ αἰγυπτιακῆς ἢ ἐλληνικῆς προελεύσεως δέν ἀποδεικνύεται. Ἴσως ἰσχύει κι ἐδῶ ἡ θεωρία τῆς πολυγενεσίας γιά τά λαογραφικά φαινόμενα, γιὰτί πρόκειται, ὅπως εἶδαμε στά προηγούμενα, γιά μοτίβο καλό καί διαδομένο ὄχι μόνο στήν Εὐρώπη, ἀλλά καί στήν Ἀφρική (Αἴγυπτο) καί στήν Ἀσία (Ἀραβία). Τό ἔδω ἰσχύει καί γιά τό "ἐκίθυμα" (λιβάνισμα ἢ κάπνισμα μέ διάφορες οὐσίες), κού ὄχι μόνο στίς συνταγές σολομωνικῶν καί μαγικῶν παύρων εἶναι κοινό, ἀλλά τό βρίσκουμε καί στήν ἀραβική μαντεία (ἀνακάλημα πνευμάτων⁶⁰).

Ἡ γύμνωση, συνηθισμένη στήν ἐθιμική κατοκτρομαντεία καί σπάνια στή λεκανομαντεία, εἶναι ἄγνωστη στίς ὑδρομαντικές καί κατοκτρομαντικές συνταγές τῶν σολομωνικῶν. Τή βρίσκουμε ὁμως σέ συνταγή λεκανομαντείας τοῦ παρισίνοῦ μαγικοῦ παύρου⁶¹.

Ἡ κάλυψη ὁμως εἶναι μοτίβο κοινό καί συνηθισμένο καί στή γρακτική παράδοση (συνταγές σολομωνικῶν καί μαγικῶν παύρων ἐλληνικῶν καί αἰγυπτιακῶν) καί στά μαντικά ἔθιμα κού ἐξετάζουμε⁶². Τό ἄναμμα κεριῶν, μερικές φορές ἀγιασμένων, στή λεκανομαντεία, φιαλομαντεία καί κατοκτρομαντεία, εἶναι κοινό τελετουργικό μοτίβο σέ συνταγές σολομωνικῶν καί σέ παραλλαγές τῶν μαντικῶν ἐθίμων⁶³.

Ἡ χρήση λαδίου ἀντί γιά νερό ἢ καί μόνο ἡ κάλυψη τοῦ νεροῦ τῆς λεκάνης μέ στρώμα λαδίου, κού συνίσταται ἀπό λεκανομαντικές συνταγές σολομωνικῶν⁶⁴ καί μαγικῶν παύρων ἐλληνικῶν⁶⁵ καί αἰγυπτιακῶν⁶⁶ δέν εἶναι γνωστή στίς ἐξεταζόμενες παραλλαγές λεκανομαντείας. Χρήση ὁμως λαδίου κού ρίχνεται σέ νερό ἔχουμε σέ ἕνα εἶδος "εξεματίσματος" ἢ "εξεβασκάματος" κού γίνεται ἀπόμα στήν ἐποχή μας κι εἶναι συνδυασμός μαντείας καί μαγείας⁶⁷. Ἡ χρήση λαδίου μέ ἢ χωρίς νερό κού συνίσταται ἀπ'τίς λεκανομαντικές συνταγές θεωρεῖται ὅτι προέρχεται ἀπό τή βαβυλωνιακή λεκανομαντεία⁶⁸. Τό ὅτι τό μοτίβο αὐτό ἦταν γνωστό στους βαβυλώνιους εἶναι βέβαιο⁶⁹. Ἡ μαντεία ὁμως μέ κούταγμα στό λάδι ἀναφέρεται καί σέ σχόλιο στους

Ἀχαρνῆς τοῦ Ἀριστοφάνη⁷⁰ καί γεννιέται τό ἐρώτημα, ἂν καί στούς ἀρχαίους Ἕλληνες ἦταν γνωστή, ὅποτε μπορεῖ οἱ μαγικοὶ κάπυροι νά συνέχισαν τήν ἀρχαία ἐλληνική παράδοση. Πιό πιθανό ὅμως φαίνεται νά ἐπηρεάσθηκαν ἀπό τήν αἰγυπτιακή μαντεία -τό μοτίβο ὑπάρχει ἄλλωστε καί στούς αἰγυπτιακοὺς μαγικούς κάπυρους-. Ἡ αἰγυπτιακή μαντεία ἦταν ἔσως ἐπηρεασμένη στό σημεῖο αὐτό ἀπό τή βαβυλωνιακή. Ὅπως καί νά εἶναι, μέ τούς ἀνατολίτες μάγους καί μάντιες πού ἦρθαν στό Βυζάντιο ἦταν εὐκόλο νά περάσῃ τό μοτίβο αὐτό καί στίς ἐλληνικές λεκανομαντικές συνταγές. Ἄγνωστες εἶναι στίς παραλλαγές μας καί ὀρισμένες λεπτομερεῖς προϋποθέσεις τῆς λεκανομαντείας τῶν συνταγῶν σχετικά μέ τή λεκάνη, ὅπως π.χ. νά ἀκουμπᾶ⁷¹ ἡ ὄχι⁷² ἡ λεκάνη στό ἔδαφος, νά εἶναι ἀπό χῶμα⁷³ ἢ προῦντζο⁷⁴ ἢ γυαλί⁷⁵ νά τοποθετηθῆται πάνω σέ ἄσπρο πανύ ἢ πέτρα ἢ σέ "καμύνι" ἢ μέσα σέ μιά "ἑξάλαφα"⁷⁶, ἐνῶ ἄλλες προϋποθέσεις εἶναι κοινές, ὅπως π.χ. νά πέφτουν οἱ ἡλιακές ἀκτίνες στό νερό τῆς λεκάνης⁷⁷, ἡ ὅποια κρέπει νά εἶναι ἡ ὄχι⁷⁸ μέχρι ἐπάνω γεμάτη καί μάλιστα μέ νερό ἀμύλητο⁷⁹ κλπ.⁸⁰

Ὅρισμένα μοτίβα ἢ στοιχεῖα ἀνατολίτικης μαντείας καί μαγείας συχνά στίς λεκανομαντικές, γαστρομαντικές καί κατοκτρομαντικές συνταγές τῶν σολομωνικῶν, ὅπως εἶναι ὁ μαγικός κύκλος⁸¹ καί ἡ πεντάλαφα⁸² ἢ ἑξάλαφα⁸³, μέ ἀποτρεπτική σημασία, χρησιμοποιήθηκαν ἀπό τό λαό γιά ἄλλες μαγικές πράξεις, ὅπως π.χ. γιά τό κατέβασμα διαβόλων⁸⁴, ἀλλά δέν ἐπηρεάσαν καμιά παραλλαγή τῶν μαντικῶν ἐθίμων πού ἐξετάζουμε, ἐνῶ ἡ χρήση παιδλιοῦ-medium, πού κι αὐτῆς ἡ προέλευση ἀνάγεται στή μαντεία - μαγεία ἀνατολικῶν λαῶν⁸⁵, μόνο σέ δύο παραλλαγές ἀπό πόλεις τῶν ἄλλοτε ἀνατολικῶν καί βορειοανατολικῶν διαμερισμάτων τῆς χώρας μας, ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη (θρ.3) καί τή Σμύρνη (ΔΜΑσ.3), παρουσιάζεται.

Ὁ χρόνος πού ὀρίζεται ἀπό τίς συνταγές σολομωνικῶν καί μαγικῶν κάπυρων γιά τήν τέλεση τῶν ὑδρομαντικῶν ἢ κατοκτρομαντικῶν πράξεων διαφέρει -κυρίως ἡ ἡμερομηνία- ἀπό τό χρόνο τελέσεως τῶν παραλλαγῶν μαντείας πού ἐξετάζουμε. Στήν τελευταία περίπτωση ἡ μαντική πράξη γίνεται μιά φορά τό χρόνο -σκάνια δύο ἢ περισσότερες- σέ ὀρισμένες ἡμερομηνίες καί ὥρες⁸⁶ κι ἔχει χαρακτήρα ἐθιμικό⁸⁷, πράγμα πού δέν ἰσχύει γιά τίς μαντικές πράξεις τῶν συνταγῶν, τίς ὅποτες δέν χαρακτηρίζει ἡ ἐθιμική ἀναγκαιότητα, ἀλλά ἀφήνονται στή διάθεση τοῦ ἐνδιαφερομένου. Μιά κάποια ἐλευθερία -καί πάλι σέ ὀρισμένες μόνο παραλλαγές- ὑπάρχει στήν ἐκλογή τῆς ὥρας, ὅταν ὀρίζεται χρονικό διάστημα τῆς ἡμέρας, μέσα στό ὅποιο πρέπει νά τελεθῆται ἡ μαντική πράξη. Συνήθως ὅμως ὀρίζεται ἀκριβῶς καί ἡ ὥρα. Στίς συνταγές τά κριτήρια τῆς ἐκλογῆς τοῦ χρόνου, ὅπου αὐτή ἐπιβάλλεται, εἶναι διαφορετικά.

Συχνά ορίζεται μιά μέρα της εβδομάδας, κυρίως ή Κυριακή ή τό Σάββατο⁸⁹, κάποτε καί άλλες μέρες, όπως ή Τετάρτη, ή Πέμπτη, ή Παρασκευή⁹⁰. Έπομένως ή μαντική πράξη μπορεί νά γίνη τουλάχιστον μιά φορά τή βδομάδα. Σ' άλλες συνταγές κάλι λαμβάνεται υπόψη ή θέση της σελήνης καί γι' αυτό ορίζονται οί κατάλληλες γιά τή μαντεία ήμέρες του σεληνιακού μήνα⁹¹ ή ορίζεται νά γίνη ή μαντική πράξη "έν ώρα 'Ηλίου καί Λέοντος"⁹² καί άπαιτούνται διάφορες άστρολογικές προϋποθέσεις⁹³.

Καί στίς περιπτώσεις αυτές όμως ή μαντική πράξη μπορεί νά έπαναληφθή περισσότερες φορές τό χρόνο.

Συχνά καί στίς μαντικές συνταγές καί στίς παραλλαγές μας ορίζεται γιά τήν τέλεση της μαντικής πράξης άλλοτε ή νύχτα, ιδιαίτερα τά μεσάνυχτα⁹⁴, καί άλλοτε ή μέρα⁹⁵, ιδιαίτερα ή ώρα του μεσημεριού, όταν ή ήλιος μεσουρανή⁹⁶, ή ή ώρα της άνατολής του⁹⁷. Έπομένως ή ώρα τελέσεως της μαντικής πράξης συμπίπτει στή γρακτή καί στήν έθιμική μαντική παράδοση μόνο, όταν ορίζονται ως κατάλληλες οί βασικές διαιρέσεις του ήμερονυχτίου, άνατολή, μεσημέρι, μεσάνυχτα.

Είδαμε ότι οί λεκανομαντικές καί κατοκτρομαντικές συνταγές περιέχουν στοιχεία άνατολίτικης μαντείας καί μαγείας. Τό γεγονός αυτό μαζί μέ τήν άμφισβητούμενη⁹⁸, όπως είπαμε, μαρτυρία του Ουάρωνα οδήγησε ορισμένους έρευνητές στό συμπέρασμα ότι ή νεοελληνική λεκανομαντεία (πού ούσιαστικά τήν άγνοούσαν, άφοϋ δέν έρεύνησαν πώς άσκεϊται άπό τό λαό, αλλά πώς συνιστάται άπό τίς οδηγίες των μαγικών βιβλίων νά άσκηθη άπό τό λαό) άνάγεται στή βαβυλωνιακή, πού ήρθε στήν Έλλάδα άπό τή Βαβυλώνα μέσω των Περσών⁹⁹. Οί Έλληνες μάγοι καί μάντιες δανείστηκαν βέβαια γιά τή συγγραφή των μαγικών βιβλίων τους καί φυσικά καί των λεκανομαντικών ή κατοκτρομαντικών συνταγών στοιχεία καί μοτίβα άπό μεθόδους ξένων μάγων, πού ήρθαν στό μέγαλα κέντρα του Βυζαντίου άπό τήν Άνατολή, κυρίως άπό τήν Αίγυπτο,¹⁰⁰ κι έβρασαν άκόμα καί στίς αυτοκρατορικές αϋλές. Έτσι στοιχεία της άνατολίτικης λεκανομαντείας πέρασαν στίς συνταγές των ελληνικών μαγικών βιβλίων. Τά μαγικά βιβλία έπηρέασαν οπωσδήποτε ως ένα σημειο, όπως είδαμε ιδιαίτερα στό παρόν κεφάλαιο, καί τίς ελληνικές μεθόδους μαντείας καί τό τυπικό των μαντικών έθίμων πού ήξετάζουμε. Άλλο όμως είναι ή επίδραση καί άλλο ή προέλευση της μαντείας. Άλλοτε νεοελληνική λεκανομαντεία, κατοκτρομαντεία κλπ. είναι αυτή πού άσκησε καί άσκεϊ ό ελληνικός λαός κι όχι οί συνταγές των σολομωνικών καί μαγικών παύρων, γιατί αυτές γράφηκαν ως οδηγίες μαντείας, δέν σημαίνει όμως ότι καί έφημιόσθησαν άπό τό λαό οπωσδήποτε καί έπακρως. Είναι βέβαιο πώς έπηρέασαν τήν έθιμική λεκανομαντεία, αλλά πολύ λίγο¹⁰¹. 'Η τελευταία είναι εξέλιξη, όπως είδαμε,

της ελληνικής κηγαδομαντείας και ή κηγαδομαντεία, που είναι τόσο διαδομένη στην Ελλάδα, πρέπει να αναχθι με την πρώτη μορφή της (ανακάλυμα νεκρών) στα άρχατα νεκρομαντεία, που ήσαν κτισμένα κοντά σε ποταμούς λίμνες και πηγές, τός είσόδους στον κάτω κόσμο, σύμφωνα με την λαϊκή πίστη.

Σ η μ ε λ ώ σ ε ι ς

1. Στην βιβλιογραφία της μελέτης μας αναφέρονται μαγικοί κάπυροι που περιέχουν συνταγές μαντείας σχετικές με τό θέμα μας, όπως ο DMR, ο μαγικός κάπυρος του Παρισίου, οι μαγικοί κάπυροι του Βερολίνου κλπ. Μία τελευταία έκδοση μαγικών κάπυρων είναι οι PGM. του Preisendanz (βλ.βιβλιογρ.). Πρβλ. επίσης Boehm, Hydromanteia, RE. IX, 1. 81.
2. Τους δύο ελληνικούς μαγικούς κάπυρους όπως του μουσείου του Βερολίνου, που δημοσίεψε και σχολίασε ο Parthey, τους χρονολογεί μεταξύ 3ου και 7ου αϊ.μ.Χ. Βλ. Parthey, Griech. Zauberpapyri, σ. 117.
3. Πρβλ. και Hopfner, Orient, griech. P. Aeg. σ. 332 και του Ίδριου, OZ.I.5329 σ. 81 και IL 58.
4. Ο πληθυσμός της χώρας ήταν στην ουσία αίγυπτιακός, οι έξουσίες όμως ελληνικές στα χρόνια αυτά και συνήθως τα διάφορα έγγραφα γράφονταν και στα αίγυπτιακά και στα ελληνικά. Γι αυτό δεν είναι παράξενη ή διγλωσσία (άλλοτε στα ελληνικά και άλλοτε στα αίγυπτιακά) κάποτε και στους κάπυρους. Πρβλ. Parthey, Griech.Zauberpapyri, σ.111.
5. Hopfner, Orient. griech. P. Aeg. σ. 119-120.
6. Hopfner, δ.κ. σ. 333 και 334.
7. Hopfner, δ.κ. σ. 347. Πρβλ. και τα Ιουδαϊκά ονόματα των αγγέλων και αρχαγγέλων στους μαγικούς κάπυρους (σ. 345).
8. Hopfner, δ.κ. σ. 119 Πρβλ. και Cunen, Lescanomançie, σ. 238 και 256.
9. Η αίγυπτιακή μαγεία και μαντεία επηρέασε άκρωδήςκοτε κατά κάποιον τρόπο την ελληνική μέσω των αίγυπτίων μάντεων-μάγων, που έρχονταν στο Βυζάντιο και μετά την άραβική εισβολή. Cunen, Lescanomançie, σ. 237.
10. Boehm, Hydromanteia, RE. IX, 1. 81, 25-29.
11. Κατά τον Cunen (Lescanomançie, σ. 256) οι λεκανομαντικές συνταγές που δημοσίεψε ο Delatte στα Anecdota Atheniensia, τ.1. (εΑΑ) άνήκουν σε χειρόγραφα που τά κινά καλά φτάνουν ως τον 15ον αϊ.μ.Χ. Πρβλ. και Πολίτη, Παλαιογρ. σταχ. σ. 557, Β:

12. Βλ. καὶ Πολύτη, ὄ.π. σ. 555-556 καὶ Delatte, AA. σ.1, ὅπου παρατηρεῖται ἡ ὁμοιότητα συνταγῶν τῶν σολομωνικῶν μέ συνταγές μαγικῶν παύρων.
13. Cunep, ὄ.π. σ. 238
14. Βλ. Πολύτη, ὄ.π. σ. 556
15. α. Ὁ κώδικας 1265 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης πού ἀποτελεῖται ἀπὸ 61 σελίδες γραμμένες ἀπὸ διάφορα χέρια μέ τρεῖς σελιδοποιήσεις διαφορετικῶν ἐποχῶν. Τό μεγαλύτερο μέρος του γράφηκε κατὰ τόν Delatte(AA, τ.1, σ.1.Α.) στό τέλος τοῦ XVI ἢ στίς ἀρχές τοῦ XVII αἰ.μ.Χ.
β. Ὁ κώδικας 115 τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρίας Ἀθηνῶν, πού ἀποτελεῖται ἀπὸ 42 σελίδες, γραμμένες ἀπὸ τό ἴδιο χέρι, ἕως στίς ἀρχές τοῦ XVIIΙαἰ. μέ πολλά λάθη, μέ δύο σελιδοποιήσεις σέ κακή κατάσταση καί μέ πολλές κηλίδες ἀπὸ κεριά, ἕως ἀπ'τίς λαμπάδες τῶν μαγικῶν τελετῶν τοῦ μάγου πού τά συμβουλευόταν (Delatte, ὄ.π. σ.2).
Ἦστοςο στή δημόσια βιβλιοθήκη τοῦ Μονάχου σώζεται χάρτινος κώδικας (Cod. gr. LXX) τοῦ 16ου αἰ. μ.Χ., πού ὡς τό φύλλο 240 περιέχει γιατροσόφι, ἐνῶ ἀπὸ τό φ. 240-253 σολομωνική, πού ἐπιγράφεται "Ἰγρομαντεία. Τό κληδόν τῆς πάσης τέχνης τῆς Ἰγρομαντείας" εὑρεθέν ὑπὸ διαφόρων τεχνύτων καί τοῦ ἀγίου προφήτου σολομώντος". Ἡ καθαρότερη γλώσσα του φανερώνει κατὰ τόν Πολύτη, ὄ.π.σ. 557 ὅτι ἀντιγράφηκε ἀπὸ διασκευή σολομωνικῆς, παλιότερης ἀπ'τή σολομωνική τοῦ κώδικα 1265 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης.
Ἦς σημειωθῆ ἐδῶ ὅτι τελευταῖα ἀνακάλυφα στή Θεσσαλονίκη 4 χειρόγραφα βιβλία μέ μαγικές, ἀστρολογικές καί ἄλλες συνταγές (γιὰ ἰδιότητες καί χρήσεις διαφόρων λίθων κλπ.), γιατροσόφια κ.τ.δ. Τά βιβλία εἶναι σέ τούρκικη γλώσσα (καραμανλίδικη) ἀλλά μέ ἑλληνικά γράμματα. Ὁρισμένα κείμενα εἶναι στήν ἑλληνική. Προέρχονται ἀπὸ τήν Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας καί ἀνήκαν στόν Ἕλληνα μάγο Μιχαήλ Κεσίσογλου (τέλη 18ου-ἀρχές 19ου αἰ.). Οἱ πρόσφυγες ἀπόγονοῦ του τά ἔφεραν μαζί τους στήν Ἑλλάδα.
16. Βλ. Biedermann, Mag. Künste, λ. Zauberbücher. Ἐπίσης βλ. Kiese Wetter, Faust, σ.263 κέ. καί 324 κέ. πρβλ. καί σ. 466-467.
17. Σχετική ὑπόσχεση τοῦ Ν. Πολύτη γιά μιὰ μελέτη τῆς σχέσης μαγικῶν παύρων μέ τά μαγικά βιβλία τῶν βυζαντ. χρόνων, καθώς καί τῆς ἐπιδράσεως αὐτῶν "εἰς τήν διάπλασιν καί ἀνάπτυξιν τῆς δεισιδαιμονίας ἐν Ἑλλάδι", (βλ. Πολύτη, Παλαιογρ. σταχ. σ. 556) ἔμεινε ἀνεκπλήρωτη.
18. Hopfner, Kindermedien, σ. 67.
19. Ἦν ληφθοῦν ὑπόψη ἡ ἔχθρα καί ὁ φανατισμός πολλῶν χριστιανῶν καί τῆς ἐκκλησίας ἐναντία στούς μάγους καί μάντις καί οἱ διώξεις τῶν τελευταίων (παρά

τήν ἀκμή τῆς μαγείας καὶ μαντείας τὸ 12ο καὶ 14ο αἶ., ὅποτε οἱ μάγοι ὄρουν ἀκόμα καὶ σὲ αὐτοκρατορικές αὐλές· βλ. Cunen, *Lécanomancie*, σ. 238) ἐξηγεῖται ἡ μυστικὴ κυκλοφορία τῶν μαγικῶν βιβλίων, καθὼς καὶ ἡ ἐξαφάνισή τους μετὰ τὸν καιρὸ.

20. Παλαιογρ. σταχ. σ. 555.
21. Horfner, δ. π. σ. 67.
22. Ἡ καλαιότερη ἀπ' ὄσας ἔχω ὑπόψη μου περιγραφὴ μαντικοῦ ἐθίμου σχετικοῦ μετὰ τὸ θέμα μας εἶναι τοῦ 1879 καὶ ἔγινε ἀπὸ τοὺς J. καὶ O. v. Düringsfeld (*Ethnographische Curiositäten*. Leipzig 1879. I. σ. 116). Πρόκειται γιὰ παραλλαγὴ κατοκτρομαντείας γιὰ ἀνακάλυμμα μελλ. γαμμοῦ, τοῦ ἀναφέρει 3 χρόνια ἀργότερα ὁ K. Haberland (βλ. Ἰον. 1).
23. Πρβλ. καὶ Πολίτου, Ἐπιστολὴ περὶ πεντάλφας, ΛΣ. τ. Γ' (Ἰ. 1931), σ. 182.
24. Πρβλ. Πολίτη, δ. π. σ. 182.
25. Βλ. Πολίτη, Παλαιογρ. σταχ. σ. 555.
26. Πρβλ. καὶ Horfner, *Orient. griech. P. Aeg.* σ. 332-333.
27. Βλ. καὶ Boehm, *Hydromantie*, HDA. IV. 563-564.
28. Pap. XLVI (Anastasy) 1 κ. ε. Ἐκδ. Wessely, σ. 127-128. Πραγματικὴ τῆς συνταγῆς βλ. στὸ Horfner, OZ. II. § 156-159.
29. Ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ σημασίαν τῆς λέξεως "βόθρος" τοῦ μπορεῖ νὰ σημαίνει "λάκκος", "δρυγμα ἐντὸς τοῦ ἐδάφους" ἢ "φυσικὸς κλυδὸς πρὸς κλύσιν ἐνδομημάτων", ἀλλὰ καὶ "κοιλίωμα τῆς χιόνος τηκομένης ὑπὸ κυρτός", ὅπως στὸν Ξενοφ. (Ἰ. 4.5.6.) Βλ. Liddeλ καὶ Scott Μέγα λέξ. τῆς ἑλλ. γλ. λ. "βόθρος". Ἡ τελευταία σημασία φαίνεται πιθανή, ἂν ληφθῇ ὑπόψη ἡ συνέχεια τοῦ κειμένου, σειρ. 17 κ. ε.:
" ... ἀναφανθεὶ καὶ ὅς ἐντροπήν τῷ φανεύει προ κυρτός καὶ χιόνος ... σὺ γὰρ εἰ ο καταβείξας φως καὶ χιόνον... " Τότε ὅμως δὲ πρόκειται γιὰ εἶδος ὑδρομαντείας, ὅπου τὴ θέσις τοῦ ἐπιβάτου ἢ τῆς λεκάνης ἔχει ἀνοίγματος στὸ χιόνον, καὶ λιώνει μετὰ τὴ βοήθειαν φωτῆος. Τέτοιο εἶδος ὑδρομαντείας εἶναι ὡστόσο ἀγνωστο. Ἄς σημειωθῇ ἄλλωστε ὅτι ὀρισμένοι ἐρευνηταὶ διαβάζουν "βόθρου" ἀντὶ "βόθρου" στὸ σχετικὸ χωρίο. Βλ. Horfner, OZ. II. § 156, σ. 78 καὶ PGM. τ. 1. σ. 180, Pap. V, 2.
30. Εἶναι τοῦ Cod. Bononiensis gr. 3632 τοῦ 15ου αἰ., φ. 349. Βλ. AA. σ. 591, 1 κ. ε.
31. Ἑλλάδος περιήγησις, 7, 21, 12. Ὁ Πausanias δὲν περιγράφει κοινὰ λαϊκὰ ἐπιβάτομαντετελες γιὰ ἀνακάλυμμα νεκρῶν κ. ε. ἀλλὰ ὀνομαστικὰ ἐπιβάτομαντετελες σὲ φημισμένους ἐπηγείας, τοῦ ἦσαν κοντὰ σὲ ἀρχαῖα ἱερά καὶ γι' αὐτὸ θεωροῦνταν θαυματουργαί. Τέτοιαι ἦσαν, κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ ἔθιμου, ἡ ἐπιγὴ τοῦ χρηστικῶν

του θυρξέα 'Απόλλωνα καὶ ἡ θαυματουργή πηγή τοῦ ἱεροῦ τῆς Δήμητρας στήν Πάτρα, κού φαίνεται πὺς εἶχε γίνεῖ τὸ προσκύνημα τῆς περιλοχῆς, ὅπως καὶ σήμερα,

- μετονομασμένη σέ πηγή τοῦ 'Αγίου 'Αντρέα (βλ. κεφ.: Οἱ καλιότερες μαρτυρίες γιὰ τὸ συνδυασμό..., σημ. 4). Τὰ ἀποτελέσματα τῶν μαντεῶν αὐτῶν ἀποδύδονταν στή θεότητα τοῦ ἱεροῦ, ὅπου ἀνήκε ἡ πηγή, καὶ ὄχι στή μαντική τελετουργία.

32. Λεκανομαντικές συνταγές μαγικῶν καπύρων βλ. στὸ Horfner, OZ.II. §§ 241. 251. 252. 253. 255. 257. 260. 264. Γιὰ τὸ τυπικὸ τῶν συνταγῶν αὐτῶν βλ. καὶ Boehm, Hydromanteia, RE, IX, 1. 81-84. Γενικά γιὰ τὴν ὑδρομαντεία, λεκανομαντεία, φιαλομαντεία, σκυφομαντεία καὶ κατοπτρομαντεία στίς συνταγές αὐτές βλ. Horfner, OZ. II. §§228-272. Τὸ τυπικὸ τῶν ὑδρομαντικῶν καὶ κατοπτρομαντικῶν συνταγῶν τῶν σολομωνικῶν, πραγματεύεται ὁ Horfner, Lekanomantie (βλ. βιβλιογραφία).

33. Κατὰ τίς συνταγές ἐλληνικῶν καὶ αἰγυπτιακῶν μαγ.καπύρων ἐκτὸς ἀπὸ πνεύματα (DMP.Col.III, 25 καὶ X, 1) ἀνακαλοῦνται καὶ ζωντανοὶ ἄνθρωποι (DMP.III.24), κυρίως ὁ κλέφτης (DMP. III, 29), νεκροὶ (DMP.III,26: ἀνακάλημα πνιγμένου, III 27: ἀνακ. δολοφονημένου, καὶ X, 1.: νεκροῦ γενικά) καὶ κυρίως θεοῦ (Pap. Paris. 154 κέ.: Τυφώνας, "Οσίρης, Σάραπης, νεκροί, 3209 κέ. ἡ 'Αφροδίτη, Pap. Anastasy τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου τοῦ Λονδίνου ἀρ. XLVI, 1 κέ.: ὁ Δίας ἢ ὁ Σάραπης κλπ. DMP. XIV, 17 κέ.: ὁ "Ανουβης), κάποτε ὁμως καὶ ἡ Σελήνη μέ διάφορα ὀνόματα (DMP XXIII, 21). Σύμφωνα μέ τίς συνταγές σολομωνικῶν ἀνακαλοῦνται κυρίως πνεύματα. Πρβλ. Horfner, Lekanomantie, σ. 228-229. Πρβλ. καὶ AA. σ. 584,10 καὶ κάποτε νεκροὶ ἢ ζωντανοὶ (βλ. Codex Gennadianus τοῦ 16ου αἰ. "Ἐκδ. Delatte, σ. 306, 1-24 (ὑδροκατοπτρομαντεία) καὶ AA. σ. 433,5: ἡ βασίλισσα "Συμπύλια" (πρόκειται βέβαια γιὰ τὴν ψυχὴ τῆς Σύβυλλας), AA. σ. 433, 9-10 καὶ σ. 593, 20: ὁ "κοτζός ὁ καβαλλάρης ὁ μάγεραι"), ἀλλὰ κάποτε καὶ ὁ Μπελτζαμπύλ (δηλ. ὁ Βεελζεβούλ). AA. σ. 584, 16.

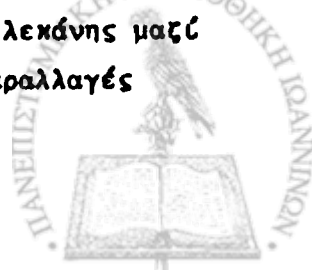
34. Ἡ διαφορὰ εἶναι ὅτι, ἐνῶ στίς συνταγές μαγικῶν καπύρων συναντᾶμε ἀρχαίους θεοὺς καὶ δαίμονες, στίς συνταγές τῶν σολομωνικῶν βρίσκουμε χριστιανικά στοιχεῖα, τὸ θεὸ, ἀγγέλους καὶ ἀρχαγγέλους, Σεραφεῖμ καὶ Χερουβεῖμ, τὸν Βεελζεβούλ καὶ τοὺς διαβόλους του, τὴν 'Αγία Τριάδα, τὴν Παναγία, ἀγίους κλπ. (Πρβλ. καὶ Horfner, Lekanomantie, σ. 218), τὰ ὅποια ὀφείλονται στήν προσκᾶθεια τῶν μάγων γιὰ ἐκχριστιανισμό τῶν συνταγῶν, γιὰ νὰ γίνουσι δεκτές καὶ ἀπ' τοὺς χριστιανούς (βλ. καὶ Cunen, Lekanomantie, σ. 238).

35. Πρβλ. ΑΑ. σ. 46, 14-15 καί σ. 584, 10. Βλ. καί Horfner, *Lekanomantie*, σ. 219. Κι όταν άκόμα γίνεται λόγος για "άνθρωπο μαυρον μέσα εις την γαστέρα" (ΑΑ. σ. 64, 21) ή "άνθρωπόπνευμαν" (σ. 64, 26) ή αναφέρονται "τέσσερες άντρες λαμπρού μέσον της λεκάνης" (σ. 596, 8-9) πρόκειται για δαίμονες καί άγγέλους άντιστοιχώς κι έπομένως κάλι για πνεύματα, όπως φαίνεται καί από τή συνέχεια στό κείμενο (σ. 65, 2: πνευμα στοιχετον έναέρλιον). Βλ. καί Horfner, ό.π. σ. 228. Κατά τόν Cunen, ό.π. σ. 248, τά πνεύματα αυτά δέν είναι τόσο οί δαίμονες της Ιουδαϊκής ή χριστιανικής θρησκείας αλλά τά ίδια τά πνεύματα στά όποια οί νεοπλατωνικοί απέδιδαν μιá μαντική καί μαγική δύναμη. Πρόκει-ται για τούς ύλικούς καί πονηρούς δαίμονες (Cunen, ό.π. σ. 249) σύμφωνα μέ τίσ χαλδαϊκές μαντείες, που οί νεοπλατωνικοί ύποδιαιρούσαν σε διάφορες κατηγορίες. Κατά τό Νικ. Γρηγορά (Έρμηνεία εις τόν Συν.περί ένυπνίων λόγον, PG.149: 616Α καί 618) τά δαιμόνια παρουσιάζονται ως φυχές των ανακαλούμενων νεκρών, για να εξαπατήσουν τούς νεκρομάντεις.
36. Horfner, ό.π. σ. 231.
37. Horfner, ό.π. σ. 219 καί σημ. 2, καθώς καί τοϋ ίδιου, OZ. II. § 324. Πρβλ. καί ΑΑ. σ. 581, 1 κέ.
38. Horfner, OZ. II. § 214-227.
39. Horfner, *Lekanomantie*, σ. 230. Πρβλ. καί ΑΑ. σ. 577 (φωτομαντεία).
40. Πρβλ. τίσ τρεις ύδροκατοκτρομαντικές συνταγές που μας σώθηκαν. ΑΑ. σ. 584, 24-σ. 585, 8 καί σ. 591, 1 κέ. Έκίσης Delatte, *Codex Gennadius*, σ. 306, 1-24. Πρβλ. καί μαγική συνταγή (ΑΑ. 460, 15 κέ.), που τό τυκικό της φαίνεται ότι έπηρεάστηκε από συνταγές ύδροκατοκτρομαντείας. Κι έδω συνιστάται τοποθέτηση καθρέφτη στό νερό δοχείου, αλλά δέν πρόκειται για μαντική πράξη.
41. Horfner, *Lekanomantie*, σ. 229 καί σημ. 6.
42. Πρβλ. ΑΑ. σ. 593, 12 κέ.
43. Πρβλ. ΑΑ. σ. 49, 11-12. Βλ. καί Horfner ό.π. σ. 227 καί σημ. 1.2.3.
44. Βλ. καί Boehm, *Hydromanteia*, RE. IX, 1. 82, 64 κέ.
45. Horfner, *Lekanomantie*, σ. 227 καί σημ. 4.5 καί 6.
46. Πρβλ. καί ΑΑ. σ. 582. 583. Τά σκαριφήματα παριστάνουν τό μάγο να διαβάση.

47. Hopfner, δ.π. σ. 227.
48. Hopfner, δ.π. σ. 227.
49. DPM. XIV, 2 κέ. .καί Pap. Paris 209 (τρεις φορές). DMP. II, 15 καί 27 καί III, 14 καί X, 21 καί XIV, 22 καί XXIII, 23 (έπτά φορές), ένώ DMP. XVIII, 23 καί XXI, 8 καί XXIII, 23 καί 30 (έννιά φορές).
50. Hopfner, δ.π. σ. 227.
51. Πρβλ. AA. σ. 45, 14-15.
52. Βλ. Hopfner, Lekanomantie, σ. 225-226.
53. Hopfner, δ.π. σ. 228-229.
54. Πρβλ. συνταγή σκυφομαντείας στον Παρισινό μαγικό κάκυρο, όπου ο "νεκυδαίμων" άνακαλείται όχι μόνο για να άπαντήσει σε έρωτήσεις του ένδιαφερομένου (PGM. τ.1, σ. 132, Pap. IV, 1971-1972), αλλά καί να του γίνη βοηθός σ'άτι τον χρειαστή. Βλ. PGM. δ.π. IV, 1952-1954: "...ίνα έχω αυτόν μετ'έμου, (του δεύνα) βοηθόν καί έκδικόν, έφ'αίς αν χρήσω πραγματείας".
55. Hopfner, Nekromantie, RE. XVI, 2. 2220, 30 κέ.
56. Lefébure, Miroir d'encre, σ. 224.
57. Παραδείγματα βλ. στό κεφ.: Όροι ή προϋποθέσεις ..., σημ. 180. 181. 183 καί καί 184,σ. 244-245.
58. Βλ.καί παραπάνω κεφ.: Όροι ή προϋποθέσεις...,σ.222-223.
59. Lefébure, Miroir d'encre, σ. 220 καί 223.
60. Lefébure, δ.π. σ. 223.
61. Βλ. Pap. Paris. 156 κέ. Κυρίως όμως σειρ. 175.
62. 'Αξίζει να παραλληλίσουμε τον τρόπο της κάλυψης σε παραλλαγή κατοκτροπηγδομαντείας με έκείνον που συνιστάται από συνταγή σολομωνικής: Κατά την παραλλαγή:"μία μία σκεπάσει τό κεφάλι της μέ τό κόκκινο πανύ ή τό μαντήλι καί τό κρατούν από έδω κι από έκεί μέ τό χέρι ή τό καρφιτσώνουν στό κεφάλι της" (Πελ. 70α). Κατά τή συνταγή του Codex Bezae Cantabrigiae Uniuers. 3632 (του 15ου αί.) F. 350V"...δός αύτῷ μαντύλιον κίτρινον ὥστε κρατῆ αυτό έν έκατέρῳ προσώπῳ καί έν τῷ μετώπῳ" Βλ. AA. σ. 595, 10-11. Πρβλ. καί τό σκάρφημα της ίδιας σελίδας. Πρβλ. άκόμα τήν κάλυψη κεφαλιού καί λεκάνης μαζί καί σε συνταγές μαγικών κακύρων (DMP. Col. XXVIII, 6) καί σε παραλλαγές

έθιμικής λεκανομαντείας, όπως είδαμε.

63. Βλ. κεφ. 'Αποτρόπαια, σ.167ζ και σημ. 80. 81. 82. στη σ.180.
64. Βλ. π.χ. ΑΑ. σ. 595, 5-7.
65. Π.χ. Pap. Paris. 228-229.
66. DMP. III, 10. X, 1-2. XIV, 18. XXVIII, 4-5. XXIX, 11.
67. 'Εκεῖνος πού ξέρει νά ξεματιάζη, ἢ νά "σταυρώνη" ρίχνει στό νερό ποτηριοῦ ἢ κιάτου σταγόνες λαδιοῦ φιλθυρίζοντας προσευχές ἢ ξόρκια διάφορα καί σταυρώνοντας τό νερό καί τόν ἐνδιαφερόμενο. 'Ανάλογα μέ τό ἄν οἱ σταγόνες ἀκλῶνουν, συγκεντρώνονται ἢ ἐνώνονται κλπ. συμπεραίνει ἄν καί πόσο (πολύ ἢ λίγο) εἶναι ματιασμένος ὁ ἐνδιαφερόμενος. Μέ τή μαντική-μαγική αὐτή πράξη πιστεύεται ὅτι "ξεματιάζεται". Ὁ τρόπος αὐτός ἀσκεῖται ἀπόμα στήν ἰδιαίτερη πατρίδα μου (Παλαμῆς-Καρδίτσας).
68. Hopfner, Lekanomantie, σ. 224.
69. Ὅπως φαίνεται ἀπό 2 χειρόγραφα (Brit.Mus. 22446 καί 22447) δημοσιευμένα ἀπό τόν King (Cun. Texts from Babyl. Tablets μέρος V (4-7) καί III (2-4), πού γράφηκαν τήν ἐποχή τῆς δυναστείας τοῦ Hammurabi (γύρω στά 2230-1930 π.Χ.) καί εἶναι ἴσως διασκευές ἑνός καλαιότερου ἔργου, ἦσαν γνωστά στούς Βαβυλώνιους τήν ἐποχή ἐκεῖνη δύο εἴδη λεκανομαντείας ἢ σκυφομαντείας. (Δέν ξέρουμε σίγουρα ἄν πρόκειται γιά τό ἕνα ἢ ἄλλο). Κατά τό πρῶτο εἶδος ἔριχναν λάδι στό νερό καί κατά τό δεύτερο νερό στό λάδι. Ὁ ἱερέας ἀνάλογα μέ τίς κινήσεις τῶν ὑγρῶν, πῶς χωρίζονταν ἢ ἀνακατεύονταν, ἢ πῶς ἐνώνονταν ἢ ξεχώριζαν οἱ σταγόνες τοῦ λαδιοῦ κλπ., ἔβγαζε συμπεράσματα γιά τό μέλλον τοῦ ἐνδιαφερομένου, ἄν θά τοῦ συνέβαινε κάποιο κακό, ἄν θά κέθαλνε κάποιος ἄρρωστος γιά τόν ὄικοτον ὁ ἐνδιαφερόμενος ρωτοῦσε νά μάθῃ κλπ. Βλ. Ungnad, Deutung der Zukunft, σ.16 καί J. Hunger, Becherwahrnehmung, σ. 1. 12. 13. 17. 18. 19.
70. Βλ. σχόλιο στό στ. 1128: ... (Ὁ Ἄμαχος δέ ἐστὶ παρακλεωόμενος ἐπί τό μέρος τό χαλκοῦν τῆς ἀσπίδος ἔλαιον καταχυθῆναι, ἵνα στέλβῃ.) εἰσὶ γάρ τινες οἳ ἐν ἐλαίῳ ὀρθῶντες μαντεύονται...".
71. DMP. XXVIII, 5.

72. Βλ. Kropp, Kopt. Zaubertexte, III §271, σ. 154. Πρβλ. καὶ DMP. III, 5-8.
73. ΑΑ. σ. 43, 14.
74. ΑΑ. σ. 586,5 καὶ σ. 587, 2. Ἐπίσης DMP. XXVIII, 4-5.
75. ΑΑ. σ. 50, 13 καὶ σ. 51, 14-16. Οἱ ἑλληνοαλγυπτιακοὶ μαγικοὶ κῆκροι προτιμοῦν τὴν προύντζινη λεκάνη, ἐνῶ οἱ βυζαντινὲς τελετουργίαι τὰ γυάλινα δοχεῖα. Cunen, Lēcanomancie, σ. 285.
76. Βλ. Hopfner, Lekanomantie, σ. 221 καὶ σήμ. 19-27.
77. Πρβλ. ΑΑ. σ. 37, 15 καὶ παραπάνω κεφ.: Ὅροι ἢ προὔποθέσεις ...σ.213 ὄρο
ι I.
78. Βλ. κεφ. Ὅροι ἢ προὔποθέσεις ..., σ.216 ὄρους: ιγI καὶ II.
79. Πρβλ. ΑΑ. σ. 40, 12-13 καὶ σ. 430, 7 καὶ 496, 1 καὶ κεφ. Ὅροι ἢ προὔποθέσεις... , σ. 215, ὄρο: ιβ.
80. Στὸ κεφ. Ὅροι ἢ προὔποθέσεις...., σ.205 κέ. ἀναφέρονται καὶ ἀρκετοὶ ἄλλοι ὄροι κοινοὶ στίς παραλλαγές καὶ στίς συνταγές μαγικῶν καπύρων καὶ σολομωνικῶν.
81. Hopfner, Lekanomantie, σ. 222 καὶ σημ. 2. Ὑπάρχουν βέβαια καὶ συνταγές τοῦ δέ συνλιστοῦν χρήση κύκλου. Βλ. π.χ. ΑΑ. σ. 43-44, 54. 434. 460. 469. 584-585, 586-587. 591. 596-597. 617-618. Πρβλ. καὶ Cunen, Lēcanomancie, σ. 324. Ὁ μαγικὸς κύκλος ἢ τζέρκιον (ΑΑ. σ. 426, 2) ἢ κέρκιον (σ. 426, 8) ἢ κέρκουλον (σ. 428, 31) ἢ "βύνα τοῦ Σολομῶν" (σ. 430, 12) ἢ κουλούριον (σ.593, 5) χρησίμευε κυρίως γιὰ νὰ προστατεύη τὸ μάγο ἢ τὸ medium ἀπὸ τὰ κακά πνεύματα ἢ δαίμονες. Πρβλ. Cunen, ὁ.π. σ. 296 καὶ σημ. 4. Ἦταν γνωστὸς στοὺς Βαβυλωνίους, Ἀσσυρίους, Κόπτες, Ἕλληνες καὶ πέρασε καὶ στὴ γερμανικὴ μαγεία. Kropp. Kopt.Zaubertexte, III.σ.152, § 266.
82. Πρβλ. ΑΑ. σ. 64, 24 καὶ σ. 592 (σκαρίφημα) καὶ σ. 494 (σχεδιάγραμμα). Ἡ πεντάλφα (☆) ὡς ἀποτρεκτικὸ στοιχεῖο καίζει σπουδαῖο ρόλο στὴν ἑλληνικὴ δεισιδαιμονία. Βλ. καὶ Πολίτου, Ἐπιστολὴ περὶ πεντάλφας, ΛΣ.τ:Γ'(1931), σ. 179-183.
83. Ἡ ἑξάλφα (☆☆) ἔχει τὴν ἴδια σημασία, ὅπως ἡ πεντάλφα. Πρβλ. ΑΑ. σ. 45, 22 καὶ σ. 46 (σχήμα ἑξάλφας) καὶ σ. 577 (σκαρίφημα).

84. Μαγικός κύκλος και πεντάλφα χρησιμοποιούνται ως άποτρόπαια και στο κατέβασμα διαβόλων από μάγο σύμφωνα με παραμύθι που ήχογράφησα από το Δημήτριο Β. Τσαγγαλά, έτ. 63, στον Παλαμά Καρδίτσας.
85. Πρβλ. Horfner, *Lekanomantie*, σ. 219. Κατά τον Cunen, δ.κ. σ. 214, η χρήση *medium* δεν παρουσιάζεται στις καθαρά ελληνικές λεκανομαντικές συνταγές. Οι τελευταίες είναι "αυτοκτικές" και συνήθως συνιστούν συνδυασμό λεκανομαντείας με κατοπτρομαντεία (Cunen, δ.κ. σ. 214 και 215).
86. Οι περιπτώσεις, όπου δεν είναι καθορισμένος με ακρίβεια ο χρόνος ή τουλάχιστον τα χρονικά όρια, μέσα στα όποια πρέπει να γίνεται η μαντική πράξη, είναι ελάχιστες. Βλ. κεφ. Χρόνος της μαντικής-μαγικής τελετουργίας, σημ. 35, σ. 136-137.
87. Το ίδιο ισχύει και για περιπτώσεις τελέσεως του άνακαλήματος νεκρού μετά από κάθε μνημόσυνο ή μετά την κηδεία ως μέρος αυτών.
88. Παρατηρήσαμε ήδη ότι όρισμένες συνταγές επιτρέπουν στο μαντευόμενο την ελεύθερη έκλογή του χρόνου μαντείας. Βλ. κεφ. Χρόνος της μαντικής-μαγικής τελετουργίας, σημ. 34, σ. 136.
89. Βλ. Horfner, *Lekanomantie*, σ. 220. Έπίσης βλ. κεφ. : Όροι ή προϋποθέσεις σημ. 128, σ. 239.
90. Πρβλ. ΑΑ. σ. 47, 26-27. Βλ. και κεφ. : Όροι ή προϋποθέσεις..., σημ. 129, σ. 239.
91. Από λεκανομαντικές συνταγές μαγικών παύρων όρίζονται διάφοροι χρόνοι για την μαντική πράξη. Πρβλ. DMP. X, 22 (μεταξύ 4ης και 15ης ήμέρας του σελην. μήνα), XXIII, 23 (τή 15η ήμέρα του σελ. μ.). Ίδιαίτερα όμως προτιμάται η πανσέληνος και η "αύξουσα σελήνη". Πρβλ. Pap. Paris. 170 (τριταίας ούσης της σελήνης). Βλ. και Boehm, *Hydromanteia*, RE. IX, 1. 83, 54 κέ. και Horfner, *OZ. I. § 826-828*, σ. 226-227.
92. ΑΑ. σ. 495, 12.
93. Βλ. και Horfner, *Lekanomantie*, σ. 220-221.
94. Βλ. παραπάνω κεφ. : Χρόνος της μαντικής-μαγικής τελετουργίας σ. 126α. 132 και σημ. 43. Παραδείγματα από μαγικούς παύρους βλ. Horfner, *OZ. I. § 825*, σ. 225.
95. Πρβλ. DMP. Col. III, 15 ('Η μαντική πράξη πρέπει να είναι τελειωμένη μέχρι την 7η ώρα της ήμέρας).

96. Πρβλ. Pap. Paris. 173-174: μεσουρανέοντος τοῦ ἡλίου/ἄρα κέμπτη.
97. PGM. σ. 76. Pap. Paris (IV), 169-170: οἷα βούλει ἀνατολῆ.
98. Βλ. παραπάνω κεφ. : Λεκανομαντεία καὶ σκυφομαντεία, σημ. 7, σ.83-84.
99. Ἔνας ἀπ'αὐτοὺς εἶναι καὶ ὁ Horfner (Lekanomantie, σ. 231 καὶ τοῦ ἴδιου OZ. II. §230 κέ., ἰδιαίτερα §234-236. Ἐπίσης πρβλ. Ganszyniec, Λεκανομαντεία, RE. XII, 2. 1879, 29 κέ. 1880. 1881. καὶ Boehm, Hydromanteia, RE. IX, 1. 80, 36-43 καὶ τοῦ ἴδιου, Hydromantie, HDA, IV. 565, σημ. 6.
100. Βλ. κεφ. Ἡ κοινωνικὴ θέσις τῆς ὑδρομαντείας..., σ.268 καὶ σημ.45 στή σ.276.
101. Οἱ συνταγές τῶν σολομωνικῶν καὶ μαγικῶν κατύρων ἀπαιτοῦν τέτοιες προῦποθέσεις καὶ λεπτομέρειες γιὰ τίς μαντικές καὶ μαγικές τελετουργίες, ποὺ εἶναι ἀρκετὰ δύσκολο ἢ καλύτερα ἀδύνατο νὰ ἐφαρμοσταῖν ἀπὸ τὸν πολὺ κόσμο, ὥστε νὰ υἱοθετηθοῦν αὐτοῦσιες ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ μαντικὴ ἢ μαγικὴ παράδοση. Ὅμως αὐτὸ εἶναι τὸ πνεῦμα τῆς μαγείας. Γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς μαγικῆς πράξεως ἀπαιτοῦνται τὰ πρὸ δύσκολα, ἀκατόρθωτα μερικὲς φορές πράγματα. Πρβλ. καὶ Parthey, Griech. Zaubersprache, σ.163 σημ.36

ZUSAMMENFASSUNG

Die vorgelegte Studie mit dem Titel: "Die Toten- und Lebendenbeschwörung in den neugriechischen hydro- und katoptromantischen Bräuchen" ist ein Beitrag zur Erforschung der neugriechischen Mantik und Magie. Hier wird hauptsächlich die Kombination der Wasserwahrsagung (Hydromantie) und Spiegelwahrsagung (Katoptromantie) mit der Totenbeschwörung und Totenwahrsagung (Nekromantie) und mit der Lebendenbeschwörung (die eine entwickelte Form der Totenbeschwörung ist) in den neugriechischen Bräuchen erforscht.

In der Einleitung (S.14 ff.) werden charakteristische Varianten der oben erwähnten Kombination im griechischen Raum, aber auch bei anderen europäischen und nicht europäischen Völkern, angeführt.

Im ersten Teil "Die Klassifizierung des Materials und die Varianten":

Es wird ein Verzeichnis der Motive und Elemente angelegt, aus denen die zu erforschenden mantisch-magischen Bräuche bestehen (S.28-38).

Es werden alle vom Autor und anderen Forschern niedergeschriebenen Varianten (insgesamt 356) nach geographischen Territorien (Epiros, Mazedonien, Thessalien usw.) und nach Jahresangaben geordnet (S.39-75). Jede Variante wird nach ihren Motiven und Elementen eingegliedert und auf Grund einer Kodifikation aufgezeichnet. Die Motive und Elemente werden in den nächsten Kapiteln gesondert, hauptsächlich auf volkskundlicher, aber auch auf historischer, religionsgeschichtlicher, soziologischer und psychologischer Basis erforscht und gedeutet. Ausserdem wird auch die Entwicklung ihrer Funktion und Bedeutung behandelt.

Im zweiten Teil werden separat jene Mantikarten erforscht, die mit der Toten- oder Lebendenbeschwörung in Verbindung stehen: Hydromantie [Brunnenwahrsagung, S.76-79, Schlüsselwahrsagung (Lekanomantie) und Becherwahrsagung (Skyphomantie), S.80-86, Flaschenwahrsagung (Phialomantie oder Gastromantie), S.87-90], Katoptromantie (S.91-95) und deren Kombination mit der Hydromantie (S.96-111).

Im folgenden wird die Entwicklung der Kombination von Hydromantie und Totenbeschwörung bzw. die Entwicklung des Rituals der zu erforschenden magisch-mantischen Bräuche behandelt (S.112-119). Hier wird gezeigt, dass der Brunnen, welcher als Hadeseingang und als Ort der Verbindung mit der Totenwelt gilt - deshalb werden die Toten am Brunnen zitiert - mit der Zeit durch ein grosses Gefäss (Wasserfass, Kessel, Schüssel) und dann durch kleinere Gefässe (Glas,

Flasche) ersetzt wurde. Während die Schlüsselwahrsagung früher von Forschern, die das neugriechische mantische Brauchtum nicht kannten, als aus Babylonien von den Persern nach Griechenland eingeführt betrachtet wurde, wird in diesem Kapitel klar, dass sie eine Weiterentwicklung der Brunnenwahrsagung ist. Letztere ist auch eine weiterentwickelte, popularisierte Form jener Totenbeschwörungsart (Nekromantie), welche bei den alten griechischen Totenorakelstätten ("Nekromanteia") geübt wurde. Solche Nekromanteia lagen neben Flüssen, Seen, Quellen usw., die, wie die Brunnen bis in die heutige Zeit, als Unterweltseingänge galten.

Auf den folgenden Seiten werden die rituellen Elemente der Varianten erforscht.

Im Kapitel "Die Zeit der mantisch-magischen Handlung" (S.120-138) wird folgendes geklärt:

- a) Die Rolle der Sonnenwende in den zu erforschenden mantisch-magischen Bräuchen, die hauptsächlich um die Zeit der Sommersonnenwende geübt werden (Einwirkung des vorchristlichen Sonnenkultes).
- b) Die Bedeutung der 40 oder 50 Tage nach Ostern, die als Zeit der Seelenfreiheit gelten (Einfluss der christlichen Tradition), Hier werden auch Probleme der zeitlichen Verschiebung der mantischen Bräuche behandelt.

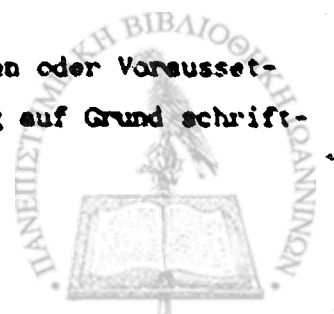
Im Kapitel "Zwangsmittel" (S.139-161) werden die magischen Mittel behandelt, durch die die Toten oder die Lebenden bzw. ihre Manifestationen zum Erscheinen gezwungen werden.

Auf den folgenden Seiten (S.162-182) werden die "Apotropaisia" behandelt, d.i. die magischen und anderen Mittel, die zum Schutz gegen die Dämonen, die Toten usw. während der magisch-mantischen Handlung verwendet werden. (Messer mit dem schwarzen Griff, Verhüllung, Bekreuzigen, angezündete Kerzen usw.).

Im Kapitel "Die Verhüllung der Wahrsagenden und der Wahrsagungsmittel" werden unter anderen (Verhüllungsmittel, Verhüllungsobjekte etc. S.183-186) die verschiedenen Bedeutungen der Verhüllung auf Grund schriftlicher und mündlicher Angaben behandelt. Diese Bedeutungen gliedern sich folgendermassen:

1. Die Verhüllung als Ergänzung des magischen Gewandes (S.187 f.)
2. Die Verhüllung als apotropäisches Mittel (Abwehrmittel) (S.188 f.). Hier wird auch die Farbensymbolik der Verhüllungsmittel behandelt.
3. Die Verhüllung als Isolationsmittel (S.191 f.)

Auf den folgenden Seiten (205-247) werden die "Bedingungen oder Voraussetzungen und rituellen Handlungen für den Erfolg der Beschwörung auf Grund schriftlicher und mündlicher Quellen erforscht.

Im folgenden Kapitel IV (S.248) wird gezeigt, wie und warum sich die Totenbeschwörung zur Lebendenbeschwörung entwickelt hat. Ausserdem wird erörtert, auf welche Art und Weise und in welcher Form die Visionen erscheinen. Dabei wird die neugriechische Volksauffassung über die Seele (Form, Beziehungen zum Leib usw.) untersucht und analysiert. So wird auch die Erscheinung des Seelen-Idols der Lebenden im Wasser oder im Spiegel als "Doppelgänger" begrifflich.

Das Thema des folgenden Kapitels (S.264) ist die soziale Stelle der Hydromantie usw. Hier wird die Funktion dieser magisch-mantischen Bräuche im Rahmen von Gemeinden, sozialen Schichten, Gruppen usw. erforscht.

Es wird auch die soziale Stelle der Träger dieser Bräuche, wie auch die Rolle und die Stellungnahme der Kirche (offiziell und inoffiziell) und des Staates zu diesen Bräuchen und ihren Trägern erörtert. In diesem Zusammenhang werden auch die Faktoren des Rückgangs und des Aufhörens dieser Bräuche bestimmt.

Der Nachtrag A (S.279.) bezieht sich auf die Angaben alter Autoren (Pausanias, Propertius, Plinius usw.) und der Rezepte der Zauberpapyri und Zauberbücher über die Kombination der Hydro- und Katoptromantie mit der Totenbeschwörung. Diesen Angaben gemäss waren bis zum 16. Jahrhundert Totenbeschwörung und Totenbefragung (Nekromantie) voneinander nicht zu trennen. Die Toten wurden auch befragt, weil sie für Kenner der Zukunftsgeheimnisse gehalten wurden.

Im Nachtrag B (S.295-313) werden die gegenseitigen Einflüsse und die Beziehungen zwischen der brauchtümlichen und der schriftlichen mantisch-magischen Überlieferung behandelt. Die schriftliche Überlieferung wurde von orientalischen Zaubernern beeinflusst, die in der hellenistischen und byzantinischen Epoche ins griechische Territorium eingewandert waren. Deshalb sind orientalische Religions-, Mantik- und Magieelemente in den mantischen Rezepten der griechischen Zauberbücher zu finden. Diese Rezepte können aber nicht die neugriechische Hydro-, Lekano- und Katoptromantie repräsentieren. Genau hier liegt der Fehler jener Forscher, die, weil sie durch die orientalischen Elemente der Zauberrezepte beeinflusst waren, versucht haben, die Lekanomantie usw. des griechischen Territoriums auf die alten Babylonier zurückzuführen. Neugriechische Hydromantie, Lekanomantie, Katoptromantie etc. sind aber nicht die diesbezüglichen mantischen Rezepte der Zauberpapyri und Zauberbücher, die im Besitz der wenigen Spezialisten - der Zauberer - waren, sondern Wahrsagekünste, welche das Volk als Bräuche in grossem Ausmass übte und in manchen Orten noch immer übt. Diese Bräuche und ihre Kombination mit der Toten- und Lebendenbeschwörung sind übrigens das gründliche Forschungsobjekt der vorliegenden Studie.

